

GESCHIEDKUNDIG WOORDENBOEK,

OF

BEKNOPTE LEVENSBESCHRIJVINGEN

VAN

MANNEN, DIE, VAN HET BEGIN DER WERELD TOT OP ONZEN
TIJD, ZICH DOOR VERNUFT, BEGAAFDHEDEN, DEUGDEN,
DWALINGEN OF MISDADEN HEBBEN BEROEMD OF BERUCHT
GEMAAKT; VOORAFGEGAAN DOOR EENE TIJDREKENKUNDIGE
VERHANDELING, OM DE VERSCHILLENDE ARTIKELEN,
IN HET WOORDENBOEK VERSPREID, TOT EEN
GESCHIEDKUNDIG GEHEEL TE MAKEN,

door den Abt

F. X. DE FELLER.

NAAR HET FRANSCH.

Mets een groot aantal nieuwe artikels vertijkt, en niet
dezelvke vermeerderd, die eens meer onmiddellijke be-
trekking tot de Nederlanden hebben.

Convenientia cuique.

HORAT. Art. poet.

VIJF-EN-TWINTIGSTE DEEL.

TE 'S HERTOGENBOSCH,
BIJ J. J. ARKESTEYN EN ZOON.

1848.

VOORWOORD.

» Zoo opene dit eerste Deel voor ons Nederlanders, de uitgestrekte galerij, waarin beurtelings alle beroemde en beruchte personen en hunne voortbrengselen, op de schaal der regtvaardigheid gewogen, en volgens de onveranderlijke grondbeginselen van de godsdienst beoordeeld worden.» — Dus sprak ik vóór twintig jaren in mijne Voorrede tot het eerste Deel van dit Woordenboek, en met opene in besluite en eerste in laatste te veranderen, kan ik dezelfde woorden bezigen, bij het in het licht verschijnen van dit laatste gedeelte dezès veel omvattenden werks, eens werks, waarvan het nut der beoefening voor elken stand in de maatschappij onbetwistbaar is; trouwens eene Algemeene Biographie, volgens de vereischte beginselen zamengesteld, is niets minder dan de geschiedenis van het menschelijke geslacht: de menschheid omvat zich in de beroemde personen, welke zij voortbrengt; de massa's gevoelen, denken, handelen enkel door de ingeving en onder de leiding

der uitstekende individu's, die haar voorstellen. En welk element vindt men in de geschiedenis, dat in eene Algemeene Biographie niet wordt aangetroffen? Zijn niet de godsdienst en de zeden, de staat- en de krijgskunde, de wetenschap en de kunst, de handel en de nijverheid, met één woord, is niet alles wat het leven der volken uitmaakt, ten naauwste met het leven der beroemde mannen verbonden? —

Bij al deze aanbevelende eigenschappen, welke het Geschiedkundig Woordenboek van DE FELLER, in ruime mate in zich vereenigt, ben ik er echter verre af, van te willen beweren, dat hetzelfde vrij van gebreken is, dat er zelfs geene onnaauwkeurigheden of anachronismen in zouden voorkomen; welligt dat dezelve aan niemand beter bekend zijn dan aan mij. Welke pogingen men ook in het werk stelle, en welke voorzorg men ook neme om in het bezit van echte en geloofwaardige levensschetsen te komen, en niet dan uit zuivere bronnen te putten, is men niettemin soms de speelbal van verschalking; ofschoon de tijdige ontdekking daarvan zulks veelal onschadelijk maakte, en de bedoelde leemten alzo zeer zeldzaam zijn.

Eene tweede onvolledigheid, die alle dergelijke werken, en dus ook het onderhavige, onvermijdelijk moet aankleven, is in het ruime tijdverloop te zoeken, dat tot de bewerking deszelven is noodig geweest. Van het beginsel uitgaande, om van geene nog levende personen de Biographie in deze verzameling op te nemen, zoo kan het niet anders, of in een tijdverloop van twintig jaren, opent zich het graf

meermalen, om beroemde of beruchte mannen of vrouwen intezwelgen, wier leven, wegens de alphabetische orde des werks, in hetzelfde niet meer kon opgenomen worden.

De verbetering en aanwijzing der eerstgenoemde gebreken en de aanvulling dier gapingen zullen den inhoud uitmaken van een Supplement of Bijvoegsel op dit werk, in denzelfden vorm en bij in achtneming der zelfde beginselen door mij te bewerken, welk Supplement tevens, in zeker opzigt, als een Biographisch Woordenboek van beroemde of beruchte tijdgenooten zal kunnen beschouwd worden. Niet alleen dat de talrijke sedert een aantal jaren door mij te dien einde verzamelde bouwstoffen, deze taak zeer zullen verligten, coïncideert met deze onderneming, eene zeer gelukkige omstandigheid, hierin bestaande, dat men sedert het vorige jaar is begonnen, eene geheel nieuwe, herziene en tot op het tegenwoordige tijdstip voortgezette uitgave van DE FELLER'S Woordenboek, in het Fransch in het licht te geven; behalve dat de beroemde namen van CH. WEISS, en van den abbé BUSSON, die zich met het opzigt over dezelve hebben belast, reeds genoegzame aanbeveling voor deze uitgave aanbieden, bewijzen daarenboven de reeds in het licht verschenen deelen derzelve, op eene voldoende wijze, dat men niet te veel beloofd heeft, en dat het aangeduide getal van meer dan duizend nieuwe artikels verre overtroffen zal worden. Deze uitgave verdringt alsnu hare hoogst gebrekkige voorgangster van 1832—1834, welke men, bij gemis van betere, nog steeds ten leiddraad

heeft moeten nemen, en waarvan vooral de *fautive* spelling zoo veler eigennamen der Nederduitsche bewerking vele moeilijkheden heeft in den weg gelegd.

Zoo besluite dan deze aflevering een werk, aan welks bearbeiding ik een aanmerkelijk tijdperk mijns levens heb toegewijd, onder mijne innige dankbetuiging aan die waardige mannen, welke mij door hunne inlichtingen, teregtwijzingen en bijdragen, zoo bereidwillig zijn behulpzaam geweest; aan de respectieue inteckenaars, voor hun — bij de vertraging van uitgave zoo vaak op de proef gesteld — geduld, en vooral aan den goeden God, dien het behaagde mijn leven zoo lang te rekken, en mij krachten te verleen, om een gebouw te voltooijen, waarvan ik vóór ruim 20 jaren de eerste grondslagen legde. Zijn zegen achtervolge dit werk, doe het gedijen en bij velen nut stichten.
Heil dan

Den Besmerker.

Zevenaar, November 1848.

GESCHIEDKUNDIG WOORDENBOEK.

W.

W A A. — W A C.

† **W**AAL (JOANNES DE), een aanzienlijk burger en koopman te *Amsterdam*, was de stichter van het van ouds beroemde *Clarissen-Klooster*, in gemelde stad. Bij brieven van 6 October 1494, te *Mechelen* gedagteekend, had hij daartoe de toestemming bekomen van den Roomsche-koning, keizer MAXIMILIAAN I, en van den aartshertog PHILIPPUS, welke vergunning in het volgende jaar door Paus ALEXANDER VI bevestigd werd. Men weet hoe dit gewijde gesticht later tot een mannen-rasphuis en tot eene Latijnsche school vertimmerd is.

- WAAL. — Zie WALEUS.

* WACE of WAIGE (ROBERT), een anglo-normandische dichter der 12.^e eeuw, werd op het eiland *Jersey* geboren. Hij wordt in de afschriften zijner werken, en in de oude boeken, welke van hem melding maken, onderscheidelijk genoemd *Wacce*, *Waicce*, *Wace*, *Gasse*, *Gaice*, *Guace*, *Guaze*, *Guasco*, *Gazoe*, *Wistace*,

XXV DEEL.

Huistace, *Huace* enz. Hij was kanonik van *Bayeux*, en lezend geestelijke der kapel van HENDRIK I en van HENDRIK II *Plantagenet*, koning van *Engeland* (in 1189 overleden), en van HENDRIK *Kortmantel*. Hij heeft eenen *Roman* nagelaten, in Fransche verzen geschreven, die zeer nuttig is, om de gebruiken, de beteekenis van verscheiden uitdrukkingen, en zekere geschiedkundige feiten van zijn' tijd te leeren kennen. Dit boek is getiteld: *De Rou etc. (Over ROLLO en de hertogen van Normandië)*. Er bestaan verschillende handschriften van hetzelfde, het eene onder genoemden titel in de koninklijke bibliotheek van *Parijs*; en een ander, in die des konings van *Groot-Brittannië*, dat ten titel voert: *Roman der koningen van Engeland*; dit verschil van titel is enkel daaraan toetescrijven, wijl, zoo als men weet, de koningen van *Engeland*, hertogen van *Normandië* waren, sedert WILLEM den Veroveraar, die in 1066,

A

door het testament van EDUARD III, tot den troon van *Engeland* geroepen werd. Dit werk is voor de eerste maal gedrukt met *aanteekeningen* door PLUQUET, *Parijs*, 1827, 2 dl.ⁿ, in 8.vo

WADING (PETRUS), in 1586, te *Waterford*, in *Ierland*, geboren, begaf zich in 1601, te *Doornik* onder de Jesuiten. Gedurende 16 jaren, onderwees hij, deels te *Praag*, deels te *Lewen* de godgeleerdheid, en werd kanselier der universiteiten van *Praag* en van *Gratz*, in *Stiermark*. Hij leefde langen tijd in *Boheme*, en op andere plaatsen der keizerlijke erflanden, en alom viel hem, door zijne kunde en godsvrucht eene buitengewone hoogachting ten deel. Hij overleed te *Gratz* in 1644, en liet verscheiden werken in het Latijn na, onder anderen: *Tractatus adversus haereticos*, en *Carmina varia*.

WADING (LUCAS), een Iersche Franciscaner religieus, te *Waterford* geboren, en te *Rome*, den 18 November 1657, in den ouderdom van 70 jaren, in het door zijne zorg gebouwde klooster van den H. ISIDORUS, overleden, is de schrijver van *Jaarboeken der orde van den H. FRANCISCUS*, waarvan de beste uitgave, is die van *Rome*, 1731, en volgende jaren, 17 dl.ⁿ, in fol.; — 2.º *Bibliotheek der Schrijvers* van de Franciscanerorde, 1650, in fol., waaronder er verscheiden voorkomen, die het gewaad van den H. FRANCISCUS niet gedragen hebben.

Ofschoon men aan den schrijver eenige misslagen te last legt, heeft toch dit werk, zoowel als zijne *Jaarboeken*, zijn nut. Hij bezat meer godsvrucht dan critiek. Pater CASTEL, zijn ordebroeder, heeft in 4 dl.ⁿ, eene vrij goede verkorting der *Jaarboeken* geleverd. Pater WADING was een der consultants, in de zaak van JANSENIUS benoemd, en had zich voor zijne leer doen innemen; maar zoodra de stadhouder van J. C. had uitspraak gedaan, weifelde hij geenen oogenblik, om zijne gevoelens te herroepen, en weinig te vreden met heimelijk van zijne privaatsmeening afstand te doen, trachtte hij door eene openbare herroeping, den indruk uittewissen, welken zijne eerste dwaling mogt hebben te weeg gebracht. » De Paus, zeide hij, heeft eene bulle uitgevaardigd, waarin elke der vijf stellingen met verschillende censuren wordt getroffen. Mogt iemand voor deze uitspraak, om welke reden ook, of op welk gezag van leeraars zulks wezen moge, hierover anders geoordeeld hebben, zoo is hij thans verplicht, om, volgens den raad des apostels, zijnen geest onder het juk des geloofs te buigen. Ik verklaar dat ik zulks met geheel mijn hart doe, terwijl ik al de boven vermelde stellingen veroordeel en verfoei, in alle en in dien der zinnen, in welke Zijne Heiligheid dezelve heeft willen veroordeelen.»

† WAEL (LUCAS DE), een schilder te *Antwerpen* in 1591 geboren. Zijn vader JOANNES DE

WAEL, een beroemde schilder, in 1557, in dezelfde stad geboren, en jong overleden, onderwees hem in de eerste beginselen zijner kunst; maar hij ontwikkelde zich onder BREUGEL *de Fluweele* (zie dat art.), wiens wijze hij met het beste gevolg nabootste. Hij bezocht gedurende verscheiden jaren *Frankrijk* en *Italië*, terwijl hij in beide landen, en voornamelijk te *Genoa*, bewijzen van zijne bekwaamheid, in groote en schoone stukken, zoowel *al fresco* als in olieverw, naliet. Hij schepte behagen om in die landschappen, steile rotsen, watervallen, stormen enz. voortestellen.

† WAEL (CORNELIS DE), broeder van den voorgaande, te *Antwerpen*, in 1594 geboren, was evenzeer de kweekeling zijns vaders; hij ontwikkelde zich achtereenvolgend onder verschillende meesters. Hij verwierf weldra den roem van een uitmuntend landschap-schilder te zijn, en zijne schilderijen werden zeer op prijs gesteld, wegens de keuze der liggingen, de schikking der lijnvormige perspectieven, en het volledige der uitvoering. Maar het is vooral als schilder van veldslagen, dat hij zich heeft doen opmerken. Men moet echter bekennen, dat hij zich nooit heeft weten te onthouden, van zeker gebrek in den vorm en de voorstelling zijner beelden, en zelfs in de kleederdragten. Hij heeft ook historische stukken en dieren geschilderd. Het

verlangen om tot grooter volmaaktheid te geraken, bewoog hem om zijnen broeder, op diens reis naar *Italië* te volgen; en verscheiden malen was hij aldaar in de gelegenheid om zijne bekwaamheid aan den dag te leggen. Ook heeft hij zich als graveur onderscheiden, en volgens zijne eigene teekeningen heeft men van hem de volgende plaatwerken: het *Leven van den verloren zoon*; eene *kroeg*; verscheiden andere onderwerpen in verschillende reeksen; zoo als *landschappen*, *kermissen*... enz. CORNELIS DE WAEL is in 1660 overleden.

WAERBECK. — Zie PERKIN.

† WAGENAAR (LUCAS JANSZ.), in de eerste helft der zestiende eeuw te *Enkhuizen* geboren, was zeer ervaren in de zeevaart en stuurmanskunst, en kan met regt beschouwd worden als degene, die voor de volgende schrijvers over dat onderwerp den weg gebaad heeft. Na verscheiden jaren in verschillende gewesten des aardbols de zee beploegd te hebben, had hij door de nauwkeurige opneming van de gesteldheid van havens, kusten, zandbanken, klippen, gronden enz. eene zeer uitgebreide kennis bekomen. De vrucht zijner opmerkingen en waarnemingen deelde hij zijnen landgenooten mede, in een werk *Spiegel der Zeevaart* genaamd, op eigen kosten, te *Leyden* bij C. PLANTYN gedrukt. In 1592 gaf hij, met het zelfde doel, een ander werk

in het licht, getiteld: *Thresoor der Zeevaart*. De vermaarde aardrijkskundige WILLEM BLAAUW of BLAEU erkent tot het zamenstellen van zijn werk *het Licht der Zeevaart* genaamd, van de ontdekkingen en waarnemingen van WAGENAAR veel dienst te hebben gehad. WAGENAAR overleed in zijne geboorteplaats kort na de uitgave van zijn laatstgenoemde werk.

WAGENAAR (JAN), een beroemde Nederlandsche geschiedschrijver, te Amsterdam, den 31 October 1709 geboren; openbaarde reeds vroegtijdig eene buitengewone zucht voor de studie, en na zich in het Fransch, Engelsch, Latijn en Grieksch geoefend te hebben, maakte hij zich reeds in zijn twintigste jaar als een bekwaam vertaler bekend, terwijl hij zich tevens in de Newtoniaansche natuurkunde oefende. In 1738, begon hij zich meer uitsluitend op de *Geschiedenis* en de taal van Nederland toe te leggen, beoefende de oudste kronijken, en gaf de eerste deelen van den *Tegenwoordigen staat der Nederlanden* in het licht. In 1740, nam hij deel, aan een theologisch geschil over den kinderdoop, en gaf bij die gelegenheid in het licht: *Onderzoek over de Oudheid en schriftmatigheid van den kinderdoop*. Het werk echter waardoor hij de meeste bekendheid en veel roem heeft verworven, is zijne *Vaderlandsche Historie*, waarvan in 1749 de twee eerste deelen in het licht verschenen, en dat, be-

halve de vervolg-deelen tot 21 deelen gr. 8.vo met platen en kaarten is uitgedijd. Dit in eenen bevalligen stijl en vrij onpartijdig geschreven werk, zou meer lof verdienen, zonder de vooroordeelen tegen de catholijken, zonder eene al te duidelijke vooringenomenheid tegen het bestuur van Spanje, en vooral zonder het blind vertrouwen, waarmede WAGENAAR, VAN METEREN en andere hartstogtelijke onnaauwkeurige en in lasterlijke sprookjes vruchtbare schrijvers aanhaalt. Behalve eenige andere minder belangrijke geschriften gaf hij ook in het licht: *Beschrijving van Amsterdam, in zijne opkomst, aanwas enz.*, eerst in fol. 1768, en later in verschillende formaten herdrukt. Na eene slepende ziekte overleed WAGENAAR den 1 Maart 1773.

WAGENSEIL (JOANNES CHRISTOFFEL), te Neurenberg, in 1633 geboren, werd tot gouverneur van eenige edellieden verkozen, met welke hij Frankrijk, Spanje, de Nederlanden, Engeland en Duitschland bereisde, en zich alom ijverige vrienden maakte. LOBEWIJK XIV gaf hem, bij verschillende gelegenheden, bewijzen zijner hoogachting, en deed hem drie aanzienlijke geschenken. In Duitschland teruggekeerd, werd hij hoogleeraar in de geschiedenis, in de regten en in de Oostersche talen te Altorf en bibliothecaris van de universiteit dier stad. Zijne *Levensbeschrijving* is te Neurenberg, in 1719, in 4.to gedrukt. Behalve zijne Aard-

rijkskunde en eene *Algemeene geschiedenis*, heeft hij in het licht gegeven: 1.º eene verhandeling vol geleerde nasporingen: *De urbe Noriberga*, in 4.to; — 2.º *Pera librorum juvenilium*, in 12.mo, een leergang voor kinderen; — 3.º *Tela ignea Satanæ*, Amsterdam, 1681, 2 dl.ⁿ, in 4.to Dit is eene verzameling van werken der Joden tegen het christendom, met de wederlegging derzelve; zij is belangrijk en nuttig. Deze geleerde overleed in 1705. — Zie LIPMANN.

WAGHENARE (PETRUS DE), een religieus van de premonstratenzer-orde, te Nieuwpoort (*West-Vlaanderen*), in 1599 geboren, legde zich toe op de schoone letteren en op de geschiedenis zijner orde, en overleed als onder-prior van het klooster van *Veurne*, den 29 Augustus 1662. Men heeft van hem: 1.º *Sanctæ Thomæ Cantuariensis et Henrici II, Anglorum regis, monomachia de libertate Ecclesiæ*, Keulen, 1626, in 8.vo Dit is een wijselijk geschreven verslag van het geschil van HENDRIK II met den H. THOMAS van *Kantelberg*; — 2.º *Sanctus NORBERTUS in se et suis vario carmine celebratus*, Douai, 1650, dit zijn oden, puntgedichten, enz. op de heiligen zijner orde; — 3.º *Sanctus NORBERTUS in se et suis voce soluta celebratus*, Douai, 1651, in 12.mo; dit zijn de levensbeschrijvingen der heiligen en schrijvers zijner orde, in onrijm. Zijn stijl is noch los,

noch verheven, en hij schiet in critiek te kort.

WAGNER (JOANNES JACOBUS), een Zwitsersche arts, in 1641 geboren, was bibliothecaris der stad *Zurich*, en lid van het genootschap van natuur-onderzoekers, aan welke hij vele memoriën mededeelde. Hij overleed in 1695, na in het licht te hebben gegeven: *Historia naturalis Helvetiæ curiosa*, *Zurich*, 1680, in 12.mo RAY heeft er in eenige zijner geschriften gebruik van gemaakt.

* WAILLY (KAREL DE), een beroemde Fransche kunstenaar, bouwmeester des konings enz., te *Parijs* in 1729 geboren. Zijne ouders behoorden tot den fatsoenlijken stand, doch wel verre dat de Indische handel hunne fortuin zou hebben vermeerderd, hadden zij er grootelijks nadeel door geleden, zoodat zij zich niet meer in staat bevonden, om aan den jongen WAILLY, die zorgvuldige opvoeding te geven, welke zij wel gewenscht hadden. De jeugdige KAREL beoefende de bouwkunde onder BLONDEL en LEJAY, en bezocht ook de school van den beroemden SERVANDONI. Tot de mededinging naar den grooten prijs van bouwkunde opgeroepen, liet hij denzelven aan een' zijner vrienden winnen wiens teekening hij bewerkte, na de zijne voltooid te hebben. Na in het volgende jaar (1752) met zijnen boezemvriend MOREAU te hebben zamengedongen, behaalde

hij den eersten, en MOREAU den tweeden prijs. Laatsgenoemde was troosteloos, alle hoop te hebben verloren, van naar Rome te gaan, en zijnen studiemakker te moeten verlaten, en al zuchtende herhaalde hij aan DE WAILLY: » Ik zal niet naar Rome gaan! » DE WAILLY, over zijne droefheid getroffen, begeeft zich naar den heer DE MARRIGNY, opper-toeziener over de koninklijke gebouwen, en zeide hem met de rondborstigheit des gevoels: » Monseigneur, MOREAU moet naar Rome gaan. — Het gebruik verzet zich daartegen. — Wat is er aan het gebruik gelegen! Mijne 3 jaren behooren mij toe, ik geef er hem 18 maanden van. Gij zult een kunstenaar te meer, en ik een verheugden vriend hebben. » Zijn verzoek werd hem toegestaan. Gedurende zijn verblijf in Italië, verwierf WAILLY eenen grooten roem, en toen hij te Parijs terugkwam, werd hij (1767) bij de akademie van bouwkunde aangenomen. Hij bood vervolgens die van schilder- en beeldhouwkunde, die hem ook in haar midden wenschte, geleerde zamenstellingen aan, en hij werd, in 1771, met algemeene stemmen lid derzelve. Hij was de eenige bouwkundige, die deze eer genoot. De koning benoemde hem kort daarna, tot tegenboekhouder zijner gebouwen. WAILLY bouwde te Parijs, gezamenlijk met JOZEF MARIA PEYRE, den schoonen Franschen schouwburg, later Odeon genaamd. De kunst en de smaak vinden zich vereenigd, in een

huis te *Roule*, door dien kunstenaar naar de Italiaansche wijze gebouwd. Zonder gevaar zag hij de stormen der Fransche omwenteling voorbij drijven; maar diep trof het hem, zijnen ouden vriend MOREAU, die stadsbouwmeester was, onder het valmes van ROBESPIERRE te zien sneven. Gedurende dit ongelukkige tijdvak, voorzag hij de vergetelheid, waarin de schilderen beeldhouwkunst vervallen zouden. Om zulks zoo veel mogelijk voortekomen, verbond hij verscheiden kunstminnaars aan zich, waarvan elk jaarlijks 300 franken bijdroeg. Met deze kapitalen kocht men bij de beroemdste kunstenaars schilderijen en beeldhouwkundige voorwerpen aan. Op het einde des jaars verlootte men de op deze wijze door het genootschap verkregen voorwerpen, en elke deelnemer had alzoo voor zijn geschoten geld kans een dier voorwerpen te bekomen. Nadat het toenmalig bestuur DE WAILLY tot administrateur van het centrale museum van kunsten had benoemd, zond het hem naar *Vlaanderen*, om er voortbrengselen van groote meesters in te zamelen; en het is aan hem dat de Franschen de meesterstukken te danken hebben van RUBENS, PAULUS POTTER, WOUWERMANS, REMBRANDT, GERARDUS DOUW enz. welke het museum der republiek versieren. Hij ontwierp de grootste plannen ter verfraaijing der hoofdstad, en tot belooning daarvoor ruimde men hem eene woning in het *Louvre* in. Weinig kunstenaars zijn

meer in aanzien geweest dan DE WAILLY. Bij de instelling van het instituut, werd hij tot lid van hetzelfde benoemd. Hij overleed den 2 November 1798. Onder de gebouwen, die het meest zijnen roem verheffen, kan men noemen: het *Hôtel d'Argenson*, te *Parijs*; het kasteel des *Ormes*, in *Touraine*; en het *Palais Spinola*, te *Genoa*.

* WAILLY (NOËL FRANCISCUS DE), een spraakkunstenaar, en broeder van den voorgaande, in 1724 te *Amiens* geboren, alwaar hij uitmuntende studiën maakte, en zich verder te *Parijs* ging ontwikkelen. Hij legde zich voornamelijk toe op de Fransche taal, welke regelen hij door eene duidelijke en gemakkelijke *Spraakkunst* verklaarde. Hij gaf bijzondere lessen in die taal, en vormde zeer goede kweekelingen. WAILLY, in zijne studiën verdiept, nam bijna geen deel aan de Fransche omwenteling; bij de oprichting van het instituut, werd hij tot lid van hetzelfde verkozen, en hij overleed te *Parijs* den 7 April 1801. Hij had tot opvolger bij het instituut den abbé SICARD. Hij heeft nagelaten: 1.º *Grammaire etc. (Fransche Spraakkunst)*, *Parijs*, 1754; deze spraakkunst heeft een aantal uitgaven gehad, en is eene der beste werken die men kent; — 2.º *Nouveau etc. (Nieuw verkort Fransch woordenboek)*, naar het woordenboek der akademie gevolgd, hetwelk hij met zijnen zoon en de Heeren BOSQUILLON

en DREVET vervaardigde; de 13.º uitgave deszelve is in 1826 in het licht verschenen. WAILLY heeft ook mede gewerkt aan het *Woordenboek der akademie* in 1798 in het licht gegeven; — 3.º *Principes etc. (Grondbeginselen der Latijnsche taal)*, ibid 1757, verscheiden malen herdrukt; — 4.º *Dictionnaire etc. (Etymologisch woordenboek der van het Grieksch afgeleide Fransche woorden)*; — 5.º *Vertaling (in het Fransch) der Commentariën van CÆSAR, en der uitgelezen redenen van CICERO*, eene even zoo sierlijke als nauwkeurige vertaling; dezelve werd met geestdrift door het publiek ontvangen, ofschoon het aan zijne Fransche spraakkunst is, dat WAILLY zijnen roem te danken heeft: en ofschoon door latere veel verdrongen, treft men haar nog in verscheiden collegiën en opvoedings-gestichten aan.

* WAILLY (STEPHANUS AUGUSTINUS DE), zoon van den voorgaande, te *Parijs* den 1 November 1770, geboren; maakte zijne eerste studiën in het collegie van *Plessis*, later in dat van de H. BARBARA. Bij eenen notaris geplaatst, deed de requisitie hem die betrekking weder verlaten; onder het schrikbewind *verdacht* geworden, werd hij in eene gevangenis opgesloten, waarin hij negen maanden doorbragt. WAILLY legde zich vervolgens toe op de beoefening zijner moedertaal en op de wiskunde; maar de verschillende

gebeurtenissen, die omtrent dit noodlottige tijdvak plaats hadden, beletteden hem, bepaaldelijk eenen staat te kiezen. Hij was achtereenvolgend, kweekeling der eerste polytechnieke school, boekverkooper, studiechef van het *prytanée* (opvoedingsgesticht) te *Parijs*, censor van het keizerlijk lyceum (*Lodewijk de Grootte*), en provisor van het lyceum *Napoleon* (*Hendrik IV*). Hij werd lid van het legioen van eer en officier der universiteit. Tijdens de restauratie had hij tot kweekeling den hertog van *Chartres*, later hertog van *Orléans*. *WAILLY* is in Junij 1821 overleden. De heer *NAUDET*, lid van het instituut, en hoogleeraar der rhetorica, in het Collegie van *Hendrik IV*, heeft bij zijn graf eene *redevoering* uitgesproken. *WAILLY* heeft de volgende werken nagelaten, waarvan hij de beide eerste gezamenlijk met zijn vader heeft zamengesteld: 1.º *Nouveau etc.* (*Nieuw beknopt Fransch woordenboek met meer dan 4000 wetenschappelijke en kunst-termen vermeerderd*), *Parijs*, 1801, in 8.vo; — 2.º *Principes etc.* (*Algemeene en bijzondere grondregels der Fransche taal, gevolgd door eene beknopte verhandeling over de versificatie enz.*), 1803, in 8.vo; 13.e herziene en verbeterde uitgave, *Parijs*, 1819, in 12.mo; — 3.º *Œuvres etc.* (*Uitgezochte werken van J. B. ROUSSEAU*), ten gebuike der lyceën en middelbare scholen, een werk, door de commissie voor de schoolboeken aangenomen en voorge-

schreven, *Parijs*, 1805, in 8.vo; *stéréotype* van *HERHAN*. Dit werk heeft verscheiden uitgaven gehad; — 4.º *Napoleone al Danubio*, eene Italiaansche ode van den kolonel *J. GROBERT*; door *DE WAILLY*, in Fransche dichtmaat, en door den heer *CAUCHY*, in Latijnsche heldenverzen vertaald, 1805, in 8.vo; — 5.º *Nouveau etc.* (*Nieuw Rijm-Woordenboek*), *Parijs*, 2 dl.ⁿ, in 8.vo *WAILLY* vervaardigde dit woordenboek gezamenlijk met den heer *DREVET*; — 6.º *Traduction etc.* (*Vertaling in Fransche verzen der oden van HORATIUS, met den tekst, beknopten inhoud en aantekeningen*), *Parijs*, 1817, in 8.vo — Tweede uitgave tot schoolgebruik, 1818, in 18.mo, met het derde boek, hetwelk men afzonderlijk heeft gedrukt. *WAILLY* heeft de veertiende uitgave der *Beknopte Fransche Spraakkunst* van zijn vader in het licht gegeven, *Parijs*, 1817, in 12.mo, en hij heeft de eerste uitgave van zijn *Etymologisch Woordenboek der van het Grieksch afgeleide Fransche woorden* herzien, 1813, in 8.vo In 1799, werkte hij mede aan den *Mercure*, die toenmaals door de heeren *DE FONTANES*, *DE CHATEAUBRIAND*, *DE LALOT*, *DE BONALD* enz. geredigeerd werd.

WAKE (*WILLIAM*), aartsbisshop van *Kantelberg*, in 1657 geboren, en te *Lambeth* in 1737 overleden, is in *Engeland* bekend door *Leerreden*, en door twistschriften tegen *Bossuet*; en in *Frankrijk* door zijne betrekkingen met du *PIN* (zie

PIN — LODEWIJK ELLIES DU —).

* WAKEFIELD, (GILBERT), een geleerde Engelschman, te *Nottingham*, in 1756 geboren, was de zoon van een' der predikanten dier stad. De jonge WAKEFIELD omhelsde mede den geestelijken staat, en bekwam weldra beneficiën. Hij werd eerst benoemd tot de pastorie van *Stockport*, en daarna tot die van *Liverpool*. Na in 1779, in den echt te zijn getreden, liet hij de predikdienst varen, om zich met het beheer eener akademie van dissidenten, te *Warrington* gevestigd, te belasten. Na dezelve gedurende verscheiden jaren bestuurd te hebben, kwam hij in het collegie van *Hackney*, hetwelk hij na verloop van een jaar weder verliet. Daarop borst de Fransche omwenteling uit. WAKEFIELD omhelsde hartstogtelijk de revolutionnaire beginselen: zijne pen, tot dus verre aan godgeleerde of letterkundige onderwerpen gewijd, stond thans der staatkunde te dienst. Hij schreef tegen het bestuur en tegen de openbare eerdienst. In een' brief, aan eenen bisschop (dien van *Landaff*) gerigt, ging hij alle maat te buiten. De procureur-generaal klaagde den schrijver aan, en WAKEFIELD werd tot eene opsluiting van twee jaren in de gevangenis van *Dorchester* veroordeeld; in de maand Mei 1801, verliet hij dezelve weder, en stierf in September deszelfden jaars. Zie hier de naamlijst zijner beste werken: 1.º *Vertaling* (in het

Engelsch) van den 1.^{en} Brief aan de *Thessalonicensers*; — 2.º *Vertaling van het evangelie van den H. MATTHEUS*; — 3.º *Nasporingen der gevoelens van de christelijke schrijvers der drie eerste eeuwen, betrekkelijk den persoon van JESUS CHRISTUS*, 4 dl.ⁿ, in 8.vo; — 4.º *Sylva critica*, een door de universiteit van *Cambridge* gedrukt werk; — 5.º eene verzameling van *Latijnsche gedichten*, met aanteekeningen op HOMERUS; — 6.º *Vertaling van het nieuwe Testament*, 2 dl.ⁿ, in 8.vo; — 7.º *Tragediarum graecarum delectus*, 2 dl.ⁿ, in 12.mo; — 8.º eene uitgave van *LUCRETIUS*, 3 dl.ⁿ, in 4.to

WALEUS (ANTONIUS) of DE WAAL, een protestantsche godgeleerde, te *Gend*, in 1573, geboren, bezocht de voornaamste steden en hoogeschoolen van *Frankrijk*, *Zwitserland* en *Duitschland*. In *Nederland* teruggekeerd, werd hij predikant te *Middelburg*, alwaar hij tevens onderwijfs gaf in de wijsbegeerte en de Grieksche taal. In 1618, werd hij als afgevaardigde van *Zeeland* naar de synode van *Dordrecht* gezonden; hij toonde aldaar een vurige voorstander van de partij der contra-remonstranten te zijn. In genoemde vergadering werd hem de taak opgedragen der herziening van de Nederduitsche vertaling des Bijbels, en het ontwerpen der canons van de synode. WALEUS werd aan den veroordeelden advocaat JOAN VAN OLDENBARNEVELL

(zie dat art.) toegevoegd, om dien grijzen staatsman tot den dood voortebereiden; en nog in hetzelfde jaar (1619), werd hij tot hoogleeraar te *Leyden* beroepen, alwaar hij in 1639 overleed. Behalve het reeds genoemde, heeft men nog van **WALÆUS** *Compendium Ethicæ Aristotelicæ, Leyden, 1636, in 12.mo*

WALÆUS (JOANNES), oudste zoon van den voorgaande, in 1604 te *Koudekerke*, bij *Middelburg*, geboren, onderscheidde zich in de geneeskunde, werd hoogleeraar te *Leyden*, alwaar hij in 1649 overleed. **WALÆUS** heeft nuttige ontdekkingen gedaan, betrekkelijk de spijsvertering, de verdeeling der chyl, de beweging der holle ader, des harten en des bloeds. Hij verdedigde nadrukkelijk den omloop tegen diegene welke dezelve, uit eene hardnekkige verkleefdheid aan oude gevoelens, bestreden. Men heeft van hem: 1.º *Epistola de motu chyli et Sanguinis, Leyden, 1641*; — 2.º *Institutiones compendiosæ medicinæ*; — 3.º *Methodus medendi brevissima*.

WALAFRIDUS-STRABO, een benediktijner, in 806 geboren, werd in het klooster van *Fulda*, onder de leiding van **RABAN-MAUR** opgevoed. Hij werd vervolgens deken van *St. Gall* en later abt van *Richenou*, in het diocees van *Constans*. Zijne voorbeeldige godsvrucht en diepe kunde verwierven hem de algemeene achting. De voornaamste werken, die nog van hem bestaan, zijn: 1.º *De officiis divi-*

nis, seu De officiis et incrementis rerum ecclesiasticarum; men vindt zulks in de bibliotheek der kerkvaders en in andere verzamelingen; — 2.º *Poemata*, in den *Canisius* van **BASNAGE**, afzonderlijk, in 1604, in 4.to gedrukt; — 3.º *Glossa ordinaria in sacram scripturam, Parijs, 1590, 7 dl.ⁿ, in fol.*; *Antwerpen, 1624, 6 dl.ⁿ in fol.* Deze werken zijn zeer nuttig, ten minste het eerste, om de oude tucht der Kerk te leeren kennen. Hij overleed in 849. Men noemde hem *Strabo* of *Strabus*, wijl hij scheel zag.

WALDENSIS (THOMAS). — Zie **NETTER**.

WALEF (BLASIIUS HENDRIK DE CORTE, vrijheer DE), luitenant-generaal in dienst van *Engeland*, in 1714, en eenigen tijd daarna kolonel der dragonders in *Holland*, waarschijnlijk in 1652, te *Luik* geboren, zoo als hij in een zijner werken te verstaan geeft, en in die stad, den 22 Julij 1734 overleden, bezat eenen zeer gunstigen aanleg voor de dichtkunst; maar het ontbrak hem aan een' vriend of gestrengen meester, om de uitspattingen eener vruchtbare en bijna altijd reusachtige verbeeldingskracht te breidelen. Men vindt echter in zijne werken zeer schoone verzen; maar hij blijft zich niet gelijk, en het eenige zijner gedichten dat men geheel kan uitlezen is een hekeldicht tegen zijne vrouw; en nog moet men het lezen in de verzameling zijner *Uitgezochte Werken*. De

uitgever dier verzameling heeft dezelve gezuiverd van eene menigte dichtregels, die haar ontserden. Zijne werken zijn te *Luik* in 1731, in 5 dl.ⁿ, in 8.vo gedrukt, eene zeer gebreklike uitgave. Bij deze 5 dl.ⁿ moet men er nog twee andere in 8.vo voegen, die eenigen tijd te voren gedrukt waren: deze beide deelen, bevatten de gedichten der *Reuzen (Titans)* en der *Tweelingen (Gémeaux)*. Nog heeft men van hem eene verzameling van hekeldichten, welke hij afzonderlijk te *Keulen* onder dezen zonderlingen titel liet drukken: *Catholicon van Neder-Germanië*. De kanonik DE VILLENFAGNE, heeft zijne *Uitgelezene Werken*, met eene beknopte levensschets des schrijvers in het licht gegeven, *Luik* 1779, in 12.mo

WALIGFORD (RICHARD), abt van *St. Alban*, in *Engeland*, bloeide in het jaar 1326. Men houdt hem voor den uitvinder der rader-uurwerken: anderen schrijven deze uitvinding toe aan PACIFICUS, in 840, aarts-diaken van *Verona*; maar zij bewijzen niet dat er vóór die van WALIGFORD dergelijke uurwerken bestaan hebben.

* WALKER (ADAM), een Engelsche natuurkundige, die zich-zelfen zonder meester gevormd heeft, werd in 1731, uit eene arme familie van het graafschap *Westmoreland* geboren. Ofschoon zonder eenige beschaafde opvoeding, trad hij echter als schrijver en rekenmeester in eene koste-

looze school de loopbaan des onderwijzers in, en niet zelden gebeurde het, dat hij den nacht doorbragt met het beoefenen van datgene, wat hij den volgenden dag aan anderen onderwijzen moest. Na op deze wijze den kring zijner kennissen te hebben uitgebreid, gaf hij vervolgens in verscheiden groote steden openbare lessen in de sterrekunde. Door doctor PRIESTLEY naar *Londen* gelokt, opende hij er leergangen, die druk bezocht werden. WALKER onderwees ook de wijsbegeerte, de natuurkunde enz., in de collegiën van *Eton*, *Westminster*, *Winchester* en in andere groote scholen, en overleed te *Richmond* den 11 Februarij 1821: Men heeft hem verscheiden nuttige uitvindingen te danken: men noemt zeil- en stoomrijtuigen, de wentel-vuurbaken van het eiland *Scilly*, een tegen stroom opvarend schip, een vaartuig ter reiniging der rivieren, en een werktuig dat te gelijker tijd de rigting en de kracht des winds, het uur van den dag, de hoeveelheid van regen, den stand van den barometer, de droogte en vochtigheid der lucht aanwijst. Hij heeft in het Engelsch in het licht gegeven: 1.º *Ontleding der leergangen van proefondervindelijke wijsbegeerte*, in 8.vo; — 2.º *Natuurkundige verklaring der oorzaken en uitwerkselen van de ongezondheid der lucht in de steden, en over de middelen om er in te voorzien*, in 8.vo; — 3.º *Over de oorzaken, die de schoorsteenen doen rooken, en over de middelen*.

om er in te voorzien, in 8.vo; — 4.º *Denkbeelden, ingegeven, op eene reis door Vlaanderen, Duitschland, Italië en Frankrijk, 1791, in 8.vo; — 5.º Opmerkingen, gemaakt op eene reis naar de meren van Westmoreland en Cumberland, in den zomer van 1761, met eene proeve over het bestuur, de godsdienst, de kunsten en den landbouw van Frankrijk, zamengesteld op eene reis naar Parijs, in 1785, 1792, in 8.vo; — 6.º *Verhandeling over de aardrijkskunde en het gebruik van verschillende bollen, in 12.mo* Hij heeft ook eenige dichtelijke en prozaische stukken geleverd in het *Wijsgeerige Dagboek* der koninklijke maatschappij te Londen, en in de *Jaarboeken der landbouwkunde van ARTHUR YOUNG.**

* WALLACE of WALLEYS (WILLEM), een Schotsch heer, die in de 13.de eeuw leefde. *Schotland* werd verdrukt door de dwingelandij van EDUARD I, die JOANNES BALLIOL of BAILLOL geholpen had, om die kroon te overweldigen, van welke hij hem later, na hem in den slag van *Dunbar* krijgsgevangen te hebben gemaakt, weder beroofde. GRESINGHAM, koninklijk schatmeester, volgde stiptelijk de bedoelingen van EDUARD, door *Schotland* met willekeurige belastingen te drukken, terwijl hij zich door onregtvaardigheden verrijkte. WALLACE, met eene buitengewone dapperheid en kracht begaafd, vormde het ontwerp om zijn land te bevrijden. Hij

trok, in 1278 al de misnoegden en vlugtelingen bijeen, vormde uit dezelve een klein leger, met hetwelk hij 40,000 Engelschen sloeg. De Schotten bezwalkten echter hunne zegepraal door eenen trek van barbaarschheid: WARREN, een Engelsch veldheer in het gevecht gesneuveld zijnde, vilden zij hem, en maakten van zijne huid, zadels en gordels. WALLACE, als de verlosser der natie beschouwd, werd tot regent of bewaarder des rijks benoemd, gedurende de gevangenschap van JOANNES BALLIOL. WALLACE maakte daarop gebruik van de afwezigheid van EDUARD I, die in *Ierland* was, viel in *Engeland*, drong te vuur en te zwaard door tot in de nabijheid van *Durham*, en kwam met roem en buit overladen terug. EDUARD haastte zich daarop, om met een magtig leger tegen de Schotten optetrekken, en versloeg hen geheel en al. Met de overblijfselen van zijn leger ging WALLACE zich achter de moerassen van het Noorden verschanzen, alwaar men hem niet kon aanranden. Gevierd, zoo lang als hij overwinnaar was, onderzond hij, zoodra hij de nederlaag had bekomen, van wege de overige Schotsche heeren, niet dan trekken van ondankbaarheid. De verontwaardigde WALLACE deed vrijwillig afstand van het regentschap, en leefde als een eenvoudige partikulier. De Schotten bleven intusschen steeds gewapend. Daar EDUARD zich verbeeldde dat WALLACE de aanhitser hunner vijandelijke ontwerpen was, liet

hij hem achtervolgen door verraders, aan welke het dan ook gelukte, zich van hem meester te maken. Van hoog verraad beschuldigd, werd hij te *Tower-Hill* onthoofd, en de vier kwartieren van zijn ligchaam, werden naar de vier voornaamste steden van *Engeland* gezonden, en aldaar openlijk ten toon gesteld (23 Augustus 1305). HENDRIK de *Speelman* (*menestrel*) heeft de heldendaden van WALLACE in verzen bezongen; zijn werk heeft een aantal uitgaven gehad, waarvan de beste is die van *Perth*, 1790, 3 dl.ⁿ in 12.mo Verscheiden andere dichters hebben hunne zangen aan WALLACE toegewijd, die ook de held van een' geschiedkundigen roman van Miss JANE PORTER is geweest, mede in het Fransch vertaald, *Parijs*, 1820, 5 dl.ⁿ, in 12.mo

WALLENSTEIN (ALBRECHT WENZEL EUSEBIUS VON WALDSTEIN), hertog van *Friedland*, *Meklenburg* en *Sagan*, den 15 Septb. 1583, te *Hermanic* in *Boheme* geboren; zijne afkeerigheid van de studie, deed hem in hoedanigheid van page bij den markgraaf VON BURGOU, zoon van den aarts-hertog FERDINAND van *Inspruck*, plaatsen. Na eenigen tijd bij dien prins te hebben doorgebracht, ging hij te *Olmütz* van de Boheemsch-evangelische sekte, waarin hij was geboren en opgevoed, tot de Catholijke Kerk over, en reisde daarop door *Spanje*, *Frankrijk*, *Engeland* en *Italië*. Te *Padua* heving hem de lust voor de studie, en

hij legde er zich voornamelijk toe op de staatkunde en planeetkennis. In zijn vaderland teruggekeerd, behaagde hij aan den aartshertog FERDINAND, die hem tot kolonel verhief. Nadat de Boheemsche onlusten waren uitgeborsten, bood hij zich bij den keizer aan met een leger van 30000 man, op voorwaarde dat hij er het bevel over zoude voeren. De nieuwe veldheer onderwierp het diocees van *Halberstadt*, en het bisdom *Hall*, verwoestte het land van *Maagdeburg* en *Anhalt*, versloeg in twee gevechten den graaf van MANSFELD, heroverde geheel *Silezië*, overwon den markgraaf van *Bade-Durlach*, bemagtigde het aartsbisdom *Bremen* en *Holstein*, maakte zich meester van alles wat tusschen den *Oceaan*; de *Oost-see* en de *Elbe* gelegen is, en liet den koning van *Denemarken* niets behouden dan *Glückstadt*. Daar zijne overwinningen het verdrag van *Lubeck* hadden doen ontstaan, zoo beloonde hem de keizer daarvoor met de titels en den buit van den hertog van *Mecklenburg* die aan het muiten was geslagen. Daar zijne trouw echter twijfelachtig was geworden, zoo ontam men hem het bevel over zijn leger, en gaf hetzelfde aan den beroemden TILLY, die zich reeds bezig hield met het bestrijden van GUSTAAF-ADOLF, koning van *Zweden*, die de protestanten te hulp hunner sekte hadden geroepen. Nadat TILLY te *Leipzig* geslagen was, drong de overwinnaar als een stroom *Duitschland* binnen. De bekom-

merde keizer riep WALLENSTEIN terug, aan wien hij de hoedanigheid van opperveldheer gaf. Deze held trok daarop tegen den koning van *Zweden* in het strijperk; sloeg hem, en werd geslagen; hij ontweldigde aan de Saksers, deszelfs bondgenooten, bijna geheel *Boheme*, door de inneming van *Praag*. Zijn moed kon echter het verlies van den slag van *Lützen*, den 16 November 1632 geleverd, niet belletten. GUSTAAF sneuvelde in denzelfden en WALLENSTEIN zag zich verplicht de wijk naar *Boheme* te nemen. Deze veldheer, die reeds sedert lang in verdenking stond, hield zich met het ontwerp bezig, om zich onafhankelijk te maken en koning van *Boheme* te worden (*). Hij onderhandelde te gelijkertijd met verscheiden protestantsche vorsten, met *Zweden* en *Frankrijk*, en zocht verscheiden beroemde officieren aan zich te verbinden, zoo als bijv. den vrijheer von BECK, MANASSES DE PAS, markgraaf van *Feuquières* en AXEL OXENSTIERN (zie die artikels), die weigerden met hem te onderhandelen. Keizer FERDINAND

II, een zeer godsdienstig vorst, weigerde langen tijd om geloof te slaan aan de berigten, die hem van alle kanten werden toegezonden; maar hij werd volkomen van de bedoelingen van WALLENSTEIN overtuigd, zoodra het bevel over het leger aan de veldheeren PICCOLOMINI en GALLAS was gegeven. Door dit berigt ontzet, liet WALLENSTEIN, den 12 Januarij 1634, te *Pilsen* door de officieren zijner troepen den eed van trouw aan zijnen persoon afleggen, en nam de wijk naar het sterke *Eger* of *Egra*. Deze eed bestond in de belofte van zijnen persoon te verdedigen, en zich aan zijne fortuin te verbinden: deze stap stelde de bedoelingen van WALLENSTEIN in het daglicht; maar het was niet gemakkelijk dezelve voortekomen. GORDON, een Schot, bevelhebber van *Eger*, trad, uit aanmerking van het gevaar van den staat, met BÜTTLER een Ier, aan wien WALLENSTEIN een regiment dragonders had gegeven, en LASCY, die bevelhebber, zijner lijfwacht was, tegen hem in zamenzwering. Nadat deze drie vreemdelingen

(*) Deze zamenzwering is eene aangenomene geschiedenis, zegt een andere levensbeschrijver die daaromtrent geene bepaalde partij kiest. Men moet zich herinneren, dat WALLENSTEIN genoodzaakt, zoo als hier gezegd wordt, de wijk naar *Boheme* te nemen, te *Praag* of te *Egra*, een goed gedeelte van zijnen staf liet ombrengen, waardoor hij zich in den slag van *Lützen* verraden waande. Er was niet meer noodig om den adel van *Weenen* tegen hem te wapenen, wiens kinderen hij had doen vallen, en hem bij FERDINAND in ongenade te brengen, die, wel is waar, een zeer godsdienstig, maar ook een zeer wantrouwend vorst was, en met wien het, zelfs voor zijne vrienden, moeilijk te weten was, op welken voet men met hem stond. Fr. Vervolgers.

de bevelen, zegt men, van het hof ontvangen hadden, doodden zij eerst vier officieren, die de voornaamste vrienden des hertogs waren, daarna begeven zij zich naar de slaapkamer van WALLENSTEIN, waarvan zij de deur openbreken. Zij vonden hem in zijn hemd, en wyl hij zich wegens de hoogte der verdieping, niet door het venster kon redden, doorboorde men hem den 25 Februarij 1634, met een pertizaan of hellebaard. FERDINAND kon zich niet onthouden den dood van dezen veldheer te beweenen, die hem groote diensten had bewezen, doch die, daar hij heerschezucht en opstand met zijne dapperheid deed gepaard gaan, geduchter was geworden dan zijne buitenslandsche vijanden. De Bohemers verweerden zich niet, wyl men hen door een leger wist te beteugelen, maar de reeds door WALLENSTEIN omgekochte Sileziërs sloegen aan het muiten, en vereenigden zich met de Zweden. [Veelvuldig zijn de geschriften, waartoe de belangrijke geschiedenis van WALLENSTEIN heeft aanleiding gegeven, doch zeer uiteenlopend de beoordeeling van 's mans handelwijze. Zeer bevallig wordt zijn karakter geschilderd in SCHILLERS *Trilogie: Wallensteins Lagen, Die Piccolomini en Wallensteins Tod*].

WALLER (EDMOND), in 1615, in *Buckinghamshire*, uit eene familie geboren, die hem een jaarlijksch inkomen van 60,000 ponden naliet. Wegens zijne

hem door de natuur geschonken begaafdheden voor de dichtkunst, aan het hof bekend geraakt, werd hij door KAREL I met onderscheiding behandeld. Hij verbond zich aan dien vorst, en had in 1643 deel aan het ontwerp, om de stad en den *Tower van Londen*, in zijne handen te brengen; maar nadat dit plan ontdekt was, werd hij gevangen gezet en tot eene zware geldboete veroordeeld. Zoodra hij weder in vrijheid was gesteld, stak hij naar *Frankrijk* over, alwaar hij verscheiden jaren vertoefde. In *Engeland* teruggekeerd, vleidde hij den *protector*, even gelijk hij later KAREL II en JACOBUS II vleidde. Hij overleed in 1687. WALLER had eene *lijkrede* op CROMWELL vervaardigd, welke ondanks hare gebreken voor een meesterstuk gehouden wordt. KAREL II, dien hij, in een te dien einde vervaardigd stuk had geprezen, verweet hem, dat hij voor CROMWELL beter had gewerkt. WALLER antwoordde hem: » Sire, wij dichters, slagen altijd beter in verdichtselen (*fictiën*) dan in de waarheden. » De werken van WALLER handelen bijna enkel over de liefde en het vermaak. Hij vervaardigde echter op het einde van zijn leven dat zeer lang was, een dichtstuk *Op de goddelijke liefde*, in 6 zangen, en eenige andere stichtelijke gedichten. Te midden zelfs van het ligtzinnige hof van KAREL II, verhief hij met nadruk zijne stem tegen den hertog van *Buckingham*, die de godverzaking predikte. » MILORD, zeide hij

hem eens, ik ben veel ouder dan gij, en ik vermeen meer bewijsreden ten gunste van het atheïsmus gehoord te hebben dan gij; maar ik heb lang genoeg geleefd, om in te zien dat zij niets beteekenden, en ik hoop dat zulks ook het geval met uwe grootheid moge worden." Zijne *Gedichten*, zijn gezamenlijk uitgegeven, 1730, in 12.mo

WALLER (VALERIUS), een geleerde Zweed, heeft een aantal werken over de natuurlijke historie vervaardigd. Zijne waarnemingen en aanmerkingen zijn in het algemeen zeer verstandig, en geschikt om de holle stellingen der nieuwere natuurkundigen te wederleggen. Hij leefde nog in 1784, doch zeer oud, daar hij zijn tachtigste jaar reeds bereikt had.

* WALLEY (PETRUS), een bekwaame Engelsche godgeleerde en letterkundige, in het graafschap *Northampton* geboren, onderscheidde zich door zijne ervaarheid in de gewijde en ongewijde wetenschappen. Hij was een zeer werkzame schrijver, en behalve verscheiden *Leerreden*, heeft hij de volgende werken nagelaten: 1.º *Verdediging der echtheid en geloofwaardigheid der Evangelien*, in 8.vo; — 2.º *Nasporingen ter beoefening van SHAKESPEARE*, in 8.vo; — 3.º een *Dichtstukje* aan het hoofd der overwegingen van HERVEY; — 4.º eene *uitgave* der *Werken* van BEN-JOHNSON, met aanteeeningen. WALLEY overleed in 1790.

WALLIS (JOANNES), in 1616, te *Ashford*, in de provincie *Kent* geboren, was eerst predikant van de *St. Martinus*- en later van eene andere kerk te *Londen*. Zijne bekwaamheid in de wiskunde verschaftte hem, in 1649, te *Oxford* den leerstoel voor die wetenschap, en acht jaren later den post van bewaarder der handvesten. Hij bepaalde de snelheid welke de lichamen door den schok bekomen, leverde eene wijze van approximatie; en terwijl hij zich kundigheden eigen maakte, die voor den mensch nog belangrijker zijn, leerde hij aan verscheiden doofstommen spreken; eene kunst, welke een Spaansche religieus reeds met het beste gevolg had uitgeoefend, en die na WALLIS meer ontwikkeld is (zie *EPÉE*). Deze beroemde wiskunstenaar overleed te *Oxford*, in 1703. Gedurende zijnen langen levensloop genoot hij eene ongestoorde gezondheid, en een helder verstand, dat door niets beneveld werd. Zijne werken zijn gezamenlijk uitgegeven, te *Oxford*, 1695—1699, 3 dl.ⁿ, in fol. De voornaamste zijn: 1.º *Arithmetica*; — 2.º *De sectionibus conicis*; — 3.º *Arithmetica infinitorum*. Dit vernuftige voortbrengsel heeft tot de schoonste meetkundige ontdekkingen geleid; — 4.º Verscheiden godgeleerde *Verhandelingen*, de zwakste zijner geschriften; — 5.º *uitgaven* van ARCHIMEDES, der *Harmonie etc.* van CLAUDIUS PTOLEMEUS, der *Verhandeling* over den afstand der zon en der maan, van ARISTARCHUS van

Samos; der commentariën van PORPHYRIUS over de harmonie enz.; — 6.º eene Engelsche *Spraakkunst*; — 7.º verschillende *Geschriften* tegen HOBBS, die zijn oordeel en zijne beginselen tot eer verstrekken.

WALLIUS (JACOBUS) of VAN DE WALLE, een Vlaamsche Jesuit, in 1599 te *Kortrijk* geboren, en, naar men meent, in 1680 overleden, was een der beste Latijnsche dichters, die de maatschappij heeft opgeleverd. Zijne gedichten onderscheiden zich door ongedwongenheid, eenen zuiveren en sierlijken stijl, edele en wel uitgedrukte denkbeelden. Men heeft zijne werken gezamenlijk uitgegeven, in 1 dl. in 12.mo Hij heeft *Heldendichten*, *Omschrijvingen* in hexameters op HORATIUS, *Treurzangen*, *Lierdichten* enz. zamengesteld.

* WALMESLEY (KAREL), bisschop van *Rama*, in *partibus*, in 1722, in het graafschap *Lancaster* in *Engeland* geboren, kwam zijne studiën te *Parijs* maken. Daar hij zich tot den geestelijken staat bestemde, volgde hij den cursus der godgeleerdheid van de universiteit, werd licentiaat en ontving den doctoralen hoed. Zijne kunde bepaalde zich niet tot de godgeleerdheid; hij had zich ook op de natuurkundige wetenschappen toegelegd, en hij was in de wis- en sterrekunde zoo ervaren, dat de maatschappij van *Londen* en die van *Berlijn* hem onder hare leden opnamen. De

XXV DEEL.

Verhandelingen; door hem in 1745, 1746 en 1747 in het licht gegeven, bewijzen, dat hij deze onderscheiding verdiende. De beoefening der wetenschappen belette hem niet zich aan het H. Dienstwerk te wijden, en bij verschillende gelegenheden had hij daarin ijver en bekwaamheid aan den dag gelegd. In 1756, werd hij tot bisschop van *Rama*, in *partibus infidelium* verheven, en als coadjutor toegevoegd aan den heer YORK, vicarius apostolicus, en daar laatstgenoemde, wegens zijne zwakheid, zijne bediening niet verder kon waarnemen, zoo werd WALMESLEY tot provicarius benoemd. Hij had de verklaring van 1789, betrekkelijk den door de Engelsche Catholijken afteleggen eed mede onderteeekend. Daar aan dit geschrift echter geene algemeene goedkeuring was te beurt gevallen, zoo herriep WALMESLEY zijne onderteekening, en verscheiden geestelijken volgden zijn voorbeeld. Hij was ook een dergenen, die de handelingen der Engelsche Catholijke commissie afkeurden, wijl voornoemde commissie voornamelijk uit leeken was zamengesteld, die het niet noodig achtten de bisschoppen te raadplegen, ofschoon hun onderling de vereischte kennissen ontbraken, om aan hunne uitspraken, die bepaaldheid en naauwkeurigheid te geven, welke de regtzinnigheid vordert. Hij had deel aan de beide *Rondgaande brieven*, den eenen van 21 October 1789, den anderen van 19 Januarij

B

1791, die den eed veroordeelden, zoodanig, als de Catholijke commissie er het formulier van ontworpen had. Het parlement nam deze reclamatiën der bisschoppen in aanmerking. Men stelde zich te vreden met den reeds in *Ierland* aangenomen eed, en WALMESLEY smaakte den troost, van op den 28 Junij 1791, aan de geloovigen van zijn distrikt aantekondigen, dat zij denzelfen konden afleggen. Men heeft van WALMESLEY, onder den verbloemden naam van PASTORINI: 1.º *Algemeene geschiedenis der Christelijke Kerk, uit de Openbaring van den heiligen JOANNES ontleend*. Dit werk werd door dom VILSON, een benediktijner, der congregatie van den H. MAURUS, in het Fransch vertaald, *Rouanen, en Parijs, 1777, 3 dl.ⁿ, in 12.mo*; — 2.º *Verklaring van het gezigt van EZECHIEL, in het eerste hoofdeel zijner profetiën, in 1785*, door den abbé GOLDAGHEN in het Hoogduitsch vertaald. Ook bestaat er eene Italiaansche en Latijnsche vertaling van. WALMESLEY overleed den 25 November 1797.

WALPOLE (ROBERT), bekend onder den naam van graaf van *Oxford*, pair van *Groot-Britannië*, werd in 1676, te *Houghton*, in het graafschap *Norfolk* geboren, was voornaamste minister van *Engeland* onder de koningen GEORGE I en GEORGE II. Hij genoot het vertrouwen van laatstgenoemden vorst, tot in 1741. Zijne afkeerigheid van den oorlog, welken *Frankrijk*

andermaal in *Duitschland* deed ontstaan, gaf aanleiding tot zijne verwijdering. Men beweerde dat hij door zijne vredelievende inborst, in onderhandelingen aan den kardinaal DE FLEURY dikwijls het voordeel had gelaten, terwijl men in *Frankrijk* juist dergelijke verwijten aan den kardinaal deed. Zeker is het dat de vredesgezindheid in beide staatsmannen bijna gelijk was. De koning, die over zijn gedrag te vreden was, verheef hem, onder den naam van *Graaf van Oxford*, tot pair van *Groot-Britannië*, en drie dagen later legde hij al zijne waardigheden neder. Men vervolgde hem daarop geregelijk; doch de koning stelde hem in veiligheid tegen den storm door het parlement te prorogeren, WALPOLE overleed in 1745. [Men heeft van hem: 1.º *Antwoord van den soeverein op het adres van den graaf van Gloucester*, (de whigs hadden den bijnaam van *Souverein*, aan KAREL, hertog van *Sommerset* gegeven); — 2.º *Antwoord op het vertoog van de kamer der lords, betreffende den toestand der zeemagt in 1709*; — 3.º *De schulden der natie blootgelegd en overwogen, 1710*; — 4.º *Verklaring betreffende de 35 millioenen, 1710*; — 5.º *Beknopte geschiedenis van het parlement* (gedurende eene vergadering onder de koningin ANNA); — 6.º *Onderzoek van het ontwerp der Zuid-Zee*; — 7.º *Bijzondere brief van den generaal CHURCHILL (MARLBOROUGH) na de aftreding van lord Oxford*, enz. enz. Men

heeft in het Engelsch in het licht gegeven. *Verhandeling over het leven en beheer van ROBERT WALPOLE, graaf van Oxford, Londen 1798*, in 4.to, door COXE; zulks is echter slechts eene lofredel.]

* WALPOLE (HORATIUS), graaf van *Oxford*, derde zoon van den voorgaande, volgens WALTER SCOTT, in 1717, of, volgens CHALMERS, in 1718 geboren, openbaarde reeds vroegtijdig geest en begaafdheid. In 1738, werd hij benoemd tot inspecteur der uit- en invoeringen, doch in het volgende jaar liet hij dien post varen, voor dien van deurwaarder bij de schatkamer in *Engeland*. Kort daarop geraakte hij in vriendschapsbetrekking met den dichter GRAY, en deed met hem eene reis door *Italië*; maar een geschil verbrak hunne goede verstandhouding. In *Engeland* teruggekeerd, werd WALPOLE, in 1741 tot het parlement verkozen, alwaar hij in 1742 slechts eene redevoering uitsprak, en wel ter verdediging van zijn vader, die in ongenade vervallen was, en van ontrouw beschuldigd werd. In 1761, verliet hij het parlement, en bepaalde er zich toe, om zijn gevoelens over de staatkundige aangelegenheden rondborstiglijk uittebrengen. Na zich naar zijn landgoed *Strawberry-Hill*, in het graafschap *Middlesex*, te hebben begeven, hield hij zich uitsluitend met de letterkunde bezig. Hij rigtte er eene boek-

drukkerij op, die zeer schoone uitgaven heeft geleverd, zoo van zijne werken als van die van andere schrijvers. Lord WALPOLE kwam in 1765 te *Parijs*, verbond 'zich met mevr. DU DEFANT, deze verbindtenis duurde 19 jaren. Hij toonde zich altijd als een vijand der Fransche omwenteling, en laakte openlijk de beginselen en buitensporigheden derzelve. Hij erfde, in 1791, door den dood van zijnen neef, den titel van *graaf van Oxford*; maar deze titel, dien hij niet voerde, veranderde niet het minst in zijne gewoonten. Hij overleed kinderloos in 1797. Men heeft van hem: 1.º *Losse gedichten*, 1758, in 4.to; — 2.º *Catalogus van adellijke en beroemde schrijvers*, 1759, 2 dl.ⁿ, kl. in 8.vo; nieuwe uitgave, 1816, 5 dl.ⁿ gr. in 8.vo; — 3.º *Geschiedkundige twijfelingen betrekkelijk RICHARD III, Koning van Engeland*, 1768, in 4.to, in het Fransch vertaald onder den naam van LODEWIJK XVI, *Parijs*, 1800, in 8.vo; — 4.º *Proeve over de naar den nieuwen smaak aangelegde tuinen*, in het Fransch vertaald door den hertog van NIVERNOS, 1785, in 4.to Hij heeft volgens de handschriften van GEORGE VERTUE (zie dat art.), in het licht gegeven: *Bijzonderheden betrekkelijk de schilderkunst en de schilders in Engeland*, 1762, 5 dl.ⁿ kl. in 4.to Men heeft eene schoone uitgave der *Werken van HORATIUS WALPOLE*, Londen 1798, 5 dl.ⁿ, gr. in 4.to waarbij men kan voegen

de *Brieven van HORATIUS WALPOLE aan GEORGE MONTAGU*, van 1736—1770, *Londen*, 1818.

WALPOT (HENDRIK VON), uit een beroemd huis van het *Rijnland* gesproten, dat nog in verscheiden takken bestaat, was in 1190 de eerste groot-meester der Teutonische of Duitse orde. Hij onderscheidde zich door verscheiden dappere daden, tegen de ongelooovigen in *Palestina*. Nadat WALPOT gedurende 10 jaren, zijne orde met vele wijsheid bestuurd had, overleed hij den 24 October 1200, te *St. Jean d'Acre (Akka — Ptolémaïs —)* alwaar hij in de door hem gebouwde kerk, werd begraven.

† WALRÉ (JAN VAN), een beroemde Nederlandsche dichter, den 22 Augustus 1759, te *Haarlem* geboren. Reeds vroegtijdig openbaarde zich in hem eene levendige zucht voor wetenschap en letteren, voornamelijk voor de tooneel- en dichtkunde. Hoe weinig aanmoediging hem ook mogt te beurt vallen, ter ontwikkeling van zijnen gelukkigen aanleg, was het vuur dat in zijnen geest ontgloeide, echter voldoende, om hem tot zelfoefening te prikkelen, en hem tot die hoogte optevoeren, welke hij in het gebied der letteren bereikt heeft. Door zijne ouders tot den boekhandel bestemd, vond hij, in dat vak de opvolger van den heer J. BOSCH geworden zijnde, weinig genoeg voor zichzelf, zoodat hij zich al spoedig, hoe-

wel niet in naam, toch in de daad aan dien handel heeft onttrokken. Zijne huisselijke betrekkingen veroorloofden hem voor het overige, om zich uitsluitend aan de beoefening der letteren toetewijden. Gedurende verscheiden jaren was hij lid van den raad zijner geboortestad, en zijne letterkundige verdienste werd erkend door zijne benoeming tot lid van het provinciaal Utrechtsch genootschap, van de maatschappij van Nederlandsche letterkunde te *Leyden*, en eindelijk van de tweede klasse van het koninklijk Nederlandsch instituut. VAN WALRÉ overleed den 21 December 1837. Behalve verscheiden hier en daar, vooral in den *Nederlandschen muzen-almanak* verspreide *Gedichten*, heeft hij de volgende werken nagelaten, als voor het Tooneel: 1.° *Willem de Eerste, Prins van Oranje*, treurspel, 1785; — 2.° *De ontwaking van Epimenides te Parijs*, blijspel, naar DE FLINS, 1791; — 3.° *De Losbollen of de gewaande Doode*, blijspel, naar ANDRIEUX, 1792; — 4.° *De Vondeling*, tooneelspel, 1793; — 5.° *De kleëren maken den man niet meer*, divertissement, 1795; — 6.° *Het vergeefsch besluit, of de Vermommingsen uit liefde*, blijspel, naar het Fransch, 1799; — 7.° *Natuur en opvoeding of het Gansje*, zangspel, 1800; — 8.° *Renaud d'Ast of de winter avond*, zangspel, naar RABET en BARRÉ, 1803; — 9.° *Diederijk en Willem van Holland*, treurspel, 1821; — verder 10.° *Heidebloemen*, 2 dl.n, 1815 en

1816; — 11.º *Gedaachtenis-offer* aan WARD BINGLEY, enz., 1821; — 12.º *Heksluiting*, 1828.

WALRÉ vereenigde in zich de dubbele gaaf van, even als VONDEL en LANGENDIJK, de dicht-lier met dezelfde gemakkelij-heid en even zoo nadrukkelijk, in het ernstige als in het boer-ende te kunnen tokkelen. In het eerste was hij ongekunsteld, deftig en treffend; in het laat-ste puntig en naïf; in beide geestig en kernachtig.

WALSH (WILLIAM), een En-gelsche dichter, in 1708, in den ouderdom van 49 jaren overleden, leerde aan den be-roemden POPE de kunst der versificatie. Men ontwaart in zijne werken vele naauwkeurig-heid, gepaard met eenen natuur-lijken en ongedwongen zwier, die aan zijne gedichten eene bijzondere bevalligheid en zacht-heid bijzet. Dit is de beoor-deeling, welke de abbé RESNEL er van levert in zijne aanteeke-ningen op het dichtstuk *Proeve over de critiek*, door POPE. Twee *Oden* van WALSH zijn door den abbé YART in zijn *Idée etc.* (*Denkbeeld der Engelsche dicht-kunst*), in het Fransch vertaald, *Parijs*, 1749, 8 dl.ⁿ, in 12.mo

WALSINGHAM (JOANNES), een Engelsche godgeleerde, te *Avignon* in 1330 overleden, begaf zich, na in de *Sorbonne* onder-wezen te hebben, in de orde der Karmelieten. Men heeft van hem eene verhandeling in het Latijn *over de Kerkelijke magt*

tegen OCCAM. Het was op last van JOANNES XXII, dat hij de-zelve schreef.

WALSINGHAM (THOMAS), een Engelsche benediktijner, uit het *St. Albanus klooster*, leefde om-trent het midden der 15.^e eeuw. Men heeft van hem de *Geschie-den*is van HENDRIK VI, en andere geschiedkundige werken, waar-uit men ziet, dat hij zorgvul-dig de oudheden van zijn land had opgespoord. Men vindt dezelve in de *Verzameling der Engelsche geschiedschrijvers* van SAVILL, en afzonderlijk, *Londen*, 1574, in fol.

WALSINGHAM (FRANCISCUS), in 1536, uit eene oude familie, van *Engeland* geboren, werd tot tweemalen, door de konin-gin ELIZABETH, in hoedanigheid van afgezant, naar *Frankrijk* gezonden, en kweet zich zoo wel van zijn dubbel gezantschap, dat de koningin hem tot staats-secretaris verhief. Door zijne ver-standhoudingen aan de vreemde hoven, droeg WALSINGHAM er veel toe bij, om die vorstin op den troon te bevestigen. Hij onderhield tot 53 agenten en 18 bespieders, en werd door dezelve steeds naauwkeuriglijk en met trouw gediend. Zijn haat tegen de catholijken ging de grenzen eener gewone dweep-zucht te buiten; hij bevestigde door hun bloed de scheuring en de ketterij in *Engeland*, en had grootelijks deel aan den strijd welken de *Hollanders* in de *Nederlanden* tegen hen voerden.

Zijn buigzaam en listig karakter was echter niet in staat om zijnen val te verhoeden: hij verviel in ongenade en moest zich verwijderen. Toen hij in 1590 overleed, was hij zoo zeer tot armoede vervallen, dat men op zijne bibliotheek na, nauwelijks zoo veel vond, om zijne begrafenis te kunnen bekostigen. Het voornaamste zijner werken is in het Fransch vertaald onder den titel van *Mémoires etc. (Aanteekeningen en onderrigtingen voor de afgezanten)*, 4 dl.ⁿ in 12.mo, Amsterdam, 1725. De vertaler, BOULESTEIS DE LA CONTIE, zwaait aan hetzelfde grooten lof toe, maar anderen hebben er minder gunstig over geoordeeld. Ook heeft men zijne *Staatkundige grondbeginselen, of het geheim der hoven* in het Fransch vertaald, Lyon, 1695, in 12.mo

WALTER SCOTT. — Zie SCOTT.

WALTERS. — Zie BARLOW.

WALTHER (MICHAËL), in 1593, te Neurenberg geboren, was hoogleeraar te Helmstadt; en hof-prediker der hertogin-weduwe van Brunswijk-Luneburg. Na den dood dier vorstin, beriep de graaf van Oost-Vriesland hem aan zijn hof, om den post van opperbewindhebber en eersten prediker te bekleeden. Deze geleerde, in 1662 overleden, liet verscheiden werken na: 1.º *Harmonica biblica, sive brevis et plana conciliatio locorum veteris et novi Testamenti apparenter sibi con-*

traditentium; voor de zevende maal herdrukt, Neurenberg, 1654, in 4.to; — 2.º *Officina biblica*, 1668, in 4.to; hij handelt hierin over de H. Schrift in het algemeen, en in het bijzonder over elk canoniek en apocryphisch boek; — 3.º *Mosaïca postilla*; — 4.º *Postilla prophetica*; — 5.º *Hiero-Psal-tica*; — 6.º *Evangelica*; — 7.º *De immortalitate animae, et de pretensa Ethnicorum salute, quoad infantes et adultos*, 1657, in 4.to; — 8.º *Miscellanea theologica*; — 9.º *Commentarius in Epistolam ad Hebraeos*; — 10.º *Exercitationes biblicae*, 1638, in 4.to De verschillende zwa-righeden, die omtrent de gewijde boeken kunnen ontstaan, worden in deze werken opgehelderd, doch, even als in zijne overige geschriften, is de schrijver niet altijd van de vooroordeelen zijner sekte vrij te pleiten.

WALTHER (CHRISTOPHORUS THEODORUS), in 1699, te Schildberg geboren, werd door de Denen, in 1724, als zendeling naar Tranquebar gezonden, en kwam in 1740 van daar terug. Men heeft van hem: *Doctrina temporum Indica*, in *Historia regni Bactriani* van BAYER, *Petersburg*, 1738, in 8.vo Hij liet te Tranquebar eene *Gewijde geschiedenis* in de Malabarsche taal drukken. Zijne gezondheid was geheel ondermijnd toen hij dat land verliet, en hij overleed kort na zijne terugkomst, te Dresden, in 1741.

WALTHER (AUGUSTINUS FRE-

DERIK), een geneesheer, werd in 1723, te *Leipzig* tot den leerstoel der ontleedkunde benoemd, en overleed na 1735. Men heeft van hem: 1.° *De lingua humana, Leipzig, 1724*, in 4.° Hij geeft in dezelve eene zeer breedvoerige en naauwkeurige beschrijving van de speekselklieren; — 2.° *De articulis, ligamentis et musculis, 1728*, in 4.°; — 3.° *Beschrijving van zijnen botanischen tuin, met platen, 1735*, in 8.°; — 4.° een aantal *Akademische verhandelingen*, over belangrijke onderwerpen, doch in een' duisteren en verwarden stijl geschreven. — Men moet hem niet verwarren met KOENRAAD LODEWIJK WALTHER, van wien men heeft *Thesaurus medico-chirurgicarum observationum, Leipzig, 1715*, in 8.° HALLER stelt er weinig prijs op.

WALTHON (BRIAND), bisschop van *Chester* in *Engeland*, in 1661 overleden, heeft zich beroemd gemaakt, door de uitgave des bijbels in verscheiden talen, bekend onder den naam van *Polyglotten-bijbel van Engeland, Londen, 1657*, en volgende jaren, 6 dl.ⁿ in fol. Ofschoon verscheiden geleerden er met hem aan gewerkt hebben, schrijven de Engelschen hem echter dezen bijbel toe, aan welks hoofd men zijnen naam en zelfs zijn portret heeft geplaatst. Behalve het aantal Oostersche vertalingen, die in deze verzameling voorkomen, en die zich reeds in den grooten bijbel van LE

JAY (zie dat artikel) bevonden, vindt men aan het hoofd verhandelingen over al deze bijbels, welke men gewoonlijk de *Prolegomena* van WALTHON noemt. PEARSON heeft hem in dezen arbeid veel geholpen. Dezelve zijn in 1673 te *Zurich* afzonderlijk gedrukt. Men heeft er te *Lyon*, eene vrije en verkorte *Vertaling* in het Fransch van geleverd; dezelve wemelt van fouten. Ofschoon de schrijvers van dezen *Polyglotten-bijbel* vele critiek, oordeelkunde, wetenschap en gematigdheid aan den dag leggen, verwijt men hen echter met grond, aan zekere vertalingen der H. Schrift te veel, en aan andere te weinig gezag te hebben toegekend. » Er heerscht geene éénheid in het werk, wijl er te veel handen toe gebezigd zijn, » zegt de heer CONSTANT DE LA MOLETTE, die de misslagen van dit werk aan de overhaasting toeschrijft, waarmede hetzelfde zamengesteld en in het licht gegeven is.

WAMBA. — Zie BAMBÁ.

WAMESIUS (JOANNES), in 1524, te *Zuik* geboren, onderwees met roem de regtsgeleerdheid te *Leuven*, alwaar hij in 1553, den doctoralen hoed ontvangen had. Hij overleed in 1590. DON JUAN VAN OOSTENRIJK, landvoogd der *Nederlanden*, wilde hem tot lid van den staatsraad verheffen, maar deze geleerde verkoos de rust van het privaat leven en de genoogens der studeerkamer boven alles. Er bestaat van hem:

1.º *Recitationes ad tit. Decretalium de Apellationibus*, Leuven, 1604; — 2.º *Responsorum sive conciliorum de jure pontificio tomi duo*, Leuven, 1605, 1618, 2 dl.ⁿ, in fol.; — 3.º *Responsorum ad jus forumque civile pertinentium*, Antwerpen, 1636, 3 dl.ⁿ in fol. JUSTUS LIPSIUS heeft hem eene schoone lofrede in dichtmaat toegewijd.

* WANDALIN (JOANNES), bisschop van *Seeland*, werd te *Wiborg* in *Jutland*, alwaar zijn vader bisschop was, den 26 Januarij 1624 geboren. In den ouderdom van 14 jaren was hij onder de leiding zijns vaders, reeds zeer ervaren in de kennis der Hebreuwsche, Chaldeeusche, Syrische, en Arabische talen. Hij ging zijne studiën aan de hoogeschool van *Kopenhagen* voortzetten, en in 1648 vertrok hij, om de universiteiten van *Duitschland* en *Vlaanderen* te bezoeken. In 1652, in zijn vaderland teruggekeerd, wijdde hij zich toe aan de bediening des woords, en werd tot titulair predikant benoemd. Drie jaren later kwam hij eenen leerstoel voor de godgeleerdheid, en in 1658 het bisdom *Seeland*. Men heeft van WANDALIN een aantal werken, waaronder zich vooral onderscheiden 1.º *Dissertatio physica de ventis*, *Kopenhagen*, 1745, in 4.to; — 2.º *Exercitationes duæ metaphysicæ: De necessario et contingente, de divisione entis*, *Kopenhagen*, 1776, in 4.to; — 3.º *Exercitationes quatuor oraculorum ve-*

teris et novi Testamenti, *Kopenhagen*, 1748, in 4.to; — 4.º *De feria Passionis et triduo, mortis Domini et servatoris nostri, JESU CHRISTI, nec non aliis quibusdam ad historiam et chronologiam sacram pertinentibus, diatribæ historico theologica, novis ac paradoxis opinionibus WILHELMI LANGII, libro de annis CHRISTI, contentis opposita*, *Leipzig*, 1651, in 4.to Het werk van LANGIUS was te *Leyden*, in 1649, in 4.to, in het licht verschenen; — 5.º *In historiam sacram et profanam ante diluvianam exercitationes quinque*, *Kopenhagen*, 1652 en 1658, in 4.to; — 6.º *De etymologia vocis Jobal, quæ anno jubileo nomen dedit*, *Kopenhagen*, 1652, in 4.to; — 7.º *Scriba edoctus ad regnum cælorum, sive Sententiæ CHRISTI, MATT. XIII, 52. Explicatio*, *Kopenhagen*, 1663, in 4.to; — 8.º *Jus regi $\Delta\upsilon\upsilon\kappa\epsilon\upsilon\delta\epsilon\upsilon\upsilon$ et solutissimi*, in vijf boeken, van 1663 tot 1672, in 4.to; — 9.º *Expositio capituli 7 Danielis pro doctoratu*, *Kopenhagen*, 1657, in 4.to; — 10.º *Memoria gloriosa Frederici III, oratione funebri.... consecrata*, *Kopenhagen*, 1670, in 4.to; — 11.º *Lectiones sacre in Psalmum 143*, *Kopenhagen*, 1673, enz. Deze geleerde bisschop overleed den 1 Mei 1675.

* WANDELAINCOURT (ANTONIUS HUBERTUS), constitutioneele bisschop, den 28 April 1731, te *Rupt-en-Poivre*, in het diocees van *Verdun*, geboren. Hij omhelsde den geestelijken stand, wijdde zich toe aan het onder-

wijs, was hoogleeraar der letterkunde en principaal van het collegie te *Verdun*, en werd in 1780 onderwijzer der kinderen des hertogs van CLERMONT-TONNERRE. Later verkreeg WANDELAINCOURT te *Parijs* den post van onder-directeur der militaire school, en in 1790, werd hij tot pastoor van *Planrupt*, in het diocees van *Châlons-sur-Marne*, benoemd. Na de beginselen der omwenteling te hebben omhelsd, legde hij den zoogenaamden burger-eed af, werd tot constitutioneelen bisschop der *Boven-Marne* benoemd, en den 10 April 1791, als zoodanig gewijd. De heer DE LA LUZERNE protesteerde vruchteloos tegen de overweldiging van zijnen zetel, in eenen brief aan WANDELAINCOURT gerigt, en in welken hij hem zijne indringing bewees. Ofschoon hij in 1792, lid der conventie was, deelde hij niet in de gruwelijke buitensporigheden van dat tijdvak. Tijdens het proces van LODEWIJK XVI, en op de vraag: *Is LODEWIJK schuldig?* antwoordde hij in dezer voege: » Ik heb gemeend in de conventie enkel als wetgever te komen, en mijn karakter zou mij niet veroorloofd hebben, middellijk of onmiddellijk, in crimineele zaken als regter optetreden,» Hij weigerde voor de beroeping op het volk te stemmen, en verklaarde zich voor het *witstel* en de *verbanning*. Wij moeten ook zeggen dat deze bisschop zich niet bezoezelde, door die afzweringen, welke op de constitutioneelen

geestelijkheid eene onuitwischbare smet drukten. Men verzekert zelfs dat toen de conventie zich *en corps* naar de Lieven-Vrouwenkerk begaf, om er het goddelooze en belagchelijke feest *der Rede* te vieren, WANDELAINCOURT ongemerkt aan de deur ontsnapte, ten einde de kerk niet binnen te gaan. Men weet niet of hij na het schrikbewind, niet in bedenking was om afstand te doen van de scheuring, want hij nam geen deel aan den eersten rondgaanden brief der constitutioneelen bisschoppen; maar het is echter waar dat hij den tweeden ondertekende, bij de beide conciliën tegenwoordig was, aan de beraadslagingen en werkzaamheden der *Vereenigden (Réunis)* ter handhaving der scheuring deel nam. De heer GRÉGOIRE getuigt, in zijn *Verslag* aan het concilie van 1797, dat WANDELAINCOURT hem in zijne *Briefwisseling* zeer behulpzaam was. Men vindt in de *Annales catholiques* van den heer DE BOULOGNE (2.e dl. blz. 137 en 174), eenen aan hem gerigten brief, betrekkelijk een bezoek, hetwelk hij zich voorstelde in het *Opper-Marne-dep.* te doen. Ook maakt men in de *Annales philosophiques* gewag van eenen brief van WANDELAINCOURT, over de onderwerping, en tegen de wettige bisschoppen. Omtrent den zelfden tijd gaf hij in het licht *Réflexions etc. (Wijsgeerige overwegingen over de ongodisten en de vriend der théophilanthropisten)*, in 8.vo, waarin hij zich tegen het nietige hun-

ner eerdienst, en het ontoereikende hunner leerstellingen verheft. Van de conventie ging WANDELAINCOURT tot den raad der ouden over, dien hij in 1798 verliet. Tijdens het *Concordaat* van 1801, deed hij afstand van zijn bisdom, verkreeg een pensioen en werd door zijnen ambtgenoot, den heer RAIMOND opgevolgd. Na zijne pastorie verlaten te hebben, ging hij het land bewonen, en overleed den 30 December 1819, te *Belleville*, bij *Verdun*. Hij heeft een aantal werken over de opvoeding geschreven, zoo als 1.º *Plan etc.* (*Ontwerp van openbare opvoeding door middel van hetwelke, de leergangen der gewone studiën tot vijf jaren bepaald zijn*), *Parijs*, 1777, in 12.mo; — 2.º *Vues etc.* (*Inzigten bij de opvoeding van eenen prins*), 1784, in 12.mo. De schrijver beweerde in dit geschrift » eene gemakkelijke wijze aan de hand te geven, om in korten tijd aan eenen jongen heer, zonder moeite en zonder boeken, niet alleen het lezen en schrijven, maar ook het Latijn en de wetenschappen te leeren. » — 3.º *Cours etc.* (*Volledige cursus van opvoeding*), 7 zware dl.ⁿ, in 12.mo; met eene beknopte *Spraakkunst*, *Natuurlijke historie*, *Algemeene geschiedenis*, *Geschiedenis van Frankrijk* enz. Deze verschillende werken, te *Parijs*, *Rouanen*, *Verdun* en *Bouillon* gedrukt, werden, ofschoon zij geen grooten opgang maakten, gedeeltelijk in het Hoogduitsch vertaald; — 4.º *Entretiens etc.* (*Gesprekken eener moeder met*

haar kind over de pligten van den maatschappelijken mensch en den christen); — 5.º *L'ami etc.* (*De vriend der zeden*), 3 dl.ⁿ in 12.mo; — 6.º *Le Mentor der jonge jufvrouwen*, in 18.mo; — 7.º *Leçons etc.* (*Lessen der wijsheid*); — 8.º *Preuves etc.* (*Bewijzen der godsdienst volgens het plan van PASCAL*) enz., enz. Het is ons onbekend of al deze werken gedrukt zijn.

WANDELBERT, diaken en monnik der abdij van *Prüm* of *Pruym*, leefde ten tijde van keizer *LOTHARIUS*. Zijn *Martyrologium* in heldenverzen, met dat van *USUARDUS* gedrukt, *Leuven*, 1568, in 8.vo biedt meer feiten aan dan poëzij. Dit martyrologium is ten onrechte toegeschreven aan den eerwaardigen *BEDA*, en komt in eene oude uitgave, onder zijne werken voor.

WANGNERECK, een Jesuit, te *Munchen*, in 1595 geboren, hoogleeraar in de wijsbegeerte en godgeleerdheid te *Dillingen*, en kanselier dier universiteit, den 11 November 1664 overleden, is de schrijver van verschillende werken over bovennatuurkundige, betwiste en stichtelijke onderwerpen. In laatstgenoemd vak heeft hij geleverd eene uitgave der *Belydenissen van den heiligen AUGUSTINUS*, *Keulen*, 1646, door hem met aantekeningen verrijkt, welke in die genre voor een meesterstuk doorgaan. Men stelt ook op prijs: 1.º *Tractatus de traduce et creatione rationalis*;

— 2.º *indiciâ politicâ adversus p^odo-politicos.*

WANSLEB of WANSLEBEN (JOHANNES MICHAËL), te Erfurt, in 1635 van luthersche ouders geboren, was de leerling van JOB LUDOLF, en werd bekwaam in de Ethiopische taal. De hertog van Saksen-Gotha zond hem naar Egypte en Ethiopië, om de leerbegrippen dier landen te onderzoeken. Daar WANSLEBEN dezelve overeenkomstig vond met die der Roomsche Kerk, zoo begaf hij zich, in 1665 naar Rome, zwoer de ketterij af, en werd dominikaner. Door zijne zucht voor het reizen in 1670, naar Parijs gevoerd, zond COLBERT hem andermaal naar Egypte om er nieuwe ontdekkingen te maken. Deze togt verschafte aan de bibliotheek des konings van Frankrijk 334 Arabische, Turksche en Perzische handschriften. Hij werd in 1676, wegens zijne ergerlijke levenswijze teruggeroepen. In Parijs teruggekeerd, aanvaardde hij weder de dominikaner-pij, in het St. Jacobs-klooster dier stad, waaruit hij verdreven zijnde, zich genoodzaakt zag om kapellaan te worden in de parochie Douron, bij Fontainebleau, alwaar hij in 1679 overleed. Men heeft van hem: 1.º eene *Geschiedenis der kerk van Alexandrië, Parijs, 1677*, in 12.mo; — 2.º twee *Verlagen over den toestand van Egypte*, het eene is in het Italiaansch, Parijs, 1671, het andere in het Fransch, Parijs, 1676. Deze werken bevredigen zoowel den

weetlust van den gewonen lezer, als dien van den geleerde.

WARBURTON (WILLIAM), een geleerde Engelsche prelaat, den 24 December 1698, te Newark aan de Trent, in Engeland geboren, werd in 1760, tot bisschop van Gloucester verheven, en overleed in die stad, den 7 Junij 1779. Men heeft van hem: 1.º eene *uitgave der werken van SHAKESPEARE*, met verbeteringen, en critische en oordeelkundige aantekeningen; — 2.º *De goddelijke wetgeving van Mozes bewezen*, 4 dl.ⁿ, een werk, dat hem zeer beroemd maakte. Er komen zeer goede zaken in voor, en andere die gewaagd, of ten minste onduidelijk uitgedrukt hebben geschieden. VOLTAIRE meende er stof in te vinden, om de meeste der dwalingen te bekrachtigen, welke hij ten opzichte van de gewijde geschiedenis opdischte, en zwaaide den bisschop van Gloucester den vleitendsten lof toe; maar in eene nieuwe uitgave, toonde deze prelaat aan, dat hij voor dezen wierook ongevoelig was geweest, en door verbeteringen aan te brengen, en door zich ten opzichte van verschillende plaatsen te verklaren, deed hij zien, dat de lasteraar der gewijde boeken, hem ongetrouwelijk aangehaald en zeer dikwijls valschelijk beschuldigd had. Er was niet meer noodig om de gal van den filozooft van Ferney te ontsteken, die daarop tegen WARBURTON nog meer smaadwoorden uitbraakte, dan hij

hem vroeger lofspraken had gegeven; — 3.º *Verhandeling over de vereeniging der godsdienst, zedeleer en staatkunde*, in het Fransch vertaald door STEPH. SILHOUETTE (zie dat art. en MARCUS AURELIUS), 1742; 2 dl.ⁿ, in 12.mo; — 4.º *Verhandelingen over de aardbevingen en de vuur-wilbarstingen*, in het Fransch vertaald door den abbé MAZÉAS, 1754, 2 dl.ⁿ, in 12.mo [LEONARD DE MALPEINES heeft een *Essai etc. (Proeve over de hieroglyphen der Egyptenaren)*, naar het Engelsch van WARBURTON, *Parijs*, 1744, 2 dl.ⁿ, in 12.mo, in het licht gegeven. Er bestaan verscheiden uitgaven der *Werken* van dezen prelaat, de voornaamste zijn, die van *Londen*, 1788, 7 dl.ⁿ, in 4.to, en 1811, 12 dl.ⁿ, in 8.vo, bezorgd door zijnen vriend doctor HURD, bisschop van *Worcester*. Men heeft later gedrukt de *Brieven van WILLIAM WARBURTON*, aan doctor RICHARD HURD, 1808, in 4.to]

WARD (SETH), een bekwame Engelsche wiskunstenaar, te *Buntington*, in *Heresfordshire*, in 1617 geboren, werd achter-eenvolgend hoogleeraar der sterrekunde, bisschop van *Excester* en *Salisbury*, en is de schrijver: 1.º van eenige *Geschriften* tegen HOBBS, *Oxford*, 1656, in 8.vo; — 2.º van eene *Verhandeling over de kometen*; — 3.º van eene *Driehoeksmeting*, *Oxford*, 1654, in fol.; — 4.º van *Leerreden*, in het Engelsch, 1670, in 4.to Hij overleed te *Londen*, in 1689. Zijne wijze van approximatie en eenige

andere overzigten, werden door de sterrekundigen toegejuicht.

WARE (JACOBUS), een protestant, algemeen auditeur, lid van den geheimen raad van *Ierland*, te *Dublin*, zijne geboorteplaats, den 1 December 1666, in den ouderdom van 72 jaren overleden, heeft nagelaten: 1.º *Verhandeling over de schrijvers van Ierland*, in het Latijn, te *Dublin*, in 1639, in 4.to gedrukt; eene compilatie door hem grootendeels ontleend aan de *Beschrijving van Ierland* door RICHARD STANTHURST; de schrijver neemt geene genoegzame onderscheiding in acht bij het toezwaaijen van zijnen lof; — 2.º de *Jaarboeken van Ierland*, onder de regering van HENDRIK VIII, EDUARD VI en MARIA, 1658, in 8.vo, in het Latijn; — 3.º *Geschiedenis der bisschoppen van Ierland*, 1665, in fol.; — 4.º Eene uitgave der *Werken* van den H. PATRICIUS, *Londen*, 1658, in 8.vo, enz.

WARHAM (WILLIAM), te *Oakley*, in *Hampshire*, in *Engeland*, geboren, werd doctor in de regten te *Oxford*, en later hoogleeraar. Zijne bekwaamheid in het behandelen van zaken deed hem door koning HENDRIK VII, in gezantschap tot PHILIPPUS, hertog van *Bourgondië*, zenden. Bij zijne terugkomst werd hij tot bisschop van *Londen*, vervolgens tot kanselier van *Engeland*, en eindelijk tot aartsbisschop van *Kantelberg* verheven. Hij stierf in 1532 van verdriet, over den voortgang.

dien hij de ketterij in zijn vaderland zag maken.

WARIN (JOANNES), een beeldhouwer en graveur, in 1604, te *Luik* geboren, trad als page in dienst van den graaf van ROCHEFORT, vorst van het heilige Duitse rijk. Reeds in zijne jeugd, was de beoefening der teekenkunst zijne uitspanning, en hij maakte zich zeer bekwaam in dézelve; ook oefende hij zich in de graveer- en beeldhouwkunst. Verscheiden zeer kunstig gemaakte werktuigen, welke hij uitvond, om de door hem gegraveerde medailles te munten, verwierven hem eenen grooten roem. LODEWIJK XIII gaf hem den post van opziener der munten van *Frankrijk*. Het was omtrent dezen tijd, dat WARIN het zegel der Fransche akademie vervaardigde, waarin hij den kardinaal DE RICHELIEU, op zulk eene treffend-gelykende wijze heeft voorgesteld, dat dit werk met regt, voor een meesterstuk gehouden wordt. Ook hij was het; die tijdens de algemeene verwisseling, aller ligte goud- en zilverspeciën, door LODEWIJK XIII bewerkstelligd, de stempels der munten graveerde. Deze arbeid verwierf voor WARIN eenen nieuwen post, dien van algemeen graveur voor de munten. De gedurende de minderjarigheid van LODEWIJK XIV geslagen munt, is ook door dezen bekwamen kunstenaar bewerkt: hij heeft daarenboven gewerkt aan verscheiden hooggeschatte gedenkpenningen, en aan eenige beeldhouwkundige

stukken; onder de laatste onderscheidt men de borstbeelden van LODEWIJK XIV, en van den kardinaal DE RICHELIEU. Deze kunstenaar overleed te *Parijs*, in 1672.

WARINOT (LODEWIJK), regulier kanonik van de premonstratenzer-orde, van den strengen regel, en der provincie *Lotharingen* heeft zich verdienstelijk gemaakt door zijne nasporingen betrekkelijk hetgene wat de geschiedenis zijner orde betrof, en in het bijzonder ten opzichte van datgene wat betrekking had op den H. NORBERTUS, derzelve stichter. Hij heeft een boek nagelaten, getiteld: *Vita sanctissimi patris nostris NORBERTI ex variis auctoribus et veteribus manuscriptis collecta*, een handschrift, in 4.to

*. WARNANT (JOANNES DE), in het Latijn DE VERNANTA, 23.^e abt van den *St. Cornelis-berg*, premonstratenzer-orde, oorspronkelijk bij *Luik* gelegen, en later in die stad verplaatst, onder den naam van *Beaurepaire*, *de bello reditu*, bloeide in de 14.^e eeuw. Hij was, zeggen de Gedenkschriften van dien tijd, een man van verdienste, die zich niet minder door zijne godsvrucht, dan door zijne kunde en zijne bekwaamheid in de behandeling van zaken onderscheidde. Hij werd in 1387, tot de waardigheid van abt verheven. Eene bulle van BONIFACIUS IX, van 1379, stond hem het gebruik toe van den bisschoppelijken ring, een voor-

regt, dat zijne voorgangers niet schijnen genoten te hebben. Hij werd door eenen gevolmagtigde in de kerkvergadering van PISA vertegenwoordigd, en overleed den 6 Mei 1418. Men heeft van hem: *Historia episcoporum Leodiensium usque ad annum* 1340. Hij had dit werk geschreven toen hij nog slechts eenvoudige religieus was. Men ziet in het *Spiritus litterarius Norbertinus* van den prelaat GEORGE LIENHART, abt van *Roggenburg*, het zelfde werk toegeschreven aan een' religieus der abdij van *Beaurepaire*, mede in 1418 overleden, en JOANNES WAMANT genaamd. Dit is klaarblijkelijk dezelfde persoon, als JOANNES DE WARNANT, wiens naam verbasterd zal zijn. Hetzelfde werk maakt gewag van WARNANT onder den naam van WARANTO of VARANTIUS.

WARNEFRIDUS. — Zie PAULUS WARNEFRIDUS.

* WARNER (FERDINAND), een anglikaansche godgeleerde en beroemde predikant in 1703 geboren, en in 1768 overleden, was rector der parochie van den H. MICHAËL *Queen hithe* (Koninginne-kaai), in de stad Londen, en van die van BARNES, in het graafschap Surrey. Men heeft van hem: 1.° *Kerkelijke Geschiedenis van Engeland, sedert de invoering des christendoms in dat koningrijk, tot op de 18.° eeuw*; — 2.° *Geënk-schriften, betrekkelijk het leven van Sir THOMAS MORUS*; — 3.° *Verhandeling over de jicht*,

volgens zijne eigene ondervinding. Hij overleed aan die ziekte. — WARNER (JOANNES), zoon van den voorgaande, werd naar *Lisabon* gezonden, om er den handel te leeren. Maar eene verklaarde neiging deed hem tot de letterkunde overhellen. Hij kwam te Londen terug, van waar hij naar *Cambridge* vertrok, met oogmerk om er de oefeningen der hoogeschool bij te wonen. In 1773, ontving hij aldaar den doctoralen graad. Hij wijdde zich te gelijkertijd aan de predikdienst toe, voor welke hij eene bijzondere be-gaafdheid bezat. Hij was tot verschillende beneficiën benoemd. Toen in het begin der Fransche omwenteling, lord COWER, in hoedanigheid van gezant, naar *Parijs* vertrok, volgde WARNER hem als kapellaan, en was getuige van de jammerlijke gebeurtenissen, die reeds van het begin af, dit tijdperk kenmerkten. Hij overleed in Januarij 1800, te *Oxford*. Hij is de schrijver van een werk getiteld: *Metron ariston*, dat in de geleerde wereld eene groote sensatie te weeg bragt.

* WARREN (Sir JOHN BORLASE), een Engelsche admiraal, waarvan een der moederlijke voorvaders (de BORLASE's van *Kornwall*), de auteur is van verscheiden geleerde geschriften, over de geschiedenis van dat gewest, werd in 1754 geboren. Zijne neiging voor de zeevaart openbaarde zich reeds vroegtijdig: tijdens den oorlog, die tusschen *Engeland* en deszelfs

Amerikaansche volkplantingen ontstond, diende hij als luitenant aan boord, van *the Non-such*, en klom weldra op tot den rang van kapitein. Later door lord COCHRANE vervangen, verliet hij de dienst, en trad in den echt met de dochter van den generaal CLAVERING, bij welke hij verscheiden kinderen verwekte. Hij had, in 1777 den titel van *Baronet* bekomen. Tijdens de Fransche omwenteling, ontving hij het bevel over een smaldeel, dat den handel van *Frankrijk* belemmerde, langs de kusten van welk land het kruiste, en belangrijken buit maakte. Tot belooning van zijne diensten, ontving hij in 1794, de *Bath-orde*. In 1795, bewerkte hij eene landing in de baai van *Quiberon*, terwijl hij zijne vlag voerde op de *Pomona*, en tot de inneming van het fort *Penthièvre* bijdroeg. Hij deed vervolgens vruchteloze pogingen om den aftogt der koningsgezinden te beschermen. Na eenen togt naar *Canada*, ging WARREN, de vloot van *Brest* onder lord BRIDPORT versterken; met een sterk smaldeel naar de Iersche kusten gedetachèerd, gelukte het hem het Fransche schip *le Hoche*, gecommandeerd door BOMPARD, benevens drie frogatten, die landingstroepen aan boord hadden, te bemagtigen. Het lagerhuis stemde dankbetuigingen aan WARREN, die zeker door zijn gedrag de uitbarsting van den burgeroorlog belet had. Na het sluiten van den vrede in 1815, werd hij tot den geheim-raad

beroepen, daarna als buitengewoon gezant en gevolmagtigd minister naar *St. Petersburg* gezonden. Hij had zitting, in vier verschillende parlementen, in 1774, 1780, 1796 en 1802, en overleed den 27 Februarij 1822. Hij had in 1791 naamloos in het licht gegeven: *Tafereel der zeemagt van Groot-Brittannië*, in 8.vo

WARTHON (HENDRIK) of WHARTON, te *Worsted*, in het graafschap *Norfolk* geboren, en in 1694 overleden, was predikant van *Minster*, en gebruikte de vrije oogenblikken, welke die betrekking hem overlieten, aan de zamenstelling van verscheiden werken, vol geleerde nasporingen. De voornaamste zijn: 1.º *Anglia sacra, Londen, 1691*, 2 dkⁿ, in fol. Dit is eene geschiedenis der aartsbisschoppen van *Engeland*, tot het jaar 1540. De dood belette hem dit goede werk verder voortzetten; — 2.º *Historia de Episcopis et Decanis Londinensibus et Assavensibus, ad annum 1540, Londen, 1695*, in 4.to; — 3.º twee Engelsche verhandelingen: de eene ter verdediging der *priesterhuwelijken*, ib. 1688, in 4.to, en de andere over de *meederheid der beneficiën*, ibid. 1692, in 8.vo Hij bepleitte zijne eigene zaak, naardien hij er verscheiden bezat. — 4.º *Leven van WILLIAM LAUD*, aartsbisschop van *Kantelberg*, 1659, in fol. Ondanks de vooroordeelen der anglikaansche scheuring, is WARTHON dikwerf billijk, en verdedigt met moed de waar-

heid; hij wederlegt de lasteringen tegen de religieuzen en verscheiden wegens hunnen ijver voor het geloof, hatelijk geworden beroemde mannen. Hij heeft meesterlijk de dwalingen hersteld van BURNET in zijn *Specimen*, waarin een belangrijke catalogus voorkomt.

* WARTHON of WARTON (THOMAS), een geleerde Engelsche criticus en dichter, in 1728 geboren. Nog zeer jong zijnde werd hij reeds tot onderwijzer in de dichtkunst benoemd, en na den dood van WHITEHEAD, in 1785, werd hij met den titel van *met lauwers bekroonde dichter (poëte lauréat)* vereerd. WARTON was lid van verscheiden geleerde genootschappen in Europa, en van de maatschappij van oudheden te Londen. Zijne zeden waren altijd zuiver. Hij overleed aan eene beroerte, den 21 Mei 1790. Men heeft van hem: 1.° eene *Verzameling* zijner gedichten, in den beschrijvende stijl, 1777, in 8.°; — 2.° *Aanmerkingen* op het tooneelspel, getiteld: *The fairy Queen (De schoone koningin)*, van SPENCER, 1752 — 1762, 2 dl.ⁿ, in 8.° Hij heeft daarenboven eene uitgave geleverd van de Grieksche Bloemlezing van CEPHALUS, 1766, 2 dl.ⁿ in 12.°; — 3.° eene andere van THEOCRITUS, 1770, 2 dl.ⁿ, in 8.° Maar hetgene wat hem tot groote eer versterkt, is het *Ontwerp van de Geschiedenis der Engelsche dichtkunst*, geschetst door POPE, uitgebreid door GRAY, maar voltooid door

WARTON; het 1.° dl. verscheen in 1774, in 4.°; het 2.° en het 3.°, in 1778, en in 1781. Men bewondert gelijkelijk in dit werk de kracht des stijls, de gezonde critiek, de juistheid en diepzinnigheid der beschouwingen.

WARWICK — Zie BEAUCHAMP en EDUARD PLANTAGENET.

WASA. — Zie GUSTAAF.

WASER (GASPARUS), een Duitse oudheidkundige, in 1625 in den ouderdom van 60 jaren overleden, maakte zich in zijnen tijd, door eenige bijna vergeten werken bekend. Het eenige waarvan men, hoewel onnaauwkeurig melding maakt, is getiteld: *De antiquis nummis Hebraeorum, Chaldaeorum et Syriorum, quorum sancta biblia et rabbinorum scripta meminerunt*, in 4.° Hij was achtereenvolgende hoogleeraar in de Hebreuwsche taal en in de godgeleerdheid te Zurich geweest.

* WASHINGTON (GEORGE) een Noord-Amerikaansche veldheer, den 22 Februarij 1732, te *Bridge-Creek*, in het graafschap *Fairfax*, in *Virginiië* geboren, was de zoon van eenen rijken planter van dat gewest. Hij begon zijne militaire talenten te ontwikkelen in den oorlog der Engelschen tegen de Franschen in *Canada*. Nauwelijks de loopbaan der wapens ingetreden, werd de jonge WASHINGTON, in 1754, aan het hoofd van een klein leger; naar de

grenzen van *Virginie* gezonden, welke de Franschen verwoestten. Hij geleidde zijne bende naar de plaats, waar de *Alleghany* en de *Monongahela* zich vereenigen, en begaf bewijzen van beleid en moed. Doch niet in staat om aan veel sterkere magt dan de zijne het hoofd te bieden, zag hij zich genoodzaakt den aftogt te kiezen. Toen kort daarna de generaal BRADDOCK, wiens adjutant hij was, zich, tegen den raad van WASHINGTON, in eene hinderlaag had geworpen, waarin hij gedood werd, ontwikkelde laatstgenoemde eene groote bekwaamheid, in de bevordering van eenen aftogt, die hem met den kolonel DUNBAR, den bevelhebber van een ander legercorps, vereenigde. Bij den vrede verkreeg hij den rang van majoor, en begaf hij zich naar zijn landgoed *Mont-Vernon*, hetwelk hij zelf bebouwde. Hij trad in den echt met de dochter van den heer CURTIS, en leidde een gelukkig en vreedzaam leven, tot dat de oorlog tusschen *Engeland* en deszelfs volkplantingen uitbarstte. WASHINGTON omhelsde de partij van laatstgenoemden, en stelde zich in briefwisseling met FRANKLIN en andere onafhankelijke voornamen. Hij begon met tot zich te roepen en rondom zich te vereenigen, al de misnoegde Kolonisten van het moederland, en werd tot het opperbevel der Amerikaansche legerscharen benoemd. Wij zullen aan al de voordeelen niet herinneren,

XXV DEEL.

welke hij in deze verhevene betrekking, op de Engelsche krijgsmagt behaalde; men weet algemeen, dat, op eene krachtdadige wijze door de Franschen, onder aanvoering van den generaal LAFAYETTE, ondersteund, WASHINGTON een der eerste grondleggers van de onafhankelijkheid der *Vereenigde Staten* was. » Den oorlog zonder geld, zonder kriegsbehoeften zonder magazijnen beginnen (zegt een schrijver), aan commissiën, die het geheele voordeel van een eenparig stelsel van verdediging niet gevoelden, wijze en wel ontworpen plannen doen aannemen, in zijne handen genoegzaam gezag vereenigen, zonder den onafhankelijken geest van het congres afteschrikken: zie daar wat WASHINGTON ondernam, en de zegepraal was bijna altijd aan zijne zijde.» Het is te betreuren, dat men in al deze lofspraken, hoe welverdiend dezelve ook wezen mogen, den grooten veldheer niet van het hoofd des opstands kan onderscheiden. Toen de onafhankelijkheid der Amerikanen was uitgeroepen, werd WASHINGTON tot den ervollen post, van president des congres verkozen, waarbij hij zijnen geheelen invloed, en een gezag behield, dat bijna gelijk stond, met dat van een opperhoofd. Hij werkte mede aan de invoering eener constitutie, geschikt om den door hem gestichten staat te bevestigen. Hij is in zijn beheer niet altijd vrij van verwijtingen geweest, en men

G

beschuldigde hem somtijds verkeerde stappen in hetzelfde gemaakt te hebben. Tijdens de Fransche omwenteling, legde hij veel geestkracht aan den dag, om te beletten dat men de grondbeginselen derzelve in de *Vereenigde Staten* voortplantte. In 1793 bedreigden verscheiden oproerige vergaderingen, om datgene te vernietigen, wat hij tot stand had gebragt; men liet duizenden van schotschriften tegen hem in het licht verschijnen, in eenige van welke hij met den naam van despoot en dwingeland werd aangeduid; ondanks zijne vijanden, wist hij den vrede te handhaven, en het geschreeuw van het jacobinismus tot zwijgen te brengen. In Maart 1797 legde hij den post neder, welken hij sedert zestien jaren bekleedde. Voor zijn vertrek van *Philadelphia*, bezorgde hij fondsen tot de oprigting eener hoogeschool in de nieuwe stad, aan de oevers van de *Potowmack* aangelegd. Hierop begaf hij zich naar zijn landgoed, alwaar hij den 14 December 1799, aan eene keelontsteking overleed. FRANKLIN stelde zoo veel belang in hem, dat men in zijn testament deze woorden vindt: » Ik legateer aan den generaal WASHINGTON, den stok van wilden appelboom, waarvan ik mij op mijne wandelingen bedien: ware deze stok een schepter, hij zou hem evenzeer passen." Deze laatste uitdrukking is opmerkenswaardig in den mond van eenen republikein. Het toenmalige Fransche

bestuur, liet openlijk de *lofred*e van WASHINGTON door FONTANES uitspreken, en droeg zelfs den rouw over hem.

WASSE. — Zie WOUTERS.

WASSEBOURG (RICHARD), to *Saint-Mihiel*, in het hertogdom *Bar* geboren, werd in de 16.e eeuw aartsdiaken van *Verdun*, bragt het grootste gedeelte zijns levens in de beoefening der geschiedenis van *Frankrijk*, en het doorkruisen van dat rijk, en naburige landen door. Zijne studiën en reizen werden ten nutte gemaakt in de *Antiquités etc. (Oudheden van Belgisch-Gallië)*, 1549, in fol., *Antwerpen*, 1786, in 8.vo Hij beweert in dit werk, even als FRANCISCUS DE ROSIÈRES, dat het Lotharingische huis regstreeks van de Carlovingische vorsten afstamt, maar de titels, waarop hij zijne stelling grondde, werden bewezen valsch of verminkt te zijn.

† WASSENAAR (JAKOB VAN), *Heer van Obdam*, uit een oud, adellijk Hollandsch geslacht gesproten. Vroegtijdig trad hij in de landdienst van den staat, en reeds in 1632 woonde hij, in hoedanigheid van kolonel, de belegering van *Maadstricht* bij, alwaar hij zich roemvol onderscheidde. Hij werd daarop, door de provincie *Holland* afgevaardigd om zitting te nemen in den raad van staten, en werd vervolgens benoemd tot gouverneur van *Heusden*, en omliggende sterkten en schansen, zoo als *Crèveœur*, *St. Andries*, *Voorn*

en *Hemert*, en trad met glans op in verschillende onderhandelingen. De voornaamste derzelve waren die, welke hij in den naam der provincie *Holland* in 1647 met de provinciën *Gelderland* en *Over-IJssel* opende, ten einde die gewesten te bewegen, de zijde van *Frankrijk* te verlaten en den vrede met *Spanje* te sluiten; en die ter beraadslaging over de wijzigingen, welke het oorbaar was, na den dood van prins *WILLEM II* van *Oranje*, in 's lands regering te brengen. Daarop begaf hij zich naar *Zee-land*, om de staten dier provincie van het denkbeeld terugtebrengen, het gezag aan den minderjarigen zoon van den overleden stadhouder toetevertrouwen. In 1653 werd hij, ofschoon in zeezaken minder ervaren, wegens zijne voorzigtigheid en beproefde standvastigheid, in plaats van den gesneuvelden *MAARTEN HARPERTSZ. TROMP*, tot luitenant-adm. van 's lands vloot aangesteld. In 1656 stak hij met dezelve in zee, ter bescherming van de stad *Dantzic* tegen de *Zweden*. Eervol kweet hij zich van die taak. In 1657 stevende hij naar *Portugal*, om rekenschap te vorderen van het ongelijk en nadeel den *Nederlanderen*, in *Brazilië*, *Angola* en *St. Thomas* aangedaan, en op de ontwijkende antwoorden van koning *ALFONSUS*, tastte hij verscheiden schepen aan, en keerde naar *Holland* terug, gevolgd door twintig vijandelijke vaartuigen, die hij tot de overgave gedwongen had. De oor-

logen, waarvan het Noorden van *Europa* het tooneel was, trokken hem als nu derwaarts, en in 1658 begaf hij zich met eene vloot en landingstroepen, ter hulp van den koning van *Denemarken*, die door de *Zweden* in het naauw werd gebragt, naar de *Sond.* In November geraakte *WASSENAAR* slaags, met de *Zweedsche* vloot, door den admiraal *WRANGEL* aangevoerd: ofschoon het *Nederlandsche* admiraalschip deerlijk werd geteisterd, en de vloot, met het verlies der vice-admiraals *WITTE CORNELISZ. DE WITTE* en *PIETER FLORISZ. DE WITTE*, dat van 400 manschappen moest betreuren, zagen zich echter de *Zweden* genoodzaakt om met een verlies van elf schepen, waarvan er drie veroverd, en acht in den grond geboord werden, en meer dan duizend gesneuvelden, onder het slot *Kroonenburg* te wijken, van waar zij in de haven van *Landskroon* liepen, om zich te herstellen. Zonder een enkel schip te hebben verloren, liep de *Hollandsche* admiraal *Koppenhagen* binnen, om aldaar te overwinteren. Toen in 1664 de oorlog tusschen *Groot-Brittannië* en de *Vereenigde Provinciën* was uitgeborsten, stak *WASSENAAR*, als opperbevelhebber met den titel van luitenant admiraal-generaal; in het begin van 1665, met eene aanzienlijke vloot in zee, onder hem voerden als luitnants admiralen het bevel *EGBERT MEEUWESZ. KORTENAAR*, *MICHIEL ADRIAANSZ. DE RUYTER* en *JAN CORNELISZ.*

MEPPEL. Den 13 Junij geraakten de vloten, de Engelsche onder het bevel van den hertog van York, aan elkander; na van het aanbreken van den dag tot over den middag gevochten te hebben, sprong de luitenant-admiraal-generaal VAN WASSENAAR, met zijn schip *de Eendragt* van 84 stukken geschuts, door eene ontbranding van zijn eigen buskruid, in de lucht, zonder dat men weet, of zulks door onvoorzigtigheid van zijn eigen volk of door het schieten van den vijand was te weeg gebracht; slechts vijf menschen werden van het gesprongen schip gered, en het lijk van VAN WASSENAAR is nooit gevonden. Behalve dat zijn naam, als die van een' dapperen en schranderen held, in *Neêrlands-geschiedrollen* steeds met eere zal prijken, werd hem ook, op 'slands kosten, in de *Grootkerk* te 's *Gravenhage* een prachtig gedenkteeken opgericht.

WASSENAAR (NICOLAAS JANSZON VAN), in de 16.^e eeuw te *Heusden*, (pr. *Noord-Brabant*) geboren, maakte zich zeer bekwaam in de oude talen, en was eenigen tijd corrector der Latijnsche school te *Haarlem*. Hij had zich op de geneeskunde toegelegd, en oefende eenigen tijd de praktijk dier wetenschap te *Amsterdam* uit, alwaar hij waarschijnlijk, in 1631, overleden is. Men kent van hem: 1.º *Ars medica ampliata*, *Amsterdam*, 1624; — 2.º *Chronijk der Geschiedenissen van Turkijë*; — 3.º *Belegering der stad Haar-*

lem, een Grieksch dichtstuk; — 4.º *Historisch verhaal*, de geschiedenis van zijnen leeftijd bevattende.

WASSEBERG (EVRARDUS), in de 16.^e eeuw te *Emmerik* geboren, is de schrijver eener sierlijke en oordeelkundige geschiedenis, getiteld: *Commentarium de bello inter invicissimos imperatores FERDINANDOS II et III eorum hostes etc. liber singularis*, tot in 1639 voortgezet, en in het zelfde jaar te *Frankfort* herdrukt. Men ziet hierin alles wat *Duitschland* van de ketters heeft geleden, en wat de staten er van te vreezen hebben, die aan dezelve toegang verleen. Nog heeft men van hem: *Panegyrici selecti cum paronesi ad Germanos*, *Brussel*, 1648.

WAST. — Zie VEDASTUS (*Heilige*).

WASTEELS (PETRUS), te *Aalst* geboren, begaf zich in de orde der karmelieten, werd in 1633 doctor in de godgeleerdheid te *Douai*, verscheiden malen prior, provinciaal, enz. Hij voerde in zijne provincie den strengen regel der provincie *Tours* in, en overleed te *Aalst* in 1658. Men heeft van hem: 1.º *Apologeticum pro Joannis Hierosolymitani monachismo in Carmelo, et pro libro ejusdem: De institutione monachorum in lege veteri exortorum*, etc. *Brussel*, 1611, in 4.to Bekwame critici beweren, dat het werk *De institutione etc.* is vervaardigd door PHILIPPUS RIBOTUS, een' Spaan-

schen karmeliet, in 1391 overleden. ; — 2.º *Joannis Nepotis Silvani, Hierosolymorum patriarchæ 44 opera, auctore suo vindicata*, Brussel, 1643, 2 dl.ⁿ, in fol. Pater RENAUD, pater LABBE, DU PIN, TILLEMONT en HELYOT, beweren dat deze werken ten onrechte aan genoemden patriarch worden toegeschreven.

WASTELAIN (KAREL), in 1694, te Marolles of Maroilles in Henegouwen (thans Fr. Noorder-dep.^t) geboren, begaf zich onder de Jesuiten, en onderscheidde zich door de beoefening der schoone letteren, waarin hij gedurende twintig jaren de jonge religieuzen der maatschappij onderwees, door zijne geleerdheid, taalkennis, vooral in het Grieksch en Hebreeuwsch, en meer nog door zijne zedigheid, zijne beradenheid en opregtheid. Hij overleed te Rijssel, den 24 December 1782, na in het licht te hebben gegeven: *Description etc. (Beschrijving van Belgisch Gallië, volgens de drie tijdperken der geschiedenis, met aardrijkskundige kaarten)*, Rijssel, 1761, in 4.to Er is eene nieuwe uitgave van in het licht verschenen, met belangrijke bijvoegselen en verbeteringen, Brussel, 1788, in 8.vo

WATELET (CLAUDIUS HENDRIK), te Parijs, in 1718 geboren, ontvanger der financiën van Orléans, een der veertig leden van de Fransche akademie, is voornamelijk bekend, door zijn *Essai etc. (Proeve over de tuinen)*,

dat een' verdienden bijval heeft gevonden. Dit werk is met smaak en orde geschreven, en biedt gezigtspunten aan, waarin het aangename met het nuttige op eene geestige wijze vereenigd zijn; *l'Art etc. (De schilderkunst)* is een ander nuttig voortbrengsel, dat der pen van WATELET niet dan tot eere kan verstreken. Behalve deze beide werken heeft hij voor de eerste *Encyclopédie* artikels geleverd, betrekkelijk, de schilder-, teeken- en graveerkunst. Men kan bij deze gelegenheid de aanmerking maken, dat, indien al de mede-arbeiders aan dit uitgebreide woordenboek, even zoo geleerd, even zoo methodisch en even zoo juist als hij waren geweest, het publiek zich over hunne talloze misslagen niet zou te beklagen hebben. WATELET is te Parijs, den 13 Januarij 1786 overleden. Men vindt de artikels van WATELET in het *Dictionnaire des arts (Woordenboek der kunsten)*, door LEVESQUE, in 1792, te Parijs, in 5 dl.ⁿ, in 8.vo, in het licht gegeven.

WATERLAND (DANIEL), kanonik van de *St. Paulus-kerk* te Londen, aartsdiaken van het graafschap *Middlesex*, en gewoon kapellaan des konings van *Engeland*, heeft zich onderscheiden in zijne geschriften tegen de vijanden van de medezelfstandigheid des woords. Men heeft van hem: 1.º *Verdediging der H. Schriften tegen het christendom* van TYNDAL; — 2.º het

Gewigt van het leerstuk der Drieënheid verdedigd, een geleerd, diepzinnig en zeer theologisch werk; — 3.º *Verhandeling over de fundamenteele artikels der christelijke godsdienst*. Nog heeft men van hem verscheiden andere godgeleerde en zedekundige werken. Zijn stijl is vrij krachtig en zijne redenering indringend. Hij overleed in 1742.

WATERLOS OF WATRELOS (LAMBERTUS), in Artois geboren, regulier-kanonik der orde van den H. AUGUSTINUS, in de abdij van St. AUBERT, te *Kamerijk*, is de schrijver van de *Kronijk* zijner abdij. Hij overleed na 1170, met welk jaar zijne kronijk eindigt, die niet volledig is. Dit werk is vrij slecht overdacht, doch naauwkeurig, hetwelk het verlies van een gedeelte doet betreuren, dat met 1149 begon. Ook heeft hij eene Naamlijst der bisschoppen van *Kamerijk* geleverd, van LIÉBERT af, tot op het tijdstip waarin hij schreef.

* WATRIN of VATRAIN (HENRIETTE, HELENA en AGATHA), jonge en deugdzame zusters, te *Etain* bij *Verdun* geboren, waren de dochters van eenen hoofd-officier. Aan de monarchie gehecht, en naar de bevrijding hakende, van hun door de revolutionnaire dwingelanden verdrukt vaderland, boden zij, met andere jonge dochters, bij den intogt van den koning van *Pruissen*, te *Verdun*, aan dien vorst bloemen aan. Zij hadden daarenboven aan uitge-

weken geld geleend, die zonder deze hulp *Frankrijk* niet zouden hebben kunnen verlaten, ten einde het valmes van ROBESPIERRE te ontkomen. Van deze beide misdaden beschuldigd, werden zij, en hare ongelukkige gezellinnen, in 1793, voor de revolutionnaire regtbank gevoerd en ten dood veroordeeld. Men vindt eene treffende beschrijving van haren dood, in den 3.^{en} zang van het dichtstuk *Malheur et pitié*, van DELILLE.

* WATRIN (PETRUS JOZEF), een Fransch veldheer, te *Beauvais*, in 1772 geboren. In het begin der omwenteling, begaf hij zich als eenvoudig soldaat, onder het Belgisch legioen, en geraakte in korten tijd tot de eerste rangen. In 1794, diende hij als adjudant-generaal van het leger der kusten van den *Oceaan*. Tot brigade-generaal benoemd, werd hij in 1795, tegen de *Vendeërs* opgezonden; in 1797, ging hij over tot het leger van *Sambre-en-Maas*, en vergezelde den generaal HEDOUVILLE naar *St. Domingo*. Bij zijne terugkomst, in 1799, werd hij in hoedanigheid van divisie-generaal, bij het leger van *Italië* geplaatst. Hij onderscheidde zich te *Castellamare*, bij gelegenheid der landing der Engelschen in die plaats, en vervolgens te *Genua*, alwaar hij zich met den generaal MASSENA vond opgesloten. In 1800, bij den overtocht van den *St. Bernardsberg*, voerde hij het bevel over eene afdeeling der voorhoede, met welke hij een der eerste, de citadel van *Ivrea*,

die stormenderhand veroverd werd, binnentrok. Hij onderscheidde zich in de veldslagen van *Montebello* en *Marengo*, en na dit laatste gevecht, ontving hij van BONAPARTE, toenmaals eerste consul, eene eere-sabel. Hij spreidde den zelfden ijver en hetzelfde beleid ten toon, te *St. Domingo*, werwaarts hij den generaal LECLERC vergezelde. Na den dood van laatstgenoemde, verving WATRIN ROCHAMBEAU, als bevelhebber van *Port-au-Prince*, en overleed te *Fort-Louis*, den 22 November 1803.

* WATRINELLE OF WOITRINELLE (*dom* PLACIDIUS), een benediktijner der congregatie van den H. VANNES, legde zijne geloften af in de abdij van *Beaulieu*, in *Argonne*, den 26 Junij 1722. Hij was ook pastoor derzelfde plaats. Hij had eene diepe studie van de H. Schrift gemaakt; en met oogmerk, om diegene te wederleggen, welke tegenstrijdigheden in de gewijde boeken wanen te ontdekken, en er zich eene bewijsrede van maken, om derzelve goddelijkheid te betwisten, had hij er al de teksten uitgetrokken, die onderling eenige tegenstrijdigheid schenen te hebben. Uit dezen langdurigen en moeilijken arbeid, waren er meer dan vijftien honderd zoogenaamde tegenspraken ontstaan, die elk ten minste uit twee, en somtijds uit vier, vijf of zes teksten bestonden. *Dom* WATRINELLE had zich niet bepaald tot de verzameling dier talrijke teksten; hij ondernam,

de meest gezochte vertalingen der H. Schriftuur, de beste verklaarders, en vooral de schrijvers te lezen, die vóór hem over deze tegenstrijdigheden geschreven hadden. Hij onderzocht nauwkeuriglijk al deze teksten, welke hij in het Fransch had vertaald, vergeleek dezelve, maakte zich zelve alle tegenwerpingen, welke de hardnekkigste ongeloofige in het midden zou hebben te brengen, gaf aan elke derzelve de meest voldoende oplossingen, hetzij volgens de beste verklaringen, hetzij volgens de gronden, welke een diepzinnig en onpartijdig onderzoek der moeilijkheden konden aan de hand geven. Het gelukte hem alzoo aan elken niet vooringenomen lezer te bewijzen, dat in de gewijde boeken alles in eene volmaakte overeenstemming is, en dat men er niets in vindt, waaruit men redelijker wijze zou kunnen afleiden, dat de geest Gods er zich in tegenspraak met zich zelve bevond. Het werk van *Dom* WATRINELLE voert ten titel: *Accord etc. (Letterlijke overeenstemming van verscheiden schijnbare tegenstrijdigheden, die tusschen de teksten der H. Schrift voorkomen)*.

WATSON (ROBERT), onderwijzer der redekunde en wijsbegeerte, te *St. Andrew*, in *Schotland*, in 1724 geboren, en in 1783 overleden, is bekend door 1.º *Geschiedenis der regering van PHILIPPUS II, koning van Spanje*, in het Fransch vertaald, *Amsterdam*, 1778, 4 dl.ⁿ, in 12.mo

De dweeperijën der sekte, en de kleingeestige filozofische inzichten der eeuw hebben den schrijver veel meer bezig gehouden dan de geschiedkundige waarheid, en het is ongetwijfeld datgene wat in deze tijden eener algemeene omkeering der menschelijke denkbeelden, aan dit werk eene soort van opgang heeft bezorgd, (zie PHILIPPUS II); — 2.º *Geschiedenis der regering van PHILIPPUS III, koning van Spanje*, in het Engelsch, *Londen*, 1783, in 4.to De uitgever zegt de laatste hand aan dit werk te hebben gelegd, hetwelk de schrijver bijna voltooid had nagelaten; hetzelfde is met al de gebreken van het voorgaande behebt.

* WATSON (RICHARD), een Anglikaansche prelaat, in 1787, te *Eversham* in *Westmoreland* geboren, was de zoon van een' zeer armen geestelijke, die de school van *Kendal* bestuurde; hij volbragt aldaar zijne eerste studiën, en werd vervolgens naar het Drieënheden-collegie van *Cambridge* gezonden, alwaar hij zich door zijn goed gedrag onderscheidde. Na alle graden bekomen te hebben, verkreeg hij het bestuur over een collegie, en telde onder zijne kweekelingen den hertog van *RUTLAND*, die later tot zijne verheffing bijdroeg. In 1764, belastte men hem met het onderwijs der scheidkunde aan de universiteit van *Cambridge*, alwaar deze wetenschap bijna onbekend was. Eenige jaren later, werd hij aan dezelfde hoogeschool, tot den post

van hoogleeraar in de godgeleerdheid benoemd. Hij verkreeg achtereenvolgend verschillende pastorijen, en werd, in 1782, tot den bisschoppelijken stoel van *Landaff* verheven. Lid van het parlement geworden zijnde, ondersteunde hij de ministers, in de discussiën, betrekkelijk het handelverdrag, hetwelk zij met *Frankrijk* wilden sluiten; en tijdens de debatten over het regentschap, sloot hij zich bij de oppositie aan, om de regten van den prins van *Wallis* te verdedigen. Bij het uitbarsten der Fransche omwenteling, verzette hij er zich tegen, dat *Engeland* in de zaken van dat rijk zou tusschen beide treden, en het was eerst lang daarna, dat hij openlijk den oorlog goedkeurde. Op het einde zijner dagen wijdde hij zich aan den akkerbouw toe, en hij verwierf door zijne bemoelingen in dat vak den gouden eerepenning, der maatschappij van kunsten. Hij overleed den 5 Julij 1816, en heeft nagelaten: 1.º *Verdediging des Christendoms*, aan *GIBBON* gerigt; — 2.º *Scheidkundige proeven*; — 3.º *Verhandeling over de godgeleerdheid*, ten gebruike der studenten van *Cambridge*; — 4.º *Verdediging des bijbels*, of *Wederlegging van de eeuw der rede*, door *THOMAS PAINE*; — 5.º Verscheiden staatkundige losse stukjes, onder welke men onderscheidt zijn *Adres aan het Engelsche volk*, in hetwelk hij de noodzakelijkheid aantoonde, om den oorlog voortzetten, en nieuwe opofferingen te doen. Hij heeft in handschrift nagelaten,

eene *Geschiedenis* van zijnen tijd.

* WATT (JAMES), een bekwaame krijgs-bouw- en werktuigkundige, in 1736, te *Greenock* in *Schotland*, uit eene familie geboren, waarin de wiskundige bekwaamheden, sedert lang erfelijk waren, werd in den ouderdom van 18 jaren naar *Londen* gezonden, om er de kunst der vervaardiging van wiskundige werktuigen te leeren; hij maakte aldaar binnen een jaar groote vorderingen, in de verschillende takken der werktuigkunde. In 1757, in *Schotland* teruggekeerd, werd hij aldaar tot vervaardiger van wiskundige werktuigen der universiteit van *Glasgow* benoemd. Hij nam ook deel aan de werkzaamheden der havens en kanalen van *Schotland*, waarvan er eenige volgens zijne ontwerpen werden uitgevoerd, namelijk het *Caledonisch-kanaal*, hetwelk *Schotland* van het oosten naar het westen doorsnijdt. In 1763, werd hij belast, met de vernieuwing eens models van het stoomwerktuig van *Newcomen*, ten einde tot het onderwijs der jeugd te kunnen dienen, in de collegiën van *Glasgow*. De moeilijkheid, welke hij ondervond, om aan het werktuig stoom te verschaffen, bragt hem op het denkbeeld van eenen afzonderlijken *Condensor*, en door eene andere reeks van zeer belangrijke proefnemingen, gelukte het hem, om met naauwkeurigheid de hoeveelheid van warmtestof te kunnen bepalen, welke in de uitdamping vervlogen is.

Hij vond vervolgens nog eene tweede verbetering aan dit werktuig uit, en hij had den roem het eerst van het stoom-werktuig gebruik te maken, hetwelk thans in alle beschaafde gewesten verspreid is. Men betwistte in het begin aan WATT zijne uitvindingen; maar daar het hof van den regtsban des konings begreep dat de verbetering van het stoom-werktuig de ontdekking overtrof, zoo deed het hem op zijne belagers zegevieren, en verklaarde hem voor den waren uitvinder. Hij werd verder belast met het ontwerp tot een vereenigings-kanaal tusschen de *Forth* en de *Clyde*, en kort daarna met de leiding der werkzaamheden van dat van *Monclaud* naar *Glasgow*. In 1775, had hij zich in *Engeland* gevestigd; hij verbeterde aldaar verscheiden molens, en openbaarde even zoo veel genie in zijne uitvindingen, als geduld en scherpzinnigheid in derzelver toepassing. De verbeteringen, welke hij in dat land aan alle stoom- of raderwerktuigen heeft doen ondervinden, en de groote bezuiniging, die uit zijne handelingen voortvloeide, hebben aan de bevolking en aan de fabrieken eene in de jaarboeken des lands voorbeeldeloze *impulsie* gegeven. In weerwil zijner talrijke bezigheden, hielden de vorderingen der scheikundige wetenschappen toch steeds zijne aandacht bezig, en hij zelf droeg er toe bij door de ontdekking van eenige gewigtige eigenschappen van het gas. Hij was het,

die in *Engeland* in 1786, de nieuwe wijze van bleeken invoerde door middel van zoutzuur, door BERTHOLLET (zie dat art.) uitgevonden. Zijne zwakke gezondheid bewoog hem, om zich in 1800 aan alle werkzaamheden te onttrekken. Hij is op zijn landgoed *Heathfield* bij *Birmingham*, den 25 Augustus 1819 overleden. Men heeft verscheiden *Beschrijvingen* van zijn leven en zijne uitvindingen vervaardigd, de voornaamste is die, welke in de *Revue van Edimburg* voorkomt. Hij was lid van de koninklijke maatschappij dier stad, van die van *Londen*, en corresponderend lid van het instituut van *Frankrijk*.

WATTEAU (ANTONIUS), een schilder, te *Valenciennes*, in 1784 geboren, en in het dorp *Nogent*, bij *Parijs*, in 1721 overleden, heeft den smaak der snaaksche voorstellingen (*bambochades*) gevolgd; hij stelde de natuur met eene treffende waarheid voor. Zijne hoofdhou- dingen hebben eene bewonderenswaardige bevalligheid; zijne natuurlijke verbeelding is rijk, zijn penseel vloeiend, vlug en geestig. Allerbevalligst zijn zijne zamenstellingen; zijne beelden in eene losse schoone houding; zijn koloriet is zacht; ook is hij als landschap-schilder be- roemd.

WATEVILLE. — Zie MONT-CHRESTEIN.

WATTS (WILLIAM), een En- gelsche letter- en geschiedkun-

dige der 17 eeuw. Zijne let- terkundige werken hebben hem geen room verworven, gelijk aan dien, welken hij door zijne schoone uitgave der *Geschiede- nis* van MATTHEUS PARIS (zie dat art.) heeft ingeogst, *Lon- den*, 1640, 2 dl.ⁿ, in fol. Hij heeft bij dit werk een vervolg gevoegd, waarvan de getrouw- heid bij die van den eersten schrijver moet onderdoen; be- nevens verschillende tekstver- klaringen, vol nasporingen en eene belangrijke woordenlijst, ter bepaling der beteekenis, der door MATTHEUS PARIS gebezigde uitheemsche woorden.

WATTS (IZAÄK), doctor in de godgeleerdheid, gewoon leeraar in de presbyteriaansche kerk van *Berystreet* te *Londen*, is voornamelijk bekend door een werk getiteld: *De oefening des geestes*, in het Fransch vertaald, 1762, in 12.mo In 1741, gaf hij er het 1.^e dl. van in het licht; maar de dood belette hem er het 2.^e van ten einde te bren- gen. Dit werk, hetwelk kan dienen tot het opdoen van nut- tige kundigheden, is niet het eenige uit zijne pen gevloei- de voortbrengsel. Men heeft de ver- zameling zijner werken, in 6 dl.ⁿ, in 4.to in het licht ge- geven. Men vindt in dezelve ver- handelingen over de zedekunde, de spraakkunst, de sterre-, re- deneer- en bovennatuurkunde. Hij bezat begaafdheid voor de dichtkunst, welke hij sedert zijne prilste jeugd beoefende. Men heeft van hem eene *Na- volging* der *Psalmen* van DAVID,

gezangen en hymnussen waarvan het gebruik in de openbare godsdienstoefening van verscheidene presbyteriaansche kerken is ingevoerd.

* WAWRZECKI (de graaf THOMAS), uit eene aanzienlijke familie van *Polen*; onderscheidde zich door zijne talenten, en was een der leden van den landdag van 1788, met de bewerking van eenen nieuwen vorm van bestuur belast. In 1794, verklaarde hij zich ten gunste van den opstand, welken de *Polen* beproefden, om de *Russen* te verdrijven, welke zich van een gedeelte van hun land hadden meester gemaakt; ofschoon hij zijn leven tot dusverre enkel in burgerlijke bedieningen had doorgebracht, wilde hij in de nationale legerscharen dienen, en drong met een hem toevertrouwd troepen-corps *Koerland* binnen. Nadat *Koscuszko*, in den slag van *Maciejowice* was krijgsgevangen gemaakt, werd hij tot opperveldheer benoemd, en begaf zich van *Litthauwen*, alwaar hij met voordeel streed, naar de hoofdstad van zijn land, aan welker verdediging hij met veel ijver en beleid werkte. Nadat de voorstad *Praga* door *Suwarow* was ingenomen, en de stad geen tegenstand meer kon bieden, week hij, met zijn corps dat, naar zijn voorbeeld, weigerde zich aan de *Russen* overtegeven, en rigtte zijnen marsch naar het palatijnschap *Sandomir*, alwaar de afdeeling van *Gienroye* nog tegen de *Pruisen* worstelde; maar daar zij gebrek aan levens-

middelen en krijgsbehoefden hadden, noodzaakten zijne soldaten hem, zich over te geven. Gevankelijk naar *Warschau* gevoerd, weigerde hij den eed van trouw aan *Rusland* afteleggen, en werd naar de gevangnissen van *St. Petersburg* gevoerd, waarin hij bleef opgesloten, tot de komst op den troon van *PAUL I.* Hij nam in 1812 de wapens weder op, ter verdediging van de zaak der *Franschen*. Desniettenstaande benoemde keizer *ALEXANDER* hem tegen het einde van 1815 tot senator, en vertrouwde hem kort daarna het ministerie van justicie van het koningrijk *Polen* toe. De graaf WAWRZECKI overleed in *Litthauwen* den 5 Augustus 1816.

* WEBER (HENDRIK), een Engelsche letterkundige, te *York*, in 1818 overleden, heeft in het licht gegeven: 1.º *de Slag van Floddenfield*, 1809; — 2.º *Romancen in dichtmaat van de 13.º 14.º en 15.º eeuw*, met eene inleiding en een glossarium, 1811, 3 dl.ⁿ, in 8.vo; — 3.º *Volks-verhalen en Romancen*, 1812, 4 dl.ⁿ, in 8.vo; — 4.º *Oostersche Verhalen*, voorafgegaan door eene *Verhandeling*, 1812; — 5.º met *JAMESON*, *Verklaringen der noordsche oudheden*, volgens de oudste *Teutonische* en *Scandinavische* romans, *Edimburg*, 1815, in 4.to Ook heeft hij uitgaven geleverd der *Tooneelkundige werken* van *JOHN FORD*, met eene inleiding en ophelderende aantekeningen, 1811, 2 dl.ⁿ, in 8.vo, en der *Werken* van *BEAU-*

MONT, en FLETCHER, met eene inleiding en aantekeningen, 1812, 14 dl.ⁿ, in 8.vo

* WEBER (KARL MARIA VON), een bekwame componist, den 18 December 1786, te *Eutin*, in het hertogdom *Holstein* geboren, was de zoon van eenen beroemden toonkunstenaar, openbaarde reeds in zijne eerste kindschheid, den levendigsten smaak voor de toonkunst en de schilderkunst, welke hij onder bekwame meesters beoefende, en deed reeds in den ouderdom van 12 jaren zijn eerste werk in het licht verschijnen, 6 *fuge's* van 8 partijen (1798). Hij begaf zich vervolgens naar *Munchen*, om er lessen van VALESI en KALCHER te nemen, en hij componeerde onder de oogen zijns meesters verscheiden stukken. Het was omtrent dezen tijd dat WEBER aan SENNEFELDER van *Munchen*, de eer der uitvinding der *litographie* (steendruk) betwistte, en ten einde een door hem ontworpen plan ten uitvoer te brengen, ging hij zich met zijnen vader te *Freyberg* in *Saksen* neder zetten, alwaar hij gemakkelijker bouwstoffen kon vinden. Maar dezen werktuigelijken arbeid weldra moede, legde hij stiften en steenen ter zijde; om de lier weder optevatten. In 1800 gaf hij zijn zangspel *Weinsberg* in het licht, dat op verscheiden tooneelen veel bijval vond: hij was toenmaals pas 14 jaren oud. Na verschillende gewesten van *Duitschland* bezocht te hebben,

begaf hij zich naar *Weenen*; alwaar hij van de raadgevingen van den beroemden abbé VOGLER gebruik maakte. De door hem verworven roem deed hem als kapelmeester van het tooneel te *Breslau* beroepen; doch hij werd deze betrekking weldra moede, nam het voorstel aan van den hertog EUGENIUS van *Württemberg*, en begaf zich naar *Karlsruhe* in *Silezië*. De oorlog brak echter deze betrekking weldra af, en WEBER verwijlde alsnu in *Stuttgard*, alwaar hij verscheiden stukken voor de instrumentaal-muziek en eene *Cantate, der erste Ton*, componeerde, aan welke veel bijval ten deel werd. In 1813 werd hem het oppertoezicht over de opera te *Praag* opgedragen, alwaar hij vele hervormingen invoerde, en zijne beroemde cantate *Kampf und Sieg* uitwerkte, en in de maand December 1816, nam hij de uitnoodiging aan van den koning van *Saksen*, om zich naar *Dresden* te begeven, ten einde er aan de oprigting eener Duitsche opera te werken; eindelijk begaf hij zich naar *Parijs*, en van daar naar *Londen*, alwaar hij zijnen *Oberon* ten tooneele deed voeren, die door de Engelsche papieren zeer geprezen werd. Het schijnt dat de lucht van *Londen* hem niet zeer gunstig was: hij werd door eene kwijnende ziekte aangelast, aan welke hij den 5 Junij 1826 overleed. De opera's door hem het meeste op prijs gesteld zijn: *Der Freischütz*, in *Frankrijk* bekend onder den naam van

Robin des bois, welk stuk algemeen werd toegejuicht, en eene geheele muzikale omwenteling te weeg bragt en de *Euryanthe*, waarin verscheiden stukken van de eerste orde voorkomen. WEBER was niet alleen een groote componist, hij bezat daarenboven vele geleerdheid, en schreef zeer zuiver in zijne moedertaal. In verschillende verzamelingen komen er verscheiden *dichtstukken* van hem voor. In handschrift heeft hij nagelaten eene verhandeling *Kunstlerleben* genaamd, waarvan vroeger in *Kind's Muse*, reeds eenige fragmenten waren medegedeeld.

WEDA of WEIDA (HERMAN), dus genaamd naar het graafschap *Weiden*, waarvan hij Heer was, aartsbisschop van *Keulen*, was een zwak en veranderlijk vorst. Hij openbaarde in het begin zijnen ijver tegen de nieuwe ketterijen; maar liet zich later diets maken, dat de zoogenaamde hervorming de grondslagen der Catholiciteit niet ondermijnde; welke overtuiging hem zelfs zoo ver bragt, dat hij MARTINUS BUCER, te *Bonn* als predikant aanstelde. Ook onthaalde hij MELANCHTHON en andere protestanten. De godgeleerden van *Keulen* gaven tegen de nieuwe leer en tegen het *Boek der Hervorming* in het licht, *Antididogma* of *Tegengif tegen het venijn der valsche leer*, en wendden zich tot den Paus en den keizer. Nadat eerstgenoemde den aartsbisschop vruchteloos had opgeroepen, en deze voortging het lutheranis-

mus te doen prediken, excommunicerde hij hem in 1545, en ontnam hem zijn aartsbisschopdom, dat hij aan graaf ADOLF VON SCHAUBURG, zijn' coadjutor, gaf. De tweede, als beschermer der Kerk, deed het vonnis des Paus ten uitvoer leggen. HERMAN koos de partij om de wijk naar zijn graafschap *Weiden* te nemen, alwaar hij in 1552, in den ouderdom van 80 jaren, naar men zegt, hardnekkiglijk in zijne ketterijen overleed. ADOLF verdreef de lutheranen en herstelde de catholieke godsdienst. Een dergelijk tooneel schokte de Kerk van *Keulen*, dertig jaren later onder GEDHARD TRUCHSEN (zie dat artikel). Een afvallige monnik, die te *Bonn* dogmatiseerde, heeft getracht dezen HERMAN te verdedigen; maar hij werd bondiglijk wederlegd, door den heer BUINICK, raad van den paltskeurvorst, in eene verhandeling in 1790, in het licht gegeven.

WEDEL (GEORGE WOLFGANG), in 1645, te *Golszen*, in *Neder-Lausnitz* geboren, en in 1721 overleden, werd in 1673 hoogleeraar in de geneeskunde te *Jena*, daarna raad en eerste lijfarts der hertogen van *Saksen*. De akademie van *Berlijn*, en die der natuur-onderzoekers namen hem als medelid aan. Men heeft van hem een aantal werken, welke nuttige nasporingen aanbieden. De voornaamste zijn: 1.º *Physiologia medica*, 1704, in 4.to; — 2.º *Physiologia reformatata*, 1688, in 4.to; — 3.º *De sale volatili plantarum*, in

12.mo; — 4.º *Theoremata medica*, in 12.mo; — 5.º *Exercitationum medico-philologicarum decades XX*, 1686—1720, in 4.to Dit is eene verzameling van thesis; — 6.º *Theoria saporum medica*, in 4.to; — 7.º *De morbis infantium*, in 8.vo; — 8.º *Opiologia*, 1681, in 4.to; — 9.º *Pharmacia in artis formam redacta*, 1693, in 4.to; — 10.º *De medicamentorum facultatibus cognoscendis et applicandis*, 1696, in 4.to; — 11.º *De medicamentorum compositione extemporanea*, 1693, in 4.to

† WEENINX (JOANNES BAPTISTA), te *Amsterdam*, in 1621 geboren, was de zoon van den vermaarden bouwmeester JAN WEENINX, zoo bedreven in zijn vak, dat men hem in de wandeling *Jan kunst* of *Jan met de kunst* noemde. JOANNES BAPTISTA, als schilder beroemd, ontving zijne eerste en voornaamste opleiding tot zijne kunst bij JAN BLOEMAART te *Utrecht*, waarna hij nog twee jaren onder de leiding kwam van NICOLAAS MOJEST, wiens manier hij zich zoo zeer eigen maakte, dat men zijne stukken van die zijns meesters niet kon onderscheiden. Reeds in zijn achttiende jaar trad hij in het huwelijk met de dochter van den landschap-schilder GILLIS HONDEKOETER, grootvader van den meer bekenden vogelschilder MELCHIOR HONDEKOETER. Vier jaren na dit huwelijk te zijn aangegaan, begaf hij zich naar *Rome*, alwaar de roem van zijn kunstvermogen weldra bekend, en op prijs gesteld

werd, zoodanig zelfs dat de Paus en de kardinaal PAMPHILI, pogingen in het werk stelden, om hem voor altijd zijn verblijf te *Rome* te doen vestigen, die echter door den invloed zijner vrouw verijdeld werden. WEENINX keerde alzoo naar zijn vaderland terug, zette zich te *Utrecht* neder, doch nam vervolgens zijn verblijf in het adellijk huis *ter Mei*, bij het dorp *de Haar*, in de nabijheid van *Utrecht*. Hij muntte, zoo als zijne nog bestaande stukken zulks bewijzen, uit in alle deelen der schilderkunst, en onderscheide zich voornamelijk, door den ongelooflijk korten tijd, waarmede hij stukken van eene aanmerkelijke grootte kon afwerken. Tot groot verlies der kunst overleed WEENINX reeds in het 39.^e jaar zijns ouderdoms, en liet eenen zoon na, JOHAN WEENINX, in 1644 te *Amsterdam* geboren, mede een vermaard kunstschilder, en in manieren en behandeling zoo gelijk aan zijnen vader, dat zijne stukken van diens kunstgewrochten bezwaarlijk kunnen onderscheiden worden. Dood en levend wild, bloemen en fruiten waren de voornaamste voorwerpen, waar hij zijn penseel op oefende. Onder zijne meer uitvoerige voortbrengselen noemt men twee altaarstukken in de Catholijke kerk van het *Begijnenhof* te *Amsterdam*, als eene *Geboorte des Zaligmakers*, en eene *Hemelopneming van MARIA*, die zeer krachtig geschilderd zijn. JOHAN WEENINX overleed in 1719.

† WEERDT (ADRIANUS DE), een landschap-schilder, te Brussel geboren, begaf zich, nog zeer jong zijnde naar Antwerpen, om zich onder den bekwamen KAREL DE QUEBURGH in de schilderkunst te oefenen. Na zich de lessen van zijnen meester ten nutte te hebben gemaakt, kwam hij te Brussel terug, sloot zich op in zijn huis, en begon de manier der bekwaamste schilders te beoefenen, tot dat hij er zich eene had gevormd, die met zijne talenten strookte. Maar eene reis, welke hij eenigen tijd daarna naar Italië ondernam, gaf aan zijn kunsttalent eene nieuwe rigting, en het was IL PARMESANO of MAZZUOLI, die hem dezelve aanwees. Door het bevallige en ongedwongen van dien meester verleid, gelukte het hem denzelfden niet alleen natevolgen, maar bijna te evenaren. In 1566 te Brussel teruggekeerd, vond hij zijn land door den oorlog verwoest, en nam met zijne moeder de wijk naar Keulen, alwaar hij in jeugdigen leeftijd overleed. Het is in deze stad dat hij zich door de volgende werken bekend maakte: *Lazarus*; — *Ruth en Boaz*, met allerbevalligste achtergronden versierd; — het *Leven der heilige Maagd*; — eene *Geboorte* enz. Al deze stukken zijn in den smaak van IL PARMESANO uitgevoerd, en komen der volmaaktheid van dien meester zoo nabij, dat men bij eene eerste beschouwing er bijna door bedrogen wordt.

WEIGEL (CHRISTOFFEL), een bekende graveur van Neurenberg,

heeft eenen plaat-bijbel in het licht gegeven, getiteld *Historiae celebriores veteris ac novi Testamenti iconibus representatae, et ad excitandas bonas meditationes, selectis epigrammatibus exornatae*, Neurenberg, 1712, in fol. deze bijbel is in zijne uitvoering, eenvoudige, edel, schilderachtig en diep treffend. De vervaardiger heeft regt gehad met te zeggen, *ad excitandas bonas meditationes*; het kan niet anders of dezelve moet dit uitwerksel hebben. Het ware te wenschen dat de christelijke ouders en onderwijzers, er alle een exemplaar van hadden ter onderrigting der kinderen, en dat zij de aanschouwelijke les der platen, met eene toepasselijke verklaring deden gepaard gaan. Het uitwerksel zou echter v aardiger en zekerder zijn, indien men in de plaats van gewrongen en soms lamme verzen, tot opschrift van elke plaat den eenvoudigen tekst der H. Schrift hadde geplaatst. Er komen in dezen bijbel verscheiden teekeningen van GASPARDUS LUYKEN voor, die buitengemeen schoon zijn; en eenige van JAN LUYKEN (zie dat artikel), wiens prentenbijbel minder geacht wordt dan die van WEIGEL, wijl de voorwerpen op dezelve meer opeengestapeld en zamengesteld zijn, en men naar den hoofdpersoon moet zoeken, die WEIGEL zoo wel heeft weten aftezonderen, voortebrengen, te vergrooten en met eene onnavolgbare belangwekking voortestellen, ook dan zelfs wanneer hij de teekeningen van LUYKEN volgt.

WEIMAR (BERNARD VON), hertog van *Saksen*, en laatste zoon van JOHANN, hertog van *Saksen-Weimar*, stamde af uit den ouden keur-vorstelijken, door KAREL V, afgezetten tak. Zijn haat tegen het huis van *Oostenrijk* deed hem zich scharen onder de standaards van GUSTAAF ADOLF. Hij verloor eerst den beruchten slag van *Nordlingen*; maar door LODEWIJK XIII aan het hoofd van een magtig leger in *Duitschland* geplaatst, behaalde hij aldaar roemrijke zegepralen. Hij nam *Saverne* in, verdreef de keizerlijken uit *Bourgondië*, en maakte zich meester van *Jonvelle*, in *Franche Comté*. In 1638, werden er twee veldslagen geleverd, bij *Rheinsfeld*, in het *Zwarte-Woud*. In den eersten werd WEIMAR geslagen door JOHANN VON WERTH; maar in den tweeden sloeg hij zijnen overwinnaar en maakte hem krijgsgevangen. Hij veroverde vervolgens *Brisach*, en, door TURENNE ondersteund, maakte hij zich meester van den *Elzas*; hij stond op het punt om nog grootere voordeelen te behalen, toen de dood hem in 1639 te *Neuburg* verraste. Hij beschikte als een vorst, over hetgene hij vermeende hem toe te behooren, en verklaarde zijne broeders onwaardig om hem in het erfdel der overwonnen landen op te volgen, indien zij niet in het bondgenootschap en in de dienst van *Frankrijk* bleven. Als kweekeling van GUSTAAF ADOLF, was hij even zoo bekwaam, in het ontwerpen als in het ten uit-

voer brengen van groote plannen. Hij won den slag van *Lutzen*, ondanks den dood van GUSTAAF, door het gerucht te verspreiden, dat de koning krijgsgevangen was gemaakt; hetgeen den moed der Zweden ontvlamde, door de hoop van hem te bevrijden. (Zie GUÉBRIANT).

WEISS of WEISZ (*dom MATTHEUS*), een Duitsche Benediktijner, van eene uitstekende verdienste, had zijne gelofte afgelegd in de abdij van *Andech*, in *Beijeren*, den 7 November 1607. Met eenen gelukkigen aanleg voor de studiën geboren, met zachte en beschaafde zeden begaafd, strekte hij zoo door zijne persoonlijke deugden, als door zijne diepe kunde der orde van den H. BENEDICTUS tot sierraad. Hij had de wijsbegeerte, de godgeleerdheid en de kerkelijke geschiedenis grondig beoefend. De hooge school van *Salzburg* verkoos hem tot haren rector, en, volgens zijn graf-schrift, bezat hij deze waardigheid gedurende 19 jaren. Vroeger had hij met roem in genoemde universiteit onderwijs gegeven. Hij heeft veel geschreven. Men heeft van hem: 1.° eene *Logica*, 1622; — 2.° eene *Verhandeling over de hemelsche zelfstandigheden*, en eene *over de ziel*, 1622; — 3.° eene *Verhandeling over den Hemel*, eene *over de generatie*, en eene *over de natuur*, 1624; — 4.° eene *over de menschwording*, 1626; — 5.° *Commentariën op eenige boeken van ARISTOTELES*, 1627; — 6.° *Lycæum benedictinum*,

1630; eene geschiedenis der meest beroemde hoogleeraren van de orde van den H. BENEDICTUS; — 7.° eene *Verzameling der moeilijkste vraagstukken der natuurkunde*, 1632; — 8.° eene *Verhandeling over de eucharistie* 1637, enz. Elk dezer werken bestaat uit één dl. in 4.° *Dom MATTHEUS WEISS* overleed te *Salzburg*, den 7 November 1638. — WEISS (*dom THOMAS*), mede eene benediktijner der abdij van *Neresheim*, congregatie van den H. Geest, in het diocees van *Augsburg*, maakte zich beroemd door diepe kennis in verschillende vakken van wetenschap. Hij was bedreven in de oude en nieuwere talen. Met eene uitgebreide geleerdheid paarde hij de beoefening der schoone letteren, en was in hooge mate in dezelve ervaren. Hij was een goede treurspeldichter; en muntte uit in het blijspel. Hij werd voor een' geleerden wiskunstenaar en eenen goeden redenaar gehouden. In 1626 verkoos de hooge school van *Salzburg* hem voor het onderwijs der *rhetorica*, en in 1639, benoemde zij hem tot den leerstoel der wiskunde. De werken, welke men van hem heeft, zijn: 1.° *Beschrijving van de inwijding der hoofdkerk van Salzburg*, in het Latijn, 1628; — 2.° *Geschiedenis van Onze Lieve Vrouw van Cellefort*, 1637; — 3.° *Vertaling* uit het Spaansch in het Latijn van het ceremonie-boek der congregatie van *Valladolid* 1640; — 4.° *Jaarboeken der orde van den*

XXV DEEL.

H. BENEDICTUS, in het Latijn, 2 dl.ⁿ, in fol., 1652—1653; dit is de vertaling der jaarboeken van *dom YEPEZ* (zie dat art.). Hij overleed den 27 Augustus te *Lilienfeld*, een gesticht der Cistercienser-orde. — WEISS (*dom ULDERICH*), een benediktijner der abdij van *Ursinen*, in *Zwaben*, bloeide in de 18.° eeuw. Hij had van de wijsbegeerte, en vooral van de bovennatuurkunde het voornaamste voorwerp zijner studiën gemaakt; en is bekend door de volgende werken: 1.° *De emendatione intellectus humani*, 1747, in 4.°; — 2.° *Verdedigende Brief aan den kardinaal QUIRINI*.

* WEISSE of WEISZE (CHRISTIAAN FELIX), een Duitsche letterkundige, den 8 Februarij 1726, te *Annaberg* in het Saksische ertsgebergte geboren, oefende zich zoowel in het lier- als in het tooneeldicht. Hij bekleedde den post van keurvorstelijk ontvanger in den Opper-Saksischen kreits, hetwelk hem echter niet belette de letteren te beoefenen. Hij heeft comische Zangspelen, Blijen Treurspelen in het licht gegeven, en in het laatste vak hebben zijne landgenooten hem dikwijls met RACINE vergeleken. Zijne anacreontische *Oden*, de *Amazonen-Lieder*, zijne *Vertaling van TYRTÆUS*, hebben hem veel eer verworven. Langen tijd was hij de redacteur van een zeer gezocht Hoogduitsch tijdschrift, getiteld: *Bibliothek der schönen Wissenschaften und freien Kün-*

D

ste. Ook heeft hij als pædagogisch schrijver grooten roem verworven, daar zijn *Kinderfreund* een ongehoorde bijval te beurt viel, behalve de nadrukken, verschenen er in 6 jaren (1775—1780) 5 oorspronkelijke uitgaven van dit werk, terwijl er van den *Weener*-nadruk alleen, in de Oostenrijksche staten, meer dan 15,000 exemplaren verkocht werden. De *Briefwechsel der Familie des Kinderfreundes* verscheen als een vervolg op eerstgenoemd werk. WEISSE had een aantal navolgers, en in *Duitschland*, en in andere landen van *Europa*. In *Frankrijk* bestaat de *Ami des enfans* van BERQUIN grotendeels uit vertalingen en navolgingen van het Hoogduitsche werk. Men kan het zelfde zeggen van de overige geschriften van dezelfde strekking van CAMPE, JAUFFRET enz. WEISSE overleed te *Leipzig*, den 15 December 1804.

WEISSE OF WEISS (PANTALEON).
— Zie CANDIDUS.

* WEISSENBACH (JOZEF ANTONIUS), een Zwitsersche schrijver, te *Bremgarten*, in het midden der 18.^e eeuw geboren, begaf zich in de maatschappij van JESUS, die hij eerst bij hare vernietiging verliet; hij onderwees de godgeleerdheid in het collegie van *Luzerne*. In 1780, werd hij benoemd tot kanonik van het kapittel van *Zursach*, een aanzienlijk vlek in *Argau*. Hij heeft zich door de volgende werken bekend gemaakt: 1.º

Eloquentia Patrum, Augsburg, 9 dl.ⁿ, in 8.vo; — 2.º *Voortekens des heidendoms*, in het Hoogduitsch, *Bazel*, 2 dl.ⁿ in 12.mo; — 3.º *Kenmerk der tegenwoordige eeuw*, mede in het Hoogduitsch, *Bazel*, 1 dl. Het jaar van zijnen dood is onbekend.

WEISSENBORN (ISAÏAS FREDERIK), een luthersche godgeleerde te *Schmalkalden* in 1673 geboren, was hoogleeraar in de godgeleerdheid, en opperbewindhebber te *Jena*, alwaar hij, in 1760 overleed. Men heeft van hem: 1.º *Museum philosophiæ*, in 4.to; — 2.º *Paradoxorum logicorum decades* in 4.to; — 3.º *Character vera religionis in doctrina de fide in Christum justificante*, waarin hij vruchteloos op eene redelijke wijze tracht te verklaren hetgene wat de lutherschen van de regtvaardigmaking door het geloof alleen leeren; — 4.º *Leerredenen*, in het Hoogduitsch.

† WELLEKENS (JOANNES BAPTISTA), een Hollandsche dichter en schilder, den 13 Februarij 1658, te *Aalst*, in *Oost-Vlaanderen*, geboren; werd door zijne ouders al vroeg naar *Amsterdam* gezonden, en aldaar aan eenen broeder zijner moeder toevertrouwd, die hem bij een' goudsmid besteedde; weldra echter openbaarde zich bij hem de lust voor de schilderkunst zoo sterk, dat hij zijn goudsmidsbedrijf liet varen, en de leerling van den beroemden ANTHONIE DE GREBBER werd, bij welchen meester hij zulke snelle

vorderingen maakte, dat hij reeds in den ouderdom van 18 jaren te rade werd, om ter voorzetting der kunst, eene reis naar *Italië* te ondernemen. Elf jaren verbleef hij in dat land, en verbond aldaar de beoefening der schilderkunst met die harer zuster, de dichtkunde. Toen hij zich in 1687 te *Venetie* bevond, werd hij aldaar door een hevige beroerte aangeast, welke eene verlamming van een gedeelte zijns lichaams achterliet, hetwelk, gevoegd bij zijn zwak gezigt, zijne zucht voor de schilderkunst deed verflaauwen, en hem meer uitsluitend met de muzen bezig hield. WELLEKENS keerde in hetzelfde jaar (1687) naar het vaderland terug, en trad in 1699 in den echt met JOANNA VAN HARDENBROEK, bij welke hij vier kinderen verwekte, van welke er twee hem overleefden, terwijl hij den 14 Mei 1726 overleed. In navolging van SANNAZAR (zie dat artikel) viel zijn smaak als dichter voornamelijk op Herders- en Visscherszangen; bekend zijn zijne *Dichtlievende uitspanningen*, door zijn vriend PIETER VLAMING in het licht gegeven, *Amsterdam*, 1735, in 8.vo; verder heeft men van WELLEKENS eene vertaling uit het Italiaansch van den *Amin-tas* van TORQUATO TASSO, vermeerderd met eene *Verhandeling over het Herdersdicht*, *Amsterdam* 1715, in 8.vo, terwijl zijne dochter na den dood haars vaders, verscheiden zijner nagelaten dichtstukken ter perse heeft

bezorgd. WELLEKENS behoorde tot de Janseniste-sekte.

WELLENS (JACOBUS THOMAS JOZEF), bisschop van *Antwerpen*, doctor in de godgeleerdheid aan de universiteit van *Lewven*, te *Antwerpen* in 1726 geboren, en in die stad in 1784 overleden, heeft zich onderscheiden door zijne liefdadigheid, zijnen ijver, zijne kunde, zijne onbaatzuchtigheid, door zijne waarlijk vaderlandslievende bedoelingen, steeds tot de opbeuring en het heil zijner diocesanen gerigt. Het is voornamelijk door zijne zorgen, dat in zijne bisschoppelijke stad, eene der grootste van *België*, de bedelarij geweerd is; dat het onderwijs, gepaard met de ondersteuning van behoeftigen, onder de armen de wetenschap en het beoefenen der voorschriften van het evangelie heeft doen herleven, terwijl de werkdadige christenliefde de sporen der verlatenheid en ellende uitwischte. De vermaningen, die hij, toen hij president van de *H. Pulcheria* te *Lewven* was, aan de kweekelingen van dat collegie heeft voorgedragen, zijn vol van dien kerkelijken geest, welke de dienaars des Heeren moet onderscheiden; niets is geschikter om jonge geestelijken tot de deugden van hunnen staat te vormen: eene zachte, eenvoudige indringende welsprekendheid, gevoed door de H. Schrift en de leer der kerkvaders, verlicht den geest zonder denzelven te vermoeyen, en wint het hart, zonder de

inspanning en den looi der redeneerkunst. Zij zijn gedrukt, onder dezen titel: *Exhortationes familiares de vocatione sacrorum ministrorum et variis eorum officii*, Antwerpen, 1777 en 1783, in 8.vo, eene zeer schoone uitgave.

WELLER (HIERONYMUS), een protestantsche godgeleerde te Freyberg in Meissen, in 1499 geboren, was zeer aan LUTHER gehecht, die hem acht jaren in zijn huis hield. WELLER werd vervolgens hoogleeraar in de godgeleerdheid te Freyberg, alwaar hij in 1572 overleed. Men heeft van hem: 1.º *Commentaria in libros Samuelis et regum*; — 2.º *Consilium de studio theologiae recte instituendo*; — 3.º *Commentaria in Epistolas ad Ephesios*, en andere werken in 2 dl.ⁿ, in fol., te Leipzig gedrukt.

WELLER (JACOBUS), een Duitsehe godgeleerde, in 1602, te Neukirchen in Voigtland geboren. Na gedurende eenige jaren de godgeleerdheid en de Oostersche talen te Wittemberg te hebben onderwezen, werd hij door den keurvorst van Saksen tot deszelfs hofprediker beroepen. Zijne voornaamste werken zijn: *Spicilegium quaestionum Hebraeo-Syrarum*, en eene goede *Grieksche Spraakkunst*. Hij overleed in 1664.

WELSER (MARCUS), te Augsburg, in 1558, van adellijke ouders geboren, overleed in 1614. Hij werd te Rome opgevoed on-

der den beroemden MURET, die hem eenen levendigen smaak voor de beoefening der Latijnsche en Grieksche schoone letteren en voor de oudheden inboezemde. In zijn vaderland teruggekeerd, verscheen hij met roem in de pleitzaal. Dezelfde roem verwierf hem de posten van stadsregter en senator van Augsburg. WELSER maakte zich eenen naam, niet alleen door de bescherming, welke hij aan de geleerden verleende, maar ook door de werken, waarmede hij de letterkundige wereld verrijkte. Men heeft van hem: 1.º *Rerum Augusto-Vindelicorum libri VIII*, Venetië, 1594, in fol., een werk vol geleerde nasporingen en met veel smaak geschreven; — 2.º *Rerum Boiarum libri V*, in 4.to, Augsburg, 1602; — 3.º *Vita sanctorum martyrum Afræ, Hilariae, Dignæ, Eunomiae et Eutropiae, passarum Augusta-Vindelicorum*; — 4.º *Vita sancti Udalrici episcopi*; — 5.º *Eugippii Historia*, waarin men het leven vindt van den H. SEVERINUS; — 6.º *Narratio eorum quæ contigerunt Apollonio Tyrio etc.* Nog schrijft men hem toe het *Squittinio della liberta Veneta*, dat door anderen wordt toegerekend aan ALFONSUS DE LA CUEVA, markies van Bedmar (zie CUEVA). Al de werken van dezen geleerden schrijver werden gezamenlijk te Neurenburg, in 1682, in fol. in het licht gegeven. Men wet dat hij de eerste was die over de vlakken der zon heeft gesproken, door pater SCHEINER (zie dat artikel) waargenomen; eene ontdekking welke GALILEI

zonder grond aan dezen Jesuit betwistte. WELSER was een ijverige Catholijk; en geen ketter, zoo als DU PIN zulks verzekert.

WEMMERS (JACOBUS), in 1598, te *Antwerpen* geboren, werd karmeliet van den ouden regel, begaf zich naar *Italië*, alwaar hij zich zeer bekwaam maakte in de Ethiopische taal; hetwelk ten gevolge had, dat de Propaganda hem het opzigt over de missie van *Ethiopië* toevertrouwde. In 1645, werd hij benoemd tot bisschop van *Groot-Cairo* en tot apostolisch-vicarius in *Ethiopië*. Hij begaf zich dadelijk op weg naar *Egypte*; maar de dood maaide hem te *Napels* weg. Er bestaat van hem: *Lexicon aethiopicum, Rome, 1633*, in 4.to; een werk dat hem den grootsten lof verwierf van pater KIRCHER en van den geleerden maroniet ABRAHAM ECHELLENSIS.

WENCESLAUS (*Heilige*), hertog van *Boheme*, zoon van WRATISLAUS en van DRAHOMIRE, werd in de deugd en de wetenschappen opgevoed door de H. LUDMILLA, zijne grootmoeder. Na, nog zeer jong zijnde, zijnen vader te hebben verloren, deed DRAHOMIRE, een gedrogt van wreedheid, hare woede tegen de christenen uitbarsten. LUDMILLA gevoelig voor deze rampen, bewoog WENCESLAUS de teugels van het bestuur in handen te nemen, onder belofte van hem met hare raadgevingen bijte staan. Om alle redten tot verdedeldheid voor te komen, gaf

men aan zijnen broeder BOLES-LAUS een aanzienlijk grondgebied van *Boheme*, thans nog naar hem *Boleslavia* genaamd. DRAHOMIRE, woedende over deze schikking, deed de godvruchtige LUDMILLA vermoorden. WENCESLAUS, op den troon geplaatst, was er enkel op bedacht om de regtvaardigheid en de godsdienst in zijne staten te doen bloeijen; en om zich te heiligen door de beoefening aller deugden; maar hij was niet in staat om de wreedheid zijner moeder en zijns broeders te verzachten; laatstgenoemde doorboorde hem met zijne lans, den 28 September 936, in eene kerk, werwaarts hij de wijk had genomen, na een feestmaal ontvlugt te zijn, tot hetwelke hij door twee moordenaars gelokt was. Keizer OTTO I deed hun den oorlog aan om den dood van dezen goeden vorst te wreken, en noodzaakte hen de rampen te herstellen, welke zij der Kerk berokkend hadden.

WENCESLAUS, zoon van KAROL IV, keizer van *Duitschland*, beklom den keizerlijken troon, na den dood van dien vorst, in 1378. Zijn vader had bij de gouden bulle den vereischten ouderdom voor den roomschen koning bepaald; hij was de eerste die deze bepaling schond ten gunste van dezen zoon, die een gedrogt van wreedheid en ongebondenheid was. Na de joden tegen zijne Boheemsche onderdanen te hebben willen verdedigen, en na zich door

daden van woede te hebben onderscheiden, sloten de Bohemers hem in 1394, in eene nauwe gevangenis op. In een' zijner aanvallen van dolzinnigheid had hij den H. JOANNES NEPOMUCENUS in de *Moldau* doen werpen, wyl hij hem de biecht van de koningin, zijne echtgenoot, niet had willen openbaren (zie NEPOMUCENUS). Men zegt, dat hij soms door de straten wandelde, met eener heul vergezeld, om op staande voet, diegene te doen ombrengen, welke hem mishaagden. Deze handelingen noodzaakten de overheden van *Praag*, om hem in eene gevangenis opgesloten te houden, uit welke hij 4 maanden later ontsnapte. Een visscher verschaftte hem een touw, door middel van hetwelke hij ontkwam, van eene meid vergezeld, die hij tot zijne minnares maakte. Zoodra hij in vrijheid was, vormde zich eene partij te zijne gunste in *Praag*. De overheden dier hoofdstad, die hem steeds als een onbezonnen en woedenden vorst beschouwden, noodzaakten hem de stad te ontvlugten. Zulks was eene gelegenheid voor SIGISMUNDUS, zijn broeder, koning van *Hongarijē*, om zich als koning van *Boheme* te doen erkennen, hij liet dezelve niet voorbijgaan; doch kon zich niet anders dan tot regent doen verklaren. Hij liet zijn broeder te *Weenen* in eenen toren opsluiten. Nogmaals ontsnapt WENCESLAUS uit zijne gevangenis, en, in *Praag* teruggekeerd, maakte hij zich aanhangers, veroordeelt degene die hem

gevangen hadden gezet tot de doodstraf, en veradelde den visscher, die hem het middel had verschaft om te ontkomen. Om intusschen aan zijne vuile overdaad en losbandigheden te voldoen, vervreemde hij het overschot der rijks-domeinen in *Italië*. De keurvorsten namen daaruit gelegenheid, om hem in 1400, als *nalatig*, *achteloos*, *verkwistend* en *onwaardig* afzetten. Een belangrijke stap, die wij niet zien, dat afgekeurd is door de regtsgeleerden of theologanten van dien tijd, en die schijnt te bewijzen, dat in zekere gevallen, de afzetting van eenen vorst wettig kan zijn. Het is waar dat WENCESLAUS slechts een verkiesbaar keizer was, hetwelk voldoende is, om zijne afzetting te verklaren. Toen zij hem werd aangekondigd, betwistte WENCESLAUS de wettigheid derzelve niet, hij schreef aan de keizerlijke steden van *Duitschland*, dat hij *geene andere bewijzen harer trouw van haar vorderde, dan eenige vaten van haren besten wijn*. Hij deed echter eerst in 1410 afstand van den keizerlijken scepter, en stierf als koning van *Boheme*, in 1419, in den ouderdom van 58 jaren. Ofschoon hij tweemaal was gehuwd geweest, liet hij geene kinderen na. Zijne eerste vrouw was geweest JOANNA, dochter van ALBRECHT van *Beijeren*, graaf van *Holland*; zijne tweede SOPHIA, dochter van STEPHANUS den *Gekrulde*, hertog van *Beijeren*. Volgens den heer PFEFFEL in zijne *Beknopte geschiedenis van Duitschland*, zou

WENCESLAUS bijna een deugdzzaam vorst zijn geweest, zoo zeer heeft de gruwzame behandeling, eenen catholijken priester aangedaan, dezen protestant ten gunste van dien dwingeland ingenomen! Het is daarenboven de zucht der eeuw, en het uitwetsel der algemeene omkeering der menschelijke denkbeelden, om de nagedachtenis van gedrochten in eere te herstellen, en die van groote mannen te schenden. Zie ANDRONICUS I, LODEWIJK XIV, PHILIPPUS II enz.

WENDELIN (GODEFRIDUS), in 1580, te *Herck*, in het Belgisch gedeelte der provincie *Limburg* geboren, reisde door *Italië* en *Frankrijk*, onderwees de wijsbegeerte te *Digne*, en had tot leerling den beroemden GASSENDI; werd vervolgens pastoor te *Herck*, en overleed te *Doornik*, alwaar hij kanonik was, in 1660. De wijsbegeerte en de regtsgeleerdheid verdeelden zijne zorgen. Hij was welligt de kwaamste sterrekundige van zijnen tijd. ERICIUS PUTEANUS zwaait hem in zijn boek over de Olympiaden, den grootsten lof toe. Men heeft van hem: 1.° *Loxia, sive de obliquitate solis diatriba*, *Antwerpen*, 1626, in 4.°; — 2.° *Eloge etc. (Lof van het gulden vlies)*, een dichtstuk, 1628; — 3.° *Les mouvemens etc. (De bewegingen der Zon)*, met verklarende tabellen; — 4.° *Nouvelle etc. (Nieuwe theorie der planeten)*; — 5.° *Histoire etc. (Geschiedenis der maansverduisteringen in zijnen tijd voorgevallen)*; — 6.°

De diluvio libri VII. Deze vier laatste werken zijn in handschrift gebleven; — 7.° eene *Uitgave* der Salische wetten, *Antwerpen*, 1649, in fol. Deze uitgave is verrijkt met geleerde aantekeningen, en met eene zeer nuttige woordenlijst tot goed verstand der wetten. JACOBUS CHIFFLET heeft er zijne politico-historische verzameling mede versierd.

WENDELINUS (*Heilige*), in *Schotland* uit eene beroemde familie geboren, verliet zijn vaderland en alle wereldsche voordeelen om in een' geringen stand God te dienen. Hij omhelsde het kloosterleven in de abdij van *Tholey*, door DAGOBERT gesticht, en waarvan hij als abt overleed. Hij werd op eene plaats begraven, die door verscheiden mirakelen, welke er plaats hadden, vermaard werd. Dit is thans een stadje in het Luxemburgsche.

* WEREMBERTUS, of WERIMBERTI, ook wel WENBERT of WERINBRACHT genaamd, een geleerde monnik, die op het einde der 9.° eeuw bloeide. Hij had den regel van den H. BENEDICTUS in een klooster van *Duitschland* omhelsd, zonder dat men juist weet in welk hij zijne geloften heeft afgelegd. Hij was volgens eenige nieuwere schrijvers te *Chur (Coire)* in *Graauwbunderland*, geboren; zijn vader, ADALBERTUS genaamd, had onder KAREL den Grooten in de oorlogen tegen de Hunnen

en Saksers gediend. Men is van meening dat het van dezen ADALBERTUS, als ooggetuige, is, dat een der geschiedschrijvers van KAREL den Grooten de wapenfeiten en heldendaden heeft vernomen, die in deze oorlogen hebben plaats gehad. WEREMBERTUS ontving zijne opvoeding in de school van Fulda, en had aldaar den beroemden RABAN-MAUR tot leermeester. Wellicht is het in deze abdij, dat hij zich aan God toewijdde. Hij had aldaar tot medeleerling OTFRIDUS VON WEISSENBURG, aan wien men de eer toeschrijft van het eerst aan de beschaving van de taal der Germanen (het Theutonisch) gearbeid te hebben. Deze beide studie-makkers maakten onder hunnen geleerden meester groote vorderingen, en stonden in naauwe vriendschapsbetrekking. Beide werden tot het priesterschap verheven. Bij het verlaten van Fulda ging WEREMBERTUS de abdij van St. Gall bewonen, alwaar hij de gewijde en ongewijde letteren onderwees. Niet alleen was hij in het Latijn; maar ook in het Grieksch ervaren. Ook had hij zich op de schoone kunsten toegelegd, voornamelijk op de dicht- en toonkunst, welke men in die oude tijden veel in de kloosters beoefende. Zijne geschriften bewijzen, dat hij tegelijkertijd zeer ervaren was, in de godgeleerdheid en in de geschiedenis. De ongenoemde monnik van St. Gall, een der geschiedschrijvers van KAREL den Grooten, was zijn leerling geweest, en rekende

zich zulks tot eer. In het eerste boek zijner geschiedenis weidt hij uit, in den lof van WEREMBERTUS, en prijst zijne kunde en zijne godsvrucht. WEREMBERTUS overleed den 23 of 24 Mei 884. Hij had verscheiden werken zamengesteld, te weten: 1.° een *Verhandeling over de toonkunst*; — 2.° *De arte metrorum libri II*; — 3.° een *Commentarium op het boek Tobias*; — 4.° een ander op de *Spreuken van SALOMON*; — 5.° een derde op de *Klaagliederen van JEREMIAS*. TRITHEMIUS verzekert al deze werken gezien en gelezen te hebben. Hij schrijft er andere aan WEREMBERTUS toe, zonder te verzekeren, zoo als hij zulks van de eerste doet, dat hij dezelve in handen heeft gehad; dit zijn: 6.° eene verzameling van *Leerreden*; — 7.° *Brieven over letterkundige onderwerpen*; — 8.° *Puntdichten en Gedichten*, in allerlei versmaten, *Hymnussen* en *Sequenza's* of *Proza's*, ter eere van J. C. en de Heiligen. Andere Schrijvers kennen hem nog toe: — 9.° een *Commentarium op den oorlog*; — 10.° eene *Geschiedenis der abdij van St. Gall, van haren oorsprong af tot op zijnen tijd*, enz.

WERENFELS (SAMUEL), te *Bazel*, in 1657 geboren, was in zijne geboorteplaats hoogleeraar in verschillende wetenschappen. Zijn roem verwierf hem de briefwisseling, der vermaardste geleerden van *Europa*, en lokte eene menigte studenten naar *Bazel*, op welker onderwijs hij

zich met ijver toelegde. Hij overleed te *Bazel*, in 1740. Zijne werken zijn gezamenlijk in 2 dl.ⁿ, in 4.to in het licht gegeven. De volledigste uitgave is die van *Geneve* en *Lausanne*, in 1739. Dezelve handelen over de letteren, de wijsbegeerte en de godgeleerdheid. Zijn meest bekende boek is dat *De Logomachiis eruditorum*, 1702, in 8.vo De verzameling zijner werken bevat verschillende gedichten, waaruit blijkt dat de schrijver geen zoo goede dichter als bekwame wijsgeer was. Nog heeft men van hem *Leerreden* in 1 dl. in 8.vo — Zijn vader PETRUS WERENFELS, en zijn groot-vader JOANNES JACOBUS WERENFELS hebben mede eenige werken in het licht gegeven.

† WERF (PIETER ADRIAANZON VAN DE), den 14 Junij 1529 te *Leijden* geboren, was de zoon van een' zeemtuwer, onder den naam van ADRIAAN VERMEER bekend, en die, als *Vermaander*, nu en dan onder zijne doopsgezinde geloofsgenooten godsdienst-oefeningen hield, bij eene van welke, hij in eenen oploop te *Haarlem*, in 1537, ont-halsd werd. Zijne weduwe en vier kinderen namen hierop den naam van VAN DE WERF aan, onder welken dit geslacht steeds is bekend gebleven. Onze PIETER was reeds vroeg grootelijks van nut aan prins WILLEM I van *Oranje*, wiens volle vertrouwen hij bezat, en voor, wien hij bij deszelfs uitwijking en verblijf te *Dillenburgh*, de

belangen in *Nederland* behartigde; voornamelijk heeft hij zich echter bekend en beroemd gemaakt, als burgemeester zijner geboorteplaats, toen die stad, in 1573 en 1574, door de Spanjaarden belegerd en tot den uitersten nood gebragt werd. Noch kuiperijen binnen de veste, noch bedreigingen van buiten, noch opstand, noch hongersnood, noch pest waren in staat om hem in het minst van datgene te doen afwijken, wat hij als zijn' pligt beschouwde. Door eene uitgehongerde en misnoegde schaar omringd, die van hem brood of de overgave der stad eischte, zeide hij: » Burgers! ik zal aan den eed getrouw blijven, dien ik aan God en het vaderland gezworen heb. Ik kan u geen brood geven; maar ik moet éénmaal sterven, en ik getroost mij dat zulks door den vijand of door uwe handen geschiede. Indien het u dus kan verzadigen, zoo neem mijn lichaam, snijdt het in stukken, en verdeeldt het onder elkan-deren.... Tot de overgave der stad, kan ik echter mijne toestemming niet geven." Terwijl hij dit zeide bood hij den muitelingen zijnen degen aan, die door zoovele edelmoedigheid en zelf-opofferingen getroffen, zich beschaamd verwijderden. Na het ontzet van *Leijden*, werd van DE WERF aangesteld als commissaris-generaal van den benodigden leeftogt voor 'slands-krijgsvolk, en op uitdrukkelijk verzoek van 'slands staten, vergezelde hij in 1587, prins MAURITS op

den gewigtigen togt naar *Geertuidentberg*; en sedert zijn verkregen ontslag in 1574, heeft hij nog tienmalen te *Leyden* de burgermeesterlijke waardigheid bekleed. Hij overleed in deze zijne geboortestad, den 5 Januarij 1604, alwaar zijne klein-kinderen, in 1661, in de *St. Pancras* of *Hooglandsche kerk*, te zijner eer een fraai gedenkstuk uit marmer hebben doen oprigten. Ook heeft de bekwame penning-graveur *Johan Smeltzing*, in later tijd twee fraaije gedenkpenningen vervaardigd, waarop het borstbeeld van *van de Wurf*, en toepasselijke dichtregels gezien worden. Genoemde penningen vindt men afgebeeld en beschreven, in *van Loon's Beschrijving der Nederlandsche Historie-penningen*, 1.º dl. blz. 190—191.

† **WERF** (**ADRIAAN VAN DER**), een beroemde kunstschilder, den 21 Maart 1659, in het *Kralinger-Ambacht*, bij *Rotterdam* geboren. Reeds vroeg openbaarde zich bij hem de zucht voor de edele kunst, waarin hij later zoo zeer uitmuntte, want in den ouderdom van 8 of 9 jaren, toen hij zich in de school in het schrijven moest oefenen, bragt hij meestal den tijd door met het teekenen van beelden en beesten, zelfs besteedde hij daartoe al zijne speeuren. Ofschoon zijn vader hem tot een ander beroep bestemd had, gaf hij echter toe aan het verlangen van den jongen **ADRIAAN**, en stelde hem te *Rotterdam*, onder de leiding van **Cor-**

NELIS PICOLET, een beroemd portretschilder; na zich anderhalf jaar bij dezen meester geoefend en reeds aanmerkelijke vorderingen gemaakt te hebben, bekwam de jeugdige **VAN DER WERF**, den beroemden **EGLON VAN DER NEER** tot leermeester, wiens onderwijs hij gedurende vier jaren genoot; het was in dien tijd dat hij een stukje van **FRANS VAN MIERIS** copieerde, en daarin zoo gelukkig slaagde, dat het later door kunstkenneren meermalen voor het eigen werk van **VAN MIERIS** werd aangezien; ook deed hij met zijnen meester, die hem zeer lief had, nu en dan uitstapjes naar *Leyden* en *Amsterdam*, welke hem door de beschouwing van kunstgewrochten van andere schilders van zeer veel nut waren. Zeventien jaren oud zijnde, verliet **VAN DER WERF** hem, en zette zich te *Rotterdam* voor eigen rekening aan het schilderen. Voor den heer **ADRIAAN PAATS**, ontvanger der admiraliteit op de *Maas*, vervaardigde hij een schilderijtje met kindertjes, waarvoor hij *f* 350, — ontving. In 1696, werd hij met een bezoek vereerd van **JOHAN WILHELM**, keurvorst van den *Palts*, en diens gemalin, die hem met de vervaardiging van zijn afbeeldsel, en van een ander stuk, **SALOMON'S eerste Regt** voorstellende, belastte, met bijvoeging, om beide, gereed zijnde, in persoon te *Dusseldorp* te brengen; dit geschiedde reeds in het volgende jaar, en **VAN DER WERF**, werd met *f* 3000, — en een geschenk in zilverwerk beloond. De keur-

vorst nam hem verder jaarlijks 6 maanden in zijne dienst op eene wedde van *f* 4000,— Gedurende zijn verblijf te *Dusseldorp*, zaten de keurvorst en zijne gemalin voor hem, en hij voltooido verder hunne portretten geheel ten voeten uit te *Rotterdam*. In 1698 had VAN DER WERF een *Ecce homo* geschilderd ter hoogte van twee oude ellen. Toen hij dit stuk te *Dusseldorp* bragt, beschonk hem de keurvorst met eene gouden keten, en een gedenkpenning met het keurvorstelijk portret; daarenboven werd zijne jaarlijksche dienst tot negen maanden verlengd, en zijne wedde tot *f* 6000, — verhoogd; terwijl de kunstschilder zoo voor zich-zelfen als voor zijne nakomelingen tot den ridderstand werd verheven; daarenboven ontving hij nog 's keurvorsten beeldtenis met diamanten van groote waarde omzet. Bemoeidigd door al deze gunstbewijzen, zette VAN DER WERF zich alsnu met vernieuwden ijver aan het schilderen, en vervaardigde vijftien groote stukken, de vijftien geheimen van den rozenkrans voorstellende, en meer andere. Na het overlijden van den kunstminnenden keurvorst, hield de ridderlijke schilder zijn bestendig verblijf te *Rotterdam*, alwaar hij van tijd tot tijd door verscheiden Vorsten en Grooten werd bezocht, die zijne voortbrengselen tot zeer hooge prijzen kochten. VAN DER WERF overleed te *Rotterdam* in 1727. Om zich een denkbeeld te vormen, van de buitengewone be-

langstelling die aan zijne stukken te beurt viel, behoeft men zich slechts te herinneren dat zes derzelve, bij de openbare veiling der verzameling van den reeds genoemden heer A. PAATS, *f* 16,000, — opbragten. Een klein stukje *LOTH en zijne dochters* voorstellende gold alleen *f* 1200,— Een *Oordeel van PARIS* verkocht hij zelf voor *f* 5500, — eene *heilige familie* voor *f* 2500, — en eene *Maria Magdalena*, voor *f* 2000, —

* WERNER (FREDERIK LODEWIJK ZACHARIAS), een der grootste tooneeldichters van *Duitschland*, te *Koningsbergen* in 1768 geboren, had eene zeer verstrooide jeugd. In 1796 werd hij door het Pruisisch bestuur als kamersecretaris te *Warschau* aangesteld, verbond zich aldaar aan eene vrij-metselaarsloge, waarvan hij de redenaar werd. In 1805, kwam hij in de bureaux van het ministerie te *Berlijn*, en begon voor het tooneel te arbeiden, waarin hij bijzonder wel slaagde. WERNER begaf zich vervolgens naar *Zwitserland*, van daar naar *Parijs*, en eindelijk naar *Rome*, alwaar hij het protestantismus afzwoor; eindelijk besloten om zich aan de dienst des altaars toetewijden, begaf hij zich naar *Weenen*, bragt drie jaren in de grot van *Pausilippe* door, alwaar de geest van boetvaardigheid en de gestrengheden van het ascetisch leven, hem tot de heilige wijdingen voorbereidden, die hij kort daarna ontving. Hij vond veel bijval in zijne predikatiën,

en overleed den 17 Januarij 1823. MEYRouw DE STAËL, die te Copet, door WERNER bezocht werd, heeft in haar werk *De l'Allemagne* een zeer vleijend oordeel over hem gevelde. Zijne beste treurspelen zijn: 1.º *Kreuz an der Nordsee*; — 2.º *Luther oder die Weihe der Kraft*; — 3.º *Attila*; — 4.º *Der 24 Februar*; — 5.º *Wanda*; — 6.º *Die Mutter der Makkabäer*. Nog heeft men van hem *Gewijde gezangen*, zijne *Belijdenissen*, verscheiden *Leerredenen*, en eenige losse stukken, waarin hij zijne eerste gevoelens en oude denkbeelden wederlegt.

WERNERUS. — ZIE IRNERIUS.

* WERRO (SEBASTIAAN), een Zwitsersche geestelijke, te *Freiburg*, hoofdstad van het kanton van dien naam, in de 16.º eeuw geboren, was doctor in de godgeleerdheid, en werd voor zeer geleerd gehouden. Hij werd pastoor zijner geboorteplaats, en groot-vikaris van het diocees van *Lausanne*. Hij is de schrijver der navolgende werken: 1.º *Verhandelingen over de natuurkunde*, *Bazel*, 1579, in 8.vo; — 2.º *Quaestiones de Verbo Dei*, 1587, in 4.to; — 3.º *Kronijk der kerk en der monarchiën*, *Freiburg*, 1599, in 4.to Hij overleed in 1614.

WESEL of VAN HALDREN (ARNOLD), in het Latijn ARNOLDUS VESALLIENSIS, in 1480 te *Wezel* geboren, maakte zich bekwaam in de Latijnsche, Grieksche en Hebreuwsche talen, en werd

kanonik der hoofdkerk van *Keulen*, alwaar hij den 30 October 1534 overleed. Er bestaat van hem 1.º *Macrobius, auctario locupletatus et annotationibus illustratus*, *Keulen*, 1527, in 12.mo; — 2.º *Procopii Orationes de Justiniani Augusti edificijs latinæ redditæ*, *Bazel*, 1531, in fol.; en verscheiden twist-schriften.

WESENBEC (MATTHEUS), te *Antwerpen*, in 1531 geboren, werd in den ouderdom van 19 jaren te *Louven*, tot doctor in de regten bevorderd, eene eer, welke nog aan niemand in dien leeftijd was te beurt gevallen, maar die hem met eene noodlottige ijdelheid bezielde. Na het catholijke geloof te hebben afgezworen, onderwees hij de regtsgeleerdheid te *Jena* en te *Wittemberg*, alwaar hij in 1586 overleed. Onder eene menigte geschriften, welke er van hem bestaan, acht men vooral zijne *Commentariën op de Pandecten*, in het Latijn, *Amsterdam*, 1665, herdrukt te *Keulen* 1675, 2 dl.ⁿ, in fol., met aanmerkingen van HENDRIK HAENIUS, en REINHARD BACHORIUS, die uit dit Commentarium datgene heeft weggelaten wat den Catholijken kon mishagen.

* WESLEY (JOHN), een anglikaansche godgeleerde, en een der stichters van het *methodismus* in *Engeland*, te *Epworth* in *Lincolnshire*, in 1703 geboren. Hij volbragt zijne studien aan de universiteit van *Oxford*: in 1726 werd hij verkozen tot

lid van *Lincoln's* collegie, alwaar hij tot 1735 zijn verblijf hield. Boeken over geestelijke onderwerpen, en voornamelijk eenige werken van WILLIAM LAW, deden aan zijnen geest eene zonderlinge wending nemen. Aan het diepzinnige navorschen van geestelijke zaken overgegeven, kwam hij met eenige zijner vrienden, onder anderen met WHITEFIELD, HERVEY enz. op het ontwerp eener nieuwe sekte, aan welker leer men schertsende den naam van *methodismus* gaf. Deze naam had daaraan zijnen oorsprong te danken, dat de nieuwe ketteren beweerden, al hunne handelingen stelselmatig te verrigten, en geen oogenblik van den dag te verliezen. Men beleet er in, zich niet van de gevestigde kerk te willen afzonderen, en de regels en de liturgie derzelve te willen behouden. Dit was het werk van WESLEY, die nooit van eene afscheiding wilde hooren. Men ontving er de wijding, volgens het anglikaansche kerk-gebruik. Hij heeft geene geschrevene geloofsbelijdenis nagelaten; maar de punten, waarop men bij zijne aanhangers het meeste aandringt, zijn de zaligmaking door het geloof alleen, de oogenblikkelijke bekeering en de zekerheid der verzoening met God. Het doel der hoofden was, om congregatiën tot stand te brengen, aan een heiliger en volmaakter leven toegewijd, dan dat waartoe men zich in de overige christelijke kerken bepaalde. Het eigen kenmerk

dier ontlukende sekte was het *proselitismus*. In 1735, stak WESLEY naar *Georgië* over, met oogmerk om er de Indianen te gaan bekeeren. KAREL WESLEY, zijn tweede broeder, volgde hem op dien togt; doch hij verbleef aldaar slechts een jaar, en kwam in *Engeland* terug, alwaar hij het predikambt onder de methodisten waarnam. JOHN keerde eerst in 1738 terug. Hij vond de methodiste kerk reeds bloeiend: zij had zich door de zorgen van WHITEFIELD uitgebreid. Intusschen ontstonden er, in 1741, tusschen laatstgenoemde, en WESLEY oneenigheden; de naauwelijks ontloken sekte verdeelde zich, en elk hunner werd hoofd van eenen tak van het methodismus. WHITEFIELD beleet het zuiver calvinismus, terwijl WESLEY, de beginselen van ARMINIUS voorstond, en zijne gevoelens over de menschelijke vrijheid had aangenomen (zie WHITEFIELD). Beide werkten echter met ijver aan de voortplanting der sekte. WESLEY reisde door de verschillende gewesten van *Groot-Brittannië*, en rigtte alom gemeenten op. Het was vooral de geringe klasse der maatschappij tot welke hij zich wendde. Het was ook in dezelfde klasse, dat hij de cathesiscermeesters koos, en weinig moeite kostte het hem, om dezelve te vormen. Hij wist ingang te vinden bij de mijn- en woudwerkers. Daar hij als beginsel aannam, dat de indruk eener predikatie veel minder afhangt van het talent en de geleerdheid des predikers, dan

van den invloed eener van boven gekomene ingeving en van bovennatuurlijk licht, zoo waren de studiën overbodig. Deze sekte nam met eene verbazende snelheid toe: reeds in 1767 telde het methodismus 25,000 aanhangers; in 1813, waren er meer dan 400,000, zoo in Groot-Britannië als in de Vereenigde Staten. WESLEY was getuige van de eerste toeneming, daar hij eerst den 2 Maart 1791 overleed. Onder de talrijke door hem nagelatene geschriften onderscheidt men: 1.° *Leerreden, Bristol, 8 dl. n 1772—1774*; — 2.° *Oproeping aan de redelijke en godsdienstige menschen*; — 3.° *Verhandelingen over de erfzonde*; — 4.° *Onderzoek van de wijsheid en goedheid Gods in de werken der schepping, 5. dl. n*; — 5.° *Uittreksel van het werk van DUTENS over den oorsprong der ontlokkingen aan de nieuweren toegeschreven*; — 6.° *Oorspronkelijke geneeskunde, of Verzameling van eenvoudige, gemakkelijke, en in een aantal ziekten beproefde geneesmiddelen*. Dit is het eenige der geschriften van WESLEY, dat in Frankrijk bekend is; het is in het Fransch vertaald door BRUYSET, Lyon 1772 in 12. mo De gezamenlijke Werken van WESLEY bestaan uit 32 deelen. — KAREL WESLEY, zijn broeder, over wien wij in dit artikel reeds spraken, was in 1708 geboren, beide waren zonen van SAMUEL WESLEY, rector te Epworth, hunne geboorteplaats. SAMUEL is de schrijver der navolgende werken: 1.° *Leven van*

JESUS CHRISTUS, een heldendicht; 2.° — *Geschiedenis van het oude en nieuwe Testament*, in versmaat; — *Verhandelingen over het boek Job*, in het Latijn. Hij was in 1745, als vader van verscheiden kinderen, overleden.

WESSEL of WESSELUS (JOANNES), in 1419, te Groningen geboren, studeerde eerst te Zwolle, en vervolgens te Keulen en te Parijs. Ofschoon in beide laatstgenoemde plaatsen van onregt-zinnigheid verdacht, verwierf hij er echter eenen grooten roem als wijsgeer en godgeleerde. Hij begaf zich daarop naar Heidelberg, om er de godgeleerdheid te onderwijzen, doch men wees hem af, wijl hij slechts leek was, en hij zich niet tot den geestelijken stand wilde verbinden. SIXTUS IV, die hem had leeren kennen, toen hij nog overste der franciskanen was, deed hem, zegt men, de vlei-jendste aanbiedingen, zoodra hij de tiara had bekomen. WESSELUS begaf zich naar Rome, en bepaalde zich enkel tot het vragen van een exemplaar van den bijbel in het Hebreuwsch en in het Grieksch. In zijne geboorteplaats teruggekeerd, overleed hij aldaar, den 4 October 1489. Deze geleerde had bijzondere gevoelens, die veel naar die van LUTHER zwemen, van wien men hem als den voorlooper beschouwt. De meeste zijner handschriften zijn aan de vlammen ter prooi gegeven, met uitzondering van eenige verhandelingen, die in 1522 te Leipzig, en in 1614 te Groningen

in 4.to in het licht verschenen, onder den titel van *Farrago rerum theologicarum*. Zulks is werkelijk slechts een zamenraapsel zonder keuze en zonder doel gedaan. — Men moet hem niet verwarren met JOANNES WESALIA of WESEL, van *Kleef*, doctor in de godgeleerdheid te *Erfurt*, predikant te *Worms*, die verscheiden dwalingen leeraarde, welke mede naar die van LUTHER zweemden. De aartsbisshop van *Mentz* veroordeelde in 1479, achttien stellingen uit zijne werken, en noodzaakte den schrijver, dezelve, in eene vergadering van verscheiden bisschoppen en leeraren, plegtiglijk te herroepen. De vervolger van FLEURY, alom ligtzinnig en onnaauwkeurig, heeft dezelve, waarschijnlijk wegens de gelijk-tijdigheid, met elkanderen verward.

* WEST (BENJAMIN), een beroemde Amerikaansche schilder, in 1738, bij *Springfield*, in het graafschap *Chester*, in *Pennsylvania*, geboren. Zijne familie behoorde tot de kwakers, die in 1699 naar *Amerika* waren overgestoken. WEST had naauwelijks den ouderdom van 7 jaren bereikt, toen hij, met het bewaken van zijn nichtje belast, die nog als kind in de wieg lag, terwijl zij sliep, de uitdrukking harer onschuldige schoonheid bewonderde. Door eene plotselijke ingeving, neemt hij eene pen, papier, en met roode en zwarte inkt schetst hij getrouwelijk de trekken van het slapende kind. De moeder van WEST te huis

gekomen zijnde, ziet het werk van haren zoon, en staat er te meer over verbaasd, daar de jonge BENJAMIN nooit eene schilderij of gravure gezien had. Zijne moeder zond hem in eene naburige stad ter school, om de eerste beginselen der letteren te leeren. Intusschen had zich het genie van WEST voor de schilderkunst ontwikkeld, doch om dezelve te beoefenen, had hij niets dan inkt en pennen. Eindelijk kwam hij in vriendschapsbetrekking met eenige Indianen, die niet ver van zijn dorp woonden; deze leerden hem rood en geel toe te bereiden, waarvan zij zich bedienden om hunne sieraden, hunne lichamen, en hunne krijgsgordels te beschilderen. Daar een zijn bloedverwanten hem een weinig indigo had gegeven, zoo bevond BENJAMIN zich in het bezit der drie hoofdkleuren; maar het ontbrak hem aan penseelen. Om zich dezelve te verschaffen, nam hij bij gebrek van kameelshaar, het haar van den staart eener zwarte kat, die zijne lievelinge was, en in korten tijd was de kamer zijner moeder geheel behangen, met kleine schilderstukjes, bloemen enz. voorstellende. Toen eens een koopman in schilderijen van *Philadelphia*, PENNINGTON genaamd, de moeder van BENJAMIN was komen bezoeken, en bij deze gelegenheid de begaafdheid van den jongen kunstenaar bewonderd had, zoo gaf hij hem eene schilderdoos, verscheiden penseelen, zes toebereide doeken en zes gravures van GREOLING ten geschenke. Meer was er voor

BENJAMIN niet noodig, om, zonder anderen meester dan zijn genie de volmaaktheid zijner kunst te bereiken. In den ouderdom van 15 jaren, deed hij eene reis naar *Philadelphia*: het was de eerste maal, dat hij eene zeehaven zag, en zulks verschaftte hem het onderwerp, tot een schoon schilderstuk. Hij bewonderde in die stad de voortbrengselen van WILLIAMS, en schafte er zich de werken van RICHARDSON aan, welke zijne geliefkoosde lectuur werden. Het was alstoen, dat hij eene nieuwe wijze van schilderen uitvond, op planken van den populierboom, met krijt, inkt en houtskool. Het portret dat hij vervaardigde van eene dame, met haar kind in hare armen, maakte hem zeer gunstig bekend en nog meer zijne schilderij van den *dood van SOCRATES*. Hij bepaalde alstoen den prijs zijner portretten, te weten enkele hoofden op 2½ Guinies, en vijf voor een borstbeeld. WEST vertoefde 11 maanden te *New-York*; in 1760 begaf hij zich naar *Italië*, en bezocht *Florence* en *Rome*, alwaar hij ANT. RAFAËL MENGES (zie dat art.) leerde kennen. Om aan dezen beroemden kunstenaar een denkbeeld van zijn talent te geven, vervaardigde hij de portretten van den heer ROBINSON, en van lord CRANTHAM. Hij bezocht *Bologna*, *Venetië* en *Parma*. De hertog FERDINAND, wilde den Amerikaanschen schilder leeren kennen, die tot groote verbazing van iedereen, naar het gebruik der kwakers, in de tegenwoordigheid van zijne Hoogheid den

hoed op het hoofd hield. Hij kwam te *Parijs*, verbleef aldaar eenigen tijd, vertrok daarop in 1763 naar *Engeland*, en vestigde zijn verblijf te *Londen*, alwaar hij eenige schilderijen zijnen grooten roem waardig, ten uitvoer bragt. WEST werd in 1791, na den dood van REYNOLDS, voorzitter der koninklijke akademie van schilderkunst, en sprak in die hoedanigheid verscheiden *redevoeringen* uit over de verschillende deelen der kunsten. Na den vrede van *Amiens*, kwam hij andermaal te *Parijs*, werd door alle Fransche kunstenaars en zelfs door het gouvernement met onderscheiding ontvangen, en bezocht verscheiden malen de galerijen van het *Louvre*, alwaar men de voornaamste meesterstukken van *Italië* vereenigd had. In *Londen* teruggekeerd, ontvond hij aldaar onaangenaamheden. In de verkiezing voor het presidentschap der akademie van schilderkunst, die in 1806 plaats had, had WYATT op hem de overhand; later echter werd hij weder tot voorzitter verkozen. WEST overleed in 1820, en werd in de *St. Paulus-kerk*, naast REYNOLDS en WREN begraven. De heer GALT, bekend, door zijn *Leven van den Kardinaal WOLSEY*, heeft mede eene *Levensschets* van WEST geleverd. Zijne voornaamste stukken, behalve een aantal portretten, zijn: de *haven van Philadelphia*, de *dood van SOCRATES*, een *heilige IGNATIUS*, het *oordcel van SUZANNA*, een *student bij kaarslicht lezende*,

IPHIGENIA, ANGELICA en MEDOR, een heilige HIERONYMUS; het *Afscheid van* HECTOR en ANDROMACHÉ; de *Terugkomst van den verloren zoon*; AGRIPPINA, met de *asch van* GERMANICUS, aan wal komende; het *vertrek van* REGULUS naar Karthago, eene uitmuntende schilderij; HAMILCAR, die *zijn zoon* HANNIBAL, eenen eeuwigen haat tegen de Romeinen doet zweren; de dood van WOLF (den overwinnaar van TIPPO-SAIB); CYRUS, de familie van den koning van Armenië bevrjddende; SEGESTUS, en zijne dochter voor GERMANICUS gevoerd; de dood van BAYARD; de dood van EPAMINONDAS; JESUS CHRISTUS, de zieken genezende. Het Britsche Instituut kocht deze schilderij aan voor drie duizend guinies; WEST vervaardigde, zonder eenige belooning, eene kopij derzelve voor het ziekenhuis van Philadelphia: CHRISTUS door PILATUS aan het volk voorgesteld; eene schilderij die van de grootst bekende dimensie is.

* WEST (SAMUËL), evangelisch predikant te Boston, in 1738 op *Martha's Vineyard* geboren, werd in 1761, in het collegie van *Harvard* gepromoveerd, en in 1764, tot predikant van *Needham* bevorderd. Hij verbleef aldaar tot in 1788, als wanneer hij naar *Boston* werd beroepen, om den heer WIGHT als leeraar optevolgen. Hij overleed in 1808. Men heeft hem een aantal *Leerreden* te danken, die hem zekeren roem

verwierven, benevens eene *Lijkrede* van WASHINGTON. — Men moet hem niet verwarren met SAMUEL WEST, een' anderen Amerikaanschen bedienaar des Evangelies, die mede zijne graden in het collegie van *Harvard* bekomen had, maar die vervolgens al zijne denkbeelden tot de staatkunde bepaalde, de partij der Amerikaansche wighs omhelsde, en veel in de dagbladen schreef. Hij werd verkozen tot lid der conventie, daargesteld tot het ontwerpen der constitutie van *Massachusetts* en de *Vereenigde Staten*, en achtereenvolgend honorair lid der akademie van kunsten en wetenschappen, te *Philadelphia* opgericht, en daarna van de Amerikaansche maatschappij van *Boston*. Hij bezat eene groote gemakkelijheid om voor de vuist weg te spreken; maar verloor in zijne laatste jaren het geheugen, en overleed te *Tiverton*, in de provincie *Rhode-Island*, in 1807. Hij heeft verschillende *Leerreden*, eene kleine *Verhandeling* over den kinderdoop, en eene *Proeve* over de vrijheid en noodzakelijheid nagelaten, in laatstgenoemd werk herhaalt hij verscheiden der bewijsreden van den president EDWARDS.

† WESTERBAEN (JACOBUS), heer van *Brandwijk en Gijbrand*, ridder der orde van *St. Michiel* enz. te 's *Gravenhage* in 1599 geboren, een Nederduitsche dichter. Een kweekeling van EPISCOPUS (zie dat artikel) zijnde, had hij ook zijne stellingen aan-

genomen, en telde OLDENBARNEVELD, GROTIUS en de geheele Remonstrantsche geestelijkheid onder zijne vrienden. Hij bewoonde een schoon, hem in eigendom toebehoorend landgoed *Ockenburgh* genaamd, bij *Loosduinen* gelegen. Onder zijne voornaamste dichtwerken behooren: 1.º eene dichtmatige vertaling der *Aeneis* van VIRGILIUS; — 2.º der *Blijspelen* van TERENCE; — 3.º der *Heroïden* en *kunst der Minne* van OVIDIUS; — 4.º der *Troas* van SENECA en van eenige der *Kusjes* van JOHANNES SECUNDUS; — 5.º ook bragt hij den *Lof der Zotheid* van ERASMUS vrij goed in verzen over; — 6.º Zijne *Psalmberijming* wordt mede geprezen; — 7.º voorts bezong hij zijn geliefkoosd *Ockenburgh* met levendige dichterlijke trekken. De vooroordeelen zijner sekte verblindden hem zeker, toen hij zijne *Kracht des geloofs* enz. in het licht gaf, zijnde eene zoogenaamde wederlegging of hekeling van VONDELS nooit volprezen werk *De Altaergeheimnissen*, vol gal en bitterheid geschreven, zoodat VONDEL in het begin den vogel het schot eener beantwoording niet waardig keurde, doch later echter in acht dichtregels, waarin hij WESTERBAEN onder den naam van *Arminiaanschen Sociniaan* aanduidt, aan zijne verontwaardiging wegens *het ontheiligen van het heilige Sacrament des Altaars* lucht gaf. WESTERBAEN heeft ook eenige *Puntdichten* vervaardigd, en zijne gezamenlijke dichtwerken, zijn te's *Gra-*

venhage, in 1672, in 3 dl.ⁿ, in 8.vo, in het licht gegeven. Hij overleed op zijn landgoed, den 31 Maart 1670.

* WESTERMANN (FRANCISCUS JOZEF), een Fransche veldheer, bijgenaamd *de Slagter der Vende*, in 1764, te *Molsheim* in den *Elzas* geboren, was de zoon van eenen procureur dier stad. Zijne onstuimige inborst openbaarde zich reeds vroegtijdig door eenige gewelddadigheden, die hem noodzaakten zijn vaderland te verlaten: hij begaf zich naar *Duitschland*, nam dienst in een Pruisisch-regiment en deserteerde. Hij kwam te *Parijs*, alwaar hij zich eerst deed opmerken door bedorven zeden, en vervolgens door zijnen vurigen ijver, in het opvolgen van de beginselen der omwenteling. Hij begaf zich naar *Haguenau*, bragt die stad in opstand, en deed zich met geweld tot den post van griffier benoemen. Weldra uit die plaats weggejaagd, kwam hij te *Parijs* terug, alwaar hij zich bij DANTON aansloot. Op den 10 Augustus 1792, bestormde hij, aan het hoofd der bataillons van *Brest*, het eerst het kasteel der *Tuileries*. DUMOURIEZ vertrouwde hem in 1793, een legioen in de voorhoede van zijn leger van het Noorden toe. Toen die veldheer *België* verliet, trok WESTERMANN op *Antwerpen* aan, en vocht alleen met zijn legioen, tegen een corps van 10,000 man. Bij zijne terugkomst liet de commissie van algemeen welzijn hem in hechtenis nemen, op de

beschuldiging dat hij verstandhoudingen met den vijand had, en hij zich aan knevelarijen had schuldig gemaakt; hij kon zich enkel ten opzichte van het eerste punt regtvaardigen; doch werd niettemin naar de *Vendée* gezonden, met den titel van brigade-generaal, in het leger van BIRON. Eenige voordeelen die hij in den beginne behaalde bij *Parthenay* en *Châtillon*, maakten zijne van natuur reeds laatlunkende inborst nog opgeblazener; maar daar zijne talenten op verre na niet aan zijne snoeverij beantwoordden, werd hij, den 5 Julij 1793, bij laatstgenoemde stad volkomen geslagen. Door de conventie afgezet, en voor de balie gedaagd, werd hij naar eene militaire regtbank verwezen, die hem vrijsprak. In de *Vendée* teruggekeerd, vierde hij den teugel aan zijne woede: hij stak de steden *Thouars*, *Brossuire*, *Tiffauges*, en de kasteelen van *LESCURE* en *LA ROCHE JACQUELIN* in brand, en schreef aan de conventie: » In eenen omtrek van drie mijlen, hebben wij de dorpen, gehuchten, landhoeven en molens verbrand; terwijl wij de vrouwen, kinderen en het vee met ons medevoeren; de hardnekkigheid dier *struikroovers*, heeft ons genoodzaakt zonder medelijden te zijn. » Na deze wreede executiën, zag men hem dikwijls overheidspersonen en priesters in zijn gevolg hebben, welke hij dwong de gehoorzaamheid aan de republiek te prediken: degene die zulks weigerden ondergingen de wreed-

ste mishandelingen. Wanneer de overwinning niet snel genoeg was, ontdeed hij zich van zijn kleed, nam den toom van zijn paard tusschen zijne tanden, een pistool in elke hand, terwijl er een lange sabel aan zijnen arm hing; aldus toegerust stortte hij met zijne geheele ruitterij, op de vijandelijke bataillons in, alwaar hij, na zijne vuurwapens gelost te hebben, met de verwoedheid eens beuls, al degene nedersabelde, die zich op zijnen weg bevonden, hetwelk hem den bijnaam van *Slagter der Vendée* deed geven. Dikwerf kwam hij van eene bloedige worsteling, waarin alle gevallen waren, alleen terug. Den 4 Januarij 1794, andermaal afgezet, verscheen hij weder voor de balie, en er werd gedecreteerd dat WESTERMANN zijne pligten vervuld had. Dit was op den oogenblik der verschrikkelijke worsteling van *ROBESPIERRE* met *DANTON*: WESTERMANN was der partij van dezen laatste toegedaan gebleven, die voor de pogingen van haren tegenstander bezweek; hij zelf werd in hechtenis genomen, voor de revolutionnaire regtbank gebracht, ten dood veroordeeld, en den 5 April deszelfden jaars geëxecuteerd.

† WESTPHALEN (FREDERIK ADRIAANSZ.), in 1581 te *Enkhuizen* geboren, was een man van aanzien en grooten weetlust. Op eigen kosten doorreisde en bezocht hij, de belangrijkste landen; oorden en steden der drie

wereldeelen, *Europa*, *Azië* en *Afrika*. In sommige derzelve vertoefde hij lang genoeg, om zich met de taal der verschillende landschappen in zooverre bekend te maken, dat hij met de bewoners derzelve kon verkeeren. Hij geraakte daardoor tot de kennis van vele zaken, van welke andere reizigers, bij mangel dier kennis, verstoken blijven. Twaalf à dertien jaren besteedde WESTPHALEN, aan genoemde reizen. Toen hij in 1617 zich te *Weenen* bevond, werd hij aldaar tot ridder geslagen; eene dergelijke eer viel hem drie jaren later te *Jeruzalem* ten deel. In hetzelfde jaar begaf hij zich naar *Egypte*, ter bezigtiging der wijdberoemde piramiden en obeliskken. Van de Arabiers, die zich in dat land ophouden, kocht WESTPHALEN eene hand en eenen voet eener mumie, welke hij later aan de ontleedkamer der hooge school van *Leyden* ten geschenke gaf. Hij overleed te *Alkmaar*, den 2 October 1653.

WETSTEIN (JOANNES RUDOLF), te *Bazel*, in 1647, uit eene in groote mannen vruchtbare familie geboren, volgde zijn vader op, in den leerstoel van het Grieksch, en daarna in dien der godgeleerdheid, en overleed in zijne geboorteplaats, in 1711. Men heeft van hem verscheiden letterkundige werken, en eene uitgave der zamspraak van ORIGENES tegen de Marcionieten, welke hij in 1673 in het licht gaf, met de vermaning tot den marteldood, welke hij met aantekeningen vermeerderde.

WETSTEIN (JOANNES JACOBUS), uit dezelfde familie, te *Bazel*, in 1693 geboren. Hij doorreisde *Zwitserland*, *Frankrijk*, *Engeland*, *Duitschland*, spoorde over al op en onderzocht de handschriften van het nieuwe Testament, ten einde er eene nieuwe uitgave, met de verschillende tekstverklaringen van te leveren. In zijne geboorteplaats teruggekeerd, werd hij tot diaken der kerk van den heiligen LEONARDUS benoemd, en gaf in 1730 in het licht, de *Prolegomena's* van het nieuwe Testament, dat hij in gereedheid bragt. Deze proeve werd hevig aangerand. Men klaagde den schrijver bij den raad van *Bazel* aan, als eenen Sociniaan en invoerder van nieuwigheden, en hij werd in het zelfde jaar, door de kerkelijke vergadering afgezet, en zag zich genoodzaakt zich naar *Holland* te begeven. De remonstranten onthaalden hem met de meeste onderscheiding, benoemden hem tot den leerstoel der wijsbegeerte van LECLERC, op voorwaarde echter, dat hij zich regtvaardigen zoude. Hij begaf zich naar *Bazel*, en verkreeg de intrekking van het tegen hem genomen besluit, daarop keerde hij naar *Amsterdam* terug, om bezit te nemen van zijnen leerstoel, dien hij tot aan zijn dood, in 1754 voorgevallen, bekleedde. Zijne uitgave van het nieuwe Testament in het Grieksch, met de verschillende tekstverklaringen en critische aanmerkingen, is in 1751 en 1752, in 2 dl.ⁿ, in fol. in het licht verschenen. Hij heeft

er twee *brieven* in opgenomen van den H. CLEMENS ROMANUS, welke nog niet bekend en waarvan hij de echtheid beweert aantetoonen. Dezelve zijn in Syrisch, met eene Latijnsche vertaling des uitgevers, en zijn in het Fransch vertaald door DE PRÉMAGNY, lid der akademie van Rouanen, 1763, in 8.vo; maar tot dusverre schijnen de geleerden dezelve niet te erkennen; want men moet dezelve niet verwarren met de brieven, waarover wij in het artikel CLEMENS I gesproken hebben.

WEZEL (JOHANN KAREL), een Duitsche letterkundige, in 1747, te *Sondershausen* geboren, doorreisde *Frankrijk*, *Duitschland* en *Engeland* met een' jongen Silezischen edelman, met wiens opvoeding hij zich belast had; en na zich verscheiden jaren te *Weenen* te hebben opgehouden, alwaar hij bij keizer JOZEF II grootelijks in gunst stond, keerde hij naar zijn vaderland terug: hij verviel te *Leipzig* in eene diepe zwaarmoedigheid, die in eene volslagene verstandsverbijstering ontaardde; hij verreed daarbij allen omgang met menschen, en ging nooit bij dag uit. Des nachts dwaalde hij door bosschen en velden, daarna keerde hij terug, om een kopje slechte koffij, met enkel in water gekookte aardappelen te gebruiken. Zijn verstand verliet hem in zulk eenen graad, dat hij zich verbeeldde een God te zijn, alle zorgen zijner moeder, afwees, terwijl

hij haar zeide, dat hij niet begreep, hoe zij een kind, zoo als hij ter wereld had kunnen brengen. Men zond hem in 1800 naar *Allona*, om aldaar de noodige verpleging en genezing te erlangen; doch alles bleef vruchteloos. Hij overleed in zijne geboorteplaats in 1819. De voornaamste zijner in het Hoogduitsch nagelatene werken zijn: 1.º *Leven van TOBIAS KNAUT, den Wijze, Leipzig, 1774* en 75, 4 dl.ⁿ in 8.vo; een zonderling voortbrengsel, waarin hij zich heeft voorgesteld, om aan te toonen, dat in alle standen de menschen gelijk zijn, het maakte veel opgang in *Duitschland*, en is in het Nederduitsch vertaald; — 2.º *Belphegor, de waarschijnlijkste der geschiedenissen, die onder de zon zijn voorgevallen, 1776*, 2 dl.ⁿ, in 8.vo Het doel des schrijvers is om te bewijzen, dat de mensch altijd aangedreven wordt door den nijd en de heerschzucht; — 3.º *Satirische verhalen, 1777*, 2 dl.ⁿ in 8.vo; — 4.º *Blijspelen, 1778—1787*, 4 dl.ⁿ in 8.vo; — 5.º *Robinson Crusoe, 1779—1780*, 2 dl.ⁿ, in 8.vo, dat tusschen den schrijver en CAMPE een hevig geschil deed ontstaan. Dit werk is in het Russisch vertaald; — 6.º *Hermann en Ulrika, Leipzig, 1780*, 4 dl.ⁿ in 8.vo, in het zelfde jaar te *Tubingen* herdrukt, in het Fransch vertaald, *Parijs, 1792*, in 12.mo; — 7.º *Over de taal, de wetenschappen en den smaak der Duitschers, 1781*, in 8.vo; — 8.º *Roede van den*

God WEZEL, om het geslacht der menschen te straffen, of Werken der dwaasheid van WEZEL den God-mensch, een nagelaten werk, 1804, 4 dl.ⁿ in 8.vo

WHARTON. — Zie WARTON.

WHISTON (WILLIAM), in 1667 te Northon, in het graafschap Leicester geboren, toonde reeds in zijne jeugd veel smaak voor de wijsbegeerte en godgeleerdheid. De vorderingen, die hij in deze maakte, verwierven hem weldra eenen grooten roem, vooral toen hij, in 1696, zijne *Nieuwe theorie der aarde* in het licht had gegeven, en zulks niettegenstaande de wonderspreuken, en onverdedigbare gevoelens, waar dit geschrift van wemelde. NEWTON, wiens stelsels hij had aangenomen, vatte zoo vele toegenegenheid voor hem op, dat hij hem tot zijnen plaatsvervanger verkoos, en dat hij hem later tot zijnen opvolger aanbeval, in het professoraat der wiskunde te Cambridge. WHISTON legde een beneficie neder hetwelk hij gedurende twee jaren bezeten had, en hield zich enkel met de wetenschappen bezig. Hij gaf in 1701 zijne *Astronomische Brieven* in het licht, die drie jaren later, door zijne *Physico-mathematische lessen* gevolgd werden. Maar zijne sterrekundige bespiegelingen dienden niet om hem eenen bondigen en zich gelijk blijvenden geest te geven. De gedurige beschouwing van den sterrenhemel, een leerzaam boek voor de zielen welke er in weten te lezen,

werd voor hem eene soort van klip, waartegen zijne rede schipbreuk leed. Niet alleen dat hij dezelve deed dienen tot nietige gevoelens in de natuurkunde, maar, terwijl hij zich vervolgens in het gebied der godgeleerdheid waagde, werd hij het spoor op eene nog meer in het oog loopende wijze bijster. Men ontdekte zulks weldra, toen hij in 1702, zijne verhandeling over de *Tijdrekening en Overeenstemming der vier Evangelisten*, in 4.to, in het licht deed verschijnen. Men bewees hem in 1707 de eer hem te verkiezen tot het prediken der leerreden, der fondatie van BOYLE. Hij koos tot onderwerp de *vervulling der profetiën*, en zijn werk werd in hetzelfde jaar in 8.vo gedrukt; maar daar hij in zijne godsdienst geene vaste geloofsbeginzelen had, en toch anderen wilde onderwijzen, zoo verviel hij in hoofd dwalingen. In 1708, begon hij het leerstuk der Drieënhed in twijfel te trekken. Hij begon de oude kerkvaders te beoefenen, en dacht in dezelve te ontdekken, dat het arianismus de leer van de eerste eeuwen der kerk was geweest, en daar zijne verbeeldingskracht zich sterk verhitte, besloot hij de hersteller of martelaar derzelve te zijn; welligt dat zijne toegenegenheid voor NEWTON, die dezelfde dwaling voorstond, eenig deel aan dezen kwalijk begrepen ijver heeft gehad. Zijne geestdrijverij verspreidde zich weldra naar buiten. Hij schreef aan de aartsbisschoppen van *Kantelberg* en *York*, dat hij vermeende, met

betrekking tot het leerstuk der Drieëenheid, van de Anglikaansche kerk te moeten afwijken. Hij verdedigde dezen stap door eene menigte geschriften, welke hij niet ophield ten voordeele van zijn stelsel in het licht te geven. Zijne hardnekkigheid, en de vurige drift, waarmede hij bezielde was, om proselieten te maken, deden hem eindelijk van het professoraat uitsluiten, van de universiteit weggagen, en te *Londen* voor het hooger en lager kerkelijk gerechtshof vervolgen. Zijne boeken werden veroordeeld, en men wilde hem tot eene voorbeeldige straf veroordeelen; maar eenige vermogende vrienden bewerkten echter, dat men na eene procedure van vijf jaren, deze zaak liet glippen. *Whiston* hield daarom niet op het arianismus bij monde en in geschriften te verdedigen. Dit was niet het eenige onregtzinnige gevoelen, dat hij omhelsd had. Hij dacht niet regtzinniger omtrent de *eeuwigheid der straffen*, en den *Kinderdoop*. Hij omhelsde ook het gevoelen de *millenaristen*, en ging zelfs zoover dat hij het tijdstip van de terugkomst der joden, van de herstelling huns tempels, en van het duizend-jarig rijk, op den 14 Maart 1714 bepaalde. Na dat de uitkomst zijne voorzegging had gelogenstraf, gaf, hij het jaar 1736 op; en zich andermaal bedrogen ziende, maakte hij nieuwe berekeningen, en beweerde, dat de groote omwenteling onfeilbaar in 1766 moest plaats hebben. Al deze

droomerijën beletteden hem niet een aantal werken over de wijsbegeerte, de critiek en de godgeleerdheid in het licht te geven. Men kan er de titels van vinden in de *Memoriën*, die hij zelf, in 1749, over zijn leven, en zijne geschriften zamenstelde: een werk dat het kenmerk draagt van den ouderdom des schrijvers, en van het zwakke oordeel, dat hem gedurende zijn geheele leven bezielde. Hij had zich met *DITTON* verbonden om een middel te leveren, ten einde de lengte op zee te kennen, maar dit middel maakte hen beide belagchelijk: *DITTON*, wijzer dan hij, maakte van dit ongeval gebruik, om zich tot andere onderwerpen te bepalen, waarin hij zeer wel slaagde. *Whiston* overleed in armoede in 1755. Vijf jaren vroeger had hij zich bij de wederdoopers aangesloten, en indien hij langer geleefd had, zou hij dezelve ongetwijfeld weder verlaten hebben, om tot eenige andere sekte over te gaan. Het is het natuurlijke lot van den menschelijken geest, om zoodra hij van de middelen afwijkt, welke God heeft vastgesteld om zijn geloof te regelen, voor niets meer te kunnen stil staan (zie *SERVET*, *LENTULUS*, *MELANGTHON*).

WHITAKER (*WILLIAM*), hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de universiteit van *Cambridge*, te *Holme*, in het graafschap van *Lankaster*, in *Engeland*, geboren, en te *Cambridge*, in 1595, in den ouderdom van 47 jaren overleden. Zijn voornaamste werk

is tegen BELLARMINUS en STAPLETON. Men ontwaart in hetzelfde geleerde aanmerkingen, vele vijandschap tegen de Catholijken, en een aantal valsche sluitreden, waarvoor geene geleerdheid de sekten-aanhangers kan behoeden, die voor eene willekeurige geloofsleer pleiten, na die der algemeene Kerk te hebben afgezworen. Zijne *Werken* wêrden te *Geneve*, 1610, in 2 dl.ⁿ, in fol. gedrukt.

* WHITAKER (JOHN), een Engelsche schrijver, te *Manchester* in 1735 geboren, maakte zijne studiën te *Oxford*, alwaar hij later in een collegie werd aangenomen; in 1773, werd hij een der predikanten der *Berkeleykapel*, te *Londen*. Zijne welsprekendheid deed hem in die betrekking opmerken. In 1778, werd hij benoemd tot de rijke pastorie van *Ruan-Lanyhorne*, bij *Tregony*, in *Cornwall*, en overleed aldaar den 8 October 1808. Hij was kortstondig in vriendschapsbetrekking, met doctor JOHNSON en met GIBBON; maar de karakters dier personen, gaven aan deze verbindtenis geenen langen duur. Men heeft van WHITAKER: 1.º *Geschiedenis der stad Manchester*, 1771, 2 dl.ⁿ, in 4.to, 1773, 2 dl.ⁿ, in 8.vo, met verbeteringen; — 2.º *Ware geschiedenis der Britten*, 1772, in 8.vo, bevattende eene volledige wederlegging van de *Inleiding tot de geschiedenis van Groot-Brittannië en Ierland*, door MACPHERSON; — 3.º *Leerreden over de vier uitersten*, 1783, in 8.vo; — 4.º *Verdediging van*

MARIA, Koningin van Schotland, 1787, in 8.vo; tweede, verbeterde en vermeerderde uitgave, 1790, in 8.vo; dit boek is eene verzameling van kostbare bouwstoffen voor de geschiedenis; — 5.º *Oorsprong van het arianismus*, 1791; — 6.º *De togt van HANNIBAL over de Alpen bewezen*, 1794, 2 dl.ⁿ, in 4.to; een werk, dat aanleiding heeft gegeven tot verschillende geschriften, voornamelijk tot een *Critisch onderzoek*, te *Londen*, in 1785 herdrukt; — 7.º *Bijvoegsel tot de oudheden van Cornwall*, door den heer POLWHELE, enz. Dezelfde schrijver heeft gedrukte gedichten nagelaten, en heeft aan eenige tijdschriften van zijn land artikels geleverd.

WHITBY (DANIËL), te *Rusben*, in *Northampton*, in 1638 geboren, werd doctor in de godgeleerdheid, en rector van *St. Edmond* te *Salisbury*. Zijn geest, vol zonderlinge denkbeelden, wikkeld hem in eenen woeden haat tegen de Catholijke Kerk. Hij verklaarde zich met het zelfde vuur tegen de Socinianen, maar zijn ijver tegen hen wêdersprak zich; hij begreep, dat het gezag der Kerk eenmaal verworpen zijnde, de eene sekte zoo veel regt had als de andere om de H. Schrift naar hare leerstellingen te plooijen; en op het einde zijner dagen, werd hij een der apostelen van het arianismus. Hij verdedigde hetzelfde hardnekkiglijk tot aan zijnen dood in 1726 voorgevallen. Men heeft van hem: 1.º *Verhandeling over de zekerheid der chris-*

telijke godsdienst in het algemeen, en der opstanding van J. C. in het bijzonder, 1771, in 8.vo; — 2.º *Verhandeling over de waarheid en zekerheid des christelijken geloofs*; — 3.º *Omschrijvingen en Commentariën op het nieuwe Testament*, 2 dl.ⁿ, in fol.; — 4.º *Verhandeling over de noodzakelijkheid en het gebruik der christelijke openbaring*. Deze 4 werken zijn in het Engelsch; — 5.º *Examen variantium lectionum JOANNIS MILII in novum Testamentum*, Londen, 1710, in fol.; — 6.º *De Sanctarum Scripturarum interpretatione secundum Patrum commentarios*, Londen, 1714, in 8.vo Het is waarschijnlijk, dat het doel des schrijvers was, de kerkvaders in een belagchelijk licht te stellen; want hij heeft in dit werk al datgene verzameld, wat hunne geschriften zonderling en zwaks aanbieden. Daar alle kettiers hunne veroordeeling in de leer der kerkvaders vinden, die de groote keten der overlevering vormen, zoo is het natuurlijk, dat hij pogingen aanwendde, om die lastige getuigen verdacht te maken (zie BARBEYRAC en DAILLÉ); — 7.º *Leerreden, waarin bewezen wordt, dat men niets als een geloofsartikel moet aannemen, hetwelk met de gewone beginselen der rede strijdt*, in 8.vo; verhandelingen waarvan de redeneringen, door verscheiden nieuwere ongeloofigen zijn afgeschreven; — 8.º *Laatste gedachten van WHITBY, bevattende verschillende verbeteringen van verscheiden*

plaatsen zijner Commentariën op het nieuwe Testament, met vijf verhandelingen. Deze goddelooze schrijver herroept in dit geschrift, alles wat hij in zijne eerste werken, ten gunste der H. Drieënheid verstandigs gezegd had; — 9.º *De imputatione divina peccati ADAMI posteris ejus*, 1711, in 8.vo; hierin bestrijdt hij de erfzonde; — 10.º een aantal verhandelingen en leerreden, tegen de leerstellingen der Catholijke Kerk, waarin hij de geheele woede van een' dweepzieken ketter doet blijken.

WHITE (RICHARD), te Basingstoke, in het graafschap Southampton, in Engeland, in 1540 geboren, onderwees te Douai, gedurende meer dan dertig jaren met roem de regtsgeleerdheid. Na gehuwd te zijn geweest, omhelsde hij den geestelijken staat, en werd kanonik van den heiligen PETRUS te Douai, alwaar hij in 1612 overleed. De keizer vereerde hem met den titel van *Palts-graaf*. Hij was niet alleen ervaren in de regten, maar ook in de oudheid en kerkelijke geschiedenis van zijn land. BARONIUS onderhield met hem eene geregelde briefwisseling. Men heeft van hem: 1.º *Ælia Lælia Crispis epitaphium explicatum*, Bologna, 1568, in 8.vo Dit is de verklaring van een oud denkteekeken, uit den omtrek van Bologna; — 2.º *Historiarum Britannicæ insule ad annum 800 lib. IX*, Atrecht, 1602, in 8.vo Er wordt weinig oordeelkunde in gevonden.

WHITE (THOMAS), een Engelsche wijsgeer der 17.^e eeuw, maakte zich bekend door de schoolsche scherpzinnigheid, die in zijne werken heerschte. Een hartstogtelijk bewonderaar van ARISTOTELES zijnde, veroorloofde hij zich, de leer des Griekschen wijsgeers, met die der Catholijke Kerk te vermengen, hetwelk zijne werken op den *index* deed plaatsen. Hij bezocht verscheidene landen, in welke hij bekend was onder de verschillende namen van ANGLUS, ALBINUS, CANDIDUS, BIANCHI en WHITE. Hij stichtte eene sekte, die weldra in de vergetelheid verviel.

* WHITEFIELD (GEORGE), een anglikaansche godgeleerde, en een der stichters van het *methodismus*, in Engeland en in Amerika, in 1714, te *Bell-Inn*, in het graafschap *Glocester*, in eene door zijne moeder gehoudene herberg geboren. Hij volbragt zijne studiën aan de universiteit van *Oxford*, begaf zich in den ouderdom van eenentwintig jaren in den geestelijken stand, omhelsde de leer van het *methodismus*, welke hij met WESLEY verkondigde. Hij predikte langs de wegen en op de straten, en had steeds een algemeen talrijk gehoor. Bij voorkeur bezocht hij de gevangenis- en ziekenhuizen en plaatsen waar vele armen vereenigd waren. Hij verkondigde hun het evangelie en troostte hen. In eene leerrede, welke hij, in 1736, in de kerk van *Glocester* voordroeg, bragt hij zulk een uitwerksel te weeg, dat men

den bisschop kwam berigten, dat vijftien personen dergenen die hem hoorden, in krankzinnigheid vervallen waren. Door WESLEY aangespoord, om naar Amerika overtesteken, stapte hij, in Mei 1738, te *Savannah*, in *Georgië* aan land, en maakte aldaar talrijke proselieten. In 1739 was hij weder te *Oxford*, en in hetzelfde jaar werd hij door den bisschop BENSON tot de predikdienst gewijd. In November keerde hij naar Amerika terug, en bragt te *Savannah* een gesticht tot stand om weeskinderen op te nemen. In 1741, was hij in Engeland terug, doch begaf zich onverwijld weder naar Amerika. Op zes reizen, welke hij binnen eenige jaren, naar *Nieuw-Engeland* of naburige gewesten deed, vermenigvuldigde hij op eene verbazende wijze zijne sekte. Ondanks zijn woelig leven, was hij kapellaan der gravin-weduwe van HUNTINGDON, die het *methodismus* voorstond en beschermde. Weldra verdeelde zich deze sekte in twee takken. WHITEFIELD, een gestrenge calvinist, bleef het hoofd dergenen, welke zijne beginselen volgden, terwijl WESLEY (zie dat artikel), aan het hoofd van den anderen tak, de gevoelens der arminianen was toegedaan. In 1769, ondernam WHITEFIELD eene zevende reis naar Amerika, en zag zijn vaderland niet weder, daar hij, volgens sommigen, den 30 September 1769, en volgens anderen in 1770, te *Newbury*, omtrent 40 mijlen van *Boston*, overleed. Hij is de schrijver van *Leerredenen*,

Brieven, Verhandelingen over geschilpunten, gezamenlijk in 6 dl.ⁿ, in 8.vo, in het licht gegeven; ook bestaat er van hem eene *Levens-geschiedenis*, 1772, in 8.vo

* WHITEHEAD (WILLIAM), een beroemde Engelsche dichter, te *Cambridge*, in 1715 geboren, was de zoon van eenen rijken bakker, die hem eene beschaafde opvoeding deed geven. Naauwelijks had hij den ouderdom van 22 jaren bereikt, of lord WILLIERS vertrouwde hem de opvoeding van zijnen zoon, en van een' zijner bloedverwanten toe. Eene reis, welke hij naar *Italië* deed, strekte ter ontwikkeling zijner talenten, en, in zijne afwezigheid werd hij tot ridder der *Bath-orde* verheven. Andere eerbewijzen wachtten hem in *Engeland*, alwaar hij twee jaren later tot *met lauwers bekroonden dichter* werd verklaard, en in dien titel den beroemden COLLEY-CIBBER opvolgde. Hij overleed te *Londen* in 1785. Zijne voornaamste werken zijn: 1.º *Brief over het gevaar van te schrijven*; — 2.º een *aan HERODOTUS ontleend verhaal*; — 3.º *Brief van ANNA BOULEN aan HENDRIK VIII*; — 4.º *Proeve over het belagchelijke*; — 5.º *Verscheiden Tooneel- en dichtstuljes* enz.

* WHITEHURST (JOHN), een beroemde Engelsche werktuigkundige, in 1713, in *Congleton* geboren, was de zoon van een horologiemaker, en legde zich toe op de werktuigkundige we-

tenschappen. De hertog van *Newcastle*, stelde hem aan in de munt te *Londen*, alwaar zijne werkplaats, de verzamelplaats werd van liefhebbers en geleerden. De koninklijke maatschappij en andere geleerde genootschappen namen hem in derzelve midden op. Men heeft hem de zamenstelling van het uurwerk der hal van *Derby*, en dat der *Allerheiligen-kerk* derzelve stad te danken. WHITEHURST heeft de volgende werken nagelaten: 1.º *Proeve over den oorspronkelijken staat en over de vorming der aarde*, 1778, 1786, 1792, in 8.vo; — 2.º *Proeve om door het meten van den tijd onveranderlijke afmetingen van lengte, inhoud en gewigt te bekomen*; — 3.º *Verhandeling over de schoorsteenen, luchtgevers, en broeikassen in de tuinen*, werken door Dr. WILLIAMS, na den dood des schrijvers, in 1788 voorgevallen, in het licht geven; — 4.º eenige *Verhandelingen* in het dagboek der koninklijke maatschappij van *Londen*. In 1792, is er te *Londen* eene volledige uitgave zijner werken in het licht verschenen.

WHITGIST (JOHN), in 1530, te *Grimbsby*, in de provincie *Lincoln*, geboren, had, gedurende de regering der koningin *MARIA*, zijnen haat tegen de Catholijke godsdienst niet durven openbaren; maar naauwelijks had *ELIZABETH* den troon beklommen, of hij verloonde zich als protestant, en wel als een dweepzieke protestant. Hij nam noch

in zijne lessen, noch in zijne thesis de minste maat in acht. Zijne geestdrift verwierf hem, in 1583, het aartsbisdom *Kantelberg*. Deze prelaat, de gezworen vijand der puriteinen en Catholijken, overleed in 1604, na de dweepzucht tot in woede te hebben doen ontaarden. Men heeft van hem: 1.º eenen langen *Brief* aan BEZA; — 2.º verscheiden andere *geschriften*, waarin hij den Paus met den naam van *antichrist*, en de Catholijke Kerk met den naam van *hoer* bestempelt. Met deze beide woorden bewerkte men toenmaals onder de dweepers der protestantsche partij groote dingen.

WIARD. — Zie VIARD.

† WIARDA (TILEMAN DOTHIAS), hofraad en een beroemd geschiedkundige, in 1746 te *Emden*, geboren, hij was lid van de 3.º klasse des koninklijk Nederlandschen instituuts, van de koninklijke maatschappij van wetenschappen te *Göttingen*, en van het Groninger genootschap *pro excolendo jure patrio*. Deze geleerde heeft aan de wetenschappen en schoone letteren in *Oost-Friesland* gewigtige diensten bewezen. De voornaamste door hem nagelatene geschriften zijn: 1.º *Vollständige Ost-Frisische Geschichte*, 1791—1816, 10 dl.ⁿ; — 2.º *Alt-Frisisch Wörterbuch*, benevens zijn werk over de Duitsche voor- en toenames, en zijn *Codex* over het Oostvriesche landregt. Daarenboven heeft hij nog verscheiden

kleinere stukken, meestal belangrijke bijzonderheden betreffende, in verschillende tijdschriften geplaatst, zoo als in de *Ost-Frisische Mannigfaltigkeiten*, te *Aurich* in het licht gegeven, in de *Oldenburgschen Blättern vermischten Inhalts*, in den *Allgemeiner litterarischen Anzeiger*. Behalve dit alles leverde WIARDA, als lid van het koninklijk Nederlandsch instituut te *Amsterdam* eene geschiedkundige beschouwing der aloude Vriesche wetten, *Lex Frisiorum Antiqua*, welke, ofschoon in 1811, in 4.to gedrukt, niet in den handel is gekomen. Deze werkzame man overleed te *Aurich*, den 7 Maart 1826, nog vele opstellen in handschrift nalatende.

WIBERTUS of WIGBERTUS (*Heilige*), in *Engeland* geboren, leefde in de 7.º eeuw. Hij was met den H. BONIFACIUS in *Duitschland* gekomen, toen GREGORIUS II dezen heilige ter bekeering der ongeloofigen van het Noorden uitzond. WIBERTUS was de eerste abt van *Ordorf*, en werd zulks later van *Fritzlar*. Hij overleed in 741, en werd in het klooster van *Fritzlar*, begraven. In 780, werd zijn gebeente naar *Stillefeld* vervoerd; de heilige LULUS, bisschop van *Mainz*, bestuurde de plegtigheid hier vervoering. De H. WIBERTUS is de voornaamste patroon der stad en des kloosters van *Collada*, tol de Cisterzienserorde behoorende. Zijn feest wordt den 13 Augustus gevierd, en zijn *Leven* is beschreven door

den H. LUPUS, abt van *Ferrières*, en met de aanmerkingen van pater *SOLLIER* gedrukt.

WIBOLDUS, beroemde abt van *Stavelo* in de 12.e eeuw, legde zijne gelofte af in het klooster van *Wausors*, werd, vervolgens, ter volbrenging zijner studiën naar *Stavelo* gezonden, alwaar de wetenschappen in bloei waren, en onderscheidde zich aldaar op zulk eene gunstige wijze dat hij in 1130, ofschoon nog slechts drie-en-dertig jaren oud zijnde, eenpariglijk tot abt van dat klooster werd verkozen. Hij won de achting van keizer *LOTHARIUS*, die zich eenigen tijd te *Stavelo* ophield. Toen deze vorst naar *Italië* vertrok, om zich tegen de veroveringen van *RUTGER* of *ROGER* van *Sicilië* te verzetten, en *INNOCENTIUS II* tegen den onwettigen *PAUS ANACLETUS* te handhaven, wilde hij dat *WIBOLDUS* hem op dezen togt zou vergezellen. Gedurende zijn verblijf in *Italië* verkozen de religieuzen van *Monte-Cassino* hem tot hunnen abt. Hij verkreeg omtrent dezen tijd voor de kloosters van *Stavelo* en *Malmédi* een diploma des keizers *Gouden Bulle* genaamd, wijl het met gouden letters geschreven, en met een gouden zegel voorzien is. Dit diploma, hetwelk al de voorregten dier kloosters bevestigt, wordt onder de handvesten van *Stavelo* bewaard. Toen, na het vertrek des keizers, *ROGER WIBOLDUS* genoodzaakt had zijne nieuwe waardigheid neder te leggen, keerde deze naar *Stavelo* terug, en legde er zich op toe,

om de kloostertucht en de wetenschappen te doen bloeijen. Hij deed het kasteel van *Logne* herstellen, er eene stad bij aanleggen, die thans tot een dorp is afgedaald, en heeft over dit alles een gedenkschrift nagelaten, dat in de verzameling van *D. MARTENNE* voorkomt. Tot abt van het klooster van *Corbië* in *Saksen* benoemd, wees hij deze waardigheid langen tijd van de hand, en er waren uitdrukkelijke bevelen van keizer *KOENRAAD* noodig, om hem dezelve te doen aannemen. Nadat zijn ijver en zijne werkzaamheid, een' nieuwen luister aan dat klooster hadden gegeven, keerde hij naar *Stavelo* terug. Eenigen tijd daarna, zond de keizer hem in hoedanigheid van afgezant tot den keizer der Grieken, *MANUEL COMMENUS*; op zijne terugreis stierf hij te *Butellië*, in het Noordelijk gedeelte van *Macedonië*, den 19 Augustus 1158. Zijn ligchaam werd in het volgende jaar, naar *Stavelo* vervoerd, alwaar men hem een schoon praalgraf oprigtte. Deze prelaat genoot bij voortdurend het vertrouwen der keizers onder welke hij leefde, zoo als men zulks uit de diploma's ziet, welke zij hem verleenden, en uit de brieven, welke zij hem schreven; zij vraagden zijnen raad in de gewigtigste aangelegenheden. Alvorens *KOENRAAD* ten kruistogt naar *Palestina* trok, vertrouwde hij hem de opvoeding toe van zijn' zoon *HENDRIK*, kortlings als Roomsche koning gekroond. Ook de *Pausen* vereerden hem met eene

bijzondere achting. Men bewaart te *Stavelo* een boekdeel met *Brieven* van WIBOLDUS: dezelve dienen aanmerkelijk tot opheldering der geschiedenis van dien tijd en zijn door D. MARTENNE in het licht gegeven.

† WIBOLDUS of WIBOLD, negende abt der eertijds vermaarde abdij van *Egmond*, werd in 1161 tot die waardigheid verkozen, en staat bekend als een man van een' heiligen en onbesproken levenswandel, in wien graaf FLORIS III, zulk een vertrouwen stelde, dat hij hem naar *Schotland* zond, om zijne bruid de prinses ADA, dochter van den koning van dat rijk, aldaar af te halen, en naar *Holland* te vergezellen. WIBOLDUS overleed in 1176; zijn kloosterbewind werd door zeer onstuimige tijden gekenmerkt, doch hij wist zijn gedrag steeds zoodanig in te rigten, dat hij in den geur van heiligheid ten grave daalde.

WICELIUS (GEORGE), bijgenaamd *Major* of *Senior*, om hem daardoor van zijnen zoon te onderscheiden, te *Fulda*, in 1501 geboren, werd religieus; doch in den ouderdom van dertig jaren verliet hij het kloosterleven, om de dwalingen van LUTHER te omhelzen. Tot de gemeenschap der Catholijke Kerk teruggekeerd, bekwam hij eene pastorie, en werd raad der keizers FERDINAND en MAXIMILIAAN. Hij werkte zijn geheele leven met ijver, doch vruchteloos, om de Catholijken met de protestanten te vereenigen. Men

heeft van hem: 1.º *Vita Regia, Helmstadt*, 1550; — 2.º *Methodus concordiae, Leipzig*, 1537, in 12.mo; — 3.º een aantal andere werken, de meeste in het Hoogduitsch, die in het Latijn vertaald en verscheiden malen gedrukt zijn. WICELIUS overleed te *Mainz*, in 1573. — GEORGE WICELIUS, zijn zoon, heeft ook eenige werken in het licht gegeven, onder anderen de *Geschiedenis van den heiligen BONIFACIUS*, in Latijnsche verzen, *Keulen*, 1553, in 4.to

* WICHMANN (BURCHARD HENDRIK VON), een Russische geschiedschrijver, te *Riga*, den 24 Augustus 1786 geboren, overleed in 1823, was directeur der schoolinrigtingen van het gouvernement van *Koerland* te *St. Petersburg*. Hij heeft verscheiden in het Hoogduitsch geschreven werken in het licht gegeven. De voornaamste zijn: 1.º *Tafereel der Russische monarchie, Leipzig*, 1813, in 8.vo; — 2.º *Oorkonde betrekkelijk de verheffing van MICHAËL ROMANOW, Leipzig*, 1820, uit het oorspronkelijke Russisch vertaald, voor de eerstemaal in 1813 in het licht gegeven. Dit is een der kostbaarste bewijsstukken, welke er van de Russische geschiedenis bestaan; — 3.º *Verzameling van verscheiden onuitgegeven geschriften, betrekkelijk de oude geschiedenis van Rusland, Berlijn*, 1820, in 8.vo; — 4.º *Nationaal museum van Rusland, Riga*, 1820; — 5.º *Tijdrekenkundig overzicht der Russische geschiedenis, van af de*

geboorte van PETER den Groote, tot op onze dagen 1821—1825, 2 dl.ⁿ, in 8.vo; een zeer nuttig, ofschoon onvolledig werk; het is echter met partijdigheid ten opzichte van het vaderland des auteurs geschreven.

WICHMANS WICKMANS of WICHMAN (AUGUSTINUS), abt van Tongerlo, een heroemd klooster van de Premonstratenser-orde, in de Brabandsche Kempen, op het einde der 16.^e eeuw te Antwerpen geboren, en te Tongerlo in 1661 overleden, stond in grooten roem van godsvrucht en kunde. Zijne letterkundige loopbaan opende zich door een hagiographisch werk, in 8.vo, getiteld: *Rosa candida, id est, martyrium ven. PETRI CALMPHANTIANI, canonici Norbertini*, door de zoogenaamde hervormden vermoord, Antwerpen, 1625. Zijne overige werken zijn: 1.º *Apotheca spiritualium pharmacorum contra luem contagiosam, aliosque morbos*, Antwerpen, 1626, in 4.to; — 2.º *Diarium ecclesiasticum de sanctis contra pestem tutelaribus*, Antwerpen, 1626, in 4.to; — 3.º *Dissertatio historica de origine et progressu cenobii Postulani, ordinis Praemonstratensis*, Antwerpen, 1628, in 4.to; — 4.º *Sabbatismus marianus*, Antwerpen, 1628, in 8.vo; — 5.º *Brabantia mariana, lib. III*, ib. 1632, in 4.º; in 1734 te Napels met platen herdrukt. SANDERUS noemt dit werk, *Opus omnigena doctrina refertum*; en FOPPENS, *Liber certe pro historia belgica utilissimus*. Men bewaart nog in de

abdij van Tongerlo, zijn handschrift getiteld: *Syntagma pastorale de obligatione pastorum*, en een ander, over het leven van de H. DYMPIA, patrones der Kempen. Het was onder WICHMANS, dat WILLIBRORDUS BOSCHAERTS, regulier kanonik van Tongerlo, te Mechelen, in 1650, zijn werk *De primis veteris Prisiae apostolis* in het licht gaf, een werk, vol geleerde aanmerkingen en nasporingen, waaraan ERYCIUS PUTEANUS een' billijken lof heeft toegezwaaid. Sedert dien tijd is de smaak voor de beoefening van de levensgeschiedenissen der heiligen, die met de beoefening der zuivere godgeleerdheid, en met de religieuze regulariteit, zoo wel strookt, in dat klooster niet verzwakt, en dit is hetgene wat den heer GODEFRIDUS HERMANS, laatsten abt, aanspoorde, om gebruik te maken van de gelegenheid, welke de Voorzienigheid in 1789 deed ontstaan, om al de stukken tot de gewigtige onderneming der Bollandisten behoorende, benevens de beide bibliotheken derzelve, die aan het gouvernement waren gekomen, door aankoop weder aan zijne abdij te brengen: en door zijne zorgen, is hun werk, tot tweemalen, in deze eeuw van menschlievendheid en verlichting, door de willekeur des gezags gestaakt, tot groote tevredenheid der geleerden van elken stand, en van de hoofdstad der christen-wereld; in de abdij van Tongerlo weder opgenomen (zie BOLLANDUS).

WICKHAM (WILLIAM), in het

dorp *Wickham*, in het graafschap *Southampton*, in 1324 geboren. EDUARD III nam hem in zijne dienst, en vereerde hem met het opzigt over de gebouwen, en met den post van groot-houvester. Hij was het die de bouwing van het paleis van *Windsor* bestuurde. Eenigen tijd daarna werd hij eerste staats-secretaris, en, na den geestelijken staat te hebben omhelsd, werd hij in 1367 tot bisschop van *Winchester* benoemd; men gaf hem vervolgens den post van groot-kanselier, daarna dien van president van den geheimraad. Hij waakte evenzêer over de zuiverheid der zeden als over de gerechtsbedeeling. Zijne gestrengheid berokkende hem vijanden, en zijn invloed afgunstigen. EDUARD, door den hertog van *Lancaster*, zijn' zoon, tegen hem ingenomen, verstiet hem, in 1371; maar onderrigt van de onregtvaardigheid te zijnen opzigte begaan, herstelde hij hem in zijne waardigheden. Na den dood van dien vorst, deed de hertog van *Lancaster* de beschuldigingen tegen den prelaat herleven; maar hij regtvaardigde zich zoo zeer, dat hij, in 1389 aan het hof teruggeroepen werd. Nieuwe twisten noodzaakten hem drie jaren later zich weder van hetzelfde te verwijderen. Aan zijn diocees teruggegeven, en veilig voor de onlusten, die toenmaals *Engeland* beroerden, werkte hij aan de ontwikkeling der beide door hem gestichte collegiën, het eene te *Oxford*, en het andere te *Winchester*. Er werd eene hoofdkerk bijna

even zoo prachtig, als later die van St. PAULUS, te *Londen* was, met groote kosten opgerigt. Hij stichtte toevlugtsoorden voor de armen en weezen; eindelijk hield hij zich enkel bezig met het heil der menschheid, toen zijne vijanden hem in 1397, in het volle parlement, van staats-misdaad beschuldigden; maar hij regtvaardigde zich van deze hatelijke aantijging. Deze doorluchtige prelaat, onder den last der jaren gebukt en door zijne onvermoeide werkzaamheden uitgeput, eindigde, in 1404, eene al te lang onrustige loopbaan. Hij legde eenen vurigen ijver tegen WICLEF aan den dag, dien hij van de universiteit van *Oxford* deed verdrijven. Men heeft in laatstgenoemde stad, in 1690, het *Leven* van den waardigen bisschop in het licht gegeven.

WICKMANS. — Zie WICHMANS.

WICLEF of WICLIFFE (JOAN- NES), in 1324, te *Wicliffe*, in het Engelsche graafschap *York* geboren. Hij studeerde in het collegie der koningin te *Oxford*, en geraakte door zijne kuiperijen tot den post van opziener of principaal van het collegie, welke betrekking men aan religieuzen ontnomen had, om hem dezelve te geven, en die men hem op zijne beurt ontnam, om haar aan diegene weder te geven, aan welke men ze ontveldigd had. WICLEF beriep zich op den Paus, die uitspraak deed ten gunste der religieuzen. Van dien oogenblik af, voer hij geweldig tegen den Stoel van *Rome*

uit, waarvan hij eerst het tijdelijke, en vervolgens het geestelijke gezag aanrandde, als mede tegen de geestelijkheid. Ofschoon hij pastoor van *Lutterworth*, in het diocees van *Lincoln* was, ondernam hij, om de geestelijken van al hunne goederen te doen berooven. De aartsbisschop van *Kantelberg* daagde hem voor eene kerkvergadering, die hij in 1377 te *Londen* hield. De aarts-ketter verscheen er, vergezeld door den hertog van *Lancaster*, die toenmaals het grootste aandeel in het bestuur des koninkrijks had; hij verdedigde er zich, en werd vrijgesproken teruggezonden. » Want, zegt een geschiedschrijver, zoodanig is de gang der ketters: eerst schijnen zij het geestelijke gezag te eerbiedigen, en slechts deszelfs uitspraken aftewachten, om hunne gevoelens of hun gedrag daar naar te regelen; maar zoodra het hen veroordeeld heeft, zoo als zij zulks wel verwachtten, nemen zij hunne toevlugt tot de tijdelijke magt.» GREGORIUS XI, van de bescherming onderdrukt, welke WICLIF in *Engeland* gevonden had, schreef aan de bisschoppen om hem in hechtenis te doen nemen. Men daagde hem voor een concilie te *Lambeth* gehouden; hij verscheen er, en ontsnapte andermaal aan eene veroordeeling. De bisschoppen door de heeren en het volk bevreemd gemaakt, stelden zich te vreden hem het stilzwijgen op te leggen, even als of een ketter, met de woede bezielde om te dogmatiseren, in staat ware, een

XXV DEEL.

dergelijk bevel in acht te nemen. WICLIF predikte en schreef. Zijne geschriften, ofschoon onbeschaafd en duister, geraakten verspreid, enkel door de nieuwsgierigheid, welke het onderwerp des geschils en de stoutheid des schrijvers verwekten. Het was omtrent dezen tijd, dat URBANUS VI en CLEMENS VII elkander den Stoel van *Rome* betwistten. WICLIF maakte van deze onrustige tijden gebruik, om zijne dwalingen te verspreiden. WILLEM DE COURTENAI, aartsbisschop van *Kantelberg*, belegde in 1382, te *Londen* eene kerkvergadering, welke 24 stellingen van den aarts-ketter veroordeelde, deenen als volstrekt kettersch, de anderen als dwalend of valsch, en strijdig met de uitspraken der Kerk. Zie hier diegene, welke als kettersch werden veroordeeld: » De zelfstandigheid des Broods en des Wijns blijft in het Sacrament des Altaars na de Consecratie.... J. C. is in dit Sacrament niet waarlijk en wezenlijk tegenwoordig... Indien een bisschop of een priester in staat van doodzonde is, is zijn wijden, zijn consacreren, zijn Doopen krachteloos en van geene waarde... De uitwendige schuldbelijdenis of biecht, is voor den mensch die een behoorlijk berouw heeft nutteloos... Men vindt in het Evangelie niet dat J. C. de Mis heeft ingesteld.... God moet aan den duivel gehoorzamen... Indien de Paus een bedrieger en een goddelooze, en hij gevolg een lid des duivels is, zoo heeft hij niet de

F

minste magt op de geloovigen, ten zij hij dezelve van den Keizer ontvange. Na URBANUS VI, moet men geen en Paus meer erkennen, maar leven als de Grieken, iedereen onder zijne eigene wetten. . . . Het strijdt met de H. Schrift dat de geestelijken tijdelijke goederen bezitten." WICLEF overleed in December 1384 te Lutterworth (CAVE stelt zijnen dood op den laatsten dag van het jaar 1387), en liet een aantal geschriften, zoo in het Latijn als in het Engelsch na. Het voornaamste onder die der eerste soort, is dat hetwelk hij *Triologus* of *Zamenspraak* noemt, in 4 boeken, in 4.to, 1525, zonder opgave van drukkoord, en in *Duitschland*, in 1753, in 4.to, herdrukt. In dit werk doet hij drie personen spreken: de waarheid, de logen en de voorzigtigheid. Het is als eene godgeleerde verhandeling, die al het venijn zijner leer bevat, waarvan de hoofd-strekking is, het aannemen eener volstreckte noodzakelijkheid in alle dingen zelfs in de handelingen van God. Koning RICHARD II beval dat de geschriften van WICLEF zouden verbrand worden, en HENDRIK V roeide de overblijfselen der *Wiclefsten*, ook wel *Lollards* genaamd, uit; maar nadat een Boheemsch edelman, die te Oxford studeerde, de gelegenheid had gevonden, om de boeken van dezen aartsketter, zijn vaderland binnen te voeren, zoo werden deze aldaar het zaad tot eene nieuwe sekte. JOANNES HUSZ nam een gedeelte dier dwalingen

aan, en bediende er zich van om het volk tegen de geestelijkheid opteruijen. Daaruit ontsproten nog verschillende sekten van wederdoopers, die *Duitschland* verwoestten, toen LUTHER het sein tot den opstand tegen de Kerk gaf; terwijl de eene sekte steeds den moed der andere opwekte, en de algemeene zamenspanning der dwalingen tegen de waarheid versterkte. Het geliefkoosde ontwerp van WICLEF en van zijne dweepers was, de gelijkheid en onafhankelijkheid onder de menschen te willen invoeren. Deze aanmatiging verwekte in 1379 en in 1380, eenen algemeenen opstand aller boeren en plattelands-bewoners, die, volgens de Engelsche wetten, verplicht waren, de landerijen hunner meesters te bebouwen. Zij namen ten getale van meer dan 100,000 de wapens op, en bedreven eene menigte ongeregelheden, alom onder de kreet van *Vrijheid! Vrijheid!* De dwalingen van WICLEF werden in het concilie van *Constans* veroordeeld. Zijn *Leven* is te *Neurenberg*, in 1546, en te *Oxford*, in 1612, in 8.vo, in het licht gegeven.

WICQUEFORT (ABRAHAM VAN), een diplomaat van wiens eersten leeftijd men slechts zeer onvolledige berigten heeft. Men gist dat hij in 1598, te *Amsterdam* geboren werd, en de zoon van een' handelaar dier stad was; door zijnen geest behaagde hij aan den keurvorst van *Brandenburg*, die hem in 1626, als zijn' resident naar het hof van

Frankrijk zond, welke betrekking hij gedurende 32 jaren bekleedde. Hij ondervond aldaar verscheiden onaangenaamheden, door zijnen bemoeizuchtigen en onrustigen geest te weeg gebragt, werd in de *Bastille* opgesloten, en van daar onder geleide naar *Calais* gevoerd, van waar hij naar *Engeland* overstak. Van *Londen* begaf hij zich naar 's *Gravenhage*; hij vond aldaar in den raadpensionaris J. DE WITT eenen ijverigen beschermer. Hij bekleedde te 's *Hage*, de betrekking van resident des konings van *Polen* en van minister des hertogs van *Brunswijk-Lunenburg*; daarmede vereenigde hij nog die van overzetter van geheime papieren der vreemde depêches, en had aan de welwillendheid van DE WITT den post van geschiedschrijver te danken. Door zijne vijanden beschuldigd, van aan den Engelschen gezant WILLIAMSON, gewigtige papieren te hebben medegegeeld, die hem ter vertaling gegeven waren, werd hij den 25 Maart 1676, in hechtenis genomen, en den 20 November daaropvolgende door het Hof tot eene levenslange gevangenis veroordeeld. Hij zat als gevangene op de *Voorpoort*, tot den 11 Februarij 1679, als wanneer hij door het schrander beleid van eene zijner dochters (volgens anderen van de dienstmaagd des cipiers), aan zijnen kerker ontsnapte, en over *Utrecht*, *Arnhem* en *Nijmegen*, gelukkiglijk te *Zelle* aankwam, en tot raad des hertogs van *Brunswijk-Lunenburg* werd aan-

gesteld. Twee jaren later begaf hij zich weder naar *Holland* en vertoefde, met verlof der staten, korten tijd te 's *Gravenhage*. Hij overleed den 23 Februarij 1682, in den omtrek van *Zelle*, en liet de volgende werken na: 1.º *De Ambassadeur*, eene verhandeling, waaraan hij zijnen grootsten roem te danken heeft, zijnde dezelve eene uitvoerige ontwikkeling van de waardigheid en de pligten eens gezants; de beste uitgave is die van 's *Gravenhage*, 1724, 2 dl.ⁿ, in 4.to; — 2.º *Histoire des Provinces-Unies (Geschiedenis der Vereenigde-Provinciën)*, waarvan in 1719, slechts het 1.º dl. in fol. in het licht is verschenen. Dit werk is, als 't ware, slechts een hekelschrift tegen het huis van *Oranje*; voorts vertalingen in het Fransch van verschillende *Reisbeschrijvingen* enz.

WIDMANSTADIUS. — Zie ALBERTI (JOANNES).

* WIDMER (SAMUËL), een werktuigkundige en fabrikant, in 1767, te *Othmarsingen*, in het Zwitsersche kanton *Argau* geboren, was de neef van OBERKAMPF, die te *Jouy* aan het hoofd stond eener fabriek van katoensits, en die hem tot zich riep: OBERKAMPF droeg zorg voor zijne opvoeding, en, na hem in de geheimen zijner kunst te hebben ingewijd, zond hij hem naar *Parijs*, om de natuurkunde in het kabinet van den hoogleeraar CHARLES, en de scheikunde in de werkplaats van den geleerden

BERTHOLLET te beoefenen. Bij zijnen oom teruggekomen zijnde, vertrouwde deze hem het bestuur zijner fabriek toe, en hij bragt in dezelve vele verbeteringen. Men heeft hem onder anderen de uitvinding te danken, van een werktuig, geschikt tot het graveren van koperen cilinders, bestemd tot het drukken van katoenen, en een ander tot het graveren van platen van hetzelfde metaal. In 1809 vond hij de belangrijke manier uit, om het water in de verwerktels door stoom heet te maken, hetwelk algemeene navolging vond. Kort daarna ontdekte hij eene soort van verw, *le vert solide d'une seule application* genaamd, welke men vroeger enkel door zamenstelling had kunnen bekomen, en waarop de koninklijke maatschappij van Londen een' prijs van 2000 ponden sterlings had gesteld. WIDMER hield echter zijne uitvinding voor de Engelschen geheim, en behaalde alzoo den uitgelooften prijs niet. Op eene reis naar Engeland, werd hij door den beroemden JOHN BANKS met achting ontvangen, en leerde hij aldaar een werktuig kennen tot het kaarden van het katoen, hetwelk hij in zijne beroemde fabriek te Essonne in Frankrijk invoerde. Op het einde zijner dagen vond hij ook nog een werktuig uit tot het bleeken van linnen, *Hydrocyclophore* genaamd. De overspannen arbeid krenkte zijne verstandelijke vermogens, en in eenen aanval van ijhoofdigheid bragt hij in 1821, zich-zelfen om het leven. LODEWIJK XVIII

had hem eene gouden medaille en de decoratie van het legioen van eer geschonken.

* WIEGLEB (JOHAN CHRISTIAAN), een der beste scheikundigen van *Duitschland*, den 21 November 1732 te *Langensalsa* geboren, was de zoon van eenen advocaat, die hem alle taal- en letterkundige studiën deed doorloopen; maar door zijnen smaak voor de scheikunde medegesleept wijdde hij zich bijzonder aan dezelve toe. WIEGLEB overleed den 10 Januarij 1800. Zijne voornaamste werken zijn: 1.º *Handboek van algemeene scheikunde, op de kunsten toegepast, Berlijn en Stettin, 1779, 2 dl.ⁿ, in 8.vo, 3.º uitgave, 1796, een billijkerwijze hooggeschat werk;* — 2.º *Scheikundige proeven op de alkalische zouten, 2.º uitgave, 1787;* — 3.º *Geschiedenis der vorderingen en ontdekkingen in de scheikunde bij de ouden en gedurende de middeleeuwen, 1790, 2. dl.ⁿ*

WIEKI (JACOBUS), een Poolse Jesuit, onderscheidde zich door zijne geleerdheid, en door zijnen ijver, om in zijne redevoeringen en geschriften, de verschillende sekten te bestrijden, welke dat koningrijk en *Zevenbergen* besmetten. Hij stierf in den geur van heiligheid te *Krakau*, in 1597, in den ouderdom van 57 jaren. Men heeft van hem: 1.º *De sanctæ missæ sacrificio;* — 2.º *De purgatorio;* — 3.º *De divinitate CHRISTI et Spiritus sancti,* tegen FAUSTUS SOCINUS; — 4.º In het Poolsch

heeft, hij *Geschriften* over de Evangelien in het licht gegeven; — 5.º eene *Overzetting* des Bijbels in dezelfde taal. Hij was met de geleerde talen volkomen bekend.

WIEL. — Zie STALPART VAN DER WIEL.

* WIELAND (CHRISTOPH MARTIN), een der mannen, die het meest tot den letterkundigen roem van *Duitschland* hebben bijgedragen, werd den 5 September 1733, te *Ober-Holzheim*, bij *Biberach* in *Zwaben* geboren; hij was de zoon van eenen zeer geleerden protestantschen predikant, die na zijne eerste opvoeding bestuurd te hebben hem in de school zijner geboorteplaats deed opnemen. Reeds in den ouderdom van 11 jaren, gevoelde WIELAND eene onwederstaanbare neiging voor de dichtkunst, en zijne eerste proeve was een heldendicht op de *Verwoesting van Jeruzalem*, dat hij begon, doch waarvan er geen spoor meer te vinden is. In den ouderdom van 14 jaren werd hij naar de school van *Klosterbergen* gezonden; de wijsbegeerte, de wiskunde, de letterkunde, de teekenkunst, en vooral de godgeleerdheid waren de voorwerpen zijner studiën. Maar het lezen der werken van VOLTAIRE, BAYLE, WOLF, den markies d'ARGENS deden hem van deze laatste wetenschap afzien, en reeds in den ouderdom van omtrent vijftien jaren, vervaardigde hij eene wijsgeerige

verhandeling, waarin hij trachtte te betoogen, dat de wereld had kunnen ontstaan enkel uit de geheime wetten der beweging, zonder de tusschenkomst der Godheid, welker bestaan hij echter als ziel der wereld erkende. Deze Verhandeling berokkende hem verscheiden onaangenaamheden van den kant zijner meesters. Zij geleidde hem, zoo als hij zulks zelf bekent, tot de twijfeling aan het bestaan van God, en hij voegt er bij, *dat deze twijfeling hem vele tranen kostte, en vele slapeloze nachten veroorzaakte.* De liefde, waarin hij, in den ouderdom van 17 jaren, voor eene zijner nichten SOPHIA VON GUTTERMANN, ontstak, boezemde hem godsdienstige gevoelens in, die verscheiden jaren stand hielden, en hij verklaarde dat er zonder God en godsdienst geene deugden konden, bestaan. Het is ten gevolge eener door zijn vader uitgesproken Leerrede, waarbij hij tegenwoordig was, dat hij het plan ontwierp van een dichtstuk getiteld: *De natuur der dingen of de volmaaktste wereld*, in zes zangen, door hem in 1751 begonnen, en waardoor hij den titel van *Duitsche Lucretius* verwierf. De schrijver verbeterde hetzelfde in de uitgaven van 1770 en 1797. Op dit voortbrengsel volgden er verscheiden andere, waarin men, met de vorderingen des smaaks, de kenmerken eener *Socratico-horati-aansche* wijsbegeerte ontwaarde, die later het meest onderscheidend karakter der lettervruch-

ten van WIELAND was. In 1752, verschenen zijne *Erzählungen* in het licht, die den overgang des schrijvers van het beschouwende gebied in de natuurlijke wereld aankondigen. Na zich in 1750 naar de hoogeschool van *Tubingen* te hebben begeven, om de regtsgeleerdheid te beoefenen, welke hij liet varen, wegens zijne verkleefdheid aan zijne nicht, begaf hij zich in 1752, naar *Zurich*, bij *BODMER*, die hem raadgevingen gaf. WIELAND deed omtrent dezen tijd in het licht verschijnen *Briefe von Verstorbenen an hinterlassene Freunde 1753*; *Der geprüfte Abraham*, een dichtstuk, in drie zangen, enz. Na in een zijner werken (*Psalmen*) *Uz*, een' met roem bekenden schrijver, te hebben aangerand, vaardigde deze eenige bijtende en scherpe trekken tegen hem uit, dit is de eenige letterkundige strijd, welken WIELAND heeft doen ontstaan. Hij wilde zich later met *Uz* verzoenen, die daartoe echter niet was te bewegen. In de *Platonische beschouwingen over den mensch* vindt men een mengsel van christendom met platonismus. De vijf eerste zangen van het dichtstuk *Cyrus*, waarvan het eerste denkbeeld werd ontleend aan de *Cyropedia* van *XENOPHON* verschenen in 1757 en 1758. Hierop gaf WIELAND zijn eerste tooneelstuk *Joanna Gray* in het licht, waarna de dichter te *Berne* aan eenige jonge lieden de wijsbegeerte ging onderwijzen. Hij trad aldaar in briefwisseling met *ZIMMERMANN*, on

bragt zijnen tijd te *Berne* aangenaam door, toen hij naar *Biberach* werd beroepen, alwaar hij in 1760 tot lid van den raad der stad was benoemd. Bij zijne komst in die stad, had hij het verdriet te vernemen, dat *SOPHIA VON GUTTMANN*, die nicht, welke hij zulk eene opregte toegenegenheid toedroeg, met den heer *DE LA ROCHE* gehuwd was. Hij zocht eene afleiding in de studie, en deed van 1762 tot 1768, te *Zurich*, eene Hoogduitsche vertaling der werken van *SHAKESPEARE*, in 8 dl.ⁿ, in het licht verschijnen. De graaf van *STADION* stelde eene bibliotheek te zijner beschikking, en het lezen der Engelsche en Fransche *Sceptici* deed zijne twijfelingen herleven, waarop een vrij onbepaald *deïsme* volgde. Het verhaal van *Nadine*, de *komische Erzählungen*, waarin men sporen van kwaden smaak aantreft, de *Abenteuern des Don SYLVIO VON ROSALVA*, eene navolging van *Don Quichot*, op de tooverkunst toegepast, verschenen achtereenvolgend. Het dichtstuk, *Biribinker* genaamd, bragt, door al te vrije bijzonderheden in *Zwitserland* ergernis te weeg. Zijn huwelijk met eene der dochters van *HILLEBRANDT*, een' *Augsburger* koopman (1765), was gelukkig. Het dichtwerk *Die Geschichte der Abderiten* verscheen in 1773. In 1766 en 1767, gaf hij zijnen *Agaihon* in het licht, een werk, waarin hij heeft willen aantoonen, tot in welken graad een mensch zonder andere hulpmiddelen,

dan die, welke hij van de natuur heeft ontvangen; wijsheid en deugden kan verwerven, en hoe vermogend de invloed der uitwendige omstandigheden, op het karakter der personen is. LESSING zeide van dit geschrift: » Voor den denkenden mensch is deze de eerste en eenige roman, dien men classiek kan noemen, en een der eerste voortbrengselen mijner eeuw." *Musarion*, die in 1768 in het licht werd gegeven, is een dichtstukje in drie zangen, waarvan de versificatie zeer gelukkig is, en waarin de dichter met de stoïcijnen en pythagoristen den spot drijft. Het maakte eenen grooten indruk op GOETHE, en verdiende genoemd te worden *die Philosophie der Graicën*. De keurvorst van Mainz, begunstigde WIELAND, in 1769, met den leerstoel der wijsbegeerte te Erfurt, waaraan een jaarlijksch inkomen van f1500. verbonden was, zonder te vorderen, dat hij er de bedieningen van waarnam. Het dichtstuk *der neue Amadis*, in 18 zangen, verscheen in 1771, welk werk de schrijver in den ouderdom van 60 jaren hergoot. Hij ontwikkelde in hetzelfde de geheele verscheidenheid en buitzaamheid zijner talenten. In 1772, werd hij met de opvoeding belast van de beide zonen der hertogin-weduwe van Saksen-Weimar, en zijn stand te Weimar was een der aangenaamste. GOETHE niet zeer te vreden over eenige beoordeelingen voorkomende in *der Deutsche Mercur*

met de redactie van welk tijdschrift, WIELAND zich belast had, deed een hekelschrift in het licht verschijnen, getiteld: *Götter, Helden und Wieland*, hetwelk eenen grooten indruk maakte. WIELAND, die toenmaals reeds het genie, van GOETHE ontwaarde, kondigde zelf het werk van zijnen kampvechter aan, prees hetzelfde, en er ontstonden weder vriendschappelijke betrekkingen tusschen de beide beroemde mannen. Het heldendicht *Oberon* verscheen eerst in den *Mercur*, in 14 zangen, die de schrijver in 1780 tot 12 beperkte. De hoofdinhoud is ontleend aan het *Fabliau* van Huon van Bordeaux, en biedt ware modellen aan, in den boertigen, satiriekken, beschrijvenden, bevalligen en zielroerenden stijl. Dit is het best berijmde voortbrengsel van WIELAND, die ook de Hekeldichten en *Brieven* van HORATIUS vertaalde, alsmede de werken van LUCIANUS, waaruit hij het denkbeeld putte van *Peregrinus Protheus*, een zijner belangrijkste geschriften. De *Agathodamon*, die tot tegenhanger van dit laatste werk dient, bevat de natuurlijke verklaring der zoogenaamde wonderen door APOLLONIUS van *Thyanes* gewrocht. In de *Zamenspraken in het Elyseum*, 1780, en de *Nieuwe zamenspraken der Goden*, 1781, wendt de schrijver het wapen van het belagchelijke aan, en durft verscheiden punten der Christelijke leer aanranden; men merkt op dat sedert

1788, **WIELAND** ophield voor de leerstellingen des christendoms den eerbied te hebben, welken hij tot dusverre had aan den dag gelegd. Eene volledige uitgave zijner *Werken*, in 53 dl.ⁿ, *Leipzig*, was voordelig genoeg, om **WIELAND** in staat te stellen, tot het aankopen van het landgoed *Osmannstädt*, bij *Weimar*, hetwelk hij van 1798 tot 1803 bewoonde, als wanneer hij hetzelfde weder verkocht, en zich te *Weimar*, alwaar **GOETHE**, **HERDER** en **SCHILLER** zich vereenigd vonden, kwam vestigen. De slag van *Jena* ging **WIELAND** levendig ter harte. **NAPOLEON** bewees hem echter vele welwillendheid, en versierde hem met de orde van het legioen van eer. In den ouderdom van 73 jaren, begon hij de *Brieven* van **CICERO** te vertalen; het eerste deel zijner vertaling verscheen in 1808, en het vijfde in 1812. Maar hij had den tijd niet, dit uitmuntende werk ten einde te brengen: den 13 Januarij 1813, door eenen aanval van beroerte getroffen, bezweek hij den 20 derzelfde maand aan denzelfden, en zijne overblijfselen werden te *Osmannstädt* beaardigd. Behalve de door ons aangevoerde werken, heeft hij er vele andere nagelaten, waarvan de vermelding ons al te wijdloopig zoude maken, en van welke wij enkel nog willen noemen de *Euthanasia*, in 1805, in het licht gegeven, en dat vele zielkundigen (*Psychologen*) tegen hem in het harnas joeg. De schrijver beweert er in, dat het geloof aan

de onsterfelijkheid der ziel, niet alleen van bewijzen ontbloomt en voor de zedeleer nutteloos is; maar hij voegt er bij, dat zij derzelfde schadelijk is, en dat de mensch in de maatschappij het goede enkel om het goede zelf moet doen, zonder daartoe door eenig denkbeeld van belooning of straf gedreven te worden. Hij toonde zich der Fransche omwenteling vijandig, en, in 1798, deed hij in zijn *Gesprek tusschen vier oogen*, aan zekeren persoon zeggen, dat het eenige middel om *Frankrijk* te redden was, **BONAPARTE**, die zich toenmaals in *Egypte* bevond, tot dictator te benoemen; in het volgende jaar werd deze wensch vervuld. Het is te vermoeden, dat **BONAPARTE** kennis van genoemd geschrift heeft gedragen, en hij het zich te binnen bracht, toen **WIELAND** hem na den slag van *Jena* werd voorgesteld. Keizer **ALEXANDER** benoemde **WIELAND** tot ridder van de *St. Anna-orde*, en het Instituut van *Frankrijk* telde hem onder hare vreemde leden. De meeste zijner werken, zijn in de verschillende Europeesche talen vertolkt.

WIER (**JOANNES**), bijgenaamd *Piscinarius*, in 1515, te *Grave*, in *Noord-Brabant*, geboren, deed verscheiden reizen, en bezocht een gedeelte van *Afrika* en *Asië*. In *Europa* teruggekeerd, werd hij lijfarts van den hertog van *Kleef*, welke betrekking hij gedurende 30 jaren bekleedde. Hij stierf plotseling, in 1588 te *Teklemburg*. Zijne *Werken* zijn

te *Amsterdam*, in 1660 Gedrukt; 1 dl, in 4.to Men vindt in dezelve zijne verhandeling *De praestigis et incantationibus*, door JACOBUS CREVIN, in het Fransch vertaald, *Parijs*, 1577, in 8.vo Hij beweeft in dezelve, dat degene, welke men van tooverij beschuldigde, gewoonlijk personen waren, aan welke de zwaarmoedigheid de hersens gekrenkt had; hij stemt er echter in toe, dat de boosaardigheid der menschen, somtijds de bijgeloovigste en misdadigste middelen heeft aangewend, om hare doeleinden te bereiken; het gaat nog verder, deze leerling van HENDRIK CORNELIS AGRIPPA, is, even als zijn meester, beschuldigd geweest, van een tooverkantoor te houden; hetwelk bewijst, dat de heerschende hoedanigheid van zijnen geest niet was van zich gelijkblijvend te zijn, en dat hij van de eene zijde verwierp, hetgene wat hij van de andere zijde scheen goed te keuren en uitte oefenen; eene ongerijmdheid, die hem gemeen was met vele anderen, die zich evenzeer sterke geesten noemen (zie FAUSTUS, PHILIPPUS van *Frankrijk*, VOISIN enz).

† WIGBERTUS (*Heilige*), in *Engeland* geboren, was een man die zich door zijne deugden en godvruchtige gezindheid onderscheidde. Al vroeg begaf hij zich naar *Ierland*, en leefde aldaar eenzaam en afgezonderd ten platten lande. Tot twee doeleinden maakte hij zich deze afzondering ten nutte: vooreerst

maakte hij in dezelve groote vorderingen in de vermeerdering van kundigheden, en in de beoefening der christelijke godsdienst; en ten tweede versterkte hij zijn godsdienstig gevoel. Met deze hoedanigheden toegerust, stak hij over naar *Friesland*, met oogmerk, om de nog heidensche bewoners van dat gewest, tot het christendom te bekeeren. Met den meesten ijver en met standvastigheid, besteedde hij twee jaren aan dat godvruchtige werk, doch wegens de hardnekkigheid der landzaten, met weinig vrucht. Daarop keerde hij naar *Ierland* terug. Volgens sommigen overleed hij in de eenzame woning; tot welke hij na zijne terugkomst wederkeerde. Volgens anderen zou hij, en wel in gezelschap van den H. WILLIBRORDUS, in *Friesland* zijn teruggekomen, en aldaar op bevel van den beruchten koning RADBODUS den marteldood hebben ondergaan.

WIGBERTUS. — Zie WIBERTUS.

WIGGERS (JOANNES), doctor van *Lewen*, te *Diest*, in 1571, geboren, onderwees te *Lewen* de wijsbegeerte en werd daarop naar *Luik* beroepen, om het seminarie dier stad te besturen en er de godgeleerdheid te onderwijzen. In deze dubbele betrekking verwierf hij zich zoo veel roem, dat hij naar *Lewen* werd terug geroepen, alwaar hij eerst president van het collegie van *Arras*, daarna tweede president van het seminarie in

het te *Lewen* gevestigde collegie van *Luik* werd. In 1607, werd hij tot doctor in de godgeleerdheid verheven, en in 1611 tot koninklijk hoogleeraar dier wetenschap benoemd. WIGGERS deed de wetenschap en de deugd bloeijen en eindigde, in 1639, een werkzaam leven door eenen heiligen dood. Men heeft van hem in het Latijn *Commentariën* op het Kort begrip der godgeleerdheid van den H. THOMAS, 4 dl.ⁿ in fol., in eenen bondigen en ordelijken doch al te vrijen stijl geschreven. De schrijver volgt den H. THOMAS niet slaafsch, hij verdedigt zelfs eenige gevoelens, welke met die van dezen heiligen leeraar in strijd zijn. Er komen verscheiden punten in voor, waarin hij, als een voorzigtig man, geene uitspraak doet, eene behoedzaamheid, welke alle godgeleerden en allerlei geleerden meer behoorden natevolgen.

WIGNEROD (MARIA MAGDALENA THERESIA DE), hertogin van *Aiguillon*, in 1704 overleden, is de laatste spruit der familie van WIGNEROD, die verscheiden beroemde mannen heeft opgeleverd, in het bijzonder FRANCISCUS DE WIGNEROD, in 1635 generaal der galeijen van *Frankrijk*. Door haren dood is het hertogdom *Aiguillon* aan de familie der hertogen van RICHELIEU overgegaan.

WILD (JOANNES) of FERUS, een Franciskaner-religieus, in *Zwaben* geboren, predikte gedu-

rende 24 jaren met roem in de hoofdkerk van *Maintz*, en overleed in 1554, in den ouderdom van 60 jaren. Men heeft van hem *Leerreden*, verscheiden malen herdrukt, en een *Commentarium* op den H. JOANNES, te *Antwerpen* en *Maintz* gedrukt, dat door DOMINICUS SOTO en CORNELIUS LOOS werd aangerand. Naardien pater WILD bijna zijn geheele leven onder de ketters had doorgebracht, zoo had hij zich langzamerhand, hunne wijze van zich uittedrukken aangewend. Men kan dit commentarium echter zonder gevaar lezen, zoo wel als dat op den H. MATTHEUS van den zelfden schrijver, uitgave van *Rome*. Zijne commentariën zijn op den *index* geplaatst, en hebben in DUPIN eenen verdediger gevonden.

† WILDE (JACOBUS DE), een geleerde Hollandsche penningkundige, had op het einde der 17.^e eeuw, te *Amsterdam*, eene zeer rijke bibliotheek, met een kabinet van oudheden en gedenkpenningen verzameld. Men heeft van hem verscheiden belangrijke werken over de wetenschap, welke hij met zoo vele scherpzinnigheid als ijver beoefende: 1.º *Selecta numismata antiqua*, *Amsterdam*, 1692, in 4.to; — 2.º *Signa antiqua*, *Amsterdam*, 1700, in 4.to; — 3.º *Gemmae Selectae antiquae*, *Amsterdam*, 1703 in 4.to, met zijn portret. Zijne dochter MARIA deelde den smaak haars vaders, en schiepte behagen in de beoefening der kunsten. Zij heeft

in den ouderdom van 17 jaren met sterk water de *Signa antiqua* geëtt, die met haar portret versierd zijn, en zelfs op twee verschillende wijzen. De Latijnsche en Nederduitsche muzen hebben MARIA DE WILDE als om strijd gevierd, en de heer COLLOT d'ESCURY heeft in het 1.º dl. blz. 235, van zijn werk getiteld *Hollands roem*, aan haar regt doen wedervaren.

WILDENS (JOANNES), een schilder, te *Antwerpen*, in 1600. [volgens anderen in 1584] geboren, is een der beroemdste landschaps-schilders. RUBENS maakte dikwerf gebruik van zijn penseel. Zijne landschappen worden gezocht, wegens de aangename liggingen, de schoone fabrieken, de dieren en beelden, waarmede dezelve versierd zijn. Hij heeft de *twaaft maanden des jaars* op eene geestige en sierlijke wijze voorgesteld. Verscheiden kunstenaars hebben stukken naar hem gegraveerd. WILDENS overleed in zijne geboorteplaats in 1644.

* WILKES (JOHN), een berucht schepen (*alderman*) van *Londen*, in die stad in 1727 geboren, volbragt zijne studiën aan de universiteit van *Leyden*, en kwam eerst na een gedeelte van *Duitschland* bezocht te hebben, in *Engeland* terug. Het schijnt dat de koninklijke maatschappij hem, toen hij nauwelijks 22 jaren oud was, onder hare leden had opgenomen. In 1754 tot groot land-regter (*Sche-*

riff) van het graafschap *Buckingham* benoemd, vervolgens in 1757, door het vlek *Aylesbury*, tot het lagerhuis verkozen, hield hij bij het ministerie om verschillende ambten aan, welke hij niet kon bekomen. Van toen af toonde hij zich den geduchtsten tegenstander des bestuurs en des koninklijken gezags. Deze oppositie openbaarde zich vooral in de uitgave van de *Beschouwingen over de papieren, betrekkelijk de vredebreuk met Spanje*, in den *North-Briton* opgenomen. Wegens dit geschrift, op last des bestuurs in den *Tower* van *Londen* opgesloten, verkreeg hij schadeloosstellingen voor zijne gevangenschap. Hij werd van het lagerhuis uitgesloten, en verscheiden malen weder herkozen, eindelijk nam hij in 1774, in hetzelfde zijne plaats in, zonder verder tegenkating te onder vinden; na veel gerucht te hebben gemaakt, verviel hij in de vergetelheid, en overleed in 1797. *Zijn geest*, zegt LAHARPE, in zijne *Briefwisseling*, was *vindigrijk in kleine hulpmiddelen, om onophoudelijk den onbestendigen ijver des volks optewekken, en hij vergoedde door zijne geschriften het gemis der begaafdheid om in het publiek te spreken, welke hem geweigerd was.* Zijn stijl is duidelijk, krachtvol en zuiver, ofschoon overdreven verbloemd. Men heeft zijne *Brieven en verhandelingen*, gezamenlijk, in 3 dl.ⁿ in 12.mo, in het licht gegeven, *Londen*, 1769. Hij heeft daarenboven geleverd eene *Inleiding tot de*

geschiedenis van Engeland, welke verre beneden het werk van HUME blijft. Zijn onderhoud was levendig en geestig; maar hij liet onophoudelijk in hetzelfde, vermetele redeneringen en onwelvoegelijke kluchten doorstralen.

WILKINS (JOHN), een Anglikaansche bisschop, in 1614, te *Fausley*, een vlek bij *Deventry*, in het graafschap *Northampton*, geboren. Hij volbragt zijne studiën te *Oxford*, in het *Magdalena-collegie*, alwaar hij in den ouderdom van 13 jaren, eene beurs had bekomen. Hij ontving aldaar, in 1634, den graad van meester in de vrije kunsten, en werd er later tot het doctoraat bevorderd. Hij trad toe tot de handelingen van het lang parlement, en werd in 1648, tot president van het collegie van *Wadham* benoemd. Eenigen tijd daarna, verkreeg hij eenen leerstoel voor de godgeleerdheid. Daar hij met de zuster van OLIVIER CROMWELL, in den echt was getreden, zoo liet RICHARD, zoon van OLIVIER, WILKINS, zijn oom geworden, tot principaal van het Drieënheden-collegie te *Cambridge* benoemen; maar bij de restauratie werd hij er van beroofd. Hij bezat begaafdheid voor het predikambt, en was evenzeer ervaren, in de natuur- en wiskundige wetenschappen. De koninklijke maatschappij nam hem in haar midden op, kort daarna verkreeg hij het decanaat van *Rippon*. Eindelijk verschaftte hem de bescherming van den

hertog van BUCKINGHAM het bisdom *Chester*, en de hoedanigheid van zwager van CROMWELL, scheen aan KAREL II geene reden toe, om eenen man van verdienste, van eene betrekking uittesluiten, waartoe zijne kunde en zijne talenten hem regt gaven. WILKINS heeft nagelaten: 1.º *Ecclesiastes of Verhandeling over het predikambt*; — 2.º *Verhandeling over de Voorzienigheid*, waarin hij de wijsheid harer wegen in hare gestrengste handelingen aantoot; — 3.º *Verhandeling over de gave des gebeds*. Deze beide verhandelingen, in het Fransch vertaald, zijn gedrukt, het eerste te *Amsterdam*, in 1690, en het tweede te *Quevilly*, in 1695; — 4.º *Twee Boeken over de pligten, en de beginselen der natuurlijke godsdienst*; — 5.º *Leerreden*; — 6.º *de Bewoonbare aarde*; *Londen*, 1638, met eene verhandeling, waarin hij de mogelijkheid tracht te bewijzen, van eene verkeerung tusschen ons en de maan daartestellen; — 7.º *Proeve over het ontwerp eener wijsgeerige en algemeene taal*, met een daartoe behoorend *Woordenboek*. LEIBNITZ had hetzelfde denkbeeld gehad, en later zijn er andere proeven in dien smaak vervaardigd. WILKINS overleed aan den steen, den 19 November 1672. — WILKINS (DAVID), kanonik van *Kantelberg*, en aartsdiaken van *Suffolk*, in 1678 geboren, maakte zich eenen naam in de letterkunde door zijne geleerdheid en de uitgebreidheid zijner kennis in de gewijde en ongewijde oud-

heden. Men heeft van hem: 1.º de *Kerkvergaderingen van Groot-Brittannië, Londen, 1737, 4 dl.ⁿ in fol.*; — 2.º *Pentateuchus copticus, Londen, 1751, in 4.to*; — 3.º *Anglo Saksische wetten, Londen, 1721, in fol.*; geachte verzamelingen, doch waarvan de hoofd-inhoud aan HENDRIK SPELMAN (zie dat artikel) toekomt; — 4.º *Novum testamentum copticum, Oxford, 1716, in 4.to*; — 5.º *Joannes Seldeni opera omnia tam edita quam inedita, ex recensione Davidis Wilkins, Londen, 1726, 3 dl.ⁿ in fol.* (zie SELDEN); — 6.º *Thom-Tanneri bibliotheca etc., Londen, 1742, in fol.* Indien dit jaartal naauwkeurig is, zoo werd dit werk eerst gedrukt na den dood van DAVID WILKINS, in 1740 voorgevallen. Hij was lid der koninklijke maatschappij van Londen, en was bibliothekaris geweest van de aartsbisschoppelijke boekerij te *Lambeth*, een buitenverblijf der aartsbisschoppen van *Kantelberg*, en had in 1718 den catalogus, zoo wel der gedrukte werken als handschriften derzelve vervaardigd, tot belooning waarvan de aartsbisschop WAKE hem verscheiden beneficiën had gegeven,

WILLEBRORDUS. — Zie WIL-LIBRORDUS (*Heilige*)

WILLEM of WILHELMUS (*Heilige*), ook GELLONE genaamd, hertog van *Aquitanië*, was de zoon van zekerer graaf DIEDERIK. Hij voerde het bevel over de legerscharen van KAREL den Grooten

tegen de Sarracenen, verdreef hen uit *Oranje*, en behaalde op hen verscheiden beslissende overwinningen. Hij deed vervolgens de gerechtigheid en de letteren in zijne provincie bloeijen, en eindigde zijne dagen in 812, in het klooster van *Gellone*, diocees van *Lodeve*, dat hij had gesticht; dit klooster is thans bekend onder den naam van *Saint Guilhelm du Désert* (*H. Willem der Woestijn*).

WILLEM of WILHELM VAN HIRSAUGE (*Heilige*), de hersteller der kloostertucht in *Duitschland*, werd in 1069, aan de abdij van *St. Emmeran*, te *Regensburg*, onttrokken, om abt van *Hirsaug* te worden. Hij stichtte een aantal kloosters, deed in zijne abdij, de godsvrucht, de wetenschap en de kunsten bloeijen, en overleed in 1091. Hij gaf aan zijn klooster eenen regel uit het wetboek van *Cluny* geput, met de wijzigingen, welke de plaatselijke gesteldheid vorderde. Men heeft van hem eenige *wijsgeerige* en *sterrekundige* werken, *Bazel*, 1531, in 4.to, waarvan de verdienste niet zeer groot is.

WILLEM (*Heilige*) in 1199, aartsbisschop van *Bourges*, onderscheidde zich door zijne godsvrucht en geleerdheid; hij behoorde tot het huis der oude graven van *Nevers*, en bestuurde zijn diocees als een herder uit de eerste eeuwen des christendoms. Hij overleed in 1209, eene bij de Fransche geestelijkheid, waarvan hij het sieraad

en bij de armen, waarvan hij de vader was geweest, dierbare gedachtenis nalatende. Hij werd in de hoofdkerk van *Bourges* begraven. In 1562 verbrandden de hugenooten zijn gebeente, en strooiden zijne asch in de lucht. De universiteit van *Bourges* bewijst hem eene bijzondere vereering. Zijn *Leven* is meer-malen beschreven.

WILLEM IX, laatste hertog van *Aquitanië*, uit het huis der oude graven van *Poitou*, was in zijne jeugd aan allerlei ondeugden overgegeven. Zijne geboorte, zijne magt, zijne lichaamssterkte, alles scheen hem straffeloosheid te beloven. Toen in 1130, de onwettige Paus ANACLETUS II, door eene partij tegen Paus INNOCENTIUS II werd overgesteld, verklaarde WILLEM zich tegen den wettigen Paus. Daar INNOCENTIUS hem niet had kunnen winnen, zoo zond hij hem in 1135 den heiligen BERNARDUS, die zich te *Partenai* in *Poitou* tot hem vervoegde en hem zeer hardnekkig vond. Daar de menschelijke middelen vruchteloos waren, zoo nam de heilige zijne toevlugt tot God. Op zekeren tijd, dat de hertog aan de deur der kerk stond, waarin BERNARDUS de Mis las, naderde hem de heilige abt, wiens oogen van ijver schitterden, en die in zijne handen het ligchaam van JESUS CHRISTUS hield; terwijl hij tot WILLEM zeide: *Zie hier uw' God en uw' Regter; zult gij Hem durven verachten?* Hij bedreigt hem met de gram-schap des hemels, en verklaart

hem, indien hij niet gehoorzaamde, met den bliksem der excommunicatie getroffen. De verbaasde en verschrokken WILLEM beloofde alles. Den volgenden dag, wilde hij zijne belofte ontduiken, maar de bedreigingen des Heiligen beginnen hare uitwerking te hebben. De bisschop, welken de hertog, op den stoel van *Limoges* had ingedrongen, valt van zijnen muilezel, verbrijzelt zich het hoofd, en sterft. Die, welken men te *Poitiers* had ingedrongen, wordt eensklaps door eene ernstige ziekte overvallen, en snijdt zich, in eene dolle koorts, met een scheermes den hals af. » Zeer bijzondere omstandigheid, wordt er in een nieuw werk gezegd, wegens derzelve overeenkomst met die van den constitutioneelen bisschop dier zelfde stad *Poitiers*, in 1791 door den dood getroffen, op den oogenblik, waarop hij, door zijne schismatieke geestelijkheid omringd, de eerste hoog-Mis ging opdragen. Zou de groote heilige HILARIUS, zich deze heilige wraak tegen de overweldigers van zijnen ouden zetel veroorloven? » Er was niet zoo veel noodig om WILLEM in zich zelven te doen keeren. Opregtelijk zwoer hij de scheuring af, begaf zich naar *Clairvaux*, alwaar hij verscheiden dagen onder de religieuzen doorbragt, en in alles hunne regels opvolgde. Daarna begaf hij zich in bedevaart naar *St. Jago* in *Gallicië*, en overleed aldaar in 1137. Bij zijn overlijden liet hij zijne staten na aan LOU-

WIJK *den Dikke*, onder voorwaarde van zijne eenige dochter *ELEONORA* uittehuwen. Zij trad in den echt met *LODEWIJK VII*, bijgenaamd *de Jonge* (zie *ELEONORA*).

† *WILLEM I*, Graaf van *Holland*, zoon van *FLORIS III* (zie dat art), vergezelde zijn' vader in 1188, ter kruisvaart om de heilige plaatsen in *Palestina* uit de handen der ongeloofigen te bevrijden. Men kent den slechten uitslag dier onderneming, door vele nieuwere geschiedschrijvers gelaakt, die er zeker anders over zouden gesproken hebben, indien dezelve wel gelukt was. Bij zijne terugkomst hitste *WILLEM*, de *Dregter-Friezen* aan tegen zijnen broeder *DIRK VII*, die zijnen vader, in 1190, te *Antiochië* overleden in het grafelijk bestuur was opgevolgd. Het kwam tot een gevecht, waarin *DIRK* zegevierde, en door tusschenkomst van den Utrechtschen bisschop *BALDUINUS II*, werd er tusschen de beide broeders een verdrag gesloten, waarbij aan *WILLEM*, de Friesche graafschappen *Oostergo* en *Westergo* ten deel vielen. Hij trad daarop in het huwelijk met *ALEIDA*, dochter van den Gelderschen graaf *OTTO II*. Onmiddellijk na den dood van graaf *DIRK*, in November 1203, trad zijne eenige dochter en erfgename *ADA*, in den echt met *LODEWIJK*, graaf van *Loon*. Haar oom *WILLEM*, die dit huwelijk voor onwettig verklaarde, deed zich intusschen in *Zeeland* als

graaf huldigen, en belegerde *ADA* in den Burg van *Leijden*. Genoodzaakt om zich overtegeven, werd de jeugdige gravin door haren oom eerst naar *Tewel* en daarna naar *Engeland* vervoerd waar zij blijven moest, tot dat een verdrag, tusschen *WILLEM* en *VAN LOON* gesloten, haar eenige jaren daarna ontsloeg. Nadat *WILLEM* zich eindelijk stilzwijgend als graaf erkend zag, ondernam hij met *OTTO II*, bisschop van *Utrecht*, en vele andere aanzienlijke Hollanders en Friezen, eenen kruistogt naar het *Heilige Land*: den 29 Mei 1217, stak men met twaalf schepen uit *Vlaardingen* in zee, en zeilde naar *Engeland*, waar de Hollandsche vloot zich met de Engelsche vereenigde en gezamenlijk naar de kust van *Syrië*, en vervolgens naar *Damiate* in *Egypte* zeilde, welke sterkte den 5 November 1219, voornamelijk door het beleid der Hollanders en inzonderheid der Haarlemmers en Dokkummers, ingenomen werd. Bij zijne terugkomst vond *WILLEM ADA* en haren gemaal beide overleden, en het land in rust. Hij zelf overleed den 4 Februarij 1222, en werd te *Rijnsburg* begraven. Zijn zoon *FLORIS IV* volgde hem in het grafelijk bestuur van *Holland* op.

† *WILLEM II*, graaf van *Holland* en *Zeeland*, in 1228, waarschijnlijk te *Leyden* geboren, had bij het overlijden zijns vaders, *FLORIS IV*, pas den ouderdom van zes jaren bereikt, en kwam dus onder de voog-

dijnschap van zijn oom, OTTO III, bisschop van *Utrecht*, die den jongen WILLEM eene opvoeding liet geven, zijner toekomstige bestemming geheel en al waardig. Naauwelijks had hij het grafelijke bewind van *Holland* aanvaard, of hij werd, den 3 October 1247, door tuschenkomst van Paus INNOCENTIUS IV tot Roomsche koning verheven, en den 1 November 1248, te *Aken*, welke stad hij eerst belegerd en veroverd had, door den aarts-bisschop van *Keulen* als zoodanig plegtiglijk gekroond. In 1251, trad WILLEM in den echt met ELIZABETH, dochter van OTTO, hertog van *Brunswijk*, waardoor hij bij de Duitsche vorsten eenen magtigen steun verwierf. Bij zijne terugkomst in *Holland*, geraakte WILLEM in geschil met de Vlamingen, die in 1253, in *Walcheren* vielen, doch bij *Westkapelle* door hem geslagen werden. Middelerwijl hadden de *West-Friezen*, door herhaalde opstanden en wederspanningheden, het geduld van WILLEM zoodanig getergd, dat hij in den winter van 1255 tegen hen te veld trok, en toen hij hen den 21 Januarij 1256, bij *Hocgoude* te paard over het ijs wilde vervolgen, brak hetzelfde door de zwaarte van zijn ros en zijne wapenrusting, en hij werd, niettegenstaande hij jammerlijk om lijfsbehoud smeekte, en een groot losgeld bood, door de boeren met kloeten doodgeslagen, en zijn lijk heimelijk onder de haardstede eener boerenwoning begraven, alwaar het

in 1282, door zijn' zoon graaf FLORIS V ontdekt en gevonden werd, deze liet het gebeente, dat aldaar 26 jaren was verborgen geweest, met eerbied reinigen, en in de abdij kerk te *Middelburg* plegtiglijk ter aarde bestellen. Ofschoon graaf WILLEM II, bij zijnen treurigen dood, slechts den ouderdom van 28 jaren bereikt had, heeft hij echter blijvende gedenkteekenen nagelaten. Hij was vooreerst de bouwheer van het *Hof* te 's *Gravenhage*, werwaarts hij ook den grafelijken zetel verplaatste, terwijl de vorige graven zich beurtelings te *Gravesande*, *Vlaardingen*, *Haarlem* of *Leijden* ophielden. Ook heeft het stadhuis te *Haarlem* aan hem zijn bestaan te danken. Men wil ook dat hij de schrijver zou zijn geweest van een gebedenboek, getiteld: *Gulielmi Secundi, Hollandiae Comitum et Romanorum Regis, Agalma Religiosorum, sive Meditationis circa Mysteria Passionis Dominice*. WILLEM bezat eene zeer goede inborst, en gaf de schoonste hoop eener gelukkige regering. De geleerde J. MEERMAN (zie dat art.) heeft zijn *Leven* beschreven, 's *Gravenhage*, 1783 — 1797, 5 dl.ⁿ in 8.vo

† WILLEM III, bijgenaamd *de Goede*, graaf van *Holland* en *Zeeland*, en de eerste van dien naam als graaf van *Hennegouwen*, zoon van graaf JAN II VAN AVESNES, dien hij in 1304, in het bestuur opvolgde. In het volgende jaar trad hij in den echt, met JOANNA VAN VALOIS,

zuster van PHILIPPUS, die later den Franschen troon besteeg. WILLEM, tot graaf verheven zijnde, hield zich enkel bezig met de middelen om zijn gezag over zijne onderdanen te bevestigen, en om aan andere natiën ontzag voor zijne magt inteboezemen. Door een verdrag met JAN II, hertog van *Brabant*, den 10 April 1307 gesloten, waren alle geschillen met dien Staat vereffend, en *Zuid-Holland* van de leenroerigheid van *Brabant* vrij verklaard. In dezen tijd van verademing hield de graaf van tijd tot tijd prachtige tournooijen op het *Zand* (thans de groote markt) te *Haarlem*. Onder zijn bestuur ontstond er in 1316 zulk een felle hongersnood, dat men er te vergeefs in de geschiedenis een voorbeeld van zoekt. In 1327 werd graaf WILLEM, door zijnen zwager LODEWIJK VAN BEIJEREN uitgenoodigd, om hem op zijne reis naar *Rome* te vergezellen, alwaar die Roomsche koning van Paus JOANNES XXI, de keizerlijke kroon zou ontvangen. In gezelschap der graven van *Gelder*, *Kleef*, *Gulik* en *Berg*, en een gevolg van 800 edelen en ridders, begaf WILLEM zich op reis, doch de heilige Vader bevreesd, dat door de komst van dien stoet in *Italië*, de oude twist tusschen de *Guelfen* en *Gibellinen* mogt herleven, zond den edelen gezanten te geoet, die hun het bevel van het Hoofd der Kerk, om dadelijk terug te trekken, bekend maak-

XXV DEEL.

ten, en tevens den Pauselijken zegen gaven. Graaf WILLEM, die aan dit bevel gehoorzaamde, trok terug naar *Parijs*, alwaar hij zich eenigen tijd bij den koning van *Frankrijk* ophield, met dien vorst een krijgsverdrag tegen de Vlamingen sloot, met hem tegen hen optrok, en zegevierde. Na ook tegen de Friezen te veld te zijn getrokken, hunne dorpen in den omtrek van het sterke *Stavoren*, in brand gestoken, en te *Haarlem* eenen voordeeligen vrede met hen gesloten te hebben, overleed graaf WILLEM III (I), den 7 Junij 1337, te *Valenciennes*. Voor zijn afsterven had hij zijnen zoon WILLEM (zie het volg. art.) bij zich doen komen, gaf hem zijnen vaderlijken zegen, en vermaande hem, om toch God bovenal te beminnen en te vreezen, steeds regt en regtvaardigheid uitte oefenen, zijne landen en onderdanen in rust en vrede te houden, aan dezelve geene al te zware schattingen op te leggen, de geestelijken en Gode gewijde personen in alle opzichten te eerbiedigen enz., al hetwelk doet zien, hoezeer WILLEM den bijnaam van *den Goede* verdiende.

† WILLEM IV, graaf van *Holland* en *Zeeland*, en als graaf van *Henegouwen*, WILLEM II, zoon van den voorgaande, werd reeds bij diens leven tot graaf van *Zeeland* aangesteld, en volgde, in 19 jarigen ouderdom, hem bij zijn overlijden op in het bewind van *Holland*

G

en *Henegouwen*. De stad *Amsterdam*, die tot dus verre slechts van geringe uitgestrektheid was, verkreeg van dezen graaf, bij handvest van den 9 December 1342, de gewone voorregten van alle andere Hollandsche steden. Onder een beuzelachtig voorwendsel, belegerde hij in 1345 de stad *Utrecht*, en brak dit beleg, na eene vijfweeke bestorming, enkel op voorwaarden op, die slechts dwingelanden kunnen streelen, zonder den graaf of den Hollanders eenig voordeel aantebrenge. Een opstand in *Friesland*, noodzaakte hem derwaarts te trekken, en daar hij zich den tijd niet gunde, om zijn leger in behoorlijke slagorde te stellen, maar met verdeelde hoopen tegen de Friezen streed, zoo sneuvelde hij den 27 September 1345 te *Wera* of *Werrega*, een dorp in de nabijheid van *Stavoren*. Zijn lijk, eerst tien dagen na den slag gevonden, werd in het certijds vermaarde klooster *Florenkamp*, bij *Bolsward*, ter aarde besteld.

† **WILLEM V**, graaf van *Holland* en *Zeeland*, was de zoon van **MARGARETHA**, gemalinne van keizer **LODEWIJK VAN BEIJEREN**, en zuster van graaf **WILLEM IV**, in het voorgaande artikel vermeld. Daar genoemde vorstin, die haren broeder in het graafschap *Holland* in het bewind was opgevolgd, bij haren gemaal verkoos te blijven, zoo had zij haren tweeden zoon onder den titel van *Verbeider* tot stadhouder of regent (*Vi-*

carius et Gubernator) benoemd. In die betrekking zocht **WILLEM**, door gunstbewijzen en voorregten aan verscheiden steden te verleenen, de genegenheid des volks te winnen, en daardoor den weg te banen, om zich, nog bij het leven zijner moeder tot graaf te doen verklaren. De dood van **LODEWIJK**, in 1347, gaf hem de gelegenheid aan de hand, om er bij zijne moeder openlijk en ernstig op aan te dringen, hem de regering dezer landen af te staan. **MARGARETHA** besloot cindelijk hiertoe. Op den 5 Maart 1349 deed zij te *Munchen* in *Beijeren* afstand van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*, droeg het bewind dezer landen, tegen eene jaarlijksche uitkeering van tien duizend schilden (ƒ7,500), aan haren zoon **WILLEM** op, doch behield het graafschap *Henegouwen* voor zich. De ondankbare zoon bleef weldra nalatig in het betalen der bedongene som, en de moeder, billijker wijze daarover ontevreden, ontam hem het bewind, en ontsloeg, den 27 Septb. 1350, te *Geertruidenberg*, de edelen en steden, die hem gehuldigd hadden, van den eed, en ziedaar de aanleidende oorzaak tot eenen verschrikkelijken burgeroorlog, die anderhalve eeuw met de felste woede voortduurde, steden tegen steden, burgers tegen burgers, geslachten tegen geslachten, broeders tegen broeders, ja kinderen tegen ouders in de wapens bragt, eene verdeeldheid, onder den naam van *Hoeksche* en *Kabeljaauwsche* par-

tijdschap bekend, die in wederzijdsche verbittering, woede en langdurigheid, voor noch na dien tijd, door geene andere in *Nederland* overtroffen is. Het berouwde WILLEM weldra zich door zijne moeder de regering zoo gemakkelijk te hebben laten ontwingen, en door eenige edelen en steden ondersteund, deed hij zich te *Gorinchem* op nieuw als graaf huldigen, en verkreeg weldra eenen aanzienlijken aanhang, waarmede hij de scheepsmagt van MARGARETHA ging bestoken, met dat gevolg, dat het den 7 December 1354, in *Engeland*, tusschen moeder en zoon tot eene verzoening kwam, waarbij WILLEM op nieuw het gebied over *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* verkreeg. Het duurde echter niet lang, dat WILLEM zich in het geruste bezit der erfstaten zijner moeder kon verheugen; want de hemel, voor welken een ondankbare en wederspannige zoon een gruwel is, scheen zich met de wraak der moeder te belasten. Nadat hij den reeds door zijnen oom aangevangen oorlog met den bisschop van *Utrecht*, in 1356 ten einde gebragt, en in het volgende jaar de heerlijkheid der stad en des lands van *Heusden* met *Holland* vereenigd had, begon hij blijken van krankzinnigheid te geven, en in eenen aanval derzelve bragt hij den ridder GERRIT VAN WATERINGEN,

zonder eenige reden, eigenhandig om het leven. Hij werd veiligheidshalve in 1357 eerst te 's *Gravenhage* vast gezet, doch daarna naar *Quesnoy* in *Henegouwen* vervoerd, alwaar hij tot aan zijn' dood, die eerst 30 jaren later voorviel, in dien ongelukkigen toestand geleefd heeft, dien de dichter P. LANGENDYK aldus beschrijft:

» De misdaad prangt zyn ziel. Hij vreest
 elk onderdaan,
 Ja ziet zyn vrienden zelf voor moeder-
 wreokers aan.
 Een gruwelyk gely woelt in 't ontruut
 gewoeten,
 Tot dat by zinneloos, gekluisterd aan
 een keten,
 Wel dertig jaaren lang beslooten en be-
 waard,
 Getuchtigd door Godts hand, in 't eind
 ten graave vaart.»

† WILLEM VI, als graaf van *Holland* en *Zeeland*, was tevens graaf van *Henegouwen*, heer van *Friesland*, hertog van *Beijeren*, paltsgraaf aan den *Rijn* enz., volgde zijn vader ALBRECHT, bij diens overlijden, den 12 December 1404, in het grafelijk bewind op. Kort na zijne verheffing werd WILLEM in eenen oorlog tegen JAN VAN ARKEL gewikkeld. Deze had in het begin van 1405, onder aanvoering van WILLEM VAN YZENDOORN, *Woudrichem* ingenomen, geplunderd en verbrand, en daarop weder verlaten. Om dezen euvelmoed te straffen, trok graaf WILLEM onverwijd het land van *Arkel* binnen, belegerde het slot *Hagestein*, de daarbij gelegene stad *Gasparn* of *Gaspærn* (*) terwijl de *Utrecht-*

(*) Thans het dorp Hagestein, in Zuid-Holland.

sche hulpbenden het slot *Everstein* insloten. De belegering duurde van Paschen tot in December, wanneer een felle vorst, die de grachten der berende plaatsen voor de belegeraars tot wegen maakte, de belegerden noodzaakte, om zich bij verdrag overtegeven, hetwelk ten gevolge had, dat de Hollandsche graaf in 1407, tot heer van *Arkel* uitgeroepen, en te *Gorinchem* als zoodanig gehuldigd werd. Na zijne eenige dochter *JACOBA* (zie *JACOBA VAN BEIJEREN*), ofschoon pas even veertien jaren oud, met *JAN*, hertog van *Touraine* en graaf van *Ponthier*, tweeden zoon van *KAREL VI*, koning van *Frankrijk*, den 6 Augustus 1415, in den echt te hebben doen treden, en nadat deze, door het kort daarop gevolgd overlijden van *LODEWIJK*, den ouderen broeder van haren gemaal, het vooruitzicht geopend werd, van eenmaal koningin van *Frankrijk* te worden, moest graaf *WILLEM*, nog voor zijn overlijden, dat den 31 Mei 1417, te *Bouchain* in *Henegouwen* plaats had, die hoop verijdeld zien, daar *JACOBA*'s jeugdige gemaal, hem reeds den 4 April van dat jaar in het graf was vooruitgegaan.

WILLEM I, graaf van *Nassau* prins van *Oranje*, de voornaamste grondlegger van den Staat der *Vereenigde Nederlanden*, werd op het kasteel *Dillenburg*, den 14 April 1533 geboren. Zijn vader was graaf *WILLEM* van *Nassau-Dillenburg*, en zijne moeder *JULIANA*, dochter van *BOTHON*, graaf van *Stolberg*. Elf jaren oud zijn-

de, erfde hij het prinsdom *Oranje*, benevens andere heerlijkheden, van zijnen vollen neef, *RENÉ DE CHÂLONS*, waarom hij door sommigen met den bijnaam van *de Rijke* bestempeld werd. Niet lang na het bekomen dezer erfenis, kwam hij met zijne nicht, de prinses-weduwe te *Brussel*, alwaar hij aan het hof van keizer *KAREL V* verscheen, van wien hij edelknaap, en kort daarop kamerjonker werd. Deze vorst schiepte een bijzonder behagen in hem, raadpleegde hem reeds vroegtijdig over de gewigtigste staatsaangelegenheden, en wanneer hij aan vreemde ministers hoor gaf, was *WILLEM VAN NASSAU* gewoonlijk de eenige aan wien het geoorloofd was in de gehoorzaam te blijven. Al zeer vroeg, namelijk in 1551, trad hij in den echt met *ANNA*, erfdochter van *MAXIMILIAAN VAN EGMOND*, graaf van *Buren* enz., waardoor hij de heerlijkheden *Buren*, *Leerdam*, *Ysselstein*, *St. Maartensdijk*, enz. in zijn huis van *Oranje-Nassau* overbragt; na de voltrekking van dit huwelijk, werd hij door den keizer, die met zijne jaren ook zijne bekwaamheden zag toenemen, tot zaken van gewigt gebruikt. Naauwelijks had hij den ouderdom van 22 jaren bereikt, toen *KAREL V* hem in 1555, verkoos, om de keizerlijke kroon en sceppter, waarvan laatstgenoemde afstand deed, aan den Roomsch-koning *FERDINAND*, *KAREL*'s broeder, overtebrengen. Ook werd hij betrekkelijk deze zelfde zaak tot het keurvorstelijk collegie gezonden. Door *PHILIPPUS II*, zoon

en opvolger van KAREL V, in het bestuur der *Nederlanden* en als koning van *Spanje*, werd WILLEM, tot stadhouder over *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, en later ook over *Bourgondië* benoemd. PHILIPPUS behandelde hem met de onderscheiding, die eenen prins toekomt, welken hij als zijnen eersten vassaal beschouwde, en overlaadde hem met weldaden en bewijzen van achting: maar WILLEM gehoorzaamde en wilde regeren. [Voor den invloed beducht, welken de nieuw benoemde algemeene landvoogd der *Nederlanden*, de prins van *Parma*, op de Waalsche gewesten uitoefende, achtte de prins van *Oranje* het noodzakelijk, om den band van eendragt der gewesten, die hem het meest waren toegedaan, door een, zijne oogmerken bevorderend, verdrag nauwer toe te halen; hij beriep te dien einde eene vergadering te *Utrecht*, waartoe de provinciën *Gelderland*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Groninger-Ommelanden* hunne afgevaardigden zonden. Er werd aldaar besloten, dat deze gewesten vereenigd zouden zijn, alsof zij slechts één enkel lichaam uitmaakten, met dien verstande echter, dat elk zijne bijzondere voorregten zoude behouden; dat zij elkander onderling zouden ondersteunen te hunner verdediging, onder welk voorwendsel, men hen ook mogt aanranden of beleedigen, hetzij in den naam des konings, of in dien der godsdienst. Dit uitzes en twintig artikels bestaande

verdrag werd de grondslag van de republiek der *Vereenigde Provinciën*, en is in de geschiedenis onder den naam van *Unie van Utrecht* bekend; het werd in die stad, door de tegenwoordig zijnde afgevaardigden, den 23 Januarij 1579 onderteekend, den 11 Junij daaropvolgende traden ook de provinciën *Friesland*, *Over-IJssel* en *Groningen* tot hetzelfde toe.] Steeds door de zucht om te regeren gekweld, had *Oranje*, onlusten in *Vlaanderen* verwekt; en zijne ontwerpen sedert het begin derzelve, steeds zoo wel geleid, dat, had de dood zulks niet verijdeld, hij ten minste in *Holland*, zeer zeker tot eene onafhankelijke heerschappij zoude zijn gekomen. In alle deelen van *Europa*, verwekte hij vijanden tegen PHILIPPUS, en beriep naar de *Nederlanden* verscheide legerbenden van Duitsche protestanten, die vereenigd met de reeds merkkelijk in getal toegenomen opstandelingen, de ongehoordste wreedheden bedreven. [Eindelijk bewoog WILLEM de staten-generaal te 's *Gravenhage* vergaderd, om op den 26 Julij 1581, den koning van *Spanje*, PHILIPPUS II, bij eene plechtige akte af te zweren, en van alle aanspraak op de regering der *Nederlanden* vervallen te verklaren, als hebbende de voorregten des lands geschonden, en de gewetensvrijheid aangerand. PHILIPPUS, wegens de ondankbare, oproerige en, zoo als hij het noemde, meineedige handelwijze des prins van *Oranje* hoogst ontevren-

den en gevelgd, verklaarde hem vogelvrij, en zette op zijn hoofd eenen prijs van 25,000 gouden kroonen. Door dit lokaas misleid, bragt een drie-en-twintigjarige Biskaaijer, JUAN JAUREGUI genaamd, op den 16 Maart 1582, den prins te *Antwerpen*, door een pistoolschot, eene zware verwonding aan het hoofd toe, welke 'echter niet doodelijk was. De booswicht werd op staande voet met degens doorstoken, en door de hellebaardiërs verder afgemaakt. ORANJE hersteld zijnde, vertrok, daar er bij de Brabanders en Vlamingen, groote verdenkingen tegen hem ontstaan waren, in 1583 van *Antwerpen*, en begaf zich eerst naar *Middelburg* en daarna naar *Delft*. Ernstig was men er nu op bedacht, om hem het oppergebied over de *Vereenigde Provinciën*, onder den titel van graaf optedragen, toen eene afschuwelijke daad deze pogingen op eene verschrikkelijke wijze vrijdelde: een 26 à 27 jarige Bourgondiër, BALTHASAR GERARDS genaamd, had zich onder den verdichten naam van FRANÇOIS GUYON, toegang tot den prins weten te verschaffen, en trof hem op den 16 Julij 1584, door een pistoolschot van drie kogels zoo gewis, dat hij bijna oogenblikkelijk den geest gaf, terwijl hij slechts bij het nedertuimelen, in de Fransche taal nog zeide: *Mijn God, wees mijner ziel genadig! Ik ben zwaar gekwetst. Mijn God, ontferm U over mij, en over dit arme volk.* (Omtrent de verdere omstandigheden van dezen moord, en de ijzingwek-

kende straf des moordenaars, raadplege men het artikel GERARDS - BALTHASAR-)]. WILLEM scheen geboren om eenen waren roem te verwerven, indien hij, te vreden met zijne fortuin, niet de aandrift eener onverzadelijke heerschzucht had opgevolgd. Hij vereenigde vlijt, werkzaamheid vrijzinnigheid, het spreektalent, diepe zaakkennis, met heerschzucht, list, vermetelheid en eigenbaat. Niemand wist beter dan hij de geesten te ontzien, bijval te winnen, zich achter voorwendsels te verschansen, de besluiten te bespoedigen of te vertragen, in één woord, in de openbare vergaderingen, en bijzondere onderhandelingen, zijne voordeelen op eene bekwame wijze te behartigen. Ook werd zijne bekwaamheid in het behandelen van staatszaken veel hooger op prijs gesteld, dan zijne krijgskundige talenten. Hij had geene andere godsdienst, dan die, welke het in zijne belangen was te volgen. In *Duitschland* luthersch geboren, omhelsde hij de catholijke godsdienst toen hij in *Vlaanderen* kwam. In het begin van den opstand der *Nederlanden*, begunstigde hij al de nieuwe sekten, zonder er eene enkele te omhelzen; en indien hij zich eindelijk voor het calvinismus scheen te verklaren, was zulks, omdat de dwalingen deszelfs, het meest in strijd waren met de leer der Roomsche Kerk, met welker verdediging de koning van *Spanje* zich belast had. [De staten der *Vereenigde*

Nederlanden hebben te zijner eer in het koor der nieuwe kerk te *Delft*, alwaar hij begraven ligt, eene prachtige graf-tombe gesticht, en in onze dagen —1848— is te 's *Gravenhage*, een prachtig metalen standbeeld van *Prins WILLEM I* opgerigt].

† *WILLEM II*, van dien naam, uit het huis der prinsen van *Oranje*, den 27 Mei 1626, te 's *Gravenhage* geboren, was de zoon van prins *FREDERIK HENDRIK* (zie dat artikel) en van *AMELIA*, gravin van *Solms*, trad in 1641, alzoo in den ouderdom van pas 15 jaren in den echt met de nog jeugdiger prinses *MARIA*, dochter van *KAREL I*, koning van *Groot-Brittannië*. Toen zijn vader den 14 Maart 1647 overleed, volgde *WILLEM II* hem op, als stadhouder der *Vereenigde Provinciën*, en in al zijne overige posten en waardigheden. Nadat de *Munstersche* vrede in 1648, de rust met het buitenland voor de *Vereenigde Provinciën* had hersteld, werd de binnenlandsche vrede gestoord, door eene verdeeldheid, die tusschen de staten van *Holland*, en den stadhouder *WILLEM II*, over het afdanken van krijgsvolk ontstaan was. Op eene eigenmagtige, willekeurige en listige wijze, liet de stadhouder, op den 30 Julij 1650, zes staatsleden van *Holland* in hechtenis nemen; daarenboven waagde hij eenen aanslag op *Amsterdam*, de eenige belegering, welke *WILLEM II*

ondernam, doch waarmede hij den roem, dien zijn oom, (prins *MAURITS*) en vader met het belegeren en innemen van steden behaald hadden, zeer ongelukkig handhaafde; de aanslag mislukte, doch desniettegenstaande verkreeg de prins zijn' zin, waarvan hij echter weinig genot had, daar hij reeds den 6 November 1650, aan de kinderziekte overleed. Zijne weduwe bragt acht dagen na zijnen dood eenen zoon ter wereld, later bekend onder den naam van

WILLEM III, stadhouder der *Vereenigde Provinciën*, posthumus van den voorgaande, te 's *Gravenhage*, den 14 Novb. 1650 geboren, ontving hij den doop de namen van *WILLEM HENDRIK*; onder de voogdijschap zijner moeder, groot-moeder en zijns ooms, den keurvorst van *Brandenburg*, viel hem eene uitmuntende opvoeding ten deel. Op aandrang des volks, werd hij in 1672, toen de Fransche koning *LODEWIJK XIV*, de republiek met zijne legers bedreigde, tot kapitein-generaal der unie, en vervolgens tot stadhouder aangesteld. Deze prins, zegt een beroemde geschiedschrijver, voedde, onder eene Hollandsche koelbloedigheid (*flegma*), eene vurige zucht naar eer en roem, die later steeds in zijn gedrag doorstraalde, zonder zich ooit door woorden aan den dag te leggen. Zijne inborst was koel en gestreng; zijn genie werkzaam en doordringend. Zijn moed, die nooit bezweek, deed aan zijn zwak en kwijnend lig-

chaam, vermoeijenissen verduren, die zijne krachten te boven gingen. Hij was dapper zonder ijdele praal, eerezuchtig, maar een vijand van pracht; hij was met eene koudvochtige stijfhoofdigheid geboren; geschikt om den tegenspoed te bestrijden, en de vriend der staatszaken en des oorlogs. Zie daar de vorst welken de Hollanders tegen **LODEWIJK XIV** overstelden. De republiek was toenmaals zeer bezorgd voor hare vrijheid. De Fransche legers waren in *Holland*. **WILLEM** bood de inkomsten zijner posten en zijn geheele vermogen aan tot redding van den Staat; hij liet de dijken doorsteken, en de wegen, langs welke de Franschen in het land konden doordringen, onder water zetten; besloten, zoo als hij was, om den ondergang zijns vaderlands niet te overleven, en om, zoo als hij zeide, *in de laatste verschansing te sneven*. Toen het eerste gevaar geweken was, bewerkte hij eene zamenspanning van eenige Europesche mogendheden tegen de Franschen. Zijne vlugge en geheime onderhandelingen, wekten uit hunne slaperigheid, het Duitsche rijk, den raad van *Spanje*, den landvoogd van *Vlaanderen*, den keurvorst van *Brandenburg*. De veldtogt van 1674 was belangrijk door den bloedigen slag van *Senef*, waarvan beide partijen zich de overwinning toeëigenden. De voor- en tegenspoeden van dezen oorlog bragten eindelijk den vrede te weeg, die den 17 September 1678, te *Nijmegen* gesloten werd. Deze vrede werd

echter door eenen oorlog gevolgd, waarvan de hoofdgrond voor **WILLEM III** geenszins roemwaardig was. De prins van *Oranje* was gehuwd met **MARIA STUART**, dochter van **JACOBUS II**. De ijver van dien vorst voor de Catholijke godsdienst verbitterde zijne onderdanen tegen hem. Zijn schoonzoon besloot om van deze opgewondenheid gebruik te maken: hij stak in 1688 naar *Engeland* over, verdreef zijnen schoonvader van den troon, en ging in zijne plaats op denzelfden zitten. Na deze verneederende zegepraal, wikkelde hij een gedeelte van *Europa* in zamenspanning tegen **LODEWIJK XIV**, ten einde dezen te beletten, den onttroonden koning bijte-springen. Hij won in 1690 den slag der *Boyne*, hetwelk **JACOBUS** noodzaakte, om *Ierland*, verwaarts deze vorst de wijk had genomen te verlaten; maar in de volgende jaren werd hij te *Steenkerken* en te *Neerwinden* geslagen, zonder dat deze nederlagen hem echter ontmoedigden. Men zeide van hem dat hij *met groote legerscharen op eene bewonderenswaardige wijze den kleinen oorlog voerde, even gelijk TURENNE den grooten oorlog zoo uitmuntend met kleine legerbenden gevoerd had*. Hij deed aftogten, die naar zegepralen geleken, nam *Namen* in, en was bijna altijd te veld. Nadat **LODEWIJK XIV** hem als koning van *Engeland* had erkend, werd de vrede aan *Europa* wedergegeven, en het verdrag deszelfden, den 20 September 1697, te *Rijswijk* in *Zuid-Holland* gesloten. Het tes-

tament van KAREL II, koning van Spanje, ten gunste der Bourbonns, en ten nadeele der prinsen van zijn huis, ontstak den oorlog op nieuw. Koning WILIAM, werkzamer dan ooit in een krachteloos en bijna levenloos ligchaam, bragt geheel Europa in beweging, om Frankrijk te verzwakken. In het begin van 1702, zou hij zich aan het hoofd der legerscharen stellen. De dood kwam dit ontwerp voor: op den 4 Maart van dat jaar, reed hij te paard van Kensington naar zijn paleis van Hamptoncourt, en stortte door het struikelen van zijn paard ter aarde, met dat gevolg dat het sleutelbeen van zijn regter schouder brak; ofschoon de koning in het begin na zijnen val, vrij wel was, sleepte echter eene bijkomende koorts enz. hem den 19 Maart 1702 in het graf. Kinderloos zijnde, was zijn erfgenaam JAN WILLEM FRISO, erstadhouder van Friesland. Terwijl WILLEM den troon overweldigde, behield hij echter de waardigheid van stadhouder. Hij verveelde zich in Engeland, alwaar hij aanhoudende verdrietelijkheden moest verduren. Men noodzaakte hem zijne Hollandsche lijfwacht terug te zenden, en de regimenten afte danken, welke hij uit aan hem verknochte Fransche uitgewekenen had zamengesteld. Dikwerf begaf hij zich naar 's Gravenhage, om troost te zoeken tegen het verdriet, dat men hem te Londen berokkende. Ter regtvaardiging dezer menigvuldige reizen, heeft

men gezegd, dat hij slechts stadhouder in Engeland, en koning in Nederland was. De Engelschen hielden op hem te beminnen, zoodra zij hem tot meester hadden gekozen. Zijne manieren namen niet te zijne gunste in, hij was trotsch, gestreng, stil, somber en achterhoudend. Ofschoon hij met alle Europeesche talen bekend was, sprak hij weinig en zonder hevalligheid. De ijver, met welken hij zich tegen de overwinnende heerschezucht van LOBEWIJK XIV verzette, maakte hem tot de ziel van een vermogend bondgenootschap, en verschafte hem den aanhang aller vijanden van Frankrijk. Het Leven van WILLEM III, is beschreven door SIMON, 's Gravenhage, 1703, 3 dl.ⁿ, in 12.mo, en door eenige andere onbeduidende schrijvers, die naauwelijks verdienen gelezen te worden.

† WILLEM IV, was de zoon van den in het vorige artikel vermelden JOAN WILLEM FRISO, den 14 Julij 1711, aan den Moerdijk, door het omslaan eener schouw, in den ouderdom van 24 jaren, verdronken, en werd den 1 September deszelfden jaars, alzo na den dood zijns vaders, te Leeuwarden geboren, en WILLEM KAREL HENDRIK FRISO genaamd. De jeugdige prins reeds vroegtijdig met aanzienlijke waardigheden beschonken, volbragt op de loffelijkste wijze zijne studiën aan de hoogeschoolen van Franeker en Utrecht. Op den 1 September 1729, den ouderdom

van 18 jaren bereikt hebbende, aanvaardde hij de stadhouderlijke waardigheid van *Gelderland* en *Stad- en Lande*, 2 jaren later werd hij tot erf-stadhouder en kapitein-generaal van *Friesland* verheven. In 1732 werd het sedert lang bestaande geschil tusschen den koning van *Pruisen*, en den prins van *Oranje*, wegens de nalatenschap van **WILLEM III**, tot onderling genoegen vereffend, bij een verdrag, waarbij den prins uitgebreide bezittingen ten deel vielen. In Maart 1734, trad hij in den echt met **ANNA**, kroonprinses van *Groot-Brittannië*, oudste dochter van koning **GEORGE II**. Nadat in 1744 geheel *Europa* met eenen oorlog bedreigd werd, en *Frankrijk* en *Groot-Brittannië* dien reeds aan elkander verklaard hadden, baarde zulks eene algemeene ontsteltenis in de *Vereenigde Provinciën*. Het is alstoen; dat in 1747, na eenige volksbewegingen, de staten der provinciën *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Over-IJssel*, **WILLEM KAREL HENDRIK FRISO**, onder den naam van **WILLEM IV**, voor hunnen stadhouder erkenden, en dat de algemeene staten hem tot kapitein-generaal en admiraal van de land- en zee-magt der republiek benoemden, en tevens al deze posten in zijne mannelijke en vrouwelijke nakomelingschap *erfelijk* verklaarden. Juist maakte de stadhouder zich gereed, om zich naar het leger te begeven, ter bevordering der ontzetting van *Maas-tricht*, hetwelk de Franschen belegerd hielden, toen hij te

Breda vernam, dat de vrede to *Aken*, den 18 October 1748 geteekend was. **WILLEM IV** trachtte voorts in de *Vereenigde Provinciën*, door wijze maatregelen de fabrieken en den handel te doen herleven en bloeijen, doch de dood kwam den 22 October 1751, de uitvoering zijner heilzame ontwerpen storen. Deze prins, ofschoon niet in de gelegenheid geweest, om zich door uitstekende-krijgsverrigtingen te onderscheiden, liet bij zijn overlijden den roem na, van een' in de wetenschappen en talen ervaren, en vredelievend vorst, die zulk een gelukkig geheugen bezat, dat hij de aanspraken, bij verschillende gelegenheden aan hem gedaan, waardiglijk, in goede orde, en van punt tot punt, voor de vuist wist te beantwoorden. Ofschoon een ijverige protestant, was hij echter verdraagzaam en regtvaardig omtrent alle andere gezindheden; ook was hij meêdoogend en milddadig, afkeerig van alle ongebondenheid van zeden, doch in gezelschap vrolijk en opgeruimd. Zijn verlies werd door geheel *Nederland* betreurd.

† **WILLEM V**, eenige zoon van den voorgaande, den 8 Maart 1748, te 's *Gravenhage* geboren. Daar hij bij het overlijden zijns vaders, den ouderdom van 14 jaren nog niet bereikt had, zoo kwam hij onder de voogdijschap zijner moeder **ANNA** van *Engeland*, en nadat deze hem in zijn elfde jaar, mede was ontvallen, kwam

zijne opvoeding in handen van **LODEWIJK ERNST**, hertog van *Brunswijk-Wolfenbuttel*, die zich zelfven door deze voogdijschap gehaat, en zijnen pupil ongelukkig maakte. Zoodra de jonge prins zijn achttiende jaar bereikt had, werd hij, in 1766, persoonlijk in het bezit der hooge waardigheden gesteld, welke zijn vader bekleed had. In het volgende jaar trad hij in den echt met **FREDERICA SOPHIA WILHELMINA**, eene nicht van den grooten **FREDERIK II**, koning van *Pruissen*. Bij verschillende gelegenheden gaf deze laatste der stadhouders van de *Vereenigde Nederlanden* blijken van zijn goed hart, en van zijne zucht, om al datgene te bevorderen, wat tot heil van den landzaat kon verstrekken; doch bleek het tevens, dat het hem in vele gevallen aan zelfvertrouwen en moed ontbrak: dit openbaarde zich voornamelijk, in de zorgeloosheid der staten, op het aanzoek des stadhouders, om de diep verwaarloosde zee- en landmagt in beteren toestand te brengen, zoodat er bij de oorlogverklaring van *Engeland*, in 1780, genoegzaam niets gereed was, om dien doortestaan; wel is waar, deze oorlog leverde op den 5 Augustus 1781, den denkwaardigen zeeslag van *Doggersbank* op, (zie **KINSBERGEN** en **ZOUTMAN**), doch behalve dat men dit gevecht als de laatste stuip-trekking van *Neêrlands*-zeeroem moet beschouwen, speelde de staat der *Vereenigde Provinciën*, voor het overige, in dien oorlog eene jammerlijke rol. Kort

daarop ontstonden er in de Noord-Nederlandsche gewesten hevige burgerstwisten. Twee partijën, *prinsgezinden* en *patriotten* woeden tegen elkander. De laatsten alom gewapend, verzetten zich tegen den prins van *Oranje*, en deden zich vooral in *Holland*, *Utrecht* en *Over-IJssel* gelden, het gelukte, hun den stadhouder in zijne waardigheid van kapitein-generaal te doen schorsen, de regering te veranderen en in *Amsterdam* te plunderen. Daar de staten van *Holland* den prins op den 14 September 1787, ook het bevel over de bezetting van 's *Gravenhage* ont-nomen hadden, vertrok **WILLEM V** naar zijn lustslot het *Loo*, in *Gelderland*. Zijne gemalin, die haar verblijf te *Nijmegen* hield, begaf zich met een klein gevolg op reis naar 's *Gravenhage*, om, zoo als zij aan den voorzitter der staten van *Gelderland* schreef, » te zien of hare tegenwoordigheid aldaar, welligt iets kon toebrengen tot redding van het vaderland,» doch tusschen *Gouda* en *Schoonhoven*, werd zij door gewapende burgers tegengehouden, en genoodzaakt terug te keeren. De koning van *Pruissen*, **FREDERIK WILLEM II**, broeder der prinses, eischte voldoening voor deze openlijke beleediging, en toen dezelve geweigerd werd, rukte een Pruisisch leger van 90,000 man, onder den hertog van *Brunswijk*, op *Nederland* aan, en herstelde binnen korten tijd den stadhouder in al zijne regten. De komst der Pruisische legerbenden in de *Vereenigde*

Provinciën en de reactionnaire en wraakgierige maatregelen der staten van sommige provinciën, bewogen vele aanzienlijke en vermogende personen, aanklervers van de partij der patriotten, het land te verlaten en de wijk naar *Frankrijk* te nemen. Deze wisten aldaar te bewerken dat de Fransche conventie op den 1 Februarij 1793 aan den koning van *Engeland*, en den erfstadhouder der *Vereenigde Nederlanden* den oorlog verklaarde. Spoedig kwam er als nu een Fransch leger, onder het opperbevel van PICHEGRU op de Nederlandsche gewesten afzakken, hetwelk, na het innemen van 's *Hertogenbosch*, *Maastricht*, *Nijmegen* en *Grave*, tot in *Gelderland*, en voor de *Waal* drong, alwaar keizerlijke, Engelsche en Nederlandsche krijgsheden aan hetzelfde den overtocht dier rivier beletteden. Doch eene felle vorst sloeg, in het begin van 1795, voor de Franschen ijsbruggen over de rivieren, die hun den toegang tot in het hart van *Holland* baanden. In deze omstandigheden vond de stadhouder het raadzaam, ten einde geen hinderpaal aan den vrede te zijn, om het land te verlaten. Op den 18 Januarij 1795, stak hij met zijne echtgenoot, zijne beide zonen, zijne behuwd-dochter, en zijnen kleinzoon, met gevolg en goederen in veertien pinken naar *Engeland* over. In 1799, beproefden de Engelschen, onder den hertog van *York*, in den naam des stadhouders nog eene landing in *Noord-Holland*, die echter vruchteloos afliep,

en dus in het lot van laatstgenoemde geene verandering te weeg bragt. WILLEM V hield zich verder doorgaans op, te *Oranjestein*, en in zijne Duitsche staten, en overleed te *Brunswijk*, in April 1806. Men komt er algemeen in overeen dat hij meer de hoedanigheden van eenen goeden burger bezat, dan die van eenen regent, in haghelijke tijdsomstandigheden.

† WILLEM I (FREDERIK), den 24 Augustus 1772, te 's *Gravenhage* geboren, was de zoon van den in het vorige artikel beschreven laatsten stadhouder. Na in 1787 met zijnen leidsman, den generaal VAN STAMFORD, eene reis naar verschillende Duitsche hoven te hebben gedaan, ten einde meerdere kennis van menschen en zaken op te doen, en in 1790 door het bezoeken der hoogeschool van *Leyden* zijne verdere opvoeding voltooid te hebben, trad hij den 1 October 1791, in den echt met FREDERIKA LOUISA WILHELMINA, dochter van den toenmaligen regerende koning van *Pruissen*, die hij op zijne Duitsche reizen had leeren kennen. Den 1 Februarij 1793, werd ook de stadhouderlijke regering van *Nederland*, in de algemeene wieling gegrepen en reeds een jaar na zijn huwelijk, moest *Oranje's* erfprins met zijn' broeder naar de grenzen snellen, om de voormuren van den staat tegen de Franschen te beschermen. Mannoevig en beleidvol streed de erfprins aan de spits der kleine, maar dappero Nederlandsche

schaar, die den keizerlijken veldmaarschalk ondersteunde. Hij drong tot in *Vlaanderen* over de *Lijs* of *Leije* door. Na een allerbloedigst gevecht in het najaar, in zijne stelling tusschen *Meenen* en *Werwick*, te hebben doorgestaan, waarbij zijn broeder zelfs gewond werd, moest de jeugdige prins de achterwaartsche beweging der bondgenooten volgen, en terwijl deze de winterkwartieren betrokken, ijde **WILLEM FREDERIK** naar *'s Hage*, om aldaar het noodige voor den aanstaanden veldtogt voor te bereiden. Roemvol en gelukkig was die veldtogt (van 1794) voor den *Oranje-telg*; hem werd, nevens het bevel over de Nederlanders, ook dat over een aanzienlijk Oostenrijksch corps toevertrouwd. Bekend is zijne verovering van *Landrecies*, waartegen **KAREL V** en prins **EUGENIUS** het hoofd hadden gestooten. De felle daaropvolgende winter was den voortgang der Franschen gunstig, en reeds in Januarij 1795, drongen deze op het grondgebied der *Vereenigde Provinciën* door, en de prins, die benevens zijn broeder, tot het laatst aan het hoofd zijner landgenooten had gestreden, moest het vaderland overlaten aan den vijand en aan burgertwist, en na zijnen bevelhebberspost te hebben nedergelegd, deed hij op den 18 Januarij 1795, met zijne familie den in het vorige artikel vermelden overtogt naar *Engelund*. In dat land bewoonde de stadhouderlijke familie, het voor eene eeuw door **WILLEM III**

gestichte paleis van *Hampton-court*; de erfprins ging zich echter kort daarop met zijne gemalin te *Berlijn* vestigen. Behalve aan het aandachtig gadeslaan van de gebeurtenissen des tijds, wijdde hij zich hier verscheiden jaren aan de wetenschappen toe. In den herfst van 1799, betrad hij slechts voor weinige weken den Nederlandschen bodem, bij gelegenheid der onderneming van de Engelschen en Russen, om de *Bataafsche Republiek* — waarin het voormalige gemeenebest der *Vereenigde Provinciën* was vervormd — aan den invloed of liever aan het gezag der Franschen te ontweldigen. Die onderneming mislukte. In 1802 deed **WILLEM FREDERIK** eene reis naar *Parijs*, en verkreeg voor het huis van *Oranje*, eenige schadevergoeding, voor zijne erfgoederen in *Nederland*. Aan hetzelfde werden *Fulda* en eenige andere kleine Duitsche landen afgestaan, waarvan de regering door **WILLEM V**, den 29 Aug. 1802, aan zijn' zoon den erfprins werd overgegeven. Hoe zeer hij ook hier de zedelijke en stoffelijke belangen zijner onderdanen behartigde, was zijn geluk in *Fulda* van geen langen duur: door den dood zijns vaders, ook zijn opvolger in de Nassausche erflanden geworden, wilde hij bij de oprigting van het zoogenaamde *Rijn-Verbond*, dat *Duitschland* aan **NAPOLEONS** zegekar ketende, zich bij genoemd verbond niet aansluiten; maar volgde als Pruisisch generaal, de krijgsbenden des ko-

nings van *Pruissen*, en toen op den 14 October 1806, de slag van *Jena* bijna de geheele Pruisische monarchie vernietigde, vernietigde nu ook met eene pennestreek de verbolgen NAPOLEON, al de regten van *Oranje* op *Fulda* en zijne overige Duitsche Staten. Bij den vrede van *Tilsit* werd zijner niet gedacht, waarop hij zijnen bevelhebberspost bij het Pruisische leger nederlegde. Tot het bezit zijner goederen in *Silezië* en *Polen* beperkt, was hij in 1809, als eenvoudig vrijwilliger, onder den aarts Hertog KAREL, bij den slag van *Wagram* tegenwoordig; bekwam in dien bloedigen strijd, eene wond aan het been, aan welker gevolgen hij zijn geheel volgend leven leed. Hoe wel nu na den val van het magtige *Oostenrijk* en *Pruissen*, voor WILLEM FREDERIK schijnbaar alle hoop verloren was, straalde toch de eerste schemering van redding voor hem uit het brandende *Moskau* op. De volheid der ramp van het verlies van onafhankelijkheid en vrijheid, verboederde in *Nederland* de landgenooten, wischte burgergeschillen uit, deed aller harten kloppen voor het herstel van *Nederland*, voor terugroeping van *Oranje*. Eerst gesmoord, was bij het gerucht van de ontzettende nederlaag des Franschen legers in *Rusland*, niets meer in staat om den herlevenden Nederlandschen geest te bedwingen. Onbeschrijfelijk was de indruk, die het gerucht dezer nederlaag onder de Hollanders te weeg bracht.

De gisting werd algemeen. De Fransche ambtenaren namen voor en na de vlugt. De oranje-kleur werd de vereenigingsleus der menigte, en op den 21 November 1813 aanvaardden de heeren VAN HOGENDORP, VAN LIMBURG STYRUM en VAN DER DUIN VAN MAASDAM, in naam van den prins van *Oranje*, die zich toenmaals in *Engeland* bevond, het bestuur des lands; terwijl de heeren JAKOB FAGEL en HENDRIK DE PERPONCHER, met eene visscherspink naar *Engeland* stevenden, om den prins den wensch der natie te kennen te geven, die reikhalzend naar zijne spoedige overkomst uitzag, ten einde het roer der nog dobberende staats-hulk in handen te nemen. De vorst gaf aan die stem gehoor, en kwam op den 30 November 1813, te *Scheveningen*, juist op dezelfde plaats weder aan land, waar hij voor omtrent 19 jaren, met zijne familie den vaderlandschen bodem verlaten had. Hartelijk en aandoenlijk was de wijze, waarop hij aldaar en in het vorstelijk 's *Gravenhage* ontvangen werd. Op den 2 December deed de vorst zijne intrede te *Amsterdam*, op den 6 daaropvolgende ging het opperbestuur van 'slands zaken in zijne handen over, en op den 29 Maart 1814, werd de, door eene te dien einde benoemde commissie, ontworpen *Grondwet* voor de *Vereenigde Nederlanden*, met ongemeene plegtigheid, in de nieuwe-kerk te *Amsterdam* door den souverainen vorst en 448 *aanzienlijken* (notabelen).

aangenomen en den volgenden dag bezworen; terwijl tevens op dien dag, en in hetzelfde tempelgebouw, prins WILLEM FREDERIK van *Oranje*, als *souvereine vorst der Vereenigde Nederlanden*, op de plegtigste wijze werd gehuldigd. — Reeds in Mei 1814, was door het Weener-congres op hem het oog geslagen als een bekwaam hoofd voor eene der nieuwe, maar niet gelukkige scheppingen van het staatsligchaam: het *koningrijk der Nederlanden*, de vereeniging van *Noord-Nederland* met *België*. De onverwachte terugkeer van NAPOLEON, uit zijne ballingschap op *Elba*, vertraagde eenigzins de uitvoering van dit ontwerp. De vorst werd echter, onder den naam van WILLEM I, koning der *Nederlanden*, groot hertog van *Luxemburg*, den 16 Maart, 1815, te 's *Gravenhage* twee dagen later te *Amsterdam* uitgeroepen, en deed den 5 April te *Brussel* zijne intrede, in welke stad de koning den 21 September deszelfden jaars plegtiglijk gehuldigd werd; welke huldiging was voorafgegaan door de overwinning van *Quatre-bras* en *Waterloo*, die aan den nieuwgevestigden Staat een onwrikbaar bestaan scheen te beloven; ook schenen de oude dagen van *Neêrlands-zeeroem* te herleven, in de overwinning door de vereenigde Nederlandsche en Engelsche vloeten, den 27 Augustus 1816 op *Algiers* bevochten, ten gevolge waarvan de magt der Algerijnen zoodanig werd gefnuikt, dat zij voorloopig niets ten nadeele van den handel ter zee der christen-

mogenheden konden ondernemen. De rust nu werkelijk te land en ter zee hersteld zijnde, was het bestuur van koning WILLEM er op bedacht, om het zoo lang geschokte en geëteisterde *Nederland*, door nuttige en weldadige inrigtingen weder op te beuren en zoo mogelijk tot den vorigen trap van welvaart te verheffen: tot deze inrigtingen rekent men voornamelijk te behooren, het aanleggen van wegen, sluizen en kanalen, de begunstiging der haringvisserij en walvischvangst, de invoering door het geheele rijk van een eenparig stelsel van munt, maten en gewigten, de oprigting eener West-Indische en handelmaatschappij, het besluit om in alle militaire inrigtingen en in de Godshuizen, niet dan Nederlandsche lakens en wollen-stoffen te gebruiken, tentoonstellingen van voorwerpen van nationale nijverheid, de oprigting der maatschappij van weldadigheid, benevens die tot zedelijke verbetering der gevangenen enz. enz.; ofschoon deze inrigtingen niet alle evenzeer aan dezelve doeleinden beantwoordden, werden zij toch met de beste bedoelingen daargesteld, en eenige derzelve leverden de aangenaamste vruchten op. Won WILLEM, door deze en andere dergelijke maatregelen, de harten van velen, werd zijn lof niet alleen in zijne Staten, maar heinde en verre, als van het toonbeeld der vorsten uitgeba-zuind, de onpartijdige geschiedenis moet ook de schaduwzijde boekstaven, die tegen al het ge-

noemde lofwaardige overstaat : zoo werd bijv. de geheele ministerieele verantwoordelijkheid weggecijferd ; eene magt tot het nemen van besluiten aan den vorst toegekend , die weinig strookte met het bestaan eener wetgevende magt ; de staten-generaal werden meer en meer op den achtergrond gesteld ; de koloniën van hun toezigt uitgesloten ; er werd eene geheimzinnige finantieele instelling tot stand gebracht , die 's lands begrooting tot eene soort van raadsel maakte , de regterlijke magt door conflicten-besluiten verkleind ; eene staatshuishouding op veel te breede schaal aangelegd enz. Of hierin de vorst voorgegaan zij , dan of hij verkeerden raad hebbe gevolgd , dit moeten latere tijden uitmaken. Maar zeker heeft hij gesfaald , of door zich zelve , of door anderen , en daarvoor eenen bitteren beker moeten ledigen. De voornaamste grond echter , waardoor de regering van WILLEM I, zich de harten , voornamelijk der Belgen , vervreemde , lag in de inmenging van den Staat in godsdienstige aangelegenheden. Reeds bij de aanneming en invoering der voor de Noordelijke provinciën ontworpen , doch voor het vereenigde koninkrijk gewijzigde grondwet , hadden de bepalingen omtrent de godsdienst en het onderwijs , bij de Belgen sterke tegenkating ondervonden , en het daaruit ontstaan misnoegen vermeerderde niet weinig toen de prins DE BROGLIE , bisschop van Gend (zie BROGLIE) , wegens zijn verzet

tegen de verderfelijke toepassingen , die uit genoemde grondwet , tegen de Catholijke Kerk gemaakt konden worden , den 8 November 1817 tot ballingschap werd veroordeeld. Later echter deden besluiten , waardoor de Belgen hunne gebruikelijke taal en zeden , en met hen de Catholijken van het geheele rijk , hunne godsdienst meenden ondermijnd te zien , voornamelijk door de aaneensluiting der verschillende partijen , de smeulende vonk van misnoegen en ontevredenheid ontglimmen : tot deze besluiten behoorden voornamelijk , de beide van 14 Junij 1825 ; bij het eerste werd bepaald , dat » alle Latijnsche scholen , collegiën of atheneën , welke niet bij vroegere besluiten geautoriseerd , of door het departement van binnenlandsche zaken , voor den 1 September erkend mogten zijn , gesloten moesten worden , » dit besluit vernietigde al de kleine seminariën , in welke de kweekelingen voor den priesterstand onderwezen en opgeleid werden. Het tweede besluit verordende » de daarstelling van een *Philosophisch collegie* , hetwelk door alle jongelingen van de Catholijke godsdienst , die zich tot de priesterlijke bediening bestemden , bezocht moest worden. » De bekommering , de ontevredenheid en het gemor over deze besluiten , die zich allerwegen lucht gaven , deden de regering er op bedacht zijn , om door de bevordering van andere belangen dan die het zoo grievend gekwetst had , de gemoederen zoo veel mogelijk te bevredigen

en tot bedaren te brengen. Geen maatregel was hiertoe meer en beter in staat, dan het *concordaat* of de overeenkomst, den 18 Junij 1827 te Rome, tusschen gevolmagtigden van Z. M. den koning der *Nederlanden*, en van Z. H. Paus Leo XII gesloten. Bij deze overeenkomst werd onder anderen ook bepaald, dat het bezoeken van het *collegium philosophicum*, voor de jongelingen, die zich tot de dienst des altaars voorbereidden voortaan niet meer *verplichtend* zoude zijn; behalve de vijf bestaande bisdommen, te weten die van *Mechelen*, *Luik*, *Namen*, *Doornik* en *Gend*, zouden er nog drie nieuwe worden opgericht, namelijk die van *Amsterdam*, 's *Hertogenbosch* en *Brugge*. Groot en algemeen was de geestdrift en vreugde der catholijke bevolking van *Nederland*, bij het bekend worden der geslotene overeenkomst; doch dezelve verslaptte, vooral in *België*, al zeer spoedig, toen men de traagheid des bestuurs ontwaarde, in het ten uitvoer leggen des concordats. De opgewondenheid der geesten werd hoe langer zoo grooter, en in het begin van 1829 vereenigde zich door het geheele rijk, doch voornamelijk in *België*, eene onnoemelijke menigte onafhankelijke burgers, om naar aanleiding der artikels 151 en 161 (na de wijziging van 1840, Art. 159) der grondwet aan de kamers verzoekschriften of zoogenaamde petitiën intezonden, tegen de beperking der vrijheid van onderwijs, de

XXV DEEL.

belasting des gemaals, de afschaffing der gezworenen, het provisionele der geregteijke instellingen, het gedwongen gebruik der Nederduitsche taal in *België*, en de beperking van de vrijheid der drukpers. Het getal der ondertekenaars beliep duizenden; doch onder dezelve waren er vele die men had doen vragen, hetgene wat zij niet kenden. ofschoon dit legio van petitiën in de tweede kamer der staten-generaal weerklink vond, en deze den 5 Maart 1829 besloot dat er dienaangaande eene regtstreeksche mededeeling aan het bestuur zou worden gedaan, weigerde echter de eerste kamer hare toestemming tot deze mededeeling; intusschen was het uitwerksel door het besluit der volks-vertegenwoordigers te weeg gebracht, juist geschikt, om de gemoederen al meer en meer op te winden, en om nieuwe pogingen tot herstel der zoogenaamde grieven in het werk te stellen; het petitioneren had daarenboven eene vereeniging tusschen de catholijken en liberalen te weeg gebracht. DE POTTER en TIELEMANS, de raddraaiers der laatsten, en BARTELS redacteur en DE NEVE, drukker van het dagblad *le Catholique*, een der voornaamste organen der catholijke partij, van zamenzwering beschuldigd, werden door de regtbank van *Brussel* tot ballingschap veroordeeld. Terwijl de gisting der gemoederen in *België*, al meer en meer veld won, had in *Frankrijk* de Julij-omwenteling van 1830 plaats,

H

ten gevolge van welke KAREL X, zich verplicht zag, zijne staten te ontwijken, en de hertog van Orleans, LODEWIJK PHILIPPUS I, onder den titel van *koning der Franschen*, den troon besteeg. Het was ligt te voorzien dat deze ernstige gebeurtenissen, ook haren invloed op *België* zouden uitoefenen. Den 25 Augustus daaropvolgende gaf eene talrijke bende, na het bijwonen in den Brusselschen schouwburg van het zangspel *la Muette de Portici*, daartoe de eerste aanleiding. Opgewonden door den revolutionairen geest, die in genoemd stuk doorstraalt, was plundering en brandstichting der huizen van de voornaamste ambtenaren en agenten des bestuurs haar eerste werk. Den volgenden dag vormde zich eene gewapende burgermagt; de belasting op het gemaal werd geheel afgeschaft, en de Brabandsche vlag wapperde weldra van het stadshuis; spoedig volgde bijna geheel *België* het voorbeeld der hoofdstad, en plantte den standaard des afvals. Van wege koning WILLEM, werden er onverwijld maatregelen genomen, om zoo mogelijk den opstand nog in deszelfs geboorte te smoren: er werden oogenblikkelijk troepen naar de Zuidelijke provinciën gezonden, en de staten-generaal tegen den 13 September te 's Gravenhage buitengewoon beroepen. Nadat 'skonings beide zonen, aan het hoofd eener legerbende te *Vilvoorden* waren aangekomen, besloot de prins van *Oranje*, op den 1 September, om zonder enig ander gelcide

dan de gewapende burgerwacht de stad *Brussel* binnen te komen. De prins dankte de inwoners voor de handhaving der orde, beloofde hunne wenschen voor den troon van zijnen vader te brengen, en voornamelijk, om uit al zijn vermogen, de administrative scheiding van *België* en *Holland*, welke men toenmaals als het eenige redmiddel tot herstel der goede orde beschouwde, te helpen bevorderen. Den 23 derzelfde maand verscheen prins FREDERIK met 10,000 man voor *Brussel*, en trok met dezelve de stad door 4 verschillende poorten binnen; dan de in dezelve in gereedheid gebrachte moorddadige verdedigingsmiddelen, en de overtuiging dat er op de burgerij niet te rekenen was, deden den prins in den nacht van den 26 op den 27 het bevel geven de stad weder te ontruimen. De opstand greep al verder en verder rondom zich henen: er vormde zich te *Brussel* een provisioneel Belgisch bestuur, waaraan zich bijna het geheele land onderwierp, en welks eerste zorg was, » de onafhankelijkheid van *België* te verklaren, eene geregelde burgermagt te organiseren, alle openbare akten, niet meer in naam des konings, maar in dien der provisionele regering uittegeven, en het regt in derzelve naam te bedienen.” Gewichtige stappen voorwaar, om den band onherstelbaar te verscheuren, die de beide groote deelen des rijks met elkander vereenigd hield. Gemeld provisioneel bestuur beriep intusschen

een nationaal congres, dat op den 24 November 1830, de vervallenverklaring ten eeuwigen dage, van het stamhuis van *Oranje*, van de souvereiniteit over *België* uitsprak, en nadat de nieuwe Staat, op den 4 Junij in prins LEOPOLD van *Saksen Coburg*, eenen eigen koning had bekomen, besloot koning WILLEM I, om de eer der Hollandsche natie met het zwaard in de hand te wreken. De prins van *Oranje* werd te dien einde tot opperbouwelhebber over al de troepen benoemd. Den 2 Augustus 1831 had de eerste beweging van het Hollandsche leger plaats, en na gedurige voorwaartsche bewegingen en behaalde voordeelen, bevond het zich den 12 derzelfde maand reeds onder de wallen van *Lewen*, welke stad het den 13 zegevierend binnen trok. Dan reeds den volgenden dag, kwam een talrijk Fransch leger, door den maarschalk GERARD aangevoerd, den Hollanders de vrucht hunner zegepraal ontwringen, daar zij, volgens gemaakte schikkingen tusschen den koning der *Nederlanden* en den koning der Franschen, naar de grenzen van *Oud-Nederland* moesten terugtrekken; deze *veldtocht* is in de geschiedenis, onder den naam van *tiendaagsche* bekend. Daar koning WILLEM zich alzoo buiten staat of regt zag, om de Belgen met geweld te botteugelen, wendde hij zich tot zijne bondgenooten van 1815, die het koninkrijk hadden daargesteld, hetwelk thans feitelijk verbroken daar lag; dien stap

in de uren des rijpenden gevaars gedaan, moest de vorst zwaar bezuren, want niet alleen dat de Belgische omwenteling bepaaldelijk door twee groote mogendheden in bescherming werd genomen, maar de andere drie — welke met deze den Europeschen oppermagtigen vijfraad vormden — en waarop WILLEM zijne hoop had gevestigd, lieten het bij woorden blijven, en bevorderden alzoo eenen stand van zaken, die naideelig alleen voor *Nederland* werd. De koning had gemeend niet te mogen treden, in de 24 artikelen van scheiding door genoemden vijfraad aangeboden. Het kwam echter in Mei 1833 tot eenen wapenstilstand, en van nu begon het, de beste sappen van *Nederland*, vertrend *status-quo*. De krachten des volks kwijnden zichtbaar weg; want om dien staatkundigen tussehenstand, tussehen oorlog en vrede voltehouden, werden er groote geldelijke offers vereischt, moesten schulden op schulden gehoopt worden, wier renten den Staat meer en meer drukten; terwijl men daarentegen van de Belgische zijde, in de rente-betaling des gemeenschappelijken koninkrijks verstoken bleef. Toen het daarenboven bleek, dat het Nederlandsch bestuur zich aan de 24 artikelen niet wilde onderwerpen, besloten *Frankrijk* en *Engeland*, in October 1832, om dwangmiddelen tegen *Noord-Nederland* aantewenden. Op de Nederlandsche schepen die in Fransche en

Engelsche havens lagen werd onverhoeds een *embargo* gelegd, terwijl andere in zee aangehouden en opgebracht werden. — Tevens werd de nog in het bezit der Hollanders zijnde citadel van *Antwerpen* door een Fransch leger berend en veroverd. De buitenlander was ijverig in de weer om de weigering van koning WILLEM tot aanneming der 24 artikelen, aan stijfhoofdigheid toetschrijven; langen tijd beschouwde men dezelve in *Nederland* als eene edele volharding; doch naarmate de uitzigten op ondersteuning der bondgenooten verdwenen, de rentelast verzwaarde, de onverwachte hulpbronnen der overzeesche bezittingen tot eene ijdele werkeloosheid moesten aangewend worden, de behoefte aan inwendige regeling van zaken zich hoe langer zoo meer deed gevoelen, naar die zelfde mate won de meening ook in *Nederland* veld, dat langer volhouden verkeerd was, dat men, ondanks zich-zelfen, voor de overmagt der gebeurtenissen moest zwichten, dat dit geene schande, maar het waarachtige belang des lands was. In Maart 1838 trad koning WILLEM eindelijk tot de 24 artikelen toe. Het duurde echter nog een jaar, eer zulks wezenlijk vruchtdragend was, daar de Belgen zich nu tegen dezelfde artikelen verzetteden, welke zij vroeger als hun plechtanker hadden ingeroepen; het gevolg hiervan was een nieuwgeldelijk nadeel voor *Nederland*. Na dat *België* alzoo definitief zijn onafhankelijk bestaan had

bekomen, bepaalde zich de zorg van koning WILLEM enkel tot de Noord-Nederlanders; dan vele omstandigheden werkten zamen, om den grijzen vorst de laatste jaren zijner regering drukkend te maken: in October 1837 verloor hij zijne om hare stille deugden hooggeëerde gemalin WILHELMINA; daarbij kwelde hem de vrees, dat de staats-hervorming die nu moest plaats hebben, verder zou gaan, dan hij naar zijne inzigten wenschte, daarenboven verkeerde hij in eenen maalstroom van be- en veroordeelingen, die den wierook, den uitsluitenden lofgalm van vroegere dagen hadden vervangen; na de zoogenaamde grondwets-herziening in 1840 bevroedde hij dan ook, dat er » jeugdiger krachten, minder gedrukt door de vroegere herinneringen,» noodig waren, om *Nederland* te regeren. Onder dezen indruk kwam WILLEM I, tot het merkwaardige besluit, om de teugels van het bewind nederteleggen. Het was den 7 October 1840, dat die belangrijke daad op *het Loo* werd voltrokken. » Na al de gebeurtenissen van de jongste jaren,» zegt de aftredende vorst in zijne proclamatie bij die gelegenheid uitgevaardigd, » bij den invloed, welken groote en onophoudelijke zorgen en verdriet op Z. M. hadden uitgeoefend, achtte dezelve het, na ernstige overdenking thans de geschiktste oogenblik, om gevolg te geven aan het sedert lang bij hem bestaan hebbende voornemen, om de overige levensdagen, welke God

hem gunnen mogt, in rust, en bevrijd van de zorgen der regering door te brengen." De afstand geschiedde ten behoeve van 's konings oudsten zoon, den kroonprins WILLEM FREDERIK GEORGE LODEWIJK, die onder den naam van WILLEM II onmiddellijk het bestuur aanvaardde, terwijl de aftredende vorst den eenvoudigen titel van *Graaf van Nassau* aannam. Deze leefde nu, bij afwisseling, in het vaderland, vooral op het lustslot het *Loo* of in *Pruissen*; hetzij te *Berlijn*, of op zijne goederen in *Silezië*. Op den 16 Februarij 1841; ging hij een tweede huwelijk aan met de gravin HENRIETTE D'OULTREMONT, een huwelijk, waartegen in het jaar te voren, toen de vorst den koninklijken zetel nog bekleedde, in *Nederland* eene hevige wederstreving werd opgemerkt, en, waartegen, naardien de gravin de catholieke godsdienst beleed, vooral de protestantsche predikanten ijverden, doch hetwelk thans, nu hij in het bijzondere leven was teruggetreden, aan niemand billijke aanmerking ontlokte, ofschoon de gemoedelijke catholiek nimmer een *gemengd* huwelijk zal goedkeuren. Na in het voorjaar 1842 met eene hevige ziekte te hebben geworsteld, die hem aan den rand des grafs bragt, herstelde de graaf weder zoodanig, dat hij eene volmaakte gezondheid genoot, toen hij op den 12 December 1843 te *Berlijn* plotseling door eene hevige beroerte werd getroffen, die eensklaps

een einde aan zijn leven maakte. Zijn lijk, te land naar *Hamburg* vervoerd, werd aldaar door het te dien einde afgezonden stoomjagt *de Leeuw* opgenomen, en naar *Nederland* overgebracht, alwaar het met alle aan zijnen rang verschuldigde plegtigheden, in het familie-graf, in de nieuwe kerk te *Delft* is bijgezet. — Grootsch was de rol, tot welke uitvoering WILLEM I geroepen werd. Jammerlijk is het te moeten zeggen dat zij grootendeels mislukt is. Niets was ongelukkiger voor WILLEM I, dan met menschen te doen te hebben weeker dan was; menschen in bekwaamheid, werkzaamheid en ijver verre beneden hem. Hadden zijne ministers hunne roeping begrepen, zelfstandigheid getoond; had vooral geene partijdige, slaafsche vertegenwoordiging hare verplichtingen miskend, de koning zou zijne partij gekozen hebben, en hoedanigheden, welke nu tot ongeluk van het land gestrekt hebben, zouden het tot nut hebben kunnen wezen. Aan die staatslieden, aan die vertegenwoordigers meer dan aan den overleden vorst, zijn's volks ongelukken te wijten (1848). Eens zal de geschiedenis streng gereg over hen houden.

WILLEM of WILLIAM I, *de Veroveraar*; ook wel *de Bastaard* bijgenaamd, koning van *Engeland*, de eenige, maar natuurlijke zoon van ROBERT *den Duivel* of *den Voortreffelijke* (*le Magnifique*), hertog van *Normandië*, en van

een burgermeisje van *Falaise*, **HARLOTTE** genaamd, wier ouders bontwerkers waren, werd in die stad, in 1027 geboren. Nadat zijn vader, alvorens te overlijden, hem tot erfgenaam al zijner Staten had benoemd, volgde hij hem in 1035 op. Hij regeerde in *Normandijë*, na zijn erfdeel aan zijne oomen en vaderlijke bloedverwanten betwist te hebben, toen de **H. EDUARD (III, de Belijder of de Zachtmoedige)**, koning van *Engeland* die door zijne moeder **EMMA**, klein-zoon van **RICHARD zonder Vrees**, en alzoo volle neef van **WILLEM** was, dezen tot den troon van *Engeland* beriep, hetzij, volgens eenige geschiedschrijvers door zijn testament, of door hem mondelijks, ten nadeele van **EDGARD ATHELING** zijn neef, die nog slechts een kind was, als zijnen opvolger aanteduiden. Nadat **WILLEM**, eene aanzienlijke vloot uitgerust, en een talrijk leger verzameld had, ging hij den 30 September 1066 naar *Engeland* onder zeil. De Engelschen hadden de kroon opgedragen aan **HARALD of HAROLD**, den grootsten heer van het land, die aan **WILLEM** het hoofd bood. De slag van *Hastings*, dien zij elkanderen den 14 October daaropvolgende leverden en die bijna 12 uren duurde, besliste over het lot der beide mededingers. **HARALD** sneuvelde in denzelfden met zijne beide broeders en vijftig duizend Engelschen. **EDGARD ATHELING** werd daarop tot koning uitgeroepen; maar daar deze jonge prins, de genoegens van het

privaat-leven boven eene kroon verkoos, die hij op de punt des degens had moeten verdedigen, zoo kwam hij zich aan **WILLEM** onderwerpen, die hem een eervol bestaan vezekerde en hem met weldaden overlaadde. De overwinnaar werd daarop te *Londen* plegtiglijk gekroond, en nam den bijnaam aan van *Veroveraar*. **WILLEM** toonde dadelijk dat hij even zoowel wist te regeren, als hij had weten te strijden, hij vaardigde verscheiden zeer wijze wetten uit, en maakte zich bij zijne nieuwe onderdanen bemind, die daarenboven door zijnen militairen glans verblind werden. Maar in het vervolg was hij verplicht naar *Normandijë* terugtekeeren en het bestuur van *Engeland* aan regenten toetevertrouwen; deze maakten misbruik van hun gezag, hetwelk een aantal muitereien te weeg bragt. **WILLEM** keerde alstoen tot zijn waar karakter terug, en dacht dat de gestrengheid het eenige middel was, om de muitelingen te beteugelen. Hij vernietigde alzoo de voorregten der Angel-Saksers; eigende zich hunne goederen toe of voor zich zelven of voor degene die met hem overwonnen hadden; hij gaf hun niet alleen andere wetten, maar zelfs eene andere taal. Hij beval dat men in het Normandisch zoude pleiten, en van dien tijd af tot op **EDUARD III**, werden alle akten in die taal geschreven. Zij was eene onbeschaafde landtaal, die bij degene, welke men in *Engeland* sprak niets vooruit had. Men beweerde dat hij de over-

wonnen natio niet alleen met hardheid behandelde, maar dat hij daarenboven nog gewelddadige eigennigheden had. Door zijnen hartstogt voor de jagt vervoerd, verwoestte hij in eenen omtrek van 30 mijlen zes- en twintig dorpen en even zoo vele parochie-kerken, ten einde er een perk van te maken, en er wilde dieren in op te sluiten. De inwoners van *Northumberland*, ondersteund door de *Denen*, en door *MALCOLM*, koning van *Schotland*, aan het muiten geslagen zijnde, zoo kocht *WILLEM*, door zijne geschenken den *Deenschen* generaal om; en daar de hoofden der opstandelingen zich op de valsche beloften van *WILLEM* verlieten, onderwierpen zij zich; maar de koning vergaf hun hunnen opstand niet, hij vervolgde alles te vuur en te zwaard, en *Northumberland* werd eene uitgestrekte woestenij. Indien echter de treurige roem der wapens, den roem eener natio kan uitmaken, dan was *WILLEM* de roem van *Engeland*. Er werden op verscheiden plaatsen versterkte kasteelen gebouwd; de op zijn bevel begonnen toren (*Tower*) van *Londen*, werd in 1073 ten einde gebracht, en in alle oorlogen, welke hij ondernam, was hij bijna altijd zegevierend. *ROBERT* zijn oudste zoon, aan wien hij beloofd had hem bij zijn leven het hertogdom *Normandië* te geven, sloeg, daar hij hetzelfde niet kon bekomen, aan het muiten. *WILLEM* kwam hem te *Ceriberoy* belegeren; in eenen uitval, be-

streed de zoon zijnen vader, zonder hem te kennen, en kwetste hem. Bij den kreet dien *WILLEM* uitboezemde, erkende *ROBERT* hem, wierp zich voor zijne voeten neder, terwijl hij hem om vergeving smeekte. Maar de vergramde *WILLEM* vervloekte hem, en het duurde verscheiden jaren alvorens hij hem wilde toestaan weder aan het hof te verschijnen, ofschoon *ROBERT* zich sedert dien oogenblik, onderdanig en berouwhebbend gedragen had. *WILLEM*, sukkelend geworden zijnde, verliet *Engeland*, om in *Normandië* op zijne gezondheid te gaan leven. Hij bevond zich te *Rouanen*, en trachtte zich door geneesmiddelen en oefening van de zwaarlijvigheid te ontdoen, die hem hinderlijk was. Toen hij vernam dat *PHILIPPUS I*, koning van *Frankrijk*, gevraagd had, wanneer hij uit zijn kraambed zoude hersteld zijn, liet de *Normandiër* hem antwoorden, » dat zulks niet lang meer zoude duren, en dat hij hem op den dag van zijn herstel een bezoek zoude komen geven, met tien-duizend lansen, bij wijze van kaarsen." In de daad, zoodra hij in staat was te paard te stijgen, verwoestte hij het Fransche *Fexin*, en verbrandde *Mantes*; op deze wijze wreekte hij eene kwade scherts door barbaarsche handelingen. Hij drong zelfs tot *Parijs* door, terwijl hij langs zijnen weg alles verwoestte; maar terwijl hij bij *Mantes* te paard over eene sloot wilde springen, stiet hij met

den buik zoo heviglijk tegen den knop van zijn zadel, dat de pijn, welke hem zulks veroorzaakte, hem de koorts be-rokkende. Hij werd eerst naar *Rouanen*, en vervolgens naar het kasteel van *Hermentruville* vervoerd, alwaar hij den 9 September 1087 overleed, na *Normandijë*, bijna 52 jaren, en *Engeland*, 21 jaren te hebben bezeten; beschouwd als een groot veldheer, een goede staatkundige, een wakkere koning, maar al te gestreng en somtijds wreed. Ofschoon hij veel ijver voor de godsdienst bezat, en een aantal kloosters stichtte, ontzag hij echter in zijne woede, het gewijde noch het ongewijde. Hij liet na, bij *MATHILDA*, dochter des graven van *Vlaanderen*, drie zonen: *ROBERT*, die de oudste was, bekwam het hertogdom *Normandijë* met *Maine*; aan *WILLEM* viel *Engeland* ten deel, en *HENDRIK*, de jongste, erfde zijne schatten met eene aanzienlijke jaarwedde. *WILLEM I* had niet zoodra de oogen gesloten, of al de heeren van zijn hof verdwenen. Zijne officieren waren enkel op de plundering van zijn paleis bedacht. *WILLEM*, aartsbisschop van *Rouanen*, en *HERLUIN DE CONTEVILLE* waren de eenigen, die zich met de zorg zijner begraving bezig hielden. Zijn lijk werd naar *Caen* vervoerd, en in de kerk van het door hem gestichte klooster van den *H. STEPHANUS* begraven (zie *ASSELIN*, burger van *Caen*). Men vindt zeer belangrijke bijzonderheden van dezen veroveraar in de *Historia Normanorum*

scriptores antiqui, door *ANDREAS DUCHESNE*, en in zijne *Geschiedenis*, door den abbé *PREVOST*!

WILLEM of *WILLIAM II de Rosse*, zoon van den voorgaande, en, even als hij, hardvochtig en trotsch, werd door zijn vader bestemd, om in *Engeland* te regeren, ten einde eenen wankelenden troon te bevestigen, die de gematigdheid en zachtmoedigheid zouden omvergeworpen hebben. Hij werd in 1087, 17 dagen na den dood zijns vaders, gekroond. Bij het aanvaarden van den scepter, deed hij schoone beloften, waarvan hij er geene hield. De godsdienst, die zoo gelukkiglijk de meest woeste zeden verzacht, was voor hem slechts eene hersenschim. Hij vervolgde de wereldlijke en geordende geestelijkheid; verbande den beroemden *LANFRANC*, aartsbisschop van *Kantelberg*, wyl deze prelaat hem vermaningen had durven doen; zijn opvolger *ANSELMUS* behandelde hij niet beter. De voorspoed, die zijne krijgsvirrigingen bekroonde, stelde hem in staat om het juk der Engelsen te verzwaren. Hij overwon *MALCOLM*, koning van *Schotland*, en doodde hem met zijnen zoon *EDUARD*, hij stak naar *Frankrijk* over, om het kasteel van *Mans* te hulp te snellen, dat door den graaf *LA FLÈCHE* belegerd werd, en nam dien prins in 1099 gevangen. Terwyl *WILLEM* in het volgende jaar, in een woud in *Normandijë* ter jagt toog, werd hij door eenen pijl gekwetst, zon-

tier opzet door WOUTER TIREL, een' zijner hovelingen, afgeschoten. Hij overleed aan die wond in 1100, als een dwingeland, en wel als een baatzuchtige dwingeland, gohaaf. Hij was niet gehuwd geweest.

WILLEM of WILLIAM III, koning van *Engeland*. — Zie WILLEM III, stadhouder der *Verenigde Provinciën*.

† WILLEM of WILLIAM IV, de populairste koning van *Groot-Brittannië* en *Ierland* van het tegenwoordige tijdperk, was de derde zoon en het vierde der vijftien kinderen van GEORGE III, en werd den 21 Augustus 1765 geboren; voor het zeewezzen bestemd, leerde hij sedert 1778 de praktische dienst van *Midshipman* of onderstuurman, geheel en al op den gewonen voet. Onder den admiraal RONNEY, was hij bij eenen zee-strijd met de Spanjaards tegenwoordig. In 1786 werd hij tot kapitein van den *Pegasus* bevorderd, en in 1790 tot vice-admiraal verheven. Reeds was hij in 1789 tot pair des rijks, tot hertog van *Clarence* en *St. Andrew* verheven. Van den tijd, dat hij tot vice-admiraal was opgeklimmen, werd de hertog niet meer in werkelijke dienst gesteld. Hij verlangde zulks vuriglijk, en inzonderheid om in den langdurigen omwentelingsoorlog als vlootvoogd tegen de Franschen te strijden; doch verschillende omstandigheden lagen hier tegen in den weg. In 1811

werd hij admiraal van de vloot, in plaats van wijlen sir P. PARKER, en in die hoedanigheid heesch hij in 1814 zijne vlag voor de laatste maal, ten einde LODEWIJK XVIII, naar *Calais* over te voeren, toen die vorst als koning naar *Frankrijk* werd teruggeroepen. Eene 'omtrent het jaar 1790 met de tooneel-spielster DORA JORDAN, uit *Ierland*, aangeknoopte betrekking maakte hem vader van tien kinderen. Hij scheidde echter van haar in 1811, zoo als men wil op aandrang zijner moeder. Ofschoon miss JORDAN een jaargeld was toegelegd, betrad zij toch het tooneel weder, moest, wegens eenen borgtogt, de vlugt naar *Frankrijk* nemen, en overleed in 1815, te *St. Cloud*, in behoeflige omstandigheden. Den 11 Julij 1818, trad de hertog van *Clarence* in den echt, met de prinses ABELAÏDE, dochter des hertogs van *Saksen-Meiningen*. De dood van den hertog van *York* maakte in 1827 den hertog van *Clarence* tot naasten erfgenaam des Engelschen troons, en zijne benoeming in dat jaar tot groot-Admiraal van *Engeland*, stelde hem in de gelegenheid, om door zijne kennis van zaken, zijne regtschapenheid en innemende bescheidenheid, de liefde der zeelieden en des volks in eenen hoogen graad te winnen. Reeds in 1828, evenwel, legde hij die hooge betrekking weder neder, welke stap in den tijd aan een verschil van gevoelen over hooge staatsbelangen met den

toenmaligen minister WELLINGTON werd toegeschreven. In 1829, had hij eenen genoegzaam beslissenden invloed op het zoo hevig bestreden krachtig verdedigde vraagstuk der gelijkstelling van de catholijken. Door alle partijën werd met gespannen verwachting uitgezien, welke gedragslijn de vermoedelijke troonopvolger, ten aanzien van dit vraagstuk zou in acht nemen. Hij verklaarde zich op eene nadrukkelijke wijze voor hetzelfde. Dadelijk na zijne troonbestijging, den 26 Junij 1830, merkte men het groot verschil in gewoonten en neigingen, tusschen hem en zijnen voorganger GEORGE IV op, en voorspelden de liberalen of hervormings-gezinden zich veel van den nieuwen vorst; het streelde daarenboven eene zeovarende natie eenen zeeman als koning te begroeten, en gaarne gaf men hem den naam van *King-Sailor*. Al spoedig na zijne komst tot den troon, bragt de Fransche omwenteling (Julij 1830) eenen schok in het staatsstelsel te weeg, en kante zich het volk zoo zeer tegen de laatste ministers van de vorige regering, met den hertog van WELLINGTON aan het hoofd, dat deze moesten aftreden en plaats maken voor lord GREY. Het is bekend, hoe deze den hervormingsmaatregel doordreef, en hoe vervolgens de regering van WILLEM IV, steeds gekenmerkt is, door de worsteling tusschen twee aanzienlijke staatspartijën, over de gevolgen van genoemden maatregel. Daar de koning in beide partijen zoo veel mo-

gelijk het evenwigt trachtte te behouden, zoo was de beoordeeling van zijne staatkunde gedurende zijn leven zeer uiteenloopende. Na zijn' dood echter, die den 20 Junij 1837 voorviel, stemden alle partijen overeen in den lof des konings. Men roemde zijne gematigde denkwijze, zijne stille huisselijkheid, en, al mogt men hem ook geene buitengewoon schitterende hoedanigheden toekennen, niemand deed te kort, aan zijne onafgebrokene belangstelling in 's lands aangelegenheden, aan zijnen onvermoeiden ijver, in de behartiging der staatszaken, aan zijne gevatheid om de omstandigheden in aanmerking te nemen, aan zijne bereidvaardigheid om eigen gevoelens op te offeren, tegen betere voorstelling, aan zijne weldadige gezindheid, en aan zijne grondige wetenschappelijke kennis van alles wat tot de marine behoort. Als een bewijs van zijne kalmte in zijne laatste ziekte, en hoe hem de roem van *Engeland* op zijn sterfbed nog ter harte ging, verhaalt men dat de vorst, acht à tien dagen voor zijn overlijden, half schertsende zijnen lijfarts aldus aansprak: » Doctor, ik voel dat ik ga sterven, doch het zou mij genoegen doen, indien ik nog een' verjaardag van den slag van *Waterloo* mogt beleven. Beproof of gij mij nog niet tot dien dag kunt *kalefateren*." Het schijnt dat WILLEM IV zijne berekening juist had gemaakt, twee dagen na genoemden verjaardag was hij niet meer!

WILLEM, koning van *Schetland*, opvolger van MALCOLM IV, in 1165, was de erfgenaam van zijne liefde voor de godsdienst. Nadat HENDRIK II, koning van *Engeland*, hem in 1174 had gevangen genomen, hield hij hem langen tijd opgesloten in den toren van *Falaise*, in *Normandië*. Nadat deze vorst zijne vrijheid had terug bekomen, herstelde hij zijn koninkrijk in de onafhankelijkheid en regeerde met even zoo veel geluk als roem. Zijne grootheid van ziel in den tegenspoed evenaarde zijne gematigdheid in den voorspoed. Deze gemoedsgesteldheid was een gevolg zijner oprechte godsvrucht. Deze vorst overleed te *Sterling* in 1214. Hij was het, die onder de aanroeping der H. Maagd, de abdij van *Lendorik*, die van *Aberbrothock*, van de cistersiensers-orde, ter eere van den H. THOMAS van *Kantelberg*, stichtte, welchen heilige hij in zijne jeugd had leeren kennen. Hij herstelde de stad *Perth*, die door eene overstroming bijna geheel verwoest was, en stichtte gezamenlijk met zijne moeder te *Haddington*, een klooster van cistersiensers-nonnen.

WILLEM, van 1119 tot 1135, abt van *Saint-Thierry*, bij *Reims*, werd, op het einde der elfde eeuw, uit eene adellijke familie geboren. Hij stond in naauwe vriendschapsbetrekking met den heiligen BERNARDUS. Hij legde zijne abtelijke waardigheid neder, om zijne overige levensdagen gerustelijk en heiliglijk doortebrensen, in het cistersiensers-klooster

van *Signi*, waarin hij in 1140 overleed. De H. BERNARDUS deed blijken hoeveel belang hij in zijne leer stelde, door hem zijne *Verhandeling over de genade en den vrijen wil* op te dragen, en dit geschrift aan zijne beoordeeling te onderwerpen. De voornaamste werken van dezen religieus zijn: 1.º *Overwegingen*, opgenomen in de Bibliotheek der Kerkvaders, *Lyon*, 1677, 22.^e dl.; — 2.º *De natura et dignitate amoris*, in de laatste uitgaven van den H. BERNARDUS; — 3.º *Aanteekeningen op het Hooglied*, voorkomende in de *Bibliotheek van Cîteaux*, 4.º dl.; — 4.º het eerste boek van het *Leven van den H. BERNARDUS*, te vinden bij SURIUS in de *Acta Sanctorum*, op den 20 Augustus; — 5.º Verscheiden *wederleggende* en andere werken.

WILLEM van *Tyrus*, aartsbischop dier stad, was, volgens Vossius uit *Syrië*, anderen maken van hem een Duitscher en eenigen een Franschman. [Hij kwam de vrije kunsten in het Westen beoefenen, en na bij zijne terugkomst in zijn vaderland, het vertrouwen van ALMERICH I, koning van *Jeruzalem*, gewonnen te hebben, werd hij door dien vorst, in 1167, tot aartsdiaken der hoofdkerk van *Tyrus* benoemd, en verkozen om de opvoeding te leiden van deszelfs zoon, die later onder den naam van BOUDEWIJN IV regeerde. Omtrent den zolden tijd werd hij belast met het beramen van een verdrag, met MANUEL, keizer van het Oosten,

en slaagde zeer wél in deze zending; met roem volbragt hij er verscheiden andere, werd in 1173 tot rijks-kanselier en daarna tot aartsbisschop van *Tyrus* verkozen]. In 1179, was hij bij het concilie van *Lateranen* tegenwoordig, en stelde de handelingen van hetzelfde zamen, en overleed in 1184, [vergeven, zoo als men zegt, op last van *HERAGLIUS*, patriarch van *Jeruzalem*, die vruchteloos getracht had, om hem, even als andere aartsbisschoppen en bisschoppen, aan zijne gehoorzaamheid te onderwerpen]. Men heeft van hem eene *Geschiedenis* der kruistogten onder dezen titel: *Historia belli sacri a principibus christianis in Palestina et in oriente gestis*, in 32 boeken, beginnende met 1180, en eindigende met 1184. Zijn stijl is eenvoudig en natuurlijk; de schrijver is voorzigtig, oordeelkundig, zedig en geleerd voor den tijd waarin hij schreef. Deze *Geschiedenis* is te *Bazel*, in 1549, in fol. in het licht gegeven. Dezelve komt voor in *Gesta Dei per Francos* van *BONGARS*. Er bestaat een vervolg van tot in 1275, dat men vindt in de *Amplissima collectio* van *MARTENNE*. *JOANNES HEROLD* heeft er een tweede vervolg van vervaardigd, tot in 1521, dat met de *Geschiedenis* gedrukt is, *Bazel*, 1564, in fol. — Men moet hem niet verwarren met eenen anderen *WILLEM*, bisschop van *Tyrus*, in 1129 overleden, waarvan er *Brieven* bestaan aan *BERNARDUS*, patriarch van *Antiochië*.

WILLEM, bijgenaamd *Calculus*, wyl hij aan de steenziekte onderhevig was; een monnik van *Jumiege*, leefde in de 11.^e eeuw, onder *WILLEM den Veroveraar*, en overleed in 1090. Men heeft van hem eene *Geschiedenis van Normandië*, in 8 boeken verdeeld, voorkomende in de verzameling van *CAMBDEN*, 1603, en in die van *DUCHESNE*, 1619, beide in fol. De stijl van dezen schrijver is dragelijk voor den tijd, waarin hij leefde, maar het ontbreekt hem aan critiek, een aan bijna al de oude schrijvers gewoon gebrek. [Deze *geschiedenis* is door een' ongenoemde tot het jaar 1135 voortgezet].

WILLEM de Brittanjer, dus genoemd wyl hij uit *Bretagne* was (*Armoricus* of *Brito-Armoricus*), werd in 1165 geboren. Hij was kapellaan van *PHILIPPUS AUGUSTUS*, dien hij op zijne krijgstogten vergezelde, en wiens achting hij verdiende. Men heeft van hem: 1.º eene *Geschiedenis* in proza van dien vorst, om tot vervolg te dienen van die van deszelfs lijfarts *RICORD* genaamd; — 2.º een dichtstuk getiteld *Philippide*, zijnde eene soort van courant. Deze beide werken zijn nuttig voor de *geschiedenis* van zijnen tijd. Zij zijn te *Zwickau*, in 1657, in 4.to gedrukt, en komen mede voor in de *Verzameling der Geschiedschrijvers van Frankrijk*.

WILLEM van Auxerre, in 1207 bisschop dier stad, werd in 1220, op bevel van Paus *HONORIUS III*

op den stoel van *Parijs* geplaatst, en overleed in 1223, na deze diocesen heiliglijk bestuurd te hebben. Hij is de schrijver van een werk, dat niet in het licht is verschenen, getiteld: *De officii ecclesiasticis*; maar hij is zulks niet, zoo als men het gewoonlijk meent, van een *Kort begrip der godgeleerdheid*, in fol. 1500, dat den naam van WILLEM van *Auxerre* draagt. WILLEM, de schrijver van dit *Kort begrip*, leefde gelijktijdig met hem, en overleed, in 1230, na met roem te *Parijs* de godgeleerdheid te hebben onderwezen. Hij was aartsdiaken van *Beauvais* geweest. — Er is een 3.^e WILLEM van *Auxerre* geweest, een dominikaner, in 1294, als provinciaal zijner orde overleden, welke men zegt, evenzeer hoogleeraar te *Parijs* te zijn geweest, en waarvan er zich onder de handschriften der *Sorbonne*, eenige door hem vordragen *Leerreden* bevinden.

WILLEM van *Auvergne*, ook wel WILLEM van *Parijs* genaamd, wyl hij bisschop dier stad was, bestuurde deze kerk wijselijk, stichtte kloosters, bewerkte door zijne leerreden bekeeringen, deed door de bekwaamste godgeleerden van zijn diocees, de meerderheid der beneficiën veroordeelen, en legde veel ijver aan den dag, ter bevordering van den bloei der studiën, aan de universiteit dier stad. Hij overleed in 1249. Het is aan dezen prelaat, dat de H. LODEWIJK, koning van *Frankrijk*, het kruis vraagde, op den

oogenblik dat hij, uit eene hevige ziekte, het spraakvermogen had terug bekomen, en zeide dat hij de gelofte wilde afleggen, om ter hulp van het *Heilige Land* optetrekken (zie LODEWIJK IX). Men heeft van hem *Leerreden* en *Verhandelingen* over verschillende punten van kerkelijke tucht en zedeleer. LE FERON heeft dezelve gezamenlijk uitgegeven, 1674, 2 dl.ⁿ, in fol. Dezelve bevatten *Commentariën op de Psalmen, op het Boek der Wijsheid*, en verschillende *Verhandelingen*, waarvan er eenige niet van hem zijn. De stijl van dezen prelaat, is, zonder iets sierlijks of geestigs te bezitten, eenvoudig, verstaanbaar, natuurlijk, en minder onbeschaafd, dan die der schoolgeleerden van zijnen tijd. Hij behandelt ook minder bovennatuurlijke onderwerpen dan zij, en legt zich voornamelijk op de zedeleer en de kerkelijke tucht toe. Hij wederlegt soms ARISTOTELES, hetwelk in zijne eeuw geene kleine vermetelheid was. Hij was zeer ervaren in de H. Schrift, en de ongewijde schrijvers; maar had de kerkvaders weinig gelezen.

WILLEM DE SAINT-AMOUR. — Zie AMOUR.

WILLEM of WILLIAM VAN LYNDWOODE, een Engelsche regtsgeleerde en bisschop van *St. David*, van wien men heeft eene verzameling van Constitutiën der aartsbisschoppen van *Kantelberg*, onder den titel van *Provinciale, seu Constitutiones*

Angliae, Oxford, 1633, in fol. Hij overleed in 1446. Er is eene vollediger uitgave dezer nuttige verzameling in het licht verschenen, *Londen, 1679*, in fol.

WILLEM of WILLIAM VAN MALMESBURY, een Engelsche benediktijner, en beroemde geschiedschrijver der 12.^e eeuw. HENDRIK SAVIL liet de werken van dezen schrijver te *Londen*, in 1596, in fol. drukken. Zij worden geacht, ofschoon de stijl onbehagelijk is.

WILLEM VAN VORILONG, een beroemde schoolsche godgeleerde der 15.^e eeuw, van de orde der minderbroeders, in 1464 overleden, liet na een *Commentarium op het Boek der Spreuken*, en, onder den titel van *Vade mecum*, in fol. eene Beknopte voorstelling van godgeleerde Vraagstukken.

WILLEM VAN CHARTRES, een dominikaner religieus, kapellaan van den H. LODEWIJK, [dien hij naar *Palestina* had vergezeld, en dien hij in zijne laatste oogenblikken voor *Tunis* bijstond. Met den dominikaner GODFRIED DE BEAULIEU, bragt hij de gebeenten van dien vorst naar *Frankrijk* over]. Hij zelf overleed in 1280 of 1281. De door GODFRIED DE BEAULIEU begonnen *Geschiedenis* van dien vorst, werd door hem voortgezetz. Hij verzamelde zorgvuldiglijk alles wat aan de nasporingen van zijnen voorganger had kunnen ontsnappen, en

voegde zulks bij zijn werk. Dit vervolg, opgenomen in het 5.^e dl. der *Verzameling* van DUCHESNE, bevat verscheiden feiten, die verdienen bekend te zijn, maar is in eenen hoogdravenden stijl geschreven.

WILLEM of WILLIAM VAN NEUBRIDGE. — Zie LITTLE.

WILLEM DE NANGIS, een benediktijner van de abdij van den H. DIONYSIUS in *Frankrijk*, overleed in 1302. Hij is de schrijver van het *Leven van den heiligen LODEWIJK*, en van dat van deszelfs zoon, *PHILIPPUS den Stoute*, en van twee *Kronijken*, waarvan de Kerkelijke en ongewijde geschiedschrijvers gebruik hebben gemaakt. De voornaamste loopt tot 1301; dezelve is duidelijk en in een dragelijk Latijn geschreven. Men vindt dezelve in het 5.^e dl. der *Verzameling* van DUCHESNE. Dezelve heeft twee voortzetters gehad, waarvan de eene dezelve tot 1340, en de andere tot 1368 heeft gebragt. De eerste schijnt een man van geest te zijn geweest; de andere was een onbeschaafde en ruwe monnik. Zonder deze beide vervolgen, zouden wij bijna niets zekers hebben, betrekkelijk de in dat tijdverloop voorgevallen gebeurtenissen.

* WILLEMET (REMIGIUS), een natuurkundige, te *Norroi*, bij *Pont-à-Mousson*, den 3 September 1735 geboren, legde zich bijzonder toe op de beoefening der natuurlijke historie, en werd directeur van den planten-tuin

en van het museum van *Nancy*. Hij overleed in laatstgenoemde stad, den 21 Julij 1807, na verscheiden goede werken in het licht te hebben gegeven: 1.º *Essais etc. (Kruid-, Schei-, en Artsenij-bercidkundige proefnemingen, op eenige inlandsche planten)*, een werk, dat in 1776, bij de akademie van *Lyon*, den eersten prijs heeft behaald, en dat in het Hoogduitsch is vertaald, 2.º uitgave, met vermeerderingen, onder den titel van *Inlandsche Materia medica*; — 2.º *Flora van het oude Lotharingen, Nancy*, 1803, 3 dl.ⁿ, in 8.vo; in 1808, te *Parijs*, in 3 dl.ⁿ, in 8.vo herdrukt; — 3.º *Histoire etc. (Geschiedenis der in de kunsten en in de geneeskunde nuttige boomlever-kruiden — lichens —)*, *Lyon*, 1787, in 8.vo; — 4.º verscheiden artikels in tijdschriften, over onderwerpen tot de genees- en natuurkunde, de natuurlijke historie en den landbouw behorende, en in de gedenkschriften der akademie van *Dijon*. — Zijn zoon, in 1762, te *Nancy* geboren, werd in 1783 tot doctor in de geneeskunde bevorderd, en overleed te *Seringapatam* in 1790. Hij was eerste lijfarts van den beroemden *Tippo-Saib*, en correspondent van het museum der natuurlijke historie te *Parijs*. Hij heeft in het licht gegeven *Herbarium mauritianum*, *Leipzig*, 1796, in 8.vo, en Latijnsche *Verhandelingen* over de physiologie van het menschelijke ligchaam, over de planten, over het gebruik der verkoelingen in de geneeskunde,

en verscheiden stukken in tijdschriften.

† WILLEMS (JOANNES FRANCISCUS), den 10 Maart 1793, in het dorp *Bouchout*, bij *Antwerpen* geboren; paarde reeds vroegtijdig met eenen bijzonderen aanleg voor de studie, eenen verklaarden smaak voor de dicht- en toonkunst. Na in het ouderlijke huis, het eerste taalkundige onderwijs te hebben ontvangen, zond zijn vader hem naar *Lier*, ten einde zich aldaar in de toonkunst te oefenen. Hij had het zeldzame geluk, van in die stad door een' man van talenten opgemerkt te worden, die, in dat treurige tijdvak, waarin ook het lagere en middelbare onderwijs in *België* zeer achterlijk was, zelf zich met het letterkundige onderwijs zijner kinderen belastte, waaraan hij ook den jongen WILLEMS liet deel nemen. De leerling deed den meester verbaasd staan, die toenmaals reeds aan WILLEMS eene schitterende toekomst voorspelde; hij spoorde hem aan, eene loopbaan intetreden, die meer geschikt was, om de in hem liggende veel belovende kiemen te doen ontwikkelen. WILLEMS werd alzoo te *Antwerpen* als klerk bij eenen notaris geplaatst, en daar nam zijne neiging voor de dichtkunst eene nieuwe vlugt. Hij werd lid van de maatschappij van rhetorica dier stad, en naauwelijks had hij den ouderdom van 18 jaren bereikt, toen de stad *Gend*, die eene oproeping aan de letterkundigen van het Fransche keizerrijk had gedaan,

om den vrede van *Tilsit* te bezingen, hem als bekroonden dichter begroette. In 1818 verschaftte hem zijn dichtstuk *Aen de Belgen*, van wege het Nederlandsch bestuur, eenen voordeelligen post, en de vriendschap der geleerdste en aanzienlijkste mannen van *Holland*. Dit heerlijke dichtstuk had hem eenige nasporingen gekost, en **WILLEMS**, in de staat- en letterkundige geschiedenis van zijn vaderland buitendien reeds ervaren, legde er zich van nu af geheel en al op toe. Zijne *Geschiedenis der Vlaemsche letterkunde*, in de Belgische provinciën, en zijne *Mengelingen* openbaarden weldra op eene onbetwistbare wijze de bondigheid zijner letter-, taal- en geschiedkundige kennissen: de deuren van het instituut der *Nederlanden*, en der voornaamste wetenschappelijke genootschappen werden hem geopend. Tijdens de oprigting der commissie voor de geschiedenis door koning **WILLEM I.** was **WILLEMS** een der eerste leden derzelve: in deze betrekking belastte hij zich met de uitgave van het uitgebreide heldendicht over den slag van *Woeringen*, tegen het einde der 13.^e eeuw door **VAN HEELU** zamengesteld. De druk van dat werk was reeds sedert lang begonnen, toen de omwenteling van 1830 uitharste, de uitgave schorste, en **WILLEMS** naar een stadje van *Oost-Vlaanderen* verbande. Deze achtenswaardige geleerde, die gedurende den geheelen tijd van zijn verblijf te *Antwerpen*, niet opgehouden had

voor de regten te strijden, welke men aan de Vlaamsche taal wilde betwisten, als nationale taal in de gewesten, waarin dezelve gesproken wordt, troostte zich over deze zoogenaamde ballingschap, en over het verlies van het grootste gedeelte zijner fortuin, door zich met vernieuwden ijver op de taal en de geschiedenis van zijn land toe te leggen; hij copieerde een aantal handschriften, en bragt het oude nationale heldendicht van den *Vos*, in het nieuwere Vlaamsch over. Hoe meer de tegenspoeden hem schenen te bereiken, des te meer scheen zijn roem zich naar buiten uit te breiden. *Duitschland* stelde hem ruimschoots schadeloos voor de onverschilligheid, waarmede men hem in zijn vaderland behandelde; hij kwam in betrekking met de beroemdste letterkundigen, van dat classieke land der geleerdheid, en er ontstond onder anderen tusschen hem en den beroemden **JAKOB LUDWIG GRIMM** eene geregeldé briefwisseling. Van den anderen kant begreep men dat de ongenade van **WILLEMS** slechts tot schande van het land moest uitvallen, en edelmoedige mannen bedienden zich van hunnen invloed, om dezen letterkundige weder in eenen hem waardigen toestand te plaatsen. Hij werd te *Gend* tot eenen even zoo voordeelligen post beroepen, als hij te *Antwerpen* bekleed had; de academie nam hem onder hare leden op, en toen eenigen tijd daarna de commissie voor de geschiedenis gereorganiseerd werd,

hervatte WILLEMS er den rang in, die zijne talenten hom eenige jaren vroeger hadden aangewezzen. Maar hoe uitgebreid deze werkkring ook wezen mogt, was dezelve echter voor dit zoo werksame vernuft niet voldoende. De Vlaamsche letterkunde, door de schokken der omwenteling, eenigen tijd in hare ontwikkeling gestoord, nam eene nieuwe vlugt, en WILLEMS werkte op nieuw met den ijver eens jongelings om dezelve vorderingen te doen maken. Het *Belgisch Museum*, waarvan hij tot op het einde zijner dagen alleen de redactie bezorgde, diende gedurende tien jaren tot tegenwigt van die hedendaagsche Vlaamsche letterkunde, schitterend voorzeker, maar gevoed door eene jeugd, die zich veelal meer door geestdrift, dan door bondige geleerdheid onderscheidt. Het was niet dan zeer laat dat hij toestemde zijne *Vlaamsche liederen* in het licht te geven, zijnde de rijke oogst eener dertigjarige nasporing, en die tevens moesten getuigen van zijnen zuiveren smaak, en van zijne diepe geschied-, letter- en taalkundige en muzikale kennis. Helaas de dood, hem den 24 Junij 1846, in eenen aanval van beroerte, overvallen, kwam hem beletten om de laatste hand aan dit werk zijner voorliefde te leggen; maar gelukkiglijk zijn zijne aantekeningen talrijk, en de menigvuldige gesprekken, welke hij met zijne vrienden, betrekkelijk de Vlaamsche volksliederen voerde, zullen weldra de voortzetting dezzer uitgave

XXV DEEL.

gedoogen. Te midden zijner studiën had WILLEMS zich ongewoeliglijk eene bibliotheek tot stand gebragt, die met regt als eene der rijkste partikuliere boekverzamelingen van geleerden mag beschouwd worden; waarvan men zich kan overtuigen door de catalogus derzelve, bij de eerste veiling in Februarij 1847, te *Gend.*, onder den titel van *Bibliotheca Willemsiana*, in het licht gegeven.

* WILLIAMS (DAVIN), een Engelsche schrijver, stichter van het *Letterkundige Fonds*, werd in 1738 geboren, en omhelsde, bijna tegen wil en dank, den geestelijken staat; ook strookte zijn gedrag zeer weinig met zijnen stand. Hij werd door den minister ROLAND naar *Frankrijk* beroepen, om mede te werken aan de constitutie, die het geluk van het Fransche volk moest uitmaken, en hij leefde eenigen tijd in het gezelschap der Girondijnen; maar toen hij de buitensporigheden zag, in den naam der vrijheid bedreven, wanhoopde hij aan het tot stand brengen derzelve, en haastte hij zich, om naar zijn land terug te keeren, alwaar hij den 29 Junij 1816 overleed. Hij heeft *Brieven* en *Verhandelingen* in het licht gegeven, waarin hij de grenzen der staatkunde en burgerlijke vrijheid aanduidt, en waardoor hij zich zeer populair maakte, en verscheiden andere werken, voornamelijk over de opvoeding; maar onder eenige nuttige en oordeelkundige inzig-

I

ten, bevatten deze vele gewaagde gevoelens, en de schrijver discht dikwerf de denkbeelden van J. J. ROUSSEAU op. Zijne denkbeelden in het stuk van godsdienst zijn zeer toegevend, en hij verklaarde zich openlijk voor het deïsmus; men ontmoette hem in de wereld, en zelfs in den schouwburg. Het hoofdstuk *Godsdienst*, in zijne *Lessen over de opvoeding*, 3 dl.ⁿ, in 8.vo, is slechts eene verdediging van zijn gedrag.

* WILLIAMS (miss HELENA MARIA), te Londen, in 1759, uit eene adellijke Schotsche familie geboren, legde zich reeds vroegtijdig op de beoefening der letteren toe. In den ouderdom van 18 jaren, gaf zij een dichtstuk in het licht, *Peru* genaamd, hetwelk de goedkeuring der beroemdste geleerden van dat tijdvak wegdroeg. Daar hare verbeeldingskracht haar de Fransche omwenteling, als den voorbode van groote maatschappelijke verbeteringen deed beschouwen, zoo verliet zij *Engeland*, en kwam zich in 1790 te *Parijs* vestigen. Na in betrekking te zijn gekomen met PETHION, VERGNIAUD en verscheiden andere hoofden der Girondijnen, was zij bijna in hunne proscriptie gewikkeld geweest. Zij werd zelfs in hechtenis genomen en in de conciergerie van het *Luxembourg* opgesloten; maar het gelukte haar te ontsnappen, en zij begaf zich naar *Zwitserland*, alwaar zij waarnemingen verzamelde, die in het licht verschenen onder den

titel van: *Reize door Zwitserland, met bespiegelingen over het Helvetisch Bestuur*, te Londen gedrukt, en welk geschrift veel bijval vond. Het is in het Fransch vertaald, door J. B. SAY, 1798, 2 dl.ⁿ in 8.vo Na den revolutionnair storm, kwam zij te *Parijs* terug, alwaar zij verscheiden werken over de omwenteling in het licht gaf. Men heeft van haar: 1.º *Brieven uit Frankrijk geschreven, over de eerste federatie*, 1791—92, 2 dl.ⁿ in 12.mo; — 2.º *Brieven uit Frankrijk geschreven, over het tijdvak des schrikbewinds*, 1795, 4 dl.ⁿ in 12.mo; — 3.º *Overzicht van den toestand der zeden en der openbare gevoelens van de Fransche Republiek, en van het einde der 18.^e eeuw*, 1801, in 8.vo; — 4.º *Staatkundige en vertrouwelijke briefwisseling van LODEWIJK XVI, met aanmerkingen*, 1804, 3 dl.ⁿ in 8.vo, in het zelfde jaar in het Engelsch in het licht gegeven. In zijn *Journal de la librairie*, van 13 Junij 1818, zegt de heer BEUCHOR, dat de schrijver van dit werk onbekend is; — 5.º *Verhaal der gebeurtenissen, die plaats gehad hebben van den 1 Maart tot den 20 November 1815*, 1816, in 8.vo; — 6.º *Herinneringen der Fransche omwenteling*, naar het Engelsch van den heer COQUEREL, haren neef, *Parijs*, 2.^e uitgave, 1828, in 8.vo Nog heeft men van haar *Engelsche gedichten*, waarvan er eenige door ESMENARD in het Fransch zijn vertaald. Zij is den 15 December 1827 overleden.

† WILLIBRORDUS (*Heilige*), in 658, in *Northumberland* of het meest Noordelijk gewest van *Engeland* geboren. Zijn vader, de gelukzalige ULGILS of WILGIS, was van Saksischen oorsprong. Van zijn zevende jaar af, werd hij in de abdij van *Rippon*, die toenmaals onder het bestuur van den heiligen WILFRIDUS stond, opgevoed. Ouder geworden, ontving hij aldaar de geestelijke kruinschering, en verbond zich aan den kloosterstand. Toen hij den ouderdom van twintig jaren bereikt had, bekreep hem de lust, om naar *Ierland* te gaan; daartoe uitgelokt, door het voorbeeld en den roem van den heiligen EGBERTUS, en van den eerwaardigen WIGBERTUS, een Engelsch priester, die derwaarts de wijk hadden genomen, om het voorregt eener geruste eenzaamheid te genieten. Nadat zijn abt, de heilige WILFRIDUS, en de kloosterlingen van *Rippon*, hem de vrijheid hadden gegeven, deze reis te ondernemen, begaf hij zich naar den heiligen EGBERTUS, die mede vuriglijk de bekeering der Noordsche volken verlangde, welke nog in het duistere heidendom gedompeld waren, en er dus op bedacht was, den Vriezen dat geluk te bezorgen. Hij oordeelde WILLIBRORDUS in staat, hieraan te arbeiden, en haalde hem over, om naar hun land te gaan. WILLIBRORDUS, die toenmaals priester was, en den ouderdom van 33 jaren bereikt had, deed zich vergezellen door den heiligen

SWITBERTUS, den heiligen ADELBERTUS, en acht of negen zendingen, en kwam in het jaar 690 in *Vriesland* (onder welken naam het grootste gedeelte der *Noordelijke Nederlanden* toenmaals bekend was), kort nadat PIPYN, groot hofmeester, onder DIEDERIK of THEODORICH II, een gedeelte van dit land op RADBODUS, koning der Vriezen veroverd had. Om ongestoorder te kunnen prediken, wendde hij zich tot PIPYN die hem in zijne bescherming nam, en hem naar Paus SERGIUS te *Rome* zond, om de apostolische zegening te ontvangen. WILLIBRORDUS, teruggekomen zijnde, hield zich drie jaren bezig, de bewoners van dat gedeelte van *Vriesland* te onderwijzen, hetwelk onder het beheer van THEODORICH was. Hij ging daarop andermaal naar *Rome*, met aanbevelingsbrieven van PIPYN; Paus SERGIUS zalfde hem tot aartsbisschop der Vriezen, en gaf hem het *Pallium*. In *Frankrijk* teruggekeerd, gaf hem PIPYN eenige goederen in de stad *Utrecht*, om aldaar zijn verblijf te kunnen houden. De heilige aartsbisschop bouwde aldaar eene kerk, onder den titel van den *heiligen Verlosser*, en vestigde in die stad zijnen zetel. Hij bouwde nog eene andere kerk, die hij aan den heiligen MARTINUS toewijdde, en in welke naderhand de bisschoppelijke stoel verplaatst werd. KAREL MARTEL volgde de milddadigheid van zijnen vader PIPYN na, en gaf aan de door WILLIBRORDUS gestichte kerk, het

stadsgebied van *Utrecht*, met twee landerijen, zoo als zulks blijkt uit de handvesten van het jaar 724 en 726. Eenigen tijd daarna ging *WILLIBORDUS* in dat gedeelte van *Vriesland* prediken, hetwelk nog onder de gehoorzaamheid van *RADBODUS* stond, en verzette zich aldaar met apostolische onverschrokkenheid tegen de afgodendienst. Maar, hoewel hij door den vorst met eerbewijzingen werd ontvangen, bleef dezelve echter bij de dwalingen zijner voorouderen volharden. *WILLIBORDUS* drong zelfs tot in *Denemarken* door, alwaar hij voor het Christendom ook veel goeds uitwerkte. Teruggelaten, doopte hij *PIPN*, zoon van *KAREL MARTEL*, en voorzeide hem zijne toekomstige grootheid, en in de daad, met dezen *PIPN* is het tweede geslacht der allerchristelijkste koningen begonnen. *WINFRIDUS* of *BONIFACIUS* bleef drie jaren in *Vriesland* bij den II. *WILLIBORDUS*, en werkte onder zijn toezigt aan de verdelging der afgoderij, en aan de voortplanting des geloofs in deze gewesten, terwijl hij, volgens sommige schrijvers, deszelfs opvolger op den aartsbisschoppelijken stoel van *Utrecht* werd. De groote en heilige apostel der *Nederlanden*, overleed, volgens het meest algemeen gevoelen den 7 November 739, en werd in het door hem gestichte klooster *Epternach*, bij *Trier*, begraven.

WILLIS (*THOMAS*), een geneesheer, in 1622, te *Great-Bellwin*, in het graafschap *Wilt*,

geboren, volbragt zijne studiën te *Oxford*, alwaar hij, met verscheiden andere scholieren ten gunste des konings de wapens opvatte. Hij legde zich vervolgens geheel en al op de beoefening der geneeskunde toe. Nadat *KAREL II*, in 1660, den troon had beklommen, verschaftte hij hem den post van hoogleeraar in de natuurlijke wijsbegeerte, door *WILLIAM SEDLEY* gesticht. Hij verliet *Oxford* in 1666, en ging zijne kunst in de hoofdstad uitoefenen, alwaar hij de gezondheid wedergaf en den nijd opwekte. De harrewarrerien, waarin zijne vijanden hem wikkelden, verkortten zijne dagen. Hij overleed te *Londen* in 1675. Men heeft van hem: eene verhandeling in het Engelsch, getiteld: *Zeker en gemakkelijk middel, om de pest en elke andere besmettelijke ziekte voortkomen en te genezen*; een nagelaten werk, in 1666 geschreven, en in 1690 gedrukt; hetzelfde komt niet voor in de verzameling zijner *Werken* in het Latijn, te *Amsterdam*, in 1682, in 2 dl.ⁿ, in 4.to, in het licht gegeven, en waarin men onderscheidt: 1.º *Cerebri anatome et nervorum descriptio et usus*; door de geneeskundigen zeer gezocht; — 2.º *Pharmaceutice rationalis*; — 3.º *De fermentatione, de febris*; — 4.º *De anima brutorum*, enz. De werken van dezen arts zouden meer gezocht worden, indien hij in dezelve niet eene bepaalde stelselzucht aan den dag legde, welke in de geneeskunde even zoo schadelijk, als zij gewoonlijk

in de overige wetenschappen nutteloos is. (Zie ELOY).

* WILLOT (AMEDEUS, graaf DE), luitenant-generaal, in 1757, te *Saint-Germain-en-Laye*; uit eene aanzienlijke familie geboren, volgde de loopbaan der wapens, werd officier in het legioen van *Maillebois*, en onderscheidde zich in den veldtocht van *Corsika* (1769). WILLOT omhelsde de beginselen der omwenteling; maar hij schaarde zich onder de gematigden. Zijne bevordering was snel. In 1793, was hij brigade-generaal, bij het leger der *Oostelijke-Pyreneën*, toen hij van zijnen post ontzet werd, wegens eene nederlaag, die hij tusschen *Ceret* en *de Tet*, tegen de Spanjaarden onder aanvoering van den graaf der UNIE, ondervond. Na den 9 thermidor, in activiteit hersteld, bij het leger der *Westelijke-Pyreneën*, onder den generaal MONCEY, deed hij zich onderscheiden, bij den aanval van het kamp van *Lodewijk XIV*, en bij den overtocht der *Deva*; den 28 Junij 1795 sloeg hij de Spanjaards bij *Mon-dragon*. Hij had hetzelfde geluk voor *Pampeluna* (6 Julij), en in de bloedige gevechten van den 14 en 15 derzelfde maand, die *Bilbao* en *Biskajie*, in de magt der republikeinen deden vallen. Na den vrede met *Spanje* (1795), tot divisie-generaal benoemd, werd hij naar de *Vendée* gezonden, alwaar hij het bevel voerde onder HOCHÉ, met wien hij, betrekkelijk het in hechtenis nemen van CHARETTE, in ge-

schil werd gewikkeld. WILLOT had met dezen partij-chef onderhandeld, en hij schreef aan HOCHÉ: » Indien het uwe bedoeling, indien het die des bestuurs niet is geweest, om met de opstandelingen te onderhandelen, zal ik u nimmer vergeven, mij in eene omstandigheid te hebben gewikkeld, waarin ik aan mijn woord moet te kort schieten. Tot dusverre had ik hen enkel bestreden, en het is op uw bevel, dat ik hunne onderwerping heb aangenomen, en gij zijt het, die hen doet arresteren . . .!» In 1796, had hij het bevel over de militaire divisie van *Marseille* alwaar hij de *terroristen* beteugelde, die hem bij den raad der Vijfhonderden aanklaagden. In 1797, was hij, als afgevaardigde van het dep.^t der *Monten van de Rhône*, tot die vergadering benoemd. WILLOT werd in zijnen post gehandhaafd, en verstrooide in 1798, eene bijeen-scholing van jakobijnen, die de stad in verwarring bragten. In een *Ver-slag* aan het directorium over de onlusten van het Zuiden, drukte hij zich aldus uit: » De koningsgezinden, die de republikeinen vermoorden, de uitgewekenen op onze kusten geland, zijn slechts tijdele schimmen, waarmede men het bestuur schrik wil aanjagen, om eene afleiding aan deszelfs waakzaamheid te geven; de eenige vijanden, welke het te bestrijden heeft, is een hoop anarchisten, struikroovers en booswichten van allerlei stempel, die deze gewesten onveilig

maken . . . .” Den 19 Julij tot secretaris van het directorium benoemd, randde hij TALLEYRAND, minister van buitelandse zaken, BARRAS, directeur en HOCHÉ, minister van oorlog, aan; en beweerde dat zij den vereischten ouderdom niet hadden, om zulke hooge waardigheden te bekleeden. Ook beschuldigde WILLOT evenzeer zijnen ambtgenoot QUIROR van de toejuichingen en het gemor der tribunes uittelokken. Op den oogenblik dat men een' staatkundigen streek (*coup d'état*), tegen het wetgevende ligchaam beraamde, ontsluijverde WILLOT openlijk deze zamenspanning; den 13 thermidor, duidde hij de bewegingen der troepen naar de hoofdstad aan, alsmede het annaderen des legers van *Sambre en Maas*, onder het bevel van HOCHÉ, enz. enz. Hij stelde verscheiden wijze maatregelen voor, tegen de omwenteling, die zich voorbereide; maar zijne raadgevingen bleven zonder gevolg. WILLOT was lid der commissie van inspecteurs, in de worsteling van het wetgevende ligchaam tegen het directorium gevormd, toen de 18 fructidor aanbrak (zie HOCHÉ). Onder het getal der slagtoffers van dien noodlottigen dag begrepen, zag hij zich in de zaal der inspecteurs met PICHEGRU en verscheiden andere leden, in hechtenis genomen. Eerst in den toren des Tempels opgesloten, werden zij vervolgens naar *Rochefort*, en eindelijk naar *Cayenne* vervoerd. Nadat het hem gelukt was, om den 3 Junij 1798,

met PICHEGRU, BARTHELEMY en eenige andere ongeluksgezellen, te ontsnappen, nam WILLOT de wijk naar *Hollandsch-Guiana*, en stak van daar naar *Engeland* over. Toen het directorium de ontvlugting van WILLOT vernomen had, plaatste het zijnen naam op de lijst der uitgewekenen. Onder het consulairstuur, behoorde hij tot het getal der bannelingen, aan welke men de terugkomst in *Frankrijk* niet toestond. Sedert dat tijdstip zocht WILLOT in het Zuiden van *Frankrijk*, koningsgezinde bewegingen aantestoken, en volgde de Oostenrijksche troepen in *Piemont*. Na den slag van *Marengo*, ging hij te *Genuea* sloop met een corps Fransche en Zwitsersche uitgewekenen, die in soldij van *Engeland* stonden. Hij begaf zich naar *Londen*, alwaar hij uit al zijn vermogen de zaak der *Bourbons* ondersteunde. Maar nadat de invoering van het keizerlijke bestuur, hem alle hoop had doen verliezen, stak hij over naar de *Vereenigde Staten*, en kwam eerst bij de restauratie in *Frankrijk* terug. De koning versierde hem den 27 November 1814, met het kruis van den H. LODEWIJK. Wegens zaken, andermaal naar de *Vereenigde Staten* terug geroepen, vernam hij aldaar de landing van BONAPARTE te *Cannes*, den 1 Maart 1815. Hij vertrok dadelijk; maar bij zijne terugkomst in *Frankrijk*, vond hij LODEWIJK XVIII op nieuw op zijnen troon hersteld. In 1815, werd hij door den koning tot gouverneur van *Cor-*

sika benoemd, alwaar hij zinnen earsten veldtogt met roem had gemaakt. Hij bestuurde met even zoo vele wijsheid als gematigdheid, en maakte zich bij de inwoners algemeen bemind, die hem in 1818, krachtens een bevel dat hem naar *Frankrijk* terugriep, met leedwezen zagen vertrekken. De generaal WILLOT was met verscheiden orden versierd. Hij was commandeur der orden van den H. LODEWIJK, van het legioen van eer, en ridder van den H. MAURITS en van den H. LAZARUS van *Sardinië*. Sedert zijne terugkomst in *Frankrijk*, had hij zijn huis van *Choigny*, bij *Sarteny* (gemeente in *Seine-en-Oise*), betrokken, en is aldaar den 17 December 1823 in zeer godvruchtige gevoelens, en na de troostmiddelen der Kerk ontvangen te hebben, overleden. De ridder A. BOULET, heeft bij zijn graf eene redevoering uitgesproken, die gedrukt is, *Parijs*, 1824, in 4.to In de *Quotidienne* van 23 December 1823, komt eene *Levensschets* van den generaal WILLOT voor.

WILLUGHBY (FRANCISCUS), een Engelsche natuurkundige, lid der koninklijke maatschappij van *Londen*, den 3 Julij 1672, in den ouderdom van 37 jaren overleden, heeft zich bekend gemaakt, door twee goede werken over de natuurlijke historie in het Latijn. Het eerste is getiteld: 1.º *Ornithologiae libri tres*, *Londen*, 1676, in fol., 1686; in het Engelsch, 1678;

het 2.º *De Historia piscium libri quatuor*, *Oxford*, 1686, in fol., en 1743. Deze beide verhandelingen, die met wel uitgevoerde platen zijn voorzien, zijn in het licht gegeven door RAY, die dezelve herzag, en eenige feilen, die aan den schrijver ontsnapt waren verbeterde. De platen waren door den schrijver op zijne reizen door *Europa* geteekend.

WILMOT. — Zie ROCHESTER.

* WILMSEN (FREDERIK PHILIPPUS), de BERQUIN van *Duitschland*, te *Maagdeburg*, den 23 Februarij 1770 geboren, wijdde zich reeds vroegtijdig aan het onderwijzers-vak. Hij bewees gedurende 34 jaren de grootste diensten aan het onderwijs der jeugd, en overleed te *Berlijn*, alwaar hij eerste predikant der *Parochialkirche* was, den 4 Mei 1831. WILMSEN verwierf zich ook grooten roem door zijne werken, die over de meeste takken van het onderwijs handelen en het *Unterrichtswesen* zelf blootleggen. Hij schreef tot op zijne laatste oogenblikken, want op den dag zijns overlijdens, werd juist het laatste blad zijner *Natuurlijke Historie* afgedrukt. Onder al zijne werken heeft geen meer bijval gevonden, dan zijn *Deutscher Kinderfreund*, *Berlijn*, 1802, en die in 1834, reeds de 126.º uitgave beleefde; van zijne overige schriften verdienen nog vermeld te worden: 1.º *Die Unterrichtskunst*, *Berlijn*, 1818;

— 2.º *Bibelfreund*, *Berlijn*, 1814; — 3.º *Der Mensch im Kriege*, *Berlijn*, 1815; — 4.º *Hersilia's Lebensmorgen*, *Berlijn*, 1816, 2.^e uitgave 1821; — 5.^e *Die allgemeine Behandlung der Kinder in den Jahren der ersten Entwicklung*, 2.^e uitgave, *Hanover*, 1830, enz. De Nederduitsche pedagogie heeft bij vertalingen en omwerkingen, veel gebruik gemaakt van WILMSEN's schriften.

WILSON (FLORIS), een geleerde Schot, in 1500, in het graafschap *Murray*, in *Schotland*, geboren. Na in het collegie van *Aberdeen* te hebben gestudeerd, verbleef hij eenigen tijd te *Bazel*, alwaar hij onder den beroemden ERASMUS lessen nam. Te *Parijs* gekomen zijnde onderwees hij aldaar de wijsbegeerte, in het koninklijk collegie van *Navarre*, en verwierf aldaar eenen grooten roem, door zijne ervarenheid in de oude schrijvers. In 1552 keerde hij naar zijn vaderland terug, en overleed te *Elgin*, in 1557. Hij heeft een uitmuntend werk nagelaten, getiteld: *De tranquillitate animæ*, door IREBAIRN, in 1709, en door RUDDIMAN, in 1750, in 12.mo, in het licht gegeven.

WILSON (THOMAS), den 20 December 1663, te *Burton*, in het graafschap *Cheshire*, in *Engeland*, geboren, wist de achtting te winnen van WILLIAM, graaf van *Derby*, die hem tot zijn huis-kapellaan aannam, hem de opvoeding van zijnen zoon toevertrouwde, en hem later voor

zijne diensten met het bisdom van het eiland *Man* beloonde (dit eiland werd toenmaals door den graaf bezeten en is later aan den koning van *Engeland* verkocht). WILSON nam in 1697 bezit van zijn bisdom. Hij bewees aan de inwoners van dat eiland alle tijdelijke hulp, waartoe zijne fortuin hem in staat stelde, en schreef in hunne taal, verscheiden onderrichtsboeken, waaraan zij volslagen gebrek hadden. Hij overleed algemeen betreurd, den 7 Maart 1755. Hij vorderde dat men slechts een zeer eenvoudig opschrift op zijn graf zoude plaatsen; later heeft men er bijgevoegd: *Dat dit eiland het overige zegge*. CRUTWELL heeft de *Volledige werken* van dien prelaat, te *Londen*, in 1781, 2 dl.ⁿ, in 4.to in het licht gegeven. Datzelve bestaan uit *christelijke onderrigtingen*, *slichtelijke werken*, *leerrede*, en eene *beknopte geschiedenis van het eiland Man*; de uitgever heeft aan het hoofd, eene *levensschets* van WILSON geplaatst.

* WILSON (HENDRIK), een Engelsche zeevaarder, voerde het bevel over den *Antiope*, een schip van de Oost-Indische maatschappij, toen hij te *Macao*, in Junij 1783, het bevel ontving om naar *Engeland* terugtekeeren. Hij ging den 21 Julij daaropvolgende onder zeil, maar na in de *Zuid-Zee* op blinde klippen gestooten te hebben, werd zijn schip verbrijzeld. Door zijnen moed, zijne koelbloedigheid en zijne voorzigtigheid ge-

lukte het hem zijn scheepsvolk te redden, en hij landde op een eilandje, alwaar de koning des lands (de *Pelew-eilanden*), hem de middelen verschafte, om een nieuw schip te bouwen, ten einde daarmede naar zijn vaderland terugtekeeren. Hij is, in 1810, te *Colgton* overleden, na de Indische compagnie nog langen tijd, met even zoo veel ijver als voorspoed te hebben gediend. Het verslag der schipbreuk van den *Antilope*, is door *KEATE* beschreven, en in het Fransch vertaald, onder den titel van *Relation etc. (Verslag van de Pelew-eilanden, volgens de dagverhalen en de mededeelingen van den kapitein H. WILSON en van verscheiden zijner officieren zamengesteld)*, Parijs, 1780, in 4.to, of 2 dl.ⁿ in 8.vo met kaarten en platen. — Er is nog een andere Engelsche zeevaarder, *JACOBUS WILSON*, geweest, die in 1794 uit *Engeland* vertrok, met het schip *the Duff*, om zendelingen naar verschillende eilanden van den *grooten Oceaan* overtebrengen. Hij bezocht achtereenvolgend *Otaïti*, eenige naburige eilanden, den Archipel der *Vrienden-eilanden*, de *Markiezen-eilanden*, en ontdekte eene groep van 14 eilanden, welke hij *Duff-groep* noemde. Hij kwam in 1798, in *Engeland* terug, en overleed eenige jaren later. Zijn *Reisverhaal* is door een lid van het Britsch-zendingsgenootschap geschreven, en te *Londen*, in 1799, in 4.to, in het licht gegeven. Hetzelve is in het Hoogduitsch vertaald.

WILTHEIM (ALEXANDER), in 1604, in het *Luxemburgsche* geboren, werd Jesuit, onderwees gedurende zes jaren met roem de rhetorica, en werd rector van het collegie van *Luxemburg*, alwaar hij in 1674 nog leefde. Men heeft van hem: 1.º *Vita venerabilis YOLANDÆ priorissæ ad Mariæ-vallem*, enz. *Antwerpen*, 1674, in 8.vo; volgens een handschrift van *HERMANN* van *Luxemburg*, een' dominikaner der 13.^e eeuw; — 2.º *Naamlijst der abten van het Munster-klooster, te Luxemburg, Trier*, 1664, in fol.; — 3.º *Diptychon Leodiense ex consulari factum episcopale, et in illud commentarius, ubi etiam de Bituricensi et compediensi aliisque antiquitatis monumentis*, *Luik*, 1659, in fol. met platen; — 4.º *Appendix ad Diptychon Leodiense*, 1660, in fol.; — 5.º *Gubernatores Luxemburgenses*, 1653, in fol.; — 6.º *Acta S. Dagoberti cum notis, Molsheim*, 1623, in 4.to; met bijvoegsels van *JULIANUS FLONCEL*, *Trier*, 1653. Deze *Acten* der twaalfde eeuw zijn fabelachtig en der aandacht der geleerden weinig waardig; — 7.º *De phiala reliquiarum S. Agathæ, virg. et mart. dissertatio*, *Trier*, 1656, in 4.to, met platen. Er wordt in gesproken over de *Lenticule*, *Ampullæ et Lagunculæ* der Romeinen; — 8.º Verscheiden handschriften onder anderen *Luciliburgensia romana*, met platen. Dit is eene beschrijving van *Luxemburg*, ten tijde der Romeinen: dezelve is zeer breed-

voerig in de beschrijving der gedenkteekens, gedenkpenningen enz. van het *Luxemburgsche* en vooral van *Trier*. Pater BERTHOLET heeft er veel gebruik van gemaakt in zijne geschiedenis van *Luxemburg*. In het algemeen is de stijl van dezen schrijver hard. Men ziet aan het hoofd der geschiedenis van *Luxemburg*, door pater BERTHOLET, eene aardrijkskundige kaart dier provincie en omstreken, ten tijde der Romeinen, door WILTHEIM; deze kaart wordt zeer gezocht.

WILTZ (PETRUS), te Arlon, den 31 December 1671 geboren, werd Jesuit in 1690, en oefende gedurende dertig jaren, de moeijelijke bedieningen van missionaris, in het hertogdom *Luxemburg* uit. Men zag in hem herleven den ijver, die de XAVERIUSSEN en de REGISSEN bezielde. Zijne gedachtenis staat nog in hooge vereering in de gewesten, welke hij met zijn zweet heeft besproeid. Door arbeid uitgeput, overleed hij den 8 April 1749, na in het licht te hebben gegeven: 1.° *Catechismus ten gebruike der soldaten*, in het Hoogduitsch; — 2.° *Onderrigting om met vrucht de Sacramenten van boetvaardigheid en der Eucharistie te ontvangen*, in het Hoogduitsch, *Trier*, 1708; in het Fransch, *Luxemburg*, 1752, in 12.mo; — 3.° *Aurifodina spiritualis*, 1710, in 12.mo; — 4.° *Leven van den heiligen FRANCISCUS REGIS*, in het Hoogduitsch; — 5.° *Kleine Catechismus*; — 6.° *Geschiedenis*

der Lieve-Vrouwen kapel te Luxemburg, en verscheiden andere, bondige, leerzame, zalvende ascetische geschriften.

* WIMPFEN-BORNEBURG (FRANCISCUS LODEWIJK, vrijheer von) te *Tweebruggen*, in 1732 geboren, volgde een Fransch regiment, in de veldtogten van den zevenjarigen oorlog, en werd achtereenvolgend, kolonel, veldmaarschalk en luitenant-generaal. In 1792, voerde hij het bevel over eene afdeling van het leger van den *Rijn*, onder de bevelen van ALEXANDER BEAUHARNAIS, en werd later af-, en, als adellijke, gevangen gezet. Na den dood van ROBESPIERRE bekwam hij de vrijheid weder, en ging zich met ter woon te *Parijs* vestigen, alwaar hij in 1800 overleed. Hij heeft in het licht gegeven: 1.° *Refonte etc. (Verbetering der huishouding des Franschen legers, of Uittricksel en ontwikkeling van een militaire plan)*, 1787, in 8.vo; — 2.° *Loisirs etc. (Ledige oogenblikken, of Denkbeelden over het Duitse Rijk)*, 1798, in 8.vo; — 3.° *Instruction etc. (Onderrigting van elken tot het beroep der wapens bestemden jongeling)*, 1798, in 8.vo

* WIMPFEN (FELIX VON), broeder van den voorgaande, veldheer, in 1745 geboren, kwam reeds vroeg als vaandrig, in het Fransche regiment van *Tweebruggen*. Hij bekleedde achtereenvolgend alle rangen tot dien van kolonel, en bij den vrede begaf hij zich naar zijne land-

goederen in *Normandijë*. In 1780, door den adel van *Caen*, tot afgevaardigde bij de algemeene staten benoemd; vereenigde hij zich met de minderheid zijner orde met den burgerstand. In 1792, werd hij als generaal-officier bij het active leger geplaatst, en hij voerde het bevel over de stad *Diedenhoven*; toen die plaats door de uitgewekene Franschen, onder aanvoering van den prins van *Hohenlohe* omsingeld werd. Nadat laatstgenoemde hem een millioen had doen aanbieden, indien hij de poorten der vesting wilde openen, antwoordde WIMPFEN: »Ik zal dit millioen aannemen, indien men van deze gift, eene notarieele acte wil aangaan.» WIMPFEN wees later het ministerie van oorlog van de hand, en belastte zich met het bevel over het leger der kusten van *Cherbourg*. Nadat hij zich voor de partij der *Gironde* had verklaard, aanvaardde hij het bevel over de troepen, welke die partij na hare verstrooiing in het dep.^t van *Calvados*, vereenigd had. De slechte uitval dezer poging, was hem bijna zeer noodlottig geworden. Zijn hoofd werd door de conventie op prijs gesteld, en, bij de eerste ontmoeting der troepen welke genoemde vergadering tegen hem opzond, zag hij zich door de zijnen verlaten. Het gelukte hem echter zich aan de nasporingen zijner vijanden te onttrekken, en, na de omwenteling van den 18 Brumaire, werd hij tot algemeen inspecteur der stoeterijen benoemd, welken post hij

tot aan zijnen dood, in 1814 voorgevallen, behield. Hij had in 1788, een geschrift in het licht gegeven, getiteld *Manuel etc. (Handboek van Xepholius)*, slechts ten getale van 100 exemplaren, in 8.vo getrokken. Men is van meening dat hij *Gedenkschriften* heeft nagelaten, waarin belangrijke bijzonderheden voor de geschiedenis der omwenteling voorkomen. Andere personen van den zelfden naam en dezelfde familie, hebben zich onderscheiden bij de legers in *Frankrijk*, in *Spanje*, en in *Oostenrijk*. Een hunner ALEXANDER STANISLAUS, vrijheer von WIMPFEN, is de schrijver eener *Voyage etc. (Reize naar Sint-Domingo gedurende de jaren 1788—90—97)*, 2 dl.ⁿ, in 8.vo; in het Hoogduitsch en in het Engelsch vertaald.

WIMPHELING (JACOBUS), te *Schlestadt*, in 1450 geboren, predikte in 1494 te *Spiers* met roem. Hij begaf zich vervolgens naar *Heidelberg*, alwaar hij zich toeleigde, op de beoefening der gewijde boeken, en het onderwijs der jonge geestelijken. De Augustijnen gebelgd, dat hij gezegd had, dat de H. AUGUSTINUS nooit monnik of bedelbroeder geweest was, daagden hem naar *Rome*. Hij verdedigde zich schriftelijk, en Paus JULIUS II bevredigde dit geschil: het schijnt zelfs dat men hem later zijne zaak gewonnen gaf; want er bestaat een besluit van de congregatie der kerkgebruiken, van den 19 December 1637, dat de vernietiging of wegneming

beveelt van schilderijen en beelden, waarbij de heilige kerkleeraar in het augustijner gewaad, zou worden voorgesteld (zie SIXTUS IV). WIMPELING was gevoelig getroffen door de onlusten, die de ketterij van LUTHER te weeg bracht, en het verdriet dat hem dezelve veroorzaakte, sleepte hem in het graf. Hij overleed te *Schlestadt*, in 1528. Men heeft van hem: 1.º *Catalogus episcoporum argentinensium*, 1551, in 4.to; — 2.º *Latijnsche gedichten*, 1492 en 1494; in 4.to; — 3.º *Verhandeling over de opvoeding der jeugd, Straatsburg*, 1500, in 4.to; — 4.º *Libellus grammaticalis*, 1497, in 4.to; — 5.º *Rhetorica*, 1515, in 4.to; — 6.º *Verhandeling over de lofzangen*, in 4.to; — 7.º eene uitmuntende Verhandeling *De integritate*, 1503, in 4.to, en een aantal andere werken, die oordeelkundige aanmerkingen bevatten, alle door het achtbaarste gezag gestaafd.

WIMPINA of WIMPNA (KOENRAAD), in 1470, te *Buchen*, geboren, verwierf door zijne verdiensten, een kanonikaat in de hoofdkerk van *Brandenburg*. De keurvorst benoemde hem tot den eersten hoogleeraarstoel der godgeleerdheid, in de door hem, in 1506, te *Frankfort aan de Oder* gestichte hoogeschool. WIMPINA strekte derzelve tot grooten luister. Toen de aartsketter LUTHER zijne dwalingen had bekend gemaakt, werd hij verkozen om dezelve te wederleggen. Deze bekwame godgeleerde overleed in 1531. Men heeft van hem: 1.º

verschillende godgeleerde Verhandelingen, waarvan de meest bekende zijn: *De sectis, erroribus ac schismatibus*, *Frankfort*, 1528, 3 dl.ⁿ in fol.; en *De divinatione*, *Keulen*, 1531, in fol.; — 2.º verschillende *Redevoeringen*; — 3.º *Gedichten*; — 4.º *Brieven*.

WINANTS. — Zie WYNANTS.

WINCHELSEA (ANNA, gravin van), eene dame der hertogin van *York*, tweede vrouw van JACOBUS II, overleed zonder nakomelingschap, in 1720. Zij behaalde eenigen roem op den Engelschen *Parnassus*, waarop zij in den tweeden rang eene plaats kan innemen. Haar *Dichtstuk over de Milt*, voorkomende in de *Versameling* harer gedichten, te *Londen*, in 1713 in het licht gegeven, wordt vooral op prijs gesteld.

* WINKELMANN (JOHAN JOACHIM), in 1717, te *Stendal*, in de *Altmark* geboren, de beroemde aanwijzer der grondlijnen aller nieuwere nasporingen, in de kunst der oudheid, en de opheldering en verklaring harer gedenkteekenen, was de zoon van eenen armen schoenmaker. De reeds vroegtijdig met ijver voor de wetenschappen bezielde knaap had zijne eerste opvoeding aan de weldadigheid van den rector zijner geboorteplaats te danken, wiens geleider WINKELMANN werd, toen deze blind was geworden. In het *Keulsch-Gymnasia* te *Bertijn*, maakte hij de voorbereidende studiën voor

de universiteit, waarop hij zich in 1738 naar *Halle* begaf, om de godgeleerdheid te beoefenen, doch wijdde hij zich weldra uitsluitend, aan de classieke oude letterkunde, en de schoone wetenschappen toe, werd in 1741 voor eenen korten tijd huisonderwijzer, wilde daarop in *Jena* de geneeskunde beoefenen, doch nam weder eenen huisonderwijzerspost aan, en werd in 1743, conrector te *Seehausen* in de *Altmark*. In 1748 werd hij bibliothecaris bij den graaf von *Büнау*, te *Nöthenitz* bij *Dresden*. De schatten der kunst, en de kennismaking met kunstenaars van het naburige *Dresden*, gaven hem alhier de rigting aan welke hij zijn geheel volgend leven getrouw bleef. In 1754, verliet hij zijne betrekking te *Nöthenitz*, en ging te *Dresden* wonen, alwaar hij tot de Catholijke godsdienst overging. Na het verblijf van een jaar in de Saksische hoofdstad, vertrok hij door tusschenkomst van den Pausselijken nuntius *ARCHINTO*, met eene voor twee jaren verleende jaarwedde van 200 Thaler van den keurvorst van *Saksen*, naar *Rome*, alwaar hem de intusschen kardinaal geworden *ARCHINTO*, vrije woning verschafte, en onderscheidene voorname kunstvrienden, zoo als de beroemde schilder *RAPHAËL MENGES*, en anderen, zijne bevorderaars en vrienden werden. Het herhaalde bezoek van *Napels*, en deszelfs merkwaardige omstreken, zijn verblijf in *Florence*, en in het algemeen de vertrouwelijke bekendheid met de

toenmaals bekende oudheden en kunststukken van *Italië* rijpten, in vereeniging met zijne studiën, de denkbeelden en inzichten, welke *WINCKELMANN* eindelijk in zijne *Geschiede der Kunst des Altherthums, Dresden, 1764*, 2 dl.ⁿ in 4.to bewerkte, een werk dat zijne verdiensten ten allen tijde zal handhaven. Voorloopers van hetzelfde waren zijne *Anmerkungen über die Baukunst der Alten, Dresden, 1760*, in 4.to en eene aanvulling 'de *Anmerkungen über die Geschichte der Kunst des Altherthums, Dresden, 1767*, in 4.to Daarenboven gaf hij onderscheidene kleinere geschriften in het licht, zoo als: 1.º *Ueber die Empfindung des Schönen, 1763*; — 2.º *Nachrichten von den neuesten herculanischen Entdeckungen, 1762*; — 3.º *Monumenti inediti, 1766*, eene keuze van door afbeeldingen nog niet bekende oudheden. Na den dood van den kardinaal *ARCHINTO* was hij bibliothecaris en opziener der oudheden van den kardinaal *ALBANI*, en in 1763, eerste opziener aller oudheden in en bij *Rome* geworden, en besloten voor altijd aldaar te verblijven. Intusschen wilde hij in 1768, *Duitschland* nog eenmaal bezoeken, werd echter reeds te *Regensburg*, zoo zeer door verlangen naar *Italië* bevangen, dat het zijnen reisgenoot, den beeldhouwer *CAVAGEFFI*, niet dan met groote moeite gelukte, hem nog tot *Weenen* te brengen, alwaar *WINCKELMANN* door *MARIA THERESIA* zeer onderscheiden werd. Na zich drie weken aldaar te hebben opge-

houden, begaf hij zich weder op reis naar *Rome*. Terwijl hij te *Triëst*, de afvaart van een schip naar *Ancona* afwachtte, had een Italiaan, FRANCESCO ARCANGELI genaamd, een booswicht, kort te voren in *Weenen* ten dood veroordeeld, doch wiens straf in ballingschap was veranderd, door dienstvaardigheid en gewaande kunstmin, het vertrouwen van WINCKELMANN gewonnen, zoodat deze hem de gouden gedenkpenningen en kostbaarheden had laten zien, welke hij bij zich had. Op den 8 Junij kwam hij bij WINCKELMANN om afscheid van hem te nemen, doch wenschte vooraf nog eenmaal diens gouden medailles te zien. Terwijl WINCKELMANN te dien einde zijn koffer wilde opnemen, wierp ARCANGELI hem van achteren eenen strik om den hals, en daar het hem niet gelukte WINCKELMANN te verwurgen, zoo bragt hij hem vijf steken in het onderlijf toe, en ontsnapte, zonder iets te kunnen rooven. WINCKELMANN stierf nog denzelfden dag, nadat hij den kardinaal ALBANI tot zijnen *universelen* erfgenaam had gemaakt, en sedert 1820 wijst een gedenkteeken zijn graf aan. Nadat men zich van den moordenaar had meester gemaakt, onderging hij te *Triëst* de doodstraf. Behalve onderscheidene Verzamelingen van Brieven van WINCKELMANN, is er te *Dresden* van 1808 tot 1820, in 8 dl.ⁿ ook eene uitgave zijner *Werken* in het licht verschenen. GOETHE heeft onder den eenvoudigen titel van *Winckelmann* eene Levens- en ka-

racterschets van hem geschreven, terwijl K. MORGENSTERN den beroemden oudheidkundige eene geleerde *Verhandeling* heeft toegewijd.

* WINCKELRIED (ARNOLD VAN), bijgenaamd de *Decius der Zwitsers*; in het kanton *Untervalden* geboren. Toen na den dood van WILLEM TELL (in 1355), de oorlogen tusschen de Zwitsers en hunne oude meesters, de hertogen van *Oostenrijk*, steeds voortduurden, en hertog LEOPOLD, *Zwitserland* op zijne beurt was komen bezetten, namen al de inwoners de wapens op. Een veldslag ging over het lot des lands beslissen; dezelve had bij *Sempach* plaats. De Zwitsers zagen zich van alle kanten ingesloten. WINCKELRIED was een hunner aanvoeders. Zoodra hij het nakende gevaar zag, dat de zijnen bedreigde, wierp deze dappere ridder zich in de Oostenrijksche gelederen, greep een armvol hunner lanssen, belemmert hunne slagen, en opent door een' helden-dood voor de zijnen den doortogt, en den weg tot de roemrijke overwinning van den 9 Julij 1386.

* WINCKLER (THEOPHILUS FREDERIK), een oudheidkenner, in 1771, te *Straatsburg* geboren, studeerde in zijne geboorteplaats, en begon zich overtegeven aan zijnen smaak voor de oude ontdekkingen. Hij was kapitein bij een bataillon vrijwilligers van den *Neder-Rijn*, toen hij met zijnen troep bij het fort *Vauban* gevangen genomen en naar *Hon-*

garijè gevoerd werd. Gedurende zijne gevangenschap leerde hij de taal van dat land, benevens het nieuwere Grieksch, en maakte belangrijke waarnemingen, betrekkelijk de gewesten, welke hij bezocht. Na zijne vrijheid terug te hebben bekomen, begaf hij zich naar *Parijs*, alwaar hij opziener werd van het kabinet van oudheden, gedenkpenningen en gegraveerde steenen van de koninklijke bibliotheek, en den 26 Februarij 1807 overleed. Men heeft van hem: 1.º *Voyage etc. (Reize naar Sina, door J. C. HUTNER, gezantschaps-edele)*, naar het Hoogduitsch, met eene kaart van *Sina*; — 2.º *Voyage etc. (Reize door Zweden)*, naar het Hoogduitsch; — 3.º *Verhandelingen over de hendaagsche Grieken, over de uitvinding der fluit, over de groep van Laocoön, en een aantal Levensschetsen, in het Magasin encyclopédique.*

* WINDHAM (WILLIAM), een beroemde Engelsche staatsminister, den 3 Mei 1750, uit eene oude familie van het graafschap *Norfolk* geboren, werd naar *Oxford* gezonden, om er zijne studiën te maken, en nauwelijks had hij het collegie verlaten, of hij reisde op het vaste land. In zijn vaderland teruggekeerd, verklaarde hij zich openlijk tegen den Amerikaanschen oorlog, en werd volksredenaar en een vurige Whig. Men zag hem vooral zich aan den persoon van Fox aansluiten en diens gevoelens met eene blijkbare voorliefde bevorderen. In 1782 tot

het parlement toegelaten, nam hij elke gelegenheid te baat, om het gedrag van PITT te laken, en hem bij de natie hatelijk te maken. Ook verhief hij zijne stem tegen de loterijen, en den slavenhandel; maar de Fransche omwenteling deed hem later zijn staatkundig gedrag geheel en al veranderen, en hij verliet met BURKE de banken der oppositie, om zich op die der thesaurie te plaatsen. In 1792 verijdelde hij de pogingen van GREY, om eene parlementaire hervorming te bewerken; en in 1793 verhief hij zijne stem tegen het voorstel van Fox, betrekkelijk den oorlog, terwijl hij zeide dat het doel van *Engeland* niet was, om als bemiddelaar optetreden, om aan *Frankrijk* eenigen vorm van bestuur te geven; maar alleen om het tegenwoordige bestuur omvertewerpen, met welk het onmogelijk was te onderhandelen, en dat men den oorlog moest voortzetten, tot dat men eenen vasten en eervollen vrede kon sluiten. Hij openbaarde dezelfde gevoelens, toen de koning de zitting van 1794 opende, en hij ging bijna gelijktijdig tot het ministerie over, als lid van den geheimen staatsraad, met het departement van oorlog belast. Bij verschillende gelegheden liet hij eene levendige belangstelling ten gunste van het huis van BOURBON blijken, en hij trachtte aan den oorlog een vast en bepaald karakter te geven, terwijl hij vraagde dat men zich omtrent dat onderwerp op eene ondubbelzinnig

nige wijze verklaren zoude. Toen men over de bill beraadslaagde betrekkelijk eene vermeerdering van krijgsmagt, vraagde hij of men zich veilig kon achten met eene republiek, zoodanig als die, welke in *Frankrijk* bestond, en hij voegde er bij dat zijn gevoelen altijd geweest was, dat er geenerlei rust voor *Europa* zoude bestaan, zoo lang als zij eene zoodanige magt in haren boezem zoude bevatten. Hij vraagde daarenboven dat men gebruik zoude maken van de stemming van een gedeelte der Fransche natie, tot herstelling van het koninklijke gezag, dat hij als het voordeeligste voor de belangen van *Groot-Brittannië* beschouwde. Den 27 Junij 1800, sprak hij, dat men in *Engeland* de vlugtelingen der gallikaansche kerk mogt gedoo-gen; terwijl hij aan zijne tegenstanders verweet, vier of vijf duizend Fransche priesters meer te vreezen, dan den voortgang der republikeinen, die dreigden de geheele wereld voor het atheïsmus te winnen. Hij verhief zich op nieuw den 3 Februarij 1801, tegen de vredes-voorslagen met *Frankrijk*, terwijl hij verzekerde, dat, zoo lang als er geene verandering in hare staatkunde kwam, een dergelijk voorstel bespottelijk zoude zijn. Daar intusschen de Engelsche regering besloten had eene bevrediging te beproeven, zoo was haar eerste stap de verandering van ministerie, en het gedwongen ontslag van WINDHAM en zijne ambtgenooten werd aangenomen. Na tot de kamer der

pairs te zijn overgegaan, ontwikkelde hij aldaar zeldzame talenten, en verdedigde met veel vuur de bill van vergetelheid, voorgesteld ten gunste van openbare ambtenaren, die dwalingen zouden hebben kunnen begaan, in het aanhouden van personen, die van kwade bedoelingen verdacht waren, en beweerde dat deze maatregel noodzakelijk was, om den ambtenaren, die hunnen pligt betracht en de omkeering van hun land belet hadden, vertrouwen in te boezemen. Toen de heer TIERNEY voorstelde, dat men aan de Fransche republiek bewilligingen behoorde te doen, ten einde den vrede te bekomen, verzette hij zich met nadruk daartegen, terwijl hij zeide dat hare uitbreiding integendeel, geheel *Europa* tegen haar behoorde te doen zamenspannen, om haar te beletten alles te overweldigen. Van dit tijdstip af, liet hij geene gelegenheid voorbij gaan, om dezelve beginselen te ontwikkelen, en hij blies aanhoudend alarm over de heerschzuchtige ontwerpen van het Fransche bestuur. Den 30 October verhief hij zijne stem tegen de voorafgaande vredespunten die hij als eene oorzaak van toekomstigen rouw beschouwde, ondanks de vreugde, welke dezelve schenen te verwekken; hij beschuldigde zelfs de nieuwe ministers van onbekwaamheid; terwijl hij herhaalde, dat het doel van *Frankrijk* was, *Groot-Brittannië* te kluisteren, en het tot dien staat van onvermogen te brengen, waarmede het vaste

land getroffen had. Het sluiten van den vrede veranderde zijne staatkundige denkbeelden niet; bij elke gelegenheid randde hij de ministers aan; hij deed bij de heropening van het parlement, den 4 November 1802, de dringende uitlokkingen tot den oorlog, en voegde er bij dat het heil van *Engeland* er mede gemoeid was. Eindelijk zegevierde hij in 1803 op allen tegenstand. Nadat de oorlog in den zomer van hetzelfde jaar weder losgebarsten was, vertrouwde men hem op nieuw de portefeuille van oorlog toe; hij stelde aan het parlement een algemeen plan van verdediging voor, dat bij het leger veel tegenstand vond, en door de oppositie hevig bestreden werd. Daar de dood van Fox de ontbinding van het ministerie ten gevolge had, werd WINDHAM weder eenvoudig lid van het parlement, en sprak met vele welsprekendheid den 24 Februarij 1809, tegen de noodlottige uitkomst der onderneeming van *Coruna*, die hij aan de onbedrevenheid der ministers toeschreef. Hij overleed den 4 Junij 1810. De verschillende partijen kwamen overeen in het huldigen zijner talenten, zijner personele onbaatzuchtigheid, zijner openhartigheid, zijner edelmoedigheid en van zijnen moed. Hij verdient vooral den grootsten lof als minister van oorlog. Dagelijks had hij een uur vastgesteld, waarop elke militair of ieder ander, die een gehoor van hem verlangde, zeker was

zulks te bekomen, en men verliet hem steeds zeer voldaan over zijne voorkomenheid en bescheidenheid. Door de goede orde, welke hij in zijne bureaux had ingevoerd, was het hem gelukt dagelijks twee uren voor den arbeid te doen uitwinnen; ook werden de zaken met veel meer spoed afgewerkt dan onder zijne voorgangers. Vóór hem eindelijk, was het onmogelijk om uit de bureaux eenig berigt, betreffende het lot der arme soldaten te bekomen, zonder veel geld, dat men aan hunne ongelukkige familiën afperste; deze hatelijke gewoonte werd door hem geheel afgeschaft.

WING (VINGENTIUS), een beroemde Engelsche sterrekundige, in 1600 geboren, begon zich bekend te maken door eenen almanak, die nog in deze laatste tijden zijnen naam droeg. Hij is de schrijver van verscheiden andere sterrekundige werken, zoo als: 1.º *De hemelsche harmonie der zichtbare wereld*, 1651, in fol.; — 2.º *Astronomica Britannica*, dat zijn grootste werk is, en zijnen roem vestigde. Hij overleed den 20 September 1668; zijn *Leven* is door GADBURY beschreven.

† WINGHEN (JOZEF VAN), bijgenaamd *de Oude*, een schilder, te *Brussel*, in 1544 geboren, begaf zich zeer jong naar *Italië*, om zich op de schilderkunst toe te leggen. Naauwelijks was hij te *Rome* aangekomen, of een der kerkvorsten, nam hem

onder zijne bescherming, ontving hem in zijn huis, en stelde hem gedurende vier jaren in staat, om met vrucht de meesterstukken te beoefenen, welke die stad bevat. De talenten van WINGHEN verwierven hem eenen roem, die hem in zijn vaderland vooruitging, en toen hij na eene afwezigheid van verscheiden jaren, te *Brussel* was teruggekeerd, nam de hertog van *Parma*, landvoogd der *Nederlanden*, door de schoonheid van zijn werk bekoord, hem in zijne dienst, en verleende hem den titel van deszelfs eersten schilder. Onder de stukken, welke bewijzen, dat deze gunst verdiend was, noemt men het *Avondmaal*, dat hij voor het hoofd-altaar der christelijke broeders vervaardigde. De bouwkundige achtergrond was door PAULUS DE VRIES geschilderd. De zucht om te reizen kon van WINGHEN niet in de dienst van den hertog van *Parma* houden, die hem ontsloeg, en zijne betrekking aan OTTO VENIUS gaf. In 1584 was hij te *Frankfort* a. M., alwaar hij eene Allegorische schilderij vervaardigde, die algemeen bewonderd werd. Ofschoon deze schilder zeer ijverig bij den arbeid was, is het getal zijner stukken tegenwoordig toch zeer gering, daar de meeste derzelve door den oorlog vernietigd, of verstrooid zijn geraakt. VAN WINGHEN overleed te *Frankfort*, in 1603. — JEREMIAS VAN WINGHEN, de Jonge, zoon van den voorgaande, te *Brussel* in 1578 geboren, was eerst zijn kweekeling, daarna

die van FRANCISCUS BADENS te *Amsterdam*, en maakte zich reeds vroeg beroemd als *Colorist*. Deze kunstenaar overleed in 1648. Hij wijdde zich bijna uitsluitend toe aan het vervaardigen van portretten, waarin hij uitmuntend slaagde.

* WINKEL (N.), een Hollandse kunstenaar, bekend door zijne zeldzame begaafdheid voor de werktuigkunde, vooral in dat gedeelte dier wetenschap, welke op de toonkunst toepasselijk is, overleed te *Amsterdam*, den 28 September 1826. Men heeft hem het *Componium* of de *muzikale Improvisatore* te danken, dat de goedkeuring der kenners heeft weggedragen, vooral te *Parijs*, en verscheiden andere voorwerpen van werktuigelijke muziek, die zijn vernuft tot eer verstrekken. In zijn bijzonder leven, was hij al te zedig, en dikwerf hebben anderen zich zijne uitvindingen toegeëigend.

WINKELMANN. — Zie WINKELMANN.

WINOX of WINOC (*Heilige*), VINOCIUS, WINOCUS, gesproten uit eene familie van *Brittanje*, die naar *Gallië* was overgestoken, om zich aan de woede der Angel-Saksers te onttrekken, was waarschijnlijk de zoon van koning HOWEL III, en broeder der koningen SALOMON en JUDOCUS of JUSTUS. Daar hij zich geheel aan de oefeningen der godsvrucht wenschte toetewijden, zoo verbond hij zich met de

jonge edellieden, met welke hij verscheiden bedevaarten ondernam, en het klooster *Sithiu*, later onder den naam van *St. Bertin* bekend, bezocht: door den ijver der religieuzen getroffen, aanvaardden zij aldaar het klooster-gewaad. Eenigen tijd daarna zond de H. BERTINUS, abt van *Sithiu*, de vier Britsche monniken, naar het land van *Wormhout*, hun door HÉRÉMAR, een Vlaamsch edelman, gegeven, ten einde aldaar een klooster-gesticht opterigten. WINOX werd aan het hoofd der communitie geplaatst; hij liet eene kerk, cellen en een ziekenhuis bouwen, waarin hij niet ophield de armen te dienen, tot aan zijnen dood, den 6 November 717 voorgevallen. Nadat BOUDEWIJN de Kale, graaf van *Vlaanderen*, in 920, het kasteel van *Berg* had doen versterken, stichtte hij er eenigen tijd daarna, een benediktijner-klooster, waarmede de goederen van dat van *Wormhout*, door de Denen verwoest, vereenigd werden; en waarin de overblijfselen van den H. WINOX overgebracht werden, van waar het klooster, zoowel als de stad, den naam van *Berg-St. Winox* heeft bekomen.

WINSEMIUS (PIERIUS), een Vriesche geschiedschrijver, in 1586, te *Leeuwarden* geboren, alwaar zijn vader rector der Latijnsche schole was, bezocht *Duitschland*, *Zweden* en *Frankrijk*. In zijn vaderland teruggekeerd werd hij tot historie-schrijver der staten van *Vriesland* benoemd, en in

1636 tot hoogleeraar der staatkundige geschiedenis en wel-sprekendheid te *Franeker* verkozen. In 1639 bekleedde hij aldaar de waardigheid van *Rector Magnificus*, en overleed er in 1644. Men heeft van hem: 1.° *Kronijk, of Geschiedenis van Vrieslandt*, van het jaar der wereld 3635, tot het jaar 1622, der christelijke tijdrekening, *Franeker*, 1622, in fol. De schrijver neemt het van te vroeg op, om niet vele fabels te vertellen; — 2.° *Vita illustrissimi MAURITH, principis Auriaci, Franeker*, 1625, in 4. to; — 3.° *Rerum sub PHILIPPO II per Frisiam gestarum ab anno 1555, ad annum 1581, libri VII, Leeuwarden*, 1646, in fol. Ondanks al den lof door GROTIUS, HEINSIUS, PONTANUS, SCRIVERIUS en NICOLAAS BLANCHARD aan deze geschiedenis toegezwaaid, is dezelve slecht geschreven; de auteur heeft zich verbeeld wel te schrijven, door hoogdravende, weinig gebruikelijke woorden, verwarde en bijna raadselachtige volzinnen te gebruiken. Men ontwaart dadelijk, dat hij behendiglijk datgene ontwijkt, wat den Spanjaarden tot eer kon verstrekken, en datgene ontveinst wat er laakbaars in de opstandelingen was. In weerwil van den schijn van onpartijdigheid, welken hij aanneemt, houdt hij niet op de Catholijken en hunne godsdienst te honen. WINSEMIUS heeft daarenboven nog in het licht gegeven: verscheiden *Verhandelingen*, *Redevoeringen*, *Lijkreden* en een Dichtbundel *Amores* getiteld. —

MENELAUS WINSEMIUS, zijn broeder, in 1591, te *Winsum*, in *Vriesland*, geboren, was hoogleeraar, in de genees-, ontleeden en kruidkunde, aan 's lands hoogeschool te *Franker*, bekleedde tweemalen, te weten in 1618, en in 1631, de waardigheid van *Rector Magnificus*, en overleed den 15 Mei 1639. Men heeft van hem een *Compendium anatomiae*, *Franker*, 1626, in 4.to

WINSLOW (JACOBUS BENIGNUS), een Deensche geneeskundige, en achterneef van den beroemden STENON, handhaafde den roem van zijnen oom. Hij werd in 1669, te *Odensee* op het eiland *Funen*, geboren, en was de zoon van een' luthersch predikant. De zucht naar kennis voerde hem naar *Parijs*, alwaar hij onder den beroemden du VERNEY studeerde, welke bekwame meester, in dezen jongeling een' hem waardigen leerling vond. WINSLOW was protestantsch, en had zijne bekeering te danken aan den grooten BOSSUET, die toen hij hem het sacrament des vormsels toediende, hem zijnen naam gaf. Daar zijn roem zich hoe langer zoo meer verspreidde, zoo werd hij geneesheer van de faculteit van *Parijs*, hoogleeraar der ontleedkunde in den koninklijken tuin, tolk der Teutonische taal bij de bibliotheek des konings van *Frankrijk*, en lid der akademie van wetenschappen. Zijne werken zijn: 1.º eene ontleedkundige verhandeling, onder dezen titel: *Exposition etc.* (Ontleedkundige ver-

klaring van het menschelijke ligchaam), in 4.to, en 4 dl.ⁿ, in 12.mo, een werk dat zeer gezocht, en in het Latijn, Hoogduitsch, Engelsch en Italiaansch vertaald is. De beste uitgave in het Fransch is die van *Parijs*, 1767; — 2.º *Dissertation etc.* (Verhandeling over de onzekerheid van de kenteekenen des doods), door BRUHIER zoo zeer vermeerderd dat het een boekdeel uitmaakt, *Parijs*, 1742, in 12.mo Er is veel af te dingen van de vrees van levend begraven te worden, die deze schrijvers ons zouden willen aanjagen. Deze gevallen zijn zeldzaam, en het gebeurt meer, dat de zieke, welken men dood geoordeeld heeft, werkelijk sterft, wyl men hem verlaten heeft. Men moet wel is waar, in zulk eene gewigtige zaak alle voorzorg gebruiken; maar ook niet overdrijven; — 3.º *Lettre (Brief)* over de verhandeling over de ziekten der beenderen van PETIT; — 4.º *Remarques (Aanmerkingen)* op de verhandeling van N. FERREIN, betrekkelijk de beweging van het onderkakebeen, *Parijs*, 1755, in 12.mo; — 5.º verscheiden geleerde geschriften in de *Gedenkschriften der akademie van wetenschappen*. WINSLOW overleed in 1760, alzoo in den ouderdom van 91 jaren met den roem van een der regtschapenste mannen en bekwaamste ontleedkundigen van *Frankrijk* te zijn geweest.

WINTER (GEORGE SIMON), een Duitsche pikeur of rijd-meester der 17.º eeuw, maakte eene

diepe studie van zijne kunst, gaf les in dezelve aan verscheiden heeren en vorsten van *Duitschland*, en gaf er twee gezochte verhandelingen over in het licht, die in *Frankrijk* weinig bekend zijn. De eerste verscheen te *Neurenberg*, in 1672, in fol., in het Latijn, in het Hoogduitsch en in het Fransch, onder dezen titel: *Tractatio nova de re equaria*. De tweede, enkel in het Latijn, werd in dezelfde stad, in 1678, in 2 dl.ⁿ, in fol. gedrukt, handelt over de kunst van het paardrijden, en is getiteld: *Eques peritus, et Hippiator expertus*.

† WINTER (NICOLAAS SIMON VAN), een Hollandsche dichter, op Kersdag 1718, te *Amsterdam* geboren, ontwikkelde reeds vroeg zijn dichterlijk genie. Zijne eerste proeve, vervaardigde hij in zijn 19.^e jaar, en bestond in een dichtstukje *Kain en Abel* genaamd, dat niet zonder verdienste was, en door verscheiden gelegenheds- en familie-stukjes gevolgd werden. Hooger vlugt nam hij echter in zijn dichtstuk *de Amstelstroom*, in zes zangen, *Amsterdam*, 1755, in 4.to Eene lagchende en vruchtbare verbeeldingskracht, eene groote zuiverheid van voordragt en stijl, eene zeldzame begaafdheid voor de beschrijvende *genre* prijzen dit werk aan. In 1769, gaf VAN WINTER zijn dichtstuk *de Jaargetijden* in vier zangen, in het licht. Nog heeft men hem twee trouwspelen te danken. *Monzongo, of de koninklijke slaaf*,

en MENZIKOFF. Het eerste dezer beide voortbrengselen, dat het tweede verre overtreft, is op het tooneel gebleven. Na in 1768, een tweede huwelijk te hebben aangegaan, met de beroemde dichteres LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN (zie MERKEN) verenigden deze echtgenooten als nu de vruchten hunner muzen, ontwierpen gezamenlijk hunne plans, bekuischten elkanders voortbrengselen, en waren met één woord, wat later de groote BILDERDIJK en diens voortreffelijke echtgenoot geweest zijn. (Zie SCHWEICKHART, en in het bijvoegsel tot dit werk het artikel BILDERDIJK). VAN WINTER overleed te *Leijden*, den 19 April 1795, en werd even als zes jaren vroeger zijne vrouw, te *Amsterdam* in de *Oude-kerk* begraven.

† WINTER (JAN WILLEM DE), een Hollandsch admiraal, in 1750 op het eiland *Texel* geboren, trad reeds in den ouderdom van 12 jaren in 's lands zee-dienst. Niet lang duurde het of hij onderscheidde zich, en reeds was hij tot den rang van scheepsluitenant bevorderd, toen de omwenteling van 1787 in *Holland* uitbarstte. Met vuur omhelsde DE WINTER de partij der patriotten tegen die van den stadhouder, maar nadat laastgenoemde door vreemde hulp had gezegevierd, nam DE WINTER de wijk naar *Frankrijk*, alwaar hij zeer wel onthaald werd. Daar de beginselen der Fransche omwenteling de zijne

waren, zoo vraagde en verkroeg hij dienst bij het landleger, en maakte met roem de veldtogten mede van 1792, en 1793, onder DUMODRIEZ en PICHEGRU, en klom weldra op tot den rang van brigade-generaal. Toen in 1795 het Fransche-republikeinsche leger *Holland* bemagtigde, keerde DE WINTER naar zijn vaderland terug, en nam er met den rang van schout-bij-nacht, weder dienst bij de marine: in het volgende jaar werd hij benoemd tot onder-admiraal, en opper-bevelhebber der vloot van *Texel*. Na langen tijd door Engelsche overmagt geblokeerd te zijn geweest, gelukte het eindelijk aan DE WINTER om hunne waakzaamheid te bedriegen, en hij ging den 7 October 1797, aan het hoofd van negen-en-twintig oorlogsschepen, waarvan er 16 linie-schepen waren, onder zeil. Op den morgen van den 11 ontmoette hij het Engelsche smaldeel, onder de bevelen van den admiraal DUNCAN, uit twintig linie-schepen, en omtrent vijftien fregatten en andere kleinere vaartuigen bestaande. Het gevecht begon dadelijk, en duurde bijna drie uren van weerszijde met de meeste verbittering; maar de reeds al te ongelijke worsteling werd zulks nog meer door het afdeinzen van den schout-bij-nacht STORX, met zeven linie-schepen. Het schip *de Vrijheid*, van 74 stukken, aan boord van hetwelke DE WINTER zich bevond, hooft alleen het hoofd aan drie Engelsche schepen, en na zijne driemasten te hebben verloren, werd het aangeklampt

door een Engelsch fregat. Negen Hollandsche linie-schepen werden veroverd of in den grond geboord, omtrent 600 man der Hollanders gedood en 800 gekwetst. Het Engelsche smaldeel was ook zeer gehavend, eenige zijner schepen waren in den grond geboord, andere zeer beschadigd, en 600 hunner manschappen gedood of gekwetst. Men heeft grond om te vooronderstellen dat DE WINTER slecht door STORX werd bijgeslaan, zoo wel als door de kapiteins van het smaldeel van dien schout-bij-nacht, die alle DE WINTER haatten, wijl zij hem niet konden vergeven van met eenen hooger rang weder bij de marine te zijn gekomen. Het later door STORX gehouden gedrag moet dit vermoeden nog versterken. Intusschen beschuldigt DE WINTER niemand in het verslag, dat hij van dit gevecht; aan het bewind der *Bataafsche republiek* deed, en zegt slechts dat deze dag de *ongelukkigste* van zijn leven is. Hij werd in *Engeland*, als krijgsgevangene, met al het ontzag behandeld dat aan den ongelukkigen moet toekomen, en al de Engelsche zeelieden, die bij het gevecht waren tegenwoordig geweest, huldigden luide de talenten en de dapperheid, welke de Hollandsche admiraal er in had ten toon gespreid. Eenige maanden later uitgewisseld, kwam DE WINTER in zijn vaderland terug, en de krijgsraad, belast, om zijn op den 11 October gehouden gedrag te onderzoeken, verklaarde dat hij roemrijk de eer

der vlag van de *Dataafsche republiek* had gehandhaafd. In Julij 1798, werd hij in hoedanigheid van gevolmagtigd minister, naar het Fransch directorium gezonden, en hij behield dezen post tot in 1802, in welk jaar hij naar *Holland* werd teruggeroepen, om er het bevel over de zeemagt op zich te nemen. Hij stak met een sterk smaldeel in zee, en noodzaakte de regering van *Tripoli*, die reden van ontevredenheid aan de republiek had gegeven, een vredesverdrag te onderteekenen. Nadat **LODEWIK BONAPARTE**, koning van *Holland* was geworden, schonk hij zijn geheele vertrouwen aan den admiraal **DE WINTER**, hij benoemde hem tot rijks-maarschalk, verhief hem tot den graven-stand, en tot opper-bevelhebber zijner landen zeemagt. Toen **NAPOLEON Holland** met het Fransche keizerrijk vereenigde, behandelde hij **DE WINTER** met dezelfde onderscheiding, en benoemde hem achtereenvolgend tot groot-officier van het legioen van eer, en tot algemeen inspecteur van de kusten der *Noord-zee*. In de maand Julij 1811, vertrouwdc hij hem het opper-bevel toe, der bij *Texel* vereenigde zeemagt; maar **DE WINTER** door eene ernstige ziekte, het gevolg der door hem ondervondene vermoelijnessen, aangetast, zag zich genoodzaakt zijn leger te verlaten, om zich naar *Parijs* te begeven, alwaar hij den 2 Junij 1812 overleed. De heer **MASSON** sprak zijne Lijkredo uit, en zijne over-

blijfselen werden in het *Pantheon* geplaatst, met al de vormen van het ceremonieel voor de groot-dignitarissen van het keizerrijk gebruikelijk.

WION (ARNOLDUS), een benediktijner, te *Douai*, in 1554 geboren, aanvaardde het kloostergewaad in de abdij van *Oudenburg* bij *Brugge*. Gedurende de burger-godsdiensoorlogen, nam hij de wijk naar *Italië*, en werd in de abdij van den **H. BENEDICTUS** van *Mantua*, der congregatie van *Monte-Cassino*, welke men in dat gewest ook van de heilige **JUSTINA** van *Padua* noemt, opgenomen. Hij overleed in het begin der 17.^e eeuw, en heeft in het licht gegeven: 1.º eene *Geschiedenis zijner orde*, in het Latijn, *Venetië*, 1595, 2 dl.ⁿ, in 4.to Hij wil er in bewijzen, dat het huis van *Oostenrijk*, van de oude familie afstamt, waartoe ook de **H. BENEDICTUS** behoorde. Ook vindt men in dit geschrift (1. dl. bladz. 307) de beruchte profetie van den **II. MALACHIAS**, aartsbisschop van *Armagh*, in *Ierland*, thans door alle geleerden verworpen; in het algemeen heerscht er weinig oordeelkunde in hetzelfde; — 2.º *Vita sancti GERARDI, martyris et Hungarorum apostoli, notationibus illustrata*, *Venetië*, 1597, in 4.to; deze aantekeningen worden op prijs gesteld; — 3.º *Martyrologium der heilige benediktijnen*. **Dom NICOLAAS HUGO MENARD** heeft er eene goede uitgave van geleverd, 1629, in 8.vo

† WISELIUS (SAMUEL IPERUSZON), in 1769 te *Amsterdam* geboren, een beroemde Hollandse tooneeldichter, leerde, daar hij zich vormde onder de leiding van VAN OMMEREN, VALCKENAER, WASSENBERGH en VAN KOOTEN, reeds in zijne jongelingsjaren de Ouden beschouwen, als de eenige voorbeelden, naar welke men zich in het gebied der kunsten te rigten heeft. Van de jeugd des dichters zijn weinige andere dan erotische dichtstukjes overgebleven, waarin zich vooral losheid van versbouw en bevalige denkbeelden doen opmerken. Door zijnen *Thrazybulus te Athene*, zijn dichtstuk *de Roem* en meer andere, toonde WISELIUS ook een meester in den Lierzang te zijn. Het was echter voornamelijk als dramatisch dichter dat hij zijnen grooten roem verwierf, en zijne Treurspelen *Adel en Mathilda*, *Alcestis*, en *de Inspraak van 't Bloed* zijn alleen voldoende om dien roem te handhaven. Hij overleed in zijne geboorteplaats den 15 Mei 1845. Zijne gezamenlijke dichtwerken zijn onder den titel van *Mengel- en tooneelpoezij* in het licht gegeven.

† WISSING (WILLEM), een beroemd Nederlandsch portretschilder, te 's *Gravenhage*, in 1656 geboren, legde de eerste gronden tot de kennis der teekenkunst onder den vermaarden WILLEM DOUDIJS. Daarop begaf hij zich naar *Engeland*, alwaar hij zijn voordeel deed met de onderrigtingen van den beroemden portret-schilder PIETER LELY,

na wiens dood JACOBUS II hem tot zijnen eersten hofschilder benoemde. KAREL II en de koningin, de hertog van *Monmouth*, JACOBUS II, en bijna al de hovelingen wilden hun portret, door zijn penseel vervaardigd, bezitten. Koning JACOBUS zond hem naar 's *Gravenhage*, met oogmerk, om zijne dochter MARIA, die met WILLEM III gehuwd was, en dien prins zelve naar het leven te schilderen, welke taak hij tot groot genoeg van zijnen koninklijken meester volbragt. Hij overleed, niet zonder vermoeden van door den Engelsen najver vergeven te zijn, den 10 Februarij, 1687, op een landgoed van den graaf van *Essex*.

WISSOWATIUS (ANDREAS), in 1608, te *Philippovic*, in *Litthauen*, geboren, was door zijne moeder, de kleinzoon van FAUSTUS SOCINUS, en de erfgenaam der dwalingen zijns grootvaders, die hij door *Holland*, *Frankrijk* en *Engeland* verspreidde. In *Polen* teruggekeerd, was hij een der voornaamste hoofden der Socinianen, en verdedigde de belangen dier sekte met gevaar van zijn leven. Eindelijk door het bevelschrift, waarbij, in 1658, de unitarissen verbannen werden, genoodzaakt, om de wijk naar *Holland* te nemen, werkte hij aldaar aan de uitgave van de *Bibliotheek der Poolsche broeders*, die hij kort daarna, in 9 dl.ⁿ in fol. in het licht gaf. (Zie SOCINUS — FAUSTUS —). Nog heeft men van hem eene verhandeling, getiteld: *Religio rationalis*.

lis, seu de Rationis judicio, in controversus etiam theologicas ac religiosis adhibendo, Tractatus, 1685, in 16.mo; en verscheiden andere werken vol drogreden en hoofd-dwalingen, welke hij voor zijne proselieten vervaardigde. Deze ketter overleed in *Holland*, in 1668.

* WIT (JACOB DE), een beroemd historie-schilder, te *Amsterdam*, in 1695 geboren, werd zeer bekwaam in het schilderen van portretten en geschiedkundige stukken. [Voor het stadhuis — thans paleis — van *Amsterdam*, vervaardigde hij een stuk ter breedte van vijfen-veertig en ter hoogte van 19½ voeten. Dit overheerlijke stuk stelt voor de bijeenkomst der zeventig oudsten van *Israël* voor de tent van Mozes]. DE WIT was ook zeer ervaren in het half verheven pleitsterwerk (*bas-relief*) waarvan er mede nog kunstgewrochten in het paleis te *Amsterdam* gevonden worden, die eene volslagene begoocheling te weeg brengen. Hij overleed in zijne geboorteplaats den 12 November 1754.

WIT (JOAN EN CORNELIS DE).
— Zie WITT.

WITASSE (KAREL), te *Chauny*, in het diocees van *Noyon*, in 1660 geboren, bekleedde eenen leerstoel voor de godgeleerdheid te *Parijs*, toen de bulle *Unigenitus* in het licht verscheen. Zijne weigering tot de aanneming van dit besluit, berokkende hem

een zegelbrief (*lettre de cachet*), waarbij hij naar *Noyon* werd verbannen; maar om er niet aan te gehoorzamen, nam hij de vlugt. Na den dood van LODEWIJK XIV verscheen hij weder te *Parijs*, ging voort om zich in de vergadering der *Sorbonne* tegen de constitutie te verzetten, en overleed aan eene beroerte in 1716. Zijne voornaamste werken zijn: 1.º Verscheiden *Brieven over het Paascheest*; — 2.º *Onderzoek* van de uitgave der Conciliën door pater HARDOUIN. Hij vervaardigde dit onderzoek op uitnoodiging van het parlement van *Parijs*; — 3.º Een gedeelte der verhandelingen, welke hij in de *Sorbonne* gedictieerd had; te weten: die over het Sacrament van boetvaardigheid, des priesterschaps en der eucharistie; over de eigenschappen van God, over de Drieëenheid en de menschwording. Deze beide laatste worden bijzonder op prijs gesteld, wegens de bondige, geleerde en volmaakt regtzinnige wijze, waarop de schrijver de met die geheimen strijdige dwalingen wederlegt. Hij spaart in dezelve de catholijke leeraars niet, die zich tot nuttelooze bespiegelingen hebben laten medeslepen, of die door eene scherpe en bedilzieke critiek, de beroemdste mannen, wier geloof zuiver, maar die in eenen tijd spraken, waarin de taal, geschikt om deze verhevene leerstukken uitdrukken, nog niet bepaald was, in de verdenking van dwaling hebben gebracht (zie

BULL, CORDEMOI, PETAU). De verhandeling over het Vormsel, welke men hem toeschrijft, is niet van hem, maar van eenen pater van het oratorium. Elk dezer verhandelingen is in 2 dl.ⁿ in 12.mo, behalve die der eigenschappen, welke in 3 dl.ⁿ is. Zij zijn te *Venetïë* en te *Parïjs* gedrukt, nadat de koninklijke censor er verscheiden hoofddeelen uit geschrapt had. Men heeft te *Lewen*, 1776, eene nieuwe nitgave dier *Verhandelingen* met aantekeningen in het licht gegeven; om er eene volledige godgeleerdheid van te maken, heeft men er verscheiden geschriften van verschillende schrijvers bijgevoegd. Al de aanhalingen der heilige vaders, conciliën enz. zijn volgens de goede uitgaven gecollationneerd. Men ziet dat de schrijver zich met de H. Schrift, de H. Vaders en de conciliën gevoed had, en dat hij in de kerkelijke geschiedenis zeer ervaren was. Zijn stijl was geheel onderwijzend, zuiver zonder gemaaktheid, eenvoudig zonder onbeschaafd te zijn, juist en beknopt zonder dorheid. Er ontbrak hem slechts eenige kieschheid in de keuze zijner bewijzen, en vooral meer gezeggelijkheid en onderwerping aan de uitspraken der Kerk.

* WITERICH of BETTERICH, de 20.^e der Westgothische koningen in *Spanje*, was heerschezuchtig en wreed, hij vermoordde LIUVA II, en plaatste zich op den troon. Deze overweldiger was zelfs niet van koninklijk

bloed; en, om dit gemis te doen vergeten, wilde hij zich, door eenige schitterende daad, bij de natie dierbaar maken. Hij verklaarde den oorlog aan de keizers van het Oostersche rijk, om hen van datgene te berooven, wat zij in *Spanje* nog bezaten. Hij onderging verscheiden nederlagen; maar overwon eindelijk hun leger bij *Siguença*. Zijne dochter, EUREMBERGA, kwam in *Frankrijk*, om met DIEDERICH, koning van *Bourgondië*, in den echt te treden; maar alvorens dit huwelijk voltrokken was, noodzaakte haar BRUNECHILDE naar haar land terug te keeren. WITERICH werd in 610 vermoord.

* WITEZ DE CSOKONAI (MICHAEL), een Hongaarsche dichter, den 17 November 1773, te *Debreczin* geboren. Met eenen bijzonderen aanleg voor de dichtkunde begaafd, wist hij zijne in haren aard harde moedertaal te verfraaijen. Men heeft van hem losse *Gedichten*, vol bevalligheid en harmonie, een dichtstuk getiteld *Arpiade*, waaraan hij verscheiden jaren heeft gewerkt, en waarvan het onderwerp is de stichting van het koninkrijk *Hongarijë*, door de volken, die het thans bewonen. Daarenboven heeft hij nog een boertig heldendicht in 4 zangen nagelaten, getiteld: *Dorothea*, of *de Zegepraal der vrouwen gedurende den vastenavond-tijd*, *Grosswaradin*, en *Waitzen*, 1804, in 8.vo WITEZ, is den 28 Januarij 1805, te *Debreczin* overleden.

WITKIND. — Zie WITTEKIND.

WITIZA, koning der Westgothen in *Spanje*, in 670 geboren, was de zoon van EGICA of EGIZA, met wien hij vijf jaren (696—701) regeerde. Na den dood van dien vorst nam hij alleen de teugels van het bestuur in handen. WITIZA was een woest mensch; hij had niet de minste achting voor zijne volken, niet den minsten eerbied voor de godsdienst. Zijne gierigheid evenaarde zijne wreedheid, en hij scheen in zich al de gebreken en schandelijkheden van NERO en HELIOGABALUS te vereenigen. Zijne geweldenarij verwekte hevig gemor: daar hij eenen openlijken opstand van zijne onderdanen vreesde, zoo deed hij bij verrassing een gedeelte derzelve ontwapenen, maar daar dit middel hem, wegens het algemeen misnoegen, niet toereikende scheen, om hun alle verdediging te ontnemen, zoo liet hij de muren afbreken van verscheiden steden, welke hij met zijne huurlingen bezette. *Spanje* dacht bij zijnen dood, in 710 voorgevallen, weder adem te halen. Intusschen maakte RODERICH, de neef van WITIZA en die den troon op de beide zonen van laatstgenoemde overweldigde, hetzelfde niet gelukkiger. Zijn wellust en zijne ondeugden lokten door het verraad van den graaf JULIANUS, wiens dochter hij onteerd had, de Sarracenen in het schiereiland, die de heerschappij der Westgothen in *Spanje* vernietigden. Don PELAGYO of PELA-

GIUS, de bloedverwant van RODERICH, regeerde enkel in *Asturië*.

WITSIUS (HERMANUS), een beroemde Nederlandsche geleerde, den 12 Februarij 1626, te *Enkhuizen* geboren, werd hoogleeraar in de godgeleerdheid te *Franeker*, vervolgens te *Utrecht* en eindelijk te *Leyden* alwaar hij den 22 October 1708 overleed. Zijne voornaamste werken zijn: 1.º *Historia Hierosolymitana*; — 2.º *Aegyptiaca et Decaphylon, cum diatriba de legione fulminatrice christianorum*. Hij doet in dit werk waarvan de beste uitgave, die van 1688, in 4.to is, zien, dat de joden, zoo als SPENCER en MARSHAM zulks beweerd hadden, geenszins van de Egyptenaren hunne wetten en plegtigheden ontleend hebben. Hij bewijst verder de waarheid van hetgene wat de geschiedschrijvers, betrekkelijk het bliksemende legioen verhalen (zie MARCUS AURELIUS); — 3.º *Miscellaneorum sacrorum libri II, Leijden*, 1695, in 4.to; — 4.º *Exercitationes academicæ, Utrecht*, 1694; — 5.º *Meletemata Leydensia*, 1703, in 4.to De drie laatstgenoemde werken bevatten slechts verhandelingen over verschillende onderwerpen der H. Schrift; — 6.º *Disquisitio de efficacia et utilitate Baptismi*; — 7.º *Animadversiones Irenicæ*; — 8.º *Economia fœderum Dei cum hominibus*; — 9.º *Exercitationes sacre in symbolum Apostolorum et Orationem Dominicam*; — 10.º *Ad Huberum*; — 11.º *Judeus Christianisans*; — 12.º *De Septem Epistola-*

*rum Apocalypticarum sensu; — 13.º Twist des Heeren met zijnen wijngaard; — 14.º Het aanstolelijk nieuw tegen Allinga's zedige Verdediging; — 15.º Juda ont kroont of Lijkpredikatie over de doot van de prinsesse MARIA STUART]. Al de werken van WITSIUS zijn to *Bazel* in 1739, in 2 dl.ⁿ in 4.to gedrukt.*

† WITT (JOAN DE), den 25 September 1625, te *Dordrecht*, geboren, was de zoon van JAKOB DE WITT, burgemeester dier stad. Na zich in zijne geboorteplaats, in de groaden der Latijnsche en Grieksche talen geoefend te hebben, bezocht hij de hooge-school van *Leyden*, alwaar hij zich voornamelijk op de regtsgeleerdheid en wiskunde toeleigde. Na tot meester in de regten bevorderd te zijn, ondernam hij eene buitenlandsche reis, op welke de hoedanigheden van zijn hart en van zijnen geest hem vele vrienden maakten. In zijn vaderland teruggekeerd, klom hij op van den eenen rang tot den anderen, tot dat hij in 1653, met eenparige stemmen, tot raadpensionaris van *Holland* werd aangesteld, welken post hij in zeer netelige tijdsomstandigheden bekleedde. De oorlog met de Engelschen, die niet altijd gelukkig was voor de republiek, hield zijne bekwaamheid inspannen. Het was daarenboven voornamelijk op zijne aansporing, dat de staten van *Holland* in 1667 een besluit namen, onder den naam van *eeuwig*

odict bekend, waarbij het stadhouderschap in dat gewest vernietigd werd. Intusschen deden de rampen des vaderlands, in 1672, door eenen oorlog met *Frankrijk*, *Engeland*, *Munster* en *Keulen* bedreigd, bij velen het verlangen ontstaan, om den prins van *Oranje* (WILLEM III) tot de waardigheid van stadhouder, kapitein- en admiraal-generaal te verheffen. JOAN DE WITT verzette zich uit al zijn vermogen tegen deze verheffing, die, volgens hem, met de vrijheid des lands streed. Deze zienswijze was de oorzaak van al zijne ongelukken. Al de rampen, die alsnu het land overkwamen, werden aan hem geweten, en die haat klom, vooral bij het gemeen, zoo hoog, dat toen hij, omtrent middernacht van den 21 Junij 1672, uit het lokaal der vergadering van *Holland*, alwaar hij laat gewerkt had, naar zijn huis terugkeerde, slechts door eenen knecht vergezeld, die eene brandende toorts droeg, door vier gewapende manspersonen werd aangevallen, die hem deerlijk mishandelden en verwonden, en hem voor dood lieten liggen. Gelukkiglijk echter waren de wonden van den raadpensionaris niet doodlijk, doch terwijl hij te zijner genezing zijne kamer moest houden, werd ter vergadering van *Holland*, de prins van *Oranje* tot de bovenvermelde waardigheden verheven. Daar DE WITT nu zag, dat zijne dienst niet langer van nut kon zijn, zoo legde hij, bij eene deftige redevoering, den 4

Augustus 1672, zijnen post neder. Intusschen was zijn broeder CORNELIS (zie het volgende art.), wegens voorgewenden aanslag op het leven van den prins gevangen genomen, en men had het snood ontwerp gesmeed, om beide broeders aan den wraaklust des volks opteofferen. Te dien einde werd de dienstmaagd des omgekochten cipiers aan JOAN DE WITT afgezonden, met het berigt dat zijn broeder hem ten spoedigste wenschte te spreken. Ondanks de smeekingen van dochter en vrienden, voldeed JOAN aan dit verzoek, doch ontdekte te laat dat hij misleid was, daar CORNELIS hem bij het binnenkomen dadelijk toeriep: *Ach, mijn broeder! wat komt gij hier doen?* Het deerlijk uiteinde, en de onmensche-lijke mishandelingen van het edele broederenpaar zullen wij met korte trekken in het volgend artikel schetsen. JOAN DE WITT was een der schranderste staatsmannen, die bij een vlug verstand, een vlug oordeel en een vast geheugen eene onkreukbare eerlijkheid voegde: toen men aan een' der gemagtigden, die onmiddellijk na zijnen dood belast werden, om zijne papieren ten scherpste te onderzoeken, vraagde wat hij wel in deze papieren gevonden had, antwoordde hij: *Wat zouden wij gevonden hebben? Niets dan eerlijkheid.* De levenswijze van DE WITT was hoogst eenvoudig: hij had slechts eenen knecht en eene meid. Te 's *Gravenhage* ging hij altijd te voet, terwijl in de onderhandelingen van *Europa*

zijn naam zoo veel gold als die van magtige koningen.

† WITT (CORNELIS DE), broeder van den voorgaande, den 25 Junij 1623 geboren, legde zich op de regtsgeleerdheid, en, door zijne neiging daartoe getrokken, ook op de beoefening der krijgskunde toe. Na den afloop zijner studiën, bezocht hij verscheiden gewesten van *Europa*. Bij zijne terugkomst bekleedde hij verschillende regeringsposten, werd burgemeester van *Dordrecht*, en afgevaardigde dier stad ter staatsvergadering van *Holland*, verkreeg daarbij de waardigheden van ruwaard (bestuurder) van *Putten*, baljuw van *Beijerland*, en curator van 'slands hooge school te *Leyden*. In 1667, bij den oorlog tegen *Engeland*, werd onze DE WITT benoemd, tot gevolmagtigde van *Holland* op 'slands vloot, onder het bevel van DE RUITER; en hij kweet zich zoo wel van die taak, dat, na de bekende landing in *Engeland*, het veroveren van het fort *Sheerness* enz. de staten hem, benevens de beide vlootvoogden DE RUITER en VAN GENT, elk eenen gouden kop schonken, waarop deze gebeurtenis was afgebeeld; daarenboven ontving de ruwaard later van de staten van *Holland* nog eenen rente-brief van f30,000.— In 1672 bevond DE WITT zich andermaal onder de gemagtigden op de vloot door DE RUITER gecommandeerd, en liep daarbij voor zijnen persoon zelfs grootelijks gevaar. Ziek verliet hij de vloot; en bij zijne komst

te *Dordrecht*, vond hij de stad vol beweging, en het graauw op eene verregaande wijze tegen hem ingenomen, terwijl het allerlei bedreigingen tegen hem uitbraakte: eene poging, kort daarna in het werk gesteld, om hem in zijn huis te vermoorden, werd echter door de toegesnelde burgerwacht verijdeld. Het rusteloos muitend gemeen had het eindelijk zoo ver gebracht, dat het de regering van *Dordrecht* dwong WILLEM III tot stadhouder te benoemen, tot het onderteekenen dier akte, werd ook DE WITT genoodzaakt; hij deed zulks echter met bijvoeging achter zijn naam der letters V. C. (*vi coactus*, — door geweld gedwongen —), doch een der opruijende predikanten verklaarde de beteekenis dier letteren *aan het oproerige volk*, dat oogenblikkelijk DE WITT dwong zulks door te halen, en even als de overigen te teekenen. Dit was intusschen slechts een voorspel, van hetgeen den ruwaard eerlang te wachten stond. WILLEM TICHELAAAR, een man van een zeer onzedelijk gedrag, wondheeler te *Piershil*, een Zuid-Hollandsch dorp, in het land van *Putten*, waarvan C. DE WITT ruwaard was, beschuldigde hem bij den hove van *Holland*, van eenen aanslag op het leven van prins WILLEM III, tot welks uitvoering hij voorgaf, dat hem door den ruwaard eene som van f30,000, benevens het baljuwschap van *Beijerland* zou zijn aangeboden. De advocaat-fiscaal Ruisch werd alzoo op Zondag den 24 Julij

naar *Dordrecht* gezonden, en DE WITT onder de godsdienst-oefening van daar gevankelijk naar 's *Gravenhage* gevoerd. Vruchteloos waren de vertoogen der stad *Dordrecht*, der huisvrouw en bloedverwanten van den ruwaard, tegen deze willekeurige gevangenneming. Slechts eenmaal werd DE WITT met zijnen beschuldiger vergeleken, doch weldra ging men tot scherper onderzoek over en besloot tot de pijniging; de onmenschelijkste folteringen werden hem alsnu aangedaan, maar niets was in staat hem de bekentenis eener misdaad aftopersen, waaraan hij onschuldig was: *Rukt en scheurt mij aan stukken*, zeide hij, *gij zult er nimmer uithalen, 't geen er niet in is*. Met eene edele verontwaardiging voerde hij zijne regters te gemoet, *dat zij zelve wel wisten, dat hij onschuldig was*, daagde hen voor Gods vierschaar, en bij het vermeerderen der pijniging, herhaalde hij de woorden van het begin eens lierzangs van HORATIUS, op hem zoo schoon toepasselijk:

» *Iustum et tenacem propositi virum
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis Tyranni
Mento quatit solida.*»

aldus vertolkt:

Geen dwinglandswonk, geen muitziek volk,
Geen beul, geen foltering, noch dolk,
Die op de blanke deugd hun hart en moord-
punt wotten,
Zijn magtig, om 't gemoed eens braven om
te setten.

Ofschoon men alzoo aan den mond des gevangenen geene bekentenis kon ontwingen, werd hij niettemin van al zijne ambten en waardigheden vervallen.

verklaard, voor altoos uit *Holland* en *Westfriesland* verbannen, en tot het betalen der geregtskosten veroordeeld. Dit zoogenaamde vonnis, hoe onregtvaardig ook, scheen het opgeruide gemeen echter veel te zacht toe. Zoo als men in het vorige artikel ziet, had men den broeder des ruwaards, JOAN DE WITT, mede naar de gevangenis weten te lokken. Zoodra men alzoo de beide broeders bij elkander had, stooft op den 20 Augustus 1672 de onstuimige menigte, door TICHELAAR nog al meer opgeruid, de trappen der gevangenpoort op; haalde den ruwaard van het ledikant, sleurde hem, met een woest getier van de trappen af, vatte hem bij de keel, en sleepte hem tot omtrent vijf schreden buiten de gevangenpoort. Nu lag JOAN aan de beurt, die door zekeren zilversmid VERHOEF, aan de hand geleid werd. Naauwelijks was hij buiten de voorpoort gekomen, of hij werd door den notaris VAN SOENEN met eene piek in het aangezicht gekwetst, daarop voortgestooten, en door JAN VAN VALEN, luitenant ter zee in den nek geschoten; terwijl de schutter PIETER VERHAGEN, waard in den *Dolfin*, hem met de kolf van het geweer, zulk eenen geweldigen slag op het hoofd toebrengt, dat hij ter aarde nederzegg, en een vleeschhouwer CHRISTOFFEL DE HAAN, en anderen, hem verder afmaakten. Intusschen was de ruwaard reeds onder den voet geraakt, en werd, meestal door het slaan met de kolven der

snaphanen, gedood; de wijnkooper VAN RIJF, en de slagter Louw leenden hiertoo voornamelijk de hand. De deerlijk mishandelde lijken der beide broeders, werden nu door het graauw en eenige burgers naar het *groene Zoodje* gesleurd, en aldaar door eenen matroos bij de beenen, aan eene wip opgehangen. Nu werden er aan de lijken der omgebragten geene schandelijke gruwelen gespaard, met welker vermelding wij echter zouden vreezen het teedere en eerbare gevoel onzer lezers te kwetsen. Omtrent middernacht gaven de staten van *Holland* last, de verminkte lijken afnemen, die in den nacht van den 21 op den 22 Augustus, in het graf van den raadpensionaris, in de Nieuwe kerk te 's *Gravenhage* ter aarde werden besteld.

WITTE (GILLES DE), te *Gend*, volgens sommigen in 1641, en volgens anderen in 1648 geboren, onderscheidde zich door zijne verkleefdheid aan de gevoelens van JANSENIUS. De meeste zijner geschriften ademen niet dan de hevigste drift. Hiertoe behooren: 1.º *De Panegyris Janseniana*; — 2.º *Denuntiatio solennis Bullae Vineam Domini Sabaoth facta universae Ecclesiae*. Hij beschouwde deze bulle als een werk der duisternis, waardig om door den antechrist aangenomen te worden. Men heeft van hem, behalve verscheiden dergelijke geschriften, eene *Vertaling* van het Nieuwe Testament in het Vlaamsch, die eene welverdiende hekeling onder-

vond. Hij verving dikwijls zijnen naam door dien van *Candidus* en *Albanus*. Het getal zijner twistreden bedraagt 140. Hij overleed den 7 April 1721. Een even zoo dweepzieke schrijver als hij, heeft in het licht gegeven: *Denkbeeld van het leven en de geschriften van den heer WITTE*, 1756, in 8.º

WITTEKIND of WITIKIND, een Saksisch prins, op het einde der achtste eeuw geboren, spoorde onophoudelijk zijne landgenooten tot den opstand tegen *KAREL den Grooten* aan, en deed aanhoudende invallen op het grondgebied van zijn rijk. Verscheiden malen overwonnen, wachtte hij steeds den gunstigen oogenblik af, om den vrede te verbreken en zijne verwoestingen te vernieuwen. De overwinning moede, en met het verlangen bezielde om zijne volken te sparen, zond *KAREL de Grooten* een' zijner heeren tot *WITTEKIND*, ten einde hem te vermanen, om op zeer voordeelige voorwaarden tot zijnen plicht terug te keeren. De Saksische prins onderwierp er zich aan, en ging den keizer te *Attigny*, in *Champagne*, bezoeken. De overwinnaar ontving hem met eene zachtmoedigheid den Christen held waardig, begiftigde hem met het hertogdom *Angrië*, en spoorde hem aan, om zich in de Christelijke godsdienst te doen onderwijzen. *WITTEKIND* legde in 807 de belijdenis derzelve af, en beschouwde die nederlagen als gelukkig, welke de aanleiding tot zulk een groot

voordeel waren. Men verhaalt dat God, te zijne gunste een wonder wrochtede, door voor eenen oogenblik den sluier op te ligten, die het geheim onzer altaren bedekt. Wat er ook van dit feit moge wezen, dat men, zonder eenige gevolgtrekking, kan aannemen of ontkennen, is het zeker dat de heer *GAILLARD* hetzelfde in zijne zoogenaamde *Geschiedenis van Karel den Grooten*, met onvoldoende en ijdele redenen bestreden heeft (zie *GAILLARD* — *GABRIËL HENDRIK* —). *WITTEKIND* werd gedood in 810, door *GEROLD*, hertog van *Zwaben*. »Zijne nakomelingschap, zegt *PASQUIER*, begon zich in *Frankrijk* te vestigen, en was bestemd voor het einde en de sluiting van die van *KAREL den Grooten*." (Zie dat artikel). Men noemt hem soms *WITTEKIND de Grooten*, om hem te onderscheiden van *WITTEKIND*, zijnen zoon, die bij het doopsel den naam van *ROBERT* aannam, en de vader was van *ROBERT den Sterke*, mark-graaf van *Frankrijk*, over-grootvader van *HUGO CAPET*, den grondlegger van het derde geslacht der koningen van *Frankrijk*.

WITTEKIND, *WITIKIND* of *WITUKIND*, een benediktijner der abdij van *Corbië*, aan de *Wazer*, blóiede in de 10.^e eeuw. Hij had verscheiden schriften zamengesteld, waarvan ons enkel overblijven de *Geschiedenis der Saksers*, in 3 boeken, en het *Leven van OTTO I*, met eene waarheidlievende en belangrijke hand geschreven. *SCHMIDT* heeft

in zijne Geschiedenis der Duitschers, ijdele pogingen in het werk gesteld, om dezelve te verdraaijen, en dezelve naar de bedoelingen eener gestrengte en onregtvaardige critiek te wringen. Deze werken zijn in het licht gegeven door HENDRIK MERBOMIUS *den Oude*, met aantekeningen en verhandelingen, in eene verzameling van geschiedkundige werken der zelfde eeuw, *Frankfort*, 1621, in fol., en in *Scriptores rerum Germanicarum, Helmstadt*, 1688, in fol. WITTEKIND deed de godsvrucht en de letteren in het klooster van *Corbië* bloeijen, en overleed na het jaar 973.

WITTICHIUS (CHRISTOFFEL), den 7 October 1625, te *Brieg*, in *Neder-Silezië* geboren, studeerde te *Bremen*, te *Groningen* en te *Leyden*, was hoogleeraar in de wiskunde te *Herborn*, van waar hij naar *Duisburg* werd beroepen om er de godgeleerdheid te onderwijzen. In 1655 aanvaardde hij eenen leerstoel voor de godgeleerdheid, in de nieuw opgerigte doorluchtige school te *Nijmegen*, dien hij gedurende 16 jaren bekleedde, daar hij in 1671 in dezelfde betrekking naar de hoogeschool te *Leyden* werd beroepen, in welke stad hij in 1687 overleed. Zijne werken zijn: 1.º *Theologia pacifica*, *Leyden*, 1671, in 4.to; — 2.º *Anti-Spinosa*, in 4.to [na des schrijvers dood door zijnen broeder in het licht gegeven, en mede in het Nederduitsch vertaald]; — 3.º *De Deo et ejus*

XXV DEEL.

attributis, *Amsterdam*, 1690, in 4.to; — 4.º *Consensus veritatis*, *Leyden*, 1682, in 4.to; een werk met het doel ondernomen om de beginselen van DESCARTES met de godgeleerdheid overeen te brengen; — [5.º *Disputationes Theologicae*, *Nijmegen*, 1656, in 8.vo; — 6.º *Disputationes sex de fundamento veræ Religionis*, *Nijmegen*, 1663, in 8.vo; — 7.º *Causa Spiritus sancti*, *Leyden*, 1678, in 8.vo; — 8.º *Exercitationes Theologicae etc.*, *Leyden*, 1682, in 4.to; — 9.º *Investigatio Epistolæ Pauli ad Romanos*, *Leyden*, 1685, in 4.to; — 10.º *Annotationes in Cartesii Meditationes*, *Dordrecht*, 1688, in 4.to; — 11.º *Investigatio Epistolæ Pauli ad Hebraeos*, *Leyden*, 1691, in 4.to].

WITTOLA (MARCUS ANTONIUS), gemijterd proost van *Bianco* in *Hongarijë*, werd den 25 April, 1736, te *Kosel*, een *Silezisch* stadje in het distrikt *Oppeln* geboren. Hij ontving de priesterwijding te *Teschén*, en werd tot de pastorie van *Schorfing*, in het diocees van *Passau*, benoemd. Het schijnt dat de kardinaal bisschop dier stad, hem tot zijnen geestelijken raad had toegelaten. WITTOLA had met geestdrift de godgeleerde gevoelens omhelsd, die toenmaals in *Duitschland* en vooral in de *Oostenrijksche* staten geleeraard werden, en hij stelde al zijne pogingen in het werk, om dezelve te bevorderen. Het is met dat oogmerk, dat hij uit het *Italiaansch*

L

en het Fransch, alle boeken, waarin deze leer begunstigd werd, en voornamelijk de geschriften der *appelantien*, in het Hoogduitsch vertaalde. Met de voornaamsten van laatstgenoemden stond hij in betrekking, onderscheidde zich door zijnen haat tegen de Jesuiten, en onderhield eene briefwisseling met GABRIËL DU PAC DE BELLEGARDE (zie dat art.), een' der vurigste aanhangers dier leerstellingen. Zijn ijver voor die zaak, en de overeenstemming van gevoelens, hadden hem dierbaar gemaakt, aan SIMON AMBROSIOUS STOCK, bisschop van *Rosone*, president van de godgeleerde faculteit van *Weenen*, en der hervormingen zeer toegedaan. Deze droeg voor zijn overlijden hem aan de keizerin MARIA THERESIA voor, als een' man, zeer geschikt, om hem in den post van president optevolgen. De keizerin leende aan dat verlangen geenszins het oor; zij benoemde tot het voorzitterschap, den graaf van *Gondola*, bisschop van *Tempé*, in *partibus infidelium*, toenmaals pastoor van *Probsdorff* (*). Maar daar deze pastorie daardoor vakant werd, zoo gaf MARIA THERESIA dezelve aan WITTOLA, dien zij tevens

aan de commissie van boeckensuur toevoegde. Daar deze betrekking hem in de gelegenheid stelde, om boeken zijner partij in omloop te brengen, maakte hij er gebruik van, om den herdruk toe te staan van de *Jaarboeken der maatschappij van de zoogenaamde Jesuiten*, door GAZAIGNES (zie dat artikel). Wegens de autorisatie van dit schandelijk libel, vol lasteringen, werd hij afgezet, en men belette de uitgave van dit werk, dat eerst onder de regering van JOZEF II weder in vrijen omloop kwam. Men heeft van WITTOLA: 1.º verscheiden *Vertalingen*, uit het Italiaansch en het Fransch in het Hoogduitsch: waartoe behooren de *Handelingen van het Concilie van Pistoja*, en de daartoe betrekkelijke stukken; de *Verhandelingen van FLEURY over de kerkelijke geschiedenis*; de *Catechismus van BOSSUET*, de *Gewetensbestuurder van TREUVÉ*; het *Kort begrip van het oude en nieuwe Testament van MESENGUY*; de *Herderlijke onderrigting van RASTIGNAC*; de *Christelijke godsdienst overwogen door pater JARD* enz.; — 2.º drie *Geschriften* ter bevordering van de verdraagzaamheid; — 3.º een tijdschrift, onder

(*) Volgens de *Mémoires etc.* (*Gedenkschriften om te dienen tot de kerkelijke geschiedenis der 18.º eeuw*), 4.º dl. blz. 461, zou het dom RAUTENSTRAUCH, een Benediktijner en abt van *Braunau* zijn, die Stock in den post van voorzitter der Theologische faculteit van *Weenen* is opgevolgd (zie RAUTENSTRAUCH). Intusschen schijnt de benoeming van WITTOLA tot de pastorie van *Probsdorff*, waarvan de graaf van *Gondola* titularis was, hetgene wat hier verhaald wordt, met betrekking tot de keuze der keizerin, geloofwaardig te maken.

den titel van *Kerkelijke Courant*, dezelve begon in 1784, te *Weenen* in het licht te verschijnen. De schrijver nam de *Nouvelles ecclésiastiques*, die in *Frankrijk* werden uitgegeven, tot model. Het is dezelfde geest, het zijn dezelfde beginselen; in 1790, veranderde de titel, en tot 1793 verscheen de *Courant* in het licht onder dien van *Aanteekeningen der nieuwste zaken betrekkelijk het godsdienstig onderwijs en de kerkelijke geschiedenis*. WITOLA overleed te *Weenen*, in 1797.

WLADIMIR of WLODIMIR, hertog of czar van *Rusland*, omhelsde het christendom in 989, en dit is het juiste tijdstip der invoering des christelijken geloofs in die uitgestrekte gewesten. Wel is waar, was hetzelfde in de vorige eeuw, door de zorgen van den H. IGNATIUS, patriarch van *Konstantinopel*, er reeds in doorgedrongen; doch had er toenmaals weinig of geen opgang gemaakt. De dochter van BOLESLAW I, hertog van *Polen*, die met den zoon van WLADIMIR in den echt trad, bragt niet zich in *Rusland*, REINBERN, bisschop van *Colberg*, die, naast God, als de eerste oorzaak van de bekeering dier volken moet beschouwd worden. Deze heilige zendeling, die niet minder geleerdheid dan deugd bezat, deed, na door zijne verstorvene levenswijze, zijn aanhoudend waken en bidden, den eerbied der heidenen te hebben verworven, hun hunne tempels ver-

branden, en schafte de bijgeloovigheden af, waaraan zij het meeste gehecht waren: zoodat het ook aan eenen missionaris der Roomsche Kerk is, dat de Russen, zoowel als alle natiën van *Europa*, het licht des christendoms te danken hebben. De zeden van WLADIMIR beantwoordden niet altijd aan zijn geloof. Men verwijt hem groote wreedheden, en veel drift voor de vrouwen; maar hij pleegde er eene voorbeeldige boetvaardigheid over, en hield van toen af niet op zijne zonden, door milde aalmoezen aftekoopen, tot dat hij hoogbejaard overleed. Hij werd in de stad *Kiom* begraven; men rigtte te zijner eer in de kerk van den H. CLEMENS een zeer verheven praalgraf op, het volk als een voorwerp ter vereering voorgesteld. De Moskoviëten tellen dezen vorst werkelijk onder de heiligen, en beschouwen hem als den apostel hunner natie. [Hem ter eere stichtte de keizerin CATHARINA II, den 22 September 1782, de orde van den H. Wladimir, eene orde van verdienste voor elken stand, in vier klassen verdeeld, waarvan het ordeteeken uit een donkerrood geëmailleerd kruis bestaat. Keizer PAUL verleende deze orde in het geheel niet, doch keizer ALEXANDER I en NICOLAAS I, waren en zijn er, zelfs buitenlands, zeer kwistig mede].

WLADISLAW I, koning van *Polen*, bijgenaamd HERMAN, zoon van CASIMIR I, werd in 1081,

na BOLESŁAW II, bijgenaamd *de Wreede* en *de Stoute*, zijn' broeder, ten troon verheven. Hij stelde zich te vreden met den naam van prins en erfgenaam van *Polen*, en werd geprezen wegens zijne ingetogenheid en voorzigtigheid, die hem bewogen den vrede te handhaven. Hij zag zich echter genoodzaakt de wapens optevatten tegen de inwoners van *Pruissen* en *Pommeren*, die hij in drie gevechten versloeg. Het was ten zijnen tijde, dat de Russen het juk van *Polen* afschudden. Hij overleed in 1102, na eene roemrijke en rustige 20jarige regering.

WLADISŁAW II, koning van *Polen*, volgde in 1139, zijnen vader BOLESŁAW III op. Onder ijdele voorwendsels deed hij zijnen broeders den oorlog aan, en werd, na in verscheiden veldslagen overwonnen te zijn, uit zijne staten verdreven. BOLESŁAW IV, *de Gekrulde*, beklom, in 1146, in zijne plaats den troon, en gaf hem, op verzoek van FREDERIK BARBAROSSA, *Silesië*. WLADISŁAW overleed te *Oldenburg* in 1159.

WLADISŁAW IV, koning van *Polen* in 1296, plunderde zijne volken, en maakte zich meester van de goederen der geestelijkheid. Zijne tirannische gewelddadigheden bewogen, in 1300, zijne onderdanen hem de kroon te ontnemen, en dezelve aan WENCESLAUS, koning van *Boheme* te geven. Na den dood van dien vorst (1305) liet WLADISŁAW, die zich te *Rome*

ophield, krachtdadiglijk door zijne geheime aanhangers te zijne gunste werken, en verkreeg op nieuw den scepter. Van een' dwingeland, zoo als hij was, hadden zijne ongelukken een' goeden vorst van hem gemaakt. Hij regeerde met even zoo vele zachtheid als wijsheid; hij breidde de grenzen zijner staten uit, deed zich door zijne vijanden vreezen en eerbiedigen. Nadat *Pommeren* aan het muiten was geslagen, beteugelde WLADISŁAW hetzelfde met zijne wapens, vereenigd met die der *Duitsche* ridders. Deze krijgshaftige religieuzen, vraagden en namen *Dantsig* voor hunne belooning, en maakten andere ondernemingen tegen *Polen*. WLADISŁAW trok tegen hen op, en versloeg in een bloedig gevecht 20,000 der hunnen. Hij overleed kort daarna, in 1333, den roem van dapperheid en voorzigtigheid nalatende. In 1325, bij gelegenheid van het huwelijk van zijnen zoon CASIMIR met ANNA, dochter van den groot-hertog van *Litthauwen*, had hij de orde van den *Witten Adelaar* ingesteld.

WLADISŁAW V, groot-hertog van *Litthauwen*, JAGELLO genaamd, verkreeg de kroon van *Polen*, in 1386, door zijn huwelijk met HEDWIGES, dochter van LODEWIJK, koning van *Hongarijē*. Deze prinses was tot koningin van *Polen* verkozen, op voorwaarde, dat zij dengen tot echtgenoot zoude nemen, dien de staten des koninkrijks voor haar kiezen zouden. Ja-

GELLO was heiden; maar hij liet zich doopen om met de koningin te huwen, en nam daarbij den naam van WLADISLAW aan. Hij vereenigde *Litthauwen* met *Polen*, sloeg bij verschillende gelegenheden de Duitsche ridders, vooral in den beruchten slag van *Tannenberg*, in 1410, wees den troon van *Boheme* van de hand, hem door de Hussiten aangeboden, en overleed in 1434, in den ouderdom van 80 jaren; na 48 jaren geregeerd te hebben. Zijn moed evenaarde zijne wijsheid. Hij droeg veel bij tot de bekeering der Samogiters, een volk dat een gewest van *Litthauwen* bewoont. Deze vorst wordt vrij ongunstig geschilderd in de *Geschiedenis der Teutonische orde*, door den baron DE WAL, die er zich voornamelijk op toelegt, om de Teutonische ridders, en vooral den groot-meester URICH VAN JUNGINGEN, tegen de Poolse geschiedschrijvers te verdedigen, welke er met eene overdrevene partijdigheid over spreken. Volgens DE WAL, zou WLADISLAW de eenige oorzaak zijn geweest van den verschrikkelijken oorlog, die de vlakten van *Tannenberg*, en zoo vele andere met bloed bezoedelden, hij zou den meened bij de huichelarij hebben gevoegd; maar de tegenzin, met welken hij bij deze gelegenheid de wapens had opgevat, schijnt hem van dit verwijt vrij te spreken. » De geschillen der vorsten, zoo wel als die der particulieren, zegt zeker schrijver, zijn dikwijls

zoo verward, hun wederkeerig goed regt, zoo twijfelachtig, de verdragen en titels, waarop zij zich beroepen, aan zoo vele verklaringen, wijzigingen en uitzonderingen onderworpen, dat terwijl de twistende partijen, elk van hare zijde, het onbetwistbare regt vermeenen te hebben, de onpartijdige mensch niet weet wat hij er van denken moet, en het hem geene moeite kost, om eene onwillekeurige dwaling te vooronderstellen, in dengenen welke ongelijk heeft.»

WLADISLAW VI, koning van *Polen*. — Zie LADISLAUS IV groot-hertog van *Litthauwen*, en koning van *Hongarijē*.

* WLADISLAW VII, koning van *Polen*, in 1595 geboren, volgde, in 1632, na een kort tusschen-bestuur, veroorzaakt door de aanspraak, welke GUSTAAF-ADOLF, koning van *Zweden*, maakte, zijnen vader SIGISMUNDUS III op. Wegens zijnen schitterenden roem van dapperheid, had men hem, reeds in zijne jeugd, den troon der czars aangeboden, in de plaats van WASILIJ V, die er in 1610 van verviel. Men stelde hem als voorwaarden, de Grieksche godsdienst te omhelzen, en om de Poolse troepen, die hij mede zoude brengen, op eenen zekeren afstand van *Moskau* te houden. Maar zijn vader belette de vervulling dier schitterende aanbieding. De jonge WLADISLAW, die met een zegenpraalend leger tot voor de poorten van

Moskau was doorgedrongen, sloot ten minste eenen voor *Polen* voordeelingen vrede, waarbij de Russen de hertogdommen *Smolensko* en *Czernikoff* afstonden (1619). In het volgende jaar, trok **WLADISLAW** met eene geringe magt, tegen de talrijke Turksche en Tartaarsche legioenen op, welke hij noodzaakte eenen vrij voordeelingen vrede te sluiten (1621). Nadat de plegtigheden zijner zalving, in 1633, waren afgelopen, ging hij den Russen het beleg van *Smolensko* doen opbreken, en door verscheiden voordeelen, welke hij behaalde, noodzaakte hij den czar **MICHAËL FÆDEROWITZSCH**, den vrede te vragen, die in 1634 geteekend werd, en die hem toestond, om zijne Staten te gaan verdedigen, ten Noorden door *Zweden*, en ten Zuiden door de Turken en Tartaren bedreigd. In 1635, trad **WLADISLAW** in den echt met **CICILIA RENATA**, aartshertogin van *Oostenrijk*, eene echtverbinding, die aan *Frankrijk* mishaagde. Na in 1644, weduenaar te zijn geworden huwde hij **LOUISE MARIA VAN GONZAGA NEVERS**. Hij wilde zich alstoen bij de Venetianen tegen de Turken voegen, en het geluk van eenen nieuwen oorlog beproeven; maar de landdag van 1646 bellette hem zulks. Deze vorst overleed in 1648. Hij was geleerd en zeer werkzaam, doch tevens een najager der vermaaken; door hem is in *Polen* het gebruik der posterijen ingevoerd. Men verwijt hem echter de inkomsten van den Staat slecht,

beheerd, en, ondanks de verbindingen die hij te dien opzichte had aangegaan, niet genoeg voor de godsdienstige vrijheid der catholijken gedaan te hebben.

WOERDEN (HERMAN VAN). — Zie **FLORIS V.**

* **WOISARD** (**JOANNES LOBEWIJK**), een wiskunstenaar te *Metz*, in 1798 geboren, en in dezelfde stad in 1828 overleden. Kweekeling der polytechnieke school zijnde, noodzaakte hem de ontbinding dier school, in 1816, naar zijne familie terugtekeeren, alwaar hij voortging zich aan de beoefening der wetenschappen toetewijden. Hij werd hoogleeraar der wiskunde in het collegie van *Metz*, en *repetitor* der toegepaste wetenschappen van de artillerie-school. Men heeft van hem verscheiden geschriften, welke grootendeels voorkomen in de *Memoriën* van het akademisch genootschap van *Metz*. **BERGERY**, hoogleeraar in de artillerie-school heeft eene *Levensschets* van **WOISARD** geleverd.

WOLBERUS, in 1147, abt van het klooster van *St. Pantaleon* te *Keulen*, overleed in 1197, na *Commentariën* te hebben geschreven op het *Hooglied*, te *Keulen*, in 1630, door **HENDRIK GRAVE**, een' benediktijner van het zelfde klooster, in 4.to, in het licht gegeven.

WOLDIKE (**MARCUS**), in 1699, te *Sommerstedt*, een dorp van

het diocces *Sleeswijk*, in *Denemarken*, geboren, was predikant eener kerk, daarna, in 1731, hoogleeraar der godgeleerdheid te *Koppenhagen*, alwaar hij in 1750 overleed. Hij heeft zich door verscheiden werken en Latijnsche *Vertalingen* bekend gemaakt: zoo als van 1.º de *Verhandelingen* van MOZES MAIMONIDES, betrekkelijk de verboden spijzen, met aantekeningen; — 2.º van verscheiden *Kapittels* van den Talmud van *Jeruzalem*, en van den Talmud van *Babylon*; — 3.º *De unctione fidelium*; — 4.º *Apologia pro cultu Dei publico in novo Testamento*; — 5.º eenige controvers-schriften.

WOLF (HIERONYMUS), uit eene oude familie van *Graaubunderland*, deed reeds in zijne jeugd eene bijzondere neiging voor de studie blijken, maar daar zijn vader vreesde dat dezelve zijn van natuur zwak gestel mogt benadeelen, belette hij hem de al te groote inspanning. De jonge WOLF ontsnapte het ouderlijke huis, en begaf zich naar *Tubingen*, alwaar hij in dienst trad der scholieren. Zijn behoeftige toestand belette hem niet zich in de Grieksche en Latijnsche talen bekwaam te maken. Hij onderwees dezelve gedurende eenige jaren, en werd vervolgens bibliothecaris

en principaal van het collegie van *Augsburg*, alwaar hij in 1580, in den ouderdom van 64 jaren, aan den steen overleed. Men heeft van hem: 1.º *Latijnsche vertalingen* van DEMOSTHENES, van ISOCRATES, en van eenige andere schrijvers; — 2.º eene verhandeling *De vero et licito Apologiae usu*; — 3.º eene andere *De expedita utriusque Linguae discenda ratione*; — 4.º *Lectiones memorabiles*, 1600, 2 dl.ⁿ in fol.

WOLF (CHRISTIAAN, vrijheer von), in 1679, te *Breslau* geboren. Daar zijn vader, ofschoon een bekwaam, doch onbemiddeld handwerksman (*), eenen gelukkigigen aanleg in hem ontwaarde, kweekte hij denzelfen zorgvuldig aan, en gaf hem bekwaame meesters. Na zijnen leerangang aan de universiteit van *Jena* volbragt te hebben, ging hij in 1703 naar *Leipzig*, om er de wiskunde en wijsbegeerte te onderwijzen. Zeer gunstig geraakte hij aldaar bekend, door de uitgave zijner Verhandeling: *de Philosophia practica universali, Methode mathematica conscripta*. Zijne leerwijze was gedeeltelijk die van DESCARTES, waarbij hij zijne eigene denkbeelden voegde. In 1707, werd hij hoogleeraar in de wis- en natuurkunde te *Halle*. Eene redevoering, door

L 4

(*) DE FELLN noemt hem een' brouwer; het Bilder-Conversations-Lexicon für das Deutsche Volk, een' bakker en Dr. O. L. B. WOLFF, in zijn Neues elegantestes Conversations-Lexicon u. s. w. een' leerlooijer. Vertaler.

hem in 1721 uitgesproken, over de zedeleer der Sinezen, waarin hij de beginselen van CONFUCIUS met die der Christenen vergeleek, en waarin hij genoegzaam bewees, dat hij noch de eene, noch de andere begreep, deed den ijver der godgeleerden van *Halle* ontwaken. De godgeleerde faculteit dier stad besloot de werken van dezen wijsgeer te onderzoeken. WOLF beklaagde zich daarover bij den akademischen senaat, en verkreeg een bevel, dat aan iedereen verbood om tegen hem te schrijven. Dit onredelijk en gewelddadig verbod, verhitte de geesten al meer en meer. Men schreef naar het hof. De deken en verscheiden leden der filozofische faculteit ontwikkelden hoe valsch en gevaarlijk zijne leer was. Na hevige woordentwisten, werd WOLF eindelijk bij eene kabinetsorder van koning FREDERIK WILLEM, van 15 November 1723, van zijnen post ontzet, en onder de strengste bedreigingen, veroordeeld, om binnen 24 uren de stad *Halle*, en binnen 2 dagen de Pruisische Staten te ontruimen. WOLF begaf zich naar *Cassel*, alwaar hij aan de hoogeschool van *Marburg*, met den titel van hofraad van den landgraaf van *Hessen* en eene jaarwedde, den leerstoel der wiskunde en wijsgeerte bekwam. Hij hervatte dadelijk zijne werkzaamheden met eenen nieuwen ijver; en het is gedurende zijn verblijf aldaar, dat hij het grootste gedeelte zijner werken heeft in het licht gegeven. Nadat de

koning van *Pruissen*, den 31 Mei 1740 overleden was, riep zijn zoon FREDERIK II hem, met de titels van geheim-raad, vicekanselier en hoogleeraar in het natuur- en volken-regt, naar *Halle* terug. Hij verhief hem vervolgens tot de waardigheid van kanselier der universiteit. Terwijl de keurvorst van *Beieren*, het stadhouderschap van het rijksbestuur bekleedde, verhief hij hem tot rijksbaron. Hij genoot in vrede al deze eerbewijzen en waardigheden, toen steeds herhaalde aanvallen der jicht, hem langzamerhand tot eenen staat van uittering bragten, die hem den 9 April 1754 in het graf sleepte. Hij stierf met de onderwerping eens Christens; want ondanks eenige gewaagde beweringen, was hij steeds der godsdienst toegedaan. Hij leefde matiglijk, at weinig en dronk geenen wijn. Den koning van *Zweden*, die veel belang in hem stelde, en hem dikwerf aanspoorde, om gunstbewijzen te vragen, antwoordde hij steeds: *Ik heb niets noodig*; zeer verschillend van zoo vele geletterden; dien naam onwaardig; die op eene kruipende en bijna altijd nuttelooze wijze, de lakkeijen of de minnares van eenen grooten vlejten, ter bekoming eener geringe jaarwedde, die door den overlast, aan eene weelderige gierigheid ontwongen wordt. De voornaamste werken van WOLF zijn: 1.º eene *Verhandeling over de wiskunde*, in het Latijn, eerst in 2 dl.ⁿ in 4.to, later in 5 dl.ⁿ in 4.to, *Geneve*, 1732 en 1741. Deze wis-

kundige leergang is in zeker opzigt volledig en vrij methodisch. Een benediktijner der congregatie van den H. MAURUS heeft dezelve in 3 dl.ⁿ in 8.vo, verkort, en dit is eene dienst, welke het wenschelijk ware, dat aan alle werken van WOLF werd bewezen, die ten minste voor de helft te wijldloopig zijn. » Hij heeft, zegt een doorluchtige schrijver, het stelsel van LEIBNITZ, in eene opeenstapeling van boekdeelen, en in eenen stroom van woorden, argumenten, gevolgtrekkingen en aanhalingen bedolven en verdrongen;” — 2.º eene *Wijsbegeerte*, die de schrijver in theoretische en practische verdeelt. Men vindt in de eerste: *a. de Logica*, waaraan hij den titel geeft van *Philosophia rationalis, sive Logica*, in 4.to; er bestaat eene verkorte uitgave van in 8.vo, die verscheiden malen herdrukt is; *b. de Bovennatuurkunde*, waarvan de onderdeelen zijn: *Philosophia prima, sive Ontologia*, 1735, in 4.to; *Cosmologia empirica*, in 4.to; *Psychologia rationalis*, in 4.to; *Theologia naturalis*, 2 dl.ⁿ in 4.to; *c. De Natuurkunde*, bestaande uit: de *proefondervindelijke en de leerstellige natuurkunde . . . .* Zijne *practische wijsbegeerte* bevat: *a. Philosophia practica universalis*, 2 dl.ⁿ in 4.to; *b. Philosophia moralis, sive ethica*, 5 dl.ⁿ in 4.to Deze talrijke boekdeelen bevatten goede zaken, maar men moet dezelve uit vele middelmatige en langdradige uitzoeken; — 3.º *Jus naturæ*, of Verhan-

deling over het natuurregt, 8 dl.ⁿ in 4.to; — 4.º *Jus Gentium*, in 4.to De schrijver heeft de beide voorgaande werken verkort, onder dezen titel: *Institutiones Juris naturæ Gentium*, in 8.vo; — 5.º *Horæ successivæ Marburgenses*, in 9 dl.ⁿ Dit zijn verhandelingen over verschillende onderwerpen der wijsbegeerte, des natuurrechts en der godgeleerdheid; — 6.º een aantal geschriften in de *Acta eruditorum* van Leipzig; — 7.º een *Woordenboek der wiskunde*, in 8.vo, in het Hoogduitsch; — 8.º *Specimen physicæ ad theologiam naturalem applicatæ*, in 8.vo; — 9.º eene menigte andere geschriften, waarvan het te wijldloopig zoude zijn, de lijst te leveren; want WOLF baarde zware boekdeelen, even gelijk de toenmalige Fransche schrijvers romans en almanaken te voorschijn bragten. Het oordeel van WOLF en de bondigheid van zijnen geest evenaarden op verre na niet zijne kennissen en zijne geschiktheid om te schrijven. Dit is gemakkelijk op verschillende plaatsen zijner werken te ontdekken, waaronder de kiesche lieden eenigzins verbaasd zullen staan, eene verhandeling aantetreffen *De officio et praxi exonerandi ventrem*. De meeste zijner staatkundige denkbeelden, en zijn ontwerp om van Europa slechts eenen enkelen staat te maken, bieden niets redelijks aan. Hij dreef het stelsel van de veelheid der werelden zoo ver, dat hij genegen scheen, om levende

schepselen in de zon te erkennen. Zijn gedrag beantwoordde somtijds aan den stempel van zijnen geest: zoo als toen hij geheele nachten waakte, in afwachting der terugkomst van de ziel van eene zijner nichten, wier dood hij betreurde, en die hij wilde onderhouden. Deze in mannen, die zich bijzonder op de meetkunde hebben toegelegd, vrij menigvuldig voorkomende dwaasheden, hebben het denkbeeld doen ontstaan, dat deze met ijver en eene buitengewone inspanning beharigende wetenschap, niet alleen den schitterenden, maar ook den bondigen eigenschappen van den menschelijken geest nadeelig was, en dat de al te hardnekkige beoefening der punten, lijnen en getallen, in zeker opzigt de kennis der zaken zelve, van derzelve aard, verschillende betrekkingen en natuur- en zedelijke eigenschappen verzwakte. Hetwelk als een spreekwoord heeft doen zeggen, dat *indien de geest van eenen meetkundige eenen hoek verlaat, zulks bijna altijd een stomp-hoek is*; een kwinkslag, dien PASCAL en SCALIGER gepast hebben geoordeeld; men moet echter bekennen, dat er uitzonderingen bestaan, maar de uitzonderingen vooronderstellen de waarheid der algemeene waarnemingen (zie LEIBNITZ, MAUPERTUIS, TICHO KEPLER enz.). Men heeft in eenige zijner denkbeelden, kenmerken van het materialismus meenen te vinden, bepaaldelijk in datgene wat hij zegt van de gelijktijdige schepping der met de oneindig kleine

ligchamen vereenigde zielen; maar behalve, dat hij, zich juist daarin, op eene met deze grove dwaling zeer strijdige wijze uitdrukt, bestaat er eene wijze om dit stelsel, hetwelk ook dat van LEIBNITZ is, voortedragen, dat het zeer wel met de gezonde leer is overeentebrenge (zie *Wijsgeerige Catechismus* N.º 166). De stijl van WOLF in het Latijn is onbeschaafd; de uitdrukkingen zijn of dubbelzinnig of slecht gekozen, de volzinnen slecht gebouwd, dezelfde uitdrukkingen dikwerf herhaald.

WOLF of WOLFE (JAMES), een beroemde Engelsche generaal, in 1724 geboren, verorde, na zich reeds bij verschillende gelegenheden onderscheiden te hebben, in 1759, de troepen zijner natie in den slag van *Quebec* aan, toen hij in den bloei zijner jaren op het slagveld sneuvelde. Hij leefde nog lang genoeg om de voldoening te smaken, den gelukkigen uitslag van dit gevecht te vernemen. De koning van *Engeland* liet te zijner eer een heerlijk praalgraf in de abdij van *Westminster* oprigten. Hetgene wat niet weinig heeft bijgedragen om zijnen naam beroemd te maken, is de schoone plaat, die hem stervende voorstelt, omringd door een aantal personen, volgens de natuur geschilderd. Deze plaat is gegraveerd door WOOLLETT, volgens de schilderij van WEST, en in 1776 in het licht gegeven.

* WOLF (FREDERIK AUGUSTUS),

een beroemde hoogleeraar aan de universiteit van *Halle*, te *Hainroda*, bij *Nordhausen*, in het *Holsteinsche*, den 15 Febr. 1759 geboren, ontving van zijnen vader eene zeer zorgvuldige opvoeding, die hij verder voltooide aan de hoogeschool van *Göttingen* (1777). Terwijl hij aldaar onderwijs ontving, gaf hij zelf lessen in het Grieksch en Engelsch. In 1779 werd *Wolf* onderwijzer aan het *Pädagogium* te *Ifeld*, in 1782 rector der stads-school te *Osterode*. In 1783, tot hoogleeraar aan de universiteit van *Halle* benoemd, bekleedde hij die betrekking gedurende 22 jaren, terwijl hij zich enkel met zijne leergangen en met de uitgave zijner werken bezig hield. Toen *Pruissen* in 1806, in den oorlog gewikkeld was, zag *Wolf* zich genoodzaakt *Halle* te verlaten, en vlugtte naar *Berlijn*, alwaar hij, na den vrede van *Tilsit*, den titel van staatsraad bewam. Hij had, in 1808, grootelijks deel aan de stichting en organisatie eener nieuwe hoogeschool te *Berlijn*, waarbij hij zijnen rang van hoogleeraar weder hervatte, en zijne lessen, door een aantal aanzienlijke personen bezocht zag. De wankelbare staat zijner gezondheid bewoog hen in 1814 eene reis naar het zuiden van *Frankrijk* te ondernemen, en hij overleed te *Marseille* den 8 Augustus 1824. Men heeft van hem: 1.° eene Grieksche uitgave van het *Feesmaal van PLATO*, met Hoogduitsche aantekeningen, die zich door den stijl en eene uitmun-

tende critiek aanbevelen; — 2.° eene uitgave der *Theogonie* van *HESIODUS*, met aantekeningen, 1783, in 8.°; — 3.° eene uitgave der *Werken van HOMERUS*, *ad usum scholarum*, *Halle*, 1784—85, 2 dl.ⁿ, in 8.°; belangrijk wegens de groote naauwkeurigheid; — 4.° eene *Geschiedenis der Romeinsche letterkunde enz.* in het Hoogduitsch, 1787, in 8.°; — 5.° *Demosthenis oratio adversus Leptinen cum scholiis veteribus et commentatio perpetua*, 1789, in 8.°; — 6.° eene *Geschiedenis van HERODIANUS*, in het Grieksch, verbeterde tekst, 1792; — 7.° eene uitgave van *SUETONIUS*, met aantekeningen, 1802, 4 dl.ⁿ, in 8.°; — 8.° *Homeri et Homeridarum opera et reliquæ*, *Leipzig*, 1804—1807, 5 dl.ⁿ in 8.° vollediger dan die onder N.° 3 aangevoerd. — 9.° *Museum antiquitatis studiorum*, *Berlijn*, 1808, eene oudheidkundige verzameling, gezamenlijk met *BUTTMAN* uitgegeven; — 10.° *Literarische Analekten*, een tijdschrift, *Berlijn*, 1817 tot 1820, 4 dl.ⁿ enz.

WOLFAARD VAN BORSELEN. —
Zie BORSELEN.

† WOLFAERTS (ARTHUR), een schilder, te *Antwerpen* geboren, bloeide omtrent het midden der zeventiende eeuw. Hij onderscheidde zich onder de Vlaamsche kunstenaars, door een schrander en tevens edel genie. Het geschiedkundige was zijne bijzondere studie. Tot uitspanning zijner groote ondernemin-

gen, schilderde hij in den smaak van TENIERS, kleine stukken, die zich door derzelve vrolijkheid en originaliteit door eene stoute teekening en een natuurlijk koloriet onderscheidden.

WOLFART (PETRUS), in 1675 geboren, werd in 1703 hoogleeraar in de natuur- en ontleedkunde, te *Hanau*, zijne geboorteplaats, eerste lijfarts van den vorst van *Hessen-Cassel*, lid der akademie van natuuronderzoekers, en overleed in 1726, na eenen grooten roem door zijne werken te hebben verworven, waarvan de voornaamste zijn: 1.º *Clavis philosophiae experimentalis*, *Hanau*, 1704; — 2.º *Amenitates Hassiae inferioris subterraneae*, *Cassel*, 1711; — 3.º *Physica curiosa experimentalis*, 1712, in 4.to, met platen; — 4.º *De Thermis Embsensibus*, 1715, in 4.to; — 5.º *Historia naturalis Hassiae inferioris* 1719, in fol., mede in het Hoogduitsch; — 6.º Verscheiden werken in het Hoogduitsch, en een aantal Verhandelingen over de natuur- en eenige over de geneeskunde.

WOLFGANG (*Heilige*), WOLFGANGUS, bisschop van *Regensburg*, was de leermeester van den heiligen keizer HENDRIK, en deed in het hart van dien vorst, de deugden ontluiken, die hem tot een der grootste monarchen verhieven, die in de wereld geregeerd hebben. WOLFGANG, in *Zwaben* geboren, omhelsde het kloosterleven, en onderscheidde zich in hetzelfde door eenen ijver, die hem op eene uitmuntende

wijze tot het episkopaat voorbereidde. Hij was de vader der armen, de leeraar der onwetenden, de goede en ijvervolle herder zijner geheele kudde, en overleed op eene met een liefdadig doel ondernomen reis, te *Papping* in *Oostenrijk*, den 31 October 994. Zijn lijk werd naar *Regensburg* vervoerd, en in de kerk van den H. EMMERANUS begraven. Paus LEO IX plaatste hem in 1052 onder de heiligen.

WOLFHART. — Zie LYCOSTHENES.

WOLLASTON (WILLIAM), een anglikaansche godgeleerde, te *Caton-Clanford*, in *Staffordshire*, in 1659, uit eene oude familie geboren, zag zich door zijne beperkte fortuin genoodzaakt de betrekking van ondermeester, en later die van tweeden onderwijzer in de openbare school van *Birmingham* aantemen. Een rijk erfdeel maakte, in 1688 van hem een welgesteld man. Zijn voornaamste werk is eene *Schets der natuurlijke godsdienst*, die ook in het Fransch vertaald en te 's *Gravenhage*, in 1726, in 4.to gedrukt is. De vertaler heeft getracht den chaos van het oorspronkelijke te ontwarren, maar dikwerf doet hij den schrijver zeggen, hetgene wat hij niet zegt. WOLLASTON had vóór zijn overlijden, in 1724 voorgevallen, bijna al zijne andere geschriften in het vuur geworpen. Hij had wel gedaan er datgene niet van uitzonderren, waarover wij gesproken hebben. Eenige levensbeschrij-

vers hebben hem ten onregte met WOOLSTON verward.

* WOLLASTON (FRANCIS), een sterrekundige en godgeleerde, in 1731, geboren, en den 31 October 1815, in zijne pastorie van *Chiselhurst*, in het graafschap *Kent*, overleden. Hij was lid der koninklijke maatschappij van *Londen*, en drong in zijne geschriften nadrukkelijk op eene hervorming in de liturgie aan. Men heeft van hem: 1.º *Adres aan de geestelijkheid van Engeland en aan alle Christenen*, 1772, in 8.vo; — 2.º *Sterrekundige waarnemingen*, opgenomen in het Dagboek der koninklijke maatschappij van *Londen*, jaren 1773, 75 en 84; — 3.º *Fasciculus astronomicus*, bevattende waarnemingen betrekkelijk de hemelstreek aan den Noorderpool-cirkel, 1800, in 4.to; — 4.º *Hemel-tafelen*, in 10 bladen, 1811, in fol. — WOLLASTON (doctor), een beroemde natuurkundige, te *Londen* den 22 December 1828, overleden, was lid der koninklijke maatschappij dier stad, en heeft zich door de uitvinding van verscheiden vernuftige werktuigen bekend gemaakt. Men onderscheidt vooral den hoekmeter (*goniometre*), die zijnen naam draagt, en een ander werktuig bij alle teekenaars bekend onder den naam van *camera lucida*. Men heeft van hem verscheiden *Verhandelingen*, over verschillende onderwerpen der natuurkunde. De stamper, die zijnen naam draagt, bezit eene uitbreidende kracht, veel grooter dan de andere, en

brengt verbazende uitwerkselen te weeg.

WOLSEY (THOMAS), kardinaal en Engelsch staatsdienaar, was de zoon van een' vleeschhouwer te *Ipswich* in *Engeland*, alwaar hij in 1473 geboren werd. Hij onderwees de spraakkunst in de universiteit van *Oxford*, en zijne talenten verschaften hem den post van aalmoezenier van koning HENDRIK VIII, die hem zitting gaf in zijnen raad, en zich in het bestuur van den Staat op hem verliet. Na hem achtervolgend verscheiden bisdommen te hebben gegeven, verhief hij hem tot aartsbisschop van *York* en groot-kanselier des koninkrijks. Paus LEO X vereerde hem in 1515 met het purper en met den titel van legaat *a latere* in het geheele koninkrijk. FRANCISCUS I en KAREL V overlaadden hem met liefkozingen en geschenken. Hij hoopte zelfs, zegt men, door de bescherming van laatstgenoemde, den pauselijken Stoel te bekomen. Tweemalen kwam dezelve open te staan; doch de keizer liet voor anderen handelen. WOLSEY verbrak dadelijk den band, dien hij tusschen genoemden vorst en zijnen meester gelegd had, en vereenigde tegen hem de magt van *Engeland* en *Frankrijk*. Men wil zelfs, dat hij, om zich volkomen op KAREL te wreken, aan HENDRIK het voornemen inblies, om van zijne echtgenootte CATHARINA van *Arragon*, de moei des keizers, te scheiden; maar het is waarschijnlijker dat WOL-

SEY er slechts de hand in leende, en lachhartiglijk de bedoelingen des konings bevorderde. Niet lang duurde het of hij gevoelde er berouw over. ANNA BOULEN, de vrouw van HENDRIK VIII, na CATHARINA, was de eerste, die den koning tegen WOLSEY verbitterde, wiens terugkeering tot het geweten en de regtvaardigheid zij welligt vreesde. De vergramde vorst nam al zijne goederen in beslag, beroofde hem van zijne posten, en verbande hem naar zijn aartsbisdom *York*. Eensklaps zag hij zich bij de grooten veracht en door het volk gehaat. FITZ-WILLIAMS, een zijner gunstelingen, was de eenige die zijne zaak durfde verdedigen, en de talenten en groote hoedanigheden van den gevallen minister te prijzen. Hij deed meer, hij bood WOLSEY zijn buitenverblijf aan, en smeekte hem, er ten minste eenen dag te komen doorbrengen. De kardinaal gevoelig voor deze deelneming, begaf zich naar FITZ-WILLIAMS, die hem met de meest onderscheidende bewijzen van eerbied en erkentenis ontving. De koning, onderrigt van het onthaal dat deze partikulier niet gevreesd had aan WOLSEY te doen, liet hem bij zich komen, en vraagde hem met een norsch gelaat en op eenen bitsen toon, hoe hij zoo vermetel had durven zijn, den aan hoog-verraad schuldig verklaarden kardinaal, in zijn huis te ontvangen? »Sire, antwoordde WILLIAMS, het is niet de staats-misdadiger, dien ik bij mij heb ontvangen, het is mijn be-

schermer, die mij brood heeft gegeven, en mij de fortuin heeft doen toevloeijen, welke ik geniet; ik zou de ondankbaarste der menschen zijn geweest, indien ik hem verlaten had." De geheel verbaasde koning vatte van dien oogenblik af eene hoogachting voor den edelmoedigen FITZ-WILLIAMS op. Op staanden voet benoemde hij hem tot ridder, en kort daarna tot zijnen geheimraad. Daar echter WOLSEY in zijne ongenade niemand dan dezen vriend had, zoo ging hij gebukt onder eene menigte beschuldigingen, verachtelingen en ongelukken. De hertog van *Northumberland* ontving het bevel, om hem, wegens de misdaad van gekwetste majesteit, in hechtenis te nemen. Deze misdaad bestond enkel in de weigering, om HENDRIK als hoofd der Kerk te erkennen. Men vervoerde hem naar den *Tower van Londen*, om zijn proces op te maken, maar hij bezweek onder zijne rampen, en overleed onder weg te *Leicester*, in 1533. Kort vóór dat hij den geest gaf, zeide hij deze gedenkwaardige woorden: »Helaas! had ik den koning des hemels met dezelfde getrouwheid gediend, als ik zulks den koning, mijnen meester op de aarde heb gedaan, Hij zou mij, in mijnen ouderdom alzoo niet verlaten." Een, indedaad wijsgeerig schrijver, voegt bij het aanhalen dezer woorden, er de volgende bij: », Verhevene, ofschoon te laat erkende waarheid, mogt gij met dezelfde kracht tot diegene spreken, welke noodig hebben

u aantehooren!" Men heeft ten opzichte van dezen beruchten kardinaal vele valscheden uitgestrooid, welke de abbé LONGUERUE zeer wel wederlegt heeft, in zijne geleerde en oordeelkundige aanmerkingen op het leven van dezen ongelukkigen prelaat: men vindt dezelve in het 7.e dl. der letterkundige *Gedenkschriften* van pater DESMOLETS. WOLSEY had eene lage geboorte, maar een verheven genie. Indien bedorven zeden zijne fortuin begonnen, vermeeerde hij dezelve door veel moed en bekwaamheid. Hij bediende zich van het vertrouwen der grooten, dat hij gewonnen had, om zichzelf te bevorderen, en van de kennis, die hij van hunne staatkunde had, om hen te bedwingen. Niets is zonderling, dan eene der hoofd-beschuldigingen, tegen WOLSEY ingebracht: namelijk dat hij, met hetgene men toenmaals de Spaansche pokken (*mal de Naples*) noemde, behebt zijnde, de onbeschaamtheid had gehad, van te zeer in de nabijheid des konings adem te halen. De haat tegen hem moet wel verbitterd zijn geweest, om eene dergelijke misdaad tegen hem te doen gelden. In zijne *Geschiedenis der heiligschendingen*, schrijft SPELMAN een gedeelte zijner ongelukken aan de vernietiging van 40 kleine kloosters toe, om twee collegiën op terigten. » Vijf mannen, zegt hij, die hij tot dat werk gebruikte, kwamen op eene elendige wijze om het leven. De eerste werd door den tweede, die opgehangen werd, vermoord.

De derde verdronk in eenen put; de vierde werd, van rijk zoo als hij was, tot den bedelstaf gebragt; en de vijfde (Dr. ALLEN, later tot een bisdom in *Ierland* bevorderd) werd op eene wreede wijze verminkt. De straf van WOLSEY was niet minder opmerkenswaardig." Men vindt eene kleine verzameling van *Brieven* van dezen kardinaal, in het 3.^e dl. der *Collectio amplissima* der paters MARTENNE en DURAND. Zij kunnen dienen tot de geschiedenis van dien tijd. Het *Leven van den kardinaal WOLSEY*, door GEORGE CAVENDISH geschreven, is voor de tweede maal met *Aanteekeningen* en *Ophelderingen* van S. W. SINGER gedrukt, *Londen*, 1827, in 8.vo Dr. FIDDES heeft een ander *Leven van WOLSEY* in het licht gegeven, 1724, in fol. De heer GALT heeft ook het *Leven en bestuur van den kardinaal WOLSEY*, in het licht doen verschijnen, *Londen* 1812, in 4.to, 1817, in 8.vo

WOLZOGEN (LODEWIJK), in 1632, te *Amersfoort*, van adellijke, uit *Oostenrijk* oorspronkelijke, doch met de dwalingen van SOCINUS besmette ouders geboren, bezocht *Frankrijk*, *Zwitserland* en *Duitschland*. In zijn geboorteland teruggekeerd, werd hij achtereenvolgend predikant der Walsche gemeenten van *Groningen*, *Middelburg*, *Utrecht* en *Amsterdam*, in welke stad hij tevens den leerstoel der gewijde en ongewijde geschiedenis bekleedde, en den 13 November 1690 overleed. Zijne

voornaamste werken zijn: 1.º *Orator sacer, sive de ratione concionandi, Utrecht, 1671*, in 8.vo Hij heeft vele zaken aan ERASMUS en aan pater LODEWIJK CRESOLES ontleend, maar niet de edelmoedigheid gehad van hen aantehalen; — 2.º *Dissertatio critico-theologica de correctione scribarum in octodecim scripturae dictionibus adhibita, Harderwijk, 1689*, in 4.to; — 3.º eene Fransche *Vertaling* van het Hebreeuwsch *Woordenboek* van LEIGH, *Amsterdam, 1730* in 4.to Dit is slechts eene compilatie in vrij slecht Fransch overgebracht, waarin eenig goeds onder veel nuttelos gevonden wordt; — 3.º *De scripturarum interprete contra exercitorem paradoxum, 1668*, in 12.mo Dit is van dezen schrijver het enkele eenigzins belangrijke werk. Hij randt er in aan. *De philosophia scripturae interprete* van SPINOSA; doch werd op zijne beurt aangerand, en door zulk een aantal geschriften, dat men zegt, dat er in meer dan twintig talen zijn geweest. Een zijner hevigste tegenstanders was JOANNES LABADIE. WOLZOGEN stelt er drie schrift-verklaarders in voor: *de H. Geest, de Rede en het taalgebruik*. Deze laatste tolk is enkel voor de geleerden, en bij gevolg onvoldoende; ondanks al de omwegen des schrijvers, draait de eerste op de loutere dweeperij der protestanten uit, dat is op de *ingeving*, den *privaat-geest* en den *inwendigen smaak*; de tweede is niet véiliger, men weet dat de rede, aan zich-zelve overgelaten, een

weërhaan is. Terwijl de catholijken een levend gezag in de Kerk erkennen, vermijden zij alleen alle moeilijkheden op dat punt. Men heeft *Brieven* over het leven en den dood van WOLZOGEN in het licht gegeven, *Amsterdam, 1692*, in 8.vo, waarin men hem eenen weinig verdienden lof toezwaait. — Men moet hem niet verwarren met LODEWIJK WOLZOGEN zijn' bloedverwant, en een sociniaan zoo als hij, in 1594 in *Oostenrijk* geboren, uit welk land hij als protestant verbannen werd; hij begaf zich naar *Polen*, verklaarde zich openlijk voor het socinianismus, en overleed bij *Breslau*, in 1658. Zijne werken maken twee deelen uit van de *Bibliotheek der Poolse broeders* (zie SOGINUS).

WOOD (ANTONIUS), een Engelsche oudheidkundige, in 1632, te *Oxford* geboren, alwaar hij tot meester in de vrije kunsten bevorderd werd. Hij had vele neiging voor de Catholijke godsdienst doen blijken, doch stierf Anglikaansch in 1695. Men heeft van hem: 1.º *Historia et antiquitates universitatis Oxoniensis*; een werk vol diepzinnige nasporingen, eerst in het Engelsch geschreven, doch op last der universiteit in het Latijn vertaald, 1674 — 75, 2 dl.ⁿ, in fol.; — 2.º *Athenae Oxonienses*, 2 dl.ⁿ in fol. Wood spreekt hierin, over al de beroemde personen, die de universiteit van *Oxford* van 1500 tot 1690 verlaten hebben. De boekkeners hebben er veel uit geput.

* WOODHOUSE (JAMES), een beroemde scheikundige, in 1770, in Noord-Amerika geboren, en in 1809 overleden, maakte schitterende studiën aan de universiteit van Philadelphia. Hij ondernam vervolgens verscheiden reizen, met het doel om zijne kundigheden uittebreiden, en werd in 1792 tot hoogleeraar aan dezelfde universiteit benoemd. Behalve eene inwijdingsrede over de *Ontleding der zamentrekkende planten*, heeft men van hem: 1.º het *Handboek van den jongen scheikundige, met het draagbaar laboratorium*, 1797, in 8.º, een geacht werk; — 2.º *Antwoord op de tegenwerpingen van doctor Priestley over de leer der warmtestof of brandbaarheid* (phlogistische) en de *ontbinding van het water*, voorkomende in het 4.º dl. van het *Dagboek der Amerikaansche maatschappij van wijsbegeerte*. WOODHOUSE heeft ook een Engelsche vertaling der *Scheikunde* van CHAPTAL met aantekeningen geleverd, 1807, 2.dl.º, in 8.º.

WOODWARD of WODWARD (JOHN), in 1665, in het graafschap Derby in Engeland geboren. Na eene grondige beoefening der geneeskunde, begaf hij zich naar Londen, alwaar hij in 1692, in de plaats van Dr. STILLINGFLET, hoogleeraar in de geneeskunde in het collegie van Gresham, en in 1693, lid der koninklijke maatschappij van Londen werd, en, volgens de Dagbladschrijvers van Tré-

XXV DEEL.

voux, den 25 April 1728, in den schoot der Catholijke Kerk overleed. Zijne voornaamste werken zijn: 1.º *Proeve over de natuurlijke geschiedenis der aarde*, Londen 1695, in 8.º; in het Fransch vertaald door NOGUES, onder den titel van *Géographie physique etc.*, Parijs, 1735, in 4.º, in het Latijn, door J. J. SCHEUCHZER, onder den titel van *Specimen geographicæ physicæ, qua agitur de terra*, Zurich, 1704, in 8.º; eene andere vertaling in het Latijn, Rotterdam, 1714, in 8.º; in het Hoogduitsch, Erfurt, 1745. Er komen uitmuntende aanmerkingen in voor, en tegelijkertijd eenige zonderlinge en gewaagde denkbeelden, doch in alle opzigten verkieslijk boven die, welke men in nieuwere hypothesen getracht heeft ingang te doen vinden. Wat ook de heer DE BUFFON zeggen moge, de zondvloed en deszelfs uitwerkselen worden er ontegensprekelijk in bewezen. Nadat CAMERARIUS dit werk gecritiseerd had, gaf WOODWARD een antwoord tegen hem in het licht, waarvan pater NICERON eene Fransche vertaling heeft geleverd; — 2.º *Staat der geneeskunde en der zieken*, in het Engelsch, 1718, in 8.º; in het Latijn Zurich, 1720: dit is een hekschrift tegen de geneesheeren van zijnen tijd; — 3.º *Verhandeling over de delfstoffen, en wijze om dezelve te rangschikken*, Londen, 1728, in 8.º; — 4.º *Catalogus der delfstoffen van Engeland* 1729, 2 dl.º in 8.º;

M

in het Engelsch. Beide laatstgenoemde werken zijn na den dood des schrijvers in het licht gegeven. **WOODWARD** heeft te *Cambridge* eenen leerstoel voor de natuurkunde gesticht, en aan die hoogeschool zijn kabinet van delfstoffen van *Engeland* nagelaten.

WOOLSTON (THOMAS), in 1660, te *Northampton* geboren, studeerde aan de universiteit van *Cambridge*, en ging vervolgens in het collegie van *Sidney* over, alwaar hij theologische graden ontving, doch van waar hij, wegens zijne goddeloosheden verdreven werd. Van *Cambridge* begaf hij zich naar *Londen*, alwaar hij bekend was door zes *Verhandelingen over de mirakelen van J. C. 1727—1729* in 8.vo Onder voorwendsel van dezelve voor zinspelingen te doen doorgaan, tracht hij dezelve in dit even zoo beuzelachtige als verderfelijke werk weg te redeneren. Terwijl hij voortging tegen de grondwaarheden des christendoms en des geloofs te schrijven, werd hij bij de wereldlijke regtbank aangeklaagd. Het hof van de bank des konings veroordeelde hem in 1729, tot de betaling van 25 ponden sterlings boete voor elke zijner Verhandelingen, tot een jaar gevangenis-straf, en tot het stellen van borgtogt voor zijn gedrag, voor zijn geheel volgend leven. Daar de schuldige geene middelen bezat, om aan dit vonnis te voldoen, zoo bleef hij in de gevangenis. Hij overleed te *Londen* in 1733. **WOOLSTON**

randde de godsdienst aan zoowel uit bedorvenheid des harten, als door afdwaling des geestes. Men vindt in de wending zijner denkbeelden en uitdrukkingen, eene zekere boosaardigheid en ijdele vreugde, die eene misdadige neiging verraadt. Er bestaan van hem verscheiden werken, in welke hij misbruik maakt van aanhalingen der heilige Vaders, waarmede hij zijn geheugen voorzien had, zonder orde, keuze of samenhang. De voornaamste zijn: 1.º *Oude verdediging der waarheid van de christelijke godsdienst, tegen de joden en heidenen vernieuwd*, herdrukt te *Londen*, 1730, in 8.vo; — 2.º *Verdediging der verhandelingen van WOOLSTON, over de mirakelen van J. C. tegen de bisschoppen van St. David en van Londen, en tegen zijne overige bestrijders*, 1730, in 8.vo Deze verdediging eener zeer slechte zaak misleidde niemand. De ligtzinnigen hebben aan dezen schrijver den meest overdreven lof toegezwaaid; maar de weldenkenden hebben een afschuw van hem gehad. Zijne goddeloosheden zijn zeventien wederlegd in de verschillende werken van den abbé **BERGIER** en andere verdedigers der christelijke godsdienst.

WORMIUS (OLAUS), een Deensche arts, te *Aarhus*, in *Jutland*, in 1588 geboren, reisde door *Duitschland*, *Zwitserland*, *Italië* en *Engeland*. In *Kopenhagen* teruggekeerd, verkreeg hij den leerstoel der Grieksche taal, vervolgens dien der natuurkunde,

en eindelijk in 1629, na GASPARUS BARTHOLIN, eenen der geneeskunde. Hij maakte zich bekwaam in die wetenschap, zonder echter andere geleerde onderwerpen te verzuimen, werd lijfarts van koning CHRISTIAAN IV, en overleed als rector der akademie van *Kopenhagen*, in 1654. Men heeft van hem verscheiden werken over de geschiedenis van *Denemarken* en andere geschriften. De voornaamste zijn: 1.º *Antiquitates danicae, Litteratura runica, Fasti danici etc. Koppenhagen*, 1651, in fol. De jaarboeken, in dit werk voorkomende, betreffen niet de tijdrekening, maar slechts de wijze om den tijd afmeten, zoo als zulks bij de oude Denen gebruikelijk was; — 2.º *Danica litteratura antiquissima, vulgo gothica dicta, Koppenhagen*, 1651, in fol. Hij heeft er eene verhandeling bij gevoegd, over de oude poëzij der Denen; — 3.º *Monumentorum danicorum libri sex, Rostok*, 1643, in fol.; — 4.º *Duplex series antiqua regum Danicae, et limitum inter Daniam et Sueciam descriptio, Koppenhagen*, 1643, in fol. Dit is de uitgave van een oud werk, waarin weinig critiek gevonden wordt; — 5.º *Lexicon runicum et appendix ad monumenta Danica, Rostok*, 1650, in fol.; — 6.º *De cornu aureo Danico*, 1641, in fol., uit het Deensch in het Latijn vertaald door PETRUS HERMAN, *Koppenhagen*, 1644, in 4.to; — 7.º verscheiden werken over de geneeskunde; — 8.º *Museum*

wormianum, Leyden, 1655, in fol.: een nagelaten werk, dat een catalogus bevat van zijn rijk kabinet van natuurlijke historie. — Zijn klein-zoon, OLAUS WORMIUS, hoogleeraar in de wel-sprekendheid, de geschiedenis en de geneeskunde te *Koppenhagen*, overleed in 1708, in den ouderdom van 41 jaren, en heeft nagelaten: 1.º *De glosopetris*; — 2.º *De viribus medicamentorum specificis*, en andere werken, over de natuur- en letterkunde. — CHRISTIAAN WORMIUS, zijn andere klein-zoon, doctor en hoogleeraar in de godgeleerdheid, daarna bisschop van *Seeland* en *Koppenhagen*, overleed in 1737. Men heeft van hem verscheiden werken, waarvan de voornaamste zijn: 1.º *De corruptis antiquitatum Hebraicarum vestigiis, apud Tacitum et Martialem*; — 2.º *Dissertationes quatuor de veris causis cur delectatos hominis carnibus et promiscuo concubitu christianos calumniati sint ethnici*; — 3.º *Historia sabellianismi*, in 8.vo, enz. Eene diepe geleerdheid prijst deze werken zeer aan.

* WORSLEY (sir RICHARD), een Engelsche geschiedschrijver en oudheidkundige, op het eiland *Wight*, in 1751, geboren, was de zoon van een' rijken eigenaar. Hij bekleedde achtereenvolgend de posten van tegenboekhouder, van het huis des konings van *Engeland* en van gouverneur van het eiland *Wight*. Ook was hij vertegenwoordiger van *New-*

port bij het parlement. Van zijne jeugd af, had deze heer uit bijna al de gewesten van *Europa* marmertafels, standbeelden, oudheden enz. gekocht, en daarvan eene zeer uitgebreide verzameling gemaakt. De beschrijving derzelve is in het licht gegeven, onder den titel van *Museum Worsleianum*, 1794 tot 1803, 2 dl.ⁿ in fol. Hij is de schrijver eener *Geschiedenis van het eiland Wight*, 1781, in 4.to WORSLEY overleed in 1805.

WORTH (WILLIAM), een Engelsche schrijver, zeer ervaren in de kerkelijke oudheid en in de talen, bloeide in het begin der 18.^e eeuw, en was aartsdiaken van *Worcester*. Er bestaan verscheiden werken van hem, onder anderen eene goede uitgave der *Werken* van den H. JUSTINUS, en van de *Verhandeling tegen de Heidenen* van TATIANUS, *Oxford*, 1700, met aanteekeningen.

* WORTLEY (MARIA MONTAGU of MONTAGUE, *lady*), eene Engelsche dame, in 1690, te *Thorasby*, in het graafschap *Nottingham* geboren, was de oudste dochter van EVELYN PIERREPOINT, hertog van *Kingston*. Haar vader liet haar dezelfde opvoeding geven als aan zijne zonen, en zij leerde met het beste gevolg, het Grieksch, het Latijn, het Fransch, het Hoogduitsch, het Italiaansch, de schoone letteren, de wijsbegeerte enz. Met zulke bekwaamheden nitgerust, kon het bijna niet an-

ders, of eene vrouw met zulk eene levendige verbeeldingskracht begaafd als *lady* MONTAGU, moest romanesk en verwaand worden. In 1712, trad zij in den echt met *lord* EDUARD WORTLEY-MONTAGU, een' rijken erfgenaam, en den zoon van eene harer vriendinnen. In 1716, volgde zij haren echtgenoot op zijn gezantschap naar *Konstantinopel*, na vooraf, *Holland*, *Duitschland* en *Hongarij* bezocht te hebben. Te *Konstantinopel* aangekomen, leerde zij in een jaar de Turksche taal, en verkreeg van den sultan ACHMED III, de vergunning, om het *Serail* of vrouwenhof te zien, alwaar zij in vriendschapsbetrekking kwam met de door hare schoonheid zoo beroemde sultane FATIMA. Hare menigvuldige bezoeken in het paleis van den grooten heer stelden haar in de gelegenheid om het inwendige deszelfs wel te leeren kennen, vele vooroordeelen te dien opzigte te bestrijden, en vooral om van het *harem* juister denkbeelden te geven dan de Europeanen er tot dusverre van gekoesterd hadden. In een stadje op vier mijlen afstands van *Konstantinopel*, *Beligrade* genaamd, leerde zij voor het eerst de *inenting* der kinderpokken kennen, onderzocht naar de behandeling, liet haren zoon inënten, en verspreidde deze kennis verder in *Europa*. Op hare terugreis naar *Engeland* met haren echtgenoot, ging zij eerst in *Afrika* aan land, begaf zich naar *Tunis*, en zag bij die stad de bouwvallen van het vaderland van

HANNIBAL. Van daar stak zij naar *Genua* over, en keerde over *Frankrijk* naar *Engeland* terug. Te *Londen*, was zij te gelijktijd *wigh*, *freethinker*, *bleustocking*, dichteres en filosofin. Haar huis van *Twickenham*, een dorp op drie mijlen afstands van *Londen*, was de verzamelaarsplaats der beroemdste mannen van genie, zoo als *Pope*, *Addisson*, *Steele*, *Young* enz.; maar nadat de partij der *tory's* had gezegevierd, werd *lady Wortley* met bitterheid gedrenkt. Na zich eenige boertieren over de wanstalligheid van haren vriend *Pope* veroorloofd te hebben, haastte zich deze om dezelve te beantwoorden, door even zoo geestige, als scherpe en hekelachtige trekken. Om al deze redenen spoorde zij haren echtgenoot aan, om zich naar *Italië* te begeven, alwaar zij twee-en-twintig jaren in de Venetiaansche staten verbleef, en eerst in 1761, toen zij weduwe was geworden, naar *Engeland* terugkeerde. Bij haren doortocht in *Frankrijk*, prees iemand in hare tegenwoordigheid, de brieven van mevrouw de *Sévigné*: » Zij zijn zeer schoon, antwoordde zij; maar binnen 40 jaren, zullen de mijne niet minder gezocht worden . . . » *Lady Montagu* overleed een jaar na hare terugkomst in haar vaderland, den 21 Augustus 1762. *Miss Henriette Inge*, rigtte te harer eer, in de hoofdkerk van *Lichtfield*, een marmeren gedenkteekon op, waarop men de schoonheid ziet die op het

graf tranen stort. *Lady Wortley* had hare *Reisverhalen*, in den vorm van *Brieven*, aan verschillende personen gerigt, geschreven, maar dezelve werden eerst na haren dood door de zorgen van *Cléland* gedrukt, *Londen*, 1763, 3 dl.ⁿ, in 12.mo Door den bijval die aan deze uitgave te beurt viel, aangemoedigd, leverde dezelve uitgever, in 1767, eene 2.e uitgave derzelve, in 4 dl.ⁿ, in 12.mo; maar het is meer dan waarschijnlijk, dat het 4 dl. niet van *lady Montagu* is; want nooit heeft men het handschrift, der brieven, welke hetzelfde bevat, kunnen aanwijzen. Nog heeft men van *lady Wortley* eenige *fragmenten*, *gedichten*, die gezamenlijk met hare *Brieven* gedrukt zijn, *Londen*, 1803, 5 dl.ⁿ, in 12.mo, volgens de oorspronkelijken, door de familie aan den uitgever ter hand gesteld, en gepaard met *Gedenkschriften over haar leven*, door *Dallaway*, in het zelfde jaar is er te *Parijs* een herdruk van in het licht verschenen. Men heeft, doch zonder grond, de brieven van *lady Wortley*, met die van mevrouw de *Sévigné* willen vergelijken. De verdienste der laatste bestaat in de bevalligheid, de duidelijkheid en de sierlijkheid, en vooral in het ongeunstelste; *lady Wortley* onderscheidt zich, door diepzinnige denkbeelden, door schrandere inzigten, door klassieke kundigheden, door eene fijne en geestige critiek, ofschoon haar stijl dikwerf in het

natuurlijke te kort schiet. Hare gedichten vooronderstellen ook talent; maar de dichteres achtte het beneden zich, om zich aan regels te onderwerpen. Wat haar karakter betreft, zoo willen wij herhalen, wat op eene oordeelkundige wijze er de heer FIÉVÉE van gezegd heeft: »Op den ouderdom van zestien jaren, betreurt zij geen man te zijn; dertig jaren oud zijnde, wenscht zij tien jaren minder; moeder des huisgezins geworden, zwaait zij den ongehuwden staat lof toe. Het toilet der Fransche dames komt haar belagchelijk voor, en zoo lang zij de hoop heeft om te behagen, laat zij hare modes uit *Frankrijk* komen. Acht-en-zestig jaren oud zijnde, had zij reeds sedert acht jaren zich niet meer in een' spiegel durven beschouwen; en wanneer men haar kwam bezoeken, ontving zij hare vrienden in *Domino*, en met een masker. Hare vurigste wenschen waren, dat geene harer kleindochters haar in geest of karakter mogt gelijken; toen zij eindelijk in hare oude dagen eene dorpelinge zag voorbijgaan, betreurde zij het haar geheele leven niet onkundig en zonder eerezucht te zijn geweest." Alles wat men verhaalt van den hartstogt, dien de sultan ACHMED III voor *lady* WORTLEY had opgevat, en waarvoor zij zich niet onverschillig zou hebben getoond, moet onder de fabels gerangschikt worden.

WOTTON (EDUARD), een geeneesheer van *Oxford*, te Lon-

den in 1555, in den ouderdom van 63 jaren overleden, oefende met roem zijn beroep uit. Men heeft van hem een werk getiteld: *Over het verschil der dieren*. Dit zeer geleerde geschrift, in het Latijn zamengesteld, en te *Parijs*, in 1552, in fol. gedrukt, verwierf WOTTON een' grooten roem onder de geleerden. De schrijver verzamelt in hetzelfde en brengt met kunst de gezegden der ouden, betrekkelijk het door hem behandelde onderwerp, overeen. POSSEVIN spreekt in zijne bibliotheek met lof over dit werk. WOTTON had ook het *Theatrum insectorum* begonnen, door MOUFET te *Londen*, in 1634, in fol., met platen in het licht gegeven.

WOTTON (WILLIAM), in 1666, in het graafschap *Suffolk* geboren, en 1726 te *Buasted* overleden, een geleerde Engelsche letterkundige en criticus, is bekend door de volgende werken: 1.º *Burgerlijke en Kerkelijke wetten van het land van Wallis*, in het Engelsch, met aanteekeningen, en eene woordenlijst; — 2.º *Romeinsche Geschiedenis, van den dood van ANTONINUS PIUS tot aan den dood van ALEXANDER SEVERUS*, *Londen*, 1705, in 8.vo, in het Engelsch. De oudheidkundigen stellen dezelve op prijs, wijl de schrijver het tijdstip der merkwaardige gebeurtenissen, door het gezag der gedenkpenningen bepaalt; — 3.º *Mengelingen betrekkelijk de overleveringen en gebruiken der Schriftgeleerden en Farizeers*, 1718, 2 dl.ⁿ,

in 8.vo, in het Latijn; — [4.º *Reflections upon ancient and modern learning*, Londen, 1694, in 8.vo Dit is een der belangrijkste werken, welke in het beruchte geschil, ten opzichte van den voorrang der ouden en nieuweren zijn in het licht gegeven (zie PERRAULT - KAREL-). WOTTON neemt eenen juisten middelweg in acht, tusschen de lasteraars en de dweepzieke bewonderaars der oudheid. De derde uitgave (1705, in 8.vo) is vermeerderd met een *Antwoord* op de tegenwerpingen van den ridder TEMPLE, en met aanmerkingen op het *Vertelsel van de Ton* van Dr. SWIFT (zie dat artikel); — 5.º *Linguarum veterum septentrionalium thesauri conspectus brevis*, Londen, 1608, in 8.vo, een zeldzaam en gezocht werk. (Zie HICKESIUS)].

† WOUTER of WOUTERS (FRANCISCUS), een beroemde kunstschilder der 17.^e eeuw, in 1614, te *Lier*, in de Belgische provincie *Antwerpen*, geboren, was de kweekeling van RUBENS, en maakte weldra onder dezen bekwamen meester de verbazendste vorderingen; hij bepaalde zich echter niet enkel tot het historische, maar schilderde ook landschappen, waarin hij niet minder geschiktheid aan den dag legde. Intusschen zouden de stukken van dezen grooten kunstenaar op hooger waarde worden gesteld, indien hij vele derzelve niet ontsierd had, door aanstootelijke, wellustige naakte beel-

den. Dit belette echter niet dat hij eenigen tijd te *Weenen*, aan het hof van keizer FERDINAND II werkzaam was, en in 1637, in het gevolg van den keizerlijken gezant, naar *Engeland* overstak, alwaar hij insgelijks gewrochten van zijn kunstpenseel achterliet. In 1659, werd hij te *Antwerpen*, door eene onbekend gebleven hand, door een pistoolschot getroffen, aan de gevolgen waarvan hij overleed.

† WOUTERS (KRIJN), een kloek zeeman en ervaren schipper, in de eerste helft der zestiende eeuw, te *Enkhuizen* geboren, was de eerste uitvinder van de tegenwoordige gedaante en inrigting der masten van groote schepen. Tot in het jaar 1575, waren de groote masten, hoewel uit twee stukken zamengesteld, echter door middel van dunne touwen, rondom dezelve gewoeld, zoodanig verbonden, dat de geheele mast, in die gedaante, altoos moest overeinde blijven. Het was KRIJN WOUTERS, die het middel uitdacht, om de beide stukken (of zelfs meerdere) zoodanig te vereenigen, dat men in geval van nood, het bovenstuk kon wegnemen, door hetzelfde te laten doorschieten, tot beneden op het dek van het schip. Het sterfjaar van WOUTERS is niet aangeleekend.

* WOUTERS (CORNELIA), ook onder den naam van WASSE bekend, werd te *Brussel*, in 1739 geboren, en trad zeer vroeg in den echt met den vrijheer DE

WASSE. CORNELIA beminde de studie en bezat eenen juisten en waarnemenden geest, die zich nog meer ontwikkelde, door de togten, welke zij met haren echtgenoot, die hartstogtelijk op het reizen gesteld was, door een groot gedeelte van *Europa* ondernam. Daar de gevolgen der Fransche omwenteling *Frankrijk* met *Duitschland* en *Engeland*, waarin de goederen van mevrouw DE WASSE waren gelegen, in oorlog had gebragt, droeg zij haar lot met even zoo vele waardigheid als standvastigheid, en overleed den 3 April 1802. Zij heeft nagelaten: 1.º *Vies etc. (Levensbeschrijvingen der beroemde mannen van Engeland, Schotland en Ierland)*. Dit werk strekt zich uit van HENDRIK VIII tot op haren tijd, en bevat de staatkundige en geheime geschiedenis der krijgslieden, zeevaarders, kerkelijke en staatsmannen, wijsgeeren, geschiedschrijvers, dichters enz., naar de nieuwe door WILLIAM PITT graaf van *Chatam* vermeerderde uitgave, uit het Engelsch vertaald, *Parijs*, 1799 tot 1800, 12 dl.ⁿ, in 8.vo; — 2.º *Œuvres, etc. (Uitgezochte werken der beste tooneelkundige schrijvers van Engeland)*, om tot vervolg te dienen op de tooneelkundige werken van SHAKESPEERE, 1784—1787, 11 dl.ⁿ, in 8.vo; — 3.º *Les imprudences etc. (De onvoorzigtigheden der jeugd)*, naar het Engelsch, 1788, 4 dl.ⁿ, in 12.mo; — 4.º *L'art etc. (De kunst om de menschen te verbeteren en standvastig te maken)*, 1791, in 8.vo; — 5.º *Le Mariage*

etc. (Het platonische huwelijk); naar het Engelsch gevolgd, enz.

WOUWER (JOHAN), een protestant, te *Hamburg*, in 1574 geboren en te *Gottorp*, in 1612 overleden, maakte zich eenen naam in de wetenschappen, maar tevens door zijne oplopendheid en snoeverijen, vele vijanden: hij dreef de ijdelheid ten top, en, om er een bewijs van te geven, legateerde hij 60 kroonen aan dengene, die zijne lijkrede zoude uitspreken. Indien men bij deze ondeugden de dronkenschap voegt, zal men zich geen zeer gunstig denkbeeld van hem vormen. Men heeft van hem: 1.º eene Verzameling, getiteld: *Polymathia*, 1603, in 4.to; — 2.º *Aanteekeningen op Julius Firmicus, Apuleus, Sidonius Apollinarius en Minutius Felix*; — 3.º eene uitgave van PETRONIUS; — 4.º *Brieven, Hamburg*, 1609, in 8.vo, waarin men letterkundige beoordeelingen vindt, dikwerf door zijne vinnige inborst gedictieerd. SCALIGER beschuldigt hem van letterdieverij (zie LINDENBRUCK — HENDRIK —).

WOUWER (JOANNES VAN DEN), of WOWERIUS, te *Antwerpen*, in 1576 geboren, stond in naauwe vriendschapsbetrekking met JUSTUS LIPSIUS, die hem bij zijnen uitersten wil, al zijne handschriften naliet. Na geheel *Europa* doorkruist te hebben, werd hij tot raadshier der stad *Antwerpen*, lid van den raad der geldmiddelen en van den krijgstraad benoemd. ISABELLA, infante van *Spanje*, belastte hem met

eene belangrijke zending bij PHILIPPUS IV, die hem tot ridder verhief, en eene gouden keten schonk. Hij overleed in 1635, en werd zeer betreurd wegens zijne maatschappelijke en christelijke hoedanigheden. Ondanks den arbeid, welken zijne verschillende betrekkingen vorderden, en waarvan hij zich met naauwgezetheid kweet, wist hij den tijd te vinden om in het licht te geven: 1.º *Eucharistica*, 1606, in 4.to; — 2.º *Vita B. SIMONIS, sacerdotis Valentini*, 1614, in 8.vo; — 3.º de eerste uitgave van JULIUS FIRMIGUS MATERNUS: *De errore profanarum religionum*; met aanteekeningen, 1603, in 4.to Hij is daarenboven de uitgever; — 4.º van Twee honderdtallen der Brieven van JUSTUS LIPSIVS; — 5.º van Twee honderdtallen Brieven aan denzelfden gerigt; — 6.º van SENECA en TACTIVS met Commentariën en aanteekeningen.

WOUWERMAN (PHILIPPUS), een schilder, in 1620, te *Haarlem* geboren, en aldaar in 1668 overleden, was de kweekeling van zijn vader PAULUS WOUWERMAN, een historieschilder; en muntte vooral uit in de landschappen. Hij versierde dezelve met jagten, pleisterplaatsen, rijbanen, veldslagen, strooppartijen, paardemarkten, en waar hij slechts paarden kon aanbrengen, welke hij in de uiterste volmaaktheid schilderde; de stukken van dezen meester ofschoon zeer talrijk, onderscheiden zich door schoonheid van bewerking, sier-

lijkheid, naauwkeurigheid, ineen-smelting, overeenstemming en levendigheid van koloriet, het kenschetsende der gelaats-trekken enz. Zoo beeldde hij bijv.: in zijne strooperijen en plunderingen van dorpen en gehuchten, den moordzieken moedwil der soldaten, en den doodelijken schrik en angst der overrompelde landlieden zoo natuurlijk af, dat de zielen der aanschouwers in de geschilderde rampen dier ongelukkigen deel namen, alsof zij met de daad bij deze treurtooneelen tegenwoordig waren. De schilderstukken van WOUWERMAN zijn bijna door geheel *Europa* verspreid: de galerijen van *Dresden*, *Munchen* en *Weenen* benevens het Fransche museum kunnen er verscheiden aanwijzen. — PIETER en JAN WOUWERMAN, zijne broeders, hebben in zijne *genre*, doch niet met zijnen roem geschilderd.

WRANGEL (KAREL GUSTAAF); maarschalk-generaal en connessabel van *Zweden*, in 1676 overleden, onderscheidde zich te land en ter zee. Hij verbrandde in 1644, een gedeelte der Deensche vloot, versloeg in 1648 de keizerlijken en de Beijeren, en schreef zich in 1658 de overwinning toe, in een zeegevecht in de *Sond*, met de Hollandsche vloot, onder aanvoering van WASSENAAR, welke hem echter met regt betwist werd. Hij was een man, die moed met beleid paarde.

WREN (CHRISTOFFEL), een be-

roemde bouwkunstenaar, in 1632, te *East-Knoyle* in *Wiltshire* geboren, volbragt zijne studiën te *Oxford*, en onderscheidde zich zoozeer in de wiskunde, dat hij, in 1657, in het collegie van *Gresham*, te *Londen*, en in 1660, in het Saviliaansch collegie te *Oxford*, hoogleeraar in de sterrekunde werd. Zijne bekwaamheid in de bouwkunst verwierf hem in 1668 den post van bouwmeester des konings. Hij had het beheer over een aantal openbare gebouwen. De schouwburg van *Oxford*, het paleis van *Hamptoncourt*, het collegie van *Chelsea*, het ziekenhuis van *Greenwich*, de kerk van den H. STEPHANUS, te *Londen*, en die van den H. PAULUS, zijn de werken die hem het meest tot eer hebben verstrekt; het laatste vooral, dat het ruimste en schoonste gebouw van *Engeland* is: het is echter te vergeefs, dat men het met de *St. Pieterskerk* van *Rome* heeft willen vergelijken, bij welke het zoowel in grootte als in bouworde moet onderdoen; maar men moet bekennen, dat indien voor het overige alles gelijk was, de naaktheid der protestantsche tempels, een groot voordeel aan dien van *Rome* zoude geven, welke even zoo prachtig in hare inwendige sieraden, als indrukwekkend door haar trotsch en stout uiterlijk is (zie JULIUS II). In 1680, werd hij tot voorzitter der koninklijke maatschappij verheven, en in de *Gedenkschriften* van dat genootschap komen verscheiden stukken van hem voor. Deze bekwame man

heeft nooit iets doen drukken; maar verscheiden zijner werken zijn door anderen in het licht gegeven, en door het verlicht publiek zeer gunstig onthaald. Hij overleed in 1723, vereerd met den titel van ridder, dien hij in 1674 verkregen had. Daar de Engelschen op eene schitterende wijze de verdienste van dezen beroemden man wilden beloonen, zoo verleenden zij aan hem, en aan zijne familie, het uitsluitend voorregt, om in de *St. Paulus-kerk* begraven te worden. — Zijn zoon CHRISTOFFEL WREN, in 1747, in den ouderdom van 72 jaren overleden, heeft in het licht gegeven: *Numismatum antiquorum Sylloge*, 1708, in 4.to

WULPHILAS. — Zie ULPHILAS.

WULSON. — Zie VULSON.

* WURMSER (DAGOBERT SIEGMUND; graaf von), generaal der Oostenrijksche legerscharen, in 1724, in den *Elzas* geboren, diende eenigen tijd in *Frankrijk*, en schaarde zich vervolgens onder de standaards van den keizer van *Oostenrijk*. Door zijne dapperheid en zijne talenten geraakte hij tot de eerste militaire rangen. In 1793 vertrouwde men hem het bevel toe, over het keizerlijke leger, bestemd om in den *Elzas* te vallen. Na den *Rijn* te zijn overgetrokken, drong hij tot in den omtrek van *Landau* door, veroverde den gewigtigen post van *Jocknum*, maakte zich meester van *Bienwald*, en na-

derde tot aan den voet der *Vosges*. Hij tastte vervolgens de verschansingen van *Weissemburg* aan, die hij bijna zonder slag of stoot veroverde, en noodzaakte het Fransche leger, om in wanorde, naar den *Oppper-Elsas* terugtetrekken. Hij bezette daarop *Haguenau*, nam *Drusenhein* in, berende en bombardeerde het fort *Louis*, dat zich den 14 November overgaf, vestigde zich aan de *Saar* of *Sarre*, en strekte zijnen linker-vleugel tot aan *Wantznav*, onder *Straatsburg*, uit. Daar hij door verscheiden zijner officieren slecht ondersteund werd, en zijn regter-vleugel de brug van *Saverne*, die hem zeer hinderlijk was, niet had kunnen wegnemen, zoo voorzag hij, dat hij weldra genoodzaakt zoude zijn, den *Elsas* te verlaten. In de daad, na eene menigte hevige gevechten, die hij tegen een talrijk leger, een bekwamen veldheer (*PICHEGRU*), die hem steeds met eene vernieuwde woede aanviel, te leveren had, werden zijne verschansingen, bij *Frischweiler* dat door het Paltsche contingent bezet was, den 22 December, stormenderhand overweldigd, en van toen af was de terugtogt des legers slechts eene vlugt. *WURMSER* begaf zich in Januarij 1794 naar *Weenen*, en werd, in weerwil zijner laatste tegenspoeden, door den keizer zeer wel ontvangen. In Augustus 1795, werd hij weder met het bevel over het leger van den *Oppper-Rijn* belast, en maakte zich, na een bombardement

van conige dagen; meester van *Manheim*. In het volgende jaar, werd hij door *MOREAU* van *Rebach* en *Franckenthal* teruggedreven. Omtrent dezen tijd naar *Italië* gezonden, om de nederlagen van *BEAULIEU* te herstellen, en *Mantua* bijtespringen, trok hij op die stad aan, en wierp de eerste posten der Franschen, aan de beide boorden van het meer *del Garda*, overhoop; maar nadat *BONAPARTE* zijne magt vereenigd en het beleg van *Mantua* oogenblikkelijk verlaten had, tastte hij het leger van *WURMSER* met zoo vele hevigheid aan, dat hij hetzelfde geheel verstrooide. Deze veldheer verloor daarenboven nog den slag van *Roveredo*: hij ging echter voort, om zich tegen den voortgang van zijnen tegenstrever te verzetten, en waagde eenen slag aan den uitgang der naauwte van de *Brenta*. Op nieuw geslagen, verloor hij echter de ondersteuning van *Mantua* niet uit het oog; daar hij *Verona* niet had kunnen bemagtigen, ging hij langs de oevers der *Adige*, met een corps van 1500 ruiters, en 5000 man voetvolk, aan twee Fransche afdeelingen ontsnapt, die zich verbeeldden hem omsingeld te hebben, kwam hij na eenen moeilijken en schranderen marsch, in het bezit van *Mantua*, waarvan hij het beleg deed opbreken. Daar hij aan een talrijk tegen hem gericht leger niet het hoofd kon bieden, wierp hij zich in de plaats, die op nieuw ingesloten werd. Hij deed verscheiden uitvallen, die

hem zelfs de bewondering zijner vijanden verwierven; maar ziekten en gebrek aan levensmiddelen noodzaakten hem, den 2 Februarij 1797 zich overtegeven. Bij de capitulatie, verkreeg hij voor zich bijzondere onderscheidingen, terwijl hem te *Weenen* van wege den keizer het vlejendst onthaal ten deel viel: deze vorst benoemde hem tot algemeen commissaris van *Hongarijē*, en verleende hem een pensioen van 14,000 Gulden. Hij overleed in de maand Augustus 1797, als een der beste veldheeren beschouwd, welke *Oostenrijk* ooit heeft bezeten. Het is ten onregte dat men hem den titel van veldmaarschalk geeft: hij stond, wel is waar, op het punt om dien graad te bekomen; maar hij was slechts *Feld-Zeugmeister*.

WURS of WURZ (IGNATIUS), te *Weenen*, in 1731 geboren, begaf zich in 1749 onder de Jesuiten, onderwees gedurende langen tijd in het Theresiaansch collegie te *Weenen*, en overleed in den ouderdom van 53 jaren te *Pirawrath*, waarvan hij, na de vernietiging der maatschappij, pastoor was geworden. Men heeft van hem eene vertaling in het Hoogduitsch der *Leerreden* van BOSSUET, van LA RUE en van CICERI, en verscheiden geachte werken, onder anderen *Leerreden en Lijkreden*, waarin hij met het beste gevolg, eene mannelijke en zalvende welsprekendheid heeft ten toon gespreid, waarvan hij zelf de regels had geschetst in eene goede *Ver-*

handeling over de gewijde welsprekendheid.

* WURTISIUS (CHRISTIAAN), te *Bazel*, in 1544 geboren; hij was ook bekend onder den naam van ALLASIDERUS; en legde zich toe op de beoefening der geschiedenis, der godgeleerdheid en der wiskunde. Hij was in 1565 hoogleeraar van laatstgenoemde wetenschap, en verkreeg ook in 1585, den leerstoel der godgeleerdheid. In het volgende jaar werd hij tot staats-secretaris verheven, en overleed in 1588. Hij heeft nagelaten: 1.º *Kronijk van Bazel*, in het Hoogduitsch, in fol; — 2.º *Beknopte geschiedenis van Bazel*; — 3.º *Scriptores historiae Germaniae*, van keizer HENDRIK IV, tot in 1400, in fol.; — 4.º *Quaestiones in Purbachii theorias planetarum*, in 8.vo, enz.

* WURTZ of WURZ (GEORGE CHRISTOPHORUS), een genees- en heelkundige, te *Straatsburg*, in 1756 geboren, reisde, na zijne studiën in zijne geboorteplaats volbragt, en eenige geschriften in het licht te hebben gegeven, door *Duitschland* en *Frankrijk*, ten einde waarnemingen betrekkelijk zijne kunst te maken. Nadat WURTZ reeds eenigen roem had verworven, werd hij te *Berlijn* lid der akademie van *Natuuronderzoekers*. Te *Parijs* gekomen zijnde, werd hij tot algemeen secretaris van het museum, en tot corresponderend lid der koninklijke maatschappij van geneeskunde benoemd. In zijne geboorte-

plaats teruggekeerd, beproefde hij, om er een ziekenhuis voor de clinische geneeskunde opterigten, naar het voorbeeld van dat hetwelk hij te *Parijs* had gezien. Zoo als vele andere artsen, liet hij zich door de kwakzalverij van MESMER (zie dat artikel) verleiden, en zich in de zoogenaamde geheimen van het dierlijk magnetismus inwijden. Hij oefende te *Straatsburg* gedurende eenige jaren den post van tweeden stadsvroedmeester uit, en kwam zich vervolgens te *Parijs* vestigen. WURTZ is te *Versailles*, alwaar hij gewoonlijk zijn verblijf hield, den 9 September 1823 overleden. Zijn broeder was een der hoofden van het gesticht van boekhandel, bekend onder den naam van TREUTTEL EN WURTZ. (Zie TREUTTEL). De *Redevoering*, door den abbé BOISSARD, op het graf van doctor WURTZ uitgesproken, komt voor in een geschrift, getiteld: *Quelques etc. (Eenige levensbijzonderheden betrekkelijk doctor WURTZ)*, *Parijs*, HERHAN, 1823, in 8.vo Zijne geschriften over de geneeskunde, eenige in het Hoogduitsch, andere in het Latijn of in het Fransch geschreven, zijn: 1.º *Conamen Mappæ generalis medicamentorum simplicium, secundum affinitates virium naturalium, cum tabula œnea*, *Argentorati*, 1778, 1 dl. in 4.to; — 2.º *Reis van eenen vreemden arts van Praag naar Karlsbad, Leipzig*, 1779, in 8.vo; — 3.º *Prospectus van eenen nieuwen theoretischen en practischen leergang van het*

dierlijk magnetismus, Straatsburg, 1787, in 8.vo; — 4.º *Observations etc. (Waarnemingen betrekkelijk de ziekten, die voortkomen uit eene scherpheid en ontsteking, of uit een bederf des bloeds en der waterachtige vochten, met de aanwijzing der genezende eigenschappen, bekrachtigd door de langdurige ondervinding van een geneesmiddel, bekend onder den naam van algemeen zuiverend geneesmiddel)*, *Parijs*, 5.^e uitgave; — 5.º *Teinture etc. (Het zenuwgestel versterkende tinktuur)*. Deze tinktuur heeft, volgens den schrijver de eigenschap, de zenuwen te versterken, en de kwijnende en verzakkende ziekten tegen te gaan; zij is door WURTZ uitgevonden; — 6.º *Memorie aan de Evangelisch luthersche consistorie van Parijs over eene vrome inrigting (eene christelijke school)*, *Parijs*, 1811, in 8.vo; — 7.º *Mémoire etc. (Verhandeling over het middel om de nadeelen aan den handel van Frankrijk, door den opstand van St. Domingo toegebracht, te herstellen)*, *Parijs*, TREUTTEL EN WURTZ, 1820, in 8.vo; — 8.º *Second etc. (Tweede Verhandeling, betrekkelijk de oude kolonisten van St. Domingo, strekkende ten vervolg van die, welke ten titel voert: Verhandeling over het middel, enz., en de gemakkelijheid bewijzende der uitvoering van het daarin voorgestelde ontwerp)*, *Parijs*, idem, 1822, in 8.vo In deze beide geschriften heeft de schrijver de slavernij der negers op eene wijze beschouwd, strijdig met

die der tegenstanders van dezelfde slavernij. Kort voor zinnen dood, las Dr WURTZ, aan de landbouwkundige maatschappij van *Seine-en-Oise*, waarvan hij lid was, eene uitmuntende *Verhandeling* voor over de bewaring der granen.

* WURTZ (PAULUS), vrijheer von) een Duitsche veldheer der 17.e eeuw, is degene, van wien BOILEAU in zijnen vierden brief gezegd heeft :

» Ah! grand roi, quel héros, quel Hector
 que ce WURTZ !
 Sans ce terrible nom, mal né pour les
 oreilles.
 Que j'allais à tes yeux étaler de merveilles.»

Hij behoorde tot eene familie van geringe afkomst, en werd te *Husum*, in het hertogdom *Sleeswijk* geboren. Reeds vroegtijdig aan de krijgsdienst verbonden, diende hij eerst onder de keizerlijke troepen, daarna in het Zweedsche leger, en onderscheidde zich, onder de oogen van GUSTAAF ADOLF, die hem tot de eerste rangen verhief. Hetgene wat zijnen roem ten top deed stijgen, was de verdediging van *Stettin*, alwaar hij den keurvorst van *Brandenburg* met zoo veel beleid het hoofd wist te bieden, dat hij hem noodzaakte het beleg optebrekken. Tot vrijheer verheven, zou WURTZ, ware zijn beschermer GUSTAAF intusschen niet gestorven, den titel van veldmaarschalk hebben bekomen. Maar daar hij, na het verlies van dezen doorluchtigen vriend zag, dat men zich om hem niet meer bekommerde, begaf hij

zich naar *Hamburg*, ontving daarop van den koning van *Denemarken*, met den rang van veldmaarschalk-generaal, het gouvernement van *Holstein*. Hij deed later afstand van deze beide waardigheden, om dienst te nemen in het leger der *Vereenigde Provinciën*, die, hare geheele landmagt te zijner beschikking stelden, en hem in zijnen rang handhaafden; hij was een dergenen, die zich met den meesten nadruk verzetten tegen de aanmattingen van den jongen WILLEM III, aan wien echter later het hoogste militaire gezag, met den titel van kapitein-admiraal-generaal, werd toevertrouwd. Nadat LODEWIJK XIV in *Holland* was gevallen, kon WURTZ dien vorst den overtogt der rivieren en het bemagtigen der sterkste steden niet beletten. Daar hij zich van den anderen kant door den stadhouder vernederd of gedwarsboomd zag, kwam hij in *Hamburg* terug, van waar hij in 1674, zijn ontslag aan de staten inzond, die hetzelfde aannamen. De vrijheer von WURTZ overleed den 24 Mei 1676.

WYCHERLEY (WILLIAM), een Engelsche dichter, in 1640, te *Clwe*, in de provincie *Schrewsbury*, geboren, en in 1720 overleden, bragt gedurende zijne eerste jeugd eenige jaren in *Frankrijk* door. Hij omhelste aldaar de Catholijke godsdienst; maar zoodra hij te *Londen* was teruggekeerd, werd hij weder protestantsch; en in het vervolg verliet hij andermaal de ketterij, om Catholijk te worden, of lie-

ver hij had geene bepaalde godsdienst. KAREL II en JACOBUS I waren hem genegen; maar noch de milddadigheden dier vorsten, noch zijn huwelijk met de gravin van DROGHEDA waren in staat om in zijne uitgaven te voorzien, noch zijne ligtzinnige levenswijze te verbeteren, van welke laatste zijne geschriften al te zeer den stempel dragen. Men heeft van hem vier Tooneelstukken en eenige gedichten, *Londen* 1728 en 1731, in 12.mo Aan zijne verzen ontbreekt in het algemeen zachtheid en wel-luidendheid; men ontwaart in dezelve niet die leverdlige, oorspronkelijke en geestige wending, die de ware dichters kenmerkt.

WYELIUS (ALARDUS), licentiaat in de godgeleerdheid te *Keulen*, legde zich met het beste gevolg toe op de beoefening der kerkelijke oudheid. Het is voornamelijk aan zijne zorgen, dat men de *Bibliotheek der kerkvaders*, in 4 dl.ⁿ, in fol., te danken heeft, *Keulen*, 1618. Dit is de verzameling van MARGUERIN DE LA BIGNE (zie dat artikel), met meer dan honderd schrijvers vermeerderd, volgens de tijdrekenkundige orde gerangschikt.

WYNANTS (GOZEWIJN, graaf van), raadsheer in den souverainen raad van *Brabant*, en later geheim-raad van keizer KAREL VI, te *Brussel*, in 1661 geboren, en te *Weenen* in 1732 overleden, is de schrijver eener verzameling van vonnissen, door

den raad van *Brabant* uitgesproken, en onder dezen titel in het licht gegeven: *Supremacuriae Brabantiae Decisiones recentiores*, *Brussel*, 1744, in fol., en in 2 dl.ⁿ in 8.vo; dit werk wordt zeer op prijs gesteld. De aantekeningen van WYNANTS verraden evenzeer den rechtschapen man en den goeden regter, als den bekwamen en diepdenkenden rechtsgeleerde.

† WYNPERSE (JACOBUS THIENS VAN DE), een geneeskundige, den 17 November 1761, te *Groningen* geboren, was de zoon van eenen hoogleeraar aan de universiteit van *Leyden*, den schrijver van verscheiden zeer geachte elementaire werken. De jonge WYNPERSE maakte zijne eerste studiën onder de leiding zijns vaders, en legde zich vroegtijdig op de geneeskundige wetenschappen, en vooral op de ontleedkunde toe. In 1783 tot het doctoraat bevorderd, vervaardigde hij eene verhandeling, getiteld: *De Ankilosi*; en reeds in het volgende jaar gaf hij eene Latijnsche vertaling in het licht van het Engelsche werk van Dr HEWSON, *over de water-vaten*, *Leyden*, 3 dl.ⁿ in 8.vo Hij dong vervolgens naar verschillende academische prijzen, werd in 1786, te *Amsterdam*, voor eene *Verhandeling over de geelzucht* bekroond, en in 1787 nam de koninklijke maatschappij van geneeskunde te *Parijs* hem onder hare corresponderende leden op. WYNPERSE legde zich daarenboven met het beste gevolg toe op de geneeskundige

praktijk, en alles voorspelde hem eene schitterende loopbaan, toen een vroegtijdige dood hem den 6 April 1788 kwam treffen.

* WYTENBACH (DANIËL), een geleerde Zwitser, den 7 Augustus 1746, te *Bern* geboren. Een zijner voorvaders was in het begin der 16.^e eeuw, hoogleeraar der godgeleerdheid te *Bazel*, en ULRICH ZWINGLIUS was zijn leerling geweest. De vader van DANIËL had denzelfden leerstoel te *Bern* bekleed; hij gaf aan zijnen zoon eene zorgvuldige opvoeding, en nam hem mede naar *Marburg*, alwaar hij tot eenen godgeleerden leerstoel beroepen was. De jonge WYTENBACH volbragt aldaar zijne studiën, en begaf zich te zijner verdere ontwikkeling naar de universiteit van *Göttingen*, alwaar hij de lessen volgde van den beroemden HEYNE, die hem in briefwisseling bragt met RUHNKENIUS en VALCKENAER (zie die artikels). Deze geleerden lokten hem in 1770, naar *Leyden*, en deden hem; in het volgende jaar, den leerstoel der wijsbegeerte en letteren, aan de kweekschool der remonstranten te *Amsterdam* bekomen. Toen hij kort daarna het ontwerp had gevormd, eene nieuwe *Uitgave van PLUTARCHUS* te leveren, onderzocht hij de handschriften der bibliotheek in *Holland*, en kwam in 1775 te *Parijs*, om die der bibliotheek des konings na te zien. CAPPERONNIER ontving hem met onderscheiding, en D'ALEMBERT, FONCEMAGNE, VILLOISON en SAINTE-CROIX stel-

den hem aan BÉROT voor, die hem toestond de handschriften der bibliotheek natezien. In weerwil eener ziekte, waardoor WYTENBACH werd aangetast, en waarvan hij door doctor LORRY werd genezen, collationeerde hij in zes maanden, twaalf handschriften van PLUTARCHUS. Twee jaren na zijne terugkomst in *Holland*, aanvaardde WYTENBACH, den 25 October 1779, den hem opgedragen post van hoogleeraar in de wijsbegeerte aan de doorluchtige school te *Amsterdam*, dien hij tot het jaar 1785 bekleedde. Hij begon zijne leergangen, met de geschiedenis der wijsbegeerte bekend te maken, als zijnde een belangrijk gedeelte dier wetenschap. De geleerde STOLPIUS had eenen prijs gelegateerd, op de beantwoording der vraag: *Kan het, door de kracht der rede alleen, en op welke gronden, bewezen worden, dat er niet meer dan één God is? En zijn er ook volken of wijsgeeren geweest, die aan deze waarheid, zonder de hulp eener goddelijke openbaring, tot hen overgebracht, kennis gehad hebben?* WYTENBACH trad in het strijdperk, en zijne verhandeling werd bekroond, hij maakte er de gevolgtrekking in op: » dat redeneringen, die elk afzonderlijk beschouwd, niet waarschijnlijk zouden zijn, in derzelver samenhang voldoen, om den menschelijken geest te overtuigen, dat er slechts één God is.» Hij dong in 1782 naar eenen anderen prijs, door TEXLER's godgeleerd genootschap uitgeloofd,

welken hij behaalde; zijnde de beantwoording dezer vraag: *Wat is sedert THALES en PYTHAGORAS het gevoelen der oude wijsgeeren over het leven en den staat der zielen na den dood geweest?* WYTTENBACH beweerde: » dat de oude wijsgeeren van gevoelen zijn geweest, dat de zielen overleven, maar dat zij niet overeenkwamen omtrent de omstandigheden, noch omtrent den duur van dat toekomstige leven." In 1785, werden hem, bijna gelijktijdig twee leerstoelen aangeboden, de eene in de Grieksche en Latijnsche letterkunde en historie, aan het Amsterdamsche athenaeum, waarvan TOLLIUS afstand deed, en de andere te *Leyden*, door den dood van VALCKENAER vacant geworden, en die jaarlijks f3000,— opbragt. WYTTENBACH verkoos te *Amsterdam* te blijven; gedurende de revolutionnaire onlusten van 1794 en 1795, nam hij geenerlei deel aan de bestaande burgergeschillen, maar zette, door alle partijen geacht, zijne leergangen ongestoord voort. Na den dood van zijnen vriend RUHNKENIUS, aanvaardde hij den 4 Mei 1799, te *Leyden* diens post als hoogleeraar in de wijsbegeerte en geschiedenis. Hij werd te gelijktijd met een traktement van f5000,— tot Bibliothekaris benoemd. Toen op den 12 Januarij 1807, te *Leyden* het springen van een schip met buskruid geladen plaats had, werd ook de zaal, waarin WYTTENBACH zijne voordrachten hield verwoest, en daar

XXV DEEL.

ook zijn woonhuis zeer beschadigd was, zoo zag hij zich genoodzaakt een buitenverblijf te betrekken, van waar hij naar *Leyden* kwam om zijne lessen voortzetten. In 1808, bij de oprigting van het koninklijk instituut te *Amsterdam*, werd hij tot lid van hetzelfde benoemd. Vier jaren na de nieuwe organisatie der universiteit van *Leyden*, beperkte men zijnen leerstoel tot het onderwijs der Grieksche en Latijnsche letterkunde. Het werd echter aan WYTTENBACH vergund, bijzondere lessen in de welsprekendheid en geschiedenis te geven, en hij behield zijnen post van bibliothekaris. Hij werd omtrent dezen tijd met de orde der reunie versierd, en in 1814 ontving hij den titel van vreemd lid van het instituut van *Frankrijk*. In 1815, scheen zijne gezondheid zichtbaar ondermijnd; en na tot dusverre in den ongetrouwden staat te hebben geleefd, trad hij in 1817, alzoo in den ouderdom van 71 jaren, in den echt met zijne nicht, die reeds sedert twintig jaren zijne huishouding op de loffelijkste wijze bestuurd had, en die hij door deze verbindtenis, na zijnen dood, een onbezorgd levenslot wilde nalaten. Daar de drukkers zijne handschriften niet meer lezen konden, zoo zag hij zich, ook wegens lichamelijk onvermogen, genoodzaakt allen letterarbeid te staken. Eindelijk door eenen aanval van beroerte getroffen, overleed hij den 17 Februarij 1820. Zijn lijk werd in den tuin van zijn

N

buitenverblijf begraven, nabij dat, hetwelk DESCARTES en BOERHAVE bewoond hadden. Er bestaat eene Latijnsche levensschets van dezen geleerde, getiteld: *Vita DANIELIS WYTTENBACHII, auctore L. L. MAHNE, Gend.*, 1823, in 8.vo WYTTENBACH heeft nagelaten: 1.º *Epistola critica ad Vir Cel. D. RUHNKENIUM, super nonnullis locis JULIANI Imp. cui accesserunt animadversiones in EUNAPIUM et ARISTARCHUM, Göttingen*, 1770; — 2.º eene verhandeling *De Conjunctione philosophiæ cum elegantioribus litteris*, Amsterdam, 1771, in 8.vo; — 3.º eene andere *De philosophia, auctore CICERONE, laudatarum omnium artium socratiarum*, Amsterdam, 1779, in 8.vo; — 4.º *De vi et efficacia historiæ ad virtutis studium*, 1786; — 5.º *Bibliotheca critica*,

1777—1808, 5 dl.ⁿ in 8.vo; — 6.º *Vita DAVIDIS RUHNKENII*, 1799, in 8.vo, Leipzig, 1801, in 8.vo — 7.º eene schoone uitgave van PLUTARCHUS, Oxford, 1795—1821, 5 dl.ⁿ gr. in 4.to, of 12 dl.ⁿ, in 8.vo; — 8.º *Philomathia of Verzameling van aantekeningen op den Phaëdon van PLATO, en op het boek van den heer BAKE, betrekkelijk POSIDONIUS van Rhodus, Amsterdam*, 1818. De dood des schrijvers brak de voortzetting van dit werk af; — 9.º *Keuze der beste stukken van Grieksche geschiedschrijvers, ten gebruike der studerenden*, en met aantekeningen gepaard, Amsterdam, 1808; — 10.º *Opuscula varii argumenti, Leyden*, apud LUCHTMANS, 1821, 2 dl.ⁿ, in 8.vo In dit werk vindt men vele der reeds aangevoerde verhandelingen.

X.

XACA of **XACCA**, een Indisch wijsgeer leefde eenige jaren na **CONFUCIUS**. Hij wordt door de Japonezen als hun wetgever beschouwd. Hij boezemde hun in, dat, om den hemel te bekomen, het voldoende was, dikwerf deze vijf woorden uittespreken: *Nama, Mio, Foren, Qui, Quio*; maar er heeft zich nog geen tolk opgedaan die deze filozofische wartaal heeft kunnen ontcijferen. Dit volk, aan hetwelk **XACA** de zielsverhuizing, en de afgodische theologie der Sinezen leerde, heeft hem eenen rang onder de goden der eerste orde gegeven. Er bestaat zelfs eene sekte van *bonzen* (priesters), onder welke **XACA** als de eerste god des rijks wordt beschouwd. De geschiedenis, welke men van zijn leven maakt, zegt dat toen zijne moeder van hem zwanger was, in den droom zich verbeeldde, dat zij uit hare linkerzijde, eenen witten olifant ter wereld bragt. Deze fabel is de beweeggrond, waarom de vorsten van *Siam, Tonquin* en *Sina*, zoo hartstogtelijk op dergelijke olifanten gesteld zijn. De Braminen zeggen dat deze wijsgeer dertig duizend-

maal de zielsverhuizing heeft ondergaan, en dat zijne ziel in even zoo vele dieren van verschillende soorten is overgegaan. [Zijne leerlingen verzamelden den hoofd-inhoud zijner leer en maakten er het gewijde boek van *Fohi-kió* genaamd].

XACCA (**ERASMUS**), een Siciliaan, bloeide in de 17.^e eeuw, en heeft werken in het licht gegeven, welke bewijzen dat hij zich op de letterkunde, de wijsbegeerte, en de geneeskunde had toegelegd; hiertoe behooren: 1.º *Geschiedenis der ontbranding van den berg Etna*, 1669, in het Italiaansch; — 2.º een Latijnsch leerdicht *over de Koorts*; — 3.º *Brevis expositio in Psalmos et in canticum canticorum*; — 4.º *Het verlost Jeruzalem* van Tasso, in Latijnsche verzen.

XANTIPPE of **XANTHIPPE**, de oplopende en boosaardige vrouw van **SOCRATES**. Alvorens met haar in den echt te treden was deze wijsgeer, zegt, men met hare kwade inborst niet onbekend. **ALCIBIADES** vraagde hem eens, waarom hij met haar gehuwd was: » wijl zij mijna ge-

duld op de proef stelt, antwoordde SOCRATES, en ik mij, door haar te verdragen, geschikt maak, om het ongelijk mij door anderen aangedaan, geduldig te kunnen verduren." Een ellendig antwoord, de ongerijmdheid van eenen snoevenden wijsgeer waardig. De ware wijze wacht de noodlottige gebeurtenissen af; maar zoekt ze niet op; hij wapent zich tegen de ongelukken door de rede, en niet door eene dwaasheid, zoo als die van eene kwade vrouw te trouwen. De naam van XANTIPPE is als een spreekwoord geworden, om een boosaardig, wispelturig, kijfachtig wijf aantekenen.

XANTIPPUS of XANTHIPPIUS, Zoon van ARIPHON, Atheensch veldheer, bewees gewigtige diensten aan *Griekenland*. Hij versloeg, gezamenlijk met LEOTYCHIDES, koning van *Sparta*, de vloot der Perzers, te *Micale*, eene stad van *Carië*, in *Klein-Azië*, en trok vervolgens, in *Thessalië*, tegen de Alevaden op. Hij behaalde nog andere zegepralen, en ten tijde van PAUSANIAS, zag men nog in de citadel van *Athene* een standbeeld van XANTIPPUS met dat van PERICLES. Hij was de oorzaak der veroordeeling van MILTIADES.

XANTIPPUS of XANTHIPPIUS, een Lacedemonisch veldheer, was door de gestrengheid zijner zeden, en de grootheid van zijnen moed, een ware Spartaan. Hij werd in het jaar 255 vóór J. C. door zijne landgenooten den Karthagers te hulp gezon-

den. De Romeinen hadden onder aanvoering van ATTILIUS REGULUS, HAMILCAR en de beide HASDRUBALS reeds geslagen. Deze dappere veldheer beteugelde den voortgang hunner wapens, en versloeg hen in verschillende gevechten. Ondanks de werkzame dapperheid van REGULUS, stelde hij de republiek van *Karthago* in staat om aanvullender wijze te werk te gaan. De Karthagers zonden hem terug, na hem groote bewijzen van erkenning te hebben gegeven. Maar door eene ondankbaarheid even zoo groot als zijne diensten, belastten zij aan den bevelhebber van het schip, aan boord van hetwelk hij zich bevond, van hem in de zee te storten. Dit ver raad bracht de Karthagers, wier kwade trouw reeds tot een spreekwoord was geworden, in eenen gemeenen haat.

* XANTUS of XANTHUS, een der oudste geschiedschrijvers van *Griekenland*, leefde in de 5.º eeuw voor J. C., en was de schrijver eener *Geschiedenis van Lydië*, in zijnen tijd zeer op prijs gesteld. In zijne *Histori-corum graecorum antiquissimorum fragmenta*, 1.º dl. heeft FR. KREUTZER die van XANTUS alle opgenomen. De abbé BARTHELEMY spreekt in zijnen *Anacharsis*, met lof over dezen geschiedschrijver, en noemt ook eenen dichter, die denzelfden naam droeg.

* XΑΥΠΙ (JOZEF), doctor in de godgeleerdheid van het huis en de koninklijke maatschappij

van *Navarre*, werd te *Perpignan*, den 16 Maart 1688 geboren. Hij was kanonik-aartsdiaken der kerk van *Perpignan* en wereldlijk abt, van *St. Andries* van *Jare*, cistercienser-orde, in het zelfde diocees. Hij overleed te *Parijs*, als deken der godgeleerde faculteit, den 7 December 1778. Men heeft van hem: 1.º verschillende *Memoriën*, te *Perpignan* gedrukt; — 2.º *Mémoires etc.* (*Verhandelingen over het regt van blijde verheffing in de provincie Roussillon, een met de kroon vereenigd land*); — 3.º *Dissertation etc.* (*Verhandeling over het gebouw der kerk van den H. Andreas van Bordeaux*), 1781, in 8.º; — 4.º *Dissertation etc.* (*Verhandeling over het zoogenaamd episkopaat van GABRIËL DE GRAMMONT, door het kapittel in 1529 tot bisschop van Bordeaux verkozen*), 1750, in 4.º; — 5.º *Consultation etc.* (*Raadpleging met D. r Billette, in het belang der pastoors van Cahors, tegen het kapittel der hoofdkerk dier stad*). — Zie RIBALLIER —; — 6.º verschillende redevoeringen of *Complimenten*, waaronder eene in het Latijn, in den naam der theologische faculteit van *Parijs*, den 20 Junij 1766, bij gelegenheid van den plegtigen omgang van den rector der universiteit uitgesproken, enz.

XAVERIUS. — Zie FRANCISCUS XAVERIUS (*Heilige*).

XAVERIUS (HIERONYMUS), een Spaansche Jesuit, bloedverwant

van den H. FRANCISCUS XAVERIUS, en de erfgenaam van zijnen ijver ter bekeering der Indianen, nam gedurende 23 jaren de bedieningen van missionaris in het land van den *Mogol* waar, en overleed te *Goa*, den 17 Junij 1617. Hij heeft in het licht gegeven: 1.º *Leven van JESUS CHRISTUS*; — 2.º *Leven van den H. PETRUS*. Zij zijn in de Perzische taal, en in het Latijn vertaald door LODEWIJK DE DEO. Het werk van pater XAVERIUS zou meer op prijs worden gesteld, indien hij, om deze geschiedenissen uitvoeriger te maken, niet uit verdachte bronnen geput had. Nog heeft men van dezen missionaris *Brieven*, betrekkelijk de missie in *Mogol* geplaatst achter de vertaling der *Geschiedenis van den H. PETRUS, Leyden 1639*, in 4.º

* XENOCLES, een Grieksche dichter, de mededinger van EURIPIDES, leefde in de negentiende *Olympiade*, en behaalde tegen laatstgenoemde den prijs der *Tetralogie*, dat is van drie treurspelen en een boertig gedicht. Deze treurspelen waren *Ædipus, Lycaon* en de *Bacchanten*. De *Tetralogie* van EURIPIDES, welke bij die van XENOCLES moest onderdoen, bestond uit de volgende drie onderwerpen: *Alexander of Paris, Palamedes* en de *Trojaansche vrouwen*. In de *Tetralogiën*, hadden de stukken gewoonlijk, ten naaste bij dezelfde soort van misdaden ten onderwerp: *ÆDIPUS* had zijnen vader vermoord, *LYCAON* at men-

schenvleesch, en de Bacchanten sneden somtijds hare kinderen de keel af; en de drie treurspelen van EURIPIDES behandelten drie onderwerpen, die alle betrekking hadden tot den Trojaanschen oorlog. Maar de stukken van zijnen overwinnaar zijn niet tot ons gekomen, terwijl de tijd een gedeelte der zijne heeft geërbiedigd.

XENOCRATES, een der beroemdste wijsgeeren der oudheid, te Chalcedon geboren. Hij stelde zich vroegtijdig onder de leiding van PLATO, die hem zijne vriendschap en achting schonk. Hij vergezelde zijnen meester naar Sicilië, en toen DIONISIUS de tiran PLATO eens bedreigde, en hem zeide, dat iemand hem het hoofd zou afhouden, antwoordde XENOCRATES: dat zal niemand doen alvorens ook het mijne te hebben nedergelegd. Deze wijsgeer volgde, in het jaar 339 vóór J. C. in de akademie van Athene, SPEUSIPPUS, den opvolger van PLATO, op. Hij vorderde van zijne leerlingen dat zij met de wiskunde zouden bekend zijn, alvorens in zijne school te komen, en zond eenen jongeling terug, die er niet genoegzaam in ervaren was, terwijl hij hem zeide dat hij den sleutel der wijsbegeerte niet bezat. Hetwelk echter enkel kon waar zijn ten opzichte van een gedeelte der natuurkunde. Men beweert dat zijne lessen de losbandigheden van POLEMON beteugelden; maar men kan verzekeren dat de koele zinspreuken der wijsbegeerte nooit eene dergelijke grondige

en duurzame bekeering hebben te weeg gebracht, ofschoon het waar is, dat POLEMON (zie dat artikel) sedert dien tijd eene groote gestrengheid van zeden openbaarde. XENOCRATES overleed in het jaar 314 vóór J. C., in den ouderdom van 82 jaren. Op verzoek van ALEXANDER, had hij eenige geschriften vervaardigd, die de tijd vernietigd heeft. ALDE heeft, met de werken van JAMBLICUS, onder zijnen naam eene *Verhandeling over den dood* gedrukt, Venetië, 1497, in fol. Deze wijsgeer erkende geene andere godheid dan den hemel en de zeven planeten. In het 1.^e Boek van de Natuur der goden, wederlegt CICERO bondiglijk deze ongerijmde en belagchelijke leer. Hij was deftig, en had zulk eene ernstige en van de beschaafdheid der Atheners verwijderde inborst, dat PLATO hem dikwerf vermaande, om aan de Bevalligheden te offeren. PHRYNA, eene beruchte ligtekooi, had de weddingschap aangegaan van hem te doen vallen, doch kon er, ofschoon zij alle bedenkelijke middelen had aangewend, niet in slagen. Toen men den spot met haar dreef, en haar wilde noodzaken de weddingschap te betalen, antwoordde zij: » Dat zij die niet verloren had, wyl zij gewed had een man, en niet een beeld te doen vallen. » XENOCRATES, zegt men, stelde zich schadeloos voor deze onthouding, met minder gerucht makende voorwerpen; maar het publiek betaalde niettemin, bij zijne weigering, de schatting van bewondering, welke zijne ijdel-

heid er van verwachtte (zie ZENO, COLLIUS enz.).

XENOGRATES, een arts, leefde in de eerste eeuw, onder de regering van NERO. Wij verneemen van GALLIENUS, dat hij van *Aphrodisias* in *Sicilië* was, en dat hij zijne geneeskundige werken enkel met meestal onbruikbare geneesmiddelen had opgevuld. XENOGRATES had nog verscheiden andere even zoo schadelijke als bijgeloovige voorschriften publiek gemaakt, als om te doen haten, te doen droomen enz. Niet dat deze geneesheer niet eenige goede, onder zoo vele slechte geneesmiddelen had gemengd, hij had een triakel en eenige andere nuttige zamenstellingen uitgevonden. Er bestaat tegenwoordig nog een klein geschrift, dat den naam van XENOGRATES draagt, en dat handelt, *over het woedsel der waterdieren*. Dit werk is te *Zurich*, in 1559, in 8.vo; met de aantekeningen van KOENRAAD GESSNER, gedrukt.

XENOPHANES, een Grieksch wijsgeer, te *Colophon* geboren, de leerling van *ARCHELAUS*, was volgens het meest algemeen gevoelen de tijdgenoot van *SOCRATES*. Hij vervaardigde verscheiden gedichten over wijsgeerige onderwerpen, over de stichting van *Colophon*, en over die der volkplanting *Elea*, eene stad van *Italië*. Nadat de vrijheid, met welke hij zich over de godheid uitdrukte, hem uit zijn vaderland had doen verbannen,

nam hij de wijk naar *Sicilië*, en hield zijn verblijf te *Zancle* (thans *Messina*) en te *Catana*. In 536 vóór onze tijdrekening stichtte hij te *Elea*, de naar die stad genoemde sekte, welke beruchte mannen voortbragt. Hij kon aan *HOMERUS* en *HESIODUS* niet vergeven van over de goden te hebben gesproken, en hield niet op, hen in een bespottelijk licht te stellen, hetwelk goed zoude zijn geweest, indien hij terwijl hij hunne denkbeelden zuiverde, hen tot de oorspronkelijke kennis van het Opperwezen had teruggebragt. Olschoon hij alle pogingen in het werk stelde, om de blikken en de weldaden der grooten tot zich te trekken, was hij echter steeds arm, en beklaagde hij zich op eene lafhartige wijze over zijne armoede. Hij zeide eens aan *HIERO*, koning van *Syracusa*, dat hij *geene middelen bezat om twee bedienden te onderhouden* even alsof zulks voor een' wijsgeer eene behoefte was; deze vorst antwoordde hem: » Gij behoortet alzoo *HOMERUS* niet zoo vaak aan te randen, die, hoewel dood, meer dan tien duizend menschen doet loven." De fragmenten zijner *Gedichten*, werden in 1573 door *HENDRIK ETIENNE* gedrukt.

XENOPHON, Zoon van *GRYLLUS*, omtrent het jaar 450 vóór J. C. te *Athene* geboren, was eenigen tijd de leerling van *SOCRATES*, onder wien hij de wijsbegeerte en staatkunde beoefende. Hij koos de partij der wapens, en

bevond zich als vrijwilliger onder het hulpleger, door de Lacedemoniërs aan *CYRUS den Jonge* gezonden, in eene onderneming tegen diens broeder *ARTAXERXES MNEMON*. Deze krijgshaftige wijsgeer, maakte zich onsterfelijk, door het deel, hetwelk hij had aan den beroemden terugtogt der tien duizenden. In zijn vaderland teruggekeerd, verbond hij zich aan *AGESILAUS*, koning van *Lacedemon*, die toenmaals in *Azië* het bevel voerde. Hij streed aan de zijde van dien vorst in den slag van *Coronea*, en onderscheidde er zich door zijnen moed. Zoodra de oorlog geëindigd was, begaf hij zich naar *Corinthe*, alwaar hij zijne overige levensdagen in de vreedzame werkzaamheden des geestes doorbragt. Hij overleed aldaar in het jaar 360 vóór J. C. *XENOPHON* had een zoon, even als zijn vader, *GRYLLUS* genaamd, die, ofschoon dooddelijk gewond, terwijl hij in het jaar 363 vóór J. C. in den slag van *Mantineia* moedig streed, den moed had, om, ondanks zijne verwonding, aan *EPAMINONDAS*, veldheer der Thebanen, eenen doodelijken steek toetebrengen (*), terwijl hij kort daarop zelf den geest gaf. Toen dit berigt aan *XENOPHON* werd medegedeeld, op den oogenblik dat hij een offer deed, legde hij den bloemenkrans, welken hij op het hoofd had, ter zijde. Maar toen men er

bijgevoegd had, dat die zoon als een man van moed was gestorven, plaatste hij aanstonds den krans weder op zijn hoofd, en zeide: » Ik wist wel, dat mijn zoon sterfelijk was, en zijn dood verdient veeleer blijken van vreugde, dan van rouw. » Zijne voornaamste werken zijn: 1.º de *Cyropaëdie*. Dit is de geschiedenis van den grooten *Cyrus*, in 8 Boeken vervat. Ofschoon dit werk niet naar de gestrengte waarheid is geschreven, is het echter eenen man waardig, die te gelijktijd een goede schrijver en een bekwame staatsman was, en de lessen, die hij met zijn verhaal verbindt, kunnen zeer nuttig zijn. » *XENOPHON*, zegt de schrijver van het *Verval der letteren en zeden*, maakte enkel gebruik van de wijsbegeerte, om de vreeze der goden inteboezemen, en om de eer en de deugd, welke zijn godsdienstig en zuiver penseel nog met nieuwe bevalligheden weet te verfraaijen, des te meer te doen schitteren. Men ziet dat dit zijn eenig doel is. Hij schrijft de geschiedenis niet om zich als hervormer optewerpen; hij matigt zich niet aan, om in dezelve lessen aan de koningen, noch voorschriften aan het menschelijk geslacht te geven; het is meer door de zaken dan door het koloriet van zijnen stijl dat hij boeit: in één woord, als een getrouwe en gestrengte na-

(*) Dit feit is niet bewezen. Drie steden *Mantineia*, *Lacedemon* en *Athene*, hebben elkander deze treurige eer betwist.

lever, der aan elken geschiedschrijver opgelegde pligten: zoekt hij niet om door eene walgelijke onbeschaamdheid, de boosaardigheid der onkundige en oppervlakkige lezers te vleijen; maar om de goede geesten te vreden te stellen en te voeden, die boven het klatergoud der logen, den waren glans der deugd verkiezen;” — 2.º *Geschiedenis van den krijgstogt van CYRUS den Jonge* tegen zijnen broeder ARTAXERXES, en van dien gedenkwaardigen aftogt der tien duizenden, waarvan hem bijna de geheele eer toekwam; — 3.º *Geschiedenis van Griekenland*, in 7 Boeken. Dezelve begint daar, waar THUCYDIDES de zijne geëindigd heeft; — 4.º *Gastmaal der wijsgeeren*, als een tegenhanger van een dergelijk werk van PLATO; — 5.º Verscheiden kleine *Verhandelingen* over verschillende onderwerpen, in de uitgave zijner *Werken* verzameld, *Parijs*, 1625, in fol.; — 6.º *Lofrede van AGE-SILAUS*; — 7.º *Verdediging van SOCRATES*; — 8.º een zamenpraak, getiteld: *Hiero, of de tiran*, tusschen HIERO en SIMONIDES; — 9.º eene kleine *Verhandeling over de inkomsten of voortbrengselen van Attika*; — 10.º eene andere *over de kunst om paarden afterigten en dezelve te berijden*; — 11.º eene derde *over de wijze om dezelve te voeden*; — 12.º eene kleine *Verhandeling over de jagt*. FABRICIUS heeft in zijne *Grieksche bibliotheek*, en GAIL in het 7.º dl. zijner uitgave van XENOPHON,

de lijst der uitgaven en vertalingen der *Werken* van dezen geschiedschrijver geleverd. [De nieuwste uitgave derzelve zijn die van SCHNEIDER en WEISKE]. SCIPIO *de Afrikaner* en LUCULUS lazen onophoudelijk de geschriften van XENOPHON; en het was in zijne *Geschiedenis van den Aftogt der tienduizenden*, dat deze laatste het middel aan de hand gaf om MITHRIDATES te overwinnen. Even als CÆSAR, was hij een groot veldheer en een groot geschiedschrijver; beiden hebben zich met even zoo vele sierlijkheid als zuiverheid, ongekunsteld en zonder gedwongenheid uitgedrukt.

XENOPHON, een schrijver van *Efese*, leefde, volgens sommigen, in de 4.º eeuw, gelijktijdig met HELIODORUS, en vermaakte zich even als hij, met het schrijven van erotische vertellingen, zoo als men zulks ziet uit zijne *Ephesiaken*, een Griekschen roman, die de minnarijen van ABROCOMES en ANTHIA bevat. Deze roman is in 1726, te *Londen*, in het Grieksch en Latijn, in 4.to gedrukt, en daar de ontuchtigheden zich ligtelijk voortplanten, zoo heeft eene zekere JOURDAN er eene Fransche vertaling van geleverd, 1748, in 12.mo

* XENORIUS, dit is de naam van eenen Japoneeschen wijsgeer, de zoon van een' der koningen des lands, en de stichter eener sekte, die nog bestaat. Dezelve neemt als beginsel aan,

de onsterfelijkheid der ziel, straffen voor de goddeloozen, en belooningen voor de goeden. Het is zeker te betreuren, dat het licht des christendoms nog niet is doorgedrongen, onder eene sekte, die op zulke grondslagen rust.

XERXES I, koning van *Perzië*, tweede zoon van **DARIUS HYSTASPES**, volgde dien vorst in het jaar 485 vóór J. C. op. Hij werd verkozen boven **ARTABAZANES**, zijnen ouderen broeder, geboren van **AMCASYSSA**, de dochter van een' Perzisch heer, **GOBRIAS** genaamd, wijl deze ter wereld was gekomen, toen **DARIUS** nog slechts een privaat man was, in plaats dat **XERXES** het eerste daglicht aanschouwde, door **ATOSSA**, de kleindochter van **CYRUS**, toen **DARIUS** reeds koning was. Zijne eerste zorg was, om de toebereidselen voorttezetten, welke zijn vader tegen *Egypte* gemaakt had. Hij bragt hetzelfde onder zijne magt en liet er zijnen broeder **ACHEMENES** als landvoogd achter. Door dezen eersten voorspoed aangemoedigd, trok hij tegen de Grieken op, met een leger van 800,000 man, en eene vloot van 1000 zeilen. Hij sloeg eene schipbrug over den *Hellespont*, en deed de landengte van den berg *Athos* doorsteken. Maar aan de enge passen van *Thermopylae* gekomen, betwistte hem **LEONIDAS** (zie dat artikel), koning van *Sparta*, met slechts 300 *Lacedemoniërs*, langen tijd den doortogt, en liet er zich met de zijnen doodden, na van eene me-

nigte Perzers een verschrikkelijk bloedbad te hebben aangerigt. De Atheners wonnen vervolgens op **XERXES** den beruchten zeeslag van *Salamis*, en dit verlies werd gevolgd door verscheiden schipbreuken der Perzers. **XERXES**, genoodzaakt om naar zijne Staten terugtekeeren, liet in *Griekenland* zijnen veldheer **MARDONIUS**, met het overschot des legers, achter. Door de vermoedjenissen welke hij in deze verschillende togten had ondervonden, den oorlog moede, gaf hij zich aan de traagheid der weelde en des wellustes over. **ARTABANUS**, een Hyrkanier van geboorte, en bevelhebber zijner lijfwacht, trad tegen zijn leven in zamenzwering, en na zijnen groot-kamerheer te hebben omgekocht, doodde hij hem in den slaap, in het jaar 465 vóór J. C. **XERXES** bezat slechts het uiterlijke en den toestel der magt; het ontbrak hem aan die persoonlijke hoedanigheden, welke de koningen waarlijk vermogend maken. Meester van het uitgestrektste rijk hetwelk toenmaals op aarde bestond, hoofd van tallooze legerbenden, beschouwde hij zich als de souverein der natuur. Hij wilde de elementen beheerschen en bestraffen; maar hij zag zijne magt en zijne trotschheid zich het hoofd stooten tegen een handvol manschappen; volgens den gewonen gang der Voorzienigheid, die om den hoogmoed der menschen te beschamen, de groote dingen door de kleine verdelgt. Ofschoon verdoemd door de ijdelheid, de pracht en de zucht naar over-

winningen, bezat hij gevoel, en zijn geest opende zich somtijds voor heilzame overwegingen. Toen hij eens van eene verhevene plaats het onoverzienbare leger beschouwde, dat hij onder zijne bevelen had, kon hij zijne tranen niet weerhouden, en als men hem naar de reden vraagde eener droefheid, te weeg gebracht door een gezigt, dat tevredenheid en hoop moest doen ontstaan, bekende hij, dat hij zich met den dood bezig hield, die binnen weinige jaren, deze tallooze menigte zou hebben weg-gemaaid, zoodat er geen enkel wezen meer van overbleef. Terwijl de heilige HIERONYMUS deze aanmerking uitstrekt over de geheele wereld, over de verschillende gebeurtenissen die haar beroeren, verdelgen en hervormen, maakt hij er een uitgebreid en prachtig tafereel van, vol van eene sombere en verhevene wijsbegeerte (*Epist. ad Heliod. Epitaph. Nepotiani*). ARTAXERXES LONGIMANUS volgde hem op.

XERXES II. — Zie SOGDIANUS.

XIMENES (D. RODERICH), een Navarrees, aartsbisschop van *Toledo*, begaf zich in 1247, naar *Lyon*, om in het algemeen concilie, voor Paus INNOCENTIUS IV, de regten en privilegiën zijner kerk te verdedigen, tegen den aartsbisschop van *Compostella*, die op den voorrang op de kerken van *Spanje* aanspraak maakte, wyl zijne kerk beweert het ligchaam van den II. apostel JACOBUS, den bekeerder van *Spanje*

te bezitten; maar dezelve werd toegewezen aan den aartsbisschop van *Toledo*. Hij overleed bij zijne terugreis, op de *Rhône*. Men heeft hem eene *Geschiedenis van Spanje* te danken, verdeeld in 9 Boeken, en voorkomende, in de Verzameling der Geschiedschrijvers van dat koningrijk, met aanmerkingen van pater ANDREAS SCHOTT. Dezelve schiet te kort in nauwkeurigheid en critiek.

XIMENES DE CISNEROS (FRANCISCUS), in 1437, te *Torrelaguna* in *Oud-Kastilië*, als de zoon van een' eenvoudigen schrijver bij de tiendheffing, en volgens FLÉCHIER, te *Villavivar* in het diocees van *Toledo* geboren, en zou, mede volgens dezen schrijver, de zoon zijn van ALFONSUS DE CISNEROS XIMENES, procureur van het regtsgebied van *Torrelaguna*. Hij maakte zijne studiën te *Alcala* en te *Salamanca*; van daar begaf hij zich naar *Rome*; maar na op reis te zijn bestolen, bragt hij van daar slechts eene bulle terug, waarbij hem de eerst-openvallende geestelijke bediening in *Spanje* werd toegezegd. De aartsbisschop van *Toledo* weigerde hem dezelve; maar nadat XIMENES zich in het bezit van het beneficie had gesteld, nam de prelaat zijne toevlugt tot de geweldoefening, en liet hem in den toren van *Uzeda* gevangen zetten. Een priester, die er mede in gevangen was, en die ongetwijfeld iets buitengewoons in dezen jongeling opmerkte, voorzeide hem, dat hij eenmaal aartsbisschop van

Toledo zoude worden. Na in vrijheid te zijn gesteld verkreeg hij een *beneficium*, in het diocees van *Siguença*, en de kardinaal GONZALEZ DE MENDOZA, die er bisschop van was, benoemde hem tot zijnen grootvikaris. XIMENES, van de wereld afkeerig geworden, begaf zich eenigen tijd daarna onder de Franciskanen van *Toledo*, en legde zijne geloften af. Daar zijne talenten hem vele bezoeken verschafften; zoo nam hij de wijk naar eene eenzaamheid *Castanel* genaamd, en legde er zich toe op de beoefening der Oostersche talen en der godgeleerdheid. Zijne oversten onttrokken hem aan dezelve, om hem aan het gewetensbestuur en den kansel toetewijden. De koningin ISABELLA, die hem tot haren biechtvader had verkozen, benoemde hem in 1495, tot het aartsbisdom *Toledo*. XIMENES nam hetzelfde niet aan, dan op een uitdrukkelijk bevel van den Paus, in 1498. Van dezen oogenblik af, was zijn leven niet anders dan een samenweefsel van goede werken. De deuren van zijn paleis stonden steeds open voor de behoefstigen; hij hoorde hen met goedheid aan, las hunne verzoekschriften, en ondersteunde hen met eene edelmoedige liefdadigheid. Hij bezocht de kerken, de collegien, de ziekenhuizen, en wendde zijne inkomsten aan de herstelling en verfraaijing derzelve aan. Hij zuiverde zijn diocees van de woekeraars en de plaatsen van ontucht, zette de regters af, die hunne posten slecht waar-

namen, en stelde in hunne plaats personen aan, wier rechtshapenheid en onomkoopbaarheid hem bekend waren. Hij hield eene kerkvergadering te *Alcala*, en eene andere te *Talavera*, waarin hij zeer wijze reglementen ontwierp, zoowel voor de orde- als voor de wereldlijke geestelijken. FERDINAND en ISABELLA vertrouwden hem de zorg toe, om de religieuze orden te hervormen, welke zich van den geest harer instellingen verwijderden. De Franciscanen stelden alle middelen in het werk, om den hervormer te doen vallen: hun generaal kwam uit *Rome*, om den geest der koningin ten opzichte van XIMENES te veranderen. Ondanks deze tegenwerkingen, zette XIMENES de hervorming door. Na den dood van ISABELLA in 1504, vertrouwde hem, koning FERDINAND de *Catholijke* het beheer der staatzaken toe. Zijne eerste zorg was, om het volk te ontheffen, van de drukkende beslasting *alcavola* genaamd. Zijn ijver was niet onverschillig ten opzichte van het lot der Mahometanen, die hij in de christelijke godsdienst deed onderwijzen; hij doopte er bij de 3000 op een ruim plein, alwaar hij al de boeken van den Alcoran deed verbranden. Paus JULIUS II vereerde hem in 1507, met het Roomsche purper, onder den titel van kardinaal van *Spanje*. Om den Staat te vrijwaren tegen de invallen der Barbaren, die denzelven zoo lang verwoest hadden, wilde hij de heerschappij van *Spanje* onder de Mooren uit-

breiden, hij deed zulks werkelijk door de verovering der stad *Oran*, in het rijk van *Algiers*, door hem in 1509 bewerktstelligd. Naardien het aartsbisdom van *Toledo*, en de posten, welke hij aan het hof bekleedde, groote inkomsten opleverden, besloot hij deze verovering op zijne eigene kosten te ondernemen, hij wierf alzoo een leger aan, benoemde tot generaal *PETRUS NAVARRA*, een' der bekwaamste veldheeren van *Europa*, en wilde er zelf bij tegenwoordig zijn, om eene onderneming, die der Kerk en den Staat zoo vele voordeelen moest aanbrengen, te bewaken en aantemoedigen. De vloot, uit 80 schepen bestaande verliet *Carthagena* den 16 Mei, en landde gelukkiglijk aan de Afrikaansche kust. Toen de dag der opening van het beleg was aangebroken, steeg de kardinaal te paard, pontificaal gekleed, en vergezeld door de geestelijken en religieuzen die hem gevolgd waren. Er had een gevecht plaats. Nadat *XIMENES* zijne soldaten had toegesproken, ging hij zich in eene kapel opsluiten, waarin hij geknield bleef, zoo lang als de slag duurde. De gelukkige uitslag van denzelfden was volkomen. Na een' der hevigeste aanvallen, braken de Spanjaards door de vijandelijke ruitery heen, en rigtten een vreeselijk bloedbad in dezelve aan. Daarna maakten zij zich stormenderhand meester van de stad, eene gewigtige en roemrijke verovering, welke in deze eeuw van zwakheid en tegenstrijdigheid, te midden van den

vrede, zonder cenige schijnbare reden, aan de ongeloofigen werd overgelaten. Bij zijne terugkomst in *Spanje*, ging koning *FERDINAND* hem tot vier mijlen afstands van *Sevilla* te ontmoet, en steeg af om hem te omhelzen. Degene, die *XIMENES* ge-laakt hebben, dezen togt te hebben aangevoerd, hebben niet overwogen dat hij de wapens niet opvatte; dat hij er zich steeds als bisschop bij gedroeg, en geene andere hulp verleende, dan die zijner raadgevingen en gebeden: de heilige *JOANNES CAPISTRANO*, de heilige *FRANCISCUS XAVERIUS* voerden evenzeer gelukkige krijgstogten tegen de ongeloofigen aan, en waren de ziel en de raad van het christelijk leger. De kardinaal, aan wiens scherpzinnigheid niets ontsnapte, deed, daar hij eene buitengewone onvruchtbaarheid voorzag, te *Toledo*, te *Alcala* en te *Torrelaguna*, voorraadschuren aanleggen, die hij op zijne kosten met koren vulde. Deze weldaad maakte zulk eenen indruk op de harten, dat, om er de gedachtenis van te bewaren, men den lof derzelve, in de zaal van den senaat van *Toledo*, en op het openbare plein deed graveren. Ofschoon koning *FERDINAND* zijnen minister eene soort van ijverzucht toedroeg, benoemde hij hem echter bij zijn overlijden, in 1516, tot regent van *Kastilië*, en de aarts-hertog *KAREL*; later *KAREL V*, bekrachtigde deze benoeming. *XIMENES* zette met nadruk den oorlog van *Navarra* door; men wil dat hij aan *VILLALVA*, een'

Spaansch generaal, beval datgene te doen, wat later de Franschen in den *Palts* ten uitvoer bragten, namelijk om in geval van ongeluk, dit koningrijk in brand te steken, en er eene uitgestrekte woestijn van te maken; maar dit verhaal is zeer verdacht (*), en zeker is het, dat, al mogt ook het bevel gegeven zijn, hetzelfde niet ten uitvoer is gebracht. De grooten van *Spanje*, gewoon, om op grond hunner rijkdommen, hunner titels en van hunnen invloed, alles te durven, dwarsboomden aanhoudend zijne bedoelingen; maar zijne fermeit hield hen in hunnen plicht. Door bewonderenswaardige schikkingen wist hij den staat inwendig gerust en van buiten geducht te maken. Door aan de burgers wapens te geven, door hen op geregelde tijden in den wapenhandel en in de krijgskunst te oefenen, had hij een uitmuntend leger van 30,000 man te zijner beschikking, een leger, dat uit brave lieden bestond, vol zedelijk gevoel en volmoed, met ware vaderlandsliefde en die verhevene beweegredenen bezielt, welke de Christelijke krijgshelden vormen. Het is alzoo, zonder aan iemand geweld aan te doen, zonder aan

den ploeg eenen enkelen landbouwer te onttrekken, zonder eenige misnoegdheid te verwekken; maar integendeel tot groote tevredenheid des volks, dat hij eensklaps eene militaire magt schiep, die al degene overtrof, welke toenmaals in *Europa* bestonden. Een voorbeeld, waaraan de vorsten niet gedacht hebben, die in de 17.^e en 18.^e eeuw, het beste gedeelte der bevolking hunner staten, in uitermate groote krijgsmassa's hebben herschapt, die in de zedelijke en natuurlijke bedorvenheid te niet gaan; die, daar zij geenen anderen prikkel hebben dan het slavenloon, de werktuigen der eigenzinnigheid en des gewelds worden, niets voor het vaderland zijn, zoo als dat ook niets voor hen is, en het land verwoesten, waarvan hun de verdediging is overgelaten (zie *FREDERIK II*, koning van *Pruissen*, *LODEWIJK XV*, *MARIA THERESIA*). De misnoegden begonnen in *Vlaanderen*, waar *KAREL V* zich bevond, zich over den regent te beklagen. *XIMENES* regtvaardigde zich op geene andere wijze, dan met aan den koning onbepaalde volmagten te vragen, die hij verkreeg. Hij bediende zich van dezelve enkel voor het alge-

(*) *Het lag volstrekt niet in het karakter van XIMENES, die zich bij zijnen godsdienstijver steeds een menschenvriend toonde, om zulke bevelen te geven. Toen hij bij zijnen intogt in de veroverde stad Oran, het verschrikkelijke bloedbad zag, door zijne soldaten aangereg, stortte hij vele tranen, en zeide in het volle gevoel van zijn hart: » het waren ongeloovigen, doch menschen van welke men nog Christenen had kunnen maken: hun dood heeft mij het grootste voordeel der zegepraal ontrukkt. »*

meene welzijn, voor den vrede en de bescherming des koninkrijks. Terwijl hij van den eenen kant het gebouw eener groote en wijze staatkunde oprigtte, verdelgde hij even zoo nuttiglijk van de andere zijde, door de verrigtingen eener verkwistende en kwalijk begrepenen milddadigheid te verijdelen. Hij schafte de pensioenen en overtollige officieren af. Trok weder in, of kocht weder aan, alles wat van het koninklijk domein overweldigd of vervreemd was, en deed den rentmeesters rekening afleggen. Men bekwam van hen onnoemelijke sommen, waarmede hij de staatschulden affoste, en nuttige gestichten tot stand bragt. Terwijl hij alzoo voor den roem van zijn vaderland werkzaam was, werd hij, zegt men, vergeven, door het eten eener forellen-pastei; maar dit feit is meer dan onzeker en het geen men van de zoogenaamde bewerkers heeft gezegd, is zulks nog meer. In eenen 80-jarigen ouderdom, kan men zonder vergif sterven. XIMENES, overleed in dien leeftijd in 1517, den roem nalatende van een der grootste mannen, en beste burgers te zijn geweest, die Spanje heeft voortgebragt. Even zoo bekwaam als koning FERDINAND in de kunst, om de menschen te besturen, overtrof hij hem, door de hoedanigheden des harten. Men zag in zijnen persoon eenen eenvoudigen partikulier, meer heil aan zijn vaderland toebrengen, dan al de koningen, die geregeerd hadden. Edel, milddadig, groot,

edelmoedig, beschermer der onschuld, der deugd en der verdienste, kende hij, en bragt hij geene andere ontwerpen ten uitvoer, dan die der menscheit nuttig waren. Gedurende de 22 jaren, dat hij aartsbisschop van Toledo was, wendde hij bijna twintig millioenen aan, voor de behoeften van den Staat en het volk. Het is aan niemand onbekend, dat hij in zijne aartsbisschoppelijke stad, een gesticht ten behoeve van aanzienlijke jonge dochters tot stand bragt, dat LODEWIJK XIV, later tót model heeft genomen, voor dat ten behoeve van den armen adel (*Saint-Cyr*). XIMENES stichtte de universiteit van *Alcala de Henares*, en liet in die stad den *Polyglotten-Bijbel* drukken, die aan zoo vele andere tot handleiding heeft gediend. (Zie JAY en WALTHON). De druk deszelve werd in 1514 begonnen en in 1517, 6 dl.ⁿ in fol. en in vier talen, ten einde gebragt. Deze bijbel is zeer zeldzaam. Men vindt in denzelven den Hebreuwschen tekst, zoodanig als de joden dien lezen; de Grieksche vertaling der zeventigen; de Latijnsche vertaling van den heiligen HIERONYMUS, die wij de *Vulgata* noemen; en de Chaldeeuwsche omschrijving van ONKELOS, enkel van de vijf Boeken van MOZES. Men werkte er meer dan twaalf jaren aan, want dezelve werd reeds in 1502 begonnen; XIMENES zelf legde er zich met den grootsten ijver op toe, en droeg er al de kosten van. Hij kocht zeven exempla-

ren in het Hebreeuwſch voor 400 kroonen, en gaf alles wat men verlangde voor oude Griekſche en Latijnsche handschriften. Ook deed hij, onder het opzigt van ORTIZ (zie dat artikel) het Mozarabiſch *Miſſaal* en *Getijdeboek* drukken, en om de gedachtenis van dezen *ritus* te bewaren, liet hij bij de hoofdkerk van *Toledo*, eene kapel bouwen, stichtte er kanoniken en geestelijken in, die dagelijks de heilige dienſten in deze taal verrigten. Tegelijkertijd dat XIMENES de trotschheid der grooten verpletterde, wist hij ook de ooren voor hun gemor te sluiten. Hij antwoordde aan perſonen, die wilden, dat men diegene zoude opsporen, welke gesprekken tegen hem gevoerd hadden: » Dat, wanneer men in waardigheid verheven was, men aan ondergeſchikten den armzaligen troost moest laten, om hun verdriet door woorden te wreken." Wanneer hij zijne vijanden overwonnen en genoodzaakt had, hem genade te vragen, ontving hij hen met eene heldhaftige edelmoedigheid, en verzachtte zoo veel als het hem mogelijk was, het onaangename der vernedering, waartoe zij gebracht waren. » Zijne gstrengheid, zegt FLÉCHIER, ging steeds gepaard met eene vaste, zich gelijk blijvende, onomkoopbare regtschapenheid; met eene teedere liefde voor het volk, en met die zeldzame, en toch voor allen die regeren zoo noodzakelijke hoedanigheid, welke de H. Schrift noemt *de honger en dorst naar de regtvaardigheid*."

(Zie het einde van het artikel GENDRE — LODEWIJK LE —). Zijn ijver voor het geloof was even zoo levendig, als onverschrokken, standvastig en verlicht. Degene, die het hem als eene misdaad hebben toegerekend, dat hij zich tegen de hervorming der Inquisitie heeft verzet, hebben ongetwijfeld de gestrengheden dier regtbank niet vergeleken, met de moordtooneelen, die gedurende twee eeuwen, al de landen hebben verwoest, alwaar zij niet bestond. (Zie ISABELLA VAN KASTILIË, LIMBORCH — PHILIPPUS VAN — NICOLAAS EYMERICK, enz.). GOMEZ DE CASTRO en ANTONIUS SANDERUS hebben het *Leven* van dezen kardinaal in het Latijn; EUGENIUS DE ROBLES, MARCUS DE LISBONNA en ANTONIUS D'UZA in het Spaansch beschreven; BARTHOLOMEUS CIMARELLI en HIERONYMUS GARIMBERTI deden zulks in het Italiaansch. MARSOLLIER en FLÉCHIER hebben het in het Fransch beschreven, beide laatste zijn belangrijk, en bewijzen, hoe zeer de staatkunde, door de godsdienst bezielde, boven alle listen en kleingeestigheden der menschelijke staatkunde verheven is. Dat van FLÉCHIER vooral is in eenen meer naauwkeurigen, meer stouten, en den grooten man, wiens tafereel het aanbiedt, meer waardigen stijl geschreven.

XIMENES (PETRUS), een Spaansche Jesuit, te *Toledo* geboren, volbragt zijne studiën te *Rome*, alwaar hij de priesterwijding ontving. Door zijne oversten in 1582, naar *Weenen* gezonden,

werd hij aldaar belast met het onderwijs der schoolsche godgeleerdheid, en het prediken in het Italiaansch. Eenige jaren daarna, vertrok hij naar *Gratz*, alwaar men eene universiteit had opgerigt: hij werd tot kanselier derzelve benoemd, en onderwees er de H. Schrift. Hij werd achtereenvolgend rector der collegiën van *Klagenfurth*, *Olmutz*, *Praag* en *Gratz*. Hij was een bekwame zintwister, en verdedigde in de verschillende genoemde plaatsen, de volmaaktheid der Catholijke leer, tegen de aanvallen der ketters. Met vele wetenschap paarde hij eene voorbeeldige vroomheid. Hij overleed te *Millstadt* of *Mühlstadt*, in groote gevoelens van godsvrucht, den 29 November 1633, in den ouderdom van 81 jaren, waarvan hij er 59 in de maatschappij had doorgebracht. Men heeft van hem: 1.° *Lijkrede van den aartshertog KAREL VAN OOSTENRIJK*, in het Latijn, te *Gratz*, in 1590 uitgesproken; — 2.° *Disputatio habita cum Baltasare Fischero, lutherano, in academia Græcensi, anno 1592*; — 3.° *Compendium seu Breviarium absolutissimum omnium meditationum de præcipuis fidei nostræ mysteriis, vitæ et passionis D. N. Jesu Christi et B. Mariæ, etc. e sex tomis Meditationum P. Ludovici de Ponte, collectum, Keulen, 1623* en 1629, in 8.° Een Jesuit heeft er eene Italiaansche vertaling van vervaardigd. — XIMENES (PETRUS), dien men met den

voorgaande niet moet verwarren, was in de 15.° eeuw, hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de universiteit van *Salamanka*. Denken der kerk van *Toledo* geworden, werd hij tot bisschop van *Badajoz* benoemd. Hij leefde onder de regering van koning FERDINAND en der koningin ISABELLA, die hem zijnen bisschoppelijken stoel van *Badajoz* met dien van *Coria* deden verwisselen. Hij is de schrijver van verschillende werken, onder welke men er een noemt, dat ten titel voert: *Confutatorium errorum contra claves Ecclesiæ* enz. — XIMENES (CHRISTOPHORUS), een Spaansche Jesuit, uit het diocees van *Salamanka*, en een ijverige missionaris, begaf zich naar de *Philippijnsche eilanden*, en bragt aldaar 33 jaren door, zich steeds bezig houdende met de bekeering der volken dier eilanden, wier taal het hem gelukt was, volkomen meester te worden. Hij overleed aldaar in 1629, in den ouderdom van 57 jaren. Men heeft van hem verscheiden *Verhandelingen over de geheimen van ons geloof*, 7 dl.ⁿ, in de landtaal. Hij vertolkte in dezelfde taal, de *Christelijke leer* van ROBERTUS BELLARMINUS, *Mannilla*, 1590.

XIMENES (JOZEF ALBERTUS), een Spanjaard, in 1719, uit eene adellijke familie geboren, werd karmeliet in 1734, onderwees de godgeleerdheid in zijne orde, en werd in 1760 tot het doctoraat bevorderd. Hij onder-

scheidde zich niet minder door zijne kanselwelsprekendheid. Hij werd vervolgens tot theologant van den nuntius in *Spanje* benoemd. Na verschillende aanzienlijke posten in zijne orde te hebben bekleed, werd hij in 1768, tot algemeen overste derzelve benoemd, en overleed in de uitoefening van dien post in 1774. Men heeft hem de beide laatste deelen van het *Bullarium der karmelieten*, in fol. te danken. In het eene heeft hij de bullen en oude gedenkstukken verzameld, die in de vorige deelen zijn overgeslagen; in het andere komen de bullen, breven enz. voor van 1718 tot 1768 uitgevaardigd.

* XIMENES (LEONARDUS), een Jesuit en beroemde wiskunstenaar den 27 October 1716, te *Trapani*, in *Sicilië*, van adellijke, uit *Spanje* oorspronkelijke, ouders geboren, had nauwelijks zijn noviciaat volbragt, of hij onderwees de schoone letteren in de collegiën van *Florence* en *Sienna*. Na de godgeleerdheid te *Rome* beoefend te hebben, werd hij door den markies RIGCARDI naar *Florence* beroepen, om aan den zoon van dien heer de wiskunde te onderwijzen. De graaf de RICHCOURT, gouverneur van *Toskanen*, deed hem tot hoogleeraar der aardrijkskunde, in het collegie van *Florence*, en tot *geographe* des keizers benoemen. Ook verkreeg XIMENES den post van wiskunstenaar des groot-hertogs van *Toskanen*. Dikwijls werd hij geraadpleegd, het zij om

in de overstroomingen der rivieren te voorzien; het zij tot het uitdroogen der moerassen, zoo als dat der *Pontijnsche*; het zij betrekkelijk aanteleggen waterleidingen, door te steken dijken, enz., en, zelfs de geleerden namen hunne toevlugt tot zijne kunde. Na de vernietiging zijner orde, bleef hij steeds te *Florence*, alwaar hij, zoo wel als in geheel *Italië*, eenen grooten roem genoot. Pater XIMENES was lid van verscheiden geleerde genootschappen van *Europa*, terwijl hij verscheiden vorsten, die hem raadpleegden, te dienste stond. Hij overleed aan eenen aanval van beroerte; den 3 Mei 1786. De voornaamste zijner talrijke geschriften zijn: 1.° *Grondbeginselen der meetkunst*, *Venetië*, 1751; — 2.° *Dissertatio de maris astu*, *Florence*, 1755; — 3.° *Verhandelingen over de oorzaken der wateren van Bologna, Faenza*; 1763; — 4.° *Theorie en praktijk over den tegenstand der vaste lichamen*, *Pisa*, 1782. Zijne *Lofrede* is in het Italiaansch geschreven door den abbé LODEWIJK BRENNAN en door PALGANI.

* XIMENES (AUGUSTINUS LODEWIJK TEXEDA, markies DE), een Fransche officier en letterkundige, uit de familie van den beroemden kardinaal XIMENES, werd te *Parijs*, den 28 Februarij 1726 geboren. Zijn groot-vader, in *Aragon* geboren, diende eerst in de Spaansche legerbenden, en kwam zich vervolgens in *Frankrijk* vestigen, alwaar hij eenen aanzien-

lijken rang in het leger van den grooten CONDÉ bekwaam. Zijn zoon en klein-zoon volgden dezelfde loopbaan. Laatstgenoemde ontving het kruis van den groot-meester XIMENES, wiens achterneef hij was: in den ouderdom van negentien jaren had hij reeds den titel van kolonel, en in 1745, in den slag van *Fontenoy*, voerde hij het bevel over een eskadron, en was een der dapperen; die de geduchte Engelsche colonne doorbraken; dit feit wordt bekrachtigd door VOLTAIRE in zijn dichtstuk *la Bataille de Fontenoy*. De markies DE XIMENES beoefende ook de letterkunde; en behalve verscheiden losse stukjes, voorkomende in den Franschen *muzen-Almanak* en andere *Verzamelingen*, schreef hij verscheiden treurspelen, onder anderen dat van *Amalassonta*, dat in het *Théâtre-Français* tot twaalf malen werd uitgevoerd. In twee andere, door hem zamengesteld, *Epicharis* en *don Carlos*, ontwaart men gelukkige verzen, en dramatische-toestanden. In 1816, was hij nog zoo volkomen in het bezit zijner verstandelijke vermogens, dat hij den koning, die hem met het kruis van den H. LODEWIJK had versierd, eene berijmde dankbetuiging aanbod, waarin men nog dikwijls het dichtvuur eens jongelings aantrest: dit stuk begint met de volgende dichtregels:

Roi désiré vingt ans, dont la longue in-
fortune
Supporta le fardeau de la douleur commune;

Si, d'un nouveau bienfait le pressant sou-
venir
Force ma muse antique à vous entretenir,
De votre auguste aïeul rappeler la mémoire,
C'est peut-être honorer les témoins de sa
gloire.

Hij behield gedurende een aantal jaren de gewoonte, om zich alle avonden naar de stookplaats van het *Théâtre Français* te begeven, waarvan hem als schrijver de toegang werd vergund. Deze meer dan negentig-jarige grijsaard, overleed den 1 Junij 1817.

XIMENES DE CARMONA (FRANCISCUS), een beroemde Spaansche arts, te *Cordova* geboren, bloeide in de 17.e eeuw. Hij was zeer ervaren in de kruid- en ontleedkunde, en onderwees deze laatste wetenschap in de universiteit van *Salamanka*, begaf zich vervolgens naar *Mexico*, waar hij, door zijne ervaringheid in zijne kunst, vele rijkdommen verzamelde. In *Spanje* teruggekeerd, vestigde hij zich te *Sevilla*, alwaar hij vrij bejaard overleed. Men heeft van hem: 1.º *Natuurlijke historie van Nieuw-Spanje, Mexico, 1615*; — 2.º *Verhandeling over de uitmuntende hoedanigheden des waters, Sevilla, 1616*, in 4.to

XINGA. — Zie ZINGHA.

XISITHRUS of XISUTHRUS, waarvan BEROSUS een koning van *Chaldea* maakt. Na door SATURNUS van eenen watervloed te zijn verwittigd; die de geheele aarde moest overstroomden, bouwde hij een groot schip, door middel van hetwelke hij met zijn gezin behouden bleef. Zoodra hij dit schip

verliet, verdween hij, en werd in den rang der goden geplaatst. Dit is de geschiedenis van Noë, misvormd door de mythologisten, zoo als bijna al de gebeurtenissen der gewijde boeken.

XISTUS of XYSTUS.— Zie SIXTUS.

XOGUNSAMA I, keizer van *Japan*, overweldigde den troon, in 1617, op den jongen prins FIDEJORY, zoon van TAICOSAMA, en onderwierp al de bijzondere koningen, die sedert dien tijd niets anders dan de meest onderworpen hovelingen des keizers zijn, die hen, zoo als hij zulks van pas oordeelt, verandert en afzet. De vervolging tegen de Christenen werd heviger nog dan zij geweest was; er sneefde er eene menigte onder allerlei folteringen, welke de barbaarschheid in staat was uittenken. Alle geschiedschrijvers, zelfs de protestantsche, hebben regt doen wedervaren, aan den moed en de volharding dier doorluchtige martelaren, die, door de levendigheid van hun geloof, de heiligheid hunner zeden en hunne heldhaftige standvastigheid, het tooneel van de eerste eeuwen der Kerk teruggaven, en door een schitterend bewijs de redeneerders wederlegden, die beproefd hebben, om van het Christendom eene zaak van luchtgestel, van opvoeding of vooroordeel te maken. Deze dwingeland, even als DIOCLETIANUS, moede van het vergieten van het bloed der Christenen, legde, even als hij, in 1622 de kroon neder, en overleed in 1631.

XOGUNSAMA II, volgde in 1622, zijnen in het vorige artikel vermelden vader op, die ondanks zijnen afstand, tot aan zijn dood, in 1631 voorgevallen, nog alle gezag behield (van daar komt het dat eenige schrijvers over drie keizers van dezen naam spreken). Deze veranderde in 1631 zijnen naam in TOXOGUNSAMA (To, aan het hoofd van eenen naam, is een teeken van voorrang). Hij eerbiedigde noch het leven noch de bezittingen zijner onderdanen, noch het volken-regt; hij liet vier Portugeesche ambassadeurs onthoofden, en behandelde de Hollanders niet beter, die zich van den handel der overige natiën wilden meester maken. Zij werden naar het eilandje *Desima* verbannen, met verbod om, op straffe des doods, in het keizerrijk te komen. De kerk van *Japan*, welke de woede zijns vaders noch van TAICOSAMA hadden kunnen verdolgen, werd verdronken in het bloed, eener onnoemelijke menigte martelaren. Hij is het die de verschrikkelijke kuilstraf heeft uitgevonden, waarbij men alle bedenkelijke folteringen verduurt en toch niet anders dan ten gevolge van afmatting en uitputting sterft. Hij overleed in 1650 kinderloos, daar hij nooit had willen huren, wyl hij zich verbeeldde dat er geene vrouw op de wereld was, waardig om zijne echtgenoot te worden; maar, in schadeloosstelling had hij zich aan de schandelijkste en gedrogtelijkste uitpattingen overgegeven. Reeds in het eerste jaar

zijner regering werd hij door melaatschheid getroffen, en bleef in dezen afschuwelijken staat tot aan zijnen dood. Geen enkele missionaris overleefde zijn bestuur, en het gebruik van het *Jesumi*, hetwelk bestaat in het kruisbeeld met de voeten te trappen, en dat jaarlijks plaats heeft op de plaatsen, waar men vermoedt dat nog christenen zijn, geeft geene aanleiding om te gelooven, dat er zich tegenwoordig veel bevinden, vooral als men de onmogelijkheid in aanmerking neemt, waarin de ijverige mannen zich bevinden, om in die landen doortredingen, ten einde hen te bemoeiden en te onderwijzen. (Zie SIDOTTI en VIEIRA — SEBASTIAAN —). Intusschen verzekerde de H. FRANCISCUS XAVERIUS, die deze natie in den grond kende, en die hierin welligt eenig profetisch licht bezat, dat er ten allen tijde christenen in *Japan* zouden zijn. » Zou dit land, zegt de abbé BÉRAULT, met zoo veel zorg aangekweekt, zoo vruchtbaar in verhevene deugden, besproeid met het zweet zoo veler apostelen, en het bloed zoo veler martelaren, met eenen eeuwigen vloek getroffen zijn? Zou het bloed der martelaren, dat in alle andere gewesten, het vruchtbaarste zaad des christendoms is geweest, in *Japan* enkel gediend hebben om hetzelfde onherroepelijk te verdelgen? Zouden wij kunnen vermoeden, dat, nadat deze bij hare geboorte reeds zoo schitterende christen-

heid, aan het hemelsch *Jeruzalem* in minder dan honderd jaren, meer burgers heeft gegeven, dan de meeste der overige kerken, gedurende eene lange reeks van eeuwen, het getal der uitverkorenen, voor haar even als elke andere geteld, toen reeds vol was? Dat God verhoede, dat wij grenzen aan zijne barmhartigheid zouden willen stellen, of dat wij de wegen zijner regtvaardigheid zouden beproeven te doorgronden! O diepte der raadsbesluiten en der oordeelen des Allerhoogsten (*O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei* — Rom. XI, 33), zullen wij uitroepen, bij het zien dat de natie, in schijn het meeste geschikt voor het rijk Gods, weder in duisternissen is vervallen, die moeilijker dan ooit te verdrijven zijn." Zonder in de geheimen des Eeuwigen te willen doordringen, kan men aannemen, dat God verstoord, wijl ondanks zulke groote voorbeelden van moed en deugd, en den rusteloozen arbeid zoo veler heilige missionarissen, het gros der natie voortging in zijne afgoderij, zijne wreedheid, zijnen beestachtigen wellust en in allerlei gruwelen, haar heeft willen straffen, door de genade terugtenemen, waarvan zij geen gebruik maakte, en de onttrekking van hetzelfde licht, welks tegenwoordigheid haar verbitterde, haar tot eene bestraffing te doen dienen. » Indien dit niet bij de Romeinen is geschied, zegt een geschiedschrijver, was zulks, wijl hun

rijk was zamengesteld uit alle natiën, die de geheele wereld bevatte, en wyl het in de oogmerken en beloften van God lag, de christelijke godsdienst te vestigen en voortteplanten." Een filozof dezer eeuw heeft beweerd, dat, wyl de keizers van *Japan*, op hunne eilanden de christelijke Kerk hebben uitgerooid, de Romeinsche keizers, indien zij het nadrukkelijk gewild hadden, dezelve van de geheele wereld zouden verdelgd hebben. Om eene valsche redenering te maken, was het niet noodig zoo ver een voorbeeld te zoeken. De Kerk is achtereenvolgend in verscheiden rijken van *Europa*, *Azië* en *Afrika* uitgerooid, zonder dat degene die gelooven dat zij het werk van God is, en die zich op de goddelijke beloften verlaten, op het denkbeeld zijn gekomen, dat zij vernietigd kan worden.

* XYLANDER (WILLEM HOLTZMANN, welken naam hij veranderde in dien van), den 26 December 1532, te *Augsburg* van zeer arme ouders geboren; had zijne opvoeding te danken aan de edelmoedigheid van eenen adellijke dier stad. Hij was intusschen genoodzaakt te werken om te leven, zoo als hij zelf zulks in dit koppeldicht zegt:

To, mala paupertas, pulchrisque gravissima
cooptis
 Conatu indignor non potuisse meo.

Hij maakte zijne studiën te *Tubingen* en te *Bazel*, en werd weldra beroepen tot het bekleeden van eenen leerstoel der Griek-

sche taal te *Heidelberg*, openstaande door den dood van MYCILLUS, maar dien hij niet lang kon behouden. Door overspannen arbeid ziek geworden, overleed hij te *Heidelberg*, in 1576. Men heeft van hem *vertalingen* in het Latijn van DIO-CASSIUS, van MARCUS-AURELIUS en van PLUTARCHUS. Ook heeft hij in het Hoogduitsch vertaald het nieuwe testament, POLYBIUS en de 6 eerste boeken van den *Aeneis*. De eerste president DE THOU zegt dat de werken van XYLANDER onnaauwkeurig zijn; HÛET doet hem in zijne verhandeling. *De claris interpr.* 2.^e dl. blz. 71, meer regt wederbaren.

XYPHILIN of XYPHILINUS (JOANNES), van *Trebizonde*, werd in een klooster opgevoed. Zijne godsvrucht en kunde verwierven hem in 1064 het patriarchaat van *Konstantinopel*. Hij overleed in 1075, en liet eenen neef na, die zijnen naam droeg. Het is van dezen laatste, dat wij eene *verkorting* hebben der *Geschiedenis* van DIO-CASSIUS in het Grieksch, *Parijs*, 1592, in fol., door den president COUSIN in het Fransch vertaald. Deze verkorting begint met het 34.^e boek, en den tijd van POMPEJUS. Dezelve is vrij wel vervaardigd; maar de stijl schiet in zuiverheid en sierlijkheid te kort. XYPHILIN, de oom, heeft slechts eene *Leerrede* nagelaten, in de *Bibliotheek der kerkvaders*.

XYSTUS. — Zie SEXTUS.

Y.

YAO, keizer van Sina, beklom, zegt men, den troon in het jaar 2257 vóór J. C., en had CHUN tot opvolger. De Sinezen beschouwen hem als hunnen stichter, en eenige hunner geletterden bekennen, dat alles wat in de geschiedenis van Sina; dien vorst voorafgaat, vol fabels of onzekere feiten is. Maar zulks is nog te veel gezegd, want in de geschiedenis is niets zeker, dan hetgene ons door geschriften of gedenkstukken wordt overgebracht, en de Sinesche geschriften en gedenkstukken gaan op zijn hoogst niet verder dan tot het jaar 800, of zelfs slechts tot het jaar 434, vóór J. C. (zie CONFUCIUS, FOHI, HALDE, MAILLA). Het schijnt voor het overige, dat Sina, of ten minste verscheiden van deszelfs gewesten, vóór dezen vorst niet bewoonbaar waren, wegens de wateren, die na den zondvloed, langen tijd in de dalen waren blijven staan. MONG-TSEE, een beruchte Sinesche wijsgeer, die na CONFUCIUS den eersten rang bekleedt, zegt dat onder YAO, het rijk nog niet gevormd was, dat de wateren van den zondvloed, allerwege stilstaande, de

oppervlakte des lands bedekten enz. Hij beschrijft vervolgens de zorg door YAO aangewend, om het afloopen der wateren te bevorderen, en voegt er bij: *Na dit groote werk, kon geheel Sina bebouwd worden en zijne inwoners voeden.* Ziedaar de zondvloed van MOZES duidelijk uitgedrukt, en de stichting van het Sinesche rijk later dan deze groote gebeurtenis. Wat moet men na dit alles denken van de ongeloofelijke vermetelheid, waarmede onze filozofen, zonder bewijs en zonder gezag, ons verzekeren, dat het Sinesche rijk, lang vóór den zondvloed van MOZES gevormd, sedert het tijdstip van deszelfs opkomst steeds onafgebroken bestaan heeft?

* YART (ANTONIUS), te Rouanen, in 1710 geboren, overleed in 1791, hij was pastoor van Saussay, in Vexin, en had eenigen tijd de bedieningen van koninklijk censor waargenomen. Hij was een der stichters der akademie van Rouanen (1744), Men heeft van hem: *Idee etc.* (Denkbeeld der Engelsche dichtkunst), 1749—1756, 8 dl.ⁿ, in

12.mo; dit is eene verzameling van vertalingen in proza, van verschillende Engelsche dichtstukken, voorafgegaan van *letterkundige verhandelingen*, over elken schrijver, en vergezeld met *aanteekeningen*. Hij schreef ook verscheiden losse stukjes, waarvan men de lijst vindt in het *Précis des travaux de l'Académie de Rouen*, t. 5. Eenige levensbeschrijvers houden hem voor den schrijver der *Mémoires etc.* (*Kerkelijke en staatkundige verhandelingen, betrekkelijk de verplaatsing der feesten op de zondagen, in het belang des volks*), *Philadelphia — Rouanen*, — 1765, in 12.mo

YEPES (pater DIEGO DE), een Spaansche schrijver en religieus, biechtvader van PHILIPPUS II, en bisschop van *Tarrazona*, werd te *Yepes*, bij *Toledo*, in 1529 geboren; reeds zeer vroeg begaf hij zich in de orde van den H. HIERONYMUS, volbragt zijne studiën te *Siguensa*, en werd tot prior zijner orde benoemd te *Jean*, *Zamora*, *Toledo* en *Grenada*. De roem zijner kunde kwam ter kennis van PHILIPPUS II, die hem tot prior van het *Eskuriaal* en tot zijnen biechtvader benoemde. PHILIPPUS III beloonde hem op eene nog meer waardige wijze, door hem tot bisschop van *Tarrazona* te verheffen, alwaar hij den 20 Mei 1613 overleed. Hij is de schrijver der volgende werken: 1.º *Bijzondere geschiedenis der vervolging in Engeland, sedert het jaar 1570, Madrid, 1579*; — 2.º *Gedenkschriften betrekkelijk*

den dood van PHILIPPUS II, op last van zijnen zoon PHILIPPUS III geschreven; — 3.º *Leven van de H. THERESIA van JESUS, Madrid, 1587, 2 dl.ⁿ, in 4.to enz.*

* YEPEZ (*dom* ANTONIO DE), een Spaansche benediktijner, generaal der congregatie van *Valladolid*, bloeide op het einde der 16.^e en in het begin der 17.^e eeuw. Tot het bestuur van verscheiden kloosters zijner congregatie, in hoedanigheid van herroepelijk abt (de abten worden in de religieuze congregatiën van *Spanje* slechts voor drie jaren aangesteld) verkozen, had hij daarbij eene groote ondervinding van zaken aan den dag gelegd. *Dom* MABILLON legt getuigenis af van zijne geleerdheid. Aan zoo vele verdienste had hij het te danken, dat hij tot de waardigheid van generaal zijner congregatie werd beroepen. Men heeft van hem: 1.º *Kronijken der orde van den H. BENEDICTUS*, die tot de 12.^e eeuw loopen, 7 dl.ⁿ in fol.; dezelve zijn in het Spaansch geschreven. De beide eerste deelen verschenen te *Grache*, in 1609, het 3.^e te *Pampeluna*, in 1610, het 4.^e te *Valladolid*, in 1613, het 5.^e en 6.^e in 1615. Het laatste deel werd eerst na den dood des schrijvers gedrukt. Dit werk werd in het Latijn vertaald, door *dom* THOMAS WEISS, een Duitschen benediktijner, 2 dl.ⁿ, in fol, *Keulen*, 1653 en 1663 (zie WEISS). *Dom* MATTHEUS OLIVIER, der congregatie van *Valladolid*, en *dom* FRANCISCUS VALDGRAVE,

een Engelsche benediktijner, ondernamen eene Fransche vertaling deszelve, welke zij niet ten einde bragten, maar welke in het licht verscheen door de zorg van dom MARTINUS RHÉTELOIS, overste der congregatie van *Vannes*, 7 dl.ⁿ in fol.; dom GABRIËL BUCÉLIN heeft er eene verkorte uitgave van geleverd; — 2.º *Verflag eener letterkundige reis*; — 3.º *Naamlijst dergenen, welke ten voordeele der onbelebte ontvangenis geschreven hebben*. Hij overleed in 1621.

* YREGUI (JOZEF DE), een geleerde Spaansche geestelijke, te *Vergara*, prov. *Guipuscoa*, in 1734 geboren, volbragt met roem zijne studiën. Hij kwam te *Parijs* de natuur- en wiskunde leeren; maar tegelijkertijd verbond hij zich met de filozofen, en in *Spanje* teruggekeerd, hield hij zijne nieuwe gevoelens niet verborgen. Om echter aan zijne familie te gehoorzamen, trad hij in de priesterschap. Na onderwijzer van verscheiden adellijke kinderen te zijn geweest, belastte hem het gouvernement met de zamenstelling van eenen catechismus, die voor geheel *Spanje* kon dienen. Om er zich mede te kunnen bezig houden, begaf YREGUI zich naar *Cadahalso*, bij *Madrid*. In 1785, kwam hij in de hoofdstad terug, alwaar hij zich voorstelde om aan de Spaansche kerk dezelfde *vrijheden* te verschaffen, welke de Gallikaansche kerk genoot: hij openbaarde zijn nieuw gevoelen met zoo weinig omzig-

tigheid, dat het heilig officie, hem in 1792 voor zijne regtbank daagde, en honderd en een grieven tegen hem voordroeg. YREGUI had eenen vermogenden beschermer in den prins des Vredes, en niet alleen werd hij vrijgesproken teruggezonden, maar verkreeg zelfs den post van raadsheer in dezelfde regtbank, welke hem in staat van beschuldiging had gesteld. Middelerwijl verscheen de *Brief* tegen de inquisitie van den beruchten abbé GRÉGOIRE. Verscheiden leden dier regtbank, zoo als RIESCO, BLANCO en VILANUEVA, onder den naam van ASTENGO verborgen, beantwoordden denzelve. Om in eenen omgekeerden geest van zijne ambtgenooten te werk te gaan, nam YREGUI alsnu de pen op, schreef eene *Verdediging* van het werk van GRÉGOIRE, die hij naar *Frankrijk* zond, om er gedrukt te worden. Hij werd evenwel genoodzaakt het schier-eiland te verlaten, en nam de wijk naar *Bagnères*, alwaar hij zijne *Idea of Proeve eener nationale Catechismus*, liet drukken, 1803, in 8.vo, welke zijn roem niet zal vestigen, noch als schrijver, noch als bekwaam geestelijke. Hij overleed aldaar in 1805.

* YORK (HENDRIK BENEDICTUS MARIA CLEMENS, kardinaal, heretog van), te *Rome*, den 26 Maart 1725 geboren, was de zoon van JACOBUS STUART, bekend onder den naam van JACOBUS III, en meer nog onder

dien van *Prétendent*, en de laatste spruit der doorluchtige en ongelukkige familie van STUART, die de wijk naar Rome had genomen, alwaar zij door CLEMENS XI, op eene edelmoe-dige wijze werd ontvangen, daar deze Paus haar een paleis en inkomsten naar haren hoogen rang geëvenredigd aanwees. HENDRIK BENEDICTUS ontving bij zijne geboorte den titel van *hertog van York*. BENEDICTUS XIII, die toenmaals den pauselijken Stoel bekleedde, wilde zelf hem doopen, volbragt deze plegtigheid in het paleis des vaders van den jonggeborene, en gaf zijnen naam aan den jongen prins. Men gaf hem in het ouderlijke huis eene opvoeding overeenkomstig zijne geboorte. Niets werd verzuimd voor de ontwikkeling van zijnen geest; maar nog meer was men er op bedacht, om hem het hart te vormen en godsdienstige gevoelens in te prenten. Toen hunne jaren zulks gedoogden, ontvingen zijn oudere broeder EDUARD en hij, het H. Sacrament des Vormsels uit de handen van CLEMENS XII. Alle hoop was in *Groot-Brittannië* voor de STUARTS nog niet verloren; zij hadden nog talrijke aanhangers, vooral in *Schotland*, alwaar zij zoo lang geregeerd hadden. In 1745, stak prins EDUARD naar dat land over, om er de regten van zijn vader te doen gelden, en gaf bewonderenswaardige bewijzen van moed (zie EDUARD — KAREL —). Na den slag van *Culloden*, den 27 April 1746, door hem verloren, gelukte het ech-

ter te naauwernood aan EDUARD, naar *Frankrijk* te ontsnappen. Door deze treurige uitkomst, meer dan ooit van de wisselvalligheid van dit ondermaansche en van de nietigheid der grootheden overtuigd, besloot de jonge hertog van York, het ontwerp ten uitvoer te brengen, hetwelk hij reeds sedert lang gevormd had, namelijk, om zich aan den geestelijken staat toetewijden. Na daartoe de toestemming van den koning, zijnen vader, te hebben bekomen, gaf BENEDICTUS XIV hem de geestelijke kruinschering, en verhieef hem den 3 Julij 1747, tot kardinaal, onder den titel van *Sta. Maria in porticu*. Hij diende hem vervolgens de mindere en priester-wijdingen toe, verhieef hem tot aartspriester der *St. Pieterskerk*, en tot prefect van de fabriek derzelve. Kardinaal-priester geworden zijnde, koos hij tot zijnen titel eerst de *Hoofdkerk der XII Apostelen*, daarna dien van *Sta. Maria Trastevere*. Gedenkteekens zijner weldadigheid kenmerkten zijne godsvrucht in beide kerken. Na den dood van BENEDICTUS XIV, benoemde CLEMENS XIII, den kardinaal YORK tot aartsbisschop van *Corinthe*, en wijdde hem als zoodanig in tegenwoordigheid aller kardinalen. Nadat de kardinaal PAULUCCI, in 1760, naar het bisdom *Porto* was verplaatst, volgde de kardinaal YORK hem in dat van *Frascati* op. Ofschoon zijne posten hem het regt gaven, om zijn verblijf in *Rome* te vestigen, besloot hij echter om

van dien oogenblik af het grootste gedeelte des jaars in zijne bisschoppelijke stad doortebrengeu. Hij vervulde aldaar met de voorbeeldigste nauwgezetheid, de pligten; hem door zijnen titel van aartsbisschop opgelegd. Dikwerf bezocht hij de parochiën van zijnen dioccees. Hij handhaafde de tucht onder zijne geestelijkheid, onderwees en deed zijne kudde onderwijzen, bragt hulp en troost aan de zieken, ondersteunde de armen, bevredigde de geschillen, en verzuimde niets van hetgene wat de herderlijke verplichtingen uitmaakt. In 1763 beriep hij eene synode, waarvan de handelingen zijn gedrukt onder dezen titel: *Constitutiones synodales ecclesie Tusculanæ, etc.*, Rome, 1764, een zwaar deel in 4.to, waarin met duidelijkheid en orde, al de stoffen behandeld worden, die het onderwerp der synode waren, te weten: het geloof, de tucht en de bedieningen der Sacramenten. Men heeft er een tweede deel bijgevoegd, getiteld: *Appendix ad Tusculanam synodum à celsitudine regia eminentissima Henrici, Tusculani episcopi etc.* 1764, zwaar in 4.to, bevatende herderlijke brieven van den kardinaal, reglementen betrekkelijk de tucht, godvruchtige onderrigtingen, bullen en breven van verschillende Pausen. Hij voerde voor het overige te *Frascati* eenen staat aan zijne doorluchtige geboorte geëvenredigd. Terwijl zijn huis dat van een' stichtelijken bisschop was, was het tevens dat van een' grooten prins. Hij voerde den

titel van koninklijke hoogheid. Nadat zijn broeder, prins KAROL — EDUARD —, den 31 Januarij 1788 overleden was, zonder uit zijn huwelijk met de prinses LOUISE MAXIMILIANA VON STOLBERG GEUDERN, kinderen natelaten, was de kardinaal van York de eenige erfgenaam der titels en regten van zijn huis. Toen in 1798, Pius VI uit Rome werd opgeligt, zag zich hij even als alle andere kardinalen, verplicht, die stad te verlaten. Hij begaf zich aan boord van een Portugeesch schip, landde te *Corfu*, van waar hij zich naar *Triest* begaf. In 1799, was hij te *Venetië*, bij het conclave tegenwoordig, en kwam te Rome terug, toen Pius VII er zijne intrede deed. Door den oorlog van alles, ook van zijne rijke dotatiën hem door *Frankrijk* gedaan, beroofd, liet de koning van *Engeland*, tijdens het verblijf des kardinaals te *Venetië*, hem door zijnen gezant aldaar met alle mogelijke kiescheid, eene jaarwedde van vier duizend ponden sterlings aanbieden, welke hij tot aan zijnen dood behield. In 1807, door eenē rotkoorts aangetast, ontving hij de laatste H. Sacramenten, en overleed te *Frascati*, den 13 Julij 1807, algemeen betreurd door al de inwoners; hij was bij zijn overlijden deken van het heilige collegie, vicekanselier der Roomsche Kerk, en was bisschop van *Ostia* en *Velletri* geworden. Zijn lijk werd naar Rome vervoerd, en met veel luister in den grafkelder bijgezet, waarin de over-

blijfselen van zijnen vader, **Jacobus III**, rustten. De prins-regent; liet te zijner eer in 1816, een gedenkteeken oprigten.

YOUNG (EDUARD), een Engelsche dichter in 1684, te *Upham* in *Hampshire* geboren, alwaar zijn vader predikant was. Na de regtsgeleerdheid te hebben beoefend, voor welke wetenschap hij weinig smaak gevoelde, legde hij zich op de godgeleerdheid en zedekunde toe, waarin hij beter slaagde. Hij omhelsde alzoo den geestelijken stand, werd in 1728 kapellaan des konings, en later predikant van *Welwyn*, in *Hertfordshire*. Zijn leven was zeer woelig en vrij treurig. In 1731, trad hij in den echt met de dochter van den graaf van **LICHTFIELD**, weduwe van den overste **LEE**. Deze bragt hem een' zoon en eene dochter uit een eerste huwelijk aan, die beide, met hunne moeder in 1741 overleden. Een eenige zoon troostte **Young** over deze verliezen; maar hij onttrok hem niet aan die diepe droefheid, welke de dood zijner oudste dochter hem had veroorzaakt, op den oogenblik dat zij op het punt stond, van zich in het huwelijk te begeven. Het zijn de aandoeningen dier droefheid aan welke wij zijn schoon dichtstuk der *Nachtgedachten* te danken hebben, [waarvan er twee uitmuntende Nederduitsche vertalingen bestaan, de eene in próza van **J. LUBLINK den Jonge** (zie dat art.) en de andere in dichtmaat van **ADR. CORN. SCHENCK**, 3 dl.ⁿ post. form., 2.^e uitg., 'sHage,

1829]. Dit werk is het oorspronkelijkste van al degene, welke uit zijne pen zijn gevloeid. Men kan het sombere het verschrikkelijke van een gedeelte zijner tafereelen, de stoutheid van zijn penseel, de snelle gang zijner denkbeelden, en vooral de onwederstaanbare kracht der rede niet genoeg bewonderen, met welke hij de groote en troostvolle waarheid van de onsterfelijkheid der ziel aantoonde, en uit het diepste der graven dat zuivere en heldere licht put, hetwelk den kleinmoedigen mensch hoop en leven teruggeeft. Te vergeefs hebben de abbé **RÉMI** en de heer **CLÉMENT**, eene koude critiek tegen dit terget bewonderde werk opgeworpen. Men moet echter bekennen dat het valsch-schoongeestige, het reusachtige, het triviale soms de schoonheden bederven, welke dit verheven genie in zijne *Nachtgedachten* heeft uitgestrooid. Men heeft aan het hoofd der Fransche vertaling van den heer **TOURNEUR**, een *Berigt* geplaatst, inhoudende » dat **Young** de gevolgtrekkingen van de onsterfelijkheid der ziel te ver drijft; en dat als de ziel sterfelijk ware, er evenwel nog pligten zouden te vervullen zijn. » Maar de berigtgever bedriegt zich zeer. Het leerstuk der onsterfelijkheid is innig verbonden met dat van het bestaan van God, dat is van den grooten Wetgever, zonder wien er noch wet, noch pligt bestaat (zie **EPICURUS**). Men heeft van hem nog andere dichterlijke voortbrengselen; zoo als drie treurspelen, *Busiris*, de *Wraak*

en de *Broeders* (DEMETRIUS en PERSEUS), eene verhandeling over de *oorspronkelijke samenstelling*, zedelijke gedichten, [zoo als bijv. drie gezangen op den *Jongsten dag*, de *kracht van de Godsdienst* en de *Onderwerping*, welk laatste dichtstuk hij in zijnen grijzen ouderdom vervaardigde]; voorts 7 *Hekeldichten*, die hij onder den titel van *Roemzucht* tot een geheel vereenigde, enz. De schrijver der *Nachtgedachten* overleed in de maand April 1765, in de pastorie van *Welwyn*, en liet den roem na van een' man van genie, die echter ontbloot was van die vastheid van beginselen, die de sterke en zich gelijkblijvende zielen vormt. In zijne lijkzangen, schijnt hij zich enkel met de eeuwigheid bezig te houden; in zijn leven ziet men eenen man, die geene maat kent in de lofspraken, waarmede hij de grooten vleit. Zijn haat en zijne vooringenomenheid of voorliefde waren zonder bepaalden beweeggrond. Men weet met welke lafhartigheid hij aan VOLTAIRE lof toezwaaide; en het is dezelfde man dien hij eens met het bijtendst punt dicht vergastte. Gebelgd hem het talent van MILTON te hooren verkleinen, en schertsen met den *duivel*, den *dood* en de *zonde*, in het *verloren Paradijs* in werking gesteld, zond YOUNG hem oogenblikkelijk twee Engelsche dichtregels toe, waarvan de zin is: *Gij zijt zoo geestig, zoo mager en zoo leelijk, dat men in u vereenigd vindt den duivel, den dood en de zonde.* VOLTAIRE door dit nadrukkelijke verwijt van zijn stuk gebragt,

had den moed niet een enkel wederwoord uittestamelen.

* YOUNG (ARTHUR), een beroemde Engelsche akkerbouwkundige, den 7 September 1741, te *Bradfield-Hall*, een in *Devonshire* gelegen domein, dat zijne familie sedert omtrent twee eeuwen bezat, geboren; ondernam in de eerste plaats om dit eigendom, dat hij van zijne familie in pacht nam, vruchtbaar en winstgevend te maken; maar kostbare proefnemingen hielpen hem te gronde, en noodzaakten hem den huurcedel te vernietigen. Hij maakte proefnemingen op andere landhoeven, doch met even weinig gevolg; toen eindelijk de dood zijner moeder hem in het bezit van *Bradfield-Hall*, en van eene matige fortuin had gesteld, bragt hij in de jaren 1777, 1778 en 1779, het ontwerp ten uitvoer dat hij sedert lang gevormd had, namelijk om te reizen, ten einde den staat van landbouw in *Engeland* en *Ierland* te onderzoeken. Bij zijne terugkomst gaf hij het resultaat dier reizen in het licht, en de bijval deszelve was zoo groot, dat dezelve de beoefening der landhuishoudkunde in zwang bragt. Om dezelve al meer en meer aantemoedigen, begon hij in 1784 de *Landbouwkundige Jaarboeken*, een tijdschrift dat maandelijks in het licht verscheen. De schrijver onderzoekt in hetzelfde de verschillende wijzen in den landbouw aangewend, heldert de praktijk op door de theorie, ontwikkelt de waarnemingen van kundige landbou-

wers, en behandelt al de onderwerpen, die eene onmiddellijke betrekking met de algemeene welvaart hebben. In 1787 en 1789, kwam hij in *Frankrijk* en gaf kort daarna in het licht zijne *Reis* in dat gewest, waarin men nuttige en belangrijke bijzonderheden, betrekkelijk den toestand van den landbouw aantreft. ARTHUR YOUNG juichte eerst de beginselen der Fransche omwenteling toe, doch schreef later tegen dezelve. Het meest bekende zijner werken over dat onderwerp is *het Voorbeeld van Frankrijk is eene waarschuwing voor Groot-Brittannië*. Hij beweert er in dat, al bestaat er ook eene privaat-regtvaardigheid, men geene openbare rechtvaardigheid in de staatkunde kan aannemen; hij ontkent het regt en de noodzakelijkheid eener parlementaire hervorming, welke hij vroeger had uitgelokt, en raad der regering aan, om er zich door eene blijvende krijgsmagt tegen te verzetten. Hij is den 20 Februarij 1820 overleden, en heeft een aantal werken nagelaten, die van zijne diepe kunde en uitgebreide geleerdheid getuigen. Hij heeft medegewerkt tot het ontstaan in *Engeland* van een aantal genootschappen, die zich met de verbetering van het vee-ras bezig houden. Zelfs zijne vijanden bekenen, dat de vorderingen, welke de akkerbouw in deze laatste tijden in *Engeland* gemaakt heeft, het werk van zijne geestdrift en van zijnen ijver zijn. Men heeft van hem: 1.º *Verhandeling over de proefondervindelijke landbouw-*

kunde, bevattende 2000 proefnemingen, Londen, 1770, 2 dl.ⁿ in 4.to; — 2.º Gids voor den hoefpachter, Londen, 1770, 2 dl.ⁿ in 8.vo; — 3.º Brieven van eenen pachter aan het Engelsche volk, 1771, 2 dl.ⁿ, in 8.vo; — 4.º Zesmaandsche reis door het Noorden van Engeland, 1770, 4 dl.ⁿ, in 8.vo; — 5.º Zesmaandsche reis door het Oosten van Engeland, 1771, 4 dl.ⁿ, in 8.vo; — 6.º Zesweeksche reis door het Zuiden en Westen van Engeland en het land van Wallis, 1772, in 8.vo; — 7.º Proeven over de landhuishoudkunde, 2.º uitgave, 1773; — 8.º Staatkundige rekenkunde of Beschouwingen van den tegenwoordigen staat van Groot-Brittannië, en van deszelfs staatkundige beginselen ten opzichte van den landbouw, 1774, in 4.to Dit werk is in het Fransch vertaald; — 9.º Reis door Ierland, of Tafereel van den landbouw, de fabrieken en den handel van dat eiland, 1782, 2 dl.ⁿ in 8.vo: dit geschrift vond den grootsten bijval in Engeland, en is in het Fransch vertaald door MILLON, Parijs, 1800, 2 dl.ⁿ, in 8.vo; — 10.º Landbouwkundige Jaarboeken, Londen, 1784—1800, 32 dl.ⁿ, in 8.vo; — 11.º Reis door Frankrijk gedurende de jaren 1787, 1788 en 1789, Londen, 1792, gr. in 4.to, en Dublin, 1793, 2 dl.ⁿ, in 8.vo Dezelve is in het Fransch vertaald door SOULÈS, met aanteekeningen van CASAUX, 2.º uitgave, Parijs, 1794, 3 dl.ⁿ, in 8.vo; — 12.º Reis door Italië, 1794, in 4.to; mede door

SOULÈS in het Fransch vertaald, *Parijs*, 1796, in 8.vo; — 13.º *Almanak voor den landbouwer*; — 14.º *Waarnemingen omtrent de heidegronden van Engeland*; — 15.º *Nasporingen omtrent de middelen om eenig nut van de heidegronden van Engeland te trekken*; — 16.º *Onderzoek van den staat des landbouws in de graafschappen Suffolck en Lincoln*. Al zijne geschriften worden in *Engeland* grootelijks op prijs gesteld, doch hebben in *Frankrijk* in het algemeen weinig bijval gevonden.

† YPEY (NICOLAAS), een beroemde wis- en krijgswetkundige der 18.^e eeuw, in 1714, te *Bergum*, in *Vriesland*, geboren, begaf zich in den ouderdom van 18 jaren naar de hoogeschool van *Franeker*, oefende zich aldaar gedurende vijf achtereenvolgende jaren voornamelijk in de wis- en natuurkunde. In 1738 ging hij naar *Leyden*, alwaar hij gedurende 2 jaren de lessen van den beroemden 's GRAVESANDE bijwoonde, en vervolgens naar *Parijs*, om door den omgang en het onderwijs van MAUPER-TUIS, LE MONNIER, CASSINI en BELIDOR den schat zijner kundigheden nog meer te verrijken. In 1743, werd YPEY, tot lector, en in 1745 tot buitengewoon hoogleeraar in de wis- kunde aan de hoogeschool van *Franeker* bevorderd, en in 1747, bekwam hij den rang van gewoon hoogleeraar in dat vak waarbij in 1754, nog de krijgswetkunde gevoegd werd. Een

bewijs zijner uitmuntende leerwijze, bestaat nog in zijn *Grondbeginselen der kegelsneden*, door zijn leerling PIRO STEENSTRA, te *Amsterdam* in 1769 in het licht gegeven. De staten van *Vriesland* maakten ook gebruik van zijne talenten, en droegen hem in 1748, 1749, en 1750, de ontwerping hunner verlangde plannen van quotisatie, en vervolgens van een meer vast stelsel der gemeene middelen in *Vriesland* op. Hij leverde later eene proeve zijner denkwijze over dat onderwerp in eene *Oratio de ordinariorum tributorum natura optimoque ea exigendi modo*, *Franeker*, 1765, in 4.to In 1758, tot lid der Hollandsche maatschappij van wetenschappen te *Haarlem* verkozen, zond hij verscheiden verhandelingen aan dezelve, meest den vestingbouw betreffende, die in de verhandelingen van dat genootschap zijn opgenomen, te weten: 1.º *Over de profilen der vestingen*, 1758, 4.^e dl.; — 2.º *Oplossing van drie vraagstukken in de vesting-wetkunde*, 1760, 5.^e dl.; — 3.º *Over de profilen der muren*, 1761, 6.^e dl., 2.^e stk.; — 4.º *Over den onregelmatigen vesting-wetbouw*, 1765, 8.^e dl. 1.^e stk.; — 5.º *Over eenige sterrekundige stoffen*, 1765, zelfde dl.; — 6.º *Over de retranchementen*, 1768, 10.^e dl. 2.^e stk.; — 7.º *Over de voor- en nadeelen die men verkrijgt, door een werk op verschillende wijzen te maken*, 1770, 12.^e dl.; — 8.º *Over de gewelven*, 1774, 15.^e dl. De krijgswetkunde bleef steeds de ge-

liefkoosde wetenschap van YPEY; de laatste redevoering, welke hij den 11 Junij 1784 uitsprak, toen hij voor de vierde maal de waardigheid van *rector magnificus* nederlegde, was nog aan deze wetenschap gewijd, en is in het licht gegeven, onder den titel van: *Nic. YPEY Sermo academicus de munimentorum utilitate, ac praecipuis rationibus, quare pleraque opera obsessa brevi expugnantur, nec non de locis, in quibus condenda sunt, ut magnifica defensione diu propugnari possint, Franeker, 1784, in 8.vo YPEY overleed algemeen betreurd, den 14 Junij 1785.*

† YPEY (ADOLPHUS), de zoon van den voorgaande en een beroemd genees-, wis- en natuurkundige, werd te *Franeker*, den 14 Junij 1749 geboren. Hij begon zijne academische studiën reeds in het najaar 1762; werd de leerling van SCHRADER in het vak der geschiedenis en Romeinsche letterkunde, van VALCKENAAR in de Grieksche taal, terwijl zijn vader hem de wiskunde ondewees, en hij onder A. BRUGMANS de wijsbegeerte en natuurkunde beoefende: Zijne vorderingen waren zoo snel, dat hij na afgelegd examen, reeds den 26 Mei 1766, den graad van candidaat in de wijsbegeerte verkreeg, en den 9 April 1767, nog geen 18 jaren oud zijnde na eene openlijke verdediging zijner *dissertatio inaug. de igne*, den rang van doctor in de wijsbegeerte verwierf, terwijl hij den 14 December 1769, na de verdediging zijner *dissertatio*

inaug. de putredine, tot doctor in geneeskunde werd bevorderd. Zijne geboorteplaats werd als nu het tooneel zijner geneeskundige praktijk, en hij oogstte daarbij zoo veel roem in, dat de curatoren der Vriessche hoogeschool hem in 1772, tot *Lector Botanices* benoemden, waarbij nog in 1776, de titel van *Lector medicinae legalis*, en in 1779, die van *Lector anatomiae*, gepaard met aanzienlijke bezoldigingen, gevoegd werd. Ofschoon door een en ander in een' werkzamen kring geplaatst, werkte hij toch nog door zijne pen mede ter bevordering van nuttige kennis. Hij zond aan de Hollandsche maatschappij van wetenschappen eene *Verhandeling over de opslurpende tepels der plantgewassen*, in het 14.^e dl. harer werken uitgegeven, en na den 22 Mei 1775 lid dier maatschappij te zijn geworden, zond hij bij haar in: *Waarnemingen over eenige stoffen, die de verrotting bevorderen of tegengaan*, te vinden in het 16.^e dl. 2.^e stk., 1776, en later: *Aanmerkingen over de ademhaling in het algemeen en dezelve verband met het leven*, 1782, in het 20.^e dl. 2.^e stk. te vinden. Voorts leverde hij verscheiden bijdragen, voor verschillende tijdschriften; ook beproefde hij nu en dan de beantwoording van prijsvragen, zoo werden van hem bekroond, bij het genootschap: *Servandis Civibus*, een antwoord over het uitwendig gebruik en misbruik der Spaansche vliegen, bijzonder in vlek- of rotkoortsen; een ander

over de bekwaamste en veiligste middelen, om de kwijling in kwaadaardige vloeijende pokjes te regelen, en een derde over het eigenaardig en overanderlijk onderscheid der zuren uit het rijk der delfstoffen en uit het groeiend rijk, en den invloed daarvan in de geneeskunst, 1781. Ook het Rotterdamsch genootschap bekroonde twee zijner antwoorden; terwijl zijn antwoord op de belangrijke vraag, in 1778, door de Hollandsche maatschappij der wetenschappen reeds ten tweedenmale uitgeschreven, over den juiststen tijd en geboorte der Texelsche zee-gaten, derzelver voornaamste veranderingen, en den invloed daarvan op de Zuiderzee en het IJ, en op de Zeeweringen der provinciën, aan die wateren palende, in 1781, den gouden eerprijs werd waardig gekeurd, en in 1784, in het 21.^e dl, der werken van de maatschappij werd gedrukt. Bij den dood zijns vaders, 1785, werd YPEX in deszelfs plaats benoemd tot gewoon hoogleeraar in de wis- en krijgswetenschap, en tevens met den titel vereerd van *medicinæ et anatomie professor*, waarbij in 1787, nog die van *professor chemie* gevoegd werd; genoemde betrekkingen werden alle met ijver en lof door hem vervuld. Gedurende tien jaren wijdde YPEX zijn tijd en zijne krachten aan het nut der hoogeschool en het heil zijner lijdende stadgenooten toe, tot dat de gevolgen der staatschokken van 1795, hem, als het huis van Oranje te zeer

toegedaan, van zijn hoogleeraarsambt ontzetten. Hij begaf zich als nu naar Amsterdam, alwaar hij ambteloos de geneeskunde uitoefende en door zijne pen trachtte nuttig te zijn. Hier schreef hij zijne *Introductio in materiam medicam*, Leyden, 1799, in 8.vo; gaf hij in 1803 *De afbeeldingen der artsenijgewassen* in het licht, en begon hij zijn *Systematisch Handboek der beschouwende en werkdadige scheikunde*, dat sedert 1804, tot 8 zware boekdeelen is uitgegijd. In 1805, werd hij als *medicinæ, imprimis pathologicæ et practicæ professor*, bij de akademie van Franeker hersteld. Smartelijk viel het hem in 1811, na de inlijving van Holland bij Frankrijk, de vernietiging dier hoogeschool te moeten beleven. In 1812, werd hij bij de nieuw georganiseerde akademie te Leyden, tot *Hoogleeraar* in de geneeskunde benoemd. Nog zeven jaren genoot die hoogeschool, de laatste vruchten zijner afnemende krachten, tot dat hij den 27 Februarij 1820, aldaar overleed.

YPSILANTI (ALEXANDER), in 1792 te Konstantinopel geboren, een Grieksche prins, wiens vader (KONSTANTIJN), de wijk naar Rusland had genomen, begaf zich zeer vroeg in dienst dier mogendheid, waarin hij het tot den rang van hoofd-officier bragt. In 1814 trad hij in eene zamen- spanning, die ten doel had het ongelukkige *Griekenland* weder te herstellen, en hij maakte zich

de nabijheid van een Russisch leger ten nutte, om den opstand van *Moldavië* en *Wallachijë* te beginnen: te gelijkertijd riep hij, in eene proclamatie, waarin hij den titel van regent des bestuurs aannam, de Grieksche gewesten tot de onafhankelijkheid op. Maar de afkeuring van den Russischen raad in *Moldavië* maakte het uitwerksel dezer proclamatie krachteloos; na eenige op- en tegentogten, werd de bende van ALEXANDER in de pan gehakt, en hij nam, bijna geheel alleen de wijk naar het Oostenrijksche grondgebied, alwaar hij gevangen genomen, en in de sterkte van *Mongatz*, in *Hongarijë*, opgesloten werd. Na eene gevangenschap van twee jaren, in dat slot, en van vier en een half jaren, te *Theresienstadt*, in *Boheme*, verkreeg hij, op verzoek van *Rusland*, zijne vrijheid weder. YPSILANTI overleed te *Weenen*, den 31 Januarij 1828.

* YPSILANTI (prins DEMETRIUS), broeder van ALEXANDER, in 1793 geboren, voerde in 1821 het bevel over een corps Grieksche vrijwilligers, waarmede hij deel nam aan de eerste gebeurtenissen, die dezen oorlog onderscheidden. Hij bleef daarop gedurende eenige jaren in eene soort van vergetelheid, tot dat hij in de lente van 1825 aan het hoofd van verscheiden duizende manschappen weder op het krijgs-tooneel verscheen. DEMETRIUS YPSILANTI maakte zich meester, van de gewichtige plaats *Tripolitza* door 2000 Turken

bezet, die hij uit wederwraak over den kling deed springen, veroverde den 17 November 1827, de stad *Livadia*, en den 28 daaropvolgende *Salone*, het oude *Thessalonika*. De diensten, door prins YPSILANTI aan zijn vaderland bewezen, verwierven hem de eer, als lid van het provisioneel bestuur van *Griekenland* te worden verkozen. Hij was nog in de kracht zijner jaren, toen hij te *Nauplia* den 16 Augustus 1832 overleed.

YRIARTE (*don JUAN*), in 1702, op het eiland *Teneriffe* geboren, ging zijne studiën te *Parijs* en te *Rouanen* maken, en volbragt dezelve met den meesten lof. Na zich met de vruchten der oude en nieuwere letterkunde te hebben gevoed, begaf hij zich naar *Madrid*, werd aldaar bibliothekaris des konings, lid van de koninklijke akademie der Spaansche taal, en tolk van de eerste staats-secretarie. Zijne voornaamste werken zijn: 1.º *Grieksche paleographie*, in 4.to; — 2.º *Mengelwerken*, in het Spaansch, *Madrid*, 1774, 2 dl.ⁿ in 4.to Men vindt er Latijnsche gedichten in, die noch het hoofd, noch het meest onderscheidend gedeelte dezer verzameling uitmaken; — 3.º het 1.º dl. in fol., van den *Catalogus der Grieksche handschriften van de koninklijke bibliotheek*; — 4.º *Catalogus der Arabische handschriften van het Eskuriaal*, 2 dl.ⁿ in fol. Hij overleed in 1771, door de geleerden en zijne vrienden betreurd.

* YRIARTE (*don THOMAS DE*), een Spaansche letterkundige, neef van den voorgaande, werd in 1740 geboren, studeerde te *Madrid* en te *Salamanka*, en legde zich toe op de dicht- en toonkunst. Zijne verdienste verwierf hem den eervollen post van groot handvest-bewaarder van den hoogen raad, dien hij tot aan zijnen dood, in 1793 voorgevallen, behield. Men heeft van hem: 1.º *de Toonkunst*, een dichtstuk, waarin enkele uitmuntende verzen voorkomen, doch waarin de schrijver dikwerf het dichterlijke aan de kunst heeft opgeofferd, welke hij beschrijft, en die hij grondig kende; — 2.º *Letterkundige fabels*, ten getale van zeven en zestig, en waarvan elke in eene verschillende vers-maat is zamengesteld, verscheiden derzelve zijn in het Fransch en andere talen vertolkt, en dit classieke werk, waarin men het natuurlijk van *ÆSOPUS*, en het bevallige van *LA FONTAINE* vereenigd vindt, vestigde zijnen roem; — 3.º *El señorito mimado* of *de bedorven Jongeling*, een blijspel dat zeer veel bijval vond; — 4.º *Letterkundige zamenspraken*; — 5.º *Latijnsche gedichten*; — 6.º *Het weeskind van Sina*, een treurspel naar het Fransch van *VOLTAIRE*; — 7.º *De gehuwde wijsgeer*, een blijspel van *DESTOUCHES*, in Spaansche verzen vertaald. De werken van YRIARTE, zijn gezamenlijk uitgegeven in 6 dl.ⁿ in 8.vo, en hebben verscheiden uitgaven gehad.

* YSABEAU (*ALEXANDER CLEMENS*), lid der nationale conventie in *Frankrijk*, in 1750 geboren, begaf zich in de congregatie van het Oratorium, en was, bij het uitbarsten der omwenteling, prefekt van het collegie van *Tours*; hij omhelsde de revolutionnaire beginselen, en werd groot-vikaris van den constitutionneelen bisschop van *Tours*; daarna verzaakte hij het priesterschap, trad in den echt, en werd in 1792, tot afgevaardigde bij de nationale conventie benoemd. Hij stemde in dezelve voor den dood van *LODEWIJK XVI.*, zonder uitstel, en zonder appél, deed dikwerf verslagen in den naam der commissiën van petitie en briefwisseling, en werd met *TALLIEN* in missie naar *Bordeaux* gezonden, alwaar hij *de verschrinking aan de orde van den dag stelde*. Later echter werd hij van *moderantismus* beschuldigd; hij wist niettemin zijn invloed te behouden, en werd lid der commissie van algemeene veiligheid. In den raad der ouden herkozen, verklaarde hij zich ten voordeele van de meerderheid van het Directorium, en werd bij zijne aftreding benoemd tot plaatsvervanger van den commissaris van het Directorium, bij het bestuur der posterijen te *Brussel*. Tijdens de restauratie in 1814, bekleedde hij eenen minderen post, bij dezelfde administratie te *Parijs*; door het nieuw bestuur werd hij ontslagen, en overleed in dezelfde stad, arm en onbekend, in 1823.

YSE (ALEXANDER), een protestantsch predikant, oefende die betrekking uit te *Grenoble*, en onderwees de godgeleerdheid te *Die*, in *Dauphiné*, onder **LODEWIJK XIV.** Hij had zich voorgesteld dat de vereeniging der protestanten met de catholijke Kerk niet zoo vele moeilijkheid aanbod, als sommigen zich wel verbeeldden. Dit gevoelen bewoog hem om over dat onderwerp te schrijven. Zijne geloofsgenooten meenden in de wijze, waarop hij zich uitdrukte, eene overhelling tot het catholicismus en weinig gehechtheid aan de leerstellingen der reformatie te bespeuren. Men vreesde dat hij deze beginselen, in het onderwijs, waarmede hij belast was, zoude verspreiden, en hij werd alzoo van zijnen leerstoel beroofd. Hij begaf zich naar *Piémont*, van waar hij onder het protectoraat van **CROMWEL**, naar *Engeland* beroepen werd. Hij was bij eene protestantsche synode tegenwoordig, en kwam in *Piémont* terug, alwaar hij overleed, men weet niet in welk jaar. Hij heeft in het licht gegeven: *Propositions etc. (Voorlagen en middelen, om tot de vereeniging der beide godsdiensten in Frankrijk te geraken)*, *Parijs*, 1677, in 4.to

YSLA. — Zie ISLA.

YU, vorst van *Sina*, dien men den vader zijns volks zou kunnen noemen. Hij begon in het jaar 2217 vóór J. C. te regeren. Regtvaardig, bescheiden, edelmoedig, was zijn pa-

leis onophoudelijk voor al zijne onderdanen geopend. Ten einde zich meer genaakbaar te maken, en door zijne hovelingen niet bedrogen te worden, liet hij aan de deur van zijn appartement eene tamboerijn, eene trompet, en drie platen van verschillende metalen ophangen. Iedereen sloeg, volgens den aard zijner zaak op een dezer instrumenten, en de keizer verleende hem oogenblikkelijk gehoor. Dit middel, hoe zonderling ook, beantwoordde echter aan het doel van Yu. Hij was een der vorsten van *Sina*, die den akkerbouw het meest beschermde, en zelfs eene uitmuntende *Verhandeling* over die kunst schreef. Yu overleed in eenen zeer hoogeh ouderdom.

YVAN (ANTONIUS), te *Rians*, een stadje van *Provence*, in 1576 van geringe ouders geboren. Na, wegens zijne armoede, niet dan met vele moeite zijne studiën volbragt te hebben, begaf hij zich in de congregatie van het Oratorium, en ging te *Aix* wonen. Het is daar dat hij **MARIA MAGDALENA DER DRIEËNHEID** leerde kennen. Hij stichtte met haar in 1637, de orde der religieuzen van Onze lieve Vrouw van Barmhartigheid, waarvan hij de eerste bestuurder en biechtvader werd. Deze apostolische man vereenigde met de werkzaamheden van een bedienaar des Evangelies, de gestrengheden van eenen kluisenaar. Hij droeg door zijne leerreden, en vooral door zijn voorbeeld, veel bij tot de hervorming der ^{ze}den.

Zijne zedigheit was zoo groot, dat hij nooit eenig *beneficium* wilde aannemen. Deze heilige man overleed te *Parijs*, in 1653. Men heeft van hem: 1.º *Brieven*; — 2.º een stichtelijk werkje, getiteld: *Handleiding tot de christelijke volmaaktheid*; — 3.º eenige andere werken, die een zwak denkbeeld van zijne letterkundige talenten geven. Er bestaan verschillende levensgeschiedenissen van YVAN.

YVES, Yvo of Ivo (*Heilige*), te *Kermartin*, in de nabijheid van *Tréquier*, in 1253, uit eene adellijke familie geboren, beoefende te *Parijs* de wijsbegeerte, de godgeleerdheid en het kerkelijke regt, en ging vervolgens te *Orleans* in het burgerlijk regt studeren. In *Bretagne* teruggekeerd, begaf hij zich naar *Rennes*, om zich onder de leiding te stellen van eenen godvruchtigen en geleerden religieus, en werd kort daarna officiaal van het diocees dier stad. Hij nam deze betrekking met zoo vele wijsheid en belangeloosheid waar, dat de bisschop van *Tréquier* hem terugriep, hem tot zijnen officiaal benoemde, en hem eerst met de pastorie van *Fresdrets* en daarna met die van *Lohanec* belastte. De heilige YVES toonde zich aldaar als een ijverige herder en een milddadige weldoener. Hij eindigde zijne heilige loopbaan in 1303, en werd door CLEMENS VI, in 1347, gecanoniseerd. De advokaten, procureurs en andere wetgeleerden,

hebben den heiligen Yvo tot patroon gekozen: » Maar, zegt een geschiedschrijver, de denkwijze van dezen heilige is zeer verschillend van die onzer nieuwe regtsgeleerden. Zijn doel was, duistere zaken op te helderen, de rede en de billijkheid te doen zegevieren, de midde-len daartoe waren eenvoudig, en naar den geest der tijden afgemeten. Dit alles is zoo zeer in eenen tegenovergestelden zin veranderd, dat reeds in de 15.^e eeuw, de beroemde MATHIAS CORVINUS genoodzaakt was alle advokaten uit *Hongarije* te verdrijven, ten einde er het begrip en de regten der justitie te behouden. » (Zie FRANCISCUS I).

YVEST of Yvo van *PARIS*, in die stad geboren, oefende er eerst het beroep van advocaat uit. Na echter de ijdelheid van de vermaken der wereld te hebben ingezien, begaf hij zich onder de capucijnen, en wijdde zich toe aan de bekeering van zondaars en ketters. Na gedurende 60 jaren deze even zoo edele als moeilijke taak te hebben uitgeoefend, overleed hij in 1678, in den ouderdom van 85 jaren. Pater YVES bezat meer ijver dan kunde. Men heeft van hem verscheiden stichtelijke werken, waarvan de stijl zeer hoogdravend is, en eenige andere voortbrengselen, die in den tijd gerucht maakten: 1.º *Heureux etc.* (*Gelukkig gevolg der godsvrucht, de zegepraal des godsdienstigen levens*). Dit werk, waarin de schrijver de geordende

geestelijkheid op de bouwval-
len der wereldlijke verheft,
werd gecensureerd. Nog schrijft
men hem toe: 2.º *Astrologie
novæ Methodus*, onder den naam
van ALLEUS, een' christen Ara-
bier, *Rennes*, 1654, in fol.; —
3.º *Fatum Universi*, onder den-
zelfde naam en hetzelfde jaar-
tal; — 4.º eindelijk eene Ver-
handeling over het boek *des
Noodlots*, 1655, in fol. Al
deze geschriften zijn vol zon-
derlinge en dikwerf overdrevene
denkbeelden.

YVES. — Zie IVES.

YVETAUX. — Zie IVETAUX.

YVON (PETRUS), een der leer-
lingen van den beruchten twee-
per LABADIE, werd te *Montauban*
geboren, alwaar hij met genoem-
den ketter in kennis kwam, die
aldaar predikant der zoogenaam-
de hervormde godsdienst was.
Nadat LABADIE zich naar *Geneve*
had begeven, waaruit hij we-
gens zijne dwaasheden verban-
nen werd, en van daar naar
Middelburg, waar hij predikant
werd, en van waar men hem
mede verdreef, volgde hem YVON
derwaarts, en begaf zich met
hem naar *Vriesland*. Na den
dood van LABADIE, in 1674,
werd YVON hoofd der labadisten.
Hij vestigde zich te *Wiewerd*,
in *Vriesland*, op een landgoed,
toenmaals toebehoorende aan
meisjesvrouwen van SOMMELSDIJK,
die er haar verblijf hielden. YVON
won haar zoo wel voor zijne
sekte, dat hij met eene derzelve
in den echt trad, en door dit

huwelijk heer der plaats werd.
Hij predikte er zijne dwalingen,
waarvan er eene was: » dat
God de menschen kan en zelfs
wil bedriegen." Deze sekte was
nooit zeer talrijk. Zij breidde
zich echter zeer uit in het land
van *Kleef*, alwaar er op het
einde der 17.º eeuw nog labad-
isten waren; het is onzeker
of er thans nog gevonden wor-
den. Het tijdstip van den dood
van Yvon is onbekend. Hij heeft
verscheiden werken nagelaten,
waarvan het voornaamste geti-
teld is: *Impietas convicta a
Petro Yvone, pastore ecclesie
reformatæ que ex mundo re-
tracta, Wiveræ in Frisia nunc
colligitur, tractatibus duobus,
in quorum priori existentia Dei
ut omnium veritatum prima et
certissima clare stabilitur; in
secundo scriptura defenditur,
impio libro Spinose, cui titu-
lus: Tractatus theologico-politi-
cus, integre refutato, Amster-
dam, 1681.*

YVON (de abbé N.), leeraar
der *Sorbonne*, in het begin der
18.º eeuw geboren, werkte mede
aan de *Encyclopédie*, en werd
verdacht gehouden van deel te
hebben gehad aan de thesis van
den abbé DE BRIENNE en den
abbé DE PRADES. Het gerucht
dat deze laatste maakte, spoorde
hem aan eene reis naar *Holland*
te doen. Hij kwam eerst in
1762 te *Parijs* terug, en scheen
zijne dwalingen afgezworen te
hebben, ten minste hij schreef
eenige werken te gunste der
godsdienst, die hem van den
heer DE BEAUMONT, aartsbisschop

van *Parijs*, eene jaarwedde verwierven. Dezelve werd later weder ingetrokken, wyl men bevond dat hij de filozofen nog ontzag en spaarde; maar de bisschop van *Coutance*, die hem kende, en wist dat hij in behoeftige omstandigheden verkeerde, beriep hem in zijn diocees, en gaf hem een canonicat in zijne hoofdkerk. Hij overleed in 1784. Men heeft van hem: 1.º de artikels *God*, *Godloochenaar* en *Ziel*, welke hij aan de *Encyclopédie* heeft geleverd, en die het gemor der godgeleerden tegen hem gaande maakten. » Indien men deze artikels slechts met eenige aandacht leest, zegt de abbé *SABATIER*, blijkt het ten duidlijkste, dat zij strekken om het materialismus te begunstigen, en dat zij het bestaan van God bestrijden. Door eene bij de filozofen vrij gewone list, heeft het den schrijver behaagd, om de sterkste tegenwerpingen te verzamelen, en eene oneindige menigte drogredenen tegen de onsterfelijkheid der ziel, en ten voordeele van het atheïsmus, op een te stapelen. Hij stelde dezelve met een blijkbaar welgevallen voor; en na dezelve in een even zoo valsch als ver-

leidend daglicht te hebben geplaatst, stelt hij zich te vreden dezelve op eene koele wijze, en met zeer weinige woorden te veroordeelen;” — 2.º *La liberté etc.* (*De gewetensvrijheid binnen hare wettige grenzen beperkt*), 1754, in 8.vo; — 3.º *Quinze etc.* (*Vijftien brieven aan J. J. ROUSSEAU, om te dienen tot antwoord op zijnen brief tegen het mandement van den aartsbisschop van Parijs*), Amsterdam, 1760, in 8.vo; — 4.º *Accord etc.* (*Overeenstemming der wijsbegeerte met de godsdienst*), 1766, in 12.mo, 1782, in 8.vo, en 1785, 2 dl.ⁿ in 8.vo Deze werken zijn buitengemeen zwak, en weinig geschikt om het getal der ongelooovigen te verminderen. Men ontwaart dat de schrijver de filozofen, die hij vreesst, wil sparen. Op verscheiden plaatsen prijst hij hunne kunde, hunne ervarenheid in de natuurkunde en zedeleer, hunne talenten, hunne ontdekkingen, en wanneer hij hen wederlegt, geschiedt zulks steeds met eene achteloosheid, die de minst ingenomen lezers, met de zaak, welker verdediging hij op zich heeft genomen, tergt en verontwaardigt.

Z.

ZABARELLA of ZABARELLIS (FRANCISCUS), meer bekend onder den naam van *Kardinaal van Florence*, beoefende te *Bologna* het kerkelijke regt, dat hij te *Padua*, zijne geboorteplaats, onderwees. Toen die stad, in 1406 door de Venetianen belegerd werd, zond zij ZABARELLA tot den koning van *Frankrijk*, om aan dien vorst hulp te vragen; maar hij kon niets bekomen. Van *Padua* begaf hij zich naar *Florence*. JOANNES XXII beriep hem aan zijn hof, gaf hem het aartsbisdom van *Florence*, vereerde hem met het purper, en zond hem in 1413 tot keizer SIGISMUNDUS, die het beroepen van een concilie verlangde. Men kwam overeen, dat hetzelfde te *Constans* zoude gehouden worden. De kardinaal van *Florence*, legde in deze vergadering zijnen ijver en zijne kunde aan den dag, en overleed gedurende de zittingen van het concilie in 1417, in den ouderdom van 78 jaren, anderhalve maand vóór de verheffing van MARTINUS V. De keizer en het geheele concilie waren bij zijne lijkplegtigheid tegenwoordig, en Poggio sprak zijne lijkrede uit. Men heeft van ZABA-

RELLA: 1.º *Commentariën op de Decretalen en de Clementinae*, 6 dl.ⁿ, in fol.; — 2.º *Raadgevingen*, in 1 dl.; — 3.º *Redevoeringen en Brieven*, 1 dl., in fol.; — 4.º eene verhandeling *De horis canonicis*; — 5.º *De Felicitate libri tres*; — 6.º *Variae legum repetitiones*; — 7.º *Opuscula de artibus liberalibus*; — 8.º *De natura rerum diversarum*; — 9.º *Commentarii in naturalem et moralem philosophiam*; — 10.º *Historiae sui temporis*; — 11.º *Acta in conciliis Pisano et Constantiensi*; — 12.º *Aanteekeningen op het Oude en Nieuwe Testament*; — 13.º eene *Verhandeling over de scheuring*, 1565, in fol. De protestanten hebben deze Verhandeling dikwerf doen drukken, wijl ZABARELLA in dezelve met vele vrijheid over de Paussen, en het hof van *Rome* spreekt, en het is ook om deze reden dat dit boek op den *Index* is geplaatst. Hij schrijft al de rampen der Kerk van zijnen tijd aan het ophouden der conciliën toe, en deze laatste ongeregeldheid wijt hij aan de Paussen; twee beweringen, die niet gemakkelijk te bewijzen zijn. — Zijn neef, BARTHOLOMEUS ZABA-

RELLA, onderwees het kerkelijke regt te *Padua*, werd onder Paus EUGENIUS IV, aartsbisschop van *Florence*, en overleed in 1445, in den ouderdom van 46 jaren, wegens zijne geleerdheid en godsvrucht algemeen betreurd.

ZABARELLA (JACOBUS), uit dezelfde familie als de voorgaande, werd te *Padua*, in 1533 geboren, onderwees aldaar de wijsbegeerte van ARISTOTELES, en overleed er in 1589. Men heeft van hem *Aanteekeningen* op ARISTOTELES, welke men in de volgende rangorde schikt: *Logica*, 1597, in fol.; *de Anima*, 1606, in fol.; *Physica*, 1601, in fol.; *De Rebus naturalibus*, 1594, in 4.to ZABARELLA beweert in deze Commentariën, maar meer bijzonder in eene kleine verhandeling *De inventione aeterni motoris*, die in zijne *Werken* gevonden wordt, *Frankfort*, 1618, in 4.to, dat men door de beginselen van ARISTOTELES geene bewijzen van de onsterfelijkheid der ziel kan leveren (zie POMPONAZZI en OREGIUS). Zijn geest was in staat om de grootste moeilijkheden te ontwarpen, en de duisterste onderwerpen te bevatten; maar hij verviel somtijds in valsche beschouwingen, en men kan zijne zucht voor de sterrewigchelarij, en het horoskooptrekken niet verschoonen.

ZABATHAI-SCEVI of SABATEI-SEVI, te *Smyrna*, in 1626 geboren, was de zoon van den joodschen postbode der Engel-

sche factorij, en vormde het ontwerp, om zich voor den messias te doen doorgaan. Hij begaf zich eerst naar *Konstantinopel*, waaruit hij door de rabbijnen verdreven werd; van daar begaf hij zich naar *Jeruzalem* alwaar hem een geheel ander onthaal te beurt viel. Hij maakte zich aanhangers, die hem naar verschillende landen zonden, om de aalmoezen hunner broeders intezamelen. Bij zijnen doortogt te *Gaza*, vond hij eenen jood, NATHAN genaamd, een man van eenig aanzien, die het volk om den tuin leidde, en ZABATHAI, als waren messias en koning der Hebreërs deed erkennen. Men wil dat hij altoen twee troonen liet oprigten, den eenen voor zich, en den anderen voor zijne begunstigde echtgenoot; dat hij den naam van koning der koningen aannam, en dat hij aan de joden de verovering van het Ottomanische rijk beloofde. Daar de groot-vizier ACHMED-CUPROGLI vreesde dat deze dwaasheid gevolgen mogt hebben, zoo deed hij hem in 1666, in hechtenis nemen, en in een der kasteelen van de *Dardanellen* gevangen zetten. De groote-heer wilde hem zien, en, na hem ondervraagd te hebben, zeide hij hem: » dat hij hem geheel naakt aan eenen paal zoude doen binden, om tot mikpunt te dienen van zijne bekwaamste boogschutters; en dat indien zijn ligchaam ondoordringbaar voor hunne pijlen was, hij zijne hoedanigheid van messias erkennen, en het joden-

dom omhelzen zoude." Daar ZABATHAI zich aan eene dergelijke proef niet durfde blootstellen, zoo bekende hij zijn bedrog; en werd mahometaansch. Zijne verandering van godsdienst verschaftte hem eerbewijzen en eene jaarwedde; maar nadat de sultan vernomen had, dat hij, ofschoon muzelman geworden, echter met de joden hunne feesten vierde, zoo liet hij hem in het kasteel van *Dulcigno*, aan de Albaansche kusten opsluiten. Het is in deze gevangenis, dat hij in 1676 overleed. De schrijver van het beruchte *Wijsgeerig Woordenboek* zegt dat ZABATHAI de laatste valsche messias is, die is opgestaan. Hij had behooren te zeggen, dat hij de laatste is, die een zeker gerucht heeft gemaakt; want men zag eenen anderen dergelijken bedrieger in de laatste eeuw, en men heeft er zelfs in den tegenwoordigen een gezien. Deze lange aaneenschakeling van begoochelingen, toont de klaarblijkelijkheid der profetiën aan, betrekkelijk eenen door de joden verachten messias, terwijl dezelfde tevens bewijst dat hij werkelijk wel gekomen is. Men kan over dit onderwerp raadplegen het in het Italiaansch geschreven werkje van den abbé Rossi: *Over de ijdele verwachting der joden betrekkelijk de komst van den messias, Parma, 1774*, (zie ANDREAS, gewaande messias, BARCOCHERAS).

* ZABIRA (GEORGE), een geleerde Griek, te *Scalista* in *Macedonië* (*Romelië*) geboren, werd

te *Thessalonika* opgevoed, vanwaar hij zich in 1764 naar *Hongarië* begaf, om zich aan den handel toetewijden. Zijne zaken deden hem echter de studie niet verzuimen, en hij leerde het Latijn, en de levende talen van *Europa*. Hij rigtte te *Colotscha* eene school op voor de Grieken zijner gezindheid, en de opbrengst derzelve wendde hij aan tot de uitbreiding zijner bibliotheek, rijk in kostbare handschriften. Hij overleed te *Szabadzallus* in *Klein-Cumanie*, den 19 September 1804. In 1793, deed hij het werk van CANTEMIR over de CANTACUGENUSSEN drukken, en hij heeft gewigtige handschriften nagelaten, onder welke men opmerkt een *Grieksch toneel*, hetwelk de Catalogus en Levensbeschrijving, der Grieksche schrijvers, sedert de inneming van *Konstantinopel*, bevat.

ZABULON, de 6.^e zoon van JAKOB en LIA, in *Mesopotamië* in het jaar 1748 vóór J. C. geboren. Toen JAKOB op zijn sterfbed zijnen laatsten zegen aan zijne kinderen gaf, zeide hij tot ZABULON, dat hij *aan den oever der Zee en in de haven der schepen zoude wonen, en dat hij zich tot Sidon zoude uitbreiden*. Aan den stam van ZABULON viel werkelijk het land ten deel, hetwelk zich uitstrekt van de *Gallilesche zee* ten Oosten, tot aan de *Middellandsche zee* ten Westen.

ZACAGNI (LAURENTIUS ALEXANDER), een Italiaansche criticus en letterkundige, te *Rome* in

1720 overleden, had eenen bepaalden smaak voor de kerkelijke studiën. Reeds vroeg omhelsde hij den geestelijken stand, die terwijl hij hem van de wereldsche zorgen onthief, hem meer tijd schonk om zijne studiën te bevorderen. Hij beschouwde de talen als een middel om te slagen, leerde dezelve, en na zijne geleerdheid door eenige werken in het licht te hebben gesteld, werd hij geplaatst in hoedanigheid van opziener der Vatikaansche bibliotheek. Deze betrekking stelde hem in staat, om verscheiden kerkelijke gedenkstukken opte-delen, waarvan hij de verzameling onder dezen titel in het licht gaf: *Collectanea monumentorum veterum ecclesiae graecae et latinae*, in 4.to, Rome, 1698.

* ZACCARIA (FRANCISCUS ANTONIUS), een geleerde Jesuit der vorige eeuw, in 1712, in het *Milanesche* geboren, begaf zich zeer vroeg in de maatschappij van JESUS, aan welke hij door zijne talenten tot sieraad verstrekte. Hij bewoonde achter-eenvolgend *Modena*, *Pistoja* en *Turijn*. In eerstgenoemde dezer steden, werd hij waardig geoordeeld den beroemden MURATORI, in hoedanigheid van bibliothecaris des hertogs, optevolgen. Toen de orde, welke hij omhelsd had, werd aangerand, stelde hij verscheiden geschriften zamen, ter verdediging derzelve. Na hare vernietiging, zette hij, in het gewaad van wereldlijk-geestelijke, zijne geleerde bezigheden voort. Pius VI, die zijne ver-

dienste kende, beriep hem naar Rome, en benoemde hem tot hoogleeraar in het collegie *della sapiencia*. Zijne werken zijn zeer talrijk. De volgende lijst, die slechts een gedeelte derzelve bevat, zal een denkbeeld geven, van den aard zijner werkzaamheden. Men heeft van hem: 1.º *Volgreeks der bisschoppen van Cremona*, 1749; — 2.º eene *Uitgave der werken van pater TAMBURINI*, 1755, 3 dl.ⁿ in fol., met aantekeningen en eene wederlegging van CONCINA en DINELLI; — 3.º een ontwerp van uitgave der *Werken* van den heiligen ISIDORUS van *Sevilla* in 5 dl.ⁿ in fol.; — 4.º *Verdediging der godgeleerdheid van BUSEMBAUM*. Ten minste men schrijft dezelve aan pater ZACCARIA toe, en de uitgave, welke hij kort daarna van deze godgeleerdheid leverde, versterkt dit gevoelen. De verdediging werd bij besluit van het parlement van *Parijs*, van 10 Maart 1758, ten vure gedoemd; — 5.º eene *uitgave der Theologie* van pater BUSEMBAUM, 1760. Men weet dat in deze godgeleerdheid vele laakbare zaken voorkomen; het is te hopen, dat pater ZACCARIA dezelve heeft doen verdwijnen (zie BUSEMBAUM); — 6.º *Ante-Febronius*, in het Italiaansch, 1768, 2 dl.ⁿ, in 4.to tegen het boek van VON HONTHEIM; — 7.º *Anti-Febronius vindicatus, seu de suprema potestate romani pontificis adversus Febronium, ejusque vindicem Theodorum a Palude Cesena*, 1771, 4 dl.ⁿ, in 8.vo, en *Frankfort* 1772, 2 dl.ⁿ, in 8.vo Het

werk van dezen THEODORUS DE PALUDE, of liever van den onder dezen naam verborgen schrijver, is onbekend gebleven (*) het voert ten titel: *Floris sparsi ad Justini Febronii librum de statu ecclesiae adversus P. Antonium Zaccaria socitatis Jesu*; — 8.º *De doctis catholicis viris quide Justino Febronio, in scriptis suis retractantis ab anno 1580, laudabili exemplo prae-verunt liber singularis*, onder den verbloemden naam van THEOTIMUS EUPISTINUS, Rome, 1791, in 8.º. Het ontbrak in dit tijdvak niet aan personen, die met vreugde het wettigste Pauselijk gezag aangerand zagen; ook vond de herroeping van den schijver van den *Febronius*, die in 1778 plaats had (zie HONTHEIM) afkeurders (**). ZACCARIA meende dat het niet nutteloos zoude zijn, om door indrukwekkende voorbeelden te bewijzen, dat het verstandigste wat men doen kon, wanneer men zich bedrogen had, was van zijne dwaling terugtekomen. Intusschen ondervond het drukken van dit geschrift eenige moeilijkheid, niettegenstaande de kardinaal ALBANI er belang in stelde. Het onderzoek deszelven was toevertrouwd geweest aan pater SCHIARA, een' Dominikaner en meester van het heilig paleis, die in 1779 aan den kardinaal schreef, dat het werk valsche en gewaagde dingen

bevatte. De vergunning werd echter verleend. — 9.º *Difensa di tre sommi pontefici, Benedetto XIII, Benedetto XIV e Clemente XIII e del concilio romano tenuto nel 1725, diretta al P. F. Viatore di Coccaglio, perche si raveggia, Ravenna (Venetië), 1782*, onder den verbloemden naam van PISTAFILO ROMANO. Pater VIATORE, een geleerde kapucijn, maar ingenomen tegen de bulle *Unigenitus*, had, zegt men, in een werk, waarin over deze bulle gesproken werd, zich voor de drie vermelde Pausen en kerkvergaderinge eenige beleedigende uitdrukkingen doen ontsnappen. Pater ZACCARIA belast zich in zijn werk met hunne verdediging, en herinnert pater VIATORE aan den eerbied, waarvan hij niet had behooren aftewijken. Pater VIATORE beantwoordde het werk van ZACCARIA (zie VIATORE). Wij spreken hier niet over een aantal *Verhandelingen* en *losse stukjes* over verschillende onderwerpen, noch over letterkundige of godgeleerde geschillen, die ten tijde van pater ZACCARIA ontstonden, in welke hij tusschenbeide trad. Prus VI maakte dikwerf gebruik van zijne pen. Deze pater was MANSI, mede een Jesuit, behulpzaam in zijnen arbeid van de *Verzameling der kerkvergaderingen*. Ook schrijft men hem toe een Bijvoegsel tot de *Kerkelijke Geschiedenis van pater*

(*) Zie *Dictionnaire des anonymes*, 3.º dl. *Suppl.*, blz. 518, N.º 12251.

(**) Zie *Ibid.*, blz. 350, in de noot van N.º 12397.

ALEXANDER, 1776. Terwijl hij te *Modena* was, had hij de redactie van het Dagblad dier stad. Hij werkte met CUCAGNI en MARQUETTI mede aan het *Kerkelijk Dagblad van Rome*, bestemd om den stroom van verscheiden andere dagbladen, die alle de invoering der nieuwigheden begunstigten welke toenmaals plaats had, zoo veel mogelijk te bedwingen. Weinig mannen zijn vruchtbaarder en werkzamer geweest dan ZACCARIA. Weinige hebben meer verkleefdheid aan den heiligen Stoel, en meer ijver aan den dag gelegd, om de voorregten deszelyen te verdedigen. Hij overleed in 1786. — ZACCARIA, regulier kanonik der Premonstratenzer-orde, legde zijne geloften af in de abdij van den H. MARTINUS van *Laon*, was te *Goldsbrough*, in *Engelund* geboren, bloeide in 1157. Evenzeer beroemd door zijne godsvrucht als door zijne kunde, verdiende hij tot de beschoppelijke waardigheid te worden verheven. Hij is de schrijver van een werk, getiteld: *Monotessaron, seu Commentarius in concordiam evangelicam Ammonii Alexandrini, libros quatuor complexus*, *Keulen*, 1535, in fol. Hetzelve is opgenomen in de Bibliotheek der kerkvaders, 19.^e dl. blz. 732.

ZACCHIAS (PAULUS), lijfarts van Paus INNOCENTIUS X, te *Rome*, zijne geboorteplaats, in 1659, in den ouderdom van 75 jaren overleden, beoefende de schoone letteren, de dicht-, toon- en schilder-kunst en alle wetenschap-

pen. De verscheidenheid zijner kundigheden was daarom zijnen ijver voor de geneeskunde niet nadeelig. Men heeft van hem: 1.º *Quaestiones medico-legales*, waarvan er verscheiden uitgaven zijn verschenen, onder anderen te *Lyon*, 1726 in fol.; te *Venetie*, 1737, te *Neurenberg*, 1726, met bijvoëgselen, tus-schen haakjes ingelascht; die het lezen van dit werk moeilijk maken. Ofschoon al te wijdloopig, openbaart het echter vele geleerdheid, een bondig oordeel, en is zeer noodzakelijk voor de godgeleerden, die zich op de beoefening der gewetens-zaken toeleggen; — 2.º eene Italiaansche verhandeling getiteld: *Levenswijze in de Vaste, Rome*, 1673, in 8.vo Dit werk handelt over de dispensatiën van onthouding in de Vaste; — 3.º *Drie boeken*, in het Italiaansch, *over de miltzuchtige ziekten enz. Venetië* 1663, in 4.to

* ZACH (N. vrijheer von), een geleerde Duitsche sterrekundige, broeder van den veld-maarschalk van denzelfden naam werd in 1752 geboren, en legde zich uitsluitend toe op de beoefening der wetenschappen. De vorderingen, welke hij in de sterrekunde maakte, bewogen den hertog van *Saksen-Gotha*, om in zijn belang het observatorium van *Seeberg* opterigten, en het Instituut van *Frankrijk*, nam hem in 1805, onder hare corresponderende leden op. De vrijheer von ZACH heeft in het licht gegeven: *Verhandelingen betrekkelijk de sterrekunde*, en

sterre- en aardrijkskundige tafelen, beide stukken, vol belangrijke waarnemingen. Reeds sedert eenige jaren hadden beweegredenen van gezondheid hem bewogen *Parijs* te komen bewonen; hij overleed in die stad den 4 September 1822, als een slagtoffer der cholera-morbus.

† ZACHARIÄ (JUST FRIEDRICH WILHELM), een in zijnen tijd gezochte Duitsche dichter, in 1726, te *Frankenhausen*, in *Thuringen* geboren, legde zich toe op de beoefening der regtsgeleerdheid, doch werd door zijne neiging tot de schoone wetenschappen medegesleept, en gaf reeds in 1742, op aanbeveling, van GOTTSCHED, een boertig Heldendicht in het licht, de *Renommist* genaamd. POPE had hem, bij eene eerste dergelijke proeve in *Duitschland*, tot voorbeeld gediend, en de behaalde bijval, bewoog hem nog meer dergelijke dichtwerken, zoo als, *Phaeton*, — *Verwandlungen*, — *Murner in der Hölle*, — *das Schnupftuch*, te laten volgen. ZACHARIÄ, tot dus verre aan GOTTSCHED verbonden, scheidde zich, met anderen van hem af, om zich te *Leipzig* bij jonge menschen van eenen beteren smaak aantesluiten, hij had zich naar *Göttingen* begeven, en werd daarop in 1748, als onderwijzer aan het *Carolinum*-collegie te *Brunswijk* aangesteld, alwaar hij in 1761 hoogleeraar in de schoone wetenschappen werd, en in 1777 overleed. Behalve de aangevoerde geschriften, heeft men

nog van ZACHARIÄ: 1.° *Fabeln und Erzählungen*, in BURKARD WALDIS *Manier*, *Brunswijk 1771*, die zeer gezocht werden; — 2.° *Sammlung auserlesener Stücke der besten Deutschen Dichter von OPITZ bis zur Gegenwart*, 2 dl.ⁿ, 1766—1771. ZACHARIÄ bezat als dichter eenen rijkdom van poëtische gedachten en beelden, en wist dezelve in eenen behagelijken vorm voortedragen.

ZACHARIAS, zoon van JEROBOAM II, koning van *Israël*, volgde na eene elfjarige regeringloosheid, in het jaar 775 vóór J. C. zijnen vader op; maar zijne regering duurde slechts zes maanden. Na zich, even als zijne voorvaderen, in de oogen des Heeren misdadig te hebben gemaakt, trad SELLUM, zoon van JABES, tegen hem in zamenzwering, doodde hem in het aangezicht des volks, en regeerde in zijne plaats.

ZACHARIAS, zoon van JOJADA, hooge-priester der Joden, en van JOSABETH, dochter van JORAM, koning van *Juda*, volgde zijnen vader in het hooge-priesterschap op. Hij was de navolger van zijnen ijver voor de eer van God. Na den dood van dezen heiligen man, die door zijne godsvrucht, en zijne onverschrokkenheid JOAS binnen de grenzen van zijnen pligt had gehouden, stemde deze vorst, door de vleiende redeneringen zijner hovelingen verleid, toe, in de herstelling van de afgoderij. ZACHARIAS, vol van den goddelijken geest, wilde zich

tegen deze heiligschendende dienst verzetten; maar het volk door JOAS zelven aangespoord, doodde hem met steenworpen, in het voorhof des tempels: *In atrio domus Domini*, zoo als men geschreven vindt II Paralip XXIV, 21; hetwelk heeft doen gelooven, dat het van hem is, dat er gesproken wordt, bij MATTHEUS XXIII, 35. *Usque ad sanguinem Zachariae, filii Barachiae, quem occidistis inter templum et altare*; maar deze ZACHARIAS was, zoo als hier gezegd wordt, de zoon van BARACHIAS, en niet van JOJADA (zie het volgende artikel). — Men moet hem niet verwarren met ZACHARIAS, eenen profet van Juda, die de gids van OZIAS was. Gedurende het leven van dezen profet, die vier of vijf jaren voor dezen vorst overleed, week OZIAS niet van zijne wijze raadgevingen af.

ZACHARIAS, een der twaalf kleine profeten, de zoon van BARACHIAS, en de klein-zoon van ADBO, werd door GóD te gelijkertijd gezonden als AGGEUS, om de joden aantemoedigen tot het weder opbouwen van den tempel; zulks geschiedde in het tweede jaar der regering van DARIUS, zoon van HYSTASPES, in het jaar 520 vóór J. C. Het jaar en de plaats der geboorte van ZACHARIAS, zoo wel als die van zijnen dood, zijn onbekend, maar het is vrij waarschijnlijk dat het over hem is, dat J. C. spreekt bij MATT XXIII, 35, niet alleen wijl hij de zoon van BARACHIAS is, maar ook wijl

hij de laatste der profeten is, door de joden gedood, en dat het onder deze betrekkingen is, dat de Verlosser hem heeft willen aanduiden; en het doet niets af, dat men zegt, » dat hij niet *tusschen het altaar en den tempel* heeft kunnen gedood worden, wijl de tempel toenmaals verwoest was;” want er waren reeds zes jaren verloop, dat men begonnen was denzelven weder op te bouwen. Sommigen zijn van gevoelen, dat J. C. door deze woorden, *inter templum et altare* meer bijzonder de plaats van zijnen dood heeft willen aanduiden, om dezelve te onderscheiden van ZACHARIAS, den zoon van JOJADA, die in het voorhof des tempels gedood was. De profetie van ZACHARIAS is in 14 hoofdstukken verdeeld; en hetgene wat hij betrekkelijk den messias zegt, is zoo duidelijk, dat hij er veelcer als evangelist dan als profet over spreekt: *Exultatis, filia Sion, jubila, filia Jerusalem: Ecce, Rex tuus venit tibi, justus et salvator: ipse pauper et ascendens super asinam et super pullum filium asinae* (IX, 9). Ofschoon verscheiden zijner profetiën betrekking hebben tot den toestand der joden, en de omstandigheden des tijds, waarin hij schreef, vindt men in dezelve, even als bij de overige profeten, die groote trekken, welke in zeker opzigt het algemeen en voortdurend tafereel der gebeurtenissen dezer wereld schetsen. » De onuitputtelijke vruchtbaarheid en rijkdom der II. Schrift, zegt een

godgeleerde wijsgeer, doet zich bijzonder gevoelen in de boeken der profeten. In de plaatsen zelfs, welke uitsluitend slechts betrekking schijnen te hebben op de toenmalige tijden, vindt men zoo juist de gesteldheid der tegenwoordige menschen, hunne kastijdingen of belooningen, de beroerten en het lot der nieuwere Rijken, het spel en de teleurstelling der wereldlijke staatkunde, dat men somtijds moeite heeft om te gelooven, dat deze dingen voor drie duizend jaren geschreven zijn, en dat men zich niet kan onthouden, er zich van te verzekeren, door het onderzoek van den tekst; zoo zeer is het waar, dat de Goddelijke wijsheid in dezen kostbaren schat der openbaring, een algemeen en onverklaarbaar licht heeft verspreid, naar alle gebeurtenissen, naar alle toestanden der volken en bijzondere personen afgepast." (Zie JEREMIAS).

ZACHARIAS, een priester uit de familie van ABIA, was de man van de heilige ELIZABETH, de nicht der H. Maagd. Ofschoon reeds in jaren gevorderd, hadden zij geene kinderen gehad; maar op zekeren tijd, dat ZACHARIAS zijne bediening in den tempel waarnam, verscheen hem een engel, en kondigde hem aan, dat hem een zoon zou geboren worden. Wijn hij bedenkingen maakte, om aan het woord des engels te gelooven, zoo voorzeide hem deze, dat tot straf zijner ongeloovigheid, hij stom zoude worden tot aan

de volkomene vervulling der belofte, welke hij hem van Gods wege deed. Zoodra de voorzegging vervuld werd, ontbond zich op denzelfden oogenblik zijne tong, en hij bediende zich van het wonder, dat in hem geschiedde, om den lofzang te zingen; *Benedictus Dominus Deus Israël*, een der schoonste van de H. Schrift, een treffend tafereel der goddelijke barmhertigheden, van de getrouwheid zijner beloften, en van de krachtadige bevrijding zijner getrouwe dienaars. Zie daar alles wat het Evangelie ons van den vader van JOANNES den Dooper mededeelt. De overige-bijzonderheden welke men er betrekkelijk zijn leven en zijnen dood bijvoegt, zijn uit niet zeer zuivere bronnen geput. Sommige Schriftverklaarders beweren, dat het van hem is, dat de Verlosser bij MATTHEUS XXIII spreekt (zie de beide voorgaande artikels); maar wijn er in het Evangelie geene melding wordt gemaakt, van den dood van *dezen* ZACHARIAS, noch van den naam zijns vaders, is het onmogelijk, om daaromtrent iets te beslissen: intusschen hellen de meeste kerkvaders en Grieksche schriftverklaarders tot dit gevoelen over, wijn de Zaligmaker schijnt te spreken van een onlangs gebeurd feit, of ten minste van eenen profeet, in de laatste tijden gedood, maar men kan deze aanmerking ook aannemen, bij hetgene wij gezegd hebben in het voorgaande artikel betrekkelijk ZACHARIAS, op één na den laatste, der 12 kleine

profeten, en de laatste welligt, die de joden hebben omgebragt.

ZACHARIAS (*Heilige*), een Griek van geboorte, beklom den Stoel van den H. PETRUS, na GREGORIUS III, in 741. Hij hield verscheiden kerkvergaderingen tot herstel der kerkelijke tucht. Hij kocht vele slaven vrij, welke Venetiaansche kooplieden naar Afrika wilden voeren, om dezelve aan de ongelooovigen te verkoopen, en voerde eene uitdeeling van aalmoezen aan de armen en zieken in. Zijne liefde voor de geestelijkheid en het Romeinsche volk was zoo levendig, dat hij in de onlusten, welke toenmaals Italië beroerden, dikwerf zijn leven blootstelde. Hij deed eene reis naar LUITPRAND, koning der Longobarden, en eene andere naar RACHIS, een' zijner opvolgers. Zijne welsprekendheid en zijn moed verwierven van die vorsten alles wat hij wilde. Deze Paus overleed den 14 Maart 752, en werd als een vader beweend. Zijne goedertierenheid ging zoo ver, dat hij al degene met eerbewijzen overlaadde, die hem voor zijn Pauschap vervolgd hadden. Wij hebben van hem: 1.º *Brieven*; — 2.º eenige *Besluiten*; — 3.º *Vertaling* uit het Latijn in het Grieksch der Zamenspraken van den H. GREGORIUS, waarvan de schoonste en volledigste uitgave is die van CANISIUS, met nuttige aantekeningen (zie CHILDRIK III, VIRGILIUS van *Salzburg*).

ZACHARIAS van *Lisieux*, een kapucijner, in 1661, in den ouderdom van 79 jaren overleden, is de schrijver van eenige *Verhandelingen*, half zedelijke, half hekelende, welke bewijzen, dat hij met de Latijnsche schrijvers gemeenzaam bekend was. Drie zijner voortbrengselen onder anderen zijn zeer bekend: 1.º *Sæculi Genius*, verscheiden malen gedrukt; — 2.º *Gyges Gallus*. In beide heeft pater ZACHARIAS, den naam van PETRUS FIRMIANUS aangenomen. De *Gyges Gallus* is te *Parijs*, in 1658, in 4.to, met een ander geschrift van hem gedrukt, getiteld: *Somnia Sapientis*. Dezelve worden op prijs gesteld, wegens de wijze inzigten en het zuivere Latijn des schrijvers. Nog heeft men van hem: *Relation etc.* (*Verlag van het land van Janzenia*), *Parijs*, 1660, in 8.vo Er komen in dit geschrift eenige goede boerterijen voor; hij gaf hetzelfde in het licht, onder den naam van LODEWIJK FONTAINES.

ZACHEUS, een overste der tollenaars, woonde te *Jericho*, toen de Zaligmaker deze stad bezocht; [vol verlangen om JESUS te zien, klom hij; wegens de groote volksmenigte, en wijl hij klein van gestalte was, op eenen wilden vijgenboom. Zoodra de Heiland hem ontwaarde, kondigde Hij hem zijn bezoek aan, en met vreugde ontving ZACHEUS Hem in zijn huis, en gaf oogenblikkelijk de schoonste bewijzen zijner bekeering] door den Verlosser aantebieden, de helft zijner goe-

deren aan den armen te geven, en dengeen welke hij mogt benadeeld hebben, zulks vier dubbel te vergoeden. Tot het laatste veroordeelden de Romeinsche wetten, de tollenaars die van knevelarijen overtuigd waren. De Zaligmaker, die in dit besluit de opregtheid zijner bekeering en zijne openhartigheid zag, behandelde hem met goedheid, en sprak over hem, als over eenen man, bestemd om aan de weldaad der verlossing deel te hebben. De H. Schrift deelt ons betrekkelijk ZACHEUS verder niets meer mede; men weet niet of hij vóór zijne bekeering een jood of een heiden was.

† ZACHTLEVEN (HERMAN), een beroemde schilder, te *Rotterdam* in 1609 geboren. De stukken van zijnen vroegsten tijd zijn zeer eenvoudig, zijnde eene stipte, en eenigzins slaafsche afbeelding der natuur, zoo wel in de schikking der voorwerpen als in het koloriet; intusschen erkende men in dezelve reeds de hand eens meesters. Later veranderde hij zijne manier, bragt in zijn werk eene bijschikking van verscheiden bevallige voorwerpen, ten einde aan de dingen, zoo als zij zich in de natuur voordoen, een meer bevallig voorkomen te geven. Hiervan moet men echter uitzonderen eenige *Rijn*-gezigten, en andere uit den omtrek van *Utrecht*, welke hij naar het leven heeft gevolgd, en die kennelijk het door hem voorgestelde aan het oog aanbieden. Geen der Nederlandsche landschapschilders

heeft zijne verschieten zoo helder en zuiver, en de overgangen beter en bevalliger in acht genomen, of zijn werk woeliger en sierlijker gestoffeerd, dan H. ZACHTLEVEN. De stukken echter van zijnen laatsten leeftijd, worden als al te bontkleurig geacht. Ook teekende deze kunstenaar op eene vaardige wijze naar het leven. ZACHTLEVEN heeft het grootste gedeelte zijns levens te *Utrecht* doorgebracht, en is ook aldaar overleden; men weet echter niet in welk jaar. VONDEL heeft 's mans lof in een lierdicht bezongen.

† ZACHTLEVEN (CORNELIS), broeder van den voorgaande, in 1612 te *Rotterdam* geboren, insgelijks een beroemde kunstschilder, hoewel in smaak en in keuze van voorwerpen, van HERMAN zeer onderscheiden. In eenen geestigen trant schilderde hij allerlei gezelschappen van boeren en soldaten, soms ook, in de manier van ADRIAAN BROUWER, eene bijeenkomst van kaartspelers en tabakrookers, bij een driestal, bierton, schoorsteen of ander voorwerp. Menigmalen versierde hij den voorgrond met vuurroers, piken, degens, hellebaarden, vaandels, trommels en andere krijgswapens. Ook volgde hij wel eens de schilderwijze van TENIERS, in het voorstellen van het inwendige van boerenwoningen, benevens allerlei huis- en bouwgereedschappen, op gelijken voet bij elkander geschikt en geschilderd. VAN DIJK vervaardigde zijn portret, om in de verzameling der bekwaamste

schilders van zijnen tijd geplaatst te worden. Zoo min als van zijn' broeder is de tijd van zijn overlijden bekend.

ZACUTUS, bijgenaamd *Lusitanus*, wjl hij van *Lissabon* in *Portugal* was, alwaar hij in 1575 werd geboren, werd in de Christelijke godsdienst opgevoed, beoefende de geneeskunde en werd in de universiteit van *Siguenza* tot het doctoraat bevorderd. Toen koning PHILIPPUS IV, in 1625 bevolen had, aan alle joden *Portugal* te doen ontruimen, begaf ZACUTUS, ofschoon hij voor het uiterlijke de Catholijke godsdienst omhelsd had, door vrees bevangen, zich naar *Amsterdam*, alwaar hij zich deed besnijden. Hij overleed in 1642. Men heeft van hem verscheiden geneeskundige werken, in 2 dl.ⁿ, in fol., *Lyon*, 1649. Het 1.º dl. bevat 6 boeken *De medicorum principum historia*. Men treft er geleerdheid in aan, en verscheiden belangrijke waarnemingen, waarvan de geneesheeren gebruik kunnen maken; maar eenige derzelve zijn gewaagd. Deze verzameling is niet volledig: men heeft in dezelve niet opgenomen verscheiden zijner belangrijke werken, te *Amsterdam* in 1641 en 1642 gedrukt. Hij was de achter klein-zoon van ABRAHAM ZACUTH, te *Salamanca* geboren, die zich in *Portugal*, door zijne bekwaamheid in de tijdrekenkunde, in de geschiedenis en in de sterrekunde onderscheidde, en die de schrijver is van het boek *Juchasin*, eene

joodsche tijdrekenkunde, van de schepping tot het jaar 5260, of 1500 der gewone tijdrekening.

ZAHN (JOANNES), een Premonstratenzer, proost van *Celle*, bij *Wurzburg*, wendde de vrije oogenblikken, welke hem de kloosterlijke bezigheden overlieten, aan, tot het doen van natuurkundige proefnemingen. Men heeft van hem: 1.º *Speculae notabilium ac mirabilium Scientiarum*, *Neurenberg*, 1696, 3 dl.ⁿ, in fol.; — 2.º *Oculus Teledioptricus*, 1702, in fol. Hoezeer hij ook in de meet- en natuurkunde ervaren was, verwierp hij verscheiden heerschende gevoelens, zelfs het stelsel van COPERNICUS. Hij overleed in 1707.

* ZAJONCZECK (JOZEF, vorst), een Poolsch veldheer, den 1 November 1752, te *Kaminick-Podolski* geboren, maakte zijne eerste veldtogten onder Koscrusko, in het nationale leger zijns vaderlands. Dikwerf sloeg hij de Russen, en, toen deze, onder aanvoering van SUWAROW, *Polen* geheel onderwierpen, verliet ZAJONCZECK, met verscheiden zijner landgenooten, zijn vaderland, en nam dienst in *Frankrijk*. Hij maakte in 1796 en 1797 de veldtogten mede in *Italië*, en die van *Egypte* in hoedanigheid van brigade-generaal. In *Frankrijk* teruggekeerd, werd hij tot den rang van divisie-generaal verheven, en tijdens den inval in *Polen*, door BONAPARTE, benoemde deze hem tot bevelhebber van het *legioen*

van het Noorden, waarvan het grootste gedeelte uit Polen bestond. In 1807 werd hij naar Italië gezonden, waaruit hij eerst vijf jaren later terug kwam, om den Russischen veldtog mede te maken, waarin hij een been verloor, en krijgsgevangen werd gemaakt. Toen keizer ALEXANDER een bestuur aan Polen gaf, benoemde hij ZAJONCZECK, tot minister van justitie en binnenlandsche zaken, en later in 1815, tot onder-koning met den titel van vorst. Hij ontving een bewijs der achting, welke ALEXANDER hem toedroeg, toen bij de opening van den landdag van 1818, deze vorst zich tot de rijks-afgevaardigden wendde en zeide: » Een der waardigste veteranen, de generaal ZAJONCZECK, vertegenwoordigt mij onder u; grijs geworden onder uwe standaards, steeds verbonden aan uwen voor- en tegenspoed, heeft hij niet opgehouden, bewijzen van verkleefdheid aan het vaderland te geven; de ondervinding heeft mijne keuze volkomen geregvaardigd . . . » Keizer NICOLAAS bevestigde hem in 1825, in den vorstenstand. ZAJONCZECK is den 28 Julij 1826, te Warschau overleden, zonder nakomelingschap natelaten.

ZALEUCUS, een beroemde wetgever der Locriërs, een volk van Italië, leefde in het jaar 500 vóór J. C. Hij heeft zich door zijne wetten beroemd gemaakt, waarvan ons bijna niets meer dan de inleiding overblijft. Eene zijner wetten verordende dat de echtbreuk met het verlies van

beide oogen moest gestraft worden. Toen nu eenigen tijd daarna zijn zoon van deze misdaad overtuigd, en het volk, uit achting voor den vader, smeekte hem van de straf te ontheffen, verzette zich ZALEUCUS daartegen. Maar een even teederhartige vader, als regtvaardige wetgever zijnde, beroofde hij zich van een zijner oogen, om de helft der straf aan zijn' zoon te sparen. Dit voorbeeld van gregtigheid maakte zulk een' diepen indruk op de geesten, dat men gedurende de regering van dezen wetgever over genoemde ondeugd niet meer hoorde spreken. Hij achtte het van zooveel belang, de eenmaal aangenomen wetten te behouden, dat hij beval, dat » al wie er iets in wilde veranderen, verplicht zou zijn, bij het voorstellen zijner nieuwe wet, eenen strop om den hals te hebben, ten einde oogenblikkelijk te kunnen worden gewurgd, indien zijne voordragt niet beter dan het reeds bestaande werd bevonden." Diodorus van Sicilië schrijft hetzelfde toe aan CHARONDAS, wetgever der Sybariten. De Turiërs, een oud volk van Groot-Brittannië, hebben het evenzeer bij hen ingevoerd. En indien bij de Perzers iemand den koning eene wet voordroeg, stond hij op eene kleine gouden staaf, die hem tot belooning diende, indien zijn ontwerp goed werd bevonden, zoo niet dan werd hij openlijk gegeeseld. Het ware te wenschen dat in eenen tijd, waarin werkelooze woelgeesten, de wetgevingen aller volken schokken, door hervormingen

en het invoeren van nieuwigheden, die slechts wanorde en verwarring aankondigen, zulke oude en wijze verordeningen in hare geheele kracht hersteld werden. Men weet dat de Lacedemoniërs, den afkeer van deze veranderingen, zelfs op de regels der toonkunst toepasten (zie THERPANDER, TIMOTHEUS, toonkunstig dichter).

ZALUSKI (ANDREAS CHRYSOSTOMUS), in 1655, in *Polen* geboren, bezocht de *Nederlanden*, *Frankrijk* en *Italië*; bij zijne terugkomst verkreeg hij een canonicat te *Krakau*, en daarna het bisdom *Plotsko*; eenigen tijd later, werd hij als afgezant naar *Portugal* en *Spanje* gezonden. Na in verscheiden even zoo netelige als moeilijke zaken te zijn gebruikt, overleed hij als bisschop van *Warmië*, en grootkanselier van *Polen*, in 1711. Deze prelaat is voornamelijk beroemd door *Latijnsche Brieven*; van 1709 tot 1711 in 3 dl.ⁿ gedrukt, waarin men eene on-eindige menigte zeer belangrijke bijzonderheden aantreft, betrekkelijk de geschiedenis van *Polen*, en zelfs ten opzichte van die van *Europa*.

* ZAMAGNA (BERNARDUS), een Jesuit, en beroemde kenner der Grieksche taal, werd in 1735, te *Ragusa* geboren en maakte, aldaar zijne eerste studiën. In den ouderdom van zestien jaren, begaf hij zich onder de vaders der maatschappij, werd zeer ervaren in de Grieksche taal, en

onderwees de rhetorica en de wijsbegeerte in het Roomsche collegie, te *Sienna*, en de Grieksche letterkunde te *Milane*. Na de vernietiging zijner orde, keerde hij naar zijn vaderland terug, van waar hij door den senaat, als afgevaardigde naar Paus Pius VI werd gezonden. In het laatst van zijn leven was hij *Milane* gaan bewonen, alwaar hij den 2 April 1820 overleden is. Hij heeft nagelaten: 1.º *Het Lucht-Schip*; — 2.º *De Echo*, twee Latijnsche dichtstukken; — 3.º *Odyssea latinus versibus expressa, a Bernardo Zamagna, Ragusino, Sienna, 1777*, in fol. en in 8.vo; men voegt dikwijls bij deze vertaling, die van den *Ilias*, door RAYMUNDUS CUNICHIO; — 4.º *Hesiodi Ascraei opera, graecæ, latinisque versibus expressa atque illustrata, a Bernardo Zamagna, Ragusino, Parma, BODONI, 1785*, gr. in 4.to; — 5.º *Theocriti, Moschi et Bionis Idyllia, a Bernardo Zamagna latinis versibus reddita, Sienna, 1788*, in 8.vo, *Parma, BODONI, 1792*, 2 dl.ⁿ, gr. in 8.vo.

* ZAMBECCARI (FRANCISCUS), een geleerde Italiaan, te *Venetië*, uit eene Bologneesche familie geboren, bloeide in de 15.º eeuw, hij reisde door *Griekenland*, vertoefde aldaar 5 jaren, en bij zijne terugkomst verklaarde hij de Grieksche en Latijnsche schrijvers te *Capo d'Istria*, en daarna in de akademie van *Perosa*. Gedurende zijn verblijf in *Griekenland*, ver-

zamelde hij een aantal gedenkpenningen, op- en handschriften: op deze wijze vereenigde hij, zegt men, 1500 Brieven van LIBANIUS, welke hij zich voorstelde te vertalen en te doen drukken. Hij gaf er echter slechts de vertaling van omtrent 500 van in het licht, in drie boeken verdeeld, en onder dezen titel: *Libanii, graeci declamatoris disertissimi, beati Joannis Chrysostomi praeceptoris epistolae, cum adjectis Joannis Saumerfelt argumentis et emendatione et castigatione clarissimis*, 1 dl. in 4.to De dagteekening en de aanwijzing worden gevonden aan den voet der opdracht aan MATTHIAS DEBRICIUS, vice-kanselier van Polen, door SAUMERFELT van Krakau, den 21 Maart 1504. SAUMERFELT had eene zeer gebrekkige uitgave van een exemplaar van LIBANIUS geleverd.

ZAMBRI, Zoon van SALU, en hoofdman van den stam van SIMEON, ging in het gezigt van MOZES, en het geheele leger van Israël, in de tent eener Madianitische ligtekooi, Cozbi genaamd; hij werd daar in gevolgd door PHINEES, zoon van den hooge-priester ELEAZAR, die beide de cerloozen met eenen enkelen lanssteek doorstak.

ZAMBRI, een krijgsoverste van Israël's koning ELA, voerde het bevel over de helft der ruitery. Na tegen zijn' meester te zijn opgestaan, vermoordde hij hem, terwijl hij te Thersa, in het huis van den landvoogd ARSA, zich door den drank bedwelmdde,

en maakte zich in het jaar 928 vóór J. C. meester van het rijksbestuur. God, die hem tot het werktuig zijner wraak verkozen had, bediende zich van zijne tusshenkomst tot de uitroeiing van alles wat van de familie van dien koning overbleef. ZAMBRI had niet lang genot van de vrucht van zijn' opstand en zijn verraad. Zeven dagen na zijne overweldiging, stelde het leger van Israël AMRI tot koning aan, en kwam ZAMBRI, in de stad Thersa belegeren. Daar deze overweldiger zich op het punt zag van gevangen te worden genomen, zoo verbrandde hij zich in het paleis met al zijne rijkdommen, en stierf in zijne goddeloosheden.

ZAMORA, in het Latijn ZAMORUS (JOANNES MARIA), een geleerde kapucijner, in 1579, te Udine in Frioul geboren. In den ouderdom van 18 jaren omhelsde hij den regel van den H. FRANCISCUS. Na het priesterschap te hebben ontvangen, wijdde hij zich aan het predikambt toe. De roem, welken hij in die loopbaan verwierf, bewogen zijne oversten, om hem met den titel van *algemeen-commissaris* naar Boheme te zenden, om in dat koninkrijk en in de voornaamste steden van *Duitschland*, het woord-Gods te verkondigen, en in zijne leerreden de ketterijen te bestrijden, welke kortelings in die gewesten doorgedrongen waren. Na op eene eervolle wijze zijne zending te hebben volbragt, kwam hij in zijn vaderland terug, alwaar

hem verscheiden bedieningen werden aangeboden. Hij verkoos het vreedzame verblijf eens kloosters, alwaar hij vrij van alle zorg, zich der studie kon toewijden. Hij overleed te *Verona*, den 30 Augustus 1649. WADDING, de levensbeschrijver der orde van den H. FRANCISCUS, wiens werk eerst in 1650 in het licht verscheen, maakt gewag van pater ZAMORA, als van een' man, met wien hij innerlijk verbonden was, en die nog leefde; hij schrijft hem de volgende werken toe: 1.º *De eminentissima Deiparæ et Virginis perfectione libri tres*, *Venetii*, 1729, in fol. eene geachte verhandeling, zeer nuttig voor de predikers; — 2.º *Commentaria theologica de Deo trino et uno*, *Venetii*, 1626, in fol. De schrijver brengt in dezelve de gevoelens overeen van den heiligen BONAVENTURA, van den heiligen THOMAS en van SCOT. — ZAMORA (LAURENTIUS DE), een religieus van de Cistercienser-orde, der congregatie van den berg *Sion*, was op het einde der 16.º eeuw, in het diocces van *Toledo* geboren. Men heeft van hem: 1.º *Commentarium op het hooglied*; — 2.º Leerreden onder den titel van *Monarchia mystica*, 7 dl.ⁿ

* ZAMORA (BERNARDUS), een geleerde Spaansche religieus van de karmelieten-orde, in 1720, te *Zamora*, in het koninkrijk *Leon* geboren, strekte door zijne talenten en zijne geleerdheid tot sieraad zijne orde. Met vrucht

had hij de geleerde en zelfs verscheiden levende talen beoefend. Bij de universiteit van *Salamanka*, werd hij tot eenen leerstoel voor het Grieksch benoemd. Hij was diep ervaren in de kerkelijke en ongewijde geschiedenis, zoowel als in de oudheden; en had eene kostbare boekverzameling bijeengebragt, die niet enkel tot zijn eigen gebruik diende, maar voor een' ieder die begeerig was zich te beleeren, en hij schepte er een vermaak in, aan elk een de boeken aantewijzen, voor het onderwerp geschikt, dat men behandelen wilde. Hij gaf in zijn huis leergangen in de schoone letteren, de geschiedenis en de wijsbegeerte, waarbij hij zijne ordebroeders, en de vreemdelingen toeliet, die er bij wenschten tegenwoordig te zijn, en die zelfs door hoogleeraren werden bezocht, zeker van er eenige nieuwe kennis opte doen, of diegene te volmaken, welken zij reeds verworven hadden. Meer dan iemand anders, droeg hij, zoo door zijn voorbeeld, als door zijne lessen bij, om in de hooge school van *Salamanka*, de zucht voor de letteren te onderhouden, en er den goeden smaak te doen herleven. Hij overleed te *Salamanka*, aan de gevolgen eener beroerte, in November 1785. Men heeft van hem: 1.º eene *Grieksche spraakkunst*, *Madrid*, 1772, in 8.vo; — 2.º eene *Geschiedenis der godsdienst*; — 3.º *Zamenspraken der dooden*, naar het voorbeeld van die van LUCIANUS; — 4.º *Vertaling* van

de *Geschiedenis der seminariën*, uit het Italiaansch van JOANNES GIOVANNI, *Salamanka 1778*, in 8.vo.

ZAMORA. — Zie ALFONSUS VAN ZAMORA EN SANCIO.

ZAMOYSKI (JOANNES), ZOOON VAN STANISLAUS, Poolschen groote (*castellan*) van *Chelm*, eene stad in *Rood-Rusland*, een' man van groote verdiensten. ZAMOYSKI werd door zijnen vader zorgvuldig opgevoed, eerst naar *Parijs* en daarna naar *Padua* gezonden. Hij verscheen aldaar met zoo veel roem, dat hij tot rector der universiteit werd benoemd. Het was in deze eervolle betrekking, dat hij in het Latijn zijne boeken van den *Romeinschen senaat*, en van den *Volmaakten Senator* zamenstelde. In *Polen* teruggekeerd, werd hij tot de aanzienlijkste staatsambten verheven, en was een der afgevaardigden, in 1573, naar *Parijs*, aan den hertog van *Anjou* gezonden, om aan dien vorst, de akte zijner verheffing tot de kroon van *Polen* overtebrengen. Nadat STEPHANUS BATTORI, vorst van *Zevenbergen*, den troon van *Polen* was beklommen, gaf hij hem zijne nicht ten huwelijk, verhief hem tot groot-kanselier des rijks, en kort daarna tot veldheer zijner legerscharen; ZAMOYSKI nam de betrekkingen waar als een groot veldheer en een bekwaam minister. Hij bezeugelde de vermetelheid van IWAN WASILJEWITSCH, czar van *Moskau*, bevrijdde *Podolië*, *Volhynië* en *Lijfland*, van het juk

dezes geduchten nabuurs, deed hem eenen hevigen oorlog aan, en belegerde in het hevigste van eenen strengen winter de stad *Pleskow* in *Moskovië*. Nadat STEPHANUS BATTORI, in 1586 overleden was, wilde een aantal Poolsche heeren de kroon aan ZAMOYSKI opdragen; maar hij wees dezelve van de hand, en deed SIGISMUNDUS, prins van *Zweden*, verkiezen, die hij op den troon van *Polen* plaatste. Hij overleed in 1605, vereerd met den titel van *verdediger des vaderlands*, *beschermer der wetenschappen*, en meer nog *der godsdienst*, waarvan hij de hechtste steun was, daar hij zich op alle mogelijke wijzen, tegen de nieuwe sekten verzette, die het land besmetten. Hij stichtte verscheiden collegiën, lokte door jaarwedden de geleerdste mannen van *Europa* in dezelve, en bragt zelfs eene hoogeschool tot stand, in de stad, welke hij deed bouwen, en die zijnen naam draagt.

ZAMPIERI (DOMENICO of DOMENICHINO), een Boloneesche schilder, kweekeling der CARRACCIOS, legde veel tijd en ijver aan zijne voortbrengselen te koste. Zijne mededingers zeiden, dat zijne werken *als met den ploeg be- arbeid* waren. ANTONIUS CARRACCIO vergeleek hem zelfs bij eenen os. HANNIBAL CARRACCIO, die onder deze schijnbare langzaamheid des geestes, groote talenten ontwaarde, antwoordde » dat deze os, onder zijne handen, een zoo vruchtbaar veld zou beploegen, dat hij eenmaal

de schilderkunst zou voeden." Zijne benijders, gestoord dat zij deze voorzegging in vervulling zagen, doorzaaiden zijn leven met verdrietelijkheden; zelfs beweert men, dat zij in 1641, in zijnen ouderdom van 60 jaren, zijn leven door vergif verkortten. DOMENICO was zedig, stil, terwijl hij hoopte daardoor den tijd te ontwapenen. POUSSIN zeide, dat hij geen' anderen schilder kende, die hem in natuurlijke verbeelding evenarde." Dezelfde kunstenaar beschouwde de *Gedaanteverandering (Transfiguratie)* van RAPHAËL, de *Afneming van het kruis* van DANIEL DE VOLTERRA, en den H. HIERONYMUS van ZAMPIERI, als de drie meesterstukken der schilderkunst van Rome. Deze beroemde meester muntte vooral uit, in de kunst om de verschillende hartstogten uitdrukken. Zijne stellingen zijn wel gekozen; zijne hoofdhoudingen vol eener bewonderenswaardige eenvoudigheid en verscheidenheid. Het ontbrak zijn penseel niet aan verhevenheid, maar het schoot wel eens in vlugheid te kort. Zijne schoonste schilderijen worden te *Napels*, te *Rome*, en in die omstreken gevonden.

* ZAMPIERI (de graaf CAMILLUS), een beroemde Italiaansche dichter, den 22 Augustus 1701, te *Imola*, uit een adellijke en beroemde familie geboren. Hij maakte zijne studiën in het collegie der adellijken te *Bologna*, toenmaals door de Jesuiten bestuurd: zijne vorderingen waren

zoo snel, dat hij de bewondering zijner meesters werd. De graaf ZAMPIERI was ervaren in de wijsbegeerte, de godgeleerdheid, de wiskunde, de geschiedenis, het Grieksch, het Latijn, en de levende talen. Besloten om zich te *Bologna* te vestigen, deed hij zich in het boek der adellijken dier stad inschrijven, en werd er *quaranta (senator)*; hij was vier- en- twintigmalen burgemeester (*gonfalonier*), na te *Rome* voor het zelfde gewest afgezant te zijn geweest: een voorregt, dat de Boloneezen nog uit hunne oude republiek behouden. Zijne uitgebreide kundigheden en zijne begaafdheid voor de dichtkunst verwierven hem zulk eenen roem, dat geen reiziger van eenig aanzien *Italië* verliet, zonder ZAMPIERI bezocht te hebben. Hij werd lid van verscheiden geleerde genootschappen, en was in briefwisseling met de beroemdste mannen zijner eeuw. Weinig schrijvers hebben in een' meer verheven graad, de in een' dichter vereischte hoedanigheden bezeten. De bevalligheden en het zout van PLAUTUS, TERENTIUS, CATULLUS en HORATIUS waren in hem vereenigd. Zijn proza-stijl was niet minder aangenaam en niet minder zuiver, en hij muntte uit in den brief-stijl. Hij overleed den 11 Januarij 1784. Zijne werken zijn: 1.° *Latijnsche en Italiaansche gedichten, Piacenza*, 1755; — 2.° *Job*, in afdeeling van acht elflettergrepige verzen *Bologna*, 1763, in 4.°; — 3.° *Carminum libri quinque*,

Piacenza, 1771; — 4.º *Tobias*, een dichtstuk in tien zangen. Dit is eene uitvoerige omschrijving in vrije verzen van het boek *TOBIAS*, of liever eene verhandeling over de opvoeding, in concurrentie met den *Emile* van J. J. ROUSSEAU, maar die vrij is van die afgetrokken denkbeelden, welke in het werk van den Geneefschen wijsgeer wemelen; — 5.º *Nagelaten werken*, *Cagliari* 1784.

ZANCHIUS of ZANCHUS (BASILIUS), van *Bergamo*, aanvaardde het gewaad van regulier kanonik. Zijne ervarenheid in de school-wetenschappen, de wijsbegeerte en de godgeleerdheid, verwierf hem den post van opziener in de bibliotheek van het Vatikaan. Na deze bediening met roem te hebben waargenomen, overleed hij te *Rome*, in groote gevoelens van godsvrucht, 1560. Men heeft van hem verscheiden werken; de voornaamste zijn: 1.º Latijnsche gedichten, die zonder eene uitstekende verdienste te bezitten, eenige goede verzen, gelukkige denkbeelden en een vrij zuiver Latijn aanbieden. Men vindt dezelve in *Deliciae poetarum italicorum*; — 2.º een *Dichtkundig woordenboek*, in het Latijn; — 3.º *Vraagstukken* in het Latijn, over de boeken der Koningen en die Paralipomenon genaamd, *Rome*, 1553, in 4.to

ZANCHIUS (HIERONYMUS), in 1516, te *Alzano* in *Italië* geboren, begaf zich, in den ouderdom van 15 jaren, in de

congregatie der reguliere kanoniken van *Lateranen*, en onderscheidde zich in dezelve. Maar nadat PETRUS MARTELAAR (zie VERMIGLI), kanonik der zelfde congregatie, de dwalingen van het protestantismus had omhelsd, deelde hij dezelve aan verscheiden zijner orde-broeders mede. ZANCHIUS behoorde tot dat getal: hij begaf zich in 1553 naar *Straatsburg*, en onderwees er de H. Schrift en de wijsbegeerte van ARISTOTELES. De protestanten beschuldigden hem van dwaling, en noodzaakten hem, in 1563, *Straatsburg* te verlaten. Hij oefende tot in 1568, het predikambt uit, te *Chiavenna*, bij de Graauwbunders, waarna hij zich naar *Heidelberg* begaf, alwaar hij D.^r en hoogleeraar in de godgeleerdheid was. Hij overleed in deze stad, den 19 November 1590. Men heeft van hem een *Commentarium* op de brieven van den heiligen PAULUS, *Neustadt*, 1595, in fol.; en een werk tegen de antitrinitarissen, hetwelk hij zamenstelde op verzoek van FREDERIK III, Palts-keurvorst. ZANCHIUS is de schrijver van een aantal andere werken, die vele geleerdheid bewijzen. Men heeft dezelve gezamenlijk uitgegeven te *Geneve*, 1613, 8 dl.^r, in fol. Hij spreekt in dezelve over de Catholijke Kerk niet anders dan als over zijne moeder, bereid om tot dezelve terug te keeren, zoodra zij de misbruiken zal hervormd hebben, welke hij meent dat in dezelve geslopen zijn.

ZANNICHELLI (JOANNES HIRO-
NYMUS), een geneesheer, te *Mo-
dena*, in 1662 geboren, reisde,
om in zijne kunst ervaren te
worden door een gedeelte van
Italië. Hij vestigde zich te *Ve-
netië*, en oefende dezelve aldaar
uit met het beste gevolg, tot
aan zijnen dood, den 11 Jan-
uarij 1729 voorgevallen. In
zijne vrije oogenblikken, bezocht
hij de omstreken dier republiek,
onderzocht zorgvuldig alles wat
betrekking heeft tot de natuur-
lijke historie, vooral tot de
kruidkunde, en vormde in dat
gedeelte eene rijke verzameling,
waarvan hij de *Catalogus*, on-
der dezen titel in het licht gaf:
*Catalogus plantarum terres-
trium, marinarum etc. Venetië*,
1711. Nog heeft men van
hem: 1.º *Promptuarium reme-
diorum chymecorum*, 1701, in
8.vo; — 2.º *De Myriophyllo pe-
lagico*; — 3.º *Lithographia
duorum montium Veronensium*,
*vulgo Monte di Boricolo et di
Zoppica*, 1721; — 4.º *De Rusco
ejusque præparatione*, 1727, in
8.vo; — 5.º *Opuscula botanica*,
Venetië, 1730, in 4.to; — 6.º
*Geschiedenis der in den omtrek
van Venetië groeiende planten*,
1731, in fol., in het Italiaansch
met platen, die niet naauwkeu-
rig genoeg zijn. Deze geschie-
denis laat nog veel te wenschen
over. Beide laatste werken zijn
in het licht gegeven door zijn
zoon JOANNES JACOBUS, die den
weg is gevolgd, hem door zij-
nen vader afgebakend; hij heeft
eene vermeerderde uitgave gele-
verd van den *Catalogus* van
het kabinet van natuurlijke his-

torie zijns vaders, *Venetië*, 1736,
in 4.to

ZANNONI (JACOBUS), te *Mon-
tecchio*, in het hertogdom *Reggio*
geboren, was een der bekwaam-
ste kruidkundigen van *Italië*.
Zijne talenten verschaften hem
den post van directeur van den
tuin van *Bologna*. Zijne scherp-
zinnigheid en zijne waarnemin-
gen deden hem ontdekken, dat
verscheiden planten, door onder-
scheidene schrijvers onder ver-
schillende namen beschreven,
dezelfde zijn. Hij beoefende de
ouden en de nieuweren, die
over deze kunst hebben ge-
schreven, vergeleek dezelve met
elkander, en bragt hen in ver-
scheiden punten overeen. Hij
overleed in 1682, in den ouder-
dom van 67 jaren. De voornaam-
ste vrucht zijner nasporingen
is: *Rariorum stirpium historia*,
Bologna, in fol., 1742; *Rome*,
1745, in fol., met platen. Het
is CAJETANUS MONTI*, die deze
vertaling met vele vermeerde-
ringen heeft geleverd. Het oor-
spronkelijke was te *Bologna*,
in 1675, in fol., in het Itali-
aansch in het licht verschenen.

* ZANNONI (BERNARDINUS), een
Jesuit te *Reggio*, in het Hertog-
dom *Modena*, in 1550, geboren,
wijdde zich geheel toe aan het
predikambt, aan het onderwijs
der geloovigen en aan het ge-
wetensbestuur. Hij had onder
zijne geestelijke leiding moeder
MARIA VICTORIA STRATA FORNARI,
en het is op zijne aansporing,
dat deze godvruchtige dame, de
orde der Hemelsche Annonciade,

of Blaauwe dochters stichtte, later door PAULUS V goedgekeurd. Hij was het ook, die de regels dier Congregatie ontwierp, die te *Genua* in 1644 gedrukt zijn; hij snaakte de voldoening deze zich in *Frankrijk*, *Lotharingen*, *Duitschland* en *Savooije* te zien uitbreiden. Men heeft van hem een aantal ascetische werken, waarvan er een gedeelte onder den naam van HIERONYMUS SEMINO in het licht is verschenen. De voor naamste zijn: 1.º *Santissima Vita e passione di N. S. Gesu Christo et della sua madre Vergine della Maria*, *Genua*, 1610; — 2.º *Libro della Vita beatissima Maria Vergine e d'altre eroiche sue virtu e titoli*, ib., 1613; — 3.º *Verhandelingen over de eucharisti en de communie*; — 4.º *De rozenkrans der H. Maagd met de overwegingen*; — 5.º een berijmd *Leven van J. C. en der H. maagd*; — 6.º *Geestelijke zangen*; — 7.º *Regels der anonciade-religieuzen*; — 8.º *Onderrigtingen te dienste dier dochters om dezelve op den weg der volmaaktheid voortgang te doen maken*. Pater BERNARDINUS ZANNONI overleed te *Genua*, den 29 Maart 1620.

* ZANNONI (PETRUS ANTONIUS), een Jesuit, te *Reggio*, den 19 April 1723 geboren, behoorde tot de familie van den voorgaande en trad den 6 October 1743, te *Bologna* in de maatschappij, waarin hij zich door zijne deugden, en de uitgebreidheid en verscheidenheid zijner

kundigheden onderscheidde. Met de meeste toejuiching had hij de schoone letteren beoefend en onderwezen, en in het predikambt even zeer bijval gevonden. Na de vernietiging der maatschappij, verbond hij zich aan *monsignor DONATI*, bisschop van *Cervia* in *Romagna*, die hem tot zijnen theologant aanstelde, en zich van hem in het bestuur van zijn diocees bediende. Pater ZANNONI vervaardigde met gemakkelijheid bevallige Latijnsche verzen. Men heeft van hem een fraai dichtstuk op de zoutgroeven van *Cervia*, dat zijne plaats onder de leerdichten met eere handhaaft, en de toets der vergelijking van de beste in die soort, zoowel in *Frankrijk*, als in *Italië* kan doorstaan, het voert ten titel: *De Salinis Cerviensibus carminum libri tres quos amplissimo viro Joanni-Baptiste Donato episcopo Cerviensi, dic. etc. Cesena*, 1786; de schrijver ontwikkelt in hetzelfde, den oorsprong, den vorm, de ontginning der zoutgroeven, de vorming en de toebereiding van het zout. Hij treedt vervolgens in handel-bijzonderheden, waarvan deze zelfstandigheid het voorwerp is. Men kan zich niet genoeg verwonderen over de behendigheid, met welke de schrijver de bezwaren van een dergelijk onderwerp is te boven gekomen, en in een zuiver en schoon Latijn, zaken heeft weten te behandelen, welke in die taal niet schijnen te kunnen worden overgebracht. Dit dichtstuk gaat vergezeld van

eene *Vertaling*, in Italiaansche verzen, waarin niet minder smaak en sierlijkheid heerscht. Men heeft deze overzetting te danken aan den heer ADEODATI REFFI DI CERVIA. De abbé PETRUS ANTONIUS ZANNONI overleed den 28 Junij 1786.

* ZANNONI of ZANONI (ANTONIUS), een beroemde landbouwkundige, te Udine in Frioul, in 1696, geboren. Hij dreef den handel, en deed den akkerbouw in zijn land bloeijen, hij bevorderde er de aankweeking van den moerbezieboom, en verschaftte alzoo aan hetzelfde een' uitgebreiden zijde-handel. ZANNONI werd lid der landhuishoudkundige akademiën van Florence, Rovigo, Capo d'Istria, enz. Hij heeft nagelaten: 1.º *Vershillende brieven over den invloed van den landbouw, de kunsten en den handel, op het geluk der Staten, Venetië*, 1763, 8 dl.ⁿ, in 8.vo; — 2.º *Over het mergel en andere delfstoffen ter bemesting van landerijen, Venetië*, 1768, in 4.to; — 3.º *Geschiedenis der veeartsnijkunde*, ibid; 1770, in 8.vo; — 4.º *Over het vervaardigen en het gebruik van turf*, 1767, in 4.to; — 5.º *Over het aankweeken en het gebruik van aardappelen*, 1767, in 8.vo; — 6.º *Over het zedelijke, huishoudelijke en staatkundige nut der landbouwkundige akademiën, der kunsten en des handels*, 1771, in 8.vo, voorafgegaan van de lofrede des schrijvers, die den 4 December 1770 overleed.

ZANNOTTI (JOANNES PETRUS), een schilder en dichter, den 3 October 1674, te Parijs geboren, alwaar zijn vader, JOANNES ANDREAS ZANNOTTI CAVAZZONI, acteur bij het Italiaansch tooneel was. Hij heeft verscheiden *Verhandelingen* nagelaten over de schilderkunst, en in het Italiaansch in het licht gegeven: 1.º *Dido*, een treurspel, Bologna, 1718; — 2.º *Coriolanus*, een treurspel, ibid., 1754; — 3.º *Geschiedenis der Clementijnsche akademie van Bologna*, ibid., 1739; — 4.º *Gedichten* enz. Hij overleed in 1765.

* ZANNOTTI of ZANOTTI (HERCULES), een geleerde geestelijke, broeder van den voorgaande, te Parijs, in 1684 geboren. Nadat zijn vader in zijn beroep eene matige fortuna had bijeengebragt, keerde hij naar zijne geboorteplaats, Bologna; terug. Na aldaar in 1695 overleden te zijn, verzuimde zijne weduwe, eene vrouw van verdienste, niets om eene behoorlijke opvoeding aan haar talrijk gezin te geven. Zij had achttien kinderen aan haren echtgenoot geschonken; HERCULES, een derzelve, die zich tot den geestelijken staat voorbereidde, maakte niet alleen zijne wijsgeerige en godgeleerde leergangen, maar las daarenboven de kerkvaders, beoefende de H. Schriften, legde zich op de welsprekendheid toe, en maakte zich bekwaam in de letteren. Zijn oogmerk was om zich aan de predikdienst toe te wijden. Na zich tot dezelve wel te heb-

ben toebereid, trad hij die loopbaan in, en liet zich op de voornaamste kansels van Italië met zoo veel bijval hooren, dat hij weldra in den rang der voornaamste predikers werd geplaatst. Men bewonderde vooral in zijne leerreden, het edele gebruik, hetwelke hij van de H. Schrift wist te maken, en de zalving, waarmede zijne woorden gepaard gingen. In 1741 werd hij tot een *canonicaat* der hoofdkerk van de *H. Petronia* van *Bologna* benoemd. Zijn gedrag was dat van eenen geestelijke, die niet anders kent dan zijne pligten. Hij verdeelde zijnen tijd tusschen de officiën en de studie, en nam geene andere verstrooiing, dan die, welke hem de omgang van eenige vrienden, en zijne verbindtenis verschafften met de religieuzen van een naburig Karthuizerklooster, welk instituut hij zeer was toegedaan. Hij overleed na eene langdurige en smartelijke ziekte, den 13 September 1763. De karthuizers erkenden de genegenheid, welke hij hun had toegedragen; door zijnen naam op eene eervolle wijze in hun *Necrologium* te plaatsen; hij is de schrijver der navolgende werken: 1.º *Storia di san Brunone* etc., *Bologna*, 1741, in 4.to; — 2.º *Storia dei santi Procolo Soldato, cavaliere Bolognese e protettore della sua patria, e Procolo Siro, vescovo di Terni, ambedue martiri, con note, Bologna*, 1742, in 4.to; — 3.º *Vita del B. Nicolo Albergati, monaco del sacro ordine Cartusiano, vescovo di Bologna e car-*

dinale, *ibid.* 1756. Ook is van hem het 14.^e gezang van den *Bertoldo*, in Toskaansche verzen, te *Bologna*, in 1737 gedrukt. Zijne overige gedichten komen voor in de verzamelingen van den tijd. Ook heeft hij verscheiden werken in handschrift nagelaten, waarvan de graaf *FANTUZZI* in zijne *Notizie degli scrittori Bolognesi* de lijst heeft geleverd.

* *ZANNOTTI* (*FRANCISCUS MARIA*), een beroemde wiskunstenaar, redenaar en dichter, broeder van de voorgaanden, te *Bologna*, den 6 Januarij, 1692 geboren, werd in 1718 tot hoogleeraar der wijsbegeerte en wiskunde te *Bologna* benoemd, hij droeg aldaar het stelsel van *DESCARTES* voor; maar de roem van *NEWTON* maakte hem vervolgens een der ijverigste aanhangers van den Engelschen wijsgeer. In 1731, werd hij bibliothecaris van het instituut van *Bologna*, en in 1766 voorzitter. Hij overleed den 25 December 1777. Men heeft van hem een aantal wijsgeerige, bovennatuurkundige, wiskundige en dichterlijke werken, en andere geschriften over verschillende onderwerpen van schoone kunsten.

* *ZANNOTTI* (*EUSTACHIUS*), neef van den voorgaande, en zoon van *JOANNES PETRUS*, te *Bologna*, den 27 November 1709 geboren was evenzeer beroemd als wiskunstenaar, als sterre- en letterkundige. In den ouderdom van 20 jaren, was hij in den leer-

stoel der sterrekunde plaatsvervanger van den beroemden EUSTACHIUS MANFREDI (zie dat artikel); na den dood van zijn' oom, wiens kweekeling hij was geweest voor de wijsbegeerte en de wiskunde, werd hij president van het instituut van *Bologna*, alwaar hij met roem verschillende leerstoelen bekleedde. Zijn naam verspreidde zich door geheel *Europa* en hij werd lid der akademiën van *Londen*, *Berlijn*, *Cassel* enz. Hij overleed den 15 Mei 1782. Onder zijne talrijke werken, onderscheidt men de navolgende: 1.º eene uitmuntende *Verhandeling over de meetkunst*; — 2.º een andere *over de vergezigtkunde*, 1776, in 4.to; — 3.º *Sterrekundige tafelen*; — 4.º *Waarnemingen omtrent de verduisteringen en kometen*, enz. enz.

† ZANTEN (JACOB VAN), een Hollandsche geneeskundige, omtrent het midden der 17.º eeuw geboren. Na zijne voorbereidende studien met roem te hebben volbragt, volgde hij tegelijkertijd de leergangen voor de geneeskunde en de godgeleerdheid, en ontving den doctoralen graad in deze beide faculteiten. In het collegie der geneesheeren van *Haarlem* opgenomen, werd hij bij herhaling tot deken of president deszelve benoemd. In 1707, verhieven de doopsgezinden van *Haarlem* hem tot hunnen godsdienst-leeraar, en hij nam de werkzaamheden aan deze betrekking verbonden waar, zonder daarom de praktijk der

geneeskunst te laten varen. Het tijdstip van zijn dood is onbekend; maar hij leefde nog in 1729.

† ZANTVLIET of SANTVLIET (CORNELIS), een Vlaamsche kronijkschrijver, omtrent het einde der 14.º eeuw, in het vlek van dien naam, in de tegenwoordig Belgische provincie *Antwerpen*, geboren. Na het religieuze leven, in de abdij van den heiligen JACOBUS, te *Luik*, te hebben omhelsd, geraakte hij tot de waardigheid van deken der abdij van *Stavelot*, en overleed in 1462. Zoo als de meeste kronijkschrijvers, begon ook ZANTVLIET de zijne met de schepping der wereld; maar zijne verhalen beginnen dan eerst belangwekkend te worden, wanneer hij tot het tijdvak is genaderd, waarbij hij zich op gelijktijdige overleveringen of getuigenissen kan beroepen. Het is deze reden, die de paters MARTENNE en DURAND bewogen heeft, om in het *Amplissima collectio* V, 67, slechts dat gedeelte dezer kronijk optenemen, hetwelk loopt van 1230 tot 1461. Dezelve wordt aldaar gevonden achter de kronijken van LAMBERTUS PETIT (PARVUS) en van REGNIER, twee andere religieuzen der abdij van den H. JACOBUS, en maakt er het vervolg van uit.

ZAPOL of ZAPOLSKI (JOANNES), waywode van *Zevenbergen*, werd in 1526, na den noodlottigen dood van LODEWIJK II, tot koning van *Hongarijè* verheven;

maar zijne verheffing werd gestoord door FERDINAND van Oostenrijk, dien andere Hongaren te Presburg tot koning uitriepen. ZAPOLSKI genoodzaakt om de wijk naar Polen te nemen, riep de hulp in van SOLIMAN II, die in Hongarijè viel, en ZAPOLSKI in het bezit der stad Bude stelde. Na eenen oorlog van verscheiden jaren, onder voor- en tegenspoed gevoerd, sloten de beide mededingers eindelijk onderling in 1536, eene overeenkomst, die aan beide het bezit verzekerde van datgene wat de wapens voor hen verworven hadden. Hij had tot eersten minister den beruchten MARTINUSIUS, aan wien hij bij zijn overlijden, in 1540, de voogdijschap van zijnen zoon JOANNES SIGISMUNDUS, weinige dagen voor zijnen dood geboren, toevertrouwde. Deze vorst bezat groote begaafdheden voor den oorlog; welk hij niet dan al te veel gelegenheid had, om in werking te stellen; maar tot het goed bestuur van eenen Staat ontbraken hem vele eigenschappen. Hij had zich onderscheiden door de nederlaag van Dosa (zie dat artikel); maar men beschuldigt hem te laat te zijn gekomen, om met zijne Zevenbergers, den jongen LODEWIJK te Mohacz bij te springen, in de hoop dat het verlies van den slag en den val des konings, hem den weg tot den troon mogt openen.

† ZAPPI (GIOVANNI BATTISTA FELICE), te Imola, in 1667, geboren, wordt onder de beste Italiaansche dichters zijner eeuw

gerangschikt. Na te Bologna, de regtsgeleerdheid beoefend, en aldaar de doctorale waardigheid verkregen te hebben, begaf hij zich naar Rome, waar hij weldra als dichter algemeenen roem verwierf. Hij was een der stichters der onder den naam van Arcadia nog bestaande akademie, en voerde daarbij den naam van TIRSI LEUCASTO. Zijne dichtwerken onderscheiden zich door een bevallig en luimig karakter, doch zijn soms eenigzins gezocht en gekunsteld. Zijne talenten ontsnapten der aandacht van CLEMENS XI niet, die hem het vooruitzicht op eene aanzienlijke bediening gaf; doch hij overleed reeds in 1719, alvorens zijn wensch vervuld te zien. Zijne echtgenoot FAUSTINA MARATTI, dochter van den beroemden schilder CARLO MARATTI (zie dat artikel), muntte mede uit door haar dichttalent; zij droeg bij de Arcadia, den naam van AGLAURA CIDONIA.

ZARA, koning van Ethiopië, en waarschijnlijk ook van Egypte, is bekend door den oorlog, dien hij voerde tegen ASA, koning van Juda, in het jaar 941, vóór J. C. Zijn leger bestond uit een millioen manschappen, en 300 strijdwagens (men weet dat in die tijden de natiën in massa ten strijd togen); hetwelk echter aan ASA, ofschoon met oneindig mindere magt, niet belette, hem geheel en al te verslaan, wjl, zoo als de H. Schrift zegt, de Heer voor hem streed (II Paralipomenon XIV, 9—15).

ZARATE (AUGUSTINUS DE), een Spanjaard, werd in 1543, als algemeen-schatmeester der *Indiën*, naar *Peru* gezonden. Bij zijne terugkomst, werd hij in de *Nederlanden* aangesteld, bij het departement der munt. Gedurende zijn verblijf in *Indië*, verzamelde hij gedenkstukken voor de *Geschiedenis der ontdekking en verovering van Peru*, waarvan de beste uitgave in het Spaansch is die van *Antwerpen*, 1555, in 8.vo Deze geschiedenis is in het Fransch vertaald, en te *Amsterdam* en te *Parijs*, in 1700, in 2 dl.ⁿ in 12.mo gedrukt. Ofschoon men niet altijd op de naauwkeurigheid van dezen schrijver kan rekenen, is zijn werk toch nuttig, en oneindig te verkiezen boven dat van den onnoozelen GARCILASO, en andere romanschrijvers van dien stempel.

ZARLINO (JOZEF), van *Chioggia* in den Venetiaanschen Staat heeft zich beroemd gemaakt door de beoefening der *musurgie* of toonkunst. Volgens pater MERSENNE en ALBERTUS BANNUS, is ZARLINO de geleerdste aller schrijvers, welke over deze kunst gehandeld hebben; maar deze beoordeeling is overdreven. Zijne *Werken* zijn gedrukt in 4 dl.ⁿ, in fol., 1589 en 1602, te *Venetie*, alwaar hij in 1599 stierf.

† ZAUNER (FRANZ), in 1746, te *Krunz*, in *Tyrol* geboren, hoogleeraar en raad der keizerlijke akademie van beeldende kunsten te *Weenen*, en sedert

XXV DEEL.

1806 bestuurder der daartoe behoorende klassen van schilders en beeldhouwers. Zijne zucht voor de beeldhouwkunst, waarin hij zich reeds vroeg geoeffend had, dreef hem in 1766 naar *Weenen*, alwaar hij 5 jaren onder de leiding van den kundigen SCHLETTERER doorbragt, en zich, door zijn genie, een eigen natuurlijken weg baande. Onder den beeldhouwer van het hof, BOYER, werkte hij aan de verfraaijing van den tuin te *Schönbrunn*, en bragt aldaar, op last van prins KAUNITZ, eene der schoonste fonteinen tot stand voorstellende de drie grootste Oostenrijksche rivieren met derzelve attributen. Door deze schoone uitvoering kwam hij in de gunst niet alleen van genoemden prins; maar zelfs van de keizerin MARIA THERESIA, zoo dat hij in 1776, op kosten van het hof, naar *Rome* werd gezonden, alwaar hij gedurende 4 jaren zijn kunsttalent, zoo theoretisch als praktisch verder ontwikkelde. Juist stond hij op het punt om zich naar *Napels* te begeven, toen hij zijne aanstelling als hoogleeraar in de beeldhouwkunst te *Weenen* ontving, welke betrekking hij steeds met den meesten roem heeft waargenomen. Tot de voornaamste werken van dezen kunstenaar, behooren: 1.º *CLIO*, van Karrarisch marmer, in eene zittende houding voor prins KAUNITZ vervaardigd; — 2.º Vier kolossale *Cariatiden*, in het voorportaal van het paleis des graven VON FRIER; — 3.º *Twee*

R

borstbeelden van keizer FRANS II, in het museum van gemelden graaf; — 4.º de kolossale *beeldzuil*, op last van keizer FRANS II, voor JOZEF II, op het *Jozefs-plein*, bij den keizerlijken burg, te *Weenen*; in 1807 opgericht. Dit gedenkstuk, het voortreffelijkste dat de hand van ZAUNER heeft verlaten, en welligt het grootste dat in *Europa* bestaat; is eenvoudig, edel en verheven. Tot dit prachtig standbeeld werd, alleen voor den persoon des keizers 354, en voor het paard 374 centaars metaal gebruikt, terwijl in den buik van het paard 23 volwassen mannen, ongehinderd zich kunnen plaatsen. ZAUNER goot dit stuk in brons geheel volgens eene door hem uitgevondene eigene manier; — 5.º Een *Gedenkstuk* voor keizer LEOPOLD II, uit wit marmer gebeiteld, in eene der zijkappen van de Augustijner hofkerk te *Weenen*. Daarenboven heeft ZAUNER verscheiden borstbeelden van bijzondere personen vervaardigd, die alle van 's mans verheven kunsttalent getuigen: Hij overleed den 30 Maart 1822.

ZAZIUS (ULRICH), te *Constans*, in 1461 geboren, maakte zulke snelle vorderingen in de regtsgeleerdheid, dat hij binnen korten tijd, in staat werd geoordeeld, om er openbaar onderwijs in te geven. Hij overleed in 1539 te *Fryburg*, alwaar hij eenen leerstoel bekleedde. Men heeft van hem: 1.º *Epitome in usus feudales*; — 2.º *Intellectus legum singularis*, en andere wer-

ken, in 1590, te *Frankfort*, in 6 dl.ⁿ in fol. gezamenlijk in het licht gegeven. JOANNES ANTONIUS RIEGGERUS, een regtsgeleerde te *Fryburg*, heeft eene verzameling van *Brieven* van ZAZIUS, met zijn *Leven*, in het licht gegeven, *Ulm*, 1774, 2 dl.ⁿ, in 8.vo — JOANNES ULRICH ZAZIUS, zijn zoon, in 1565 overleden, onderwees te *Bazel* de regtsgeleerdheid, over welke wetenschap hij eenige werken heeft nagelaten.

* ZEA (D. FRANCESCO ANTONIO), een geleerde Amerikaansche kruid- en staatkundige, den 21 October 1770, te *Medelin*, in *Nieuw-Grenada* (*Zuid-Amerika*) geboren, volbragt zijne studiën te *Santa-Fé de B. Sta.* Eerst 16 jaren oud zijnde bekleedde hij reeds eenen leerstoel voor de natuurlijke historie in het collegie dier stad; maar nadat hij het verlangen had durven openbaren, hetwelk hem bezielde, van namelijk zijn vaderland van de Spaansche overheersching bevrijd te zien, ontving hij bevel, zich naar *Madrid* te begeven (1797), en werd in eene der sterkten van *Cadix* opgesloten, welke hij eerst na verloop van tweejarige procedures, die men eindelijk liet varen, verliet. Daarop, onder voorwendsel eener wetenschappelijke zending, met een jaarwedde van 6000 franken naar *Frankrijk* gezonden, hield hij zich drie jaren te *Parijs* op. In *Spanje* teruggekeerd, verzocht hij vruchteloos om de vergunning, om naar *Amerika*

terugtekeeren, en ontving den post van adjunct-directeur, en daarna dien van hoofd-directeur van het kruidkundig kabinet van *Madrid*, met den titel van hoogleeraar der natuurkundige wetenschappen (1804). ZEA bleef in die betrekking tot op het tijdstip der omwenteling van *Aranjuez*, wanneer hij benoemd werd tot lid van de junta, in 1808, te *Bayonne* vereenigd, daarenboven werd hij belast met de directie van een gedeelte van het ministerie van binnenlandsche zaken, en verkreeg vervolgens de prefectuur van *Malaga*, die hij tot aan den aftogt van het Fransche leger, op het einde van 1812, behield. ZEA begaf zich alstoen naar *Engeland*, van waar hij zich in 1814 naar *Amerika* inscheepte. De generaal BOLIVAR benoemde hem tot algemeen intendant van zijn leger. In 1817 werd ZEA president van het te *Agostura* gehouden congres, en werd vervolgens benoemd tot het ministerie van financiën, bij het door deze vergadering geconstitueerd bestuur. Tijdens de organisatie der republiek van *Columbia*, werd hij tot vice-president des bestuurs benoemd, waarvan BOLIVAR tot hoofd was verkozen. ZEA met onbepaalde volmagten bekleed, werd in 1820 naar *Europa* gezonden, om met verscheiden staten handel- en staatkundige betrekkingen aanteknopen, er werd te *Londen* wel onthaald door de voorstanders der onafhankelijkheid van de Nieuwe-

wereld. In *Spanje* niet zeer gunstig ontvangen, kwam hij in April 1821, te *Parijs*, alwaar hij bij eene *officieele nota*, de erkenning vragde der republiek *Columbia*, volgens de grondslagen, vastgesteld in het verslag, aan het congres der *Vereenigde Staten* gedaan. Zonder op deze nota te antwoorden, zond het Fransch ministerie, eenige agenten zonder bepaald karakter naar *Amerika*, ten einde den staat van zaken te onderzoeken. Middelerwijl ging ZEA met eenige bankiers van *Londen*, eene leening van 2,000,000 ponden sterlings aan, tot den prijs van 80 ten 100, en reeds waren de aandeelen in waarde gestegen, toen, het gerucht zich verspreidde, dat ZEA geenerlei magtiging had, om deze leening aantegeaan. Te midden der zeer levendige discussiën die daarover plaats hadden, overleed ZEA bij de wateren van *Bath*, in de maand November 1822. De regering van *Columbia* erkende later de leening welke ZEA enkel had gesloten, volgens de magtiging, hem door BOLIVAR, in de maand December 1819 verleend. ZEA was zeer ervaren in de oude en nieuwere letterkunde, in de natuurkundige wetenschappen, en sprak en schreef het Fransch, met dezelfde gemakkelijkerheid als het Spaansch. Men heeft van hem verscheiden werken, onder welke men eenige *Verhandelingen* in het Spaansch opmerkt, *over de Kina van Nieuw-Grenada*, en eene *Beschrijving van den waterval der*

Tequendama. Gedurende ver- scheiden jaren had hij de redactie waargenomen van den *Spaan- schen Mercurius*, en van den *Landbouwkundigen Mercurius*.

* ZECCHI (LELIO), een geleer- de Italiaan, te *Bidiccioli*, in het gebied van *Brescia*, geboren, bloeide omtrent het jaar 1590. Hij werd kanonik en peniten- tiarius van *Brescia*. Door eene lange en ernstige beoefening der godgeleerdheid, was hij zeer bekwaam in dezelve geworden, en werd hij de vraagbaak in onderwerpen, die de *beneficiën* of gewetenszaken betroffen. Daarbij legde hij zich ook ijve- rig toe op de geschiedenis en de schoone letteren: met één woord, hij was zeer werkzaam, en bragt in zijne studeerkamer al den tijd door, dien hij niet gehouden was aan zijne pligten te wijden. Men heeft van hem de volgende werken: 1.º *De beneficiis et pensionibus*; — 2.º *Casus episcopo reservati*; — 3.º *De Instructione clericorum*; — 4.º *De munere episcopali*; — 5.º *De civili et christiana instituti- one*; — 6.º *De principis ad- ministracione*; — 7.º *Responsum casuum conscientiae*; — 8.º *Summa theologiae*; — 9.º *Tractatus de indulgentiis et jubileo*; — 10.º *Tractatus inter militem sacrum etc.*; — 11.º *Tractatus de privilegiis ecclesiasticis*; — 12.º *Tractatus de Sacramentis*; — 13.º *Tractatus de usuris*. Hij droeg zijne werken aan door- luchtige personen op. Eenige zijn opgedragen aan CLEMENS VIII, andere aan HENDRIK IV

of aan kardinalen. Het jaar des overlijdens van ZECCHI wordt niet gemeld. GHILINI heeft mel- ding van hem gemaakt in zijn *Teatro d'uomini litterati*.

ZECH (FRANCISCUS), een Duit- sche Jesuit, en leerling van pater PICHLER (zie dat artikel), was ervaren in het kerkelijke regt, dat hij te *Ingolstadt* onderwees. Hij is bekend door drie *Verhandelingen* over den rondgaanden-brief van BENEDI- CTUS XIV, van den 1 November 1745, betrekkelijk den woeker, en door zijne geschillen met pater CONCINA, een dominikaner, die hem in zijne zedekundige godgeleerdheid antwoordde. Hij voegde later een *Appendix* bij zijne verhandelingen. Ook be- lastte hij zich met de verdedi- ging van het gevoelen zijns meesters PICHLER, over het regt der vorsten *betrekkelijk de le- ningen*. Hij schreef ook tegen den *Febrouius*. Pater ZECH over- leed in 1770 of 1771.

ZEELANDER. — (Zie VERHULST en HONERT).

ZEGEDIN of SZEGEDIN (STEPHA- NUS VAN), in 1505, te *Szege- din*, eene stad in *Neder-Hon- garijé* geboren, was een der eerste volgelingen van LUTHER. Hij predikte het lutheranismus in verscheiden steden van *Hon- garijé*, en ondervond er de on- aangenaamheden welke zijne dweepzucht verdiende. Hij werd eindelijk door de Turken gevan- gen genomen, die hem op eene onmenschelijke wijze behandel-

den. Na in 1563, weder in vrijheid te zijn gesteld, ging hij zijne dagen eindigen te *Kevin*, den 2 Mei 1572. Er bestaat van hem: 1.º *Speculum Romanorum Pontificum historicum*, 1602, in 8.vo: een werk vol dweeperijen en ongerijmde sprookjes; — 2.º *Tabulae Analyticae in Prophetas, Psalmos et novum Testamentum etc.* 1592, in fol.; — 3.º *Assertio de Trinitate*, 1573, in 8.vo

ZEGERS (TACITUS NICOLAAS), een Franciskaner religieus, te *Brussel* geboren, zeer ervaren in de godgeleerdheid en in de geleerde talen, was langen tijd lector der H. Schrift te *Lewen*, alwaar hij den 25 Augustus 1559 overleed. Men heeft van hem: 1.º *Aanteekeningen en Ophelderende aanmerkingen* op de moeilijkste plaatsen van het nieuwe Testament, *Keulen*, 1553, in 12.mo; een geacht werk, hetwelk is opgenomen in de *Critici sacri* van *PEARSON*, alsmede het volgende; — 2.º *Epanorthotes, castigationes in novum Testamentum*, *Keulen*, 1555, in 12.mo Deze verbeteringen zijn aangebragt volgens oude exemplaren, waarvan hij de verschillende lessen aanhaalt en onderzoekt; — 3.º *Concordantie van het Nieuwe Testament*, *Antwerpen*, 1566; — 4.º *Novum J. C. Testamentum juxta veterem Ecclesiae editionem*, *Lewen*, 1559, zeldzaam; eene uitgave, met zeer vele zorg volgens oude uitgaven en oude handschriften vervaardigd; dezelve gaat verge-

zeld met zeer korte, maar oordeelkundige aanteekeningen. Dezelve komt bijna altijd overeen met die van **CLEMENS VIII**; hetwelk bewijst dat **ZEGERS** wel geslaagd is in de keuze der verschillende lessen, welko hij gedaan heeft.

† **ZEGERS (HERCULES)**, een Vlaamsche schilder en graveur, in 1625 geboren, was de tijdgenoot van **POTTER**, dien hij in talent bijna geëvenaard heeft, maar wiens roem hij gedurende zijn leven op verre na niet ingeobgst heeft. Zijne landschappen bieden de meest uitgestrekte gezigtspunten aan, en zijn buitengemeen verscheiden, door de afwisseling van koloriet, licht en schaduw, en door de schoonste uitwerkselen der vergezigten. Ondanks al deze voordeelen, werden dezelve bij het leven des kunstenaars volstrekt niet gezocht, en de miskende **ZEGERS** die in behoeftige omstandigheden verkeerde, begon aan het graveren van platen, terwijl hij zich met de hoop vleide, dezelve beter dan zijne schilderijen aan den man te brengen; maar de kooplieden boden er hem nauwelijks de waarde des koopers voor. Door dezen hoon zeer beleedigd, zeide hun **ZEGERS** dat eenmaal elk proefblad zijner platen, voor meer dukaten zou verkocht worden, dan men hem thans voor de plaat aanbood. Deze voorzegging is verwezenlijkt, want, na den dood des graveurs, heeft men een enkel proefblad zijner gra-

vures, met 16 dukaten betaald. Hij had het geheim uitgevonden, om landschappen in kleuren op doek te drukken; maar heeft van deze vernuftige ontdekking geene partij kunnen trekken. Zoo vele onbillijkheid ontmoedigde hem; hij staakte zijn werk bijna geheel en al, en gaf zich aan een overmatig gebruik van den drank over; zoodat hij eenmaal geheel bedronken te huis komende, van zijne trappen viel, en aan de gevolgen van dien val overleed. SAMUEL VAN HOOGSTRATEN, die het leven van dezen kunstenaar heeft geleverd, heeft noch de plaats zijner geboorte, noch het tijdstip van zijn overlijden kunnen opgeven. Hij bepaalt er zich slechts toe, om aan zijne talenten den grootsten lof toetèzwaaijen.

ZEGERS. — Zie SEGHERS.

ZEILLER (MARTINUS), in *Stiermark* geboren, was de zoon van een' predikant van *Ulm*, werd school-opziener in *Duitschland*, en overleed te *Ulm* in 1661, in den ouderdom van drie-en-zeventig jaren. Ofschoon hij eenöogig was, schreef hij toch een aantal werken. De meest geachtte zijn die, welke hij over de nieuwere aardrijksbeschrijving van *Duitschland* heeft vervaardigd; dezelve zijn alle in het Latijn, en de voornaamste moeilijkheden worden er zeer wel in opgelost. Men heeft dezelve verzameld in de *Topographie* van MÉRIAN, 31 dl.ⁿ, in fol. Nog heeft men van hem eenige geschied- en tijdrekenkundige wer-

ken enz.; waarin hij Vossius en andere schrijvers, heeft afgeschreven, zonder hunne fouten te verbeteren.

ZELTNER (GUSTAAF GEORGE), een luthersche predikant, in 1672, te *Hilpstein*, een stadje van den *Oppen-Palts*, geboren, was de zoon van den predikant dier plaats. Hij maakte zijne eerste studiën te *Neurenberg*, en ging dezelve te *Jena* voortzetten, alwaar hij tot baccalaureus bevorderd werd. Hij begaf zich vervolgens naar *Kiel*, naar *Hamburg* en andere steden van *Duitschland*, steeds met oogmerk om zijne studiën verder voortzetten. Naar zijn vaderland teruggeroepen, werd hij belast met het opzigt der jonge lieden, welke de Staat in de universiteit van *Altorf* onderhield. In het vervolg, voegde men hem toe, aan het collegie van predikanten van *Neurenberg*, en in deze betrekking had hij het beheer over twee kerken. In 1706, zond de senaat hem naar *Altorf* terug, om er de godgeleerdheid en de Oostersche talen te onderwijzen. Hij oefende gedurende vier-en-twintig jaren deze bediening uit, waarmede hij dien van eersten leeraar (*antistes*) vereenigde. Daar zijne krachten voor dezen dubbelen arbeid niet meer toereikende waren, begaf ZELTNER zich naar een dorp, op kleinen afstand van *Neurenberg*, en om nog nuttig te zijn, achtte hij het niet beneden zich de leeraar dezer nederige plaats te worden, na de eerste kerkelijke bedieningen

onder zijne gezindheid te hebben bekleed. Hij overleed in zijne kleine parochie aan de gevolgen van eenen aanval van beroerte den 2 Julij 1738. Men heeft van hem: 1.º *Aanmerkingen op de Hoogduitsche vertaling door LUTHER van den bijbel geleverd*; — 2.º *Levensbeschrijvingen der godgeleerden van Altorf*; de zijne is er onder begrepen; — 3.º *Historia cryptosocinianismi of Geschiedenis van het verborgen Socinianismus*, 2 dl.ⁿ, in 4.to Het schijnt dat deze sekte eertijds geheime aanhangers in den *Palts* had gehad. Men vindt in het werk al de brieven van den Sociniaan. MARTINUS RUAR (zie dat artikel); — 4.º *Zeven Verhandelingen over de Hebreeuwsche vrouwen, welke zich in de wetenschappen onderscheiden hebben*; — 5.º *Levensbeschrijvingen der eerste leer-aars van Neurenberg* (antistites); — 6.º *Dissertatio theologica de novis bibliorum versionibus germanicis non temere vulgandis*, Altorf, 1707, in 4.to; — 7.º *De corruptelis et medelis theologiae ac metaphysicae, Dissertatio gemina quarum priori, de consanguinitate theologiae ac metaphysicae; posteriori de genuina et spuris theologiam docendi methodis; accessere schediasma de scriptoribus desideriorum; epitaphium item metaphysicae, et idaea theologiae federalis, brevi tabella adumbrata*, Neurenberg, 1707, 1 dl., in 4.to

ZELTNER (JOANNES KOENRAAD), broeder van den voorgaande,

den 4 October 1687, te *Neurenberg* geboren. Bij den dood zijns vaders was hij pas dertien jaren oud: zijn broeder zond hem in 1706 naar de hoogeschool van *Altorf*, alwaar hij met roem drie thesis verdedigde, betrekkelijk de geleerde vrouwen der joodsche natie. In 1711, begaf hij zich naar *Wittemberg*, daarna naar *Saksen* en naar de Duit-sche steden, die het meest in den roem van de beoefening der letteren stonden. Hij kwam in 1715, te *Altorf* terug, en werd aldaar en te *Altenhan* tot predikant benoemd. Een vroegtijdige dood rukte hem in den nacht van den 6 op den 7 April 1719, in het graf. Het voornaamste zijner werken voert ten titel: *Theatrum virorum eruditorum qui speciatim typographis laudabilem operam prestiterunt*, Neurenberg, 1740, een zwaar deel in 12.mo; FREDERIK BOTHSCHOLTZ, een Sileziër, heeft er de Levensbeschrijving des schrijvers bijgevoegd.

ZENO (KAREL), een beroemde Venetiaan, uit een oude familie, trad eerst in den geestelijken staat, welken hij verliet, om de wapens optenemen. Hij kenmerkte zijne dapperheid in verschillende ondernemingen: men beloonde zijne diensten door het stadhouderschap van het *Milanesche*. Zoowel voor den oorlog ter zee als voor dien te lande geschikt, had hij verscheiden malen het bevel over de vloot der Venetianen, en

behaalde op de Turken aanzienlijke voordeelen. Ondanks zijne zegepralen, werd hij beschuldigd de wetten der republiek geschonden te hebben, welke aan hare onderdanen verbiedt, jaarwedde of gratificatie van eenen vreemden vorst aantene men. Men nam hem gevangen; maar zijne onschuld en het gemor der voornaamste burgers, deden hem twee jaren later de vrijheid teruggeven. ZENO ging voort, zijn vaderland met denzelfden, ijver te dienen. Dikwerf offerde hij zijne fortuin op, om de soldaten te betalen, en hen tot hunnen pligt terugtebrengen. Hij zou tot de waardigheid van Doge zijn verheven, indien men hem aan het hoofd des legers had kunnen vervangen. Eindelijk besloten, om zijne overige levensdagen aan de rust toetewijden, bragt hij zijne laatste dagen te Venetië door, terwijl hij zich enkel met de studie en met de uitoefening der christelijke deugden bezig hield; hij overleed in 1418, in den ouderdom van vier-en-tachtig jaren. LEONARDUS JUSTINIANI, redenaar der republiek, sprak zijne *Lijkrede* uit, die te Venetië in 1731 gedrukt is.

ZENO (APOSTOLA), in 1669 geboren, stamde af uit een doorluchtig huis van Venetië; maar van eenen tak, die zich sedert langen tijd op het eiland *Candia* gevestigd had. Hij stichtte in 1686 te Venetië de akademie *degli Animosi*, en in 1710, het *Giornale de Letterati*. Hij gaf er 30 deelen van in het

licht, die uitsluitend tot 1719 loopen. Wijn hij even zeer door zijne tooneelgedichten beroemd was, werd hij door keizer KAREL VI naar Weenen beroepen, alwaar hij eerst den titel van dichter en later dien van geschiedschrijver van het keizerlijke hof ontving. ZENO bragt elf jaren aan genoemd hof door, terwijl hij zich steeds met de samenstelling zijner stukken bezig hield. Het waren niet altijd ongewijde treurspelen; hij gaf van tijd tot tijd *Melodramen* of zamenspraken over gewijde onderwerpen in het licht, bekend onder den naam van *Azioni sacre* of *Oratorio*. In 1729, keerde hij naar Venetië terug, en werd aan het hof des keizers, door METASTASIO vervangen; hij bleef echter in het genot zijner jaarwedden. De laatste jaren zijns levens bragt hij te Venetië door en overleed aldaar in November 1750. Tot zijne voornaamste werken, behooren, behalve zijne *Melodramen*: 1.° Aanmerkingen op FONTANINI'S *Bibliotheca della Eloquenta Italiana*; — 2.° *Dissertatione Vossiane*; — 3.° Bijdragen tot FORIST'S *Mappamondo Istorico*; — 4.° *Levensbeschrijvingen* van SABELLICO, GUARINI, DAVILA en de drie MANUTIUSSEN. Dezelve zijn gezamenlijk in het Italiaansch gedrukt, in 10 dl.ⁿ, in 8.°^o, Venetië 1744. Zijne bijzondere verdienste als dichter is de vindingrijkheid, de kracht en het gevoel; maar het ontbreekt hem aan zachtheid, sierlijkheid en bevalligheid.

ZENO ELEATES of van *Elea*, ook wel *Velia* genaamd, in *Italië* werd in het jaar 504 vóór J. C. geboren, was de leerling van PARMENIDES, en zelfs, volgens sommigen, zijn aangenomen zoon. Zijne wijsgeerige gematigdheid logenstrafte zich nu en dan. Men verhaalt dat hij in eenen grooten toorn ontstak, tegen iemand, die hem beleedigen zeide; en daar hij zag, dat men zijne verontwaardiging vreemd vond, antwoordde hij: » Indien ik ongevoelig was voor de beleedigen, zou ik het ook voor de lofspraken zijn; » terwijl hij alzoo als eene ondeugd beschouwde, datgene, wat in groote en sterke zielen slechts het uitwerksel eener zuivere deugd, en eener die gevoelde kennis der menschelijke begoochelingen is. Hij ondernam om zich meester te maken van het bestuur, en zich van den tiran NEARCHUS te ontdoen; deze zamenzweering werd ontdekt. ZENO onderging de wreedste folteringen met standvastigheid, of, als men wil, met eene soort van woede. Hij beet zich de tong af en spuwde dezelve in het aangezicht van den tiran, uit vreeze van door de hevigheid der folteringen, zijne medepligtigen te openbaren. Eenigen zeggen dat hij levend in eenen vijzel werd gestampt. ZENO wordt voor den uitvinder der redekunst gehouden; maar van eene redekunst, die bestemd is, om het voor en tegen te verdedigen, en om door listige drogreden te bedrie-

gen. Men kan er aan twijfelen, dat hij zou beweerd hebben, *dat er niets in het heelal is*, zoo als eenige schrijvers hem zulks verwijten; ofschoon men met CICERO moet bekennen, dat er geene soort van dwaasheid is, die niet door het hoofd dezer zoogenaamde wijzen is gegaan. Men noemt naar hem *Zenonische punten*, de deeltjes der stof in derzelve kleinst mogelijke resultaten, waarin ZENO dezelve als mathematisch en zonder uitgebreidheid beschouwde, terwijl anderen deze punten betrachtten, als physisch en uitgebreid, en dat verscheiden natuurkundigen, deze beide gevoelens verwierpen, en de tot in het oneindige deelbare stof aannamen.

ZENO, stichter van de sekte der Stoicijnen: welke naam aan die sekte werd gegeven, naar eene overdekte galerij *Stoa* genaamd, waar deze wijsgeer behagen vond, redevoeringen te houden. Te *Citium*, op het eiland *Cyprus*, geboren, werd hij door eene schipbreuk op de kust van *Athene* geworpen. Na tien jaren onder CRATES, en tien andere onder STILPO, XENOCRATES en POLEMON gestudeerd te hebben, opende hij eene school die zeer bezocht werd. Nadat ZENO eenen val had gedaan, bragt hij in het jaar 264 vóór J. C. zich zelve om het leven. Een aantal zijner leerlingen hebben dit voorbeeld gevolgd, en zich van het leven beroofd. ZENO be-
weerde echter, » dat men met

de deugd gelukkig kon zijn, te midden der vreeslijkste folteringen, en ondanks de wispelurigheden der fortuin;" een beginsel, dat op eene in het oog vallende wijze bij den zelfmoord afsteekt. Deze wijsgeer was gewoon te zeggen dat » indien een wijze niet moest beminnen, zoo als sommigen zulks beweren, er niets meer te beklagen zou zijn, dan schoone en deugdzaame personen, die alsdan enkel door dwazen zouden bemind worden." Het is op deze wijze dat hij eene soort van verdediging van minnegevallen daarstelde, die niet zeer wijsgeerig schenen. Men weet daarenboven, dat deze held der deugd de walgelijke beginselen van het cynismus goedkeurde. » De Stoïcijnen, zegt pater SÉNAULT in zijne *Verhandeling over de hartstogten*, zijn, na onze natuur, tot een zoo hoog punt van grootheid te hebben verheven, verplicht ons tot den stand der dieren te doen afdalen, en in ik weet niet welke domheid, het geluk en de rust van hunnen wijze te stellen. Dit gevoelen is niet verwijderd van die trotsche geesten, die na zich op den troon van God te hebben willen plaatsen, aan J. C. de vergunning vraagden, om in de ingewanden der varkens te mogen gaan (Marc. V, 12), en die, na niet met de goddelijke personen te hebben kunnen regeren, zich te vreden stelden om met onzuivere dieren te leven. Zoo dat onze trotsche Stoïcijnen, na hunnen wijze tot in den hemel

te hebben verheven, en hem titels te hebben gegeven, waarop de kwade engelen in hunnen opstand nooit aanspraak maakten, hem tot den staat der dieren vernederden, en, daar zij hem niet ongevoelig kunnen maken, trachten zij hem als dom voortestellen. Zij beschuldigen de rede de oorzaak onzer ongeregeldheden te zijn: zij beklagen zich over de voorregten, welke ons de natuur heeft verleend, en zouden het geheugen en de voorzigtigheid willen verliezen, om nimmer de toekomstige onheilen te voorzien, en de verledene te gedenken. Deze dwaasheid is de straf hunner ijdelheid: de goddelijke rechtvaardigheid heeft toegelaten, dat de geest, die hun afgod was geweest, hunne kwelling werd, en dat zij alom verkondigden, dat, wijl zij niet als goden konden leven, zij besloten om zulks als dieren te doen; maar zonder hunne wanhoop natevolgen, moet men slechts de hulp des hemels afsmeeken, en, bij het erkennen van de zwakheid der rede, een ander licht zoeken, om ons te geleiden, en nieuwe krachten verzamelen om onze hartstogten te overwinnen: dit hebben wij geleerd, door de christelijke godsdienst." ZENO vergeleek degene die wel spreken en die slecht leven, met *de munt van Alexandrië, die schoon, doch uit valsch metaal zamengesteld was*: eene vergelijking, al te juist toepasselijk, op al die oude deugd-predikers. Hij deed het opperste heil bestaan in *overeenkomstig de na-*

tuur te leven, volgens het gebruik der gezonde rede: een onbepaalde stelregel, die niets voor de praktijk leert, en dien de grootste booswichten, geene moeite hebben, naar hun stelsel te plooijen. Hij erkende slechts een' God, die niets anders was dan de ziel der wereld, die hij als zijn ligchaam beschouwde, en beide te zamen als een volmaakt dier. Het is dit geheel, of de wereld, die de God der Stoicijnen was. Hij nam in alle zaken een onvermijdelijk noodlot aan. Toen zijn knecht eens van dit laatste gevoelen gebruik wilde maken, en uitriep, terwijl hij hem wegens eenen diefstal sloeg: *Ik was bestemd om te stelen.* — *Ja*, antwoordde ZENO, *en om geslagen te worden.* Men vindt in hem zoo als in alle wereldwijzen, waarover wij in dit Woordenboek reeds gesproken hebben, een vreemd mengsel, hatelijker dan de openbare ondeugd, namelijk die der wijsheid en dwaasheid, der zedelijkheid en ongebondenheid; die ijdelheid en snorkerij, die zelfs de deugd verachtelijk zoude maken, indien dezelve zich onder het beeld kon bevinden, waaronder men haar voorstelt; die verslindende eerzucht, welke bij de eenen in onstuimigheden uitbarstte, en die de zwakheid bij anderen onder lompen en vuiligheid verborgen hield; deze strengheid van zeden in de lessen, en in het daadwerkelijke eerloosheden, die de natuur beleedigen: waarbij men moet voegen de vergetelheid en de verachting van den waren God,

dien deze wijzen niet konden miskennen, en dien zij verlieten, om steenen en redelooze dieren aan te bidden, om het *scepticismus* en het *atheismus* voortteplanten. Eindelijk kan men van deze geruchtmakende mannen, van die helden, welke de wijsgeerige of staatkundige oudheid ons als voorwerpen van bewondering doet voorkomen, datgene herhalen, wat het schoonste genie van Rome, ons van die beroemde booswichten zegt:

Hic petit exsidiis urbem miserisque ponates,
Ut gemma bibat et serrano dormiat ostro;
Gondit opes alius defossoque incubat auro.

2 Georg.

Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit, leges fixit pretio atque roxit.
Hic thalamum invasit nato vetitosque hy-
monnos,
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
7 Æneid.

(Zie COLLIUS, LUCIANUS, ROUSSEAU — J. J. —, PLATO, SOCRATES, SOLON, VESPASIANUS, enz.).

ZENO, bijgenaamd *Isauricus*, keizer van het *Oostersche rijk*, trad in 458, in den echt met *ARIADNE*, dochter van keizer *LEO I.* Hij verwekte bij haar eenen zoon, die slechts tien maanden leefde, na *Augustus* te zijn verklaard. Het gerucht liep, dat daar ZENO alleen wenschte te regeren, hij vergif had aangewend, om zich van zijnen zoon te ontdoen. Zoodra hij, in 474, meester begon te worden, wendte hij zich in allerlei wellusten. Zijne ongeregelde levenswijze maakte hem zoo gehaat, dat *VERINA* zijne schoonmoeder,

en **BASILISCUS**, de broeder van **VERINA**, pogingen in het werk stelden, om hem te onttroonen. **ZENO** werd in 475 door **BASILISCUS** verdreven, die na zich van den troon te hebben meester gemaakt, in het volgende jaar er zelf werd afgestort, door den genen, dien hij den voet had geligt. Deze aldus herstelde keizer was daardoor niet wijzer geworden. Hij werd de vervolger der Catholijken. Onder voorwendsel van de eenheid te herstellen, vaardigde hij onder den naam van *Henoticum* een bebruch edikt uit, hetwelk, wel is waar, niets strijdigs met de regtzinnige leer betrekkelijk de menschwording bevatte; maar waarin het concilie van *Chalcedonië* niet werd aangenomen. Hij stelde zijn geheele gezag in het werk, om zijn edikt te doen aannemen en mishandelde al degene, die zich dezer kerkvergadering toegedaan toonden, welke de laatste Catholijke geloofsregel was. Zijn losbandig leven, wikkeld hem in overmatige uitgaven, die de inkomsten der kroon verre te boven gingen. Hij deed zulke groote geld-heffingen alsof hij den oorlog moest voeren tegen al de mogendheden van *Europa* en *Azië*. Ook voerde hij de schatting in *Chrysargyrum* genaamd, die zich over alle lieden des rijks, van elken ouderdom en van elken stand uitstrekte. Hij stelde eene andere belasting op elk paard, op de muilezels, ezels, ossen, honden en zelfs op de mest. Door een nog schreeuwend misbruik, verkocht hij alle ambten. De

regtbanken werden enkel bezet door baatzuchtige en onregtvaardige mannen, die zich op de onderdrukten, voor den koop prijs hunner posten schadeloos trachtten te stellen, en de gunst hunner oordeelvellingen, aan den genen verkochten, die dezelve het duurste betaalde. **ZENO** overleed in 491, in den ouderdom van 65 jaren, na zeventien jaren en drie maanden geregeerd te hebben. De schrijvers komen niet overeen omtrent de wijze van zijn dood. sommigen zeggen dat hij aan eenen bloedgang stierf; het verhaal van anderen is treuriger en minder waarschijnlijk: zij zeggen, dat hij, na een overmatig gebruik van spijs en drank aan tafel, in den nacht van den 9 April 491, in eene soort van bezwijming verviel, die zoo hevig was, dat men hem voor dood hield, dat **ARIADNE**, zijne vrouw, hem oogenblikkelijk en zonder eening luister, naar den keizerlijken grafkelder liet dragen, die met eenen zwaren steen gesloten werd, en dat, toen het graf na verscheiden dagen geopend werd, men bevond, dat deze rampzalige vorst, in een aanval van woede was gestorven. **ANASTASIUS I** volgde hem op als keizer en als echtgenoot van **ARIADNE**.

ZENOBIA (SEPTIMA), koningin van *Palmyra*, echtgenoot van **ODENATUS**, beweerde uit een' der **PTOLEMUSSEN** en **CLEOPATRA** gesproten te zijn. Indien zij hun haren oorsprong niet te danken had, erfde zij ten minste hunnen

moed. Na den dood van haren gemaal, in 267, nam zij den naam van *Augusta* aan, welken haar echtgenoot van de keizers had ontvangen, en regeerde met gezag en met roem ten tijde van GALLIËNUS, en CLAUDIUS II, zijn opvolger. Zij had grootelijks deel gehad, aan de schitterende overwinningen, door welken ODENATUS de trotschheid van SAPOR had vernederd. GALLIËNUS wilde haar bestrijden door zijnen veldheer HERACLIANUS, die zelf geslagen werd. Onder CLAUDIUS deed zij meer: zij maakte gebruik van de rust, waarin hij haar liet, om *Egypte* te overmeesteren. Al de geschiedschrijvers van haren tijd hebben hare deugden gehuldigd, vooral hare kuischheid, en hare zucht voor de wetenschappen en schoone kunsten; hetwelk niet bellette dat zij ook met groote ondeugden behebt was, vooral hare verslaafdheid aan den wijn, hare praalzucht en wreedheid. Men verzekert zelfs dat zij deel had aan den moord van haren echtgenoot (zie HERODIANUS, oudste zoon van ODENATUS). De wijsgeer LONGINUS was haar meester. Nadat keizer AURELIANUS besloten had, haar ten onder te brengen, trok hij op naar *Antiochië*, verwaarts ZENOBIA zich met hare grootste magt begeven had. De beide legers ontmoetten elkander: aan beide zijden vocht men met woede. AURELIANUS moest in het begin wijken, en was op het punt van den slag te verliezen; maar nadat de ruitery der Palmyriërs te ver was doorgedrongen, viel

de Romeinsche infanterie op de Palmyrische aan, drong door hare gelederen heen, en behaalde de overwinning. Nadat ZENOBIA een groot gedeelte harer troepen in dezen slag verloren had, ging zij zich in de stad *Palmyra* opsluiten. De overwinnaar belegerde haar aldaar, en zij verdedigde zich met den moed eens mans en de woede eener vrouw. Nadat aan AURELIANUS de vermoeyenissen der belegering begonnen lastig te vallen, schreef hij eenen eigenhandigen brief aan ZENOBIA, om haar billijke voorwaarden voortstellen. De vorstin antwoordde hem met trotschheid: » Het is door dapperheid en niet door eenen brief, dat men eenen vijand noodzaakt zich overtegeven. Gij zijt door struikroovers geslagen geweest, wat moet gij niet van burgers vreezen, die zich verdedigen? Herinner u, dat CLEOPATRA liever wilde sterven dan overwonnen zijn.» De verbiterde AURELIANUS zette het beleg met hevigheid door, en daar ZENOBIA vreesde in zijne handen te vallen, zoo verliet zij in 273 heimelijk de stad. AURELIANUS liet haar achtervolgen, en men maakte zich van haar meester op den oogenblik dat zij op het punt stond, om den *Euphraat* overtetrekken. De soldaten eischten haren dood, maar de overwinnaar spaarde haar voor zijnen zegetogt, die prachtig was. Hij schonk haar vervolgens een heerlijk landgoed in de nabijheid van *Rome*, alwaar zij hare overige levensdagen doorbragt. Eenige schrijvers, onder anderen

de H. ATHANASIUS, zijn van gevoelen geweest dat zij de godsdienst der joden had omhelsd. (Zie PAULUS SAMOSATHENUS). Pater JOUVE (zie dat artikel) heeft in 1758, in 12.mo. eene belangrijke *Geschiedenis* dezer heldin in het licht gegeven.

ZENODORUS, een beroemde Romeinsche beeldhouwer, die men meent van Gallischen oorsprong en in *Auvergne* geboren te zijn, bloeide onder de regeringen van TIBERIUS tot NERO. Terwijl VIBIUS president van *Aquitanië* was, bootste ZENODORUS in *Auvergne* volmaakt wel twee vazen van den beeldhouwer CALAMIS na; maar hij vestigde zijnen roem nog beter, door in dat zelfde gewest, een kolossaal standbeeld van MERCURIUS uittevoeren, dat, volgens PLINIUS, in grootte al de reuzenbeelden der oudheid overtrof. Nadat NERO hem te Rome had doen komen, vervaardigde hij het standbeeld van dien keizer, hetwelk eene hoogte van honderd tien voeten had. VESPASIANUS liet er later het hoofd afnemen, en in deszelfs plaats dat van de zoon of van APOLLO op stellen, hetwelk met zeven stralen omringd was: men zag hetzelfde in het vierde wijk van Rome. MARTIALIS zegt van dit beeld:

Hic ubi sidereus propior videt videt astra
colossus,

ZENONIDA, vrouw van keizer BASILISCUS, bezat, zegt men, eene schitterende schoonheid, maar het was ook daarin dat hare geheele verdienste bestond.

Zij begunstigde het eutychnianismus, en met de dwalingen paarde zij de ondeugden. Hare betrekkingen met HERMATUS, den neef van haren echtgenoot, waren de ergernis van *Konstantinopel*. Gevaarlijk in hare minnarijen, was zij onverzoenlijk in haren haat, en met woede vervolgde zij de Catholijken. Naardien zij de medepligtige der misdaden van BASILISCUS was geweest, werd zij ook in zijne rampspoeden gewikkeld. (Zie BASILISCUS).

ZEPHYRINUS (*Heilige*), Paus na VICTOR I, den 8 Augustus 202, bestuurde de Kerk heiliglijk, en overleed op dezelfde wijze, den 20 December 218. De beide *Brieven*, welke men hem toeschrijft, zijn lang na hem gefabriceerd. Het was onder zijn pontifikaat dat de 5.^e vervolging begon, die zoo wreed was, dat men de komst van den antechrist nabij waande. TERTULLIANUS, in de dwalingen der montanisten vervallen, heeft niet gevreesd te zeggen, dat deze heilige opperpriester hunne leer had goedgekeurd; maar men weet dat het eene list der kettters is om hunne dwalingen, met de goedkeuring van eenigen Roomschen Paus te willen bekrachtigen. NOEL ALEXANDER heeft TERTULLIANUS op dit punt bondiglijk wederlegd, in zijne *Historia Ecclesiastica etc. Sec. 3. Dissert. 1. De H. CALIXTUS I*, volgde ZEPHYRINUS, op.

ZEPER (PHILIPPUS), is de schrijver van een werk, vol

diepzinnige nasporingen, getiteld: *De Mozaïsche wetten, met die der Romeinen vergeleken*, Halle, 1632, in 8.vo Deze geleerde was de tijdgenoot van WILLEM ZEPPER, die in het licht gaf *Legum mosaïcarum forensium explicatio*, een in 1614, in 8.vo herdrukt werk.

* ZEROLA (THOMAS), bisschop van *Minori*, suffragaan van *Amalfi*, in het koninkrijk *Napels*, werd te *Benevento*, in 1448 geboren. Hij was een geleerde prelaat, zeer naauwgezet, in de vervulling zijner pligten, en gaf de volgende werken in het licht: 1.º *Praxis sacramenti penitentiae*; — 2.º *De sancto jubileo ac indulgentiis*; — 3.º *Commentarium super bullam indictionis ejusdem anni sancti*; — 4.º *Praxis episcoporum*, 1597, in 4.to, enz.

ZEUXIS, een beroemde Griekse schilder, bloeide omtrent het jaar 400 vóór de Christelijke tijdrekening. Hij was geboren te *Heraclea*, maar wjl er vercheidene steden van dien naam bestonden, zoo weet men niet juist in welke derzelve hij het eerste levenslicht aanschouwde. Eenige geleerden gissen dat hij van *Heraclea*, bij *Croton*, in *Italië*, was. ZEUXIS was de leerling van APOLLODORUS, dien hij weldra overtrof, en zijne voortbrengselen werden zoo zeer gezocht, en tot zoo hooge prijzen betaald, dat hij spoedig tot zulk eenen welstand geraakte, dat hij geene zijner stukken meer verkoopen wilde, » wjl,

zoo als hij zeide, geen prijs in staat was dezelve te betalen." Eene zoo verregaande laatlundheid verbitterde APOLLODORUS, die ZEUXIS in een hekschrift hevlg aanviel; maar zulks verbeterde hem niet. De ouden hebben zeer geprezen de schilderij eener HELENA, welke deze schilder voor de Agrigentijners vervaardigde. Nadat ZEUXIS druiven in een korfje had voorgesteld, kwamen de vogels om de trossen te bepikken: hetwelk echter geene bewonderenswaardige gelijkenis bewijst, zoo als men zulks bij meer dan eene gelegenheid heeft gezien. Een andermaal vervaardigde hij eene schilderij, waarop een jongen mede eene mand met druiven droeg; de vogels kwamen weder om van de vrucht te eten. ZEUXIS kon zich niet onthouden van te bekennen, dat de draager slecht moest zijn voorgesteld, wjl hij de vogels geene schrik aanjoeg. Deze schilder was niet zonder mededingers: PARRHASIUS (zie dat artikel) daagde hem eens tot eenen wedstrijd uit. ZEUXIS koos daartoe zijne schilderij der druiven, die de vogels bedrogen had: maar nadat PARRHASIUS zijn stuk had uitgesteld, riep de ongeduldige ZEUXIS uit: *Schuijf toch die gordijn weg!* en die gordijn was juist het schilderstuk van PARRHASIUS. ZEUXIS was grootmoedig genoeg om oogenblikkelijk uitroepen: » Ik ben overwonnen; want ik heb slechts vogels, maar PARRHASIUS heeft mij zelve bedrogen." Volgens FESTUS, zou deze schilder, na

op eene buitengemeen belagchelijke wijze, eene oude vrouw te hebben voorgesteld, door die voorstelling in zulk een schaterend lagchen zijn geschoten, dat hij er aan stierf; eene bijzonderheid, die als dezelve waarheid is, bewijst dat deze schilder het hoofd op hol was, CARLO DATI heeft zijn *Leven* geleverd, met die van eenige andere Grieksche schilders, *Florence*, 1667, in 4.to

* ZEVEGOT of ZEVEGOTIUS (JACOBUS), een regtsgeleerde en dichter, in 1604, te *Gend* geboren. Hij volgde eenigen tijd de pleitzaal, en omhelsde vervolgens den regel van den heilige AUGUSTINUS; maar weldra verliet hij het klooster, en zelfs naar men zegt het Catholicismus, reisde door *Italië*, en, bij zijne terugkomst in *Vlaanderen*, trad hij in den echt, en bekwam eenen leerstoel voor de geschiedenis en welsprekendheid te *Harderwijk*, alwaar hij den 17 Maart 1646 overleed. 1.º Zijne Latijnsche *Gedichten* bevatten drie boeken *Treurzangen*, waarvan er verscheiden godvruchtige onderwerpen behandelen; er bestaan verscheiden uitgaven derzelve; — 2.º *Maria Græca* en *Rosimunda*, treurspelen; — 3.º *Mengeldichten*; — 4.º *Punt-dichten*. Nog schrijft men hem de volgende werken toe; — 5.º *Esther*, een blij-eindend treurspel; — 6.º *Het beleg van Leyden*, een treurspel in Vlaamsche verzen; — 7.º *Zinspreuken*, in dezelfde taal; — 8.º *Observata politica ad C. Suetonii Julium*

Cæsarem, Amsterdam, 1630, in 24.mo Dit is eene verzameling van lasteringen tegen PULPUS IV, koning van *Spanje* en tegen het huis van *Oostenrijk*; — 9.º *Observationes maxime politice in L. Florum*, even als het voorgaande, een hekelschrift.

ZEVENTIGEN. Het is onder dezen naam, dat men de zeventig, of twee-en-zeventig schrift-verklaarders aanduidt, die het oude Testament uit het Hebreuwsch in het Grieksch vertaalden. Toen PTOLEMEUS PHILADELPHUS, koning van *Egypte* (hij besteeg den troon in het jaar 285 vóór J. C.), de beroemde bibliotheek van *Alexandrië* wilde zamenstellen, schreef hij, zeggen de Grieksche geschiedschrijvers en JOSEPHUS, aan den hoogen-priester ELEAZAR, en droeg hem op, hem het boek der wet te zenden. Ten einde zulks des te gemakkelijker te bekomen, deed hij bij een besluit al de slaven, die in zijne Staten waren, in vrijheid stellen. De tot ELEAZAR gezonden afgevaardigden bragten hem rijke geschenken mede; de hooge-priester onthaalde hen met onderscheiding, koos zes Hebreërs uit elken stam, en deed hen naar *Alexandrië* vertrekken, met een afschrift der wetten van MOZES, met gouden letters geschreven. Nadat PTOLEMEUS zich van hunne bekwaamheid had verzekerd, zond hij hen naar een eenzaam paleis van het eiland *Pharos*, en het werk werd in twee-en-zeventig dagen ten einde gebragt.

Men gaf hetzelfde over aan DEMETRIUS, die het in de vergadering der joden van *Alexandrië* deed voorlezen, alwaar het hunne goedkeuring bekwam. Deze vertaling werd door Grieksche copïsten afgeschreven, en in de koninklijke bibliotheek gedeponeerd, welke bij den dood van PROLEMEUS 200,000 boekdeelen bevatte, en welke zijne opvolgers tot het getal van 700,000 bragten. Deze zelfde overzetting diende voor de Synagogen van *Egypte*, toen de joden dier gewesten hunne eigene taal niet meer verstonden. Koning PROLEMEUS zond de schriftverklaarders terug, overladen met geschenken voor hen zelve, voor den hoogen-priester en voor den tempel, en leefde steeds in goede verstandhouding met de joden.

ZHINGA. — Zie ZINGHA.

* ZIANI (SEBASTIAAN), doge van *Venetie*, in 1172, volgde VITALUS MICHELII op. Hij bezat smaak voor de schoone kunsten, in eene eeuw, waarin dezelve bijna geheel werden voorbijgezien: hij deed alzoo twee bouwkundigen komen, den eene uit *Lombardijë*, en den andere uit *Konstantinopel*. De eerste deed uit *Griekenland* naar *Venetie* twee marmereen zuilen vervoeren van eene verbazende grootte, en rigtte dezelve op, op het St. *Marcus-plein*. De tweede bouwde de kerk van dien naam, waarin men meer dan 500 pilaren telt. Men ziet in de overwelfde gang, het standbeeld van een' grijsaard,

XXV DEEL.

die eenen vinger op den mond houdt, hetwelk men meent, dat van den bouwmeester te zijn. De vier beroemde metalen paarden van *Corinthe*, die eertijds de zegekar van NERO, te *Konstantinopel* versierden, zijn op eene galerij boven den overdekten gang geplaatst. Onder de overheersching van BONAPARTE werden deze paarden naar *Parijs* gevoerd, en in 1815 aan *Venetie* teruggegeven. ZIANI was de eerste doge, die in 1177, de jaarlijksche plegtigheid invoerde, van met de zee te huwen; *Desponsamus te mare, in signum veri et perpetui, domini* (zee, wij huwen u, ten teeken eener ware en altyddurende heerschappij). Paus ALEXANDER III zegende in persoon dit huwelijk, en gaf aan den doge, eenen ring om denzelfden in de zee te werpen. Het was onder zijn bestuur dat het bestand van *Venetie* werd gesloten, tusschen keizer FREDERIK BARBAROSSA, en het Lombardische bondgenootschap (1177). Hij overleed in 1179, en had tot opvolger ORIO MASTROPETRO.

* ZIEGELBAUER (*dom MAGNOLD*), een Duitsche Benediktijner, in 1696, in het markisaat van *Ehwangen*, in *Zwaben*, geboren. Hij had zijne geloften afgelegd in de beroemde abdij van *Zuisalten*, en was een beroemde en diepzinnige geleerde, die eene uitgebreide belezenheid bezat. Men telt onder zijne werken: 1.° *Opus parthenicum de cultu immaculate conceptionis beatae Mariae, Weenen, 1*

dl. in fol; — 2.º *Novus rei litterariæ ordinis Sancti-Benedicti conspectus*, 1 dl.; Regensburg, 1740. Dit is alles wat dom ZIEGELBAUER van dit groote werk leverde; het maakt het 4.º dl. uit van datgene hetwelk dom LEGIPONT, onder dezen titel heeft in het licht gegeven: *Historia rei litterariæ ordinis Sancti-Benedicti in quatuor partes distributa: opus eruditorum votis diu expetitum, ad perfectam historiae benedictinæ cognitionem maxime necessarium, et universim omnibus non utile minus quam scitu lectuque jucundum, a R. P. D. Magnoaldo Ziegelbauer ejusdem ordinis inceptum equidem, sed recensitum, auctum, jurisque publici factum per reverendum felicis recordationis domnum Oliverium, Augsburg en Wurtzburg, sumptibus Martini Weith, bibliopolæ, 1754; — 3.º *Fides benedictina de sanctissimo sacramento; hoc est Patres, auctores et scriptores ordinis Sancti-Benedicti de Sanctissimo altaris sacramento, a sæculo nono ad duodecimum inclusive, quorum scripta et opera in unum corpus, seu bibliothecam collecta, ac notis et observationibus illustrata exhibentur*; — 4.º een 7.º deel der *Werken* van RABANMAUR, bevattende verschillende Verhandelingen van dien ouden schrijver, ten getale van zeventien, welke nog niet in het licht waren verschenen, met zijn *Leven*, in het Latijn geschreven; — 5.º *Geschiedenis van het leven der heilige MARGARETHA van Bresnau, in Boheme, Keulen*, 1740, 1 dl. in fol; —*

6.º *Sacra sponsalia Virginis Mariæ, Bamberg*, 1740, in 8.vo Deze geleerde Benediktijner overleed te Olmutz, in 1750.

* ZIEGENBALG (BARTHOLOMEUS), een Iutersche missionaris, den 24 Junij 1683, te *Pulsnitz* of *Polsena*, in *Opper-Lausnitz* geboren. Ofschoon reeds vroegtijdig ouderloos, maakte hij echter goede studiën, eerst te *Görlitz*, en later te *Berlijn*. Van daar begaf hij zich naar de universiteit van *Halle*, alwaar hij zijnen theologischen leergang ten einde bragt, en zich op de geleerde talen toelegde. Hij reisde vervolgens, en hield zich te *Erfurt* en te *Merseburg* met de opvoeding eeniger jonge lieden bezig. Toen de koning van *Denemarken*, in 1705, missionarissen naar *Tranquebar*, eene stad der kust van *Coromandel*, de hoofdplaats der Deensche kantoren, wilde zenden, vertrok ZIEGENBALG, te dien einde, den 19 November deszelfden jaars, met HENDRIK PLUTSCHOW, die zich aan hetzelfde werk had toegewijd, uit *Koppenhagen*. Zij kwamen den 9 Julij 1706, te *Tranquebar* aan. Eenige maanden waren voor ZIEGENBALG voldoende, om de taal te leeren, en zich in staat te stellen om zijne onderrichtingen te beginnen. Ofschoon zij in het begin vele tegenkantingen hadden ondervonden, hadden zij het echter den 15 Mei 1707, reeds zoo ver gebragt, dat zij een aantal der in de door hen gestichte scholen onderwezen neophieten konden doopen. In

de volgende maand legden zij de grondslagen tot eene kerk, aan welke zij den naam van *Nieuw-Jeruzalem* gaven. In Julij 1709, kwamen nog drie zendingen zich met hen vereenigen. ZIEGENBALG deed togten in het binnenland, en hield, wanneer de gelegenheid zich daartoe aanbood, redetwisten met de Braminen. Hij drong zelfs door in het koninkrijk *Tanjaour*: maar op het berigt dat de koning van dat land den christenen vijandig was, zag hij van die reis weder af. Daar de gezondheid van den heer PLUTSCHOW hem het verdere verblijf in *Indië* niet toeliet, zoo zag ZIEGENBALG zich alleen met het beheer der missie belast, welke belangen hem in 1714 noodzaakten, eene reis naar *Europa* te doen. Hij ontmoette den koning van *Denemarken* te *Straalsund*, trad in den echt, en vertrok in 1716 met zijne vrouw weder naar *Tranquebar*, alwaar hij voortging het zendingswerk te bevorderen, en den 23 Februarij 1719 overleed. Hij had uit *Italië* Marabarische drukletters laten komen, en te *Tranquebar* eene boekdrukkerij opgerigt, door middel van welke hij verscheiden werken in die taal liet drukken. Men heeft van hem: 1.º eene zedekundige verhandeling, te *Halle*, onder den titel van *School der wijsheid* gedrukt; hij had dezelve gedurende zijne eerste reis naar *Indië* zamengesteld; — 2.º *De Leeraar volgens den geest Gods, en het Gode aangename Chris-*

tendom, twee Hoogduitsche verhandelingen in *Indië* zamengesteld; — 3.º *De weg des Heils, het Heidendom laakbaar en Brieven aan de Malabaren*, in de Malabaarsche taal; — 4.º *Biblia Damulica, seu Biblia Sacra damulice; seu veteris Testamenti, pars I, in qua Mosis libri quinque, Josue liber unus atque liber unus Judicium studio et opera Bartholomæi Ziegenbalgi, missionarii ad Indos orientales, Tranquebariæ in littore Coromandelino, typis et sumptibus missionis Danicæ, 1723; in 4.to*; — 5.º *Novum Testamentum ex originali textu in linguam damulicam versum opera et studio Bartholomæi Ziegenbalgi et Joannis Ernesti Grundleri, editio secunda accessione summariorum cujusvis capituli auctior; Tranquebariæ in littore Coromandelino, typis et sumptibus missionis Danicæ, 1722, in 8.vo* Men ziet dat deze uitgaven eerst na den dood van ZIEGENBALG geschied zijn. GRUNDLER, over wien alhier gesproken wordt, was een der missionarissen, uit *Europa* gekomen om ZIEHENBALG behulpzaam te zijn. Er was eene eerste uitgave van het Nieuwe Testament in 1714 in het licht verschenen. Men beweert ook dat ZIEGENBALG aan eene volledige overzetting des bijbels had gewerkt, die in 1725, door den heer SCHULZE, een' anderen missionaris, ten einde werd gebracht; — 6.º *Eene Malabarsche Spraakkunst*, door ZIEGENBALG op zijne terugreis naar

Europa zamengesteld, en te *Halle*, in 1716, in 4.to, gedrukt. Nog schrijft men aan **ZIEGENBALG** toe; — 7.º *Zamen-spraken* met de voornaamste geleerden van *Malabar*, heidenen en mahometanen; — 8.º Twee boeken met *Brieven* aan de *Braminen* en *Pandaranen* (zekere Indische monniken), en van beide aan **ZIEGENBALG**, welke men zegt zeer belangrijk en leerzaam te zijn.

ZIEGLER (JACOBUS), een wiskunstenaar en godgeleerde, volgens *DUCATIANA*, te *Lindau*, in *Zwaben* geboren, overleed in 1549, onderwees langen tijd te *Weenen*, en nam vervolgens zijnen intrek bij den bisschop van *Passau*. Men heeft van hem verscheiden werken: 1.º *Aanteekeningen* op eenige uitgezochte plaatsen der *H. Schrift*, *Bazel*, 1548, in fol.; — 2.º *Beschrijving van het Heilige land*, *Straatsburg*, 1536, in fol.; dezelve is vrij nauwkeurig; — 3.º *De constructione solidæ sphaeræ*, in 4.to een zeer geacht werk; — 4.º Op het tweede boek van **PLINIUS** heeft hij een *Commentarium* vervaardigd, dat niet te verachten is.

* **ZIEGLER (ERHARD of REYNARD)**, een Duitse Jesuit, te *Oedixhoven*, in het bisdom *Spiers*, in 1569 geboren, begaf zich, den 24 Maart 1588 in de societeit, en maakte er de gewone studiën: daarna verklaarde hij de wijsbegeerte van **ARISTOTELES** in de scholen van *Mainz*. Hij had zich op de

wiskunde toegelegd en er groote vorderingen in gemaakt; gedurende verscheiden jaren onderwees hij dezelve met den meesten bijval. Hij slaagde niet minder wel in de godgeleerdheid en werd tot doctor in dezelve bevorderd. Eindelijk bestuurde hij, in hoedanigheid van rector, de collegien van *Mainz* en *Aschaf-fenburg*. Drie elkander opvolgende keurvorsten van *Mainz* hadden hem tot hunnen gewensbestuurder verkozen: hij was hun biechtvader, van het jaar 1612, tot aan zijnen dood den 24 Julij 1636 overgefallen. Keizer **FERDINAND II** en Paus **URBANUS VIII**, vereerden hem met hunne achting en deden er hem betuigingen van geven. Men heeft van hem: 1.º eene *Uitgave* der *Werken* van **CLAVIUS**, herzien en verbeterd, *Mainz* 5 dl.ⁿ in fol. (zie **CLAVIUS**); — 2.º een boek getiteld *Provisional Vidimus*, in het Hoogduitsch, tegen eene leerrede van **MATTHEUS HOË**, hof-prediker van den keurvorst van *Saksen*, in 1631, in eene vereeniging van protestanten voorgedragen. Pater **ZIEGLER** wijst in dezelve verscheiden dwaalingen en lasteringen aan, tegen den keizer en de catholijken; — 3.º eene verhandeling getiteld *Récépissé*, strekkende tot wederantwoord op de verdediging van dien predikant; — 4.º Twee *Lijkredenen* in het Hoogduitsch, de eene van **JOANNES SUICARD**, keurvorst en aarts-bisschop van *Mainz*, de andere van **GEORGE FREDERIK**, mede aarts-bisschop dier stad en keur-

vorst. Zij werden uitgesproken bij de lijkplegtigheden dier doorluchtige personen. — ZIEGLER (BERNARDUS), een luthersche godgeleerde, in *Meisnië*, in 1496 geboren, onderwees de godgeleerdheid te *Leipzig*. Men heeft van hem eene *Verhandeling over de Mis*, en andere godgeleerde en wederleggende werken, tegenwoordig van weinig belang. LUTHER en MELANCHTHON achtten en beschouwden hem als een der steunpilaren der hervorming. Hij overleed in 1556.

ZIEGLER (GASPARUS), te *Leipzig*, in 1621 geboren, werd hoogleeraar in de regtsgeleerdheid te *Wittenberg*, daarna appellatie- en consistoriaal-raad, en overleed aldaar in 1690. Men heeft van hem: 1.° *De militie episcopo*; — 2.° *De diaconis et de diaconissis*, *Wittenberg*, 1678, in 4.°; — 3.° *De clero renitente*; — 4.° *De Episcopis*, *Neurenberg*, 1686, in 4.°; — 5.° *Critische Aanteekeningen* op de verhandeling van GROTIUS, over het regt van oorlog en vrede, en andere geleerde werken. Het hof van *Saksen* had in gewigtige aangelegenheden van de dienst dezès schrijvers gebruik gemaakt.

† ZIERIKZEE (AMANDUS VAN), naar zijne geboorteplaats, de stad van dien naam, in de provincie *Zeeland*, aldus genaamd; legde de eerste gronden van taalkennis en voorbereidende wetenschappen in zijne vaderstad, waarna hij zich naar de

hoogeschool van *Leuven* begaf. Behalve de Latijnsche en Grieksche, beoefende hij aldaar ook de Hebreuwsche taal, in alle welke hij de uitstekendste vorderingen maakte. De godgeleerdheid was echter zijne hoofdstudie, en door zijne aanhoudende inspanning werd hij in dezelve zoo zeer ervaren, dat hij in dit vak van wetenschap onder de grootste mannen zijner eeuw werd gerangschikt. Na den afloop zijner studiën begaf hij zich in de orde der minderbroeders; waarin zijne bekwaamheid hem weldra tot den post van voorlezer in de godgeleerdheid deed bevorderen. Later werd hij provinciaal zijner orde. Met veel lof bekleedde hij gedurende eenigen tijd die waardigheid, doch keerde, na verloop van weinige jaren, weder tot het openbaar onderwijs der godgeleerde wetenschappen terug, waarin hij tot aan zijn overlijden, in Junij 1534 voorgevallen, met veel ijver en getrouwheid volhardde. Op den 8.ªn dier maand werd hij in het koor van de kerk der minderbroeders te *Leuven* begraven. Zijne nagelatene geschriften zijn: 1.° *Scrutinium, sive Venatio Veritatis Historicae, Libr VI, Antwerpen, 1534, in 8.º*; — 2.° *De LXX Hebdomadibus Daniëlis, Lib. I, Antwerpen, 1534, in 8.º*; — 3.° *Commentarii in Genesim et Jobum*; — 4.° *Spiritualis Militiae XII Horæ. Lib. I*; — 5.° *Dominicæ Passionis Historia*; — 6.° *De Christi Resurrectione et Ascensione* — 7.° *In Ecclesias-*

ten *Salomonis* — 8.º *De Sanctæ Annæ Conjugio*; — 9.º *De XL mansionibus*; — 10.º *Conciones Variæ*; — 11.º *De Sophi, regæ Persarum*. Dit laatste werk hetwelk over de Perzische Sophi's handelt, wordt, zegt men, nog in oorspronkelijk handschrift, in de bibliotheek der Leuven'sche universiteit bewaard.

ZIERLIN. — Zie ZYRLIN.

† ZIESENIS (ANNA CORNELIA); geboren WATTIER, eene beroemde Hollandsche tooneelspeelster, te Rotterdam, den 13 April 1762 geboren. De dochter van eenen dansmeester, van Franschen oorsprong, zijnde, was hare opvoeding zeer beperkt, zoo dat zij te naauwernood leerde lezen. Reeds in hare kindschheid, als 't ware aan zich zelve overgelaten, danste en bikkelde zij langs de straten, toen de directeurs van het Amsterdamsche tooneel, die jeugdige *sujetten* opspoorden, ernstige, indrukwekkende en voor het treur-tooneel juist gevormde trekken in haar onderscheidde. Het was in 1780 dat de jonge WATTIER, voor het eerst op het tooneel van den Hollandschen schouwburg te Amsterdam optrad; zij werd er zeer toegejuicht, en niet lang duurde het of men liet haar in de eerste rollen optreden; zoo als bijv. in die van EPICHRIS, ELECTRA, SEMIRAMIS, ANDROMACHE en van GABRIELLE DE VERGY, waarin zij steeds uitschitterde. Het meest daarbij te bewonderen is dat haar begrip stroef was, en

zij zich verplicht zag eene rol dikwerf te herlezen en langen tijd te beoefenen, alvorens zij dezelve begreep; maar wanneer zij zich dezelve eenmaal had eigen gemaakt, drong zij zoo zeer in den geest des door haar voortstellen persoons door, dat het haar onmogelijk was, hare rol te vergeten, en zij nooit eenen *souffleur* noodig had. Daar zij geenerlei theorie harer kunst bezat, ging zij enkel volgens ingevingen te werk; maar die ingevingen waren verheven. Met eene vurige en hartstogtelijke ziel begaafd, was zij als badende in het zweet, telkens als zij het tooneel verliet; en haar zenuwgestel was zoo zeer aangedaan, dat er verscheiden uren verliepen alvorens zij tot bedaren kwam. Door een onbedriegelijk en fijn gevoel geleid, slaagde zij ook zeer wel in het hoogere blijspel; en men herinnert zich haar de rol van DORINE, in den *Tartufe*, met den meesten bijval te hebben zien uitvoeren. Het is ligtelijk nategaan dat de roem van een zoodanig talent zich weldra buiten de beperkte grenzen van *Holland* moest verspreiden. Zij was gewoonlijk het eerste voorwerp van belangstelling voor alle vreemdelingen die te *Amsterdam* kwamen. De afgezant (later raadpensionaris) SCHIMMELPENNINGCK droeg er veel toe bij, om hetzelfde te *Parijs* bekend te maken, en toen LODEWIJK BONAPARTE, die er hem over had hooren spreken, zich naar *Holland* begaf, om er eenen troon te bekleeden, was hij

er spoedig op bedacht om een zoodanig wonder te zien. Ofschoon hij alstoen nog geen woord Nederduitsch verstond, en de *actrice* in geene andere taal kon spelen, was hij echter door hare gebaren geheel en al verrukt. NAPOLEON wilde haar ook zien; en, door eene voorbeeldeloze eigenzinnigheid, deed hij haar in zijne tegenwoordigheid, het treurspel PHÆDRA (van J. RACINE) met TALMA spelen, laatstgenoemde droeg zijne rol in het Fransch voor, terwijl de *actrice*, die geen Fransch verstond, hem in het Nederduitsch antwoordde. Deze voorstellingen hadden voor mejufvrouw WATTIER een jaargeld van zes duizend franken ten gevolge. Sedert eenige jaren was zij in den echt getreden met den heer ZIESENIS, een' bouwkunstenaar; maar, volgens het gebruik der tooneelspelers, was zij voortgegaan den naam te voeren, waaronder haar roem zich gevestigd had. Wegens de verzwakking harer gezondheid, nam zij in 1815 afscheid van het tooneel, en ging zij zich in den omtrek van 's *Gravenhage* met ter woon vestigen, alwaar zij zeer afzonderd leefde tot aan haren dood, die den 23 April 1827 plaats had. Er bestaan verscheiden levensschetsen van deze kunstnares, waaronder die van den heer WESTERMAN, haar' kunstbroeder op het tooneel van den Hollandschen schouwburg te *Amsterdam* melding verdient. Gra-verstift en beitel van de eerste

kunstenaars der hoofdstad hebben als om' strijd aan de daargestelling harer afbeelding gewerkt.

† ZIETHEN (HANS JOACHIM von), een beroemde Pruisische ruitery-generaal uit den zevenjarigen oorlog, werd in 1699, op het ouderlijke goed te *Wustrau*, in het graafschap *Ruppin*, zeven mijlen van *Berlijn*, geboren. Uit neiging nam hij in den ouderdom van 14 jaren dienst in het infanterie-regiment van SCHWENDY, waarin hij het echter slechts tot vaandrig bragt, en eindelijk, wegens onbillijke achterstelling, die ook gedeeltelijk aan zijne kleine gestalte was toeteschrijven, zijn ontslag nam, en in de vaderlijke woning leefde, tot dat hem zijne voorliefde voor den soldatenstand, in 1729, bewoog, om als eerste luitenant bij het Dragonder-regiment van WUTHENOW weder in dienst te treden. De vijandschap van eenen onwaardigen chef, wikkeld hem weldra in onaangenaamheden en berokkende hem éénjarige vesting-arrest, na afloop waarvan hij tot de vroegere ongelukkige betrekking van denzelfden chef terugkeerde. Deze liet zich thans door zijnen haat jegens ZIETHEN, aan wien hij vroeger de voor eene beleediging gevorderde voldoening had geweigerd, en daarover door andere officieren gekweld werd, zoo ver medeslepen, dat hij op zekeren tijd ZIETHEN op straat onverhoeds, met den blooten degen aanviel, zoodat ZIETHEN zich niet dan moeije-

lijk verweren, en nadat zijne kling gesprongen was, zich niet anders dan met eenen boomstaak verdedigen kon, tot dat een toegeschoten officier aan den strijd een einde maakte, en beide in arrest nam. Ten gevolge van partijdige berichten werd ZIETHEN afgezet, terwijl de schuldiges slechts voor drie maanden vesting-arrest bekwam. Op zijn landgoed teruggekeerd, wees hij echter, de hem gedane voorstellen, tot de dienst in vreemde legerscharen van de hand, en de onvermoeide pogingen van eenige aanzienlijke begunstigers gelukte het eindelijk, in 1730, hem weder in dienst te doen treden als luitenant bij de nieuw opgerigte lijf-hoezaren te *Berlijn*, die als grondslag van het later zoo beroemd geworden hoezaren-regiment van ZIETHEN kunnen worden beschouwd. In 1731, werd ZIETHEN tot ritmeester bevorderd, en maakte in 1736, met eene afdeeling Pruisische hoezaren, onder Oostenrijksch opperbevel, eenen eersten veldtogt tegen *Frankrijk* mede, gedurende welken hij den rang van majoor ontving. In den eersten Silezischen oorlog steeg ZIETHEN tot den rang van kolonel, en werd tevens chef van het als nu gevormde hoezaren-regiment, waarmede hij tot in de nabijheid van *Weenen* doordrong. In den tweeden Silezischen oorlog werd ZIETHEN tot generaal-majoor bevorderd, doch in de jaren vóór het uitbarsten van den zevenjarigen oorlog, werd hij weder bij den koning n een valsch daglicht gesteld,

verloor zijne gunst, en werd op eene gevoelige wijze achtergesteld, zoodat hij zich kort voor het begin des oorlogs als ziek verklaarde, en voornemens was zijn ontslag te nemen. Dit echter herinnerde den koning aan al de vroegere diensten van ZIETHEN, en om hem voortekomen, ging hij zelf hem bezoeken, waardoor al het geleden onrecht vergeten werd. ZIETHEN nam deel aan de meeste veldslagen van den zevenjarigen oorlog, droeg bij tot de beslissing van dien bij *Praag*, bij *Leuthen* en bij *Torgau*, verrigtte eene menigte schitterende wapenfeiten, en werd, benevens andere onderscheidingen, tot generaal der ruitery bevorderd. Nog in zijn 65.^e jaar trad hij na gesloten vrede voor de tweede maal in den echt, en er werd hem, in 1765, in de plaats van den verloren, een andere zoon geboren, welken de koning zelf ten doop hield, en reeds in de wieg tot vaandrig benoemde. Den grijzen veldheer zelve onderscheidde hij bij voortduring door opmerkzaamheden, en moest hem bijna met geweld terughouden, om nog aan den Beijerschen erfopvolgings-oorlog deel te nemen. In het bezit van het geheele koninklijke vertrouwen, en van eenen vlekkeloozen roem overleed hij in 1786 te *Berlijn*, alwaar FREDERIK WILLEM II, in 1794 te zijner eer, op het *Willems-plein*, een door SCHADOW bewerkt standbeeld liet oprigten, waarop men, op eene over het voetstuk hangende leeuwenhuid leest: HANS

JOACH. VON ZIETHEN; *General der Cavalerie, diene von 1714 — 86 Friedrich Wilhelm I, und Friedrich II, ihm errichtet von Friedrich Wilhelm II.*

Onder het gemeen, noemde men ZIETHEN gewoonlijk *den ouden hoezaren-koning*, hij was klein en tenger van persoon, had blaauwe oogen, en droeg in den hoogsten ouderdom nog van den morgen tot den avond, de netste uniform van zijn regiment. J. J. L. VON BLUMENHAGEN heeft eene *Levensgeschiedenis* van ZIETHEN in het licht gegeven, *Berlijn*, 1800.

* ZIETHEN (N.), Pruisisch veldheer, zoon van den voorgaande, en doopzoon van FREDERIK *den Groote*, in 1765, te *Berlijn* geboren, werd, 15 jaren oud zijnde, tot tweeden luitenant, in het regiment van zijn vader bevorderd. Hij onderscheidde zich in al de veldtogten tegen de Franschen, werd vervolgens divisie-generaal, en bevond zich in die hoedanigheid, bij de opening van den veldtogt der maand Junij 1815. Hij had zijn hoofdkwartier te *Charleroi* van waar hij den 15 en 16 der zelfde maand, door de Franschen overrompeld in goede orde naar *Fleurus* terugtrok. Genoodzaakt om die stelling te verlaten, vereenigde hij zich met het leger van den generaal BLÜCHER, en nam deel aan den slag van *Ligny*, door de Franschen gewonnen. Den volgenden dag, 18, was hij met het corps van *Bulow* vereenigd, dat

op eene krachtdadige wijze tot de overwinning van *Waterloo* bijdroeg. Na de vlugtelingen te hebben achtervolgd, was hij een der eersten van de veldheeren, die onder de muren van *Parijs* verschenen. Na de capitulatie vestigde de generaal ZIETHEN zijn hoofdkwartier te *Parijs*, en bij het sluiten van den vrede, werd hij benoemd tot bevelhebber van het Pruisisch contingent, behoorende tot het bezettingsleger. Zijn hoofdkwartier was te *Sédan*, vanwaar hij in 1818, bij den aftogt der bondgenootschappelijke troepen, naar *Pruissen* terugkeerde. Hij is in 1824 overleden.

ZIMMERMANN (MATTHIAS), te *Eperies*, in 1625, geboren, predikant te *Messein*, en opperbewindhebber, overleed in 1698, na verscheiden werken in het licht te hebben gegeven: 1.º *Amanitates historiae ecclesiasticae*, met platen *Messein*, 1684, in 4.to Er komen belangrijke bijzonderheden in voor; — 2.º eene Verhandeling over deze woorden van TERTULLIANUS: *Piunt, non nascuntur christiani*, waarin deze kerkvader doet opmerken, dat het christelijke geloof het uitwerksel der overtuiging, en niet van een geboorte-voordeel was; — 3.º *Florilegium philologico-historicum*, *Messein*, 1687, in 4.to, met platen. Dit werk handelt in alphabetische orde over de kunsten en wetenschappen, en de schrijver duidt bij elk artikel de werken aan, waarin elk onder-

werp breedvoerig behandeld wordt.

* ZIMMERMANN (JOHAN GEORGE), een Zwitsersche geneeskundige, te *Brugg*, een stadje in het kanton *Bern*, den 8 December 1728 geboren. Hij beoefende de geneeskunde te *Göttingen* onder *HALLER*, in *Holland* onder *GAUBIUS*, en te *Parijs* onder *SENAC*. Zijn roem verspreidde zich weldra door geheel *Europa*, en hij werd in 1768 benoemd tot lijfarts van *GEORGE III*, koning van *Engeland*, daarna van *FREDERIK II*, koning van *Pruisen*, dien hij in zijne laatste oogenblikken bijstond. Prins *ORLOFF* kwam met zijne echtgenoot te *Hanover*, om hem te raadplegen, en, bij zijne terugkomst in *Rusland*, sprak hij met *CATHARINA II*, zoo gunstig over hem, dat deze vorstin hem in 1784 aan haar hof trachtte te lokken; maar *ZIMMERMANN* kon niet besluiten de schuilplaats te verlaten, welke hij gekozen had. Hij onderhield echter eene geregelde briefwisseling met deze keizerin, die hem de *Wladimir's* orde zond. De onlusten der Fransche omwenteling, die zich tot in het door hem bewoonde land hadden uitgebreid, noodzaakten *ZIMMERMANN* naar zijn vaderland terugtekeeren. Hij overleed te *Hanover* aan eene kwijnende ziekte den 7 October 1795. Hij heeft verscheiden werken nagelaten, zoo als: 1.° een *dichtstuk* over den ramp van *Lissabon*, 1755, in het Hoogduitsch; — 2.° *Dissertatio physiologica de irri-*

tabilitate; — 3.° *Proeve over de cenzaamheid*, 1756, in het Hoogduitsch, en in het Fransch vertaald; — 4.° *National Stolz*, 1758, viermalen herdrukt en in het Fransch vertaald; — 5.° *Leven van den grooten Haller*, *Zurich*, 1758, in 8.°; — 6.° *Briefwisseling der keizerin van Rusland met Zimmermann*, 1804. Het *Leven* van dezen beroemden geneesheer, is door zijnen mededinger en vriend, den beroemden *Tissot*, beschreven.

† ZIMMERMANN (EBERHARD AUGUST WILHELM VON), een Duitsche geleerde, die zijne navorschingen voornamelijk bepaalde tot de aardrijks-, mensch-, volken- en dierkunde. In 1743 te *Uelzen*, in het *Hanoversche* geboren, vormde hij zich aan de universiteit van *Göttingen*, en later te *Leijden*. Door zijn eigen vermogen en de grootmoedigheid van het *Brunswijksche* hof, daartoe in staat gesteld, ondernam hij wetenschappelijke reizen door *Engeland*, *Italië*, *Frankrijk*, *Rusland* en *Zweden*. Driemaal zelfs bezocht hij *Engeland*, en gaf te *Londen*, in 1788, zijn *Political Survey of the present state of Europa*, met 16 statistische tabellen in het licht. Ook knoopte hij hier onderscheidene betrekkingen aan, waardoor hij in korten tijd met al het merkwaardige, in de natuur- en aardrijkskunde op de *Britsche eilanden*, en in *Noord-Amerika* kon bekend worden. In 1766, was *ZIMMERMANN* hoogleeraar in de natuurkunde aan het collegie *Carolinum* te *Brunswijk* gewor-

den; door keizer LEOPOLD tot den adelstand verheven, verkoos de hertog van *Brunswijk* hem later tot zijn' geheimstaatsraad. Behalve het reeds genoemde, bestaan er van ZIMMERMANN de volgende geschriften: 1.º *Allgemeine Blicke auf Italiën*, 1797; — 2.º Verhandeling over den *Molfetta in Apuglia*; — 3.º *Geographische Annalen*, 3 jaargangen, 1789—1791; — 4.º *Frankreich und die Freistaten von Nord-Amerika*, *Berlijn*, 1795; — 5.º *Allgemeine Uebersicht Frankreichs von FRANZ I bis auf LUDWIG XVI*; — 6.º *Die Freistaten von Nord-Amerika*, 1800, 2 dl.ⁿ; — 7.º *Taschenbuch der Reisen*, in 12 jaargangen 1802—1813, het belangrijkste werk van ZIMMERMANN, waarin een groot gedeelte der bekende aarde, in eenen bevaligen en leerzamen schrijffrant wordt voorgedragen; — 8.º *Die Erde und ihre Bewohner, nach den neuesten Entdeckungen*, in 5 dl.ⁿ; dit is een met nieuwe aanmerkingen en ontdekkingen verrijkt uittreksel van het *Taschenbuch u. s. v.*, en waarvan ook eene Nederduitsehe vertaling bestaat. Hij overleed in 1815, na omtrent 50 jaren het huis van *Brunswijk-Wolfenbuttelt* getrouw gediend te hebben.

ZINGHA of XINGA, koningin van *Angola*, was de zuster van GOLA BENDI, in de 17.^e eeuw souverain van dat koninkrijk. Na verscheiden wederwaardigheden en lotgevallen, met het opperste gezag bekleed, besloot zij de gruwelijke gebruiken, en

vooral de verfoeijelijke dienst der *Giagas* afteschaffen, en tot het christendom terug te keeren, hetwelk zij vroeger uit staatkunde had omhelsd. De Portugesche onder-koning van *Loando*, van hare verandering onderrigt, zond haar eenen kapucijn, pater ANTONIUS DE GAÏETTE genaamd. In de handen van dezen missionaris legde zij hare afzwering af, en pater GAÏETTE zocht haar verder te bewegen, hare regten op het koninkrijk *Angola*, aan den koning van *Portugal* afstaan. ZINGHA vaardigde daarop edikten uit ter afschaffing van menschenoffers en andere bijgeloofigheden der *Giagas*, en legde er zich met ijver op toe, om het christendom in hare Staten uittebreiden. Maar hare hooge jaren lieten haar den tijd niet, om haar werk ten einde te brengen. Zij overleed in groote gevoelens van boetvaardigheid, den 17 December 1664, in den ouderdom van 82 jaren, en liet hare natie half beschaafd, en troosteloos over haar verlies achter. De heer CASTILHON heeft betrekkelijk deze koningin eenen vervelenden roman geschreven; het *Woordenboek van MORENI* bevat mede een breedvoerig artikel over haar, dat op zeer fabelachtige verhalen gegrond is.

* ZINI (PETRUS FRANCISCUS), een Italiaansche geestelijke, in 1520 te *Verona* geboren, bloeide in de 16.^e eeuw. Hij onderwees de wijsbegeerte te *Padua* en werd aartspriester van *Lonato*, in het diocees van *Verona*. Hij bekleedde deze waardigheid,

toen ALDUS MANUTIUS *de Jonge*, hem zijn boek *Eleganze toscane* opdroeg. Hij verliet zijn aartspriesterschap van *Lonato*, om dat van den H. STEPHANUS en een kanonikaat derzelfde kerk te bekleeden. Men ziet uit den brief, dien hij plaatste aan het hoofd zijner vertaling van het *Leven van JOZEF*, door PHILON, *Venetie*, 1564, dat hij veel verdriet had te verduren, en aan ernstige vervolgingen ter prooi was. Hij leefde nog in 1575. Hij was de Latijnsche en Grieksche talen volkomen meester. Men heeft van hem: 1.º de *Vertaling* van een groot gedeelte der *Werken van den H. GREGORIUS VAN NYSSA*, en van verscheiden *Stukken der geschriften van den H. GREGORIUS NAZIANZENUS, van den H. GREGORIUS Thaumaturgis*, van het *Commentarium van THEODORETUS op het Hooglied, van den heiligen EPHREM, van den heiligen JOANNES DAMASCENUS*; — 2.º *Tabulae græcarum institutionum*; — 3.º *Constitutiones editæ a Joanne Mathæo Giberto, in unum redactæ, Venetië, 1533, in 4.to*; — 4.º *Exempla tria insignia naturæ, legis et gratiæ seu Philonis judævita Josephi patriarchæ, ejusdem libri tres vite Mosis ex interpretatione Zini, Venetië, 1574, in 8.vo* Pater LE QUIEN, een dominikaner, noemt ZINI, *vir utriusque linguæ latinæ et græcæ callentissimus* (zie *Verona illustrata*, van den markies MAFFEI, 2.^e dl. blz. 323).

ZINZENDORF (NICOLAAS LODE-

WIJK, graaf von), in 1700, te *Dresden*, uit eene oorspronkelijk Oostenrijksche familie geboren, heeft zich in de vorige eeuw berucht gemaakt, door de stichting der sekte der *Herrnhutters* of *Moravische broeders*, die zich in 1722, op zijn landgoed *Berthelsdorf*, in den *Opper-Lausnitz* begon te vestigen, en voor welke ZINZENDORF aan den *Hutberge*, den grond tot het stadje en de gemeentê *Herrnhut* lag. De snelheid met welke zich deze sekte in *Boheme* en vooral in *Moravië* heeft verspreid, heeft dezelve als een overblijfsel der Adamiten doen beschouwen. (Zie PICARD — JOANNES —). COYER, BUSCHING, en andere oppervlaklige waarnemers, vooral HEGNER, zelf een Herrnhutter, hebben deze sekte grootelijks geprezen, maar degene die dezelve grondig hebben beoefend, hebben er een geheel ander oordeel over geveld. Men heeft door het uittreksel der *Leerreden* van den graaf von ZINZENDORF zelve gezien, dat hij van zijne aanhangers meer eerbied voor, en vertrouwen in zijne uitspraak vorderde, dan zelfs voor het gezag der H. Schrift, en dat hij wilde, dat zij geenen anderen gids dan hem tot de verklaring derzelve zouden nemen, als zijnde hij alleen gemagtigd, om haren zin te verklaren. Onder zijne leerstellingen treft men ook deze aan: » Dat men den CHRISTUS, met uitsluiting des Vaders, eenen godsdienstigen eerbied schuldig is; dat CHRISTUS de deugd in ondeugd, en de ondeugd in deugd

kan veranderen; dat alle denkbeelden en handelingen, die algemeen als zinnelijk en onzuiver worden beschouwd, onder de broeders van aard veranderen, en geheimzinnige en geestelijke zinnebeelden worden." In 1775, is er in het Engelsch een werk in het licht verschenen, getiteld: *Omstandig geschiedkundig verhaal over de tegenwoordige samenstelling van het genootschap der Evangelische broeders*. De schrijver is een Herrnhutter, die zijne sekte tracht te regtvaardigen; maar hij slaagt er niet in. *De waarheid dringt door zijne listen heen*, zegt de Engelsche dagbladschrijver, die verslag van dit werk geeft. De heer CREVENNA, zoo bekend door zijne rijke bibliotheek, waarvan hij de *Beredeneerde Catalogus, Amsterdam, 1775—1776*, in 6 dl.ⁿ, in 4.to heeft in het licht gegeven, maakt gewag van een handschrift getiteld: *Fides Herrnhutorum et Religio ex variis contra eos editis scriptis compendiose descripta*; en voegt er bij: » Dit handschrift is zeer belangrijk en indien het waar is, hetgene wat

de ongenoemde schrijver, van het geloof en de godsdienst der Herrnhutters verhaalt, moet men bekennen dat het de verachtelijkste sekte is, die ooit heeft kunnen bestaan, en dat zij vol is van die verschrikkelijke gruwelen, welke zelfs alle geloof te boven gaan (*). — *Beredeneerde Catalogus enz.* 1.º deel, blz. 124. — ZINZENDORF overleed in 1760, en werd als hoofd der sekte opgevolgd door den graaf VON DOHNA. — REICHEL en SPANGENBERG hebben beide in het Hoogduitsch eene Levensgeschiedenis van ZINZENDORF geleverd, waarin zij, als het ware, met humnheid in dweeppzucht wedijveren.

ZISKA OF ZIZKA (JOHANN VON TROCNOW, bijgenaamd), een Boheemsch edelman, in 1360 geboren, werd ten tijde van koning WENCESLAUS aan het hof van Boheme opgevoed. Na reeds vroegtijdig de wapens te hebben opgevat, onderscheidde hij zich bij verschillende gelegenheden, en verloor het regter-oog in een gevecht, hetwelk hem den bijnaam van *Ziska*, dat is *eenooigige*, deed geven. De Hussiten plaat-

(*) Men kan verzekeren dat de tegenwoordige Herrnhutters in het minst niet gelijken, naar de schildering, welke men er ons hier van geeft. De steller dezer aanteekening, die eenigen tijd onder hen heeft geleefd, heeft er, wel is waar, niets anders onder gezien, dan lieden, die, zoo als alle kettters, aan hun privaat gevoelen waren overgegeven; maar hij scheidt er behagen in deze getuigenis van hen te kunnen afleggen, dat het geloof in JESUS CHRISTUS, als God en Verlosser, waar men in het Noorden van Duitschland niet meer aan denkt, bij de Herrnhutters nog ongeschonden wordt bevwaard, en zich als in hun midden schijnt verscholen te hebben. Zij zijn sedert hunne eerste instelling aanmerkelijk verbeterd. — Men zie in het 19.^e Dl. blz. 349, de aanteekening de Herrnhutters betreffende, —

sten hem aan hun hoofd, om den dood van JOANNES HUSZ te wreken. Hij verzamelde eene bende boeren, en oefende dezelve zoo wel, dat hij in korten tijd troepen had, die even zoowel gedisciplineerd, als met de onstuimigste dweepzucht bezielde waren. Nadat koning WENCESLAUS in 1418 overleden was, verzette zich ZISKA tegen koning SIGISMUNDUS, aan wien het koninkrijk *Boheme* toebehoorde, liet op eene voordeelige plaats, aan de rivier *Lusnitz*, op twintig mijlen afstands van *Praag*, eene stad aanleggen, welke hij *Thabor* noemde, vanwaar de Hussiten ook wel *Thaboriten* werden genoemd. Hij belegerde de stad *Raby*, waarbij hij door een pijlschot ook het andere oog verloor, en desniettegenstaande voortging den oorlog te voeren. Er werd een groot gevecht geleverd voor *Aussig*, aan de *Elbe*, welke plaats ZISKA belegerde en alwaar 9000 catholijken op het slagveld bleven. Deze overwinning maakte hem meester van *Boheme*; hij vervolgde er alles te vuur en te zwaard, plunderde de kloosters uit, verbrandde de woningen en bedreef ongehoorde wreedheden. Zijn leger nam dagelijks toe. Om de dapperheid zijner troepen te beproeven, voerde hij dezelve naar het stadje *Rszizan*, dat met eene sterkte voorzien was; hij maakte zich van beide meester, en veroordeelde zeven priesters tot den brandstapel. Van daar begaf hij zich naar *Prachatitz*, eischte die stad op om zich overtegeven, en al de catholij-

ken te verdrijven. De inwoners verwierven deze voorwaarden met verachting: ZISKA maakte zich stormenderhand meester van dezelve, en legde haar in de asch. Door dien voortgang bekommerd, zond SIGISMUNDUS hem afgevaardigden, bood hem indien hij de muitelingen tot de gehoorzaamheid wilde terugbrengen, op de eervolste en voordeeligste voorwaarden, het stadhouderschap van *Boheme* aan. De pest deed deze onderhandelingen mislukken. ZISKA werd er door aangetast, en overleed aan dezelve den 12 October 1424, voor de door hem belegerde stad *Przibislaw*, en werd te *Czaslau* begraven: *Een versfoeijelijk wreed en verschrikkelijk gedrogt, zegt ENEAS SYLVIUS, dat de hand Gods trof, daar die der menschen zulks niet hadden kunnen doen.*
» Te gelijkertijd, voegt een latere schrijver er bij, moet men in ZISKA, zoo wel als in ATTILA, en de overige verdelgende dwingelanden, de gramschap des hemels en den geesels Gods erkennen. De onkunde en het bijgeloof hadden de godsdienst ontaard, en bijna alles tot uitwendige gebruiken bepaald; de zeden der volken zoowel als die der geestelijkheid, waren overeenkomstig dezen staat van zaken. *Boheme*, waarin de uitwendige godsdienst-oefeningen in haren geheelen luister prijken, was voornamelijk door dit kwaad aangetast, en God, die in geest en in waarheid wil gediend zijn, deed weldra zijne gramschap uitbarsten, en gaf

door verschrikkelijke lessen te kennen, dat eene halve-verecring Hem hatelijker is, dan een volslagen ongelooft." Men verhaalt dat ZISKA, bij zijn sterven bevel gaf, om van zijne huid eene trom te maken, terwijl hij zou verzekerd hebben dat het geroffel op derzelve de catholijken op de vlugt zoude jagen; maar dit verhaal schijnt zeer fabelachtig. THEOBALDUS verzekert dat men nog op den tijd waarin hij schreef, op zijn graf een opschrift las, waarin deze bloeddorstige dweeper met APPIUS CLAUDIUS en CAMILLUS wordt vergeleken.

ZIZIM, of, volgens de Turksche uitspraak, ZEM, zoon van MAHOMED II, keizer der Turken, en broeder van BAJAZET II, is een der Ottomannische prinszen, waarover onze geschiedschrijvers het meest hebben gesproken. Daar MAHOMED II vreesde dat de vriendschap dezer beide broeders, hen tegen hem mogt vereenigen, of dat de afgunst verdeeldheid tusschen hen zou kunnen verwekken, zoo gaf hij aan ZIZIM het stadhouderschap van *Lycaonië*, in *Klein-Azië*, en aan BAJAZET dat van *Paphlagonië*, en hield hen steeds zoo ver van elkander verwijderd, dat zij elkander slechts eene enkele maal, bij zijn overlijden in 1481 zagen. Na zijnen dood, moest BAJAZET, die de oudste was, hem natuurlijk opvolgen, en werd in de daad het eerst als keizer uitgeroepen. Maar ZIZIM beweerde dat het rijksbestuur hem toebehoorde,

wijl hij geboren was, sedert zijn vader den schepter had aanvaard, daar BAJAZET in tegendeel ter wereld was gekomen, toen MAHOMED nog slechts een privaat-persoon was. Hij maakte zich meester van *Prusa*, de oude verblijfplaats der Ottomanische keizers, en verkreeg eenen aanzienlijken aanhang; maar, na door ACOMATUS, den veldheer van het leger van BAJAZET, geslagen te zijn, nam hij de wijk naar *Egypte*, vervolgens naar *Cilicië*, en van daar naar *Lycië*. Daar hij nergens eene veilige schuilplaats vond, vraagde hij om een verblijf aan den groot-meester van *Rhodus*, alwaar hij in de maand Julij 1482, op eene prachtige wijze ontvangen werd (zie AUBUSSON — PETRUS D' —). Hij vertrok den 1 September daaropvolgende weder van daar, om zich naar *Frankrijk* te begeven. Hij werd aldaar bewaakt in de commanderije van *Bourgneuf*, op de grenzen van *Poitou* en *la Marche*, en verbleef aldaar tot in 1489, op welk tijdstip hij aan de afgevaardigden van Paus INNOCENTIUS VIII overgeleverd en naar *Rome* vervoerd werd. ALEXANDER VI gaf hem in 1495, aan KAREL VIII over, en hij overleed kort daarna. Men zegt dat deze Paus hem had doen vergeven, uit vrees dat *Frankrijk* er eenige partij van mogt trekken; en voegt er bij dat ALEXANDER van BAJAZET eene groote som gelds had ontvangen, om dien prins te doen omkomen; maar ofschoon deze opperpriester voor geene wandaden terugdeinsde, is het

echter zonder grond, dat men hem deze aanwrijft; eenige schrijvers beschuldigen de Venetianen van deze misdaad, doch zonder aannemelijke redenen; en daarenboven was de prins in de magt van KAREL, zoodat indien het vermoeden van vergiftiging eenigen grond mogt hebben gehad, hetzelfde natuurlijker wijze op hem moest vallen, te meer daar hij het aan niemand verweet. ZIZIM bezat eenen levendigen geest, eene edele en grootmoedige ziel, en was een vurige voorstander der letteren en der wapens. » Men heeft, zegt de abbé BERAULT, op zeer zwakke bewijzen, beweerd, dat hij als Christen afstierf. Ondanks zijne toegenegenheid voor de christelijke natiën, en bijzonder voor de ridders van *Rhodus*, had hij toch altijd aan de wet van MAHOMED zeer verkleefd gescheenen." Hij liet eenen zoon na, AMURAD genaamd, die het christendom omhelsde, en zich naar *Rhodus* begaf. Na de verovering dier plaats, had de ongelukkige prins zich verborgen, in de hoop van zich aan boord van het schip van den groot-meester te redden. Hij werd ontdekt, en voor keizer SOLIMAN gebragt, die hem oogenblikkelijk, in tegenwoordigheid van zijn geheele leger, met deszelfs beide mannelijke kinderen deed wurgen. Twee dochters, die hij had, werden naar het serail van *Konstantinopel* gevoerd.

ZIZIMUS, werd door den Ro-meinschen adel, in 824, ver-

kozen, om PAUS PASCHALIS I opte volgen, terwijl de geestelijkheid en het volk EUGENIUS II benoemden; hetwelk eene scheuring zou hebben teweeg gebragt, indien keizer LOTHARIUS niet te *Rome* was gekomen, alwaar hij de benoeming van EUGENIUS ondersteunde, en ZIZIMUS noodzaakte zich te verwijderen.

Zoë CARBONOPSIA, 4.^e vrouw van keizer LEO VI, bezat eene mannelijke deugd, een' verheven geest, een naauwkeurig oordeelvermogen, en kennis van zaken. Zij beviel in 905, van KONSTANTIJN PORPHYROGENETUS. Nadat die prins, in 912, keizer was geworden, verkoos Zoë, met de voogdijschap van haren zoon, en het beheer van den Staat belast, ministers en veldheeren, die in staat waren, haar te ondersteunen. Na den opstand van KONSTANTIJN DUCAS verijdeld te hebben, sloot zij den vrede met de Sarracenen, en noodzaakte door overwinningen de Bulgaren naar hun land terugtekeeren. Zij was niet zoo gelukkig tegen de kuisperijen der hovelingen; door haren zoon werd zij van het hof verbannen, en stierf in de afzondering. — Men moet haar niet verwarren met Zoë, tweede vrouw van denzelfden keizer LEO VI, die als keizerin werd gekroond, terwijl THEOPHANIA, de wettige echtgenoot van LEO nog in het leven was. Zij was de dochter van den veldheer STYLIANUS, en overleed, na 21 maanden gehuwd te zijn geweest, in 893.

Zoë, dochter van KONSTANTIËN VIII, in 978 geboren, zij was heerszuchtig, ongebonden en wreed. Men gaf haar ten huwelijk aan ARGYRUS, die na den dood van zijnen schoon-vader, in 1028, den keizerlijken troon bekwam. Zoë, haren echtgenoot moede geworden zijnde, deed hem in het bad verwurgen, en plaatste eenen goudsmid op den troon, MICHAËL den *Paphlagoniër* genaamd, met wien zij in den echt was getreden. Deze vorst liet het rijksbestuur aan zijnen broeder JOANNES over; en Zoë nam MICHAËL, bijgenaamd *Calafates*, den neef van haren echtgenoot in kinds-plaats aan. Deze aangenomen zoon had de ondankbaarheid haar te verbanen (zie MICHAËL V); maar in 1042, werd zij uit hare schuilplaats gebaald, om met hare zuster THEODORA te regeren. Zij deelde vervolgens hare kroon met KONSTANTIËN MONOMACHUS, haren ouden minnaar, den snoodsten en ongebondensten man van het hof, en ging in den ouderdom van 64 jaren, met hem een derde huwelijk aan. Zij overleed 8 jaren later, in 1050 met misdaden bezoedeld, en bij het geheele rijk in afschuw.

* ZOËGA (GEORGE), een beroemde Deensche oudheidkundige, den 20 December 1755, te *Dahler*, in *Jutland*, geboren. Zijne studiën die hij in de school van *Altona* was begonnen, volbragt hij aan de universiteit van *Göttingen*. Na de voornaamste hoogeschoolen van

Duitschland, *Zwitserland* en *Italië* bezocht te hebben, kwam hij zich kortstondig bij zijnen vader ophouden, die toenmaals predikant was, in de parochie *Mægeltondern*, nabij de stad *Tondern*. In 1778, aanvaardde ZOËGA, een' onderwijzerspost, te *Kierteminde* (*Kortmund*), een stadje, op de oostkust van het eiland *Funen*. Hij deed weldra echter weder afstand van denzelven, om in hoedanigheid van gouverneur, eenen jongen edelman te vergezellen, die achter-eenvolgend *Duitschland*, *Italië*, *Frankrijk* en *Engeland* moest bezoeken. Alvorens echter deze reis te ondernemen, hield hij zich nog een jaar aan de universiteit van *Göttingen* op, alwaar hij HEYNE wederzag, die vroeger zijn onderwijzer was geweest, en die zijne roeping tot de oudheden bepaalde. ZOËGA vertrok in 1780, en kwam reeds in 1781 terug, na enkel *Hessen*, den *Palts*, *Zwaben*, *Beijeren*, *Tyrol*, *Karnten*, eenige gewesten van *Italië* bezocht, en zich korten tijd te *Rome* opgehouden te hebben. Deze hoofdstad der kunsten was reeds het voorwerp zijner voorliefde. Nadat de dood des vaders van zijnen reisgezel, hem aan zijne onafhankelijkheid had teruggegeven, keerde hij naar HEYNE terug, wiens vriend hij meer dan ooit werd, en die hem in zijne zucht voor de oudheidkunde versterkte. De Deensche minister GULDBERG verleende hem ook zijne achting en bescherming, en, na hem eerst

met de rangschikking en beschrijving, der te *Kopenhagen* voorhandene gedenkpenningen te hebben belast, deed hij hem, op kosten des konings, eene numismatische reis ondernemen. Zoëga vertrok te dien einde in 1782. Hij besteedde verscheiden maanden met het nauwkeurig onderzoeken van het rijk museum van *Weenen*, en kwam in die stad in betrekking met den pauselijken nuntius, GARAMPI, onder wiens bescherming hij, bij zijne komst te *Rome*, in 1783, in het paleis van BORGIA, later kardinaal, en toenmaals secretaris der propaganda, werd ingevoerd. Het was te *Rome* dat Zoëga met eene Italiaansche jonge dochter in den echt trad, welker hand hij echter niet had kunnen bekomen, dan na de catholieke godsdienst omhelsd te hebben, eene omstandigheid, welke hij, zoowel als zijn huwelijk meende geheim te moeten houden, ten einde de ongenade der Deensche regering en de verwijtingen zijns vaders te ontduiken. Hij had *Rome* verlaten, alwaar hij zich reeds langer had opgehouden, dan zijne instructiën mede bragten, en was in 1784 te *Parijs* aangekomen, na, bij zijnen doortogt te *Florence*, de Groot-Hertoglijke galerij bezocht te hebben, toen hij den val van het ministerie-GULDBERG, zijnen beschermer vernam. Na besloten te hebben aan het nieuwe Deensche ministerie zijne afzwering en zijn huwelijk bekend te maken, ontving hij van hetzelfde eene vermeerdering in de voor-

deelen, welke hij onder het vorige ministerie had genoten. Pius VI gaf hem ook den post van tolk der propaganda voor de levende talen. Ondanks den bedenkelijken staat zijner gezondheid, die sedert zijne tweede reis naar *Rome*, en de huiselijke verlegenheden, waarin hij gewikkeld was, aanmerkelijk verzwakt was, gaf hij in 1787 in het licht zijne *Numi Aegyptiæ*, een werk, dat een zeer gunstig onthaal genoot, en dat zeer werkzame studiën gevorderd had. Zoëga had lang vóór deze uitgave, andere werken, volgens een reusachtig plan ontworpen. Pius VI, die, na eene lange tusschenpoozing, besloten had, het werk zijner voorgangers weder optevatten, door diegene der obeliskten te doen opdelfen, welke nog in den Romeinschen bodem begraven lagen, belastte hem met de verklaring der afbeeldingen en hieroglyphen dier *monolithen*. Al mogt hij ook dezen chaos, met dat gevolg niet ontwarren, hetwelk voor eenen geleerde van onzen leeftijd was weggelegd (zie het artikel CHAMPOLLION, in het *Bijvoegsel*), zoo moeten wij toch ten minste erkennen, dat de Deensche *archaeoloog*, een' veel zekerder weg bewandelde dan dien, welken zijne voorgangers hadden gevolgd, en dat hij een feit buiten allen twijfel stelde, hetwelk tot op zijnen tijd algemeen miskend was: namelijk dat de hieroglyphen, wel verre van sedert de eerste verovering van *Egypte*, door CAMBYSES, in

ongebruik te zijn geraakt, even zoo lang duurden als de Egyptische natie zelve, en niet op-hielden gebruikt te worden, dan na de volslagene uitroeiing des heidendoms. In plaats van zich te wagen in de bijzonderheden eener onmogelijke verklaring, bepaalde zich ZoëGA, tot het ontwerpen eener uitgebreide critische compilatie over den oorsprong, het doel en de geschiedenis der gedenkteekenen *obelischen* genaamd; en van de-gene die tot dezelve in zeker opzigt in betrekking staan: hij legde op deze wijze den grondslag aller nasporingen, die na hem, met betrekking tot de Egyptische oudheden, moesten plaats hebben. Het werk verscheen in het licht in 1800, onder dezen titel: *De origine et usu obeliscorum*. Op verlangen des schrijvers, die aan de gedachtenis van Pius VI, eene uitgave wilde opdragen, welke op last van dien waardigen opperherder was geschied, en welke de krijgswegelingen, tot op de regering van zijnen opvolger vertraagd hadden, droeg echter het boek het jaarmerk van 1797. ZoëGA had zich door de studie over de rampen van den vijandelijken inval getroost; een' oogenblik was hij echter met geestdrift beziel, toen hij, de oude Romeinsche republiek onder de bescherming der Fransche overheersching, meende te zien herleven. Tijdens de oprigting van het nationaal Romeinsche instituut, werd hij verbonden aan de afdeeling ge-

schiedenis en oudheden; en reeds in de eerste tijden des oorlogs, was hij met de bedieningen van consulaire-agent van *Denemarken* belast geweest, zonder er den titel van te voeren. In 1800 verlangde ZoëGA zijn geboorteland weder te zien. In 1802 door den koning van *Denemarken* beroepen, tot het bekleeden van een' hoogleeraarsstoel aan de universiteit van *Kiel*, met vrij aanzienlijke voordeelen, ondervond hij, hoeveel het hem kosten zoude *Rome* te verlaten. Hij verzocht uitstel op uitstel, en eindelijk verkreeg hij in 1804, dat dezelfde voordeelen welke hem te *Kiel* beloofd waren, hem te *Rome* zouden verzekerd worden; dat' hij, behalve den titel van hoogleeraar, dien van agent zijner Deensche majesteit zoude voeren, zonder er de bedieningen van waar te nemen. ZoëGA legde zich als nu met vernieuwden ijver op de studie toe, en gaf in het licht zijn *Catalogus codicum Copticorum musæi Borgiani* en zijne *Bassirilievi antichi di Roma*. Over het eerstgenoemde dezer werken werd hij met de erfgenaam van *Borgia* en met de propaganda in een proces gewikkeld, een proces, dat zich tot na zijnen dood uitstreckte, en waarvan de uitslag ten voordeele zijner kinderen was. Het tweede geschrift, waaraan *PIRANESI*, als medehelper, en de graveur *PIROLI* medewerkten, werd niet ten einde gebracht. Het eerste deel van het formaat gr. in 4.to, werd

bij afleveringen uitgegeven, en was compleet in de maand Mei 1808. Maar nadat ZoëGA, den 10 Februarij 1809 overleden was, was het tweede deel niet compleet, en de laatste platen werden zonder verklaringen afgeleverd. Men heeft in 1817; zijne losse *Verhandelingen*, met verschillende oudheidkundige, mythologische en geschiedkundige fragmenten gezamenlijk in het licht gegeven; dezelve zijn in het Hoogduitsch vertaald, en met aantekeningen verrijkt, door WELCKER, 1 dl. in 8.º; met vijf platen. Zijne handschriften, in 1811 naar *Kopenhagen* vervoerd, zijn in de groote koninklijke bibliotheek aldaar gedeponeerd. Het lijk van ZoëGA werd in de kerk *St. Andrea delle Fratte* begraven, en de secretaris der Italiaansche akademie, THIEBAUT DE BERNEAU, vervaardigde op hem eene lofrede, welke in 1809 te *Parijs* in het licht verscheen, en eene naauwkeurige opgave zijner werken bevat; terwijl zijn welgelijkend en krachtvol portret, door zijnen landgenoot THORWALDSEN geteekend, met eene korte beschrijving van zijn leven, bij zijn werk *Bassieritevi* gevogd is. ZoëGA was lid van de meeste geleerde genootschappen van *Italië* en van het *Noorden*, en van die van *Göttingen*, *Berlijn*, *Munchen* enz. Hij was juist tot ridder van de *Danebros-orde* benoemd, maar het diploma daarvan kwam eerst acht dagen na zijnen dood te *Rome* aan.

ZOEMEREN. — Zie ZOMEREN.

† ZOES of ZOESIUS (HENDRIK), een beroemde regtsgeleerde, in 1571 te *Amersfoort* uit eene aanzienlijke familie geboren. Na in zijne geboorteplaats zijne eerste studiën gemaakt te hebben, begaf hij zich naar *Leuven*, alwaar hij in het collegie *de Valk*, de leergangen der wijsbegeerte, redekunde en Grieksche taal volgde. Hij legde zich vervolgens met zoo veel ijver en roem op de regtsgeleerdheid toe, dat hij, in 1597; met de algemeene stemmen zijner medeleerlingen, tot deken en fiscaal van het collegie der baccalaurē werd aangesteld. Na den jongen graaf CHRISTOFFEL VAN ETTEN, heer van *Kouwenburg*, op eene reis naar *Spanje* vergezeld te hebben, woonde ZOESIUS eenigen tijd de leergangen der hoogeschool van *Salamanka* bij, wier professoren hij door zijne geleerdheid deed verbaasd staan. In 1603, te *Leuven* teruggekeerd, werd hij kort daarna tot het licentiaat verheven, en in 1606, benoemd tot hoogleeraar in de Grieksche taal, in het zoogenoemde *Collegie der drie Talen*, te *Leuven*. Naauwelijks had hij dezen leerstoel in bezit genomen, en zich met roem op denzelfden onderscheiden, of de aartshertog ALBERT VAN OOSTENRIJK, verplaatste hem op den leerstoel des regts aan de universiteit, waarbij hem de titel van *Professor Institutionum Juris* werd opgedragen, waarna hij ook dien van *Juris Ultriusque Doctor* bekwam. Met roem

en achtung overladen, overleed ZOESIUS als *Rector magnificus* der universiteit, den 14 Eebruarij 1627, en werd in de St. Pieters-kerk te *Leuven* begraven, alwaar zijne dochter AGNES aan hem en zijne vrouw BARBARA VAN AYALA, een schoon graf-schrift toewijdde, te vinden bij KOK, *Vaderlandsch Woordenboek*, 34.º dl. blz. 247. ZOESIUS heeft de volgende werken nagelaten: 1.º *Commentaria in Decretales Epistolas Gregorii IX*, *Leuven*, 1647, in fol., en *Keulen*, 1657, in 4.to; — 2.º *Commentaria ad Lib. L. Digestorum*, *Leuven*, 1655, in fol. en *Keulen*, 1658, in 4.to; — 3.º *Commentaria in Codicem Justinianicum*, *Keulen*, 1660, in 4.to; — 4.º *Commentaria ad Pandectas*, *Leuven*, 1692, in fol.; — 5.º *Commentaria ad Institutiones*, *Keulen*, 1671, in 4.to; — 6.º *Praelectiones feudales*, *Keulen*, 1671, in 4.to

† ZOES of ZOESIUS (NICOLAAS), vijfde bisschop van 's *Hertogenbosch*, bloedverwant van den voorgaande, den 5 Augustus 1564, te *Amersfoort* geboren. Na in zijne geboorteplaats aanmerkelijke vorderingen in de voorbereidende studiën, vooral in de taalkennis, te hebben gemaakt, begaf hij zich, te zijner verdere ontwikkeling, naar de wijdberoemde hoogeschool van *Leuven*. Zijne voornaamste studie aldaar was die der regtsgeleerdheid, waarin hij zoo wel slaagde, dat hij de aandacht van verscheiden aanzienlijken en

geleerden tot zich trok, onder anderen van JOANNES VENDEVILLE, bisschop van *Doornik*, dien hij, als secretaris, op eene reis naar *Rome* vergezelde, en door wiens gunst, hij na zijne terugkomst tot kanonik en officiaal der kerk van *Doornik* werd aangesteld. Na het overlijden van zijn' genoemden vriend en weldoener, wiens *Leven* hij, onder den titel van *Vita JOANNES VENDEVILLII J. U. D. Lovaniensis, et Episcopi Tornacensis*, beschreef en in het licht gaf, werd hij kerkelijk bijzitter, en rekwestmeester in den hoogen raad van *Mechelen*; en na zich gedurende ruim 12 jaren, met ijver en trouw van dien post gekweten te hebben, werd hij na het overlijden van GYSBERTUS MASIUS, tot bisschop van 's *Hertogenbosch* verheven, en als zoodanig in zijne cathedrale kerk, den 10 Mei 1615, door MATHIAS HOVIUS, aartsbisschop van *Mechelen*, bijgestaan door JOANNES DE MALDEREN, bisschop van *Roermond*, en JACOBUS à CASTRO, bisschop van *Antwerpen*, plegtiglijk gewijd. Ruim tien jaren bekleedde hij dien bisschoppelijken zetel, en bevorderde gedurende dien tijd het geluk en den bloei van zijn diocees, stichtte te *Leuven* een voortreffelijk collegie van godgeleerden ter cere van den H. WILLEBRORDUS en CAROLUS BORROMEUS, en bepaalde bij zijnen uitersten wil dat al zijne goederen tot onderhoud van studenten bij hetzelfde zouden aangewend worden. In 1625, met eenige andere Ne-

derlandsche bisschoppen, door JACOBUS BOONEN, aartsbisschop van *Mechelen*, ter behandeling van eenige kerkelijke aangelegenheden naar *Mechelen* beroepen, begaf hij zich tevens ter bezigtiging van zijn nieuw collegie naar *Leuven*. Hier werd hij door eene felle koorts aangeast, en overleed er den 22 Augustus 1625. Zijn lijk werd naar 's *Hertogenbosch* vervoerd, en aldaar in de St. Janskerk, bij het hoogaltaar, begraven. Zijn Latijnsch grafschrift met de Nederduitsche vertaling deszelfs vindt men in *Oudheden en gestichten van de bisschoppelijke stad en meyerye van 's Hertogenbosch*, enz., *Leyden*, 1742, in 8.vo, blz. 233, alsmede bij *Kok Vaderl. Woordenboek*, 34.º deel, blz. 250.

* Z O E S of Z O E S I U S (GERARDUS), waarschijnlijk uit hetzelfde geslacht der voorgaanden, te *Amersfoort*, in 1579 geboren, begaf zich in 1598, te *Doornik* onder de Jesuiten. Hij heeft zich door verscheiden geschriften in het Vlaamsch gunstig bekend gemaakt; de voornaamste derzelve zijn: 1.º *Wijze om eene goede algemeene biecht te spreken*, naar het Spaansch, van den Jesuit, FRANCISCUS ARIAS, *Brugge*, 1608; — 2.º *Geestelijke Strijd*, mede naar het Spaansch, van den Benediktijner dom JUAN DE CASTAGNISA, *Mechelen*, 1618. Dit stukje werd door dom GERBERON in het Fransch vertaald; — 3.º *Verhandeling over de tegenwoordigheid Gods*, van pater ARIAS, met *Beschouwingen over de*

kuischheid, *Mechelen*, 1619; — 4.º *Praktijk der zuivere en oprechte meening*, *ibid*, 1619, 2.º uitgave, 1623; — 5.º *De Weg des eeuwigen levens*, volgens ANTONIUS SUCQUET, *Antwerpen*, 1620, in 8.vo; — 6.º *Beknopte levensschets van FRANCISCUS DE VILLAREAL en van JOANNES XI-MENES*, ontleend aan het leven van pater BALTHASAR ALVAREZ, *Mechelen*, 1620; — 7.º *Leven van pater THOMAS SANCHEZ*; — 8.º *Leven van MARGARETHA MIDDELTON*; — 9.º *Verhandeling over de vereering der heilige Maagd*, volgens PETRUS ANTONIUS SPINELLUS, *Mechelen*, 1620 en 1623; — 10.º *Vrome oefeningen eener godvruchtige ziel*, *Antwerpen*, 1621; — 11.º *Overwegingen over het leven en het lijden onzes Heeren J. C.*, volgens VINCENTIUS BRUNO, *ibid*. 1621; — 12.º *Verslag van den dood van eenige religieuzen en andere Christenen, in eenen tegen de Spanjaards verwekten opstand in de West-Indiën*, *Mechelen*, 1622; — 13.º *Beknopte levensschets van den heiligen IENATIUS*; — 14.º *Brieven uit de West-Indiën, door de in 1615 uit Vlaanderen vertrokken P. P. Jesuiten geschreven*, *Mechelen*, 1622; — 15.º *Geschiedenis van het leven en den dood der prinses MARGARETHA VAN OOSTENRIJK, koningin van Spanje, gemalin van PHILIPPUS III*, door pater GUZMAN, *Mechelen*, 1623, in 8.vo; — 16.º *Paradijs der hemelsche wellusten, aan de heilige GERTRUDIS geopenbaard*, van pater BALINGHEM, *Leuven*, 1625 en 1629; — 17.º *Het aan God*

toegewijde hart, van pater STEPHANUS LUZUICH; — 18.º *Brieven uit Japan*, van het jaar 1624, *Mechelen*, 1628 enz. Pater ZOES overleed te *Mechelen*, den 21 September 1628.

ZOILUS, een redekundige, te *Amphipolis*, eene Thracische stad, geboren, maakte zich berucht door zijne hekelingen van ISOGRATES en der verzen van HOMERUS, wier *Geesel* hij zich deed noemen. Hij kwam van *Macedonië* te *Alexandrië*, alwaar hij, in het jaar 270 vóór J. C. zijne beoordeelingen van den *Ilias* uitdeelde. Hij bood dezelve aan PROLEMEUS aan, die hem bijna op dezelfde wijze antwoordde als HIERO den wijsgeer XENOPHANES gedaan had, dat » wijl HOMERUS, die sedert duizend jaren dood was, nog verscheiden duizenden personen voedde, ZOILUS, die zich beroemde meer verstand dan HOMERUS te bezitten, dus wel met genoegzame schranderheid moest bezield zijn, om zich-zelven te voeden.” De dood van dezen *Satiricus* wordt op verschillende wijzen verhaald. Eenigen zeggen dat PROLEMEUS hem liet kruisigen, anderen dat hij gesteenigd, en nog anderen, dat hij te *Smyrna* levend verbrand werd. Zeker is het dat zijne critiek van HOMERUS zulk eene straf niet verdiende; en indien iets in staat was, om ten gunste van ZOILUS intenenen, dan zou het die soort van woede zijn, met welke men den schrijver eener eenvoudige letterkundige critiek vervolgd, die

uit haren aard onverschillig en onschuldig is, al mogt de steller derzelve ook alle mogelijke ongelijk hebben gehad. De naam van ZOILUS is aan de slechte *critici* verbleven, en is in deze onkundige, beuzelachtige, tegenstrijdige eeuw, waarin de zoogenaamde geletterden zich dikwerf met eene aan de ware talenten onbekende woede tegen de gematigdste, de billijkste en de meest noodzakelijke aanmerkingen verheffen, ook dikwerf aan de goede gegeven.

* ZOLA (JOZEF), een Italiaansche godgeleerde, en hoogleeraar der kerkelijke geschiedenis te *Pavia*, in 1739, te *Concesio*, een dorp nabij *Brescia*, in den *Venetiaanschen Staat* geboren. Reeds in den ouderdom van 23 jaren, benoemde men hem tot hoogleeraar der zedekunde in het seminarie van *Brescia*. Hij was geen vriend der Jesuiten, en bestreed daarom uit al zijn vermogen, hetgene wat hij *ultramontanismus* of, om ons van zijne uitdrukking te bedienen, *hildebrandismus* noemde, in zinspeling op GREGORIUS VII. Onder deze vaan randde ZOLA de regten en het gezag van den H. Stoel aan, welke men niet kan miskennen, zonder de catholijke beginselen te schenden. Hij had tot ambgenoot en vriend PETRUS TAMBURINI, die dezelfde gevoelens deelde, en beide beijverden zich zeer om dezelve voortteplanten. Nadat laatstgenoemde eene verhandeling over de genade had uitgegeven, waar-

in het jansenismus duidelijk doorstraalde, ontnam de kardinaal MOLINO, bisschop van *Brescia*, die er kennis van droeg; aan beide hunne leerstoelen. Zij begaven zich naar *Rome*, alwaar ZOLA, door de bescherming van den kardinaal MAREFOSCHI, eenen leerstoel voor de zedekunde in het collegie van *Fuccioli* bekwam, en TAMBURINI, in het seminarie der Ieren werd geplaatst. ZOLA bekleedde dezen post tot in 1774. Omtrent dezen tijd, hield men zich in de erfstaten van het huis van *Oostenrijk* bezig met de zoogenaamde kerkelijke hervormingen, waarvan, onder het voorwendsel van godsdienst het doel was de voorregten der vorsten, ten koste van het geestelijk gezag, te vermeederen, en de kloosters te vernietigen, om zich van derzelve goederen meester te maken. Het was deze leer, die ZOLA en TAMBURINI voorstonden. Zij werden alzoo naar *Pavia* beroepen, ten einde mede te werken, om dezelve in zwang te brengen, waartoe zij zich dadelijk bereid betoonden: ZOLA bekwam den leerstoel voor de kerkelijke geschiedenis aan de universiteit, en, nadat keizer JOZEF II, het germaanshongaarsch collegie van *Rome* naar *Pavia* had doen verplaatsen, werd ZOLA tot rector van hetzelfde benoemd. Intusschen bleef zijne pen niet werkeloos. en talrijke geschriften, die der drukpers werden overgegeven, dienden, voor het grootste gedeelte, ter bevordering der zaak, tot welker verdediging hij ge-

roepen was. Maar bij den dood van JOZEF II, veranderde het stelsel. De aartsbisschop van *Milane*, en de bisschoppen van *Lombardijë*, van allen invloed op de godgeleerde scholen beroofd, reclameerden hunne regten bij keizer LEOPOLD, die de oude orde van zaken herstelde, en op de klacht der prelaten, den 9 April 1791, het algemeen seminarie van *Pavia* ontbond. Het schijnt echter dat ZOLA en TAMBURINI hunne leerstoelen tot in 1794 behielden, wanneer zij er, op verzoek van PIUS VI, van beroofd werden. ZOLA begaf zich naar zijn geboorteland, waarvan hij voornemens was, zegt men de *geschiedenis* te schrijven, waartoe hij reeds vele bouwstoffen had bijeengebragt. De omwenteling, die in *Italië* uitbarstte, liet hem den tijd niet om dit voornemen ten uitvoer te brengen. ZOLA verklaarde zich voor de nieuwe grondbeginselen, en werd naar *Pavia* teruggeroepen, alwaar men hem belastte met het houden van voorlezingen over de geschiedenis, de wetten en de *diplomatie*. Men benoemde hem te gelijker tijd tot bibliothecaris, der universiteit. Nadat het hof van *Weenen*, in 1799, weder in het bezit zijner Italiaansche Staten was getreden, vernietigde het de universiteit van *Pavia*, en ZOLA en zijne ambtgenooten, die met vuur de omwenteling hadden omhelsd, werden teruggezonden. Het was de tijd der wisselvalligheden! Nadat zich een ander bestuur, onder den naam van *Italiaansche republiek*

georganiseerd had, werd ZOLA, in 1802, tot lid van het kiescollegie *de' doti* benoemd. In 1806, had hij zich naar *Concesio*, zijne geboorteplaats begeben, om er zijne vacantiën doortebrengeu; hij overleed aldaar den 5 November. Men heeft van hem: 1.° eene verhandeling *over de geleerde plaatsen*; en eene andere *over het laatste einde*; — 2.° Eene nieuwe uitgave der verhandeling van BULL, bisschop van *St. David*, getiteld: *Defensio fidei Nicenæ* (zie BULL); — 3.° eene uitgave van een werk van CADONICI, getiteld: *Verklaring dezer uitdrukking van den H. AUGUSTINUS: » De Kerk van J. C. zal onder de wereldsche vorsten in slavernij zijn»* (zie CADONICI); — 4.° *Voorreden der geschiedkundige commentariën over het christendom*, 1778; — 5.° De commentariën zelve, onder dezen titel: *Latijnsche commentariën op de kerkelijke geschiedenis*, 3 dl.ⁿ, in 8.vo Aan het slot vindt men een *mantissa* of bijvoegsel, waarin worden aangewezen de bronnen der geschiedenis, het bijzondere kenmerk dergenen, welke dezelve geschreven hebben, en de voornaamste regels eener gezonde critiek; — 6.° eene kleine verhandeling *De vitanda in historia calamitatum Ecclesie dissimulatione*, 1774, in 12.mo De auteur wil, dat men bij het schrijven der geschiedenis, de rampen niet ontveinze, die de Kerk bedrukt hebben, daar de kennis dier rampen, zegt hij, niet minder

als die van haren voorspoed, tot het heil en den roem der godsdienst bijdraagt; — 7.° *Over het gezag van den H. AUGUSTINUS in onderwerpen, welke de voorbeschikking en de genade betreffen*, 1788, naamloos. Deze verhandeling werd den 5 Februarij 1790, op den *Index* geplaatst; — 8.° *Zijne Godgeleerde lessen*, in het collegie van *Brescia*, 2 dl.ⁿ, mede bij besluit van den 10 Julij, 1797, op den *Index* geplaatst; — 9.° *Prælectiones* op het werk van den H. AUGUSTINUS, *de catechizandis rudibus*. Deze voorreden zijn niet veel anders, dan eene verkorting der verhandeling van JOANNES ANDREAS SERRAO (zie dat artikel), *De præclaris catechistis*, een geheel partijdig werk; — 10.° *Geschiedenis van het pelagianismus*; — 11.° *Critische geschiedenis der dwalingen betrekkelijk de Drieëenheid*; — 12.° *De rebus christianis ante CONSTANTINUM*, 3 dl.ⁿ Na den dood van ZOLA, heeft TAMPURINI, in het Italiaansch in het licht gegeven, 2 dl.ⁿ der *Nagelaten werken van zijn' vriend*, welke hij door zijne *Levensschets* heeft doen voorafgaan. Indien men van ZOLA niet voordeelig kan spreken met betrekking tot zijne gevoelens, zijne beginselen, en welligt ten opzichte van zijn gedrag tegen over het geestelijke gezag, aan hetwelke hij uit hoofde van zijn' stand, onderworpen behoorde te zijn, kan men zich echter niet onthouden, in hem eenen werkzaam schrijver, en eenen gees-

telijke te erkennen, aan wien het noch aan talenten, noch aan geleerdheid ontbrak.

† ZOLLIKOFER (GEORGE JOACHIM), in 1730, te *St. Gallen*, in *Zwitserland*, geboren, behoort, bij de Duitsche protestanten, onder de beroemde kanselredenaars der vorige eeuw, en was de zoon van een' regtsgeleerde. Van hem, in de scholen zijner geboorteplaats, te *Frankfort aan den Mein*, te *Bremen* en aan de Utrechtsche hoogeschool ontving hij zijne opvoeding en wetenschappelijke ontwikkeling, werd in 1754, te *Murten* in *Zwitserland* als predikant aangesteld, en spoedig daarop naar verschillende andere plaatsen in dezelfde betrekking heroepen, waaraan hij echter het oor niet leende, tot dat hij in 1758, als leeraar bij de gereformeerde gemeente te *Leipzig* werd aangesteld, welke betrekking hij tot aan zijnen dood, in 1788 voorgevallen, alzoo 30 jaren, met roem heeft bekleed. Zijne kanselvoordragen werden niet enkel door zijne gemeentenaren, maar ook met veel nut door de studerenden bijgewoond. Hij heeft zich bij zijne geloofsgenooten vooral verdienstelijk gemaakt door de uitgave van een nieuw *Gesangbuch*, *Leipzig*, 1766; 8.º uitgave, 1786, bij welks samenstelling hij door CH. FR. WEISZE geholpen werd. Zijne *Andachtsübungen und Gebete*, vonden veel bijval en werden zeer algemeen verspreid, en nog meer de zoowel door hem zelve (6 dl.ⁿ, *Leipzig*,

1769—1788), als na zijnen dood uitgegevene *Sammlungen seiner Predigten*, welke te zamen uit 15 deelen bestaan, *Leipzig* 1789—1804. De hoogleeraar GARVE, heeft in 1788, een Levensschets van ZOLLIKOFER in het licht gegeven.

† ZOMEREN (HENRICUS VAN), dus genaamd naar het dorp *Zomeren*, *Someren* of *Zoemeren*, in *Noord-Brabant*, arr. *Eindhoven*, alwaar hij in 1420 geboren werd. Na zijne studiën aan de universiteit van *Parijs* volbragt te hebben, ontving hij aldaar de doctorale waardigheid in de godgeleerdheid. De kardinaal BESSARION, legaat van den H. Stoel te *Weenen* (1458 tot 1460), beriep hem tot zich en belastte hem met de verkorting van het werk van OCCAM. In 1460, verkreeg ZOMEREN eenen leerstoel voor de godgeleerdheid aan de universiteit te *Leuven*; hij werd vervolgens kanonik van *St. Jan*, te 's *Hertogenbosch*, en deken dër hoofdkerk van *Antwerpen*. In een geschil hetwelk hij had met een zijner ambtgenooten (PETRUS DE RIVO, hoogleeraar der wijsbegeerte), deed de hoogeschool van *Leuven* uitspraak tegen VAN ZOMEREN, en verklaarde hem van ketterij verdacht. Hij beriep zich van deze uitspraak op *Rome*, en kort na de verheffing van SIXTUS IV, in 1471, deed hij eene reis derwaarts, en regtvaardigde zich volkomen. Nauwelijks te *Leuven* teruggekeerd, werd hij ziek, en overleed hij aldaar den 14 Augustus

1472. Men heeft van hem de volgende werken: 1.º *Epitome primæ partis Dialogi Guilielmi Ockami*, Leuven, 1481, in fol.; — 2.º *De capta Constantinopoli*; — 3.º *De Hæreticis*.

† ZOMEREN (CORNELIS VAN) een beroemde geneeskundige, den 28 September, 1593, te Dordrecht geboren, had den beroemden G. J. Vossius, tot leermeester in de Latijnsche taal; na zich onder dien bekwamen geleerde, in de voorbereidende wetenschappen te hebben geoefend, begaf hij zich naar Leyden om er zich op de geneeskunde toe te leggen. Hier kwam hij voornamelijk onder de leiding van den hoogleeraar E. E. Vorstius. Om zich al meer en meer te bekwamen, ondernam hij eene buitenlandsche reis, bezocht de toenmaals door den roem harer geneeskundige hoogleeraren, zoo vermaarde universiteit van Caen; met dat gevolg dat hij aldaar na de verdediging eener dissertatie *de Prognosi sive Præcognitione auctorum morborum*, den 16 October 1615, tot doctor in de geneeskunde werd bevorderd. Van zijne uitlandigheid teruggekeerd, werd hij den 20 Julij 1617, in zijne geboorteplaats tot gewoon stads-geneesheer benoemd. Later werd hij ook tot lid der regering verkozen, bij welke hij alle posten met lof heeft bekleed. Hij overleed den 11 December 1649, als een bekwaam staatsman, en een kundig en ervaren arts algemeen betreurd. Ook was de dichtkunst aan VAN ZOMEREN

niet vreemd. Hij heeft de volgende geschriften in het licht gegeven: 1.º *Oratio funebris in obitum viri clarissimi et eruditissimi D. D. Guilielmi de Bevere, D. D. Cornelii filii*, Dordrecht, 1636; — 2.º *Epistola responsoria de vitæ termino*, Leyden, 1636; — 3.º *De Unitate liber singularis ad S. P. Q. D. Dordrecht*, 1639; — 4.º *Tractatus de Variolis et Morbilibus ibid.* *Epistola de Renum et Vesicæ calculo*, Leyden, 1641; — 5.º *Epistola responsoria de curatione iteratis abortus*, Rotterdam, 1644. Daarenboven heeft men nog onder zijne papieren de volgende handschriften gevonden, welke echter niet publiek zijn gemaakt: *Consilia et observationes Medicinales*; — *Liber Singularis Consiliorum de morbis mulierum*; — *Observationes Chirurgicæ*; — *Methodus curandarum febrium*; — *Epistolæ cum doctorum virorum responsis*.

† ZOMEREN (JOHAN VAN), Zoon van den voorgaande, den 3 Julij 1622, te Dordrecht geboren, oefende zich in zijne geboorteplaats in de gronden der geleerde talen, waarna hij de hoogeschool van Leyden bezocht. De regtsgeleerdheid was aldaar zijne hoofdstudie, ofschoon hij daarom de beoefening van andere wetenschappen en zelfs de bevallige dichtkunst niet geheel verzuimde. Den 16 October 1641, hield hij eene openbare twistrede: *De Jurejurando voluntario, necessario et judiciali*, die hij den 30 November deszelfden jaars, door eene andere

deed volgen, de *Retractu gentilitio*. Nog bijna anderhalf jaar streefde VAN ZOMEREN op de baan der wetenschappen voort, tot dat hij den 7 Maart 1643, plegtiglijk tot doctor in de beide regten werd bevorderd; hij verdedigde bij die gelegenheid de door hem zamengestelde verhandeling *Dissertatio Inauguralis, continens nonnullas illustriores ex testati et Intestati causa quaestiones*. Nu ging hij zich als advocaat te 's Gravenhage vestigen; het schijnt echter niet dat zijn verblijf aldaar van langen duur is geweest, daar men hem reeds in 1650, in zijne geboorteplaats *Dordrecht* als een der veertigen in den raad dier stad ontmoet. Den 5 Januarij 1654 werd hij aldaar tot waterschepen aangesteld. Een jaar later verkoos de wethouderschap van *Nijmegen* hem tot haren pensionaris. Met lof bekleedde hij gedurende omtrent twaalf jaren dien post, wanneer hij tot een nog aanzienlijker ambt werd verheven, namelijk tot dat van griffier der *Chambre-Mipartie*. Hij overleed te *Dordrecht* den 22 December 1676. Hij heeft verscheiden gedrukte en onuitgegeven geschriften nagelaten; tot de eerste behooren: 1.º *Johan Gerards heijlige bedenkingen en ieder derzelve met veerzen opgeheldert, Dordrecht, 1647*; — 2.º *Herstelde Outhelijt ofte Beschrijvinge van Batavia, wezende een gedeelte van 't hartogdom Gelre en Graafschap-Hollant, Nijmegen, 1657, in 4.to*; — 3.º *Uijtspanning der vernuften, bestaande in geeste-*

lijke en weereltlijke Poëzij, Nijmegen, 1660, in 4.to; — 4.º *CAJUS JULIUS CAESAR, ofte wraak van vermande vrijheijt, Treurspel, Dordrecht, 1670*. Tot zijne onuitgegevene handschriften behooren: *Verscheijde Consultatiën, Advisen, Deductiën, Advertissemten van Rechten in Geldersche en Hollandsche zaken*; — *JOHAN GERARDS dagelijksche oeffeningen der Godzaligheijt, vertaald, en op ieder Hoofstuk met een bijdicht verklaart*; — *Verscheijde vermeerderingen tot de Beschrijving van Batavia*; — *Latijnsche, Fransche en Nederduitsche, zoo geestelijke als weereltlijke, Gedichten, tot een Tweede deel zijner Uijtspanning der Vernuften geschikt*; — *KLEOPATRA, Koninginne van Egipten, en MITHRIDATES, Koning van Pontus, Treurspelen*.

ZON (FRANCISCUS VAN). — Zie SONNIUS.

ZONARES of ZONARAS (JOANES), een Grieksche geschiedschrijver, bekleedde aanzienlijke posten aan het hof der keizers van *Konstantinopel*. De wereldsche wederwaardigheden moede, werd hij monnik in de orde van den H. BASILIUS, en overleed vóór de helft der 12.^e eeuw. Men heeft van hem *Jaarboeken*, die loopen tot aan den dood van ALEXIS COMMENUS, in 1118. Deze geschiedenis is door NICETAS CHONIATUS tot op 1205 voortgezet. Dezelve is eene onbekuischte compilatie, zoodanig als men dezelve van eenen even

zoo ligtgeloovigen als onkundigen Griek verwachten kon. Hij is onverdragelijk, wanneer hij **DION** niet afschrijft; doch kan niettemin nuttig zijn voor de geschiedenis van zijnen tijd. De beste uitgave van zijn werk is die van het *Louvre*, 1686 en 1687, 2 dl.ⁿ, in fol. De president **COUSIN** heeft datgene uit dezelve, in het Fransch vertaald wat de Romeinsche geschiedenis betreft. Nog heeft men van **ZONARES** *Commentariën* op de Canons der Apostelen en Kerkvergaderingen, *Parijs*, 1618, in fol., en eenige weinig belangrijke verhandelingen.

ZONCA (**VICTOR**), een bekwame Italiaansche wiskunstenaar der 17.^e eeuw, legde zich voornamelijk op de werktuig- en bouwkunde toe, en slaagde daarin bijzonder. Hij bezat eene bijzondere begaafdheid om nieuwe werktuigen uitte vinden, en gaf zijne uitvindingen in het licht; in een werk te *Padua*, in 1621, in fol. onder dezen titel gedrukt: *Nuovo teatro di machine ed ediscii*.

ZOPPI (**HIERONYMUS**), een beroemde letterkundige, in 1510, te *Bologna*, uit eene adellijke familie geboren. Hij werd hoogleeraar der redeneerkunde te *Macerata*, en in 1586 verkreeg hij den leerstoel voor de *humaniora* in zijne geboorteplaats. Hij overleed den 5 Julij 1591. Zijne voornaamste werken zijn: 1.º eene *Vertaling* (in het Italiaansch) in *octaven*, der vier eerste boeken van den *Aeneis*, *Bologna*, 1554; — 2.º

eene *Verhandeling bij wijze van zamenspraak over DANTE en PETRARCHA*; — 3.º *Athamas*, een treurspel, *Macerata*, 1579.

ZOPPI (**MELCHIOR**), zoon van den voorgaande, te *Bologna* in 1554 geboren, beoefende de geneeskunde, de schoone letteren en de wijsbegeerte. Hij bekleedde te *Macerata* den leerstoel der *logica*, en te *Bologna*, alwaar hij in 1634 overleed, dien der zedekundige wijsbegeerte. Men heeft van hem 1.º *Sermones analytici*, *Bologna*, 1589; — 2.º *Psaphon*, *ibid.* 1590; — 3.º *Meander*, *Admetus*, *Creusa*, *Medea*, treurspelen.

ZOPYRUS, een der hovelingen van **DARIUS** zoon van **HYSTASPES**, koning der Perzers, omtrent het jaar 520 vóór J. C., maakte zich berucht door de list waarvan hij zich bediende, om de stad *Babylon*, door genoemden vorst belegerd, te onderwerpen. Na zich neus en ooren te hebben afgesneden, begaf hij zich in dien staat tot de Babyloniërs, en zeide hun „door zijnen vorst zoo vreedvaardiglijk mishandeld te zijn.” Daar de Babyloniërs er niet aan twijfelden, of hij zou zich over deze mishandeling wreken, zoo vertrouwden zij hem geheel en al de verdediging van *Babylon* toe, waarvan hij vervolgens, na eene belegering van twintig maanden, de poorten voor **DARIUS** opende. Deze vorst gaf hem tot belooning de inkomsten der provincie *Babylon*, om er gedurende zijn geheele leven genot van te heb-

ben, en niet te vreden met deze belooning, overlaadde hij hem nog met onderscheidingen en liefkozingen. Dikwerf zeide hij, dat *het hem aangenamer zoude zijn ZOPYRUS onverminkt, dan twintig Babylons te bezitten*. Intusschen heeft de door hem uitgedachte list, waarvan hij den moed had het slagtoffer te zijn, iets verachtelijks, iets strijdigs met de goede trouw en ik weet niet wat lafhartigs, hetwelk de bewondering niet schijnt te verdienen, die men aan hem verkwest heeft.

† ZORG (HENDRIK MARTENSZ), een beroemde Nederlandsche schilder, in 1621 te Rotterdam geboren, was de zoon van MAARTEN KLAASZ ROKES, marktschipper van Rotterdam op Dordrecht, doch die door zijne vlijt en eerlijkheid, in het waarnemen van zijn beroep, den bijnaam van ZORG ontving; want wanneer tusschen genoemde steden, het een of ander van aangelegenheid moest besteld worden, was men veelal gewoon te zeggen: *Geef het aan ZORG mede*. Zijn zoon heeft later dezen vereerenden titel als zijn' naam aangenomen. Reeds vroegtijdig nam zijn vader den jongen HENDRIK in zijn beroep. Den ledigen tijd, dien hem vooral het heên en weder varen aanbod, gebruikte de jongeling om aan zijne zucht voor de schilderkunst, hem door de natuur als ingeprent, voedsel te geven: altoos zat hij met teekenpen of penseel in de hand, en zijne vorderingen evenaarden zijne vlijt. Om de na-

tuur intusschen door de kunst te beschaven, genoot hij het onderwijs der vermaarde mannen DAVID TENIERS en WILLEM BUITENWEG. Na het overlijden zijns vaders, zelf marktschipper geworden, verzuimde hij daarom zijne geliefkoosde schilderkunst niet. Hij heeft vooral uitgemunt in het voorstellen van allerlei markten, vol gewoel, met eene menigte beelden en stalletjes met verscheiden soorten van fruiten, hoenderen, vogels en visch, alles zeer uitvoerig en geestig naar het leven geschilderd. Zijn afbeeldsel, door hem zelve, in zijn vierendertigste jaar uitvoerig geschilderd, is door JACOBUS HOUBRAKEN in het koper gebragt, en komt voor in *den grooten Schouwburg* enz. van ARNOLD HOUBRAKEN. HENDRIK MARTENSZ. ZORG overleed in 1682, niet alleen als een groote kunst-schilder, maar ook als een braaf en regtschapen man, algemeen betrouwd.

ZOROASTER, een wijsgeer der oudheid, dien sommigen ouder maken dan ABRAHAM, en dien anderen in het tijdvak van DARIUS, den opvolger van CAMBYSES stellen. HUET beweert dat hij niet onderscheiden is van MOZES; GREGORIUS van Tours is van meening dat hij dezelfde is als CHAM, en merkt aan, dat ZOROASTER beteekent *Levende ster*; de abbé BANIER gist dat hij MESRAÏM is; en JUSTINUS maakt hem in zijne verkorting van TROGUS-POMPEIUS, koning der Baktriërs; anderen eindelijk noemen hem leerling van ELIAS

of ELIZEUS. De aanhangers van ZOROASTER bestaan nog in *Azië*, en voornamelijk in *Perzië* en *Indië*. Zij hebben voor dezen ouden wijsgeer den diepsten eerbied, en beschouwen hem als den grooten profeet, hun door God gezonden, om hun zijne wet bekend te maken. Zij schrijven hem zelfs een boek toe, hetwelk zijne leer bevat. Dit werk door ANQUETIL-DUPERON in *Frankrijk* gebragt, is door denzelven vertaald, in de verzameling, welke hij in 1771, onder den naam van *Zend-Avesta*, in 3 dl.ⁿ, in 4.to heeft in het licht gegeven. Het oorspronkelijke is in de koninklijke bibliotheek gedeponeerd. Volgens MEINERS, in eene *Verhandeling* den 18 September 1779, in de akademie van *Göttingen* voorgelezen, zou dit oorspronkelijke, op verzoek van ANQUETIL, door twee Perzische priesters vervaardigd, geenerlei vertrouwen verdienen; maar hoedanig het ook wezen moge, zoo bevat het niets dat voor deszelfs gewaande oudheid pleit, en biedt daarenboven duidelijke letterteekens aan van het nieuwe Indisch en kenmerken van het jodendom en christendom. Indien het werkelijk van ZOROASTER is, zoo als ANQUETIL zulks beweert, zoo valt er veel af te dingen van het denkbeeld dat men ons van dezen filosoof wil inscherpen. VOLTAIRE, ofschoon een groote bewonderaar dier oude speelpoppen, welke men te hulp roept bij die dezer eeuw, bekent dat *het eene verachtelijke nodderij is, waarvan men geene*

twee bladzijden kan lezen, zonder met de menschelijke natuur medelijden te hebben, en voegt er bij: de schrijver is een gevaarlijke gek. NOSTRADAMUS en de piskijker, zijn redelijke menschen, in vergelijk met dezen bezetene. De naam van *Gauer* of *Gueber*, welke de zich noemende volgelingen van ZOROASTER dragen, is hatelijk in *Perzië*, dezelve beteekent een *ongeloovige Arabier*, en men geeft hem aan de aanhangers dier sekte, als een natie-naam. Zij hebben te *Is-pahan* eene voorstad *Gaurabard*, of de stad der *Gaueren* genaamd, en worden aldaar tot de geringste en verachtelijkste werkzaamheden gebruikt. De *Gaueren* zijn onwetend, arm, eenvoudig, geduldig, bijgeloovig, gestreng, zedelijk, opregt, openhartig, en zeer aan hunne godsdienstige gebruiken verkleefd. Zij gelooven in de opstanding der dooden, het laatste oordeel, en aanbidden slechts eenen eenigen God; hetwelk zou kunnen doen gelooven dat zij verbasterde joden of christenen zijn, waarvan het geloof vervalscht is, door de vermenging der gevoelens en gebruiken der oude Perzers. Ofschoon zij hunne godsdienst-oefeningen verrigten in tegenwoordigheid des vuurs, terwijl zij zich naar de zon wenden, betuigen zij echter, noch het een, noch het andere te aanbidden. Daar het vuur en de zon de treffendste zinnebeelden der godheid zijn, zoo huldigen zij deze laatste, door zich tot dezelve te wenden. Men heeft onder den naam van ZOROASTER.

Betoverende godspraken; LO-DEWIJK TLETANUS, heeft dezelve te *Parijs*, in 1564, met de Commentariën van PIETHON GEMISTUS, in het licht gegeven. Dezelve zijn later verscheiden malen herdrukt.

ZOROBABEL, Zoon van SALATHIËL, uit het geslacht der koningen van JUDA, en een der stamvaders van J. C., won de achting van CYRUS, koning van *Perzië* [aan wiens hof hij onder den naam van SASSABASAR bekend was], die hem de door NABUCHODONOSOR geroofde gewijde vaten des tempels terug gaf. Deze deugdzaame Israëliet zond dezelve weder naar *Jeruzalem*, en werd de aanvoerder der joden, die naar hun land terugkeerden. Zoodra zij aangekomen waren, begon ZOROBABEL, in het jaar 535 vóór J. C. de grondslagen te leggen tot den tweeden tempel; maar de Samaritanen bragten het door hunne kuiperijen bij de ministers van het Perzische hof, zoo ver, dat men het werk moest staken. De ijver der joden verflaauwd zijnde, zoo werden zij, wegens hunne onverschilligheid door God met verscheiden plagen bezocht. In het 2.^e jaar der regering van DARIUS, zoon van HYSTASPES, zond Hij hun de profeten AGGEUS en ZACHARIAS, ten einde hun de verachting van zijne dienst en hunne nalatigheid in het weder opbouwen van zijnen tempel te verwijten. ZOROBABEL en het geheele volk, vatten met eenen bewonderenswaardigen ijver dezen gedurende

14 jaren gestaakten arbeid weder op. ZOROBABEL bestuurdde het werk, dat in het jaar 515 vóór J. C. ten einde werd gebracht. De tempel werd in het zelfde jaar plegtiglijk ingewijd.

* ZOSIMUS, een scheikundige der 3.^e eeuw, te *Panopolis* in *Egypte* geboren. Onder de verschillende Grieksche handschriften door hem nagelaten, noemt men die *over de samenstelling der hemelen*; *over de kracht der verklaringen*; *over de gewijde en goddelijke kunst*; *over de werktuigen en de ovens*. ZOSIMUS genoot eenen grooten roem in de door hem beoefende wetenschap.

ZOSIMUS, een godvruchtige kluizenaar, die de heilige communie aan MARIA VAN EGYPTE (zie dat artikel) bragt. Men kent van zijn leven niets anders dan hetgene wat van hem, in dat dier heilige boeteling wordt verhaald.

ZOSIMUS, graaf en advokaat van den fiscus, onder keizer THEODOSIUS den Jonge, omtrent het jaar 410, schreef eene *Geschiedenis der keizers*, in 6 boeken, van AUGUSTUS af tot in de 5.^e eeuw, waarvan wij nog slechts de vijf eerste boeken en het begin van het 6.^e bezitten. De schoonste uitgave is die van *Oxford*, 1679, in 8.vo CELLARIUS heeft er in 1696, eene goede in 8.vo, in het Grieksch en Latijn van geleverd, en de president COUSIN heeft dezelve in het Fransch vertaald. Zosi-

MUS een ijverige heiden zijnde, schildert keizer KONSTANTIJN met zeer zwarte kleuren af. Ook verzuimt hij geene gelegenheid om tegen de christenen hevige uittevalen.

ZOSIMUS (*Heilige*), een Griek van geboorte, beklom den Stoel van den H. PETRUS, na INNOCENTIUS I, den 9 Maart 417. CELESTIUS, een leerling van PELAGIUS, misleidde hem in het begin; maar nadat deze Paus later door de bisschoppen van *Afrika* beter was ingelicht, bevestigde hij het vonnis door zijnen voorganger tegen dezen ketter, en tegen PELAGIUS, zijnen meester, gevelde. Hij verkreeg van den keizer een rescript, om de pelagianen uit *Rome* te verdrijven. ZOSIMUS besliste het geschil dat tusschen de kerken van *Arles* en *Vienne* bestond, betrekkelijk het regt van aartsbisschoppelijke hoofdstad, over de provinciën van *Vienne* en *Narbonne*, en verklaarde zich ten gunste van PATROCLES, bisschop van *Arles*. Hij had eenige geschillen met de bisschoppen van *Afrika*, betrekkelijk APIARIUS, wiens *appèl* hij had aangenomen; niet dat deze prelaten de beroeping op den heiligen Stoel betwistten, maar wijt zij zich op de reglementen hunner provincie beriepen, die vastgesteld waren om het misbruik voortekomen, hetwelk geestelijke en eenvoudige priesters maakten, door dergelijke beroepingen te lichtzinnig en in wel beoordeelde

zaken te maken. Het is te vergeefs dat oppervlakkige of den heiligen Stoel vijandige schrijvers, deze reglementen hebben aangevoerd, tegen het regt van *appèl* zelf. » Eene, wat derzelve oorsprong betreft, zoo oude magt in de Kerk, zegt een beroemde godgeleerde, kan, ofschoon zij niet altijd even werkzaam is geweest, niet altijd dezelfde uitbreiding in hare uitoefening heeft gehad, ofschoon degene, in wier handen dezelve bestond, er niet altijd het zelfde gebruik van hebben gemaakt, geene overweldigde magt genoemd worden, wanneer de omstandigheden, de behoeften der Kerk en hare tucht vorderen dat de uitvoering dier zelfde magt, menigvuldiger en gewoonlijker worde. » (Zie FLEURY, MORIN — JOANNES — THOMASSIN). Voor het overige betroffen, zoo als wij zeiden de reglementen, waarop zich de bisschoppen van *Afrika* beriepen, de geestelijken en priesters, want de bisschoppen appeleerden vrijelijk op *Rome*, zoo als de met de gebruiken der kerk van *Afrika* zoowel onder rigte H. AUGUSTINUS (Brief 43) uitdrukkelijk zegt (zie APIARIUS, ATHANASIUS, INNOCENTIUS I). Deze even zoo geleerde als ijverige Opperherder, overleed den 26 December 418. Men heeft van hem 16 *Brieven*, met warmte en kracht geschreven. Dezelve komen voor in de verzameling der *Epistolae romanorum pontificum* van dom COUSTANT in fol.

ZOUTMAN (J. A.). — Zie dat artikel in het *Supplement*. —

ZRINI of ZRINY (NICOLAAS, graaf van), in 1518 geboren, stamde uit een Hongaarsch geslacht, vruchtbaar in dappere krijgshelden, heeft zich zeer beroemd gemaakt, door de schoone verdediging van *Szigeth*, door SOLIMAN II belegerd. Na eenen hardnekkigen tegenstand, zich van krijgs- en mondbehoefsten ontbloot ziende, deed hij met zijne bezetting die tot op 217 manschappen (*) gesmolten was, eenen uitval, en streed moediglijk, tot dat hij met de zijnen, op den 7 September 1566, drie dagen na den dood van SOLIMAN, die in zijne legerplaats stierf, zonder de voldoening der overwinning te kunnen smaken, op de plaats bleef. — PETRUS ZRINI, een zijner afstammelingen, trad in eene zamenzwering tegen keizer LEOPOLD, en werd in de stad *Neustadt*, in *Oostenrijk*, den 30 April 1671 onthoofd (zie NADASTI—FRANCISCUS—).

ZUCCHARO (THADEUS), een schilder, in 1529, te *San-Anguoli in Vado*, in het hertogdom *Urbino* geboren, en in 1566 overleden. De werken van den beroemden RAPHAËL maakten van THADEUS eenen uitmuntenden kunstenaar. De kardinaal FARNÈSE, die hem langen tijd bezig hield, schonk hem eene aanzienlijke jaarwedde Deze

schilder maakte er een slecht gebruik van en wendde dezelve enkel aan tot uitspattingen, die zijnen dood verhaastten. Hij had edele denkbeelden, en zijn penseel was krachtvol en zacht. — Zijn broeder en kweekeling, FREDERIK ZUCCHARO, in het hertogdom *Urbino*, in 1543, geboren, en te *Ancona* in 1609 overleden, was zeer vindingrijk, een uitmuntend colorist, en zou, met minder gedwongenheid, een volmaakt teekenaar zijn geweest. Hij heeft zijne hoofden op eene zonderlinge wijze gekapt; zijne beelden zijn stijf, hebben ingevallen oogen, en zijne beeldkleedingen zijn slecht aangebragt. Hij heeft eenige geschriften over de schilderkunst nagelaten.

ZUCCHERI (ANDREAS), een Italiaansche Jesuit, onderscheidde zich niet alleen als een diepzinnige godgeleerde, maar ook als een leergierig en verlicht man, die zich niet had bepaald tot het beoefenen der godgeleerdheid, maar daarenboven groote vorderingen had gemaakt in alle takken der menschelijke kundigheden. Hij bragt bijna zijn geheele leven te *Padua* door, alwaar hij een aanzien genoot, dat hij niet minder aan zijne deugden dan aan zijne talenten te danken had. Hij heeft een aantal zeer geachte werken na-

(*) De schrijver van het *Bilder-Conversations-Lexicon* u. s. w. Leipzig Brockhaus, 1841, zegt 600 medestrijders, hetwelk waarschijnlijker voorkomt, als men in aanmerking neemt dat *Szigeth*, bij het begin der belegering 6 Augustus 1566, eene bezetting van 3000 Hongaren telde, welke echter de aanvallen van 200,000 belegers moesten verduren.

gelaten; van welke wij de volgende willen aanhalen: 1.º *Decisiones patavinæ de venerabili eucharistiæ sacramento, Padua, 1709, in 4.to*; — 2.º *Decisiones patavinæ de sacramento penitentiae, ibid*; — 3.º *De obligatione patrum familias ib.* Het is aan de raadgevingen van pater ZUCCHERI en aan zijne leiding, dat het groote werk zijn ontstaan te danken heeft, getiteld: *Storia e ragione d'ogni poesia van QUADRIO, dat Italië en der Italiaansche letterkunde zoo zeer tot eer heeft verstrekt (zie QUADRIO).* Pater ZUCCHERI eindigde zijne loopbaan te *Padua*, in 1740.

ZUICHEM. — Zie AYTTA of AYTA (VIGLIUS D').

ZUULICHEM. — Zie HUIGENS (KONSTANTIJN).

ZUINSKI of CHUSKOL. — Zie DEMETRIUS of DIMITRIJ GRISKA.

† ZUMALA - CARREGUY (*don THOMAS*), een uitstekende Spaansche veldheer der laatste tijden, gedurende den Karlistischen opstand der Baskische provinciën en van *Navarra* tegen ISABELLA II, werd in 1789, te *Ormaesteguy*, een dorp in de provincie *Guipuscoa*, tusschen *Navarra* en *Biscaya*, geboren. Gedurende den strijd tegen de legerscharen van NAPOLEON, verliet hij de te *Pampeluna* begonnen studiën der rechtsgeleerdheid, en nam dienst in het Spaansche leger, werd kapitein, en gedroeg zich gedurende de constitution-

neele onlusten, als een getrouwe aanhanger van FERDINAND VII, die hem tot kolonel bevorderde, en bij wien hij zeer in gunst stond. Bij zijne gestreng koningsgezinde gevoelens, trachtten de vrienden van *don CARLOS* hem te bewegen, denzelven nog bij het leven van FERDINAND VII, tot koning van *Spanje* te helpen verklaren, hetwelk hij echter van de hand wees, doch daarbij verklaarde, dat hij na den dood van FERDINAND, slechts KAREL V. als koning erkennen zoude. Toen in 1832, onder den minister ZEA-BERMUDEZ, al de Karlistisch-gezinde officieren verwijderd werden, ontving ZUMALA-CARREGUY, niet alleen zijn ontslag, maar werd zelfs gevangen genomen, later echter weder in vrijheid gesteld, als wanneer hij zich met zijne familie naar *Pampeluna* begaf. Toen nu na den dood van FERDINAND VII (29 September 1833), ook in de Baskische provinciën opstanden in het belang van *don CARLOS* uitbarstten, van welke de eerste echter onder SANTOS-LADRON spoedig verijdeld werd, begaf zich ZUMALA-CARREGUY, in October tot de door ITURALDE, een' Navarreesch grondeigenaar, verzamelde overblijfselen, en zijn naam, zoowel als zijne beradenheid stelden hem oogenblikkelijk, aan het hoofd der opstandelingen. Deze waren echter ongeoeffende, slecht gewapende landlieden, en het aanschaffen van munitie, en andere kriegsbehoeften was, gedeeltelijk uit gebrek aan middelen, dee's wegens den van

alle kanten belemmerden toevoeren uiterste moeilijk. Desniet-tegenstaande gelukte het aan den onvermoeiden ijver van ZUMALA-CARREGUY, eene legerschaar te vormen; dezelve met grootendeels buit gemaakte wapens uitterusten, en de tegen hem opgezonden veldheeren der koningin te slaan, of in de bergpassen nutteloos afstemmen. De verkleefdheid der Biskajers bewees hem daarbij even zulke uitmuntende diensten, als zij aan de vijanden nadeelig was, die in elken inwoner eenen verbitterden vijand voor zich hadden. De generaals QUESADA, VALDEZ, RODIL, MINA, en later nog weder VALDEZ, waren met hunne veel talrijker troepen, niet in staat, om het met de, in het begin nauwelijks een vierde zoo talrijke Karlisten, tot eene beslissing te brengen. In het vertrouwen op het veldheers-talent van ZUMALA-CARREGUY, was in Julij 1834 don CARLOS zelf bij het leger gekomen, en had ZUMALA in het opperbevel bevestigd, die nu uit Engeland en Holland de eerste bezendingen van wapens en buskruid ontving. In Mei 1835 was ZUMALA meester van de landstreek, van de Fransche grenzen tot aan Pampeluna, en men verwachtte dat hij door eenen snellen togt naar Madrid, waar-tegen de ontmoedigde vijand weinig in staat was, zich te verzetten, den oorlog tot eene beslissing zou trachten te brengen. Maar het schijnt dat don CARLOS eerst de rijke handelstad Bilbao heeft willen innemen,

ten einde daardoor in zijne geldbehoefte te voorzien. De stad verdedigde zich echter dapperlijk, en ZUMALA-CARREGUY ontving voor dezelve, op den 15 Junij 1835, een schot in het regter been. De voor onbeduidend gehoudene wonde, verergerde echter spoedig zoo zeer, dat hij reeds den 25 derzelfde maand aan de gevolgen derzelve te Cegama overleed. De soldaten waren hem onvoorwaardelijk toegedaan en onderworpen; maar hij deelde ook in al hunne bezwaren en ontberingen, en » THOMAS-oom" zoo als zij hem noemden, gaf alles ten beste, om hen te verligten. In zijn uiterlijke, vooral in zijne kleeding, nam hij de grootste eenvoudigheid in acht, droeg geenerlei orde-teeken, en stelde zich dikwerf, soms zonder eenige aanleiding aan het grootste gevaar bloot, zoodat zich na zijne verwonding iedereen slechts daarover verwonderde dat hij zoo lang was gespaard gebleven. Een broeder van ZUMALA was een even zoo trouwe aanhanger der constitutie, en in 1837 lid der Spaansche cortes.

ZUMBO (GASTON-JOANNES), een beeldhouwer te Syracusa, in 1656 geboren, hield zich langen tijd te Rome op, en begaf zich van daar naar Florence, alwaar de groot-hertog van Toskanen hem met bewijzen van onderscheiding ontving. Hij voerde er een beroemd werk uit *la Corruzione* genaamd, bewonderenswaardig wegens de waarheid, het vernuft, en de be-

kwaamheid, welke er zich in kenmerkten. Het zijn vijf naar de natuur gekleurde afbeeldingen. De eerste stelt een stervend mensch voor; de tweede een dood ligchaam; de derde een ligchaam dat begint te bederven, de vierde een ligchaam dat reeds bedorven is; de vijfde een lijk vol verrotting en van de wormen doorknaagd; stukken evenzeer geschikt ter bevordering van de kunst, als om in den geest des menschen sombere en heilzame denkbeelden optewekken. Men bewaart dit werk in het beroemde kabinet van MEDICIS te *Florence*. Hij vertoefde ook eenigen tijd te *Genua*, deed er zijne talenten bewonderen, en overleed te *Parijs* in 1701.

ZURITA. — Zie SURITA.

ZUR-LAUBEN (OSWALD), uit het oude huis LA TOUR-CHÂTILLON in *Walliserland*, te *Zug*, in 1549, in den ouderdom van 72 jaren overleden, was kapitein van 300 Zwitsers, in dienst der Paussen JULIUS II, LEO X, en van MAXIMILIAAN SFORZA; en onderscheidde zich in de veldslagen van *Novara*, *Ravenna*, *Bellinzona* enz. Hij ging na den slag van *Marignan*, in dezelfde hoedanigheid over, in de dienst van FRANCISCUS I, koning van *Frankrijk*. Hij was majoor-generaal der troepen van het kanton *Zug*, in 1531, bij den slag van *Cappel*, waarin ZWINGLIUS gedood werd, en droeg veel bij om de overwinning in dat ge-

denkwaardig gevecht, ten voordeele der Catholijken te beslissen. Zijn zoon ANTONIUS ZUR-LAUBEN, kapitein in *Frankrijk*, in dienst van KAREL IX, ontving drie verwondingen in den slag van *Dreux*. Hij behoorde tot den beroemden aftogt van *Meaux*, en was tegenwoordig bij de veldslagen van *St. Denis*, van *Jarnac* en *Moncontour*. Hij eindigde zijne loopbaan te *Zug*, in 1586, in den ouderdom van 84 jaren, na de eerste posten van zijn kanton bekleed te hebben.

ZUR-LAUBEN (KOENRAAD), achterneef van den voorgaande, te *Zug* in 1629, in den ouderdom van 57 jaren overleden, was ridder van *St. Michaël*, chef van het kanton *Zug*, en kapitein bij het regiment der Zwitsersche gardes, en diende zijn vaderland en *Frankrijk*, als krijgsman en als onderhandelaar. Hij is de schrijver eener gedrukte verhandeling: *De Concordia fidei*, waarin hij aantoonde, dat de rust der Zwitsers afhangt van de invoering der eenige Catholijke godsdienst in hunne kantons. Werkelijk, sedert de invoering der nieuwe sekten, heeft deze republiek verscheiden malen de grootste beroeringen ondervonden, en is dikwerf op den rand van derzelver ondergang geweest. Men heeft er, even als in de overige deelen van *Europa*, waar de oude godsdienst is geschokt geworden, stroomen bloeds zien vloeijen, welke men zich niet kan vleijen

er niet andermaal te zullen zien vloeijen, bij de eerste gelegenheid waarop de dweezucht de geesten zal ontvlammen (*). — Zijn zoon, BEATUS ZUR LAUBEN, was, even als hij, chef van het kanton Zug, en kapitein bij het regiment der Zwitsersche gardes, onder LODEWIJK XIII. Hij was in 1634, een der drie Catholijke afgevaardigden, aan dien vorst gezonden. Het kanton Lucern erkende zijne diensten, door aan hem en aan zijne nakomelingschap het voortdurend burgerregt van deszelfs hoofdstad te verleen. De Catholijke kantons hadden hem de titels gegeven van *Vader des Vaderlands* en *Steun-pilaar der Godsdienst*. Men heeft van hem het verslag van al zijne onderhandelingen van 1639 tot 1659. Hij overleed te Zug, in 1663, 66 jaren oud zijnde. — Zijn oudste zoon, BEATUS JACOBUS ZUR-LAUBEN, chef van het kanton Zug, en kapitein-generaal der vrije provincie Argau, droeg, in 1653, door zijne ondernemingen veel bij tot de onderwerping der oproerige boeren van het kanton Lucern. Dit kanton en deszelfs bondgenooten hadden hem, in 1656, de overwinning van *Vilmergen*, tegen

die van *Bern*, te danken; zelf veroverde hij twee standaards, en drie stukken geschuts. Hij overleed te Zug, in 1690, in den ouderdom van 74 jaren, met den wel verdienden roem van dapperheid en voorzigtigheid. — Men moet hem niet verwarren met zijnen neef, mede BEATUS JACOBUS genaamd, die *Frankrijk* met roem diende, in den slag van *Hechstädt* in 1704 zeven wonden ontving, en daaraan te *Ulm* in *Zwaben*, den 21 September, in den ouderdom van 48 jaren, overleed.

* ZUR-LAUBEN (FRANCISCUS DOMINICUS of PLACIDIUS, van den 7.^{en} tak der vrijheeren van LA TOUR-CHÂTILLON), een beroemde benediktijner van de congregatie van *Zwitserland* of van *St. Gallen*, en prins-abt van het klooster van den H. MARTINUS van *Muri* in *Argau*, werd te *Bremgarten*, den 13 Maart 1646, geboren. Hij werd, nog kind zijnde, naar dit klooster gezonden, alwaar hij smaak in de afzondering schepte, en er in 1663 het klooster gewaad aanvaardde. Bij het afleggen zijner geloften veranderde hij zijnen naam van FRANCISCUS-DOMINICUS in dien van PLACIDIUS, onder

(*) Is het niet alsof DE FELLER (21 Mei 1802 overl.), toen hij dit schreef, met een profetisch voorgevoel bezield was, en de gebeurtenissen of liever de verwoestingen voorzag, waarvan de Helvetische berglanden in November 1847 het tooneel waren, en waarvan de noodlottige gevolgen alsnog (November 1848) niet te berekenen zijn? Men leze over dit onderwerp het nooit volprezene, welsprekende Discours de M. le Comte de MONTALEMBERT, Pair de France, dans la discussion du projet d'Adresse, séance du 14 Janvier 1848, Paris, JACQUES LECOFFRE et Cie Vertaler.

welken hij sedert dat tijdstip bekend was. Hij onderwees achtereenvolgend in zijn klooster de wijsbegeerte en de godgeleerdheid, was in hetzelfde meester der nieuwelingen, nam eenige andere bedieningen in de orde waar, werd algemeen secretaris der congregatie, en in 1683 tot abt van *Muri* verheven. De diensten, welke hij aan zijn gesticht bewees, verwierven hem van wege zijne religieuzen den eervollen titel van *tweeden stichter huns orde-kloosters*. Zijne congregatie verkoos hem verscheiden malen tot haren algemeenen visitator, en men ondernam bijna niets gewigtigs dan na hem te hebben geraadpleegd. Eindelijk verhief keizer LEOPOLD I, bij diploma van 10 December 1701, gedagteekend *Weenen*, te zijne gunste, de abdij van *Muri*, tot een prinsdom van het Roomsche rijk, en verzekerde aan de oudste zonen van het huis van ZUR-LAUBEN den titel van erflijk maarschalk der prins-abten van *Muri*. Na een negenen-dertig en halfjarig wijs bestuur, overleed deze beroemde abt, in het kasteel van *Sandegg*, in *Thurgau*, den 14 September 1723. Men heeft van hem: 1.° *Spiritus duplex humilitatis et obedientiae per varias exhortationes presentatus*. Dit zijn redevoeringen tot zijne in kapittel vergaderde religieuzen gerigt; — 2.° *Conciones panegyrico-morales*, en eenige andere geschriften, welke niet in het licht zijn verschenen. — ZUR-

LAUBEN (GEROLD) broeder van den voorgaande, te *Bremgarten*, den 2 Augustus 1649 geboren, omhelsde, zoo als *dom* PLACIDIUS, den regel van den H. BENEDICTUS, en legde zijne geloften af in de abdij van *Rheinau*, in *Thurgau*, den 15 November 1665. Het was alstoen, dat hij zijnen naam van KOENRAAD in dien van GEROLD veranderde. Den 6 Februarij 1697, werd hij tot abt van *Rheinau* verkozen. Hij was algemeen secretaris der Zwitsersche benediktijner congregatie, en werd bij den dood van *dom* PLACIDIUS, tot visitator derzelve benoemd. Hij overleed te *Rheinau*, den 18 Februarij 1735, en werd naast *dom* PLACIDIUS, zijnen broeder, begraven. — ZUR-LAUBEN (GEROLD II, uit den 2.^{en} tak der vrijheeren van LA TOUR-CHÂTILLON), bloedverwant der voorgaanden, en abt van *Rheinau*, te *Zug*, in 1547 geboren. Hij was de zoon van MICHAËL, vrijheer van LA TOUR CHÂTILLON -ZUR-LAUBEN, baljuw van *Gangolschweil*, kapitein bij de Zwitsersche troepen des konings van *Frankrijk*, in dienst van KAREL IX, die den dood vond bij het beleg van *la Rochelle* in 1628. GEROLD had den religieuzen staat omhelsd in de abdij van *Rheinau* en was in 1598 tot abt derzelve verkozen. Zijne liefde voor de kloostertucht, had hem de hervorming der Zwitsersche congregatie doen ondernemen, en de goede uitslag bekroonde zijne onderneming. Hij vereenigde zijne ei-

gene abdij met die hervorming; nadat een gedeelte zijner onderhoorigen, de gevoelens van ZWINGLIUS had omhelsd, en zich aan zijn gezag trachtte te onttrekken, zoo werden zijne zorgen voor het beheer van zijn klooster, door de noodzakelijkheid van hen te onderwerpen afgetrokken. Hij wendde zich tot de catholijke kantons die hem hulp verleenden, en met hem de miteelingen tot hunnen pligt bragten. Hij overleed te *Rheinau*, den 20 Februarij 1607.

* ZUR-LAUBEN (BEATUS FIDELUS ANTONIUS JOANNES DOMINICUS, vrijheer van LA TOUR CHÂTILLON), luitenant-generaal der Fransche legerscharen, werd in 1720 te *Zug* geboren, en ontving zijne opvoeding te *Parijs*. Hij begaf zich in dienst van *Frankrijk*, maakte sedert 1742, de veldtogten van *Vlaanderen* en van de *Rijn-oevers* mede, en onderscheidde zich in de veldslagen van *Fontenoy* en *Raucoux*, zoowel als bij de belegeringen van *Doornik*, *Oudenaarden* en *Maastricht*. Door zijne dapperheid verdiende hij in 1748 den rang van brigadier van het leger des konings, en in 1758 verkreeg hij, bij overleving van zijnen oom, regiments-kolonel, eene compagnie in het regiment ZUR-LAUBEN; in 1762, onderscheidde hij zich bij de verdediging der verschanzingen van *Melsungen* aan de *Fulda*. In 1780, werd hij met den rang van luitenant-generaal buiten activiteit gesteld. Hij begaf zich alstoen naar een buit-

tengoed, in de nabijheid van *Zug*, en legde zich toe op de beoefening der geschiedenis en oudheden van zijn vaderland. Door zijne werken was hij in 1749 lid geworden der akademie van opschriften en schoone letteren te *Parijs*, ook was hij lid van verscheiden andere geleerde genootschappen. ZUR-LAUBEN overleed in zijne afzondering in 1795, na, behalve verscheiden *Verhandelingen*, waarvan er eenige bekroond zijn, en voorkomen in de *Recueils etc. (Verzamelingen der akademie van opschriften)*, de volgende werken in het licht te hebben gegeven: 1.º *Histoire etc. (Militaire geschiedenis der Zwitsers in dienst van Frankrijk, met de bewijsstukken opgedragen aan Z. K. H. Mgr. DE DOMBES, kolonel-generaal der Zwitsers en Graauwbunders)*, *Parijs*, 1751—1753, 8 dl.ⁿ, in 12.mo; — 2.º *Code etc. (Militaire wetboek der Zwitsers, om te dienen tot vervolg, op de militaire Geschiedenis der Zwitsers, in dienst van Frankrijk)*, *ibid.*, 1758—1764, 4 dl.ⁿ, in 12.mo; — 3.º *Bibliothèque etc. (Krijgs-, geschied- en Staatkundige Bibliotheek)*, *ibid.*, 1760, 3 dl.ⁿ, in 12.mo; — 4.º *Lettre etc. (Brief over WILLEM TELL, aan den president Hénault gerigt)*, *ibid.*, 1767, in 12.mo; — 5.º *Tables etc. (Geslacht-registers der huizen van Oostenrijk en Lotharingen, en hun bondgenootschap met het huis van Frankrijk)*, *ibid.*, 1778, in 8.vo; — 6.º *Tableaux etc. (Plaatsbeschrijvende, schilderachtige, natuur-, geschied-*

zede-, staat-, en letterkundige tafereelen van Zwitserland), *ibid.*, 1780—1786, 4 dl.ⁿ gr. in fol. met platen herdrukt onder den titel van *Tableaux etc. (Tafereelen van Zwitserland, of schilderachtige reis door de 13 kantons enz.)*, *ibid.*, 1784—1788, 12 dl.ⁿ, in 4.to Ook heeft hij gewigtige *handschriften* nagelaten. Met ZUR-LAUBEN, is de mannelijke nakomelingschap dier doorluchtige familie uitgestorven.

† ZUTMAN (LAMBERTUS), uit eene van *Maastricht* oorspronkelijke familie gesproten, die zich in het begin der 15.^e eeuw te *Luik* kwam vestigen, onderscheidde zich in de beeldhouwkunde. Hij had twee zonen, de eene LAMBERTUS, bijgenaamd SUAVIUS, die mede een beeldhouwer was; de andere HENDRIK, die den naam van ZUTMAN behield, en goudsmid en drijver was. Van LAMBERTUS, bijgenaamd SUAVIUS, is geboren LAMBERTUS SUAVIUS (zie dat artikel), een bekwame graveur en schilder. De zonen van HENDRIK ZUTMAN, LAMBERTUS en HENDRIK, oefenden even als hun vader, met roem het goudwerken uit.

* ZUTPHEN (GERARDUS VAN), aldus genaamd, naar zijne geboorteplaats, de stad *Zutphen* leefde in de 14.^e eeuw, en maakte zich beroemd door zijne kunde en zijne godsvrucht. Hij was ervaren in de gewijde schriften, en in de ongewijde wetenschappen meer dan iemand

zijner eeuw. Hij onderscheidde zich bijzonder door zijnen ijver ter handhaving en voor den bloei, eener vrome associatie, toenmaals bekend onder den naam van *broeders van het gewone leven*. Dezelve was gesticht door GERARDUS DE GROOT (zie dat artikel), doctor van *Parijs*, en kanonik van *Aken* en *Utrecht*. Dit genootschap bestond uit mannen, die zich vereenigden, om de evangelische raden op te volgen, en het gewone leven te beoefenen, zonder echter geloften af te leggen. Het waren in het begin arme scholieren, die, terwijl zij hunne studiën maakten, hun bestaan vonden, in het overschrijven van boeken, en hetgene wat zij verdienden, gemeenschappelijk aanwendden. In het vervolg traden godvruchtige lieden die fortuin bezaten, tot dezelve toe, en spoedig had zich dit instituut uitgebreid. Een Saksische Dominikaner, MATTHEUS GRABON genaamd, randde het aan; hij beweerde in een te dien einde vervaardigd geschrift, dat hij aan Paus MARTINUS V aanbod, te bewijzen, dat niemand verdienstelijk de evangelische raden van gehoorzaamheid, armoede en kuisheid kan vervullen, dan door in eene door de Kerk erkende orde, geloften af te leggen. MARTINUS V belastte gedurende het concilie van *Constance*, den kardinaal d'AILLY, en GERSON, kanselier van *Parijs*, om dit geschrift te onderzoeken, hetwelk op hun verslag veroordeeld werd. GRABON her-

riep hetzelfde, en de vereeniging der *broeders van het gewone leven* ging voort te bloeijen. Men zegt niet dat VAN ZUTPHEN zich aan dit genootschap verbonden heeft; maar hij ondersteunde hetzelfde uit al zijn vermogen, en vervaardigde verschillende geschriften voor hetzelfde. Men noemt onder anderen, eene *Mistieke Verhandeling*, opgenomen in de *Bibliotheek der kerkvaders*, welke men beveert weinig minder te zijn dan de *Navolging van JESUS CHRISTUS*. Dezelve is in twee boeken verdeeld: in het eerste wordt er gehandeld over de ondeugden der ziel en over de inwendige hervorming; het tweede bevat geestelijke gemoedsverheffingen. VAN ZUTPHEN overleed in 1368.

† ZUYLEN VAN NYEVELT (P. H. baron VAN), een heroemde natuurkundige, verkreeg na met roem de veldtogten in *Noord-Holland, Spanje, Rusland, Duitschland*, en laatstelijk den slag van *Waterloo* te hebben bijgewoond, het militair commandement van het Groot-Hertogdom *Luxemburg*, alwaar echter het luchtgestel eenen zeer nadeeligen invloed op zijne gezondheid uitoefende. Hij maakte zich bekend door zijne thermoelectrische proefnemingen, eerst gezamenlijk met den hoogleeraar G. MOLL en den heer A. VAN BEEK, en later alleen te *Luxemburg* in het werk gesteld; dezelve zijn in den *Algemeene Konst- en Letterbode*, in de *Bibliothèque Universelle* en in

GILBERTS *Annalen der Physik* medegedeeld. Zelfs de laatste maanden van zijn kwijnend leven, waren nog aan gewigtige natuurkundige werkzaamheden toegewijd. VAN ZUYLEN VAN NYEVELT overleed te *Utrecht*, in Januarij 1825, in den nog jeugdigen leeftijd van 42 jaren, als ridder der militaire *Willemsorde*, 3.^e klasse, officier van het legioen van eer, en lid van het provinciaal Utrechts genootschap van kunsten en wetenschappen.

† ZWEERS (HIERONYMUS), een Hollandsche dichter, in 1627 geboren, en in 1696 overleden, slaagde voornamelijk in de *Minnezangen*. Hij heeft gedichten nagelaten, in 2 dl.ⁿ in 4.to, *Amsterdam*, 1737, door zijnen zoon CORNELIS, die evenzeer de Hollandsche muzen beoefende, in het licht gegeven. Men vindt in deze verzameling *Kussen*, welke naast die van JOANNES SECUNDUS kunnen geplaatst worden. — PHILIPPUS ZWEERS, zoon van CORNELIS was notaris te *Amsterdam*, en ontaarde niet met betrekking tot het dichttalent. Hij heeft op eene bevalige wijze bezongen het schoone landgoed *Scheibeek*, alwaar de vervolgde VONDEL, aan de gastvrijheid van den dichter LAURENTIUS BAKE eene schuilplaats had te danken gehad, en dat GASPARIUS BARLÆUS reeds bezongen had. PHILIPPUS ZWEERS is daarenboven de schrijver der *Treurspelen*: 1.º SEMIRAMIS of *de dood van NINUS*, *Amsterdam* 1729; — 2.º SCIPIO, *ibid.* 1736;

— 3.º MEROPE, gevolgd naar het Italiaansch van MAFFEI, ib. 1746. Het eerste dezer stukken genoot eene roemrijke onderscheiding. PHILIPPUS ZWEERS is in 1774 overleden. De verzameling zijner Gedichten, is te Amsterdam, in 1759, in 1 dl. in 4.to, in het licht verschenen.

* ZWEINITZ (DAVID VON), een Duitsch edelman, in 1600 te Seifersdorf, in Silezië geboren, volbragt zijne studiën te Heidelberg, en reisde vervolgens door Engeland en de Nederlanden. Hij verbond zich later aan den hertog RUDOLF VON LIGNITZ, in hoedanigheid van kamerheer, en werd door dien vorst in verschillende aangelegenheden gebruikt. In 1627, was hij bij den landdag van Breslau, in hoedanigheid van deszelfs gewoon gevolmagtigde tegenwoordig. Hij werd vervolgens regentschapsraad, en wegens gewichtige aangelegenheden, aan keizer FERDINAND II gezonden. De hertog benoemde hem in 1631 tot kapitein-generaal van het prinsdom Wolau. Hij zond hem in gezantschap naar WLA-DISLAW, koning van Polen, en vervolgens tot de keurvorsten van Brandenburg. Hij ging voort onder dien vorst en onder zijne opvolgers verschillende posten aan het hertoglijke hof te bekleeden. Ondanks de beslommeringen der zaken, waarmede hij was belast geweest, had hij den tijd gevonden om de volgende werken zamentestellen, welke zijner godsdiensstige ge-

voelens tot eer verstrekken: 1.º *Alleenspraak over het onderzoek des gewetens*, in het Latijn; — 2.º *Schild tegen de zwaarmoe-digheid*, in het Hoogduitsch; — 3.º *Geestelijke gezangen*; — 4.º *Gebeden uit de Psalmen van DAVID getrokken*; — 5.º *Honderd overwegingen over den dood*; — 6.º *de Bijbel verkort*; de laatste alle in het Hoogduitsch. Hij overleed den 27 Maart 1667.

* ZWIERLEIN (KOENRAAD ANTONIUS), een geneeskundige, den 13 Junij 1755, te Bruckenaue in Frankenland geboren, was arts der mineraal-wateren dier stad, en overleed te Fulda, den 26 April 1825. Hij was lid van verscheiden geleerde genootschappen. Behalve verscheiden geschriften betrekkelijk de verschillende warme minerale wateren, heeft men van ZWIERLEIN: 1.º *Krachtdadig en gemakkelijk middel, om zijne gezondheid te bewaren en zijn leven te verlengen*, Fulda, 1812, herdrukt in 1823; — 2.º *Het gebruik der geiten-melk*, Stendal, 1816, met een tweede deel herdrukt in 1821; — 3.º *De Duit-sche eik, zijne vrucht, en wijze om dezelve, volgens eene ach-ten-veertigjarige ondervinding, met nut in de geneeskunde te gebruiken*, Leipzig, 1824.

ZWINGER (THEODORUS), een geleerde arts, werd volgens sommigen te Bazel, en volgens anderen, te Bisschofszell, in het Zwitsersche kanton Thurgau, in 1533 geboren. Zijne moeder was eene zuster van

den beroemden boekdrukker JOANNES OPORIN (zie dat artikel). Hij onderwees in zijne geboorteplaats, het Grieksch, de zede-, staat- en geneeskunde. Zijn naam is langen tijd beroemd geweest, door eene uitgebreide compilatie getiteld: *Het tooneel des menschelijken levens (Theatrum vitae humanæ)* *Bazel*, 1556, 8 dl.ⁿ in fol., begonnen door zijn schoon-vader KOENRAAD LYCOSTHENES (zie dat artikel). Hij overleed in 1588. — THEODORUS ZWINGER, zijn klein-zoon, in 1597 geboren, en te *Bazel*, in 1651 overleden, heeft eenige godgeleerde werken in het licht gegeven; — en de zoon van dezen, JOANNES ZWINGER, hoogleeraar in het Grieksch, en bibliothecaris van *Bazel*, in 1696 overleden, heeft uitgegeven: *De monstris eorumque causis ac differentiis*, *Bazel*, 1660, in 4.to — THEODORUS ZWINGER, zoon van JOANNES, in 1658 geboren, hoogleeraar der welsprekendheid, der natuur- en geneeskunde te *Bazel*, wordt in het volgende artikel vermeld. — Zijn broeder, JOANNES RUDOLF ZWINGER, te *Bazel*, in 1660 geboren en in 1708 overleden, heeft ook eenige werken nagelaten, waaronder eene Hoogduitsche verhandeling getiteld *de Hoop van Israël*.

ZWINGER (THEODORUS), te *Bazel*, den 26 Augustus 1658 geboren, uit eene in beroemde mannen vruchtbare familie (zie het voorgaande artikel). THEODORUS de Jonge, reisde door *Frankrijk* en *Duitschland*. Ver-

schillende vorsten deden hem zeer voordeelige aanbiedingen, om hem tot zich te lokken, maar hij wilde zijne geboorteplaats niet verlaten, alwaar hij in April 1724 overleed. Hij heeft nagelaten: 1. *Kruidkundig tooneel*, *Bazel*, 1696, in fol.; — 2.º *Specimen physicae eclectico-experimentalis*, *ibid.*, 1707, in 12.mo; — 3.º *Theatrum praeceos medicae*, 1710, in 4.to; — 4.º *De methodo mathematica docendi medicinam*, *Bazel*, 1722, 2 dl.ⁿ, in 8.vo; — 5.º *Verhandeling over de ziekten der kinderen*, *ibid.*, 1722, 2 dl.ⁿ, in 8.vo; — 6.º *Fasciculus dissertationum medicorum*, 1710, in 4.to; — 7.º *Latijnsch en Hoogduitsch Woordenboek*; — 8.º *Verkorting der Verhandeling over de geneeskunde van ERMULLER*, enz. enz.

* ZWINGER (JOANNES RUDOLF), zoon van den voorgaande, te *Bazel*, in 1692 geboren, bekleedde in zijne geboorteplaats achtereenvolgend de leerstoelen der logica, ontleed- en kruidkunde, en na den dood zijns vaders, viel hem die der theoretische en praktische geneeskunde ten deel. Hij is de schrijver van een werk getiteld: *Magni Hippocratis aphoristica opuscula*, in het Grieksch en in het Latijn, *Bazel*, 1748, in 8.vo Hij heeft er bijgevoegd *Speculum Hippocraticum, de notis et presagiis morborum* van denzelfden. Deze geneesheer genoot, even als zijn vader, eenen grooten roem, en overleed in zijne geboorteplaats in 1777.

ZWINGLIUS (ULRICH, ULRIGUS of UDALRICUS), op den 1 Januarij 1484, te *Wildenhausen*, in het graafschap *Toggenburg* (Zwitserisch kanton *St. Gallen*) geboren; leerde de talen te *Berne*, en zette zijne studiën voort te *Rome*, te *Weenen* en te *Bazel*. Na zijnen godgeleerden cursus te hebben volbragt, werd hij in 1506, pastoor te *Glaris*. [In de jaren 1512, 1513 en 1515 maakte ZWINGLIUS, als aalmoezenier van het corps van *Glaris* voor den Paus, tegen de Franschen, in *Oppeer-Italië* den togt mede, waarvoor hij tot in 1517, een pauselijk jaargeld van 50 gulden trok]. In 1516 werd hij pastoor der beroemde bedevaartsplaats *Maria-Einsiedeln*, alwaar de pelgrims in menigte aankwamen, hunne zonden biechtten en hunne godsdienstige gevoelens al meer en meer schenen te versterken. ZWINGLIUS vermeende misbruiken te zien, daar waar een nieuwere wijsgeër, slechts voorwerpen van stichting en vertroosting heeft ontwaard. Terwijl hij zich met dit onderwerp bezig hield, liet LEO X, in *Duitschland* door de Dominikanen, en in *Zwitserland*, door eenen Milanesch Franciskaner, aflaten aankondigen. ZWINGLIUS, gebelgd, dat deze monnik boven hem gekozen was, randde niet alleen de aflaten, maar ook het gezag des Pauses, het sacrament van boetvaardigheid, de verdienste des geloofs, de erfzonde, de kracht der goede werken, de aanroeping der Heiligen, de Misofferande, de kerkelijke wetten, de geloften, den ongehew-

den staat der priesters, de onthouding van vleesch-spijzen enz. aan. ZWINGLIUS verhief zich tegen deze gebruiken met al de onstuimigheid van zijn karakter. Wel overtuigd, dat de Kerk zijne gevoelens niet zoude aannemen, wendde hij zich tot de overheden van *Zurich*, waarvan er vele smaak in de nieuwe dwalingen vonden. Er werd alzoo in 1523 eene vergadering gehouden. Men ging tot de stemming over, de meerderheid was voor den aartsketter. Kort daarna verbrijzelde men de beelden, wierp de altaren omver, en schafte men de Mis en al de plegtigheden der Catholijke Kerk af. ZWINGLIUS trad in den echt met eene rijke weduwe; want volgens de aanmerking van ERASMUS, is het huwelijk de ontknooping van al die hervormingskluchten. Hij hield zich zeer bezig met de moeijelijkheid om het gevoel van CARLSTADT over de eucharistie, overeentebrenge, met de woorden van J. C., die uitdrukkelijk zegt: *Dit is mijn ligchaam*. Hij had eenen droom, waarin hij zich verbeeldde te disputeren met den secretaris van *Zurich*, die op eene nadrukkelijke wijze bij hem op de woorden der instelling aandrong. Hij zag eensklaps eene witte of zwarte spookgedaante verschijnen, die hem toeriep: » Lafaard, waarom antwoordt gij niet hetgene wat in *Evodus* is geschreven: *het lam, is het Pascha, om aanteduiden dat het er de afbeelding van is?*” Dit antwoord van het spookverschijnsel was eene zegespraal,

en ZWINGLIUS had geene bedenkingen meer betrekkelijk de eucharistie. Het is op deze wijze, dat sekte-stichters, na de leer der Catholijke Kerk te hebben verworpen, zich naar droomen, dweepachtige verschijnselen, of zelfs, zoo als LUTHER, naar gesprekken met den duivel regelen. Om zich tegen de ontlukende wanorde te verzetten, verzochten de bisschoppen van *Bazel, Constans* en *Lausanne*, eene vergadering der natie te *Baden*; JOANNES OECOLAMPADIUS bevond zich aldaar voor ZWINGLIUS, die weigerde er te verschijnen, en de leer van dezen aartsketter werd er veroordeeld. Ondanks deze veroordeeling, hield hij niet op proselieten te maken. Verscheiden kantons bleven echter onwrikbaar aan de oude godsdienst gehecht, hetwelk de sektarissen woedend maakte. De kantons van *Zurich*, waarin hij sedert 1518 pastoor was, van *Schafhausen*, *Bern* en *Bazel* verboden om levensmiddelen naar de catholijke kantons te vervoeren, zij verbonden zich met elkander, en beleedigden onophoudelijk hunne naburen, ten einde hen te noodzaken hunne partij te volgen. Men wapende zich van weerszijde. ZWINGLIUS stelde al zijne pogingen in het werk, om het door hem ontstoken vuur uittedooven; hij was niet dapper, en in hoedanigheid van eersten herder van *Zurich*, moest hij zich naar het leger begeven. Hij gevoelde zich daaraan niet te kunnen onttrekken, en vreesde zeer er in te zullen sneven. Eene komeet,

die toenmaals verscheen, versterkte hem in de overtuiging, dat hij gedood zou worden. Hij beklagde er zich over op eene jammerlijke wijze, en verklaarde dat de komeet zijnen dood en groote rampen over *Zurich* aankondigde. In weerwil der klagen van ZWINGLIUS, werd er tot den oorlog besloten, en hij zag zich genoodzaakt een leger van twintig duizend man te volgen. De Catholijken behaalden eene volkomene overwinning. Het grootste gedeelte van het leger der Zwinglianen sneefde met de wapens in de hand, en het andere werd op de vlugt gedreven. ZWINGLIUS behoorde tot de gesneuvelden; dit viel voor op den 11 October 1531. De Catholijken verbrandden zijn ligchaam. Onafhankelijk van zijne dwalingen, kunnen de onlusten, welke hij in zijn vaderland te weeg bragt, zijnen naam niet dan hatelijk maken. » De handen, die het catholicismus verscheurden, zegt de graaf d'ALBON, schokten, te gelijktijd den Staat, en ondanks de vredesverdragen, is de kiem der verdeeldheden niet verstikt. De vereeniging der dertien kantons is niet meer hetgene wat zij eertijds was; zij hangen niet meer aan elkander dan door staatkundige banden." ZWINGLIUS was noch geleerd, noch een bekwaame godgeleerde, noch een ware wijsgeer, noch een goede letterkundige: hij drukte zijne denkbeelden vrij geregeld uit, doch, als men uit zijne *Werken* zal oordeelen, in 1581, te *Zurich*, in 1 dl. in fol. ge-

zamenlijk in het licht gegeven, was hij geen diepe denker. ZWINGLIUS zond eenigen tijd voor zijnen dood eene *Geloofsbelijdenis* aan FRANCISCUS I, waarin hij HERCULES, THESEUS enz. onder de uitverkorenen plaatste, hetwelk de verwarring bewijst, welke in het hoofd van den zogenaaften hervormer heerschte. Van de ketterij tot het heidendom, en zelfs tot het atheïsmus, is de overgang noch langzaam, noch moeilijk (zie SERVET, LENTULUS enz). Een bekende schrijver heeft van ZWINGLIUS het volgende portret geschetst: » Een jeugdige losbol, eensklaps van het beroep der wapens tot den geestelijken staat overgegaan, waarin hij weldra het ongehuwde leven moede werd, had hij geene betere beweegreden dan deze lichtzinnige wispelturigheid, om den standaard van de goddeloosheid der sacramentarissen optesteken, en geen ander regt op het onderwijs, dan eene laatdunkendheid, gegrond op de gave der welsprekendheid of liever des gesnaps, waarmede hij door de natuur overvloediglijk begaafd was. Een zoo domme weetniet dathij het luthernismus met het pelagianismus vereenigde; een zoo buitensporige hersteller van de zuiverheid des Evangelies, dat hij in den hemel, naast J. C. plaatste NUMA, den vader der Romeinsche afgoderij, SCIPIO, den leerling van EPICURUS, CATO, den zelfmoordenaar, met eene menigte dergelijke aanbidders en navolgers hunner goddelooze godheden.”

ZYL (OTTO VAN) of ZYLIIUS, een Jesuit, den 30 Augustus 1688 te *Utrecht* geboren, en den 13 Augustus 1656, te *Mechelen* overleden. Men schrijft hem verscheiden schitterende bekeeringen toe, onder anderen die van eenen prins uit het huis van *Tweebruggen*, dien hij tot de Catholijke Kerk terugbragt. Deze pater was een goede dichter en zeer ervaren in de Grieksche en Latijnsche talen. Men heeft van hem: 1.º *Historia miraculorum B. M. Syldacensis*, Antwerpen, PLANTYN, 1632, in 4.to; — 2.º *Camera-cum obsidione liberatum*, een dichtstuk, Antwerpen, 1650, in 4.to, en achter de gedichten van pater HOSCHIUS, uitgave van 1656; — [3.º *Ruramunda Illustrata*, Leuven 1613, in 8.vo; — 4.º *Leven van S. XENOFON en S. MARIA, en hunne zonen, JOANNES en ARCADIUS*, te vinden bij BOLLANDUS op den 26 Januarij; — 5.º *Het leven en de mirakelen der heilige martelaren CYRUS en JOANNES*, bij BOLLANDUS te vinden op den 31 Januarij; — 6.º *MARDOCHEUS TRIPLEX of drievoudige levensstaat van MARDOCHAI, zijn middelste laagste en hoogste*].

† ZYL (GERARD PIETERSZ VAN), een beroemde Nederlandsche kunstschilder, in het begin der zeventiende eeuw te *Leyden* geboren, was de leerling van den vermaarden ANTONIUS VAN DIJK, dien hij naar *Engeland* volgde, met het doel om zich onder dien grooten meester nog verder te beschaven. Te *Londen*

nam hij zijnen intrek in *Westminster*, tegenover het huis van zijnen hooggeschatten *MECENAS*, die zoo veel werk van *VAN ZYL* maakte, dat hij, als 't ware, zijnen eigen smaak in hem overstortte, waarom hij ook door de liefhebbers met den bijnaam van *VAN DIJK*, in *het klein* werd bestempeld. Na den dood van *VAN DIJK* keerde hij naar zijn vaderland terug, hield zich meestal te *Amsterdam* op, alwaar hij zich al meer en meer in de schilderkunst oefende. Zijne meeste nog voorhanden zijnde schilderstukken stellen vrolijke gezelschappen van mannen en vrouwen voor, meestal krachtvol naar het leven geschilderd. Even als in de stukken van zijnen leermeester, bewondert men de handen der vrouwen, zoo om het kunstmatige van het schilderen, als om de teederheid en schoonheid van omtrek. Onder zijne kunstgewrochten wordt door kenners voornamelijk op prijs gesteld zijn *Verloren zoon*, op den oogenblik dat deze, te paard gezeten, afscheid neemt van zijnen vader, op wiens gelaat de bekoering en angst met sprekende trekken staan uitgedrukt. Het jaar van het overlijden dezes kunstenaars vindt men niet vermeld.

ZYPE (*HENDRIK VAN DEN*) of *ZYPÆUS*, te *Mechelen* in 1577 geboren, omhelsde den regel van den *H. BENEDICTUS*, in het klooster van den *H. JOANNES*, te *Iperen*. In 1616, werd hij tot abt verheven van den heilige *ANDREAS*, bij *Brugge*, met

het regt om den mijter te dragen, dat hij eerst in 1623 verkreeg. *ZYPÆUS* herstelde de tucht in zijn klooster, en de verwoestingen, welke de ketterse er hadden aangerigt. In 1632, voerde hij zijne religieuzen, die, om zich aan de woede der sectarissen te onttrekken, naar *Brugge* gevlugt waren, naar het klooster terug. Hij herstelde ook het huis der religieuzen van de *H. GODELEVE*, en voerde heilzame hervormingen in. Zijn dood, in 1659 voorgevallen, was die van eenen religieus en van eenen christen waardig. Zijn voornaamste werk is: *Sanctus Gregorius Magnus, ex familia Benedictina oriundus, Iperen, 1611, in 8.º* In dit geschrift tracht hij tegen *BARONIUS* te bewijzen, dat de *H. PAUS GREGORIUS*, het kloosterleven had omhelsd. Er komen vele geleerde aanmerkingen in voor, maar zijne bewijzen zijn niet altijd afdoende. De schrijver ijvert welligt al te zeer over dit geschilpunt, dat voor het overige tot de geschiedkundige feiten behoort, waarmede men zich kan bezig houden, en aan welker opheldering men kan arbeiden, even als aan zoo vele andere, die van geen groot gewigt zijn. Nog heeft men van hem de Verhandeling over de *H. SCHOLASTICA*, getiteld: *Examen questionis: An magis expedit devotam in mundo quam religiosam in monasterio vitam agere; et an sanctu Scholastica fuerit speculum castitatis religiosæ, an vero modernæ devotio nis filiarum in sæculo castitatem*

servantium. Het gevoelen van ROSWEYDE over de H. SCHOLASTICA wordt er in bestreden en wederlegd.

ZYPE (FRANCISCUS VAN DEN), of ZYPÆUS een geleerde kenner van het kerkelijke regt, broeder van den voorgaande, [te Mechelen in 1578; uit eene aanzienlijke familie geboren. Daar de uitoefening der Catholijke Godsdienst, uit die stad, waarvan de muitelingen zich hadden meester gemaakt, toenmaals verbannen was, zoo lieten zijne ouders hem naar Antwerpen brengen, om er gedoopt te worden. Zoodra hij zijne humaniora had ten einde gebracht, werd hij naar de universiteit van Leuven gezonden, en na den rang van meester in de vrije kunsten en wijsbegeerte te hebben ontvangen, wijdde hij zich geheel toe aan de beoefening der regtsgeleerdheid. Tot schatmeester (*fiscus*) van het collegie der baccalaureussen benoemd, verliet hij dien post, om dien van secretaris te aanvaarden van JOANNES LEMIRE, bisschop van Antwerpen, die hem vervolgens tot kanonik, officiaal en aartsdiaken zijner hoofdkerk verhief. Een ijverige verdediger der regten van den souverainen-opperpriester en van de voorregten der Kerk zijnde, verwierf hij de achting van de meeste prelaten der Nederlanden, en verkreeg talrijke beneficiën. Hij overleed als groot-vicaris van het bisdom Antwerpen, den 4 November 1650. Hij was een man van verstand en zachte zeden, zeer

ervaren in de kennis van het burgerlijke en kerkelijke regt]. Hij heeft verscheiden Latijnsche werken zamengesteld, onder anderen: 1.º *Analytica enarratio juris pontificii novi*; — 2.º *Consultationes canonicae*; — 3.º *Notitia juris Belgici*; — 4.º *De jurisdictione ecclesiastica et civili*; — 5.º *Judex magistratus, senator*. Men kan deze geschriften beschouwen als eene wederlegging van die van DU MOULIN, FEVRET, VAN ESPEN, FEBRONIUS enz. Dezelve worden op prijsgesteld, en men heeft ze te Antwerpen, in 1675, gezamenlijk in 2 dl.ⁿ, in fol. in het licht gegeven.

† ZYPE (FRANCISCUS VAN DEN), gelatiniseerd ZYPÆUS, een geneeskundige, te Leuven geboren, maakte zich zeer beroemd op het einde der zeventiende eeuw. Hij begon met het lectoraat in de ontleed- en heelkunde te Brussel. De begaafdheid, welke hij in die betrekking ten toon spreidde; verwierf hem de algemeene achting, die van den prins van Parma, landvoogd der Nederlanden, en den leerstoel der ontleedkunde aan de hoogeschool van Leuven, zijne geboorteplaats. VAN DEN ZYPE nam den titel aan van koninklijk *depositarius* der wijze van inbalseming van lijken van BILS (zie dat artikel), en hij pronkt er mede aan het hoofd der volgende verhandeling: *Fundamenta medicinae physico-anatomica*, Brussel, 1683, in 12.mo, 1692, in 8.vo, 1737, in 8.vo; Lyon, 1692, in 8.vo Dit, voor kweekelingen

zamengestelde werk bevat algemeenheden over de geneeskunde, eene beknopte gezondheidsleer, ziektekunde, en de grondbeginselen der heilkunde. De tijd en de vorderingen der wetenschap hebben aan hetzelfde de waarde doen verliezen.

* ZYRLIN of ZIERLIN (GEORGE), in 1592, te *Lichthal*, in het Zwitsersche kanton *Bazel*, geboren, alwaar zijn vader predikant was, begon zijn humaniora te *Rothenburg*; hij werd vervolgens op kosten van de overheden dier stad, naar de hoogeschool van *Wittemberg*, daarna naar die van *Straatsburg* gezonden, om er de godgeleerdheid te beoefenen. In 1617, naar *Rothenburg* teruggeroepen, werd ZYRLIN aldaar achtereenvolgend, diaken der stad, predikant, opper-be-

windhebber en president van het consistorie. Men heeft van hem eene verklaring der profetie van ABDIAS, in het Hoogduitsch; een Latijnsch dichtstuk op de verrijzenis van J. C., hetwelk hem den titel van met lauwers bekroonden dichter verwierf, en een ander Latijnsch dichtstuk op ANTIQCHUS EPIPHANES, aan het eerste boek der Machabeërs ontleend. Herhaalde aanvallen van vallende ziekte sleepten hem, in 1661 in het graf. JOANNES HENDRIK RISIUS, een met lauwers bekroonde dichter van *Hatzfeld*, vervaardigde zijn lijkzang, waarvan het eerste vers teruggaande is (*versus cancri-nus*), dat is, dat het dezelfde woorden aanbiedt, wanneer men het achterwaarts leest:

Signa subit Circlin (rosor nil rictibus angist)
Cœlica: doctores sic vclut astra micant.

EINDE VAN HET VIJF-EN-TWINTIGSTE EN LAATSTE DEEL.